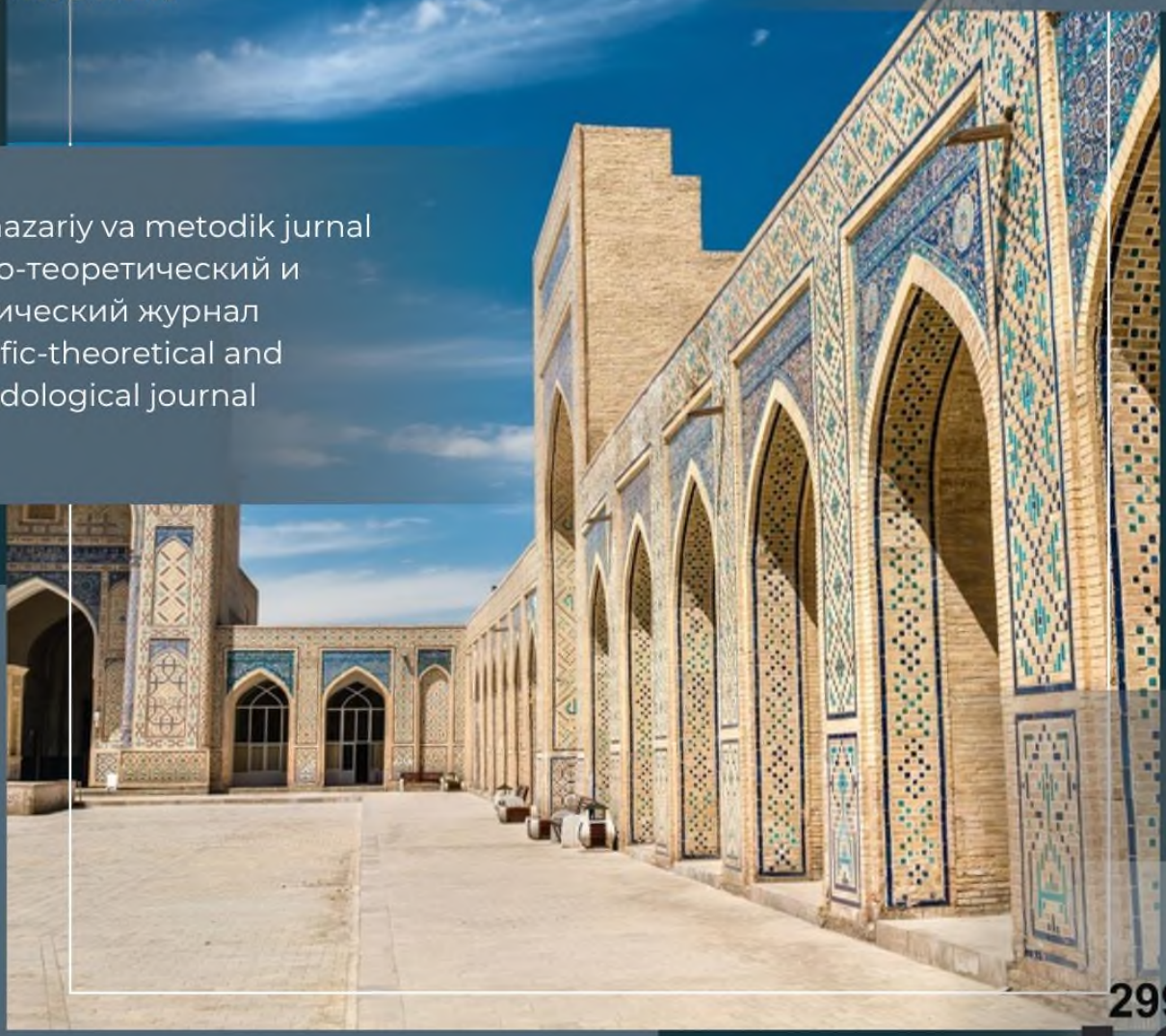
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

INSPIRATION FOR THE MODERN RESEARCHER

2026
VOL.4. №06

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific-theoretical and methodological journal

2992-9024
ISSN

2026. VOLUME 6 ISSUE 04 ISSN 2992-9024

INTER EDUCATION
&
GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
2026-yil,4-tom, 06-son

BUXORO – 2026

Muqovada: Masjidi Kalon, Buxoro, O‘zbekiston, 1514.
On the cover: Kalan Mosque, Bukhara, Uzbekistan, 1514.
На обложке: Мечеть Калян, Бухара, Узбекистан, 1514.

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
UZB

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti
Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan
Bosh muharrir: Yadgarov Nodir Djalolovich, pedagogika fanlari doktori, professor
Jamoatchilik kengashi raisi:
Ma’murov Bahodir Baxshulloyevich**,** pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti rektori

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31- yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, psixologiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan, o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi

«INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» ilmiy-metodik jurnalidan ko‘chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi

Tahririyat manzili:
200100, O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Namozgoh ko‘chasi 24-uy,
E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00
Jurnal sayti:
intereduglobalstudy.com
Maqolada keltirilgan faktlarning to‘g‘riligi uchun muallif mas’uldir

JAMOATCHILIK KENGASHI A‘ZOLARI:
Dr. Ihsan Taktash, professor, Yildirim Boyazit nomidagi Anqara universiteti, Turkiya.
Tanirberganov Medeubek Jumataevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Qozog‘iston Pedagogika fanlari Akademiyasining akademigi, M. Auyezov Janubiy Qozog‘iston Universiteti, Qozog‘iston.
Magauova Akmaral Sabitollayevna, pedagogika fanlari doktori, professor, Pedagogik ta’lim bo‘yicha Xalqaro fanlar akademiyasi akademigi, Qozog‘iston Milliy fanlar akademiyasi (QozMTFA) akademigi, Al-Farobiy nomidagi Qozog‘iston Milliy universiteti, Qozog‘iston.
Baydabekov Auez Kenesbekovich, t.f.d., professor, L.N. Gumilyov nomidagi Yevroosiyo milliy universiteti, Qozog‘iston
Chernikova Svetlana Mixaylovna, pedagogika fanlari doktori, professor, I.S. Turgenev nomidagi Oryol davlat universiteti, Rossiya.
Tajixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston.
Sharif Ramazanovich Baratov, psixologiya fanlari doktori, professor, Buxoro xorojiy tillar va psixologiya instituti, O‘zbekiston.
Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston.
Jabborov Xazrat Xusenovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), dotsent, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, O‘zbekiston.
Boymudorova Gulzoda Toshtemirovna, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.
Mamatov Dilshod Qodirovich, pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.
Qo‘ldoshev Rustambek Avezmurodovich, pedagogika fanlari doktori (Dsc), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.
Sodikova Munira Rustambekovna, texnika fanlari doktori, dotsent, I.Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti, O‘zbekiston.

Tahrir hay'ati:

Saidbek Boltabayev, Doçent doktor, Karabük Üniversitesi Cengiz Aytmatov Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi, Turkiya.

Kovrik Oksana Aleksandrovna, san'atshunoslik fanlari nomzodi, dotsent, M. Tank nomidagi Belorussiya davlat pedagogika universiteti, Belarus Respublikasi.

Murodov Sherzod Normonovich, fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent Buxoro davlat tibbiyot instituti, O'zbekiston.

Ochilov Farxod Egamberdiyevich, texnika fanlari nomzodi, professor, Qarshi davlat universiyeti, O'zbekiston.

Shovdirov Sunnat Aslanovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Navoiy davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Nurullayev Abduhamid Ro'zimboyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Sharipova Shahlo Sadullayevna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, A. I. Gersen nomidagi Rossiya davlat pedagogika universiteti Toshkent filiali, O'zbekiston.

Jalilov Zarafshon Baxshulloyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Muxamedov Shavkat Madjitovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Maxkamova Dilafruz Alievna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Qo'qon davlat universieti, O'zbekiston.

Yuldasheva Dilorom Aliyevna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Qo'qon davlat universiteti, O'zbekiston.

Xalimov Moxir Karimovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti, O'zbekiston.

Mas'ul kotib: **Toshpulatov Faxriddin Urolovich**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Termiz davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Научно-теоретический и методический журнал
RU

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт

Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Главный редактор: Ядгаров Нодир Джалолович, доктор педагогических наук, профессор

Председатель Общественного совета: Мамуров Баходир Бахшуллоевич, доктор педагогических наук, профессор, ректор Бухарского государственного педагогического института

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, психологии и искусствоведение

Журнал был основан в 2023 году и выпускается на узбекском, русском и английском языках

Использование научно-методического журнала «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» с согласия редакции

Адрес редакции:
ул. Намозгох 24, г. Бухара, Республика Узбекистан, 200100, E-mail: pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00
Сайт журнала: intereduglobalstudy.com

За достоверность информаций, представленных в статье ответственность, несет автор

ЧЛЕНЫ ОБЩЕСТВЕННОГО СОВЕТА:

Dr.Ихсан Токташ, профессор, Анкаринский университет имени Йылдырыма Беязыта, Турция.

Танирбергенов Медеубек Жуматаевич, доктор педагогических наук, профессор, академик Академии педагогических наук Казахстана, Южно-Казахстанский университет им.М. Ауэзова, Казахстан.

Магауова Акмарал Сабитоллаевна, доктор педагогических наук, профессор, академик Международной академии наук педагогического образования, академик КазНАЕН, Казахский Национальный Университет им. Аль Фараби, Казахстан.

Байдабеков Ауезу Кенесбекович, д.т.н., пофессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан.

Черникова Светлана Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Орловский государственный университет им. И.С.Тургенева, Россия.

Таджиходжаев Зокирходжа Абдусатторович, доктор технических наук, профессор, Узбекистан.

Шариф Рамазанович Баратов, доктор психологических наук, профессор, Бухарский институт иностранных языков и психологии, Узбекистан.

Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан.

Жаббаров Хазрат Хусенович, доктор психологических наук, доцент, Ташкентский государственный университет востоковедения, Узбекистан.

Боймудорова Гулзода Тоштемировна, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Маматов Дилшод Кадирович, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Кулдошев Рустамбек Авезмуродович, доктор педагогических наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Содикова Мунира Рустамбековна, доктор технических наук, доцент, Ташкентский государственный технический университет им. И.Каримова, Узбекистан.

Редакционная коллегия:

Саидбек Болтабаев, доцент, центр прикладных исследований и тюркского мира им. Дженгиза Айтматова при Университете Карабюк, Турция.

Коврик Оксана Александровна, кандидат искусствоведения, доцент, Белорусский государственный педагогический университет им. М. Танка, Республика Беларус.

Муродов Шерзод Нормонович, доктор философии по физико-математическом наукам, доцент, Бухарский государственный медицинский институт, Узбекистан.

Очилов Фарход Эгамбердиевич, кандидат технических наук, профессор, Каршинский государственный университет, Узбекистан.

Шовдиров Суннат Асланович, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Навоийский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Нуруллаев Абдухамид Рузимбоевич, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Шарипова Шахло Садуллаевна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, филиал Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена в городе Ташкенте, Узбекистан.

Жалилов Зарафшон Бахшуллоевич, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Мухамедов Шавкат Маджитович, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Махкамова Дилафруз Алиевна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Кокандский государственный университет, Узбекистан.

Юлдашева Дилором Алиевна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Кокандский государственный университет, Узбекистан.

Халимов Мохир Каримович, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент, Узбекский национальный педагогический университет имени Низами, Узбекистан.

Ответственный редактор**: Тошпулатов Фахриддин Уролович**, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент, Термезский государственный педагогический институт, Узбекистан.

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific theoretical and methodical journal

ENG

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute
The journal was registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate
No. 111889 dated August 08, 2023

Editor-in-Chief: Yadgarov Nodir Djalolovich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor
Chairman of the Public Council: Mamurov Bakhodir Bakhshulloevich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Rector of the Bukhara State Pedagogical Institute

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, psychology and art science

The journal was founded in 2023 and is published in Uzbek, Russian and English.

Use of the scientific and methodological journal «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» with the consent of the editorial board
Editorial address**:** st. Namozgokh 24, Bukhara, Republic of Uzbekistan, 200100, Email**:** pedagogicalperspective2023@gmail.com
Tel: +998(97) 300-34-00

Website of the journal: intereduglobalstudy.com
The information presented in the article. are the responsibility of the author for reliability

MEMBERS OF THE PUBLIC COUNCIL:

Dr. Ihsan Toktash, professor, Ankara Yildirim Beyazit University, Turkey

Medeubek J. Tanirbergenov, doctor of pedagogical sciences, professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, M. Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan

Akmaral S. Magauova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the International Academy of Pedagogical Education Sciences, Academician of KazNANS (Kazakh National Academy of Education), Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan.

Auyez Baidabekov, Dr.tech.s., professor, L.N. Gumilev Eurasian National University, Kazakhstan.

Svetlana M. Chernikova, doctor of pedagogical sciences, professor I.S. Turgenev, Oryol State University, Russia

Zokirxo'ja A. Tadjixodjayev, doctor of technical sciences, professor, Uzbekistan.

Sharif R. Baratov, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara Institute of Foreign Languages and Psychology, Uzbekistan

Nazarov M. Akmal, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara State University, Uzbekistan

Jabbartov Kh. Khazrat, doctor of psychological sciences (Dsc), associate professor, Tashkent State University of Oriental Studies, Uzbekistan

Gulzoda T. Boymudorova, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Dilshod K. Mamatov, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Rustamdek A. Kuldoshev, doctor of pedagogical sciences (Dsc), associate professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Munira R. Sodikova, Doctor of Technical Sciences, Associate Professor, Tashkent State Technical University named after I. Karimov, Uzbekistan.

Editorial team:

Saidbek Boltabayev, associate professor, Karabuk University Cengiz Aitmatov Turkic World Application and Research Center, Turkey.

Oksana A. Kovrik, Candidate of Art Studies, Associate Professor, BelarusianState Pedagogical University named after M. Tank, Republic of Belarus

Sherzod N. Murodov, doctor of philosophy in physical and mathematical sciences, associate professor, Bukhara state medical institute, Uzbekistan.

Farxod E. Ochilov, doctor of philosophy of technical sciences (PhD), professor, Qarshi State University, Uzbekistan.

Sunnat A. Shovdirov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), Navoi State Pedagogical Instituti, Uzbekistan.

Abdukhamid R. Nurullaev, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.

Shakhlo S. Sharipova, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Branch of the Russian State Pedagogical University named after A.I. Herzen in Tashkent, Uzbekistan.

Zarafshon B. Jalilov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.

Shavkat M. Muxamedov, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Dilafruz A. Maxkamova, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Kokand State University, Uzbekistan.

Dilorom A. Yuldasheva, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Kokand State University, Uzbekistan.

Mokhir K. Khalimov, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Nizami Tashkent State Pedagogical University of Uzbekistan, Uzbekistan.

Managing editor**: Fakhriddin U. Toshpulatov**, Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Termez State Pedagogical Institute, Uzbekistan.

UZB		
Tursunoy Fayzullayeva	Jizzax viloyati musiqali drama teatrining shakllanishi va ijodiy izlanishlar.	15-21
Aygul Kaldibaeva Jaqsiliqovna	Sharq va g‘arb pedagogikasida muammoli o‘qitish g‘oyalarining qiyosiy tahlili	22-31
Achilova Ramziya A’zamatovna Ra’no Ro‘zmanova G’ulomjon qizi	Aholini ro‘yxatga olish usullari va xalqaro tajribalar.	32-39
A’zamova Sarvinoz Aftandil qizi	Iqtidorli o’quvchilarning pedagogik va psixologik jihatdan rivojlanishi va ularning o’ziga xos xususiyatlari.	40-52
Rustamov Muhammad Tolibjon o‘g‘li	O‘zbekistonda madaniy tadbir va festivallar yordamida turizmni rivojlantirishning asosiy tendensiyalari.	53-60
Dilfuza Shamuratova	Iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlashda yoshlar teatlari faoliyatini takomillashtirish.	61-68
Mahfuza Xo‘jayeva	Frans shubert va uning vokal lirikasi.	69-76
Mavlanova Nargiza Rustam qizi	Oliy ta’limda ingliz tilini smart texnologiyalar asosida o‘qitishning lingvodidaktik imkoniyatlari.	77-87
M.M. Mirzakirov	Damli cholg‘ularda intonatsiya muammolari.	88-91
Egamberdi Tursunov	Kasbiy kuylash ovozini rivojlantirishda nafastning roli.	92-95
Lola Zaynuttinovna Saidmuhamedova	Yosh kuychining ijodiy tafakkurini rivojlantirish (akademik vokal ta’limi jarayonida).	96-99
Ikmatullayev G‘ayrat Zokirovich	Rezervga bo‘shatilgan harbiy xizmatchilar ijtimoiy-psixologik reintegratsiyasining gender xususiyatlari.	100-111
Mirabdullayev Izzatillo Isroiljon o‘g‘li	Talabalarda mediafalsafiy tafakkurni shakllantirishning zamonaviy pedagogik tendensiyalari.	112-120
Zohirov Nodirbek Ulug‘bekovich	Jamoat xavfsizligini ta’minlovchi harbiy xizmatchilar shaxsida axloqiy-irodaviy sifatlar va emotsional yo‘nalganlikning differensial-psixologik xususiyatlari.	121-129
Beknazarova Shafoat Tursunpulatovna	Oiv/oits bilan kasallangan bemorlarni psixologik moslashtirish va reabilitatsiya qilish: keng qamrovli sharh.	130-141
Qo’chqarova Feruza Maxammatqosimovna	Zamonaviy oliy ta’limni strategik boshqarishda art-menejment tamoyillarining o‘rni va ahamiyati.	142-150
Doschanova Mohinur Maxsudovna	Mediasavodxonlikdan foydalanish orqali boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining kreativligini rivojlantirish-pedagogik zaruriyat sifatida.	151-156
Kalandarova Fazilat Toxirovna	Bo‘lajak pedagoglarning kasbiy mahoratini shakllantirishda deontologik tayyorgarlikning ahamiyati.	157-162
N.M. Qodirova	Talabalarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda tarix fanining ro`li.	163-167
Darmonova Adolat Bahodir qizi	Barqaror ta’lim sharoitida moslashuvchan ta’lim modelining didaktik imkoniyatlari va ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyati.	168-172
Normurodova Saodat nozimjon qizi	Sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalar asosida ta’lim muassasalari rahbarlarining iqtisodiy kompetentligini shakllantirish.	173-185
Usmonova Muattar Bahadirjonovna	Milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishda tarbiyaviy tadbirlarning samaradorligi.	186-191
Xodiyeva Durdona Anvarovna, Askarova Nargiza Abdivaliyevna	Qandli diabet kasalligining inson psixologiyasiga ta’siri.	192-198
Pilatskaya Tatyana Vladimirovna	Og‘zaki testni qayta ko‘rib chiqish: obyektivlik, ishonchlilik va ta’lim samaradorligini oshirish.	199-209
Odilova Maloxat Rasuljon qizi	Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tarix fanini o‘qitishda interfaol metodlar orqali o‘quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirish (7-8-sinflar misolida).	210-216
Achilova Durdon	Talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishining psixologik omillari.	217-226
Matveeva Yelena Nikolayevna	O‘zbek skripka konsertining ijrochilik talqinida solist, dirijyor va orkestrning o‘zaro hamkorligi.	227-235
Ashurov Zafarjon	Chet tillarni o‘qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanishni takomillashtirish.	236-246
Ovchinnikova A.D.	Xx asr musiqasida alt va orkestr uchun konsert janrining shakllanishi va rivojlanishi masalasiga doir.	247-255
Rustamov Kamoliddin Ziyodulla o‘g‘li	Sun’iy intellekt texnologiyalarining zamonaviy ta’lim tizimidagi o‘rni va ilmiy-pedagogik tadqiqotlar tahlili.	256-260
Mamadaliyeva Zarina Raxmat qizi	Oliy ta’lim muassasalarida biokimyo fanini virtual laboratoriya vositasida o‘qitish metodikasini takomillashtirish (farmatsiya yo‘nalishi misolida): adabiyotlar tahlili.	261-269
G‘ofurova Mahfuza Abbosovna	Bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini funksional savodxonlik asosida professional rivojlantirish.	270-275
Ahmedov Sirojiddin Ibodullayevich	Oliy ta’lim tashkilotlarida noorganik kimyo fanini dasturiy vositalar asosida o‘qitish metodikasini takomillashtirish (adabiyotlar tahlili asosida).	276-284
Fozilov Qaxramon Madaminovich	O‘zbek milliy musiqasida lad tizimlarining nazariy tahlili va zamonaviy talqin	285-292

	masalalari.	
Ayzada Qutlimuratova	Akrobatika mashg‘ulotlarining bo‘lajak aktyorlarni sahnaviy harakatga tayyorlashdagi ta’siri.	293-297
Ibragimova Aziza Avaz qizi	Bo‘lajak muhandis kadrlar tayyorlash jarayonida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari.	298-307
Xakimov Abdug‘ulom Soyibjonovich	Davlat-xususiy sherikchilikdagi maktabgacha ta’lim tashkilotlariga berilgan imtiyozlar hamda sheriklik loyihalarini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari.	308-312
R.F. Xudoyberdiyev D.X. Mo‘minov	Qisqa masofalarga yuguruvchilarning chaqqonlik jismoniy sifatini rivojlantirishning pedagogik xususiyatlari.	313-323
Jalilov Jamshed Jafar o‘g‘li Annadurdiyeva Umida Qurbonazar qizi Boynazarov Xasan Nasriddinovich	Dzyudochilarda kuch sifatini chaqqonlik bilan integratsiyalash samaradorligini baholash.	324-330
Norboyev Temur Rustamovich	Oliy ta’lim muassasalarida tolerantlik madaniyatining shakllanganlik darajasini aniqlash.	331-338
G.Sh. Kobilova	Musiqa ta’limini modernizatsiyalash sharoitida akademik xor jamoasining ishini tashkil etishning tashkiliy-uslubiy asoslari.	339-345
A.A. Ganikhanov	Tibbiy universitetda tibbiy psixologiyani o'qitishning xususiyatlari: psixologo-pedagogik yondashuvlar va klinik o'qitish amaliyotining integratsiyasi.	346-354
Erkaboyeva Nigora Shermatovna	Kredit-modul tizimi sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish texnologiyalari.	355 -365
Salayev Temur	Bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari.	366-372
Teshaboyev Akramjon Yuldashevich	Bo'lajak o'qituvchilarda diagnostik-korreksion faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik shartlari.	373-382
O‘rinboyeva Kumushoy Sultonbek qizi	Oliy ta’limda kvest texnologiyasi yordamida o’qitishning nazariy asoslari.	383-388
Kurbanova Shoira Abdurakhimovna	Raqamli etika va media-savodxonlik asosida maktab o‘qituvchilarida tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari.	389-398
Usmonova Mubashira Suvonovna	Bo‘lajak biologiya fani o‘qituvchilarida o‘z-o‘zini rivojlantirish va ekologik kompetensiyasining tizimli-pedagogik tahlili.	399-405
Nurmurodova Sevaraxon Alijon qizi	Tasviriy san'at yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning yetuk kadr bo'lib yetishishida innovatsiya va ilg'or tajribalarning roli.	406-412
Tashmuratov Farrux Erixonovich To‘raeva Saodat Turg‘un qizi	Kurashchilarning o‘quv-mashg‘ulot jarayonida reaksiya va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasi.	413-420
Xomudjonova Feruza Komiljon qizi Meyliyev Sardorbek Ulmasbek o‘g‘li	O‘quvchilarni voleybol mashqlari yordamida kuch sifatini rivojlantirish metodikasi.	421-428
Beketov Nurseit Alijan o‘g‘li	Innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida oliy ta’lim jarayonini modernizatsiyalash yo‘llari.	429-437
Dexkonova Marg`uba Erkinovna	O‘spirinlardagi xavotirni ijtimoiy-psixologik xususiyatlari.	438-447
Umarova Muqaddasxon	Maktabgacha ta’lim pedagogining kreativ kompetensiyasi: nazariy va amaliy yondashuvlar.	448-459
M. Badalova	Ta’lim klasterining funksional boshqaruv tizimini takomillashtirish modeli.	460-465
Muratova Saboxat Choriyevna	Milliy an’analar vositasida yosh avlodda vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirish.	466-473
Xolliyev Javohir Farxodovich	Raqamli texnologiyalar asosida o‘quv jarayoniga oid dasturiy-metodik ta’minotni takomillashtirish	474-485
Djumabayeva Muqaddas	Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining musiqiy kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlarning samaradorligi.	486-494
Xurramov Sherzod G‘offor O‘g‘li Nodirova Ruxshona shavkat qizi	7-9 yoshli futbolchilarda neyromotor tayyorgarlik vositalari orqali umumiy koordinatsiyani rivojlantirish metodikasi.	495-502
Xurramov Sherzod G‘offor o‘g‘li	Yosh futbolchilarning kognitiv va harakat funksiyalarini sinxronlashtirishda neyromotor trenaj (neuro-tracker, sveto-signallar) metodikasi.	503-510
Turdimuratova Nesibelı Bazarboy qizi	To‘liq va noto‘liq oilalarda tarbiyalanayotgan o‘smirlar avtonomiyasi va o‘z-o‘zini baholash ko‘rsatkichlarining tahlili.	511-520
Ibrohimov Sirojiddin Najmiddin o‘g‘li Qudratillayev Ibratillo Ibodillo o‘g‘li	Arab tili va sun’iy intellekt: ta’lim, tilshunoslik va ilmiy tadqiqotlarda zamonaviy texnologiyalarning o‘rni .	521-526
X.A. Karimov	Kursantlarning jangovar tayyorgarligini oshirishda jismoniy tayyorgarlikning o‘rni.	527-531
D.F. Raxmatullayeva	Adaptiv jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida 5–6 yoshli jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarda tezkorlik sifatini rivojlantirish texnologiyasi.	532 -536
Raxmatova Shohista Mahmatqobilovna	Mutaxassislik tilini o‘qitishda terminologik leksikaning o‘rni.	537-546
Ch.R. Ibragimova	Globallashuv davrida madaniy xilma-xillikni rivojlantirishda zamonaviy modellarning ahamiyati.	547-553
Avalboyeva Mavluda Abdumalikovna	Maktab ta'limida steam (science, technology, engineering, arts, mathematics) yo‘nalishini joriy etish loyihalari: xalqaro tajriba va O‘zbekiston perspektivalari.	554-567

RU		
Турсуной Файзуллаева	Формирование и творческие поиски джизакского областного музыкально-драматического театра.	15-21
Айгуль Калдыбаева Жаксылык кызы	Сравнительный анализ идей проблемного обучения в восточной и западной педагогике.	22-31
Ачилова Рамзия Азаматовна Рано Рузманова, дочь Гуломджона	Методы переписи населения и международный опыт.	32-39
Азамова Сарвиноз Афтандил кизи	Педагогическое и психологическое развитие одаренных учащихся и их специфические особенности.	40-52
Рустамов Мухаммад Толибжон огли	Основные тенденции развития туризма в узбекистане посредством культурных мероприятий и фестивалей.	53-60
Д. Шамуратова	Совершенствование деятельности молодежных театров в поддержке талантливой молодежи.	61-68
Махфуза Ходжаева	Франц шуберт и его вокальная лирика.	69-76
Мавланова Наргиза Рустам кизи	Лингводидактические возможности обучения английскому языку в высшем образовании на основе smart-технологий.	77-87
М.М. Мирзакиров	Проблемы интонирования на духовых инструментах.	88-91
Эгамберды Турсунов	Роль дыхания в развитии профессионального певческого голоса.	92-95
Лола Зайнутдиновна Саидмухамедова	Развитие творческого мышления молодого певца в процессе обучения академическому вокалу.	96-99
Икматуллаев Гайрат Зокирович	Гендерные особенности социально-психологической реинтеграции военнослужащих уволенных в резерв.	100-111
Мирамдуллаев Иззатилло Исроилджон огли	Современные педагогические тенденции формирования медиафилософского мышления у студентов.	112-120
Зохиров Нодирбек Улугбекович	Дифференциально-психологические особенности нравственно-волевых качеств и эмоциональной направленности личности военнослужащих, обеспечивающих общественную безопасность.	121-129
Бекназарова Шафоат Турсунпулатовна	Психологическая адаптация и реабилитация пациентов с вич/спидом: всесторонний обзор.	130-141
Кучкарова Феруза Махамматкосимовна	Роль и значение принципов арт-менеджмента в стратегическом управлении современным высшим образованием.	142-150
Дощанова Мохинур Махсудовна	Использование медиа для развития творческих способностей учителей начальной школы.	151-156
Каландарова Фазилат Тохировна	Значение деонтологической подготовки в формировании профессиональной компетентности будущих педагогов.	157-162
Н.М.Кадырова	Роль истории в формировании умения критического мышления у студентов.	163-167
Дармонова Адолат Баходир Кизи	Дидактические возможности адаптивной образовательной модели в устойчивой образовательной среде и ее значение для повышения качества образования.	168-172
С.Н. Нормуродова	Формирование экономической компетентности руководителей образовательных учреждений на основе искусственного интеллекта и цифровых технологий.	173-185
Усмонова Муаттар Баҳадиржоновна	Эффективность воспитательных мероприятий в развитии качеств национального характера.	186-191
Ходиева Дурдона Анваровна Аскарова Наргиза Абдивалиевна	Влияние сахарного диабета на психологию человека.	192-198
Пилацкая Татьяна Владимировна	Переосмысление устного теста: повышение объективности, надежности и эффективности обучения.	199-209
Одилова Малохат Расулжон кизи	Развитие критического мышления учащихся посредством интерактивных методов преподавания истории в общеобразовательных школах (на примере 7-8 классов).	210-216
Ачилова Дурдона	Психологические факторы формирования личностной идентичности у студентов.	217-226
Матвеева Елена Николаевна	Взаимодействие солиста, дирижёра и оркестра в исполнительской интерпретации узбекского скрипичного концерта.	227-235
Ашуров Зафаржон	Совершенствование использования информационных технологий в обучении иностранным языкам.	236-246
Овчинникова А.Д.	К вопросу о становлении и развитии жанра концерта для альта с оркестром в	247-255

	музыке xx века.	
Рустамов Камолиддин Зиёдулла огли	Совершенствование использования информационных технологий в обучении иностранным языкам.	256-260
З.Р. Мамадалиева	Совершенствование методики преподавания биохимии с использованием виртуальной лаборатории в высших образовательных учреждениях (на примере направления «фармация»): анализ литературы.	261-269
Гофурова Махфуза Аббосовна	Профессиональное развитие будущих учителей начального образования на основе функциональной грамотности.	270-275
Ахмедов Сирожиддин Ибодуллаевич	Совершенствование методики преподавания неорганической химии на основе программных средств в высших образовательных организациях (на основе анализа литературы).	276-284
Фозилов Кахрамон Мадаминович	Теоретический анализ ладовых систем в узбекской национальной музыке и вопросы их современной интерпретации.	285-292
Айзада Кутлымуратова	Влияние акробатических занятий на подготовку будущих актеров в сценном действии.	293-297
А.А. Ибрагимова	Теоретические и практические основы формирования здорового образа жизни в процессе подготовки будущих инженерных кадров.	298-307
Хакимов Абдугулом Сойибжонович	Педагогические условия развития партнёрских проектов и предоставленные льготы дошкольным образовательным организациям в рамках государственно-частного партнёрства.	308-312
Р.Ф. Худойбердиев Д.Х. Муминов	Педагогические особенности развития физического качества ловкости у бегунов на короткие дистанции.	313-323
Жалилов Джамшед Джафар Огли Аннадурдиева Умида Курбоназар кизи Бойназаров Хасан Насриддинович	Оценка эффективности интеграции силовых качеств с ловкостью у дзюдоистов.	324-330
Норбоев Темур Рустамович	Определение уровня сформированности культуры толерантности в высших образовательных учреждениях.	331-338
Г.Ш. Кобилова	Организационно-методические основы работы академического хорового коллектива в условиях модернизации музыкального образования.	339-345
А.А. Ганиханов	Особенности преподавания медицинской психологии в медицинском вузе: интеграция психолого-педагогических подходов и практики клинического обучения.	346-354
Эркабоева Нигора Шерматовна	Технологии развития творческого мышления будущих педагогов в условиях кредитно-модульной системы.	355 -365
Салаев Темур	Педагогические механизмы развития компетентности социальной активности у будущих педагогов.	366-372
Тешабоев Акрамжон Юлдашевич	Педагогические условия формирования навыков диагностическо-корректирующей деятельности у будущих учителей.	373-382
Урунбойева Кумушой Султанбек Кизи	Теоретические основы обучения с использованием технологии quest в высшем образовании.	383-388
Курбанова Шоира Абдурахимовна	Педагогические условия развития культуры толерантного общения у школьных учителей на основе цифровой этики и медиаграмотности.	389-398
Усмонова Мубашира Сувоновна	Системно-педагогический анализ саморазвития и экологической компетентности у будущих учителей биологии.	399-405
Нурмурадова Севарахон Алижон кизи	Роль инноваций и передового опыта в подготовке высококвалифицированных специалистов среди студентов, обучающихся по направлению изобразительного искусства.	406-412
Ташмуратов Фаррух Эриксонович Тураева Саодат Тургун кизи	Методика развития реакции и способности быстрого принятия решений у курашистов в учебно-тренировочном процессе.	413-420
Хомуджонова Феруза Комилжон кизи Мейлиев Сардорбек Улмасбек огли	Методика развития силовых качеств у учащихся с помощью волейбольных упражнений.	421-428
Бекетов Нурсеит Алижан огли	Пути модернизации процесса высшего образования на основе инновационных образовательных технологий.	429-437
Дехконова Маргуба Эркиновна	Социально-психологические особенности тревожности у подростков.	438-447
Умарова Мукаддасхон	Креативная компетентность педагога дошкольного образования: теоретические и практические подходы.	448-459
М. Бадалова	Модель совершенствования системы функционального управления образовательным кластером.	460-465
Муратова Сабохат Чориевна	Развитие патриотических чувств у молодого поколения посредством национальных традиций.	466-473

Холлиев Жавоҳир Фарходович	Улучшение программного и методологического обеспечения образовательного процесса на основе цифровых технологий.	474-485
Джумабаева Мукаддас	Эффективность интерактивных методов в развитии музыкальной компетентности учащихся начальных классов.	486-494
Хуррамов Шерзод Гоффор огли, Нодирова Рухшона Шавкат кизи	Методика развития общей координации у футболистов 7–9 лет с помощью средств нейромоторной подготовки.	495-502
Хуррамов Шерзод Гоффор огли	Методика нейромоторного тренинга (neurotracker, световые сигналы) для синхронизации когнитивных и двигательных функций у юных футболистов.	503-510
Турдимуратова Несибели Базарбой кизи	Анализ показателей автономии и самооценки подростков, воспитывающихся в полных и неполных семьях.	511-520
Иброхимов Сирожиддин Наджмиддин огли, Кудратиллаев Ибратилло Ибодилло огли	Арабский язык и искусственный интеллект: роль современных технологий в образовании, языкознании и научных исследованиях.	521-526
Х.А. Каримов	Роль физической подготовки в повышении боевой подготовки курсантов.	527-531
Д.Ф. Рахматуллаева	Технология развития скоростных качеств у детей 5–6 лет с ограниченными физическими возможностями на занятиях по адаптивному физическому воспитанию.	532 -536
Рахматова Шохиста Махматкобиловна	Роль терминологической лексики в обучении языку специальности.	537-546
Ч.Р. Ибрагимова	Значение современных моделей в развитии культурного разнообразия в эпоху глобализации.	547-553
Авалбоева Мавлуда Абдумаликовна	Проекты внедрения направления steam (science, technology, engineering, arts, mathematics) в школьное образование: международный опыт и перспективы Узбекистана.	554-567

EN		
Tursunoy Fayzullayeva	Formation and creative development of the jizzakh regional musical drama theater.	15-21
Aygul Kaldibaeva Jaqsiliqovna	Comparative analysis of problem-based learning ideas in eastern and western pedagogy.	22-31
Achilova Ramziya A'zamatovna Ra'no Ro'zmanova G'ulomjon qizi	Methods of population census and international experience.	32-39
A'zamova Sarvinoz Aftandil qizi	Pedagogical and psychological development of gifted students and their distinctive characteristics.	40-52
Muhammad Tolibjon o'g'li Rustamov	Main trends in tourism development in uzbekistan through cultural events and festivals.	53-60
Dilfuza Shamuratova	Improving the activities of youth theaters in supporting talented youth.	61-68
Makhfuza Khodjayeva	Franz schubert and his vocal lyrics.	69-76
Nargiza Rustam qizi Mavlanova	Linguodidactic opportunities of teaching english in higher education based on smart technologies.	77-87
M.M. Mirzakirov	Problems of intonation in wind instruments.	88-91
Egamberdi Tursunov	The role of breathing in the development of a professional singing voice.	92-95
Lola Zaynuttinovna Saidmukhamedova	Development of creative thinking in young singers during academic vocal training.	96-99
Ikmatullayev Gayrat Zokirovich	Gender-specific features of the socio-psychological reintegration of military personnel discharged to the reserve.	100-111
Mirabdullayev Izzatillo Isroiljon o'g'li	Modern pedagogical trends in developing media-philosophical thinking among students.	112-120
Nodirbek Ulugbekovich Zohirov	Differential-psychological features of moral-volitional qualities and emotional orientation in military personnel ensuring public safety.	121-129
Beknazarova Shafoat Tursunpulatovna	Psychological adaptation and rehabilitation of patients with hiv/aids: a comprehensive review.	130-141
Kuchkarova Feruza Makhammatkosimovna	The role and importance of the principles of art management in the strategic management of modern higher education.	142-150
Doschanova Mohinur Maxsudovna	Using media literacy to develop the creativity of primary school teachers development as a pedagogical need.	151-156
Kalandarova Fazilat Tokhirovna	The importance of deontological preparation in forming the professional skills of future teachers.	157-162
N.M. Kadyrova	The role of history in the formation of students' critical thinking skills.	163-167
Darmonova Adolat Bahodir kizi	Didactic possibilities of the adaptable educational model in a sustainable educational environment and its importance in improving the quality of education.	168-172
S.N. Normurodova	Formation of economic competence of heads of educational institutions based on artificial intelligence and digital technologies.	173-185
Muattar Bahadirjonovna Usmonova	The effectiveness of educational activities in developing national character traits.	186-191
Durdona Anvarovna Xodiyeva Nargiza Abdivaliyevna Askarova	The impact of diabetes mellitus on human psychology.	192-198
Tatyana Vladimirovna Pilatskaya	Rethinking oral testing: enhancing objectivity, reliability, and learning effectiveness.	199-209
Malokhat R. Odilova	Developing students' critical thinking through interactive methods of teaching history in general secondary schools (a case study of grades 7–8).	210-216
Durdona Achilova	Psychological factors in the formation of personal identity among students.	217-226
Elena Nikolaevna Matveeva	Interaction of the soloist, conductor, and orchestra in the performance interpretation of the uzbek violin concerto.	227-235
Zafarjon Ashurov	Improving the use of information technologies in foreign language teaching.	236-246
Ovchinnikova A.D	On the formation and development of the viola concerto genre in twentieth-century music.	247-255
Kamoliddin Ziyodulla o'g'li Rustamov	The role of artificial intelligence technologies in the modern educational system and an analysis of scientific and pedagogical research.	256-260
Zarina R. Mamadaliyeva	Improving the methodology of teaching biochemistry through virtual laboratories in higher education institutions (a case of pharmacy education): a literature review.	261-269
Mahfuza Abbosovna G'ofurova	Professional development of future primary school teachers based on functional literacy.	270-275
Sirojiddin Ibodullayevich Ahmedov	Improving the methodology of teaching inorganic chemistry through software tools in higher education institutions (based on a literature review).	276-284
Qaxramon Madaminovich Fozilov	Theoretical analysis of modal systems in uzbek national music and issues of their modern interpretation.	285-292
Ayzada Qutlímuratova	The impact of acrobatic exercises on the training of future actors in the field of stage movement.	293-297
Aziza A. Ibragimova	Theoretical and practical foundations of forming a healthy lifestyle in the process of training future engineering specialists.	298-307

Xakimov Abdugulom Soyibjonovich	Privileges granted to public-private partnership preschool education institutions and pedagogical conditions for the development of partnership projects.	308-312
R.F. Khudoyberdiyev D.X. Mo‘minov	Pedagogical features of developing agility as a physical quality in short-distance runners.	313-323
Jalilov Jamshed Jafar ugli Annadurdiyeva Umida Qurbonazar Boynazarov Xasan Nasriddinovich	Assessing the effectiveness of integrating strength qualities with agility in judoka.	324-330
Temur Rustamovich Norboyev	Assessing the level of tolerance culture formation in higher education institutions.	331-338
G. Sh. Kobilova	Organizational and methodological foundations of organizing the work of an academic choral company in the context of modernizing music education.	339-345
A.A. Ganikhanov	Features of teaching medical psychology in a medical university: integration of psychological-pedagogical approaches and clinical teaching practice.	346-354
Nigora Shermatovna Erkaboyeva	Technologies for developing the creative thinking of future teachers under the credit-module system.	355 -365
Temur Salayev	Pedagogical mechanisms for developing social activity competence in future teachers.	366-372
Teshaboev Akramjon Yuldashevich	Pedagogical conditions of forming diagnostic-correctional skills in future teachers.	373-382
Urunboyeva Kumushoy Sultanbek kizi	Theoretical basis of teaching using quest technology in higher education.	383-388
Kurbanova Shoira Abdurakhimovna	Pedagogical conditions for developing a culture of tolerant communication among school teachers based on digital ethics and media literacy.	389-398
Usmonova Mubashira Suvonovna	A systemic-pedagogical analysis of self-development and ecological competence in future biology teachers.	399-405
Nurmurodova Sevaraxon Alijon qizi	The role of innovation and advanced practices in the development of highly qualified professionals among students studying fine arts.	406-412
Farrux Erixonovich Tashmuratov Saodat Turg‘un qizi To‘raeva	Methodology for developing reaction and quick decision-making abilities of kurash athletes in the training process.	413-420
Xomudjonova Feruza Komiljon qizi Meyliyev Sardorbek Ulmasbek og‘li	Methodology for developing strength qualities in schoolchildren through volleyball exercises.	421-428
Nurseit Alijan o‘g‘li Beketov	Ways of modernizing the higher education process through innovative educational technologies.	429-437
Marg‘uba Erkinovna Dexkonova	Socio-psychological characteristics of anxiety in adolescents.	438-447
Muqaddaskhon Umarova	Creative competence of preschool education teachers: theoretical and practical approaches.	448-459
M. Badalova	A model for improving the functional management system of the educational cluster.	460-465
Saboxat Choriyevna Muratova	Developing patriotic feelings in the younger generation through national traditions.	466-473
Kholliyev Javokhir Farkhodovich	Improvement of software and methodological support for the educational process based on digital technologies.	474-485
Djumabayeva Muqaddas	The effectiveness of interactive methods in developing the musical competence of primary school students.	486-494
Sherzod G‘offor o‘g‘li Xurramov Ruxshona Shavkat qizi Nodirova	A methodology for developing general coordination in 7–9-year-old football players through neuromotor training.	495-502
Sherzod G‘offor o‘g‘li Xurramov	A neuromotor training methodology (neurotracker, light signals) for synchronizing cognitive and motor functions in young football players.	503-510
Nesibeli Bazarboy qizi Turdimuratova	An analysis of autonomy and self-esteem indicators among adolescents raised in two-parent and single-parent families.	511-520
Sirojiddin Najmiddin o‘g‘li Ibrohimov, Ibratillo Ibodillo o‘g‘li Qudratillayev	Arabic language and artificial intelligence: the role of modern technologies in education, linguistics, and scientific research.	521-526
Kh.A. Karimov	The role of physical training in enhancing the combat training of cadets.	527-531
D.F. Raxmatullayeva	A technology for developing speed abilities in 5–6-year-old children with physical disabilities during adaptive physical education classes.	532 -536
Shohista Mahmatqobilovna Raxmatova	The role of terminological vocabulary in teaching the language of specialty	537-546
Ch.R. Ibragimova	The significance of modern models in promoting cultural diversity in the era of globalization.	547-553
Avalboyeva Mavluda Abdumalikovna	Projects for implementing the steam (science, technology, engineering, arts, mathematics) approach in school education: international experience and prospects for uzbekistan.	554-567

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

JIZZAX VILOYATI MUSIQALI DRAMA TEATRINING SHAKLLANISHI VA IJODIY IZLANISHLAR.

Tursunoy Fayzullayeva, O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti mustaqil tadqiqotchi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada hozirgi Jizzax viloyati musiqali drama teatrining ijodiy zamin bo‘lgan “Ko‘k ko‘ylak” havaskorlik teatr truppasining tashkil topishi, ijodkorlar, dastlab sahnalashtirilgan spektakllar haqida ma’lumot beriladi. Shu bilan birga havaskorlik truppasining professional teatr darajasiga yetguniga qadar bo‘lgan ijodiy izlanishlarga nazar tashlanadi.

MAQSAD: Jizzax viloyati musiqali drama teatrining shakllanish tarixini o‘rganish, uning ijodiy asosi bo‘lgan “Ko‘k ko‘ylak” havaskorlik teatr truppasining tashkil topish jarayoni, faoliyati, sahnalashtirgan dastlabki spektakllari hamda professional teatr darajasiga ko‘tarilishidagi ijodiy izlanishlarni tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida tarixiy-manbaviy, qiyosiy-tahliliy va san’atshunoslik metodlaridan foydalanildi. Maqolani tayyorlashda arxiv hujjatlari, teatr tarixiga oid ilmiy adabiyotlar, davriy matbuot materiallari, xotiralar hamda teatr faoliyatiga oid ma’lumotlar asosiy manba sifatida xizmat qildi. Shuningdek, spektakllarning badiiy yechimi, ssenografiyasi, rejissyorlik talqinlari va aktyorlik ijrosi tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, “Ko‘k ko‘ylak” havaskorlik teatr truppasi Jizzax hududida teatr san’atining rivojlanishida muhim o‘rin tutgan. Truppa faoliyatining ilk bosqichlarida mahalliy ijodkorlar tomonidan sahnalashtirilgan spektakllar tomoshabinlar e’tiborini qozonib, teatr madaniyatining shakllanishiga xizmat qilgan. Ijodiy jamoa repertuar tanlash, obraz yaratish, sahna bezagi va rejissyorlik yechimlari borasida muntazam izlanish olib borgan. Natijada havaskorlik faoliyati bosqichma-bosqich takomillashib, professional teatr jamoasining shakllanishi uchun mustahkam zamin yaratgan. Tadqiqot davomida truppaning faoliyati Jizzax viloyati musiqali drama teatrining tashkil topishi va rivojlanishida muhim tarixiy hamda madaniy omil bo‘lganligi aniqlandi.

XULOSA: “Ko‘k ko‘ylak” havaskorlik teatr truppasi Jizzax viloyatida professional teatr san’atining shakllanishida muhim ijodiy maktab vazifasini bajargan. Truppa a’zolarining fidokorona mehnati, sahna san’atiga bo‘lgan qiziqishi va ijodiy izlanishlari natijasida havaskorlik jamoasi professional teatr darajasiga erishgan. Ushbu jarayon nafaqat Jizzax viloyati, balki o‘zbek teatr san’ati tarixida ham muhim o‘rin egallaydi. Tadqiqot natijalari mintaqaviy teatrlar tarixini o‘rganishda muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: havaskorlik truppasi, ssenografiya, rejissyor topilmalari, aktyorlik mahorati, obraz, kechinma.

ФОРМИРОВАНИЕ И ТВОРЧЕСКИЕ ПОИСКИ ДЖИЗАКСКОГО ОБЛАСТНОГО МУЗЫКАЛЬНО-ДРАМАТИЧЕСКОГО ТЕАТРА.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Турсуной Файзуллаева, независимый исследователь Государственного института искусств и культуры Узбекистана.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются вопросы создания любительской театральной труппы «Кўк кўйлак», ставшей творческой основой современного Джизакского областного музыкально-драматического театра. Освещаются сведения о её основателях, деятелях искусства, первых поставленных спектаклях. Кроме того, анализируются творческие поиски труппы на пути от любительского коллектива к профессиональному театру.

ЦЕЛЬ: изучение истории формирования Джизакского областного музыкально-драматического театра, анализ процесса создания и деятельности любительской театральной труппы «Кўк кўйлак», её первых постановок, а также творческих поисков, способствовавших её становлению на профессиональном уровне.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования использовались историко-источниковедческий, сравнительно-аналитический и искусствоведческий методы. Основными источниками послужили архивные документы, научная литература по истории театра, материалы периодической печати, воспоминания и сведения о деятельности театра. Также был проведён анализ художественного решения спектаклей, сценографии, режиссёрских интерпретаций и актёрского исполнения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показывают, что любительская театральная труппа «Кўк кўйлак» сыграла важную роль в развитии театрального искусства Джизакского региона. На начальном этапе своей деятельности коллектив ставил спектакли, созданные местными деятелями искусства, которые привлекали внимание зрителей и способствовали формированию театральной культуры региона. Творческий коллектив постоянно совершенствовал работу над репертуаром, созданием сценических образов, художественным оформлением сцены и режиссёрскими решениями. В результате любительская деятельность постепенно развивалась и создала прочную основу для формирования профессионального театрального коллектива. Исследование подтвердило, что деятельность труппы стала важным историческим и культурным фактором в создании и развитии Джизакского областного музыкально-драматического театра.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: любительская театральная труппа «Кўк кўйлак» стала важной творческой школой в процессе становления профессионального театрального искусства в Джизакской области. Благодаря самоотверженному труду участников труппы, их интересу к сценическому искусству и постоянным творческим поискам любительский коллектив смог достичь уровня профессионального театра. Этот процесс занимает важное место не только в истории Джизакской области, но и в истории узбекского театрального искусства в целом. Результаты исследования могут служить значимым научным источником для дальнейшего изучения истории региональных театров.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Ключевые слова: любительская труппа, сценография, режиссёрские находки, актёрское мастерство, сценический образ, переживание.

FORMATION AND CREATIVE DEVELOPMENT OF THE JIZZAKH REGIONAL MUSICAL DRAMA THEATER.

Tursunoy Fayzullayeva, Independent Researcher, Uzbekistan State Institute of Arts and Culture.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the establishment of the amateur theater troupe “Ko‘k Ko‘ylak,” which served as the creative foundation of the present-day Jizzakh Regional Musical Drama Theater. It provides information about the founders, artists, and the first staged performances of the troupe. In addition, the article explores the creative endeavors that led the amateur troupe to evolve into a professional theater.

PURPOSE: The objective of this study is to investigate the history of the formation of the Jizzakh Regional Musical Drama Theater, analyze the establishment and activities of the amateur theater troupe “Ko‘k Ko‘ylak,” its earliest productions, and the creative efforts that contributed to its transformation into a professional theater.

MATERIALS AND METHODS: the research employed historical-source, comparative-analytical, and art-historical methods. The study was based on archival documents, scholarly literature on theater history, periodical publications, memoirs, and materials related to theatrical activities. In addition, the artistic interpretation of performances, scenography, directorial approaches, and acting techniques were analyzed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings indicate that the amateur theater troupe “Ko‘k Ko‘ylak” played a significant role in the development of theatrical art in the Jizzakh region. During its early years, the troupe staged performances created by local artists, which attracted public attention and contributed to the formation of theatrical culture in the region. The creative team continuously worked on repertoire selection, character development, stage design, and directorial solutions. As a result, the troupe gradually improved its artistic capabilities and established a solid foundation for the creation of a professional theater company. The study reveals that the troupe’s activities were an important historical and cultural factor in the establishment and development of the Jizzakh Regional Musical Drama Theater.

CONCLUSION: the amateur theater troupe “Ko‘k Ko‘ylak” served as an important creative school in the formation of professional theatrical art in the Jizzakh region. Through the dedication of its members, their passion for stage art, and continuous creative exploration, the amateur collective successfully attained the level of a professional theater. This process occupies a significant place not only in the cultural history of the Jizzakh region but also in the broader history of Uzbek theatrical art. The findings of this research may serve as a valuable scholarly source for the study of regional theater history.

Keywords: amateur theater troupe, scenography, directorial innovations, acting skills, character portrayal, emotional experience.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

O‘zbek teatrlari tarixiga nazar tashlasak, Jizzax viloyati musiqali drama teatriga sarzamin bo‘lgan ijodiy jarayon nihoyatda qizg‘in kechganini guvohi bo‘lish mumkin.

1918-yil oxiri 1919-yil boshlarida bir guruh san’at ixlosmandlari Mulla Hoshim, Abdulla Ahmedov, Abdusattor Abdurazzoqov, Ibrohim Mustafoqulov, Boymat Oymatov, Sodiq Zoirov, Orifjon Olimjonov, Oxunjon Shernazarov, Saidqosim Xo‘jaev, Mirzarahim Hojilar tomonidan dastlabki havaskorlik to‘garagi tuzilgan. 1921-yilga qadar ushbu to‘garak tomonidan Hamza Hakimzoda Niyoziyning “Boy ila xizmatchi”, “Farg‘ona fojeasi”, “Tuhmatchilar jazosi”, Mannon Uyg‘urning “Turkiston tabibi”, Abdulla Qodiriyning “Baxtsiz kuyov” kabi asarlari sahnalashtirilgan.

Teatr jamoasi 1921-yil dastlab Jizzax (hozirgi Sharof Rashidov) tumanidagi Moskva (hozirgi Hamroqul Nosirov) xo‘jaligi, Alisher Navoiy ko‘chasidagi Mamarahim Hojining uyida teatr to‘garagi ko‘rinishida o‘z faoliyatini boshlagan. 1927-yil ushbu havaskorlik truppasiga “Ko‘k ko‘ylak” nomi berilgan. 1927-1931-yillar davomida teatr repertuari G‘ulom Zafariyning “Halima”, Uzer Hojibekovning “Arshin mol-olan”, Sadriddin Ayniyning “Buxoro jallodlari”, Hamza Hakimzoda Niyoziyning “Kim to‘g‘ri?” spektakllari bilan boyidi. Shuningdek, ijodiy jamoa safiga Po‘lat Nosirov, Ibodat Haqberdieva, Said Xoldorov va Ibrohim Karimov singari yosh iste’dodlar qo‘shildi.

O‘tgan asarning 50-yillari so‘ngida Samarqand va Surxondaryo viloyati teatlari ixtiyoriga o‘tkazilgan viloyat kolxoz-sovxoz teatri jamoasi bo‘linib ketadi. Said Xoldorov va Husan Toshpo‘latovlar rahbarligida bir guruh aktyorlar Jizzaxda qolib yangi drama to‘garagi tuzib faoliyatni davom ettiradilar.

Teatr jamoasida rejissyorlar R.Orifjonov va G‘.Hamidullaevlar tomonidan 1965-yil Nazir Safarovning “Uyg‘onish”, K.Yashinning “Nurxon”, 1966-yil A.Raxmatning “Abdulla Nabiev”, R.Orifjonovning “Aldangan qiz”, 1967-yil Uyg‘unning “Parvona”, S.Abdullaning “Alpomish, 1968-yil H.G‘ulomning “Toshbolta oshiq”, Xurshidning “Layli va Majnun” 1969-yil Sh.Husainovning “Aldarko‘sa”, 1970-yil S.Xo‘janiyozovning “Suymaganga suykalma”, Shuhratning “Besh kunlik kuyov”, 1971-yil G.Xugaevning “Xotinimning eri” hamda Uyg‘un va I.Sultonning “Alisher Navoiy” spektakllari sahnalashtirildi.

1980 yil teatr jamoasining yangi qurilgan zamonaviy binoda faoliyat yuritishi, yangi ijodiy imkoniyatlarni yuzaga ketirdi. Dastlab teatr jamoasiga Yunus Rajabiy nomidagi Jizzax viloyati drama teatri, 2017-yil esa Jizzax viloyati musiqali drama teatri maqomi berildi.

Mustaqillik yillarida Jizzax viloyati samarali faoliyat yuritdi. Teatr sahnasida 100 dan oshiq turli mavzu va turli janrdagi asarlari sahnalashtirildi. Ayniqsa, so‘ngi yillarda sahnalashtirilgan A.Oripovning “Jannatga yo‘l”, Ch.Aytmatovning “Chingizxonning oq buluti”, A.Chexovning “Ayiq”, O.Salimovning “Toshkentga sayohat”, N.Abbosxonning “Avliyo”, M.Osimning “To‘maris”, T.To‘laning “Nodirabegim”, Sh.Abidovning “Jizzax qo‘zg‘oloni” S.Hamroevning “Bahodir”, Alisher Navoiyning “Hayrat ul- abror”, Tujer Jujeno‘g‘lining “Ko‘chki” kabi spektakllar teatr repertuarining darajasini belgilab berdi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Shu o‘rinda teatrning xalqaro aloqalarni rivojlantirish va xorij tajribasini teatrga olib kirish yo‘lidagi ijodiy izlanishlari mahsuli bo‘lgan “Ko‘chki” spektakliga alohida to‘xtalish mumkin.

Mazkur asar O‘zbek teatr sahnalarida O‘zbekiston xalq artisti Valixon Umarov talqinida O‘zbekiston davlat akademik rus drama teatri va Samarqand viloyati musiqali drama teatrida o‘ta mahorat va o‘ziga xos talqin bilan sahnalashtirilgandi.

“Ko‘chki” dramasidagi rejissyorning novatorlik topilmalari safiga aktyorlarning mahoratli ijrosi, betakror sahna nutqi va albatta ssenografik yechim spektaklning muvaffaqiyatini ta’minlagan.

“Ko‘chki” g‘oyasiga hayotining quvonchi, shodliklaridan mosuvo bo‘lib yashayotgan xalqning iztirobu, qo‘rquvlari insonlarning butun umrini iskanjaga olgani singdirilgan. Muallif asar voqealarini tuzishga shu qadar mohirona yondoshganki, insonlarning yashab qolishga bo‘lgan harakatlari, ularing ruhiy kechinmalari zamirida jamiyatdagi ijtimoiy hatto siyosiy muammolar mo‘ralab turganini ko‘rish mumkin.

Asar zamon va makon tanlamaydigan xarakterga ega bo‘lganligi uchun uni har qachon va har qanday sahnada ijro etilsa arziydi.

Biroq o‘zbek teatr sahnalarida mazkur asarnin professional darajada sahnalashtirilgani, mahoratli aktyorlar jamoasi tomonidan ijro etilganini hisobga olsak, yangi postanokaga o‘ziga xos talqin topish, yangi rejissyorlik topilmalari, aktyorlik ijrosida betakrorlik nihoyatda muhim sanaladi.

Bu borada turk rejissyori Kabulay Erdilikara o‘ziga tildosh va millatdosh bo‘lgan hamyurtining asarini turk sahnasi me’yorlariga muvofiq o‘zbekona talqinda sahnalashtirishga harakat qildi.

Kabulayning rejissyorlik yondoshuvida asosiy e’tiborni asarning g‘oyasini ochishga qaratganini ko‘rish mumkin. Bu urunish dastlab, qahramonlarning liboslari va dekoratsiyada ko‘zga tashlanadi. Qahramonlar liboslari ustidan ilib olingan arqondan to‘qilgan bezaklar, tog‘li hudud xalqi bir umr qafasda yurgandek, o‘z his tuyg‘ularini jilovlab yashaganiga ishora sifatida aks etgan. Bu topilma ma’lum ma’noda o‘zini oqlagan.

Sahna asari dekoratsiyasiga shartli chizgilar bergan O‘zbekiston san’at arbobi Baxtiyor To‘raevning sahnaviy yechimi alohida e’tiborga molik. Kerakli o‘rinlarda tog‘, uy, to‘siq vazifasini o‘tagan konstruksiya, sahnada aktyorlar emin-erkin harakatlanishi uchun sharoit yaratgan bo‘lsa, ssenografik jihatdan o‘ziga xos yangilik bo‘lgan.

Teatr jamoasining zamon qahramonlari obrazlarini yaratishdagi izlanishlari, dramaturglar bilan hamkorlik, yetakchi obrazlarga teatrlardan aktyorlarni jalb qilish masalasi so‘ngi yilda sahnalashtirilgan “Millat sha’ni” spektakli tajribalarida ko‘rish mumkin.

Yuqorida “Ko‘chki” spektaklini sahnalashtirish uchun turk rejissyori Kubulay Erdilikara taklif etilgan bo‘lsa, “Millat sha’ni” spektaklida bosh qahramoni obrazini yaratish uchun O‘zbek Milliy akademik drama teatri aktyori O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist Mehriddin Rahmatov taklif etilgan.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

“Millat sha’ni” o‘tgan asrda prokuratura tizimida faoliyat yuritgan millat fidoisi, xalqparvarligi va adolatparvarligi bilan mavjud tuzum tazyiqiga uchragan va qurbon bo‘lgan prokuror Sa’dulla Po‘latxo‘jayev faoliyatiga bag‘ishlanadi.

Sa’dulla Po‘latxo‘jayev obrazida Mehriddin Rahmatov o‘zining bor aktyorlik mahoratiga qahramonining ichki kechinmalari, iztiroblarini uyg‘unlashtirishga urinishni ko‘rish mumkin. Raqiblari bilan to‘qnashuvda Sa’dulla Po‘latxo‘jayev (M.Rahmatov) o‘zini og‘ir, vazmin tutadi, qalbidan o‘tayotgan tug‘yonni nigohiga yashiradi. Undagi ichki g‘alayon nutqidagi salobatga ko‘chadi. Obraz Mehriddin Rahmatov ijrosida personajlar o‘rtasidagi ziddiyat va dramatik to‘qnashuvlar orqali Sa’dullani adolatparvar shaxs darajasiga ko‘taradi.

O‘zbekiston san’at arbobi Baxtiyor To‘raev ssenografiyasi va liboslar aktyorlar ijrosini to‘ldirib turuvchi detal sifatida namoyon bo‘lgan. Sahnalashtiruvchi rejissyor Shoxrux Yo‘ldoshev asosiy e’tiborni aktyorlar ochilishiga qaratganini ko‘rish mumkin. Jizzax viloyati musiqali drama teatrining repertuarida 30 ga yaqin sahna asarlari mavjud bo‘lib, ushbu spektaklarning har birida o‘ziga xos rejissorlik yondashuvi, aktyorlik mahoratiga ega.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abduvohidov, F. The Issue of Creating A Repertoire in the Theaters of Uzbekistan (on the Example of Surkhandarya Regional Musical Drama Theater). Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 9(12), 572-575.
2. Abduvohidov, F. The Issue of Creating A Repertoire in the Theaters of Uzbekistan (on the Example of Surkhandarya Regional Musical Drama Theater). *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, *9*(12), 572-575.
3. Abduvohidov, F. (2020). Surkhandarya theater: Stages of formation and development. *ACADEMICIA: AN INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL*, *10*(12), 156-161.
4. ABDUVOHIDOV, F. VILOYAT TEATRLARIDA REJISSURA MASALASI. *O ‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti xabarlari*.
5. Mukhamedova, M. (2024). Analysis of Museum Construction and Development of Museum Tourism in Uzbekistan (Early Twentieth Century). *European Journal of Arts*, (1), 6-14.
6. Mukhamedova, M. S. (2019). THE MAIN FUNCTIONS OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE SITES IN UZBEKISTAN, FACTORS OF EVOLUTIONARY DEVELOPMENT OF PROPAGATION AND RESEARCH PRINCIPLES. *Theoretical & Applied Science*, (6), 370-373.
7. Sabirovna, M. M. Innovative Solutions for Lighting Online Projects in the Development of Cultural Tourism in Russia (Based on the Analysis of Foreign and Domestic Museums). *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, *9*(9), 246-251.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

8. Mukhamedova, M., Kasimova, S., Khasanova, F., Ganieva, C., & Jabborova, L. Historical Development of Cooperation Relations Between the International Organization UNESCO and Uzbekistan.
9. Xolmo'Minov, M. M., & Qolqanatov, A. (2022). Mufassal mushohadalar me'moridan mufassal mushohadalar meroji. *Oriental Art and Culture*, *3*(2), 568-580.
10. Zokirovich, M. K., & Nazarbaevich, A. K. (2022). A Look at the History of Club Establishments and Cultural and Educational Process in Uzbekistan. *JournalNX*, *8*(2), 9-15.
11. Kolkanatov, A. (2023). IFTIKHORI TIMSOLI TUMOR BRANCH. *JOURNAL OF HEALTHCARE AND LIFE-SCIENCE RESEARCH*, *2*, 67-69.
12. QOLQANATOV, A. (2024). MA'DANIYAT VAZIRLIGI VA MADANIYAT MARKAZLARI: TARIXIY TARAQQIYOT JARAYONLARIDAN. *News of UzMU journal*, *1*(1), 1.
13. Nazarbaevich, Q. A. (2025). FORMATION OF THEORY AND PRACTICE OF CREATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE FIELD OF CULTURE AND ART. *SHOKH LIBRARY*, *1*(13).
14. Yakubov, B. (2025). TARIXIY SHAXS PORTRETIGA ZAMONAVIY QARASH. *Mahalliy va xalqaro konferensiyalar platformasi*, (2), 12-16.
15. Yakubov, B. (2023). O 'ZBEK KINOSINING AVANGARDI. *Oriental Art and Culture*, *4*(3), 507-511.
16. Yakubov, B. C., & Muxtarova, M. S. (2020). The development of the national comedy in the modern Uzbek drama. *ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (86)*, 357-364.
17. Yakubov, B. C., & Muxtarova, M. S. (2020). РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ КОМЕДИИ В СОВРЕМЕННОЙ УЗБЕКСКОЙ ДРАМАТУРГИИ. *Theoretical & Applied Science*, (6), 357-364.
18. Yakubov, B. C. Journal Homepage:-www. journalijar. com.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

SHARQ VA G‘ARB PEDAGOGIKASIDA MUAMMOLI O‘QITISH G‘OYALARINING QIYOSIY TAHLILI.

Aygul Kaldibaeva Jaqsiliqovna, Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti Matematika kafedrasining katta o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada Sharq va G‘arb pedagogik an’analarida muammoli o‘qitish g‘oyalarining nazariy asoslari qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi turli pedagogik paradigmalar doirasida muammoli o‘qitish konsepsiyasining talqini, mazmuni va metodologik xususiyatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda konstruktivizm, sotsiokultural yondashuv hamda Konfutsiy pedagogikasi asosiy nazariy asos sifatida tanlandi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, G‘arb pedagogikasida muammoli o‘qitish mustaqil fikrlash va kognitiv faollikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, Sharq pedagogikasida u axloqiy tarbiya, ijtimoiy uyg‘unlik va yo‘naltirilgan bilish bilan uyg‘unlashgan. Maqolada ushbu yondashuvlarning integratsiyasi zamonaviy ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishi asoslanadi.

MAQSAD: Sharq va G‘arb pedagogik an’analarida muammoli o‘qitish g‘oyalarining nazariy asoslarini qiyosiy tahlil qilish, ushbu yondashuvlarning umumiy va farqli jihatlarini aniqlash hamda zamonaviy ta’lim jarayonida ularni integratsiyalash imkoniyatlarini asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda pedagogika, ta’lim falsafasi va muammoli o‘qitish nazariyasiga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Nazariy tahlil, qiyosiy-tahliliy yondashuv, ilmiy adabiyotlarni sistemalashtirish va interpretatsiya qilish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini konstruktivizm, sotsiokultural yondashuv hamda Konfutsiy pedagogikasi tashkil etdi. Sharq va G‘arb ta’lim tizimlarida muammoli o‘qitish konsepsiyasining mazmuni, maqsadi va metodologik xususiyatlari qiyosiy ravishda o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari muammoli o‘qitish g‘oyasi har ikki pedagogik an’anada bilimlarni faol o‘zlashtirish vositasi sifatida talqin qilinishini ko‘rsatdi. Biroq uning maqsadi va amaliy qo‘llanilishida muayyan farqlar mavjud. G‘arb pedagogikasida muammoli o‘qitish o‘quvchilarning mustaqil fikrlashi, tanqidiy tahlil qilish ko‘nikmalari va ijodiy muammolarni hal etish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan. Sharq pedagogikasida esa mazkur yondashuv axloqiy tarbiya, jamoaviy mas’uliyat, ustoz-shogird munosabatlari hamda ijtimoiy uyg‘unlikni ta’minlash bilan chambarchas bog‘liq. Tadqiqot natijalari zamonaviy ta’limda ushbu ikki yondashuvning o‘zaro uyg‘unlashtirilishi nafaqat bilish faoliyatini faollashtirish, balki shaxsning ijtimoiy va ma’naviy rivojlanishini ham qo‘llab-quvvatlashini ko‘rsatdi.

XULOSA: muammoli o‘qitish konsepsiyasi Sharq va G‘arb pedagogik an’analarida turlicha nazariy asoslangan bo‘lsa-da, ularning umumiy maqsadi o‘quvchining faol bilish jarayonini tashkil etishdan iborat. G‘arb yondashuvi mustaqillik va tanqidiy tafakkurni rivojlantirishga urg‘u bersa, Sharq yondashuvi axloqiy kamolot va ijtimoiy hamkorlikni ustuvor deb biladi. Ushbu yondashuvlarning integratsiyasi zamonaviy ta’lim tizimida

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

muammoli o‘qitishning samaradorligini oshirish, har tomonlama rivojlangan shaxsni shakllantirish hamda ta’lim sifatini yuksaltirish uchun muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: muammoli o‘qitish, pedagogika, qiyosiy tahlil, konstruktivizm, Konfutsiy ta’limi, ta`limiy falsafa, nazariy tahlil.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ИДЕЙ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ В ВОСТОЧНОЙ И ЗАПАДНОЙ ПЕДАГОГИКЕ.

Айгуль Калдыбаева Жаксылык кызы, старший преподаватель кафедры математики Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье проводится сравнительный анализ теоретических основ идей проблемного обучения в восточных и западных педагогических традициях. Цель исследования заключается в выявлении интерпретации, содержания и методологических особенностей концепции проблемного обучения в рамках различных педагогических парадигм. В качестве основных теоретических оснований исследования были выбраны конструктивизм, социокультурный подход и педагогика Конфуция. Результаты показывают, что в западной педагогике проблемное обучение направлено на развитие самостоятельного мышления и когнитивной активности, тогда как в восточной педагогике оно сочетается с нравственным воспитанием, социальной гармонией и направляемым познанием. В статье обосновывается, что интеграция данных подходов может способствовать повышению эффективности современного образования.

ЦЕЛЬ: провести сравнительный анализ теоретических основ идей проблемного обучения в восточных и западных педагогических традициях, выявить общие и отличительные особенности данных подходов, а также обосновать возможности их интеграции в современном образовательном процессе.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы научные источники по педагогике, философии образования и теории проблемного обучения. Использовались методы теоретического анализа, сравнительно-аналитического подхода, систематизации и интерпретации научной литературы. Теоретическую основу исследования составили конструктивизм, социокультурный подход и педагогика Конфуция. Концепция проблемного обучения, её содержание, цели и методологические особенности были рассмотрены в сравнительном аспекте в образовательных системах Востока и Запада.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты анализа показали, что идея проблемного обучения в обеих педагогических традициях рассматривается как средство активного усвоения знаний. Однако существуют определённые различия в её целях и практическом применении. В западной педагогике проблемное обучение ориентировано на развитие самостоятельного мышления учащихся, навыков критического анализа и способности к творческому решению проблем. В восточной

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

педагогике данный подход тесно связан с нравственным воспитанием, коллективной ответственностью, отношениями «учитель–ученик» и обеспечением социальной гармонии. Результаты исследования свидетельствуют о том, что интеграция этих двух подходов в современном образовании способствует не только активизации познавательной деятельности, но и поддерживает социальное и духовно-нравственное развитие личности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: несмотря на различия в теоретическом обосновании концепции проблемного обучения в восточной и западной педагогических традициях, их общей целью является организация активного познавательного процесса обучающихся. Западный подход делает акцент на развитии самостоятельности и критического мышления, тогда как восточный подход придаёт первостепенное значение нравственному совершенствованию и социальному сотрудничеству. Интеграция данных подходов может служить важной теоретической и практической основой для повышения эффективности проблемного обучения, формирования всесторонне развитой личности и улучшения качества образования в современной образовательной системе.

Ключевые слова: проблемное обучение, педагогика, сравнительный анализ, конструктивизм, конфуцианское образование, философия образования, теоретический анализ.

COMPARATIVE ANALYSIS OF PROBLEM-BASED LEARNING IDEAS IN EASTERN AND WESTERN PEDAGOGY

Aygul Kaldibaeva Jaqsiliqovna, Senior Lecturer of the Department of Mathematics,
Ajiniyaz Nukus State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: this article presents a comparative analysis of the theoretical foundations of problem-based learning ideas in Eastern and Western pedagogical traditions. The purpose of the study is to identify the interpretation, content, and methodological characteristics of the concept of problem-based learning within different pedagogical paradigms. Constructivism, the sociocultural approach, and Confucian pedagogy were selected as the main theoretical foundations of the study. The results indicate that, in Western pedagogy, problem-based learning is aimed at developing independent thinking and cognitive activity, whereas in Eastern pedagogy it is integrated with moral education, social harmony, and guided cognition. The article argues that the integration of these approaches can contribute to improving the effectiveness of modern education.

AIM: to conduct a comparative analysis of the theoretical foundations of problem-based learning ideas in Eastern and Western pedagogical traditions, identify their common and distinctive features, and substantiate the possibilities of integrating these approaches into the modern educational process.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific sources related to pedagogy, educational philosophy, and the theory of problem-based learning. The methods employed included theoretical analysis, comparative-analytical approach, systematization, and interpretation of scholarly literature. The theoretical framework of the study was based on constructivism, the sociocultural approach, and Confucian pedagogy. The content, objectives, and methodological characteristics of the concept of problem-based learning were comparatively examined within Eastern and Western educational systems.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrate that the idea of problem-based learning is regarded in both pedagogical traditions as a means of active knowledge acquisition. However, there are notable differences in its objectives and practical implementation. In Western pedagogy, problem-based learning focuses on developing students' independent thinking, critical analysis skills, and creative problem-solving abilities. In Eastern pedagogy, this approach is closely associated with moral education, collective responsibility, teacher–student relationships, and the promotion of social harmony. The results suggest that integrating these two approaches in contemporary education can enhance not only cognitive engagement but also the social and moral development of learners.

CONCLUSION: although the concept of problem-based learning is grounded in different theoretical traditions in Eastern and Western pedagogy, their common objective is to organize and stimulate learners' active cognitive processes. The Western approach emphasizes independence and critical thinking, while the Eastern approach prioritizes moral development and social cooperation. The integration of these approaches can serve as an important theoretical and practical foundation for improving the effectiveness of problem-based learning, fostering the development of well-rounded individuals, and enhancing the quality of education in modern educational systems.

Keywords: problem-based learning, pedagogy, comparative analysis, constructivism, Confucian education, educational philosophy, theoretical analysis.

In the context of rapid globalization, digital transformation, and the growing demand for high-quality education, the modernization of teaching methodologies has become a central issue in contemporary pedagogy. One of the most significant trends in this process is the increasing emphasis on learner-centered approaches, among which problem-based learning (PBL) occupies a prominent position. PBL is widely regarded as an effective pedagogical strategy that promotes critical thinking, analytical reasoning, and the ability to apply knowledge in real-life situations. The concept of learning through problem-solving is not entirely new; its roots can be traced back to classical philosophical traditions. However, its modern interpretation has been largely shaped by Western educational theories, particularly constructivism and pragmatism. Scholars such as John Dewey argued that education should be grounded in experience and active inquiry, where learners engage with meaningful problems rather than passively receive information. Similarly, Jean Piaget emphasized the active role of the learner in

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

constructing knowledge through cognitive processes, while Lev Vygotsky highlighted the importance of social interaction and guided learning in cognitive development.

At the same time, Eastern pedagogical traditions offer a different yet equally valuable perspective on the process of learning. Influenced by Confucian philosophy, Islamic educational thought, and other classical frameworks, Eastern pedagogy has historically emphasized discipline, moral development, and the transmission of cultural values. In these traditions, problem-solving is often integrated into a broader educational context, where intellectual growth is closely linked with ethical and social development.

Despite the growing body of research on problem-based learning, most studies tend to focus on its practical implementation rather than its theoretical and philosophical foundations. Moreover, there is a noticeable lack of comparative studies that examine how different cultural and pedagogical traditions conceptualize problem-oriented learning. This gap is particularly significant in the context of global education, where the interaction between Eastern and Western approaches is becoming increasingly important. By analyzing both Eastern and Western pedagogical traditions, it becomes possible to identify not only their differences but also their potential complementarities.

Therefore, the main aim of this research is to conduct a theoretical comparative analysis of problem-based learning concepts in Eastern and Western pedagogy. The objectives of the study include identifying the philosophical foundations of PBL in both traditions, examining their epistemological assumptions, and analyzing their implications for modern educational practice.

The novelty of the research lies in its integrative approach, which considers problem-based learning not merely as a teaching method, but as a complex pedagogical concept shaped by cultural, philosophical, and historical factors. The findings of this study may contribute to the development of more balanced and effective educational models that combine cognitive, moral, and social dimensions of learning.

The present study is based on a qualitative theoretical research design aimed at conducting a comprehensive comparative analysis of problem-based learning concepts within Eastern and Western pedagogical traditions. Given the conceptual and philosophical nature of the research topic, the study does not rely on empirical data collection but instead focuses on the systematic examination and interpretation of existing theoretical frameworks, scholarly literature, and classical pedagogical sources.

The methodological foundation of the research is rooted in comparative pedagogy, which allows for the identification and analysis of similarities and differences between distinct educational paradigms. Through this approach, the study explores how problem-based learning is conceptualized, interpreted, and theoretically justified in different cultural and philosophical contexts. The comparative perspective makes it possible to go beyond surface-level descriptions and uncover deeper epistemological and methodological distinctions between Eastern and Western traditions.

In order to achieve the research objectives, a comprehensive literature review was conducted, encompassing both classical and contemporary academic sources. The selection of literature was guided by its relevance to the key concepts of the study,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

including problem-based learning, constructivist theory, socio-cultural approaches to learning, and Eastern philosophical traditions such as Confucian pedagogy. Foundational works by leading scholars, including John Dewey, Jean Piaget, and Lev Vygotsky, were analyzed to represent the Western theoretical perspective, while Eastern approaches were examined through the lens of classical philosophical texts and modern interpretations of Confucian educational thought.

The research also employs conceptual analysis as a core methodological tool. This involves clarifying key terms and categories related to problem-based learning and examining their meanings within different pedagogical traditions. By analyzing concepts such as “problem,” “learning,” “guidance,” and “knowledge construction,” the study identifies how their interpretations vary depending on cultural and philosophical assumptions. This method allows for a more nuanced understanding of the theoretical foundations underlying problem-oriented teaching.

Furthermore, the study incorporates elements of philosophical analysis to explore the epistemological and axiological dimensions of the topic. This includes examining how knowledge is understood, how it is acquired, and what educational purposes it serves within each tradition. Such an approach is particularly important in understanding the role of moral and ethical considerations in Eastern pedagogy, as well as the emphasis on cognitive autonomy in Western educational theory.

To ensure the validity and coherence of the analysis, the study follows a systematic procedure that includes the identification of key theoretical positions, their categorization according to pedagogical traditions, and their subsequent comparison based on clearly defined analytical criteria. These criteria include philosophical foundations, epistemological assumptions, the role of instruction, and the intended outcomes of the learning process.

Overall, the chosen methodology allows for a holistic and in-depth exploration of problem-based learning as a multifaceted pedagogical concept. By integrating comparative, conceptual, and philosophical methods, the study provides a comprehensive theoretical framework that supports the analysis of both Eastern and Western approaches to problem-oriented education.

The theoretical analysis conducted in this study demonstrates that the concept of problem-based learning is interpreted through fundamentally different philosophical and epistemological lenses in Eastern and Western pedagogical traditions. While both traditions recognize the role of problems as a driving force in the learning process, the nature, purpose, and methodological framing of such problems vary considerably. In Western pedagogy, problem-based learning is primarily associated with constructivist and pragmatist traditions, where knowledge is viewed as a dynamic construct formed through active engagement with real or simulated problem situations. Learning is understood as a process of inquiry, where the learner encounters cognitive challenges, formulates hypotheses, tests assumptions, and arrives at conclusions through reflection and analysis. Within this framework, problems function as catalysts for intellectual

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

development, encouraging learners to engage in independent reasoning and critical evaluation of information.

In contrast, Eastern pedagogical traditions conceptualize problem-oriented learning within a broader and more holistic framework that integrates intellectual, moral, and social dimensions. Influenced by Confucian and other classical philosophical traditions, education is not limited to cognitive development but is also concerned with the cultivation of ethical values, discipline, and social harmony. Consequently, problems are not perceived solely as abstract intellectual tasks but as situations that require thoughtful consideration of moral and social implications. Learning, therefore, is not only about finding solutions but also about understanding the ethical context in which those solutions are applied. This perspective significantly expands the conceptual scope of problem-based learning, transforming it into a multidimensional process of personal and social development.

A crucial distinction between the two traditions can also be observed in their epistemological assumptions regarding the nature of knowledge and the process of its acquisition. Western pedagogy tends to emphasize epistemological individualism, where knowledge is constructed through personal inquiry and independent cognitive activity. This orientation promotes openness to multiple interpretations and encourages learners to challenge established ideas. In contrast, Eastern pedagogical thought emphasizes continuity and guided interpretation, where knowledge is both constructed and transmitted within an established cultural framework. Rather than rejecting existing knowledge structures, learners are expected to engage with them critically yet respectfully, gradually deepening their understanding through guided intellectual effort. This difference leads to divergent approaches to problem-based learning, with Western models favoring open-ended exploration and Eastern models emphasizing structured engagement with problems.

The role of instruction further illustrates the divergence between the two traditions. In Western theoretical models, the teacher is often positioned as a facilitator who creates conditions for independent inquiry while minimizing direct intervention. This approach is based on the assumption that learners achieve deeper understanding when they actively construct knowledge on their own. However, such an approach may not always be effective, particularly in contexts where learners lack sufficient prior knowledge or cognitive readiness. In contrast, Eastern pedagogical traditions assign a more central role to the teacher, who provides guidance, structure, and direction throughout the learning process. Instruction is seen not as a constraint but as a necessary support mechanism that enables learners to engage meaningfully with complex problems. This guided approach reflects a different understanding of the relationship between teaching and learning, where the teacher's role is integral to the development of both knowledge and character.

Another significant difference lies in the relationship between cognitive and moral dimensions of learning. Western approaches to problem-based learning are primarily oriented toward the development of analytical skills, critical thinking, and innovation.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

While these competencies are essential in modern educational contexts, they do not always address the ethical implications of knowledge application. Eastern traditions, on the other hand, integrate moral considerations into the learning process, emphasizing the responsibility that accompanies knowledge. Problem-solving is thus linked not only to intellectual achievement but also to the development of ethical awareness and social responsibility. This integration highlights a broader educational vision in which learning contributes to the formation of well-rounded individuals capable of acting thoughtfully within their communities.

The comparative analysis suggests that the differences between Eastern and Western approaches should not be interpreted as contradictions but rather as complementary perspectives. Each tradition addresses different dimensions of the educational process, offering unique insights into the nature of learning and teaching. The Western emphasis on autonomy and critical inquiry provides valuable tools for fostering creativity and adaptability, while the Eastern focus on guidance, discipline, and moral development ensures that learning remains grounded in ethical and social values. In the context of contemporary education, where the demands on learners are increasingly complex, there is a growing need for integrative approaches that combine these strengths. By synthesizing the analytical rigor of Western pedagogy with the ethical depth of Eastern traditions, it is possible to develop a more comprehensive model of problem-based learning that addresses both cognitive and moral dimensions of education.

The present study has demonstrated that problem-based learning, as a pedagogical concept, cannot be fully understood without considering the cultural, philosophical, and epistemological contexts in which it is embedded. The comparative theoretical analysis of Eastern and Western pedagogical traditions reveals that, although both approaches recognize the importance of engaging learners with problems, they differ significantly in their interpretation of the purpose, structure, and outcomes of such engagement.

Western pedagogical models conceptualize problem-based learning primarily as a means of fostering cognitive autonomy, critical thinking, and independent inquiry. Within this framework, problems serve as tools for stimulating intellectual exploration and the construction of knowledge through active learner participation. In contrast, Eastern pedagogical traditions situate problem-oriented learning within a broader educational vision that integrates intellectual development with moral cultivation and social responsibility. Here, problem-solving is not limited to cognitive processes but is closely connected with ethical reflection and the maintenance of social harmony.

The analysis suggests that these differences are not indicative of theoretical incompatibility but rather reflect distinct educational priorities shaped by historical and cultural factors. Western approaches emphasize flexibility, innovation, and the ability to question established knowledge, while Eastern traditions prioritize continuity, guidance, and the alignment of knowledge with ethical values. Each of these perspectives addresses essential dimensions of the educational process, highlighting the multifaceted nature of learning.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

From a contemporary standpoint, the findings underscore the necessity of moving beyond dichotomous interpretations of pedagogical traditions. In an increasingly interconnected world, educational systems must respond to complex challenges that require not only advanced cognitive skills but also a high level of ethical awareness and social responsibility. In this context, the integration of Eastern and Western approaches to problem-based learning emerges as a promising direction for pedagogical development.

Such an integrative model would combine the strengths of both traditions by promoting independent thinking and critical inquiry while simultaneously ensuring that learning is guided, purposeful, and ethically grounded. This approach would enable learners to engage with problems in a more comprehensive manner, considering not only technical or analytical solutions but also their broader social and moral implications. As a result, education would contribute not only to the development of intellectual competencies but also to the formation of responsible and reflective individuals.

The theoretical significance of this study lies in its contribution to the deeper understanding of problem-based learning as a culturally situated pedagogical phenomenon. By highlighting the complementary nature of Eastern and Western traditions, the research provides a conceptual foundation for the development of more balanced and context-sensitive educational models. At the same time, the study has practical implications for curriculum design and pedagogical innovation, suggesting that effective teaching strategies should incorporate both inquiry-based and guided learning elements.

In conclusion, the future of problem-based learning depends on the ability of educators and researchers to synthesize diverse pedagogical perspectives and adapt them to the evolving needs of modern education. The integration of cognitive, moral, and social dimensions within the learning process represents not only a theoretical ideal but also a practical necessity for preparing individuals to navigate the complexities of contemporary society.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Dewey, John. Experience and Education. Macmillan, 1938.
2. Jean Piaget. Science of Education and the Psychology of the Child. Orion Press, 1970.
3. Lev Vygotsky. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press, 1978.
4. Cindy E. Hmelo-Silver. “Problem-Based Learning: What and How Do Students Learn?” Educational Psychology Review, vol. 16, no. 3, 2004, pp. 235–266.
5. John Biggs. “Western Misperceptions of the Confucian-Heritage Learning Culture.” The Chinese Learner: Cultural, Psychological and Contextual Influences, edited by David Watkins and John Biggs, CERC & ACER, 1996, pp. 45–67.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

6. Oon-Seng Tan. Problem-Based Learning Innovation: Using Problems to Power Learning in the 21st Century. Thomson Learning, 2003.
7. John R. Savery. "Overview of Problem-Based Learning: Definitions and Distinctions." Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning, vol. 1, no. 1, 2006.
8. Stanford Encyclopedia of Philosophy. "Confucius." Stanford Encyclopedia of Philosophy, https://plato.stanford.edu/entries/confucius/. Accessed 5 May 2026.
9. UNESCO. "Education for Sustainable Development." https://www.unesco.org/en/education. Accessed 5 May 2026.
10. OECD. "Future of Education and Skills 2030." https://www.oecd.org/education/. Accessed 5 May 2026. \
11. Harvard University. "Project Zero: Visible Thinking." https://pz.harvard.edu/. Accessed 5 May 2026.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

AHOLINI RO‘YXATGA OLISH USULLARI VA XALQARO TAJRIBALAR.

Achilova Ramziya A’zamatovna, Buxoro davlat pedagogika instituti o'qituvchisi.
Ra’no Ro‘zmanova G’ulomjon qizi, Buxoro davlat pedagogik instituti 4-bosqich talabasi.

Annotatsiya

KIRISH: aholini ro’yxatga olish - davlat tomonidan mamlakat aholisining demografik, ijtimoiy va iqtisodiy holati haqida tizimli ma’lumotlar yig’ish va tahlil qilish jarayonidir. Bu jarayon aholi soni, tarkibi, bandligi va uy-joy sharoitlarini aniqlash orqali siyosiy va iqtisodiy strategiyalarni shakllantirish uchun asos yaratadi. Aholihisobi an’anaviy maydon hisoblash, ro‘yxatga asoslangan va birlashtirilgan usullar orqali amalga oshiriladi. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, OECD va Yevropa mamlakatlari ma’muriy yozuvlar va raqamli tizimlardan keng foydalanib, aholihisobining aniqligi va qamrovini oshirmoqda. Shu tariqa, aholihisobi demografik va ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni rivojlantirishda muhim vositadir.

MAQSAD: aholini ro‘yxatga olishning maqsadi mamlakat aholisining demografik, ijtimoiy va iqtisodiy holatini aniqlash, to‘liq va ishonchli ma’lumotlarni yig’ishdir. Bu ma’lumotlar davlat siyosatini ishlab chiqish, resurslarni taqsimlash va strategik rejalashtirish uchun asos bo‘ladi. Zamonaviy yondashuvlar, jumladan raqamli va ma’muriy manbalar, qamrov va sifatni oshirishga yordam beradi. o‘

MATERALLAR VA METODLAR: tadqiqot uchun aholihisobi metodologiyasi va xalqaro tajribalar tahlil qilindi. Ma’lumotlar manbalari sifatida BMT, OECD, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari statistik hisobotlari, shuningdek Avstraliya, Kanada, Buyuk Britaniya va Skandinaviya mamlakatlaridagi aholihisob natijalari ishlatildi. Tadqiqotda an’anaviy maydon hisoblash, ro‘yxatga asoslangan va birlashtirilgan aholi hisob usullari solishtirildi. Metod sifatida taqqoslash, analitik tahlil va statistik ma’lumotlardan foydalanish qo‘llanildi. Bu yondashuvlar aholi tarkibi, demografik va ijtimoiy-iqtisodiy indikatorlarni tahlil qilish imkonini berdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy maydon hisoblash usuli eng yuqori qamrovni ta’minlasa-da, resurslar va vaqt talab qilishi bilan cheklangan. Ro‘yxatga asoslangan va birlashtirilgan usullar samaraliroq, ma’lumotlar tez yangilanadi va ma’muriy bazalardan foydalanish imkonini beradi. Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, Skandinaviya va Yangi Zelandiya kabi mamlakatlar birlashtirilgan modelni qo‘llash orqali aholi va uy-joy ma’lumotlarini aniq, barqaror va samarali yig’moqda. Natijalar aholining demografik tarkibi, bandlik va uy-joy sharoitlarini tahlil qilishda zamonaviy texnologiyalar va ma’muriy manbalar muhimligini tasdiqlaydi.

XULOSA: aholini ro‘yxatga olish metodologiyalari mamlakatning demografik, ijtimoiy va iqtisodiy siyosatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. An’anaviy, ro‘yxatga asoslangan va birlashtirilgan usullar o‘z afzalliklariga ega bo‘lib, xalqaro tajribalar birlashtirilgan model samaradorligini tasdiqlaydi. Zamonaviy texnologiyalar va ma’muriy manbalar ma’lumot sifatini oshiradi va qamrovni kengaytiradi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, aholihisobini muntazam va raqamli tarzda olib borish kelajakdagi siyosiy va iqtisodiy rejalashtirish, resurslarni taqsimlash hamda aholining yashash sharoitini yaxshilashda asosiy vosita bo‘ladi.

Kalit so‘zlari: aholini ro‘yxatga olish, Demografik ma’lumotlar, Ijtimoiy-iqtisodiy tahlil, An’anaviy hisob, Ro‘yxatga asoslangan hisob, Birlashtirilgan model, Raqamli ma’lumot yig’ish, Xalqaro tajribalar.

МЕТОДЫ ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕНИЯ И МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Ачилова Рамзия Азаматовна, преподаватель Бухарского государственного педагогического института.
Рано Рузманова, дочь Гуломджона, Студентка 4-го курса Бухарского государственного педагогического института.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: перепись населения — это процесс систематического сбора и анализа данных о демографическом, социальном и экономическом состоянии населения страны. Этот процесс создает основу для формирования политических и экономических стратегий путем определения численности населения, его состава, занятости и жилищных условий. Перепись населения проводится с использованием традиционного метода, метода на основе регистров и комбинированного метода. Международный опыт показывает, что страны ОЭСР и Европейского союза широко используют административные записи и цифровые системы для повышения точности и охвата переписи. Таким образом, перепись населения является важным инструментом развития демографической и социально-экономической политики.

ЦЕЛЬ: определить демографическое, социальное и экономическое состояние населения страны, собрать полные и достоверные данные. Эти данные служат основой для разработки государственной политики, распределения ресурсов и стратегического планирования. Современные подходы, включая цифровые и административные источники, помогают увеличить охват и качество данных.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: для исследования были проанализированы методологии переписи населения и международный опыт. В качестве источников данных использовались отчеты ООН, ОЭСР, статистические отчеты стран Европейского союза, а также результаты переписей Австралии, Канады, Великобритании и стран Скандинавии. В исследовании были сопоставлены традиционный метод, метод на основе регистров и комбинированный метод переписи населения. В качестве методов использовались сравнительный, аналитический анализ и статистические данные. Эти подходы позволили анализировать состав населения, демографические и социально-экономические показатели.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ показал, что традиционный метод обеспечивает наибольший охват, но ограничен ресурсами и временем. Методы на основе регистров и комбинированный метод более эффективны, данные обновляются быстрее и позволяют использовать административные базы. Международный опыт показывает, что страны, такие как Скандинавия и Новая Зеландия, применяют комбинированную модель для точного, стабильного и эффективного сбора данных о населении и жилищах. Результаты подтверждают важность современных технологий и административных источников для анализа демографического состава, занятости и жилищных условий.

ВЫВОДЫ: методологии переписи населения имеют важное значение для формирования демографической, социальной и экономической политики страны. Традиционный, метод на основе регистров и комбинированный метод обладают своими преимуществами, а международный опыт подтверждает эффективность комбинированной модели. Современные технологии и административные источники повышают качество данных и расширяют охват. Результаты показывают, что регулярное и цифровое проведение переписи населения является ключевым инструментом для

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

будущего политического и экономического планирования, распределения ресурсов и улучшения условий жизни населения.

Ключевые слова: перепись населения, Демографические данные, Социально-экономический анализ, Традиционный метод, Реестровый метод, Комбинированная модель, Цифровой сбор данных, Международный опыт.

METHODS OF POPULATION CENSUS AND INTERNATIONAL EXPERIENCE.

Achilova Ramziya A'zamatovna, Teacher at Bukhara State Pedagogical Institute.
Ra'no Ro'zmanova G'ulomjon qizi, 4th-year student at Bukhara State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: population census is the process of systematically collecting and analyzing data on the demographic, social, and economic status of a country's population. This process creates a basis for forming political and economic strategies by determining population size, composition, employment, and housing conditions. Census is conducted using traditional, register-based, and combined methods. International experience shows that OECD and European Union countries widely use administrative records and digital systems to enhance census accuracy and coverage. Thus, population census is an important tool for the development of demographic and socio-economic policy.

AIM: the aim of the population census is to determine the demographic, social, and economic status of the country's population and to collect complete and reliable data. These data serve as a basis for developing state policy, resource allocation, and strategic planning. Modern approaches, including digital and administrative sources, help to increase coverage and quality.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed census methodologies and international experience. Data sources included UN, OECD, European Union country statistical reports, as well as census results from Australia, Canada, the United Kingdom, and Scandinavian countries. The study compared traditional, register-based, and combined census methods. Comparative, analytical analysis and statistical data were used as methods. These approaches allowed analysis of population composition, demographic, and socio-economic indicators.

DISCUSSION AND RESULTS: analysis showed that the traditional method provides the highest coverage but is limited by resources and time. Register-based and combined methods are more efficient, data are updated faster, and allow the use of administrative databases. International experience shows that countries such as Scandinavia and New Zealand apply the combined model for accurate, stable, and efficient collection of population and housing data. The results confirm the importance of modern technologies and administrative sources for analyzing demographic composition, employment, and housing conditions.

CONCLUSIONS: census methodologies are important for forming a country's demographic, social, and economic policy. Traditional, register-based, and combined methods have their advantages, and international experience confirms the effectiveness of the combined model. Modern technologies and administrative sources improve data quality and expand coverage. Results show that regular and digital population census is a key tool for future political and economic planning, resource allocation, and improving living conditions of the population.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Keywords: population census, Demographic data, Socio-economic analysis, Traditional census, Register-based census, Combined model, Digital data collection, International experience.

Aholini ro‘yxatga olish — davlat tomonidan mamlakat aholisining ma’lum bir vaqtdagi demografik, ijtimoiy va iqtisodiy holati haqida aniq ma’lumotlar to‘plash hamda tahlil qilish jarayonidir. Bu tadbir aholi soni, tarkibi, turmush darajasi, bandligi va uy-joy sharoitlarini aniqlab, kelajakdagi rivojlanish strategiyalarini rejalashtirish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi. Aholini ro‘yxatga olishning asosiy xususiyatlari. Aholi to‘g’risida ishonchli va tizimli ma’lumotlar to‘plash. Mamlakat hududidagi barcha fuqarolar, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar. Davlat siyosatini ishlab chiqish, ijtimoiy-iqtisodiy dasturlarni shakllantirish, resurslarni taqsimlash va kelajakni rejalashtirish. Aholihisobi usullari aholining har bir a’zosidan ma’lumotni to‘liq yig’ishni o‘z ichiga oladi. Bu odatda an’anaviy maydon hisoblash, ro‘yxatga asoslangan tizimlar, yoki gibrid yondashuv orqali amalga oshiriladi. Maqsad — demografik, ijtimoiy va iqtisodiy tadqiqotlar uchun yuqori aniqlikni ta’minlash. Aholini ro‘yxatga olish usullarga ajratilishi — ma’lumotlarni samarali, ishonchli va to‘liq yig’ish, resurslarni tejash, mamlakatning infratuzilmasi va maqsadlariga moslashish, shuningdek, zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash imkonini yaratish uchun amalga oshiriladi. Har bir usulning afzallik va cheklovlari mavjud, shuning uchun ko‘plab mamlakatlar bir nechta usullarni birlashtirib ishlatadi.

Asosiy aholi hisobi usullari:

1. An’anaviy aholi hisobi (to‘liq maydon hisoblash).

Uyma-uy yoki pochta orqali so‘rovnomalar yuborish orqali barcha uylar va shaxslarni qamrab oladi. Ushbu modelda aholi hisobini olish ma’lumotlari belgilangan kunda mamlakatdagi har bir odamni so‘rov orqali qamrab olish bilan to‘planadi. Bu so‘rov to‘liq aholi soni, to‘liq uy-joylar soni va aholiga hamda uy-joylarga oid tafsilotlarni (ya’ni atributlarni) beradi. Shu model 2018 yilgacha Yangi Zelandiyada qo‘llangan va ko‘plab mamlakatlar tarixan aholihisobini aynan shu modelga asoslangan.

2. Ro‘yxatga asoslangan aholi hisobi

Ma’lumotlarni faqat mavjud ma’muriy ro‘yxatlardan oladi (masalan, aholi ro‘yxati, soliq yozuvlari).Bu model aholihisobi uchun barcha ma’lumotlarni hukumatning mavjud ma’lumotlaridan oladi. Ushbu model ko‘pincha yuqori samarali aholi ro‘yxat tizimiga ega mamlakatlarda qo‘llanadi va ayniqsa Skandinaviya mamlakatlarida keng tarqalgan. Ro‘yxat — bu aholiga oid ma’lumotlarni saqlaydigan daftar yoki ma’lumotlar bazasi.

3. Birlashtirilgan aholi hisobi.

Ma’muriy ma’lumotlarni asos sifatida olib, maydon hisoblash yoki namuna so‘rovlari bilan to‘ldiriladi. Bu model aholihisobi ma’lumotlarini so‘rov ma’lumotlari va ma’muriy ma’lumotlarni birlashtirish orqali oladi. Ushbu modelni qo‘llaydigan mamlakatlar aholihisobi jarayonida so‘rov va ma’muriy ma’lumotlardan turli darajada foydalanadi — bu ma’lumot ehtiyojlari va mavjud ma’muriy ma’lumot sifatiga bog’liq. Yangi Zelandiya 2018 va 2023 yillardagi aholihisobida aynan ushbu modeldan foydalangan. Ko‘pchilik ma’lumotlar aholihisobi so‘rovi orqali olingan, kamchiliklarni to‘ldirish yoki ma’lumot bo‘shliqlarini to‘ldirish uchun esa ma’muriy ma’lumotlardan foydalangan.

4. Davriy aholi hisobi

Bir necha yil davomida uzluksiz va yig’ma so‘rovlar o‘tkazilib, ma’lumotlar muntazam yangilanadi. Masalan, Fransiyada qo‘llanadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

5. Qisqa/uzun shaklli so‘rov

Barcha uylar asosiy savollarga javob beradi (qisqa shakl), tanlangan namuna esa batafsil so‘rovnomani to‘ldiradi (uzun shakl).

Ro‘yxatga olish yondashuvlari:

De jure usul - shaxslarni doimiy yoki huquqiy yashash joyi bo’yicha hisoblash.

De facto usul - shaxslarni aholihisob o’tkazilgan vaqtdagi joylashuvi bo’yicha hisoblash, masalan, hisoblash kechasida qayerda uxlagan bo‘lsa.

Zamonaviy ma’lumot yig’ish usullari:

Onlayn/raqamli - ko‘plab mamlakatlar xavfsiz onlayn portal orqali o‘zini

ro‘yxatga olishni ta’minlaydi, bu samaradorlikni oshiradi va xarajatlarni kamaytiradi. Maydon hisoblash - javobsiz qolgani uylarni qamrab olish uchun enumeratorlar bilan shaxsan intervyu o‘tkaziladi.Bu usullar aholining to‘liq qamrovini ta’minlash va kichik hududlar yoki demografik guruhlar bo‘yicha batafsil tahlil olib borishga imkon beradi, deydi Avstraliya Statistika Byurosi.

Xalqaro Tendensiyalar va Tajribalar

Texnologiyaga o‘tish: Xalqaro miqyosda raqamli, qog’ozsiz yoki veb-asosidagi ma’lumot yig’ish usullariga kuchli o‘tish kuzatilmoqda.

Ma’muriy ma’lumotlarga e’tibor: Ko‘plab OECD va Yevropa Ittifoqi mamlakatlari an’anaviy aholihisobini kamaytirib, ro‘yxatga asoslangan tizimlarga o‘tmoqda; ko‘plab Yevropa mamlakatlari 2021 yilga borib ushbu modelga o‘tgandi.

Kichik aholi uchun usullar: Pasifikdagi kichik aholili mamlakatlar aniqlikni Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, aholihisobi metodologiyasi mamlakatlar orasida sezilarli darajada farqlanadi. OECD va Yevropa Ittifoqi mamlakatlari an’anaviy aholihisobdan ro‘yxatga asoslangan tizimlarga o‘tishni rag’batlantirmoqda. Kichik aholili mamlakatlar va Pasifik orollari ma’lumotlarning aniqligini oshirish uchun ma’muriy yozuvlar va tekshiruv so‘rovlardan foydalanyapti. Shvetsiya, Daniya va Finlyandiya kabi mamlakatlarda aholihisobi ko‘plab yillar davomida ma’muriy ro‘yxatlardan olinadi, bu esa ma’lumotlar sifatini va davomiyligini ta’minlaydi.

BMT tavsiyalariga ko‘ra, aholihisobi har kamida 10 yilda bir marta amalga oshirilishi kerak bo‘lsa-da, bir qator mamlakatlar (masalan, Avstraliya, Kanada va Yangi Zelandiya) bu muddatni qisqartirib, 5 yilda bir marotaba aholihisobini o‘tkazish tajribasini qo‘llamoqda. Bu aholining tezkor o‘zgaruvchan tarkibi va uy-joy fondining ahamiyatini hisobga olgan holda statistika sifatini oshirish imkonini beradi.

Shu tariqa, aholihisobi metodologiyalari va xalqaro tajribalar mamlakatlarga demografik va ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni shakllantirish, resurslarni taqsimlash va kelajakdagi strategik rejalashtirish uchun asosiy vosita ekanligini ko‘rsatadi. Kelajakda aholihisobi jarayonini raqamli va ma’muriy manbalarni yanada keng qo‘llash orqali optimallashtirish, shuningdek, qamrov va sifatni oshirish yo‘lida yangi yondashuvlarni joriy etish muhim hisoblanadi.ta’minlash uchun ma’muriy yozuvlar va keyinchalik tekshiruv so‘rovlardan foydalanmoqda.

Ma’lumot sifatini ta’minlash: Xalqaro eng yaxshi tajribalar qamrovni o‘lchash uchun post-enumeratsiya so‘rovlarini qo‘llash va maydon xodimlarini mukammal o‘qitishni o‘z ichiga oladi.

Xalqaro tendensiyalar model turi:

An’anaviy usul hali ham dunyo bo‘ylab eng keng tarqalgan aholihisob usuli bo‘lsa-da, mamlakatlar an’anaviy hisobdan ma’muriy ma’lumotlardan ko‘proq foydalangan yondashuvlarga o‘tishga intilmoqda. Misol uchun, EU-27 mamlakatlarida an’anaviy aholihisob modelini qo‘llovchi mamlakatlar soni 2001 yilda 17 tani tashkil etgan bo‘lsa, 2021 yilga kelib bu raqam 6 taga

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

tushgan. Shu bilan birga, ro‘yxatga asoslangan yoki birlashtirilgan modelni qo‘llovchi mamlakatlar soni 2001 yilda 10 tadan 2021 yilda 20 taga oshgan. 2020 yilda dunyo bo‘ylab aholihisobi modellari to‘rtinchi qismi an’anaviy bo‘lmagan modellarga o‘tgan.

BMT Statistika bo‘limi ko‘rsatmalariga ko‘ra, aholihisobi va uy-joylarni hisoblash kamida har 10 yilda bajarilishi kerak. Shu bilan birga, ko‘plab mamlakatlar 10 yillik hisob statistikasi talablarni qondirmasligini aniqlagan: ular aholiga oid statistikani choraklik, yillik yoki bir necha yillik tarzda chiqarishni, shu bilan birga tafsilot darajasi hozirgi 10 yillik hisob statistikasi darajasida yoki undan yuqori bo‘lishini xohlashadi.Bunga o‘xshash holda, Buyuk Britaniyada Milliy Statistika Idorasi kelajakdagi aholihisobi konsultatsiyasida ko‘pchilik aholihisobi statistikasini yillik chiqarish, ba’zi o'zgaruvchilarni esa 15-18 oy oralig’ida chiqarishni taklif qilgan. Bu aholining tez o‘zgaruvchi tarkibi va uy-joy fondining ahamiyati bilan bog’liq. Avstraliya va Kanada singari, Yangi Zelandiyada 2022 yildagi Ma’lumot va Statistikaga oid Qonun aholihisobini har 5 yilda amalga oshirishni talab qiladi. Har 5 yilda hisoblash Vakillik Komissiyasini ishga tushiradi — bu organ saylov hududlarini ko‘rib chiqish bilan shug’ullanadi. Agar hisoblar oralig’i beshdan oshsa, qonuniy o‘zgarishlar talab qilinadi va Stats NZ mijozlar va hamkorlarning ma’lumot ehtiyojlari hali ham qondirilishini ta’minlashi kerak bo‘ladi.

Avstraliya

Har besh yilda bir marta aholihisobi o‘tkazadi, an’anaviy so‘rov modelidan foydalangan holda. Eng so‘nggi 2021 yilgi aholihisob asosan onlayn tarzda o‘tkazilgan, istalgan uy xo‘jaligi uchun qog’oz shaklidagi anketalar ham mavjud bo‘lgan. Ushbu so‘rovning javob berish darajasi 96.1% ni tashkil qilgan (bu yuqori ko‘rsatkich milliy/regional COVID cheklovlari davrida hisob olingani bilan bog’liq).Avstraliyaning an’anaviy aholihisob modeliga javoblar yuqori bo‘lsa-da, ABS kelajak aholihisoblarida ko‘proq ma’muriy ma’lumotlardan foydalanishni, 2031 yilda esa birlashtirilgan modelni qo‘llash imkoniyatini ko‘rib chiqmoqda.2021 yilgi aholihisob bo‘yicha mustaqil tekshiruv, mahalliy aholi (aborigen) sonini to‘liq hisoblash uchun ishonchli ma’muriy ma’lumot manbalarini yaratishni tavsiya qilgan.

Buyuk Britaniya

Buyuk Britaniyada aholihisob har 10 yilda an’anaviy so‘rov orqali o‘tkaziladi. Davlatning oxirgi hisobni 2021 yilda o‘tkazgan, javob darajasi 97%.Butun Buyuk Britaniyada aholi hisob shakllarining 15-19% onlayn to‘ldirilgan.2023 yil o‘rtalarida ONS aholi hisobni faqat ma’muriy ma’lumotlardan foydalangan holda o‘tkazish rejasini jamoatchilik bilan muhokama qilgan.

Kanada

Kanadada aholihisob har besh yilda o‘tkaziladi. Asosiy so‘rovda 17 ta savol bo‘lib, aholining asosiy demografik ma’lumotlari to‘planadi. Shu bilan birga, uylarning chorak qismi “uzun shakl”ni to‘ldiradi — 55 ta savol, mavzular: ta’lim, ish bilan bandlik, nogironlik, harakatlilik, transport va boshqalar.

AQShda aholihisob har 10 yilda o‘tkaziladi. Asosiy so‘rovda 9 ta savol bo‘lib, aholining asosiy demografik ma’lumotlarini qamrab oladi: yosh, jins, irq, ispan/latino kelib chiqishi, uy-joy egaligi/ijara holati.Shu bilan birga, American Community Survey har oy davomiy so‘rov tarzida o‘tkaziladi. U 50 shtat va federal okrugdagi uylarning 3% namunasi yuboriladi.

Italiyada aholihisob avvalo ma’muriy ma’lumotlarga asoslanadi, unga yil davomida aholining bir qismi (taxminan 1.4 million uy) so‘rov orqali qo‘shimcha ma’lumot yig’iladi. So‘rov asosiy aholining xususiyatlari va ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarini milliy, mintaqaviy va mahalliy darajada qamrab oladi. Savollar: ta’lim, ish bilan bandlik, harakatlilik.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Shveytsariya aholihisob va uy-joy ro‘yxatlaridan foydalanadi. Ro‘yxatda mavjud bo‘lmagan ma’lumotlar qo‘shimcha namuna so‘rovlari orqali yig’iladi:Har yillik atributlar so‘rovi: taxminan 200,000 odam (mahalliy hokimiyatlar o‘z xarajatlariga kattalashtirishi mumkin). Kichik mavzuli so’rovlar: 10-40,000 odam, har yili besh mavzu navbatma-navbat. Omnibus so’rovi: 3,000 odam, dolzarb masalalar bo‘yicha.

Belgiya aholihisobi har 10 yilda Statistics Belgium (Statbel) tomonidan o‘tkaziladi. Ma’lumotlar ma’muriy manbalar va so‘rovlar asosida yig’iladi. Shu bilan birga, big data kabi yangi manbalarni tadqiq qilish davom etmoqda. Statbel chiqargan statistiklarning 75% Yevropa qonuni bilan talab qilinadi, qolganlari Milliy Hisob-kitoblar Instituti doirasida. Taxminan 60% statistikalar ma’muriy bazalardan yoki mavjud manbalardan yig’iladi, qolgan 40% so‘rovlar orqali ishlab chiqiladi.

Turkiyada aholihisob har 10 yilda birlashtirilgan metod bilan o‘tkaziladi. Aholi ro‘yxatlari, katta hajmdagi uy xo‘jaliklari so‘rovi (taxminan 2.4 million uy) va muassasalarning to‘liq ro‘yxati birlashtiriladi.

Ro‘yxatga asoslangan model.

Shvetsiyada barcha aholiga oid ma’lumotlar, shu jumladan aholihisobi ma’lumotlari, **“aholi ro‘yxati”**dan olinadi. Bu tug’ilish, o‘lim, nikoh, immigratsiya va emigratsiya kabi aholi voqealarini rasmiylashtiruvchi tizimdir. Ma’lumotlar hudud, jins, yosh, fuqarolik, tug’ilgan mamlakat bo‘yicha mavjud. Ro‘yxat Shvetsiya Soliq Agentligi tomonidan boshqariladi va Statistics Sweden’ga yetkaziladi. Ro‘yxat bir necha asrlarni qamrab oladi va ko‘pincha genealoglar tomonidan ishlatiladi.

Daniya. 1981 yildan boshlab va har yili aholihisobga mos ma’lumotlar ro‘yxatlardan olinadi. Daniya dunyoda bu usulni birinchi bo‘lib joriy qilgan. Eng muhim ro‘yxatlar:

Ma’lumotlarni Statistik Daniya markazi jamlaydi va u Statbank Denmark orqali onlayn mavjud.

Finlyandiyada aholihisob, uy-joy va ko‘chmas mulk hisoblash har 10 yilda, to‘liq ro‘yxatlar va ma’muriy ma’lumotlardan olinadi. Hisoblashda quyidagilar qamrab olinadi: aholi tuzilishi, oilalar, uy-joy va yashash sharoitlari, binolar va dam olish uy-joylari, bandlik.

Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, aholihisobi metodologiyasi mamlakatlar orasida sezilarli darajada farqlanadi. OECD va Yevropa Ittifoqi mamlakatlari an’anaviy aholihisobdan ro‘yxatga asoslangan tizimlarga o‘tishni rag’batlantirmoqda. Kichik aholili mamlakatlar va Pasifik orollari ma’lumotlarning aniqligini oshirish uchun ma’muriy yozuvlar va tekshiruv so‘rovlardan foydalanyapti. Shvetsiya, Daniya va Finlyandiya kabi mamlakatlarda aholihisobi ko‘plab yillar davomida ma’muriy ro‘yxatlardan olinadi, bu esa ma’lumotlar sifatini va davomiyligini ta’minlaydi. BMT tavsiyalariga ko‘ra, aholihisobi har kamida 10 yilda bir marta amalga oshirilishi kerak bo‘lsa-da, bir qator mamlakatlar (masalan, Avstraliya, Kanada va Yangi Zelandiya) bu muddatni qisqartirib, 5 yilda bir marotaba aholihisobini o‘tkazish tajribasini qo‘llamoqda. Bu aholining tezkor o‘zgaruvchan tarkibi va uy-joy fondining ahamiyatini hisobga olgan holda statistika sifatini oshirish imkonini beradi. Shu tariqa, aholihisobi metodologiyalari va xalqaro tajribalar mamlakatlarga demografik va ijtimoiy-iqtisodiy siyosatni shakllantirish, resurslarni taqsimlash va kelajakdagi strategik rejalashtirish uchun asosiy vosita ekanligini ko‘rsatadi. Kelajakda aholihisobi jarayonini raqamli va ma’muriy manbalarni yanada keng qo‘llash orqali optimallashtirish, shuningdek, qamrov va sifatni oshirish yo‘lida yangi yondashuvlarni joriy etish muhim hisoblanadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Sh.M. Mirziyoyev “O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika tizimini rivojlantirish strategiyasi” O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori, Toshkent, 2023.
2. SH. M. Mirziyoyev“Milliy statistika va aholini ro‘yxatga olish siyosati” O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Analitik ma’ruzalari, Toshkent, 2021.
3. R. Olimov, M. Nurmatov “Aholini ro‘yxatga olish va statistika metodologiyasi” TSTU Press, Toshkent, 2020.
4. Z. Islomov, D. Karimova“Ijtimoiy tadqiqotlar va demografik statistika” “Fan va Texnologiya”, Toshkent, 2019.
5. M. Abdurahmonova “Aholi statistikasi: nazariya va amaliyot”, “Ko‘zek Media”, Toshkent, 2018.
6. T. Saidova “Davlat statistika organlari faoliyati”, O‘zbekiston Milliy Nashriyoti, Toshkent, 2017.
7. O. Raximov “Raqamli statistika va ma’lumotlar boshqaruvi”, “Statistik Tahlil”, Toshkent, 2022.
8. Sh. Sharipova“Aholi va uy-joy statistikasi”, “Iqtisodiyot va Statistika”, Toshkent, 2021.
9. E. Tursunov“Demografik jarayonlar va statistik tahlil”, “O‘zbekiston Universiteti Nashriyoti”, Toshkent, 2019.
10. N. Qodirov, L. Egamberdiyeva“Statistik ma’lumotlarni yig’ish usullari”, “Texnologik Nashr”, Toshkent, 2020.
11. J. Swanson, A. Weerasinghe“Population and Society: An Introduction to Demography”, Cambridge Univ. Press, 2012.
12. P. Demeny, G. McNicoll (eds.)“The Encyclopedia of Population” Springer, 2003.
13. D. Gregory “Population and Public Policy: Critical Perspectives on U.S. Census” Oxford Univ. Press, 2001.
14. R. Day, A. Kurowski “The Practice of Survey Research: Theory and Applications”, Sage Publications, 2010.
15. World Bank “Handbook on Population and Housing Census Editing World Bank Publications, 2014.
16. UN DESA (United Nations Department of Economic and Social Affairs), “Principles and Recommendations for Population and Housing Censuses”United Nations, 2020.
17. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), “Measuring the Digital Transformation: Census and Administrative Sources”OECD Publishing, 2019.
18. L. Salade, M. de Meijer, “Register-based Statistics: Methodology and Practice”, Wiley, 2018.
19. K. Baffour, Z. Zhang, “Modern Methods in Official Statistics” Routledge, 2021.
20. E. Groves, R. Lyberg “Survey Methodology”, Wiley-Interscience, 2010.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

IQTIDORLI O'QUVCHILARNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK JIHATDAN RIVOJLANISHI VA ULARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI.

A'zamova Sarvinoz Aftandil qizi ,Navoiy davlat universiteti , Pedagogika kafedrasi o'qituvchisi, dotsent

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada iqtidorlilikning psixologik xususiyatlari va uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi psixologik to'siqlar nazariy hamda amaliy jihatdan o'rganildi. Tadqiqotda 22-umumiy o'rta ta'lim maktabi va Musiqa va san'at maktabi o'quvchilari (jami 38 nafar) ishtirok etdi.

на ее развитие. В исследовании приняли участие учащиеся общеобразовательной средней школы №22 и Школы музыки и искусств (всего 38 человек). На основе метода анкетирования были проанализированы мотивация, уверенность в себе, уровень стресса и отношение учащихся к учебе. Полученные результаты показали, что образовательная среда играет важную роль в психологическом развитии учащихся. So'rovnoma metodi asosida o'quvchilarning motivatsiyasi, o'ziga ishonchi, stress darajasi va o'qishga munosabati tahlil qilindi. Olingan natijalar ta'lim muhiti o'quvchilarning psixologik rivojlanishida muhim rol o'ynashini ko'rsatdi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi — iqtidorli o'quvchilar shaxsining psixologik xususiyatlarini aniqlash, ularning salohiyatini yuzaga chiqarishga xalaqit beruvchi psixologik to'siqlarni (stress, o'ziga bo'lgan ishonchning pastligi va motivatsiya inqirozlarini) o'rganish hamda an'anaviy umumta'lim va ixtisoslashtirilgan san'at maktablari muhitining ushbu jarayonlarga ta'sirini qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda 22-umumiy o'rta ta'lim maktabi hamda Musiqa va san'at maktabining jami 38 nafar o'quvchisi ishtirok etdi. O'quvchilarning psixologik holatini baholash uchun quyidagi diagnostik metodikalardan foydalanildi:

- Motivatsiya sohasini olingan natijalar asosida aniqlash so'rovnomasi (o'qishga bo'lgan ichki va tashqi motivatsiyani baholash uchun);
- O'z-o'zini baholash va o'ziga ishonch darajasini aniqlash testi (Dembo-Rubinshteyn modifikatsiyasi);
- Psixologik stress va xavotirlanish darajasini aniqlash so'rovnomasi (Ch.Spilberger metodikasi asosida).

Olingan miqdoriy ma'lumotlar Excel dasturi yordamida matematik-statistik tahlildan o'tkazildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari shuni ko'rsatdiki, Musiqa va san'at maktabi o'quvchilarida ijodkorlik (kreativlik) va ichki motivatsiya darajasi an'anaviy maktab o'quvchilariga nisbatan yuqoriroq (mos ravishda 72% va 58%). Biroq, san'at maktabi o'quvchilarida o'z ko'rgazmalari va chiqishlari oldidan psixologik stress hamda xavotirlanish darajasi yuqori ekanligi ma'lum bo'ldi.

Umumta'lim maktabi o'quvchilarida esa iqtidorlilikni yuzaga chiqarishda asosiy to'siq sifatida "muvaffaqiyatsizlikdan qo'rqish" va o'ziga bo'lgan ishonchning yetishmasligi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

(kuzatilganlarning 45 foizida) aniqlandi. Ikkala guruhda ham ta'lim muhitining rigidligi (moslashuvchan emasligi) va o'qituvchilar tomonidan bildiriladigan yuqori talabchanlik o'quvchilarda ijodiy erkinlikni bo'g'uvchi asosiy psixologik to'siqlar sifatida namoyon bo'ldi.

XULOSA: olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, iqtidorlilik shunchaki tug'ma xususiyat emas, balki uni rivojlantirish uchun qulay psixologik muhit zarur. Ta'lim muassasalarida iqtidorli o'quvchilar bilan ishlashda faqat akademik ko'rsatkichlarga e'tibor qaratmay, ularning stressga chidamliligini oshirish va o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlash lozim. Iqtidorli o'quvchilardagi psixologik to'siqlarni bartaraf etish uchun maktablarda maxsus korreksion-psixologik dasturlarni joriy etish tavsiya etiladi.

Kalit so'zlar: iqtidorlilik, psixologik to'siqlar, motivatsiya, o'ziga ishonch, stress, ijodkorlik, ta'lim muhiti, o'quvchi shaxsi, san'at maktabi, umumta'lim maktabi.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ И ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ОДАРЕННЫХ УЧАЩИХСЯ И ИХ СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ.

Азамова Сарвиноз Афтандил кизи, Преподаватель кафедры педагогики Навоийского государственного университета, доцент

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье теоретически и практически изучены психологические особенности одаренности и психологические барьеры, влияющие

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в выявлении психологических особенностей личности одаренных учащихся, изучении психологических барьеров (стресс, низкая уверенность в себе и мотивационные кризисы), препятствующих реализации их потенциала, а также в сравнительном анализе влияния среды традиционных общеобразовательных и специализированных школ искусств на эти процессы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании приняли участие в общей сложности 38 учащихся общеобразовательной средней школы №22 и Школы музыки и искусств. Для оценки психологического состояния учащихся использовались следующие диагностические методики:

- Опросник для определения мотивационной сферы на основе полученных результатов (для оценки внутренней и внешней мотивации к обучению);
- Тест для определения уровня самооценки и уверенности в себе (модификация Дембо-Рубинштейн);
- Опросник для определения уровня психологического стресса и тревожности (на основе методики Ч. Спилбергера).

Полученные количественные данные были подвергнуты математико-статистическому анализу с помощью программы Excel.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты анализа показали, что у учащихся Школы музыки и искусств уровень креативности (творчества) и внутренней мотивации выше, чем у учащихся традиционной школы (72% и 58% соответственно). Однако было обнаружено, что учащиеся школы искусств испытывают высокий

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

уровень психологического стресса и тревожности перед своими выставками и выступлениями.

У учащихся же общеобразовательной школы в качестве основного барьера для проявления одаренности были выявлены «страх неудачи» и недостаток уверенности в себе (у 45% обследованных). В обеих группах ригидность (негибкость) образовательной среды и высокая требовательность со стороны учителей проявились как основные психологические барьеры, подавляющие творческую свободу учащихся.

ВЫВОД: полученные результаты свидетельствуют о том, что одаренность — это не просто врожденное качество, а для ее развития необходима благоприятная психологическая атмосфера. В образовательных учреждениях при работе с одаренными учащимися важно обращать внимание не только на академические показатели, но и на повышение их стрессоустойчивости и укрепление уверенности в себе. Для устранения психологических барьеров у одаренных учащихся рекомендуется внедрение в школах специальных коррекционно-психологических программ.

Ключевые слова: одаренность, психологические барьеры, мотивация, уверенность в себе, стресс, креативность, образовательная среда, личность учащегося, школа искусств, общеобразовательная школа.

PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL DEVELOPMENT OF GIFTED STUDENTS AND THEIR DISTINCTIVE CHARACTERISTICS.

A'zamova Sarvinoz Aftandil qizi, Lecturer, Department of Pedagogy, Navoiy State University, Associate Professor

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the psychological characteristics of giftedness and the psychological barriers affecting its development from both theoretical and practical perspectives. A total of 38 students from General Secondary School No. 22 and the School of Music and Art participated in the study. Utilizing survey methods, the students' motivation, self-confidence, stress levels, and attitudes toward learning were analyzed. The obtained results indicated that the educational environment plays a crucial role in the psychological development of students.

AIM: the objective of the study is to identify the psychological characteristics of gifted students' personalities, investigate the psychological barriers (such as stress, low self-confidence, and motivational crises) that hinder the realization of their potential, and conduct a comparative analysis of how traditional general education environments versus specialized art school environments influence these processes.

MATERIALS AND METHODS: a total of 38 students from General Secondary School No. 22 and the School of Music and Art took part in the research. To evaluate the psychological state of the students, the following diagnostic methodologies were employed:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

- A questionnaire to determine the motivational sphere based on achieved results (to assess intrinsic and extrinsic learning motivation);
- A test to measure self-assessment and self-confidence levels (Dembo-Rubinstein modification);
- A questionnaire to evaluate psychological stress and anxiety levels (based on the Ch. Spielberger methodology).

The gathered quantitative data underwent mathematical and statistical analysis using Microsoft Excel.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis revealed that students at the School of Music and Art exhibited higher levels of creativity and intrinsic motivation compared to their peers in the traditional school (72% and 58%, respectively). However, it was noted that art school students experience elevated levels of psychological stress and anxiety prior to their exhibitions and performances.

Conversely, for students in the general education school, the "fear of failure" and a lack of self-confidence (observed in 45% of those surveyed) emerged as the primary barriers to manifesting giftedness. In both groups, the rigidity of the educational environment and high teacher expectations manifested as major psychological barriers that suppress the students' creative freedom.

CONCLUSION: the findings demonstrate that giftedness is not merely an innate trait; rather, a supportive psychological atmosphere is essential for its development. When working with gifted students in educational institutions, it is critical to look beyond academic metrics and focus on enhancing their stress resilience and building self-confidence. To overcome these psychological barriers in gifted students, the implementation of specialized correctional psychological programs in schools is highly recommended.

Keywords: giftedness, psychological barriers, motivation, self-confidence, stress, creativity, educational environment, student personality, art school, general education school.

Mamlakatimizda yosh avlodni sog‘lom ruhda tarbiyalash, ularning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish borasida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Ta’lim tizimida o‘quvchilarning individual xususiyatlari, psixologik holati hamda iqtidorini aniqlash va rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Hurmatli yurtboshimiz Sh.M. Mirziyoyev ta’kidlaganidek, “Kelajak avlod haqida qayg‘urish, sog‘lom va barkamol naslni tarbiyalab yetishtirishga intilish bizning milliy xususiyatimizdir”. Ushbu fikr yosh avlodning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri ekanligini yaqqol ifodalaydi.

Psixologik tadqiqotlarda ta’lim muhiti shaxsning shakllanishiga bevosita ta’sir etuvchi asosiy omillardan biri sifatida e’tirof etiladi. Ayniqsa, umumta’lim maktabi va san’at yo‘nalishidagi ta’lim muassasalari o‘quvchilarda motivatsiya, o‘ziga ishonch va emotsional barqarorlik kabi psixologik xususiyatlarning turlicha shakllanishiga olib kelishi mumkin.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Iqtidorlilik bilan bog‘liq muammolar ta’lim jarayonining barcha ishtirokchilariga taalluqlidir: iqtidorli bolalarning ota-onalari, tarbiyachilar, umumiy va qo‘shimcha ta’lim tizimi pedagoglari, psixologlar hamda oliy ta’lim muassasalari o‘qituvchilari ushbu masalalar bilan muntazam ravishda to‘qnash keladilar. Mazkur muammolarni hal etishga bo‘lgan ehtiyoj ish beruvchilar, biznes vakillari, ilm-fan va san’at sohasi mutaxassislari, harbiy-sanoat majmuasi hamda iqtidorli shaxslarning salohiyatini rivojlantirish va undan samarali foydalanishdan manfaatdor bo‘lgan boshqa tashkilotlar tomonidan ham bildirilmoqda.

Hozirgi kunda iqtidorlilikni tushuntiruvchi o‘nlab nazariyalar va konsepsiyalar mavjud. Ulardan eng mashhurlari qatoriga quyidagilar kiradi: J. Renzullining uch halqali (triadik) modeli, R. Sternbergning investitsion nazariyasi, H. Gardnerning ko‘p intellekt nazariyasi, K. Xellerning Myunxen ko‘p omilli modeli, A. Tannenbaumning “dengiz yulduzi” modeli, F. Ganyening Avstraliya differensial modeli, B.M. Teplov va S.L. Rubinshteyn konsepsiyasi, A.M. Matyushkinning ijodiy iqtidorlilik nazariyasi, Yu.D. Babayevaning dinamik nazariyasi, E.I. Shcheblanovaning strukturaviy-dinamik modeli, M.A. Xolodnayaning intellektual iqtidorlilik modeli, L.I. Larionovaning Sibir konsepsiyasi va boshqalar.

Tadqiqotchilar iqtidorlilikni o‘rganishda bir necha asosiy yondashuvlarni ajratib ko‘rsatadilar.

1. Iqtidorlilik – kattalar davridagi yutuqlarning bashoratchisi sifatida. (Giftedness as Predictor of Adult Achievement). Mazkur yondashuvga ko‘ra, insonning voyaga yetgan davrdagi yuksak natijalari uning bolalikdagi iqtidorliligidan dalolat beradi. Ushbu yo‘nalish tarafdorlari odatda ikki xil metoddan foydalanadilar:

- Retrospektiv metod – insonning keyinchalik erishgan ulkan muvaffaqiyatlari asosida uning bolalik davrida mavjud bo‘lgan va iste’dodning shakllanishiga ta’sir ko‘rsatgan omillar tahlil qilinadi.
- Prospektiv metod – muayyan nazariy model asosida uzoq muddatli (longityud) tadqiqotlar olib borilib, ilgari surilgan gipotezalar amaliy jihatdan tekshiriladi va tasdiqlanadi.

2. Iqtidorlilik – rivojlantirilishi zarur bo‘lgan salohiyat sifatida. (Giftedness as Potential That Must Be Nurtured) Bu yondashuvda asosiy e’tibor bolaning mavjud imkoniyatlari va uning amalda erishadigan natijalari o‘rtasidagi tafovutga qaratiladi. Ya’ni, bola qanchalik yuqori natijalarga erishish imkoniyatiga ega ekanligi va ushbu imkoniyatlarni real hayotda qay darajada namoyon eta olishi muhim hisoblanadi. Shu sababli iqtidorni aniqlash bilan bir qatorda uni rivojlantirish uchun zarur pedagogik va psixologik sharoitlarni yaratish ham muhim vazifa sifatida qaraladi.

3. Iqtidorlilik – rivojlanishning asinxronligi sifatida. (Giftedness as Asynchronous Development) Kolumbus guruhi tomonidan ilgari surilgan ushbu ta’rifga ko‘ra, iqtidorli bolaning rivojlanish sur’ati tengdoshlariga nisbatan notekis kechadi. Bunda intellektual, jismoniy va emotsional rivojlanish darajalari bir-biriga mos kelmasligi mumkin. Masalan, bola aqliy jihatdan juda yuqori darajada rivojlangan bo‘lsa-da, emotsional yoki ijtimoiy

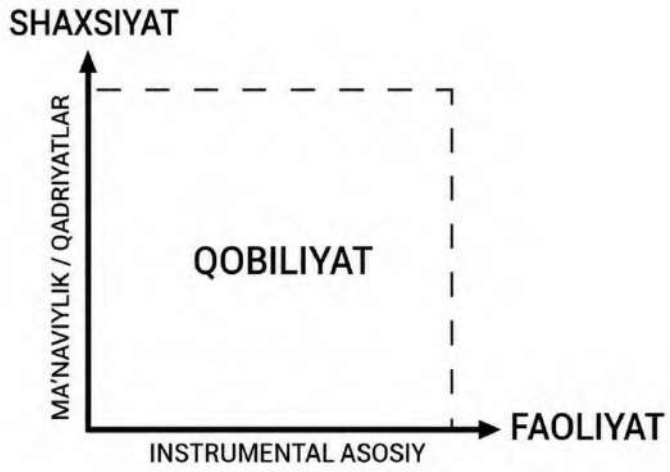
© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

rivojlanishi o‘z yoshiga mos bo‘lishi mumkin. Aynan shu nomutanosiblik iqtidorlilikning muhim belgilaridan biri sifatida qaraladi.

4. Maktab ko‘rsatkichlariga asoslangan statistik yondashuv. (School-Based Definitions) Ushbu yondashuvga ko‘ra, maktab o‘quvchilarining taxminan 5–10 foizi o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari bo‘yicha tengdoshlaridan yuqori natijalarni namoyon etadi. Shuning uchun bunday o‘quvchilar iqtidorli deb e’tirof etilib, ular uchun murakkablashtirilgan o‘quv dasturlarini joriy etish tavsiya etiladi. [11, 230-b]

Biroq bu yondashuvning nisbiy xarakterga ega ekanligi ham ta’kidlanadi. Chunki bir ta’lim muassasasida iqtidorli deb baholangan o‘quvchi boshqa, talablar yuqoriroq bo‘lgan maktabga o‘tganda ushbu maqomini yo‘qotishi mumkin.

1-rasm. Insonning qobiliyatini ochib berish imkoniyati modeli

“Iqtidorlilikning ishchi konsepsiyasi” (V.D. Shadrikov, D.B. Bogoyavlenskaya va boshqalar) paydo bo‘lishi bilan iqtidorlilik inson psixikasining butun hayot davomida rivojlanib boradigan tizimli sifati sifatida talqin qilina boshlandi. Ushbu sifat insonning bir yoki bir nechta faoliyat turlarida boshqa odamlarga nisbatan yuqori va noodatiy natijalarga erishish imkoniyatini belgilaydi. [14, 17-b]

Mazkur konsepsiyaga ko‘ra, iqtidorlilikni shakllantiruvchi asosiy tizimli komponentlar (“ijodkorlikning po‘lati va toshi”) sifatida “qila olaman” va “xohlayman” kategoriyalari qaraladi. Bu kategoriyalar iqtidorli bolalar xulq-atvorining ikki muhim jihatini – instrumental (faoliyatga oid) va motivatsion (rag‘batlantiruvchi) tomonlarini o‘zida mujassamlashtiradi.

Instrumental jihat quyidagi xususiyatlarda namoyon bo‘ladi:

1. Faoliyatning o‘ziga xos strategiyalarida:

- faoliyatni tez o‘zlashtirish va uni yuqori muvaffaqiyat bilan bajarish;
- muayyan vaziyatda yechim izlash jarayonida yangi faoliyat usullaridan foydalanish yoki ularni yaratish;

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

- predmetni chuqurroq egallash natijasida yangi maqsadlarni ilgari surish, vaziyatga yangicha nazar bilan qarash hamda dastlab kutilmagan bo‘lib tuyuladigan g‘oya va yechimlarning paydo bo‘lishi.

2. Faoliyatning sifat jihatidan o‘ziga xos individual uslubida:

- iqtidorli bolalar vazifalarni bajarishda o‘ziga xos yondashuv va ish uslubini namoyon etadilar;
- ular ko‘pincha standart usullardan tashqari, samaraliroq va ijodiy yo‘llarni tanlaydilar.

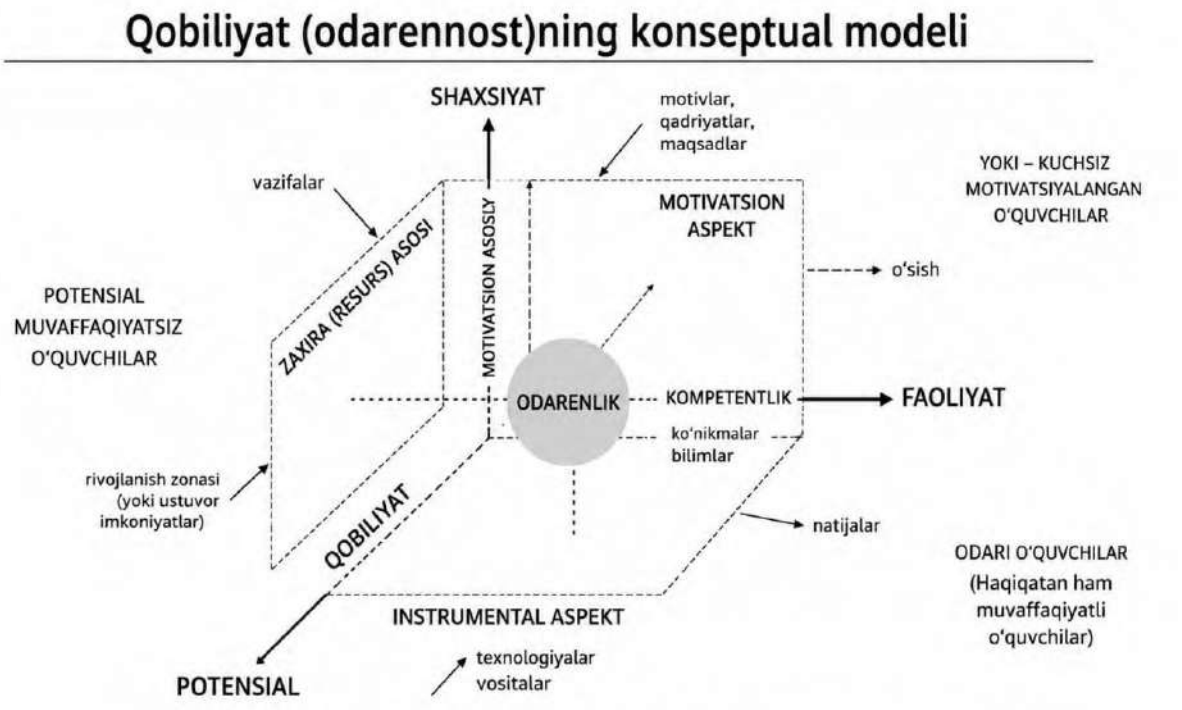
3. Bilimlarning alohida tashkil etilishida:

- bilimlarning yuqori darajada tartiblanganligi va tizimlashtirilganligi;
- bilimlarni umumlashtirish va ixchamlashtirish qobiliyati;
- tushunchalar va kategoriyalar o‘rtasidagi bog‘lanishlarni chuqur anglash.

4. O‘qishga layoqatlilikning o‘ziga xos turida:

- o‘quv materialini juda tez yoki, aksincha, o‘ziga xos tarzda sekin, ammo chuqur o‘zlashtirish;
- mustaqil ravishda bilim olish va o‘z-o‘zini o‘qitish qobiliyatining yuqoriligi;
- yangi bilimlarni egallashda yuqori faollik va tashabbuskorlikning namoyon bo‘lishi.

Shunday qilib, instrumental jihat iqtidorli bolaning faoliyatni tashkil etish usullari, bilimlarni o‘zlashtirish va qo‘llash xususiyatlari hamda yangi g‘oya va yechimlarni yaratish qobiliyatida namoyon bo‘ladi. [9, 48-b]

2-rasm. Qobiliyat (odarennost)ning shaxslararo kontseptsional modeli

Iqtidorli bolaning xulq-atvoridagi motivatsion jihat quyidagi xususiyatlarda namoyon bo‘ladi:

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

1. Predmetli voqelikning ayrim tomonlariga nisbatan yuqori tanlovchan sezgirlik – belgilar, tovushlar, ranglar, texnik qurilmalar va boshqa obyektlarga, shuningdek, o‘z faoliyatining ayrim shakllariga (jismoniy, bilish, badiiy-ifodaviy va boshqalar) alohida qiziqish bildirish.
2. Cheksiz bilishga bo‘lgan ehtiyoj va vaziyatdan yuqori turuvchi faollik – yangi bilimlarni egallashga bo‘lgan kuchli intilish, mavjud vaziyat doirasidan tashqariga chiqib fikrlash va izlanish qobiliyati.
3. Yaqqol namoyon bo‘ladigan qiziqish va ustuvor moyillik – ma’lum bir faoliyat yoki sohaga nisbatan chuqur va barqaror qiziqishning mavjudligi.
4. Paradoksal, ziddiyatli va noaniq ma’lumotlarni afzal ko‘rish – standart topshiriqlar, odatiy yechimlar va tayyor javoblarga qoniqmaslik, murakkab va noodatiy masalalarga intilish.
5. Faoliyat natijalariga yuqori talabchanlik – o‘ta murakkab vazifalarni tanlash, muvaffaqiyatga erishish motivatsiyasi hamda o‘zini ro‘yobga chiqarishga intilish.

Instrumental va motivatsion jihatlarning ajratilishi natijasida ilmiy adabiyotlarda bolalarni ikki guruhga bo‘lish amaliyoti shakllandi:

- Haqiqiy iqtidorli bolalar – faoliyat natijalari va yutuqlari bilan ajralib turadigan bolalar;
- Yuqori motivatsiyaga ega bolalar – hali katta natijalarga erishmagan bo‘lsalar-da, kuchli qiziqish va intilishga ega bo‘lgan, kelajakda iqtidorini namoyon etishi mumkin bo‘lgan bolalar.

Ikkinchi guruh vakillari ko‘pincha potensial iqtidorli bolalar sifatida qaraladi.

Iqtidorlilikning uch o‘lchovli konsepsiyasi

Iqtidorlilikning “uch o‘lchovli” konsepsiyasiga ko‘ra, bu hodisa uchta psixologik kategoriya asosida shakllangan fazoviy tizim sifatida talqin qilinadi:

- Faoliyat
- Shaxs
- Potensial

Mazkur modelda an’anaviy “ong” tushunchasi o‘rniga “potensial” kategoriyasi qo‘llaniladi. Buning sababi shundaki, potensial tushunchasi nafaqat ongli ravishda namoyon bo‘ladigan intellekt va kreativlikni, balki ijod psixologiyasida muhim hisoblangan ongsiz va oliy ong (superong) jarayonlarini ham qamrab oladi. Bu g‘oyalar psixologiyada Zigmund Freyd, Konstantin Sergeyevich Stanislavskiy, Aleksey Mixaylovich Matyushkin, Yakov Aleksandrovich Ponomaryov, Pavel Vasilyevich Simonovning ilmiy ishlarida yoritilgan. [7, 96-b]

Evolyutsion (potensial) jihatning ahamiyati

Uch o‘lchovli modelning asosiy afzalligi shundaki, u iqtidorlilikning uchinchi – evolyutsion yoki potensial rivojlanish jihatini ochib beradi.

Agar instrumental va motivatsion jihatlar bolaning hozirgi paytdagi imkoniyatlari va yutuqlarini baholasa, evolyutsion jihat uning kelajakdagi rivojlanish istiqbollarini ko‘rsatadi. Shu sababli bu modelda alohida potensial iqtidorli bolalar guruhi ajratiladi.

Bunday bolalar odatda:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

- kuchli va barqaror motivatsiyaga ega bo‘lmasligi mumkin;
- ijodiy qobiliyatlari hozircha oddiy darajada ko‘rinishi mumkin;
- biroq kelajakda katta muvaffaqiyatlarga erishish salohiyatiga ega bo‘ladilar.

Ularning asosiy ustunligi – o‘zgarishlarga tayyorlik, ya’ni rivojlanishga ochiqlikdir.

Determinatsiyalovchi tuyg‘u. Potensial iqtidorli bolalarning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydigan psixologik mexanizm determinatsiyalovchi tuyg‘u hisoblanadi.Bu:

- ijod va ijodiy rivojlanish uchun muhim bo‘lgan sharoitlarni sezish qobiliyati;
- ijod sifatiga ta’sir qiluvchi omillarga ongli yoki ongsiz sezgirlik;
- o‘z ijodiy salohiyatini saqlash va rivojlantirishga qaratilgan ichki yo‘nalishdir.

Boshqacha aytganda, determinatsiyalovchi tuyg‘u – bu ijodiy o‘zini saqlashga qaratilgan dominant ichki ehtiyojdir. “Yo‘l hissi” tushunchasi. Psixologiyada ushbu hodisaga yaqin bo‘lgan “yo‘l hissi” atamasi ilk bor Yevgeniy Belyankin tomonidan qo‘llangan.

Olimning fikricha, yo‘l hissi:

- insonning to‘g‘ri rivojlanish yo‘nalishini sezishiga yordam beruvchi murakkab psixologik kompas;
- boshqa ijodkorlarning tajribasi bilan ichki ravishda solishtirish imkonini beruvchi maxsus sezgi;
- ijodiy taraqqiyot uchun eng maqbul yo‘lni tanlash vositasidir.

Aksincha, bunday hissiyotning yetishmasligi insonni noto‘g‘ri rivojlanish yo‘liga olib kirishi, yolg‘on motivatsiya shakllanishiga hamda o‘z imkoniyatlarini noto‘g‘ri baholashga sabab bo‘lishi mumkin.

Determinatsiyalovchi tuyg‘uning vazifalari. Determinatsiyalovchi tuyg‘u:

a) ijod mahsulining sifatiga bevosita bog‘liq bo‘lmagan, ammo unga bilvosita ta’sir ko‘rsatadigan omillarni sezishga yordam beradi;

b) ijodiy salohiyat pasayganda uni qayta tiklash va rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan faol izlanishlarni rag‘batlantiradi.

Shu tariqa, bu tuyg‘u bir tomondan insonni ilhom manbalariga yo‘naltirsa, ikkinchi tomondan uning ma’naviy va shaxsiy o‘sishini ta’minlaydi.

Iqtidorli bolalarning muvaffaqiyatiga to‘sqinlik qiluvchi psixologik to‘siqlar. T.Golvi tomonidan taklif etilgan psixologik formula bo‘yicha muvaffaqiyat salohiyatdan to‘sqinliklar ayrilgandagi natijaga tengdir. Iqtidorli o‘quvchi bilan ishlash jarayonida uning salohiyatiga asosiy to‘sqinliklarni ko‘pincha shaxsiy xususiyatlari keltirib chiqaradi. Iqtidorlilik belgilari ba’zan jiddiy muammolarga aylanib, keyinchalik hayot faoliyatining barcha sohalariga ta’sir ko‘rsatadi.

F.Heyligen iqtidorli bolalarga xos xususiyatlardan kelib chiqadigan asosiy muammolarni quyidagicha ajratib ko‘rsatadi:

- Bilim va faktlarning katta zaxirasi, kuchli uzoq muddatli xotira: darsda zerikish, sabrsizlik, maktabga nisbatan salbiy munosabat;
- Yuqori tezlikdagi tafakkur (“tez fikrlovchi”): sekin fikrlaydiganlarga nisbatan norozilik va hafsalasi pir bo‘lish;

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

- Yuqori idroklilik (teran anglash): “yodlash”ga asoslangan ta’limni yoqtirmaslik, “botanik” degan laqab, maktab ishlarining past darajasi sababli norozilik;
- Kreativlik: destruktiv tendensiyalar, nigilizm, deviant xulq-atvor, nonkonformizm;
- Qiziqqan narsasiga yuqori darajada e’tibor qaratish: faoliyatga to‘sqinlik qilinadigan holatlarga keskin emotsional reaksiya;
- Keng qiziqishlar va qiziquvchanlik: ko‘p ishni boshlash, lekin qiziqish so‘nganda tugatmaslik, guruhdan uzoqlashish;
- O‘zini boshqalardan ustun his qilish: kibrlilik, elitarlik, boshqalarga nisbatan mensimaslik yoki past baholash; ayrim hollarda esa aksincha — o‘zini past baholash va qobiliyatlarini yashirish;
- Kuchli nutqiy qobiliyat va boy lug‘at: bahslashishga moyillik, tengdoshlar tomonidan rad etilish;
- Radikal qarorlar va noodatiy fikrlar: boshqalar tomonidan tushunilmaslik, “g‘alati”, “bu dunyodan emas” deb qabul qilinish;
- Qat’iyat va maqsadga intiluvchanlik: boshqalar tomonidan o‘jarlik va hamkorlikdan bosh tortish sifatida baholanish;
- Erta abstrakt tafakkur: hayot mazmuni, o‘lim kabi ekzistensial muammolar bilan ortiqcha shug‘ullanish; din masalasida turlicha qarashlar (kuchli diniylikdan ateizmgacha);
- Muammoni chuqur tahlil qilish: muddatlar va cheklovlarni yoqtirmaslik; natijada ishni to‘liq yoki qisman bajarmaslik;
- Noaniqlik va murakkablikka chidamlilik: qaror qabul qilish va kasb tanlashda qiyinchiliklar. [14, 230-b]

Mazkur tadqiqot iqtidorli o‘quvchilarning psixologik xususiyatlari va ularning o‘quv faoliyatiga ta’sir etuvchi omillarni aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotda umumiy 38 nafar o‘quvchi ishtirok etdi. Ular ikki guruhga ajratildi: Navoiy shahridagi 22- umumta’lim maktabi o‘quvchilari va Musiqa va san’at maktabi o‘quvchilari**.** Tadqiqotda asosiy metod sifatida so‘rovnoma (anketa**)** qo‘llanildi. So‘rovnoma orqali o‘quvchilarning motivatsiyasi, o‘ziga ishonchi, stress darajasi va o‘qishga bo‘lgan munosabati o‘rganildi.

Olingan natijalar asosida ikki guruh o‘quvchilari o‘rtasidagi psixologik farqlar tahlil qilindi va tegishli xulosalar chiqarildi.

Tadqiqotda qo‘llanilgan so‘rovnoma o‘quvchilarning psixologik holatini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, u motivatsiya, o‘ziga ishonch, stress darajasi va o‘qishga munosabat kabi asosiy ko‘rsatkichlarni aniqlashga xizmat qiladi.

So‘rovnoma oddiy va tushunarli savollardan iborat bo‘lib, o‘quvchilar har bir savolga o‘z holatiga mos javobni tanlaydi. Javoblar odatda “ha”, “yo‘q” yoki “qisman” shaklida beriladi.

Baholash tizimi. Olingan javoblar quyidagi tartibda baholanadi:

- Motivatsiya: ijobiy javoblar soni yuqori bo‘lsa — motivatsiya yuqori deb baholanadi;
- O‘ziga ishonch: ijobiy javoblar ko‘p bo‘lsa — o‘ziga ishonch yuqori darajada;
- Stress darajasi: salbiy javoblar ko‘paygan sari stress yuqori deb hisoblanadi;
- O‘qishga munosabat: ijobiy munosabat bildirgan javoblar asosida aniqlanadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

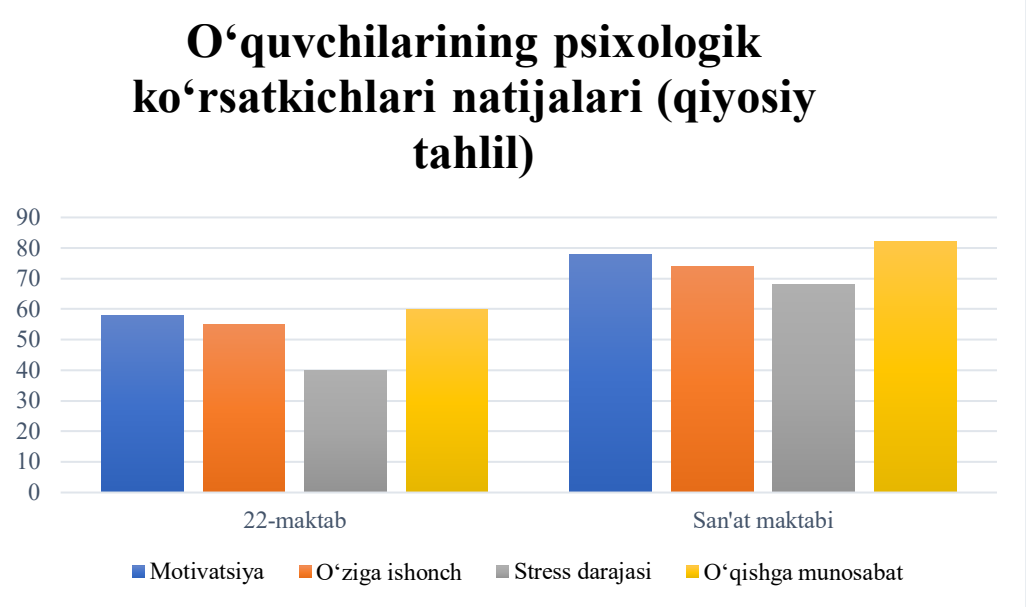
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Umumiy natija har bir ko‘rsatkich bo‘yicha alohida hisoblanadi va keyinchalik guruhlar o‘rtasida solishtirma tahlil qilinadi.

Natijalar oddiy tarzda past, o‘rtacha va yuqori daraja sifatida tasniflanadi, bu esa tadqiqotning aniq va tushunarli xulosa chiqarishiga imkon beradi

1-Jadval. 22- maktab va san’at maktabi o‘quvchilarining psixologik ko‘rsatkichlari natijalari (qiyosiy tahlil)

Ko‘rsatkichlar	22- maktab (19 nafar)	San’at maktabi (19 nafar)
Motivatsiya	O‘rtacha (58%)	Yuqori (78%)
O‘ziga ishonch	O‘rtacha (55%)	Yuqori (74%)
Stress darajasi	Past (40%)	O‘rtacha–yuqori (68%)
O‘qishga munosabat	Ijobiy–o‘rtacha (60%)	Juda ijobiy (82%)

1-rasm. O‘quvchilarining psixologik ko‘rsatkichlari natijalari (qiyosiy tahlil)

Olingan natijalar 22-umumiy o‘rta ta’lim maktabi va Musiqa va san’at maktabi o‘quvchilari o‘rtasida psixologik ko‘rsatkichlar bo‘yicha sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatadi. Foiz ko‘rsatkichlari ta’lim muhiti va faoliyat yo‘nalishi o‘quvchilarning motivatsion hamda emotsional rivojlanishiga bevosita ta’sir qilishini tasdiqlaydi.

Motivatsiya darajasi bo‘yicha Musiqa va san’at maktabi o‘quvchilarida yuqori natija (78%) qayd etildi, 22-umumiy o‘rta ta’lim maktabi o‘quvchilarida esa bu ko‘rsatkich o‘rtacha darajada (58%) bo‘ldi. Bu holat san’at maktabida o‘quvchilarning ijodiy faoliyatga yo‘naltirilganligi, individual qiziqish asosida o‘qitilishi hamda ichki motivatsiyaning kuchli shakllanishi bilan izohlanadi. 22-maktabda esa ta’lim jarayoni ko‘proq standart o‘quv dasturiga asoslanganligi sababli motivatsiya ko‘pincha tashqi omillar (baholash, nazorat, talablar) orqali shakllanadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

O‘ziga ishonch darajasi Musiqa va san’at maktabida 74%, 22-maktabda esa 55% ni tashkil etdi. Bu farq ijodiy muhitda o‘quvchilarning o‘zini erkin ifodalash imkoniyatiga ega bo‘lishi, sahna chiqishlari, ijodiy topshiriqlar va individual yondashuv orqali o‘z salohiyatini namoyon etishi bilan bog‘liq. 22-maktab o‘quvchilarida esa baholashga yo‘naltirilgan tizim va xatodan qo‘rqish o‘ziga ishonchning nisbatan past bo‘lishiga ta’sir qilishi mumkin.

Stress darajasi bo‘yicha teskari tendensiya kuzatildi: Musiqa va san’at maktabi o‘quvchilarida stress darajasi 68% ni tashkil etgan bo‘lsa, 22-maktab o‘quvchilarida bu ko‘rsatkich 40% bo‘ldi. Bu holat san’at yo‘nalishida ijodiy ishlarning emotsional zo‘riqish talab qilishi, doimiy chiqishlar va ijodiy baholash jarayonlarining kuchliligi bilan izohlanadi. Shuningdek, iqtidorli o‘quvchilarga xos bo‘lgan perfektsionizm ham stress darajasini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi.

O‘qishga munosabat bo‘yicha Musiqa va san’at maktabida juda ijobiy natija (82%), 22-maktabda esa ijobiy–o‘rtacha daraja (60%) qayd etildi. Bu farq san’at maktabida o‘quvchilarning o‘z qiziqishi asosida faoliyat yuritishi va ijodiy erkinlikning yuqoriligi bilan bog‘liqdir.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ta’lim muhiti o‘quvchilarning motivatsiyasi, o‘ziga ishonchi va emotsional barqarorligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Ijodiy yo‘naltirilgan muhit motivatsiya va faollikni oshirsa-da, emotsional zo‘riqish darajasini ham nisbatan kuchaytirishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Белянкин Е. О. Как стать талантливым. М.: Панорама, 1999. 496 с.
2. Комаров Р. В. «Звездная болезнь» глазами психолога // Социальная профилактика и здоровье. 2007. № 5. С. 53–55.
3. Комаров Р. В., Громоздова Е. А. Роль самооценки в структуре личности старшеклассников // Материалы V городской научно-практической конференции «Психолого-педагогические аспекты сохранения и укрепления здоровья школьников». М., 2008. С. 16–19.
4. Маркелов К. В. Карьера журналиста: к вершинам профессии. Психологические особенности развития профессиональной мотивации и творческих способностей журналиста. М.: МГУ, 1999. 137 с.
5. Маслоу А. Мотивация и личность: 3-е изд. СПб.: Питер, 2003. 121 с.
6. Молодые ученые – столичному образованию. Материалы XII городской научно-практической конференции с международным участием. М.: ГБОУ ВПО МГППУ, 2013.
7. Образцов С. Моя профессия. Книга 1. М.: Искусство, 1950.
8. Парслоу Э., Рэй М. Коучинг в обучении: практические методы и техники. СПб.: Питер, 2003. 204 с. 70 СИСТЕМНАЯ ПСИХОЛОГИЯ И СОЦИОЛОГИЯ, 2014, № 3 (11)
9. Работа с одаренными учащимися: Опыт сотрудничества Института психологии, социологии и социальных отношений ГОУ ВПО МГПУ и окружного сетевого

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

сообщества педагогов САО «Виртуальная мастерская» / Е.С. Романова. Р.В.Комаров, С.Ю. Решетина, Б. М. Абушкин. МО, Щелково: Издатель Мархотин П.Ю., 2011.
10. Рабочая концепция одаренности: 2-е изд., расшир. и перераб. М., 2003. 90 с.
11. Романова Е. С. Основные аспекты психолого-педагогического сопровождения ФГОС в системе среднего и высшего образования // Системная психология и социология. 2013. № 7. С. 26–34.
12. Романова Е. С., Решетина С. Ю. Профессиональная ориентация с позиций концепции самодиагностики // Прикладная психология. 2001. № 3.
13. Романова Е. С. 147 популярных профессий. Психологический анализ и профессиограммы: Учебное пособие. М.: Аспект Пресс, 2011.
14. Рыжов Б. Н. Системная психология (методология и методы психологического исследования). М.: МГПУ, 1999. 72 с.
15. Учимся сотрудничать: комплексный подход к профориентации и профконсультированию подростков с ограниченными возможностями здоровья: метод. пособие / Е. С. Романова, Б. М. Коган, Е. В. Свистунова, Е. В. Ананьева; под ред. Е. С. Романовой. М.: Академия, 2012. 256 с.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

O‘ZBEKISTONDA MADANIY TADBIR VA FESTIVALLAR YORDAMIDA TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY TENDENSIYALARI.

Rustamov Muhammad Tolibjon o‘g‘li, O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti “Madaniyat va san’at menejmenti” kafedrasi o‘qituvshisi, mustaqil izlanuvchi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada O‘zbekistonda turizm sohasini madaniy tadbirlar va festivallar orqali rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari haqida so‘z yuritiladi. Shu bilan birga, festivallarning iqtisodiy samaradorligi, hududlarning turistik jozibadorligini oshirishdagi o‘rnini shakllantirish mexanizmlari yoritilgan. Shuningdek, xalqaro hamkorlik aloqalarning rivojlanishi va O‘zbekistonning sayyohlik salohiyatini mustahkamlash borasidagi tashabbuslar o‘rganilgan. Madaniy tadbirlarni tizimli tashkil etish va ularni turistik mahsulotga integratsiyalash bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

MAQSAD: O‘zbekistonda turizm sohasini madaniy tadbirlar va festivallar orqali rivojlantirishning ahamiyati hamda istiqbollarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda turizm va madaniyat sohasiga oid ilmiy manbalar, statistik ma’lumotlar hamda amaldagi tajribalar tahlil qilindi. Tahliliy va qiyosiy metodlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari madaniy tadbirlar va festivallar hududlarning turistik jozibadorligini oshirish, sayyohlar oqimini ko‘paytirish hamda xalqaro hamkorlikni rivojlantirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatdi.

XULOSA: Madaniy tadbirlar va festivallar turizmni rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi. Ularni tizimli tashkil etish O‘zbekistonning turistik salohiyatini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: turizm, madaniy tadbirlar, festivallar, turistik jozibadorlik, xalqaro hamkorlik, ijodiy faoliyat.

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ ПОСРЕДСТВОМ КУЛЬТУРНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ И ФЕСТИВАЛЕЙ.

Рустамов Мухаммад Толибжон угли, Узбекский государственный институт искусств и культуры, преподаватель кафедры «Менеджмент культуры и искусства», независимый исследователь.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются современные тенденции развития сферы туризма в Узбекистане через проведение культурных мероприятий и фестивалей. Также освещаются механизмы формирования экономической эффективности фестивалей и их роль в повышении туристической привлекательности регионов. В работе изучены инициативы по развитию международного сотрудничества и укреплению туристического потенциала Узбекистана. Разработаны практические рекомендации по системной организации культурных мероприятий и их интеграции в туристический продукт.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ЦЕЛЬ: Анализ значения и перспектив развития туристической отрасли Узбекистана посредством культурных мероприятий и фестивалей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы научные источники, статистические данные и существующий опыт в сфере туризма и культуры. Использовались аналитический и сравнительный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что культурные мероприятия и фестивали являются важным фактором повышения туристической привлекательности регионов, увеличения потока туристов и развития международного сотрудничества.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: культурные мероприятия и фестивали являются эффективным инструментом развития туризма. Их системная организация способствует дальнейшему укреплению туристического потенциала Узбекистана.

Ключевые слова: туризм, культурные мероприятия, фестивали, туристическая привлекательность, международное сотрудничество, творческая деятельность.

MAIN TRENDS IN TOURISM DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN THROUGH CULTURAL EVENTS AND FESTIVALS.

Muhammad Tolibjon o‘g‘li Rustamov, Uzbek State Institute of Arts and Culture,
Lecturer of the Department of Culture and Arts Management, Independent Researcher.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the modern trends in developing the tourism sector in Uzbekistan through cultural events and festivals. It highlights the mechanisms for ensuring the economic efficiency of festivals and their role in enhancing the tourism appeal of regions. Furthermore, the article explores initiatives related to the development of international cooperation and the strengthening of Uzbekistan’s tourism potential. Practical recommendations for the systematic organization of cultural events and their integration into tourism products have been developed.

AIM: to analyze the importance and prospects of developing tourism in Uzbekistan through cultural events and festivals.

MATERIALS AND METHODS: scientific sources, statistical data, and existing practices in the fields of tourism and culture were analyzed. Analytical and comparative methods were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the study revealed that cultural events and festivals are important factors in increasing regional tourism attractiveness, attracting more visitors, and strengthening international cooperation.

CONCLUSION: cultural events and festivals are effective tools for tourism development. Their systematic organization contributes to strengthening Uzbekistan’s tourism potential.

Keywords: tourism, cultural events, festivals, tourism appeal, international cooperation, creative activity.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Yangi O‘zbekiston turizm bozorida ham raqobat faqat tarixiy obidalar yoki tabiiy resurslar bilan cheklanib qolmay, taklif etilayotgan taassurotlar va madaniy voqelik sifati bilan ham o‘lchanmoqda. O‘zbekiston o‘z navbatida, boy madaniy merosi va ko‘p asrlik an’analarini zamonaviy turistik talablar bilan uyg‘unlashtirish orqali turizmni iqtisodiyotning drayver tarmog‘iga aylantirish yo‘lidan bormoqda. Bunda madaniy-ommaviy tadbirlar va xalqaro festivallar sayyohlarni jalb qilishning vositasi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda jahon turizm industriyasida madaniy-ommaviy tadbirlar, jumladan, festivallar, konsertlar, sport musobaqalari, madaniy tadbirlar va an’anaviy ko‘rgazmalar sayyohlik oqimini shakllantiruvchi eng kuchli vositalardan biriga aylandi. Mamlakatimizda ham turizmni iqtisodiyotning strategik tarmog‘iga aylantirish va uni diversifikatsiya qilish jarayonida madaniy tadbirlar alohida o‘rin egallaydi.

Sayyohlik bugun yurtimizdagi istiqbolli sohalardan biriga aylandi. So‘nggi yillarda mamlakatimizning turizm eksporti 1,6 barobar oshib, 4 milliard dollarga yaqinlashdi. Bu raqam ortida mamlakatdagi faollik, tadbirkorlik muhiti va xizmat ko‘rsatish sohasidagi sifat o‘zgarishlari mujassam. Ya’ni turizm bugun nafaqat milliy iqtisodiyotning muhim ustuni, balki ijtimoiy barqarorlik omili va ko‘plab oilalarning daromad manbaiga aylanmoqda. Albatta, hech bir soha tashqi omillarsiz rivojlanishi qiyin.

Bugun yurtimizda tashqi investitsiyalarni sohalarga yo‘naltirish bo‘yicha qator ishlar qilinmoqda. Endi xalqaro moliya tashkilotlari, ishbilarmonlarning sarmoyasini mamlakatimizga yo‘naltirib, biznesini ochishi O‘zbekistonga ishonchidan darak. Har bir mamlakatning tarixi uning toshga muhrlangan obidalaridagina emas, balki avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan ruhiy xazinasi bo‘lmish, milliy bayramlar va festivallarda yashaydi. Bugungi sayyoh me’moriy obidalarni tomosha qilish bilan cheklanmaydi, u o‘zini o‘sha xalq madaniyatining bir bo‘lagi sifatida his etishni, ularning shodu xurramligiga sherik bo‘lishni istaydi. Milliy bayram va festivallar turizmning jozibador yuragi, sayyohlarni sehrli olamga yetaklaydigan ma’naviy ko‘prik vazifasini o‘tashi kerak. Ular sayyohlik oqimini ham harakatga keltiruvchi kuch, ham yurtning o‘zgacha jozibasini, qadriyatlarining nafosatini jahonga namoyish etuvchi yorqin sahnadir.

YUNESKO shafeligidagi madaniy meros va tabiiy boyliklar insoniyat tarixining tirik guvohlaridir. Samarqandning noyob imoratlaridan tortib, tog‘u toshlarimizdagi tabiat mo‘jizalarigacha bularning barchasi sayyohni o‘z bag‘riga chorlovchi sehrli magnit bo‘lib, har bir mehmonni o‘tmish va kelajakni tutashtiruvchi yorqin sayohatga yo‘llaydi. Asrlar osha muhofaza qilib kelinayotgan obidalar, o‘lmas milliy folklor va ruhiy ozuqa beruvchi festivallar xalqimizning madaniy qiyofasini jahonga namoyish etuvchi yuksak san’at namunalari hisoblanadi. Bunday noyob merosdan oqilona foydalanish va uni kelgusi avlodlarga asl holida yetkazish, turizmni ham iqtisodiy ham ma’naviy-ma’rifiy yuksalishga xizmat qiluvchi vazifaga aylantiradi.

O‘zbekistonning boy madaniy merosi va noyob an’analari xalqaro sayyohlik bozorida o‘ziga xos o‘ringa ega. Biroq, ushbu potensialni samarali kapitalizatsiya qilish uchun madaniy tadbirlarni shunchaki tomosha sifatida emas, yuksak turistik

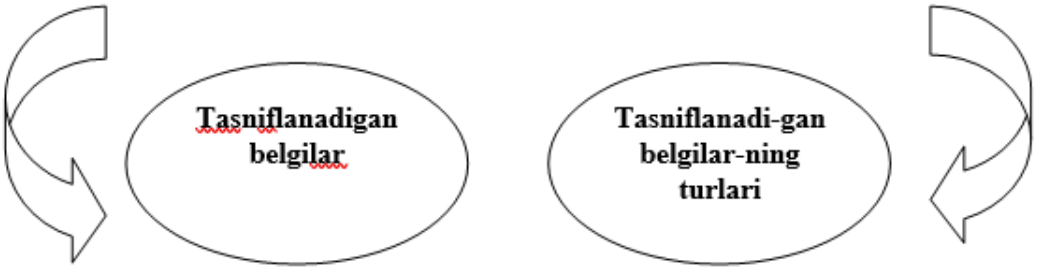
© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

mahsulotning asosiy tarkibiy qismi sifatida loyihalashtirish talab etiladi. Davlatimiz rahbari IV Toshkent xalqaro investitsiya forumida “Keling, birgalikda shunday investitsiya muhitini yarataylikki, u daromad keltirish bilan birga, inson qadrini ulug‘laydigan, uning hayotiy manfaatlarini ta’minlaydigan va jamiyat ravnaqiga xizmat qiladigan mustahkam poydevorga aylansin!” deya ta’kidladi.

So‘nggi yillarda ichki turizmga e’tibor kuchaygani tufayli mahalliy sayyohlar soni 23 millionga yetgan. Madaniy meros obektlari restavratsiyasi va konservatsiyasi shunchaki binolarni ta’mirlash emas, balki xalqning o‘tmish bilan uzviy aloqasini tiklash, milliy o‘zlikni asrab qolish jarayonidir.

TURIZM RESURSLARINING TASNIFI[1:88]

2. Madaniy – tarixiy obyektlar	– yodgorliklar: arxitektura binolari, arxeologik ahamiyatidagi joylar, ilmiy, madaniy va tarixiy ahamiyatga ega g‘orlar, yozuvlar; – ansambillar: ilmiy, madaniy yoki tarixiy ahamiyatga ega o‘zaro bog‘langan binolar guruhi. Masalan, Registon ansambili; – mehmondo‘stlik joylari: inson yoki tabiat tomonidan yaratilgan estetik, etnografik, tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan, o‘ziga jalb qiluvchi o‘ziga xos joylar; – milliy bayramlar, festival va sempoziumlar; – muqaddas joylar; – maftunkor joylar.
5. YUNESKO tomonidan qo‘riqlanayotgan obyektlar	5.1. Dunyoga mashhur bo‘lgan obidalar; 5.2. Tabiat maskanlari; 5.3. Madaniy merosni saqlash va undan foydalanish; 5.4. Milliy folklor, festivallar;

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

So‘nggi to‘rt yilda 327 ta bunday obektda qayta tiklash ishlari bajarilgani davlatning madaniyatga, tarix va ma’naviyatga e’tiborining amaliy ifodasi. Mamlakatimizda turizm sohasini ri vojlantirishga qaratilgan keng qamrov li islohotlar orqali kelgusida sayyohlar sonini 15 millionga yetkazish va eksport qiymatini 4 milliard dollardan oshirish rejalashtirilmoqda. Rivojlanish har doim o‘zgarishni talab qiladi. Turizmning yuksalishi faqat davlat ning siyosiy irodasi va islohotlari bilan cheklanmay, har bir fuqaroning mas’uliyatli munosabatiga bog‘liq. Sayohatchilar madaniyati, tarixiy merosga ehtiyotkorlik va milliy qadriyatlarni saqlash sohaning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi muhim omillardir. Shunday ekan, har birimiz turizmni faqat iqtisodiy manba emas, balki ma’naviy hamjamiyat barpo etish vositasi deb ham bilishimiz zarur[2:4].

Masalan birgina Samarqand viloyatini oladigan bo‘lsak, turizm ko‘rastkichlari g‘oyatda yuqori pog‘onaga ko‘tarilganligini ko‘rishimiz mumkin. Samarqand viloyatining turizm salohiyatini yanada kengaytirish masalalariga alohida e’tibor qaratildi. Joriy yil boshidan mamlakatimizga kelgan xorijiy turistlar soni 27,3 foizga oshib, 5,4 million nafarga yetdi. O‘zbekiston xorijiy turistlar sonini 20 million nafarga, turizm eksportini 10 milliard dollarga yetkazish bo‘yicha katta marra olgan. Buning uchun hududlarda turistlarni uzoqroq ushlab qoladigan yangi yo‘nalishlar va servis obektlarini ko‘paytirish zarurligi ta’kidlandi. Shu maqsadda Samarqandning tarixiy markazidagi 13 ta ko‘chani piyodalar hududiga aylantirish, yangi turizm va servis obektlarini barpo etish tashabbusi qo‘llab-quvvatlandi.

Mazkur choralar natijasida Samarqand shahri, Nurobod va Samarqand tumanlarida mehmonxonalar sonini 850 taga, nomer fondini 20 ming o‘ringa, turizm xizmatlari haj mini 750 million dollarga yetkazish vazifasi qo‘yildi[3:1].

Samarqand viloyatida turizm infratuzilmasini jadal rivojlantirish va hududning jozibadorligini oshirish strategiyasi xalqaro madaniy tadbirlar, xususan, an’anaviy "Sharq taronalari" festivalining samaradorligini yanada kuchaytiradi. Shahar markazida piyodalar hududlarini kengaytirish va servis obektlarini ko‘paytirish tashabbusi festival kunlarida minglab xorijiy mehmonlar uchun qulay muhit yaratib, ularning hududda qolish muddatini uzaytirishga xizmat qiladi.

Bundan tashqari, Samarqandning sayyohlik salohiyatini oshirish bo‘yicha qo‘yilgan yangi marralar, ya’ni mehmonxonalar fondi va xizmatlar hajmini sezilarli darajada kengaytirish, “Sharq taronalari” kabi yirik tadbirlarning mavsumiyligini yumshatishga yordam beradi. Natijada, festival madaniy merosni targ‘ib qilibgina qolmay, yangi iqtisodiy ko‘rsatkichlarni, jumladan, mehmonxonalar bandligi va xizmatlar eksportini yangi pog‘onaga olib chiquvchi muhim iqtisodiy drayverga aylanadi. Shunday qilib, turizm infratuzilmasiga kiritilayotgan investitsiyalar va hudud ixtisoslashuvining kuchayishi “Sharq taronalari” festivalining xalqaro nufuzini oshirish bilan birga, Samarqandni dunyodagi yirik madaniy-turizm markazlaridan biri sifatidagi o‘rnini mustahkamlaydi.

Bu o‘z navbatida, O‘zbekistonning turizm eksportini 10 milliard dollarga yetkazish bo‘yicha belgilangan maqsadlarga erishishda muhim o‘rin tutadi.

Sahroning bepoyon bag‘rida, qum barxanlari ortida ko‘zgudek tovlanayotgan Aqchako‘l bugungi kunda ijod ahlining muqaddas maskaniga aylanmoqda. Bugun

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Aqchakoʻl sahro bagʻridagi turizmning yangi manzili. Tanlov san'atni namoyish etish maydoni va mehmonlar uchun eshik ochish, odamlarni shu yerga chorlashning eng goʻzal vositasi hisoblanadi. Mehmon keldimi, demak, rivojlanish bor. Rivojlanish bormi, demak, hududning kelajagi porloq. Aqchakoʻl oʻz jozibasi bilan koʻzni quvnatadi, insonni sayohatga, kashfiyotga undaydi. Ijod va san'at odamlarni birlashtirib, sahro bagʻrida infratuzilma gullashiga, servisning rivojlanishiga turtki bermoqda. Bugungi "ilhomlar" ertaga turizmning katta oqimiga aylanadi. San'at bor joyda hayot qaynaydi, hayot qaynagan joyda esa turizm oʻz-oʻzidan qad rostlaydi. Aqchakoʻl endi ijodkorlar va sayyohlarning umumiy manziliga, mamlakatimizning yana bir yorqin tashrif qogʻoziga aylanmoqda.

Orolning qurigan tubidagi yashil qoplamalar ekologik inqiroz uchun hayotiy yechim berdi. Shuning oʻziyoq katta tarix yozishga arziydigan voqelikdir. Yangilanishlar izchilligi esa huquqiy asoslar bilan mustahkamlanib borildi. Oddiy misol, choʻl hududlarda ham oʻziga xos turizm maskanlari yaratildi. Birgina etno-ovullarni aytmaysizmi. Qarang, Orolning qurigan tubida tunab qolish mumkin ekan, qumda kuchli yoʻltanlamas mashinalarda safari va ekstremal sayohatlar shu paytgacha xayoli mizning bir chekkasidan ham oʻtgan emasdi.

Qoraqalpogʻistonda soʻnggi 2 yil ichi da sayyohlar uchun 10 dan ortiq dam olish maskani tashkil etildi. Xususan, Moʻynoq tumanida hozirgi Orol dengizi boʻyida 1 million dollarlik turistlar dam olish maskani tashkil etilgan. Bu xususida quyi da yana toʻxtalamiz.Yana bir misol, Ellikqal'adagi Aqchakoʻl boʻyida qiymati 2,5 million dollarlik tu rizm rekreatsion zonasi hamda Nukus shahri da Ashshikoʻl boʻyida qiymati 500 ming dollarlik turizm etno-ovuli tashkil etilibdi[4:3].

Milliy statistika agentligining 2026-yil 1-fevral holatidagi ma'lumotlariga koʻra, Oʻzbekistonda turoperatorlar, turagentlar va sohaga xizmat koʻrsatuvchi tashkilotlar soni 3 143 tani tashkil etdi[5:1].

Bu natijalar mamlakatimizning xalqaro sayyohlik bozoridagi mavqeini mustahkamlash hamda turizmni iqtisodiyotning strategik tarmogʻi sifatida rivojlantirish borasidagi davlat siyosati samaradorligidan dalolat beradi. Oʻtkazilgan tahlillar shuni koʻrsatadiki, Oʻzbekistonda madaniy tadbirlar va festivallar turizmni rivojlantirishda qudratli iqtisodiy mexanizm sifatida xizmat qiladi. Mazkur tadbirlar sayyohlarning hududlarda boʻlish muddatini uzaytirish, mavsumiylik omilini yumshatish va mahalliy iqtisodiyotga toʻgʻridan-toʻgʻri investitsiyalarni jalb qilishda muhim oʻrin tutadi. Kelajakda turizmni madaniy tadbirlar orqali rivojlantirish uchun festivallarning marketing strategiyasini takomillashtirish, ularni raqamlashtirish hamda hududiy ixtisoslashuv bilan mustahkam bogʻlash maqsadga muvofiqdir.

Bu borada Oʻzbekiston va "BMT Turizm" oʻrtasidagi hamkorlikning jadal rivojlanib borayotgani alohida ahamiyatga ega. 2023-yilda Samarqand shahrida Tashkilot Bosh Assambleyasining muvaffaqiyatli oʻtkazilishi, Xalqaro turizm akademiyasining tashkil etilishi hamda "Ipak yoʻlida turizm" ofisining ochilishi mamlakatimizning global turizm xaritasidagi nufuzini yuksaltirmoqda. Shuningdek, Oʻzbekiston tashabbusi bilan BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 2027-yilni "Xalqaro barqaror va yashovchan turizm yili"

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

deb e'lon qilish to'g'risidagi rezolyusiyaning qabul qilinishi, milliy turizm sohasini xalqaro standartlar asosida rivojlantirish hamda turizm eksportini yuqori marralarga yetkazishda strategik poydevor bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash kerakki, O'zbekistonda turizmni rivojlantirish milliy meros, madaniy tadbirlar va xalqaro e'tirof etilgan obidalarni sayyohlikning kuchli drayveriga aylantirishdadir. Bu borada mamlakatimiz YUNESKO maqomidagi noyob obyektlardan tortib, milliy folklor va festivallargacha bo'lgan boy imkoniyatlaridan oqilona foydalanishi kerak. Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "Biz turistlar uchun sharoit yaratishni istaymiz, lekin buning asosini ham to'g'ri yo'lga qo'yishimiz kerak"[6:1]. Turizmni madaniy tadbirlar orqali rivojlantirish bo'yicha amaliy takliflar sifatida quyidagilarni ilgari surgan bo'lar edik:

Sayyohlik dasturlarini an'anaviy ekskursiyalar bilan cheklamay, ularga emotsional boylik baxsh etuvchi madaniy voqeliklarni integratsiya qilish zarur. Hududlarning noyob madaniy kodidan kelib chiqib, muntazam "Madaniy meros oqshomlari"ni yo'lga qo'yish turistlarning hududda qolish muddatini sezilarli darajada uzaytiradi. Turistik markazlarda professional ijodiy jamoalarning doimiy faoliyat yuritishini ta'minlash kerak. Mazkur ansambllar ham sahnalarda ham ochiq osmon ostidagi tarixiy majmualar va mehmonxonalar hududida chiqishlar qilib, sayyohlar uchun qulay va sifatli madaniy muhit yaratishga xizmat qiladi.

Madaniy tadbirlarni stixiyali emas, balki aniq muddatlarga asoslangan tizimli taqvim sifatida shakllantirish lozim. Bunday tadbirlarni xalqaro platformalarda maqsadli reklama qilish orqali sayyohlarni aynan festival davrida O'zbekistonga kelishga rag'batlantirish mumkin. Sayyohlarni tomoshabin qilibgina qo'ymay, jarayonning ishtirokchisiga aylantirish kerak. Festivallar doirasida milliy hunarmandchilik master-klasslari va an'anaviy o'yinlarni tashkil etish sayyohlarda tadbirga nisbatan shaxsiy daxldorlik hissini uyg'otadi va ularning taassurotlarini ijobiy tomonga o'zgartiradi. Mazkur takliflar turizm eksportini oshirib, milliy san'atimizning xalqaro nufuzini mustahkamlashga ham xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Tuxliyev, I. S., Hayitboyev, R., Ibodullayev, N. E., Amriddinova, R. S. Turizm asoslari. – Samarqand: SamISI, 2010. 247 b.
2. Tolliboyev, S. Qadriyatlar qorishig'idagi iqtisodiyot: sayohat zavqimi yoki mas'uliyat? // gaz. Yangi O'zbekiston № 129. – Toshkent: Sharq, 2025.
3. O'zA. Samarqand viloyati tumanlarini alohida ixtisoslashuv asosida rivojlantirish vazifalari belgilandi// gaz. Yangi O'zbekiston № 117 (1716). – Toshkent: Sharq. 2026. 8 b.
4. Doniyorov S. Qoraqalpog'iston: ulkan maqsadlar, yorqin natijalar // gaz. Yangi O'zbekiston № 117 (1716). – Toshkent: 2026. 8 b.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

5. O‘zbekistonda turoperatorlar soni 3,1 mingtadan oshdi. Qarang: https://yuz.uz/oz/news/140390
6. https://yuz.uz/oz/news/137817

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

IQTIDORLI YOSHLARNI QO‘LLAB-QUVVATLASHDA YOSHLAR TEATLARI FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH.

Dilfuza Shamuratova, O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi,
Ijodkor yoshlar bilan ishlash bo‘limi boshlig‘i mustaqil tadqiqotchi, O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada yoshlar teatrlarining iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlashdagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Shu bilan birga, yoshlarning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishda zamonaviy teatr muhitining ta’siri, ularning ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirishdagi o‘ziga xos imkoniyatlari tahlil qilinadi. Teatr faoliyatini bugungi kun talablari asosida takomillashtirish, yosh ijodkorlar uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar hamda sohadagi islohotlarga ham to‘xtab o‘tilgan. Yoshlar teatrlarini rivojlantirishga qaratilgan amaliy taklif va tavsiyalar keltirilgan.

MAQSAD: yoshlar teatrlarining iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlashdagi o‘rni va ahamiyatini o‘rganish, teatr muhitining yoshlarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish hamda ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini shakllantirishga ta’sirini tahlil qilish, shuningdek, yoshlar teatrlarini rivojlantirish istiqbollari bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida yoshlar teatrlarining faoliyatiga oid ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, sohada amalga oshirilayotgan islohotlar va mavjud tajribalar tahlil qilindi. Tadqiqotda tahliliy, qiyosiy, tavsifiy hamda umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, teatr faoliyatining yoshlar tarbiyasi va ijodiy rivojlanishiga ta’siri ilmiy manbalar asosida o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko‘rsatdiki, yoshlar teatrlari iste’dodli yoshlarning ijodiy qobiliyatlarini namoyon etish, kasbiy mahoratini oshirish va san’at sohasida o‘z o‘rnini topishida muhim platforma vazifasini bajaradi. Teatr faoliyati yoshlarning estetik didini rivojlantirish, ma’naviy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash hamda jamoada ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida yosh ijodkorlar uchun yaratilayotgan shart-sharoitlar, davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan qo‘llab-quvvatlash choralari va teatr sohasidagi islohotlarning ijobiy natijalari aniqlandi. Shu bilan birga, yoshlar teatrlarining moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va ijodiy loyihalarni kengaytirish zarurligi asoslandi.

XULOSA: yoshlar teatrlari iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, ularning ijodiy salohiyatini rivojlantirish va ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlashda muhim ijtimoiy-madaniy institut hisoblanadi. Teatr faoliyatini zamonaviy talablar asosida takomillashtirish, yosh ijodkorlar uchun yanada keng imkoniyatlar yaratish hamda innovatsion yondashuvlarni qo‘llash yoshlar teatrlarining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Mazkur yo‘nalishdagi ishlarni izchil davom ettirish yosh avlodning madaniy va ma’naviy rivojlanishiga munosib hissa qo‘shadi.

Kalit so‘zlar: yoshlar teatri, iqtidorli yoshlar, ijodiy salohiyat, san’at, ma’naviy-axloqiy tarbiya, ijodiy laboratoriya, ijtimoiy moslashuv, madaniy muhit.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МОЛОДЕЖНЫХ ТЕАТРОВ В ПОДДЕРЖКЕ ТАЛАНТЛИВОЙ МОЛОДЕЖИ.

Дилфуза Шамуратова, Министерство культуры Республики Узбекистан, начальник отдела по работе с творческой молодёжью, независимый исследователь, Узбекский государственный институт искусств и культуры.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируются роль и значение молодежных театров в поддержке талантливой молодежи. Вместе с тем рассматривается влияние современной театральной среды на раскрытие творческого потенциала молодых людей, а также специфические возможности театров в формировании их духовно-нравственного мировоззрения. Освещаются вопросы совершенствования театральной деятельности в соответствии с требованиями современности, условия, создаваемые для молодых творцов, и реформы в данной сфере. Представлены практические предложения и рекомендации, направленные на развитие молодежных театров.

ЦЕЛЬ: анализ роли молодежных театров в поддержке талантливой молодежи и их влияния на творческое и духовно-нравственное развитие молодых людей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы научная литература, нормативные документы и материалы, связанные с деятельностью молодежных театров. Использовались аналитический и сравнительный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что молодежные театры играют важную роль в развитии талантов молодежи, повышении их творческой активности и обогащении духовного мировоззрения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: молодежные театры занимают важное место в творческом и духовном развитии молодежи. Дальнейшее совершенствование их деятельности повысит эффективность поддержки талантливых молодых людей.

Ключевые слова: молодежный театр, талантливая молодежь, творческий потенциал, искусство, духовно-нравственное воспитание, творческая лаборатория, социальная адаптация, культурная среда.

IMPROVING THE ACTIVITIES OF YOUTH THEATERS IN SUPPORTING TALENTED YOUTH.

Dilfuza Shamuratova, Ministry of Culture of the Republic of Uzbekistan, Head of the Department for Work with Creative Youth, Independent Researcher, Uzbek State Institute of Arts and Culture.

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the role and importance of youth theaters in supporting talented youth. At the same time, the influence of the modern theater environment on the creative potential of young people, their unique opportunities in forming their spiritual and moral worldview, are analyzed. The improvement of theater

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

activities based on today's requirements, the conditions created for young artists, and reforms in the field are also discussed. Practical proposals and recommendations aimed at the development of youth theaters are presented.

AIM: to analyze the role of youth theaters in supporting talented young people and their impact on the creative and spiritual development of youth.

MATERIALS AND METHODS: scientific literature, regulatory documents, and information related to youth theater activities were analyzed. Analytical and comparative methods were used in the study.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that youth theaters play an important role in developing young people's talents, increasing their creative activity, and enriching their spiritual outlook.

CONCLUSION: youth theaters play a significant role in the creative and spiritual development of young people. Further improvement of their activities will enhance the effectiveness of supporting talented youth.

Keywords: youth theater, talented youth, creative potential, art, spiritual and moral education, creative laboratory, social adaptation, cultural environment.

Yoshlar tashqi ta’sirlarga eng dinamik va ta’sirchan ijtimoiy guruh bo‘lib, ular boshqa yosh va ijtimoiy-demografik guruhlarga qaraganda sifat jihatidan yangi sharoitlarga osonroq moslashadi va shunga mos ravishda hayot tarzini transformatsiya qilish jarayonining peshqadami hisoblanadi. Yoshlar muhitida kuzatilayotgan xulq-atvor modellarining turli yo‘nalishda ekanligi, uning asosida yotgan bazaviy qadriyatlar, yo‘nalishlar va o‘z-o‘zini namoyon qilish strategiyalarini chuqur va tahliliy o‘rganishni talab qiladi. Yoshlarning ehtiyojlarini guruhlarga ajratish mumkin: ijtimoiy, madaniy, ma’naviy, axborot ehtiyojlari va hokazo.

O‘z-o‘zini namoyon qilish jarayoni umumiy fuqarolik, kasbiy, mehnat, oilaviy va pirovardida jamiyat ijtimoiy tuzilmasida ijtimoiy-statusli o‘zini belgilashni, ya’ni avlodlar tajribasi tamoyillari asosida qariya avlod o‘rnini bosqichma-bosqich egallashni anglatadi. Yosh avlodning ijtimoiylashuvi va o‘z-o‘zini namoyon qilish jarayonlari, agar ijtimoiy munosabatlar tajriba almashish va insoniy bag‘rikenglikning adolatli turi bo‘yicha qurilsa, ijobiy hisoblanadi.

Shu sababli, yoshlar jamiyatda faqat ushbu demografik guruhga xos bo‘lgan o‘ziga xos funksiyalarni bajaradigan o‘rinni egallaydi. Yoshlar odatda mustaqil hayotning boshlang‘ich bosqichida muayyan muammolarga duch kelishadi, turli yosh va ijtimoiy pog‘onalarda bo‘lishlari mumkin, shuning uchun ular turli ijtimoiy institutlar bilan o‘zaro hamkorlik qilib, turli xil munosabatlarga kirishadilar.

Iqtidorli yoshlarning ijodiy o‘zini namoyon qilishi uchun uning o‘zida istak bo‘lishi kerak. Agar yoshlarning o‘zida san’at va madaniyatga bo‘lgan talpinish bo‘lmasa, ularda hech kim maxsus iqtidor yoki ijodga qiziqish yaratmaydi. Iqtidorli yoshlar uchun esa, hokimiyat organlari tomonidan yoshlar maqsadli qo‘llab-quvvatlash va ularning iqtidorini rivojlantirishga qaratilgan ko‘p qirrali chora-tadbirlar tizimli amalga oshirilib kelinadi. Bu

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

davlat yoshlar siyosatining kelajakda o‘z-o‘zini takomillashtirishi va rivojlanishini kafolatlaydi.

Mazkur uzoqni ko‘zlagan yondashuv, o‘z navbatida, bugungi Yangi O‘zbekiston sharoitida madaniyat va san’atga berilayotgan yuksak e’tiborni davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylantirdi. Ayniqsa, yosh avlodni ijodga jalb etish, ularning iqtidorini shakllantirish hamda ma’naviy-axloqiy kamolotini ta’minlash masalalari madaniyatshunoslikning dolzarb tadqiqot obyektlaridan biri sifatida maydonga chiqmoqda.

Ta’kidlash joizki, O‘zbekiston o‘zining demografik tuzilmasiga ko‘ra noyob imkoniyatlar davrini boshdan kechirmoqda. Iqtisodiyot tilida bu holat “demografik dividend” deb ataladi. Ma’lumotlarga ko‘ra, bugungi kunda yurtimiz aholisi 38 mln. nafarni tashkil qilayotgan bo‘lsa, shundan 9,5 millioni yoki qariyb 25 foizi 14-30 yoshdagi yigit-qizlardir. Har yili 270 mingta yosh oila shakllanmoqda. Ana shu demografik omil yoshlar siyosatiga uzoq muddatli va tizimli yondashuvni talab etmoqda. Ushbu ulkan demografik to‘lqin to‘g‘ri boshqarilsa va maqsadli yo‘naltirilsa, yaqin o‘n yilliklarda iqtisodiyotda misli ko‘rilmagan o‘sishni ta’minlash mumkin.

Demak, aholining qariyb har to‘rtinchi a’zosi yoshlar toifasiga kiradigan mamlakatimizda bandlik masalasi shunchaki iqtisodiy ko‘rsatkich emas, balki milliy xavfsizlik va ijtimoiy barqarorlikning tayanch masalasidir[1:3].

“Mening niyatim – har bir xonadonga musiqa cholg‘usi kirib borsin, har bir o‘g‘il-qizimiz musiqa chalishni o‘rgansin. Chunki san’atni, musiqani sevgan bolaning qalbi toza, tafakkuri keng bo‘ladi,” – degan edi, Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev.

Davlatimiz rahbari tomonidan belgilab berilgan ushbu ezgu maqsadlar ijrosi yuzasidan yurtimizdagi ta’lim muassasalarida keng ko‘lamli islohotlar boshlab yuborildi. Bugungi kunda sohadagi amaliy natijalar, xususan, ta’lim sifati va qamrovini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar ushbu ezgu niyatlarning yaqqol tasdig‘idir.

Yurtimizdagi 326 ta musiqa va san’at, 29 ta ixtisoslashgan maktabda 95 ming o‘g‘il-qiz ta’lim olayotgani qayd etildi. Ushbu muassasalar uchun aniq samarador lik ko‘rsatkichlari ishlab chiqiladi. Mu siqa maktablari bitiruvchilari o‘z yo‘na lishidan tashqari qo‘shimcha bitta milliy cholg‘uni bilishi talab etiladi. Yangi o‘quv yilidan 326 ta musiqa va san’at maktabi o‘qituvchilarining oy lik maoshi umumta’lim maktablari o‘qi tuvchilariniki bilan tenglashtiriladi. Umumta’lim va musiqa maktabi o‘qituv chilari ish haqiga o‘quvchilarining cholg‘u larni qay darajada ijro etishiga qarab, 20 foizgacha ustama to‘lanadi. Kamida 1,5 million o‘quvchini musiqa va san’atga jalb qilish vazifasi qo‘yildi. Har bir umumta’lim maktabida musiqa va san’at yo‘nalishida kamida 4 tadan to‘garak tashkil etiladi. Milliy cholg‘u sotib olganlarga xarajatning 30 foizi qoplab beriladi. Imkoniyati cheklangan yoshlar uchun hududlarda inklyuziv ijo diy ustaxonalar tashkil etiladi va ushbu yo‘nalishga har yili 30 milliard so‘m ajratiladi. Kadrlar tayyorlash tizimi ham qayta ko‘rib chiqiladi. Yangi o‘quv yilidan ixti soslashgan maktablarga o‘quvchilar musiqa yo‘nalishida 5-sinfdan, raqs, teatr va san’at bo‘yicha 9-sinfdan qabul qilinadi. Musiqa va san’at, estrada va sirk texni kumlari Madaniyat vazirligi tizimiga o‘tkaziladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Ularga oliy maktab maqomi beriladi va o‘quv jarayoni uch yillik das tur asosida tashkil etiladi[2:2].

Madaniyat va san’at sohasida faoliyat olib boruvchi yoshlar yangi ijtimoiy munosabatlarga kirishishi, mustaqil katta hayotga juda shiddatli kirib borishi va eng muhimi, o‘zini va yaqinlarini ta’minlash uchun pul ishlab topishi bilan ifodalanadigan alohida ijtimoiy-demografik guruh hamdir. Ular jamiyatning ertangi kuni, bugungi madaniy muhitning tiniq ko‘zgusi sifatida qalam tebratayotgan, kuylayotgan yoki chizayotgan har bir asari orqali milliy qadriyatlarimizni yangicha nafas bilan boyitayotgan ijodkor qalb egalaridir. Aynan shu nuqtada, san’at olamidagi yoshlarning o‘ziga xos yo‘nalishlari va faoliyat ko‘lami ularni jamiyat tarkibidagi o‘ziga xos ijodiy tizim sifatida mustahkamlaydi.

Ijodkor yoshlarning ijtimoiy guruh sifatidagi birlamchi belgisi bu, tabiiyki, yosh ko‘rsatgichidir. Bundan tashqari ularning ijodiy faoliyat turi ham o‘ziga xos ijtimoiy guruh sifatida ajralib turishlari uchun asos bo‘ladi. Rus tadqiqotchisi R. G Gregoryan ijodiy faoliyatiga ko‘ra, ijodkor yoshlarni quyidagi guruhlarga ajratadi: xavaskor yosh ijodkorlar hamda professional yosh ijodkorlar. Ushbu ikki guruhdan tashqari olim, ijodkorlarni, ular faoliyat olib borayotgan san’at turi bilan bog‘liq uch ko‘rinishdagi tasnifni keltiradi: 1. Makonda ifodalanadigan san’at turi bilan shug‘ulanuvchi ijodkorlar: – (rassomlar, me’morlar, haykaltaroshlar va boshqalar); 2. Vaqtda ifodalanadigan san’at turi bilan mashg‘ul ijodkor yoshlar: - (shoirlar, yozuvchilar, bastakorlar va boshqalar); 3. Ham makon, ham zamonda, sintez holda ifodalanadigan san’at turi bilan mashg‘ul ijodkor yoshlar: - (aktyor, qo‘shiqchi, raqqoss va boshqalar)[3:13]. Shu tariqa, turli ijodiy yo‘nalishlarda faoliyat yuritayotgan ushbu yoshlarning o‘ziga xos xususiyatlarini o‘rganish, ularning iqtidorini namoyon etish uchun zamin yaratish davlatimiz oldida turgan muhim vazifalardandir. Sababi, o‘z iste’dodi va mehnati bilan san’at cho‘qqilarini zabt etishga intilayotgan har bir yosh ijodkor Yangi O‘zbekistonning madaniy salohiyatini yuksaltiruvchi bebaho xazina hisoblanadi.

Ijodkor shaxsni tarbiyalashga kompleks yondashuv ma’naviy va axloqiy tarbiya muammolariga oid keng qamrovli masalalarni o‘z ichiga oladi. Mafkuraviy-dunyoqarash, ma’naviy va badiiy jihatlarning ajralmas birligi inson shaxsining shakllanishi, uning har tomonlama va uyg‘un rivojlanishining muqarrar sharti hisoblanadi. Yoshlarning ijodiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish uchun ko‘plab usullar mavjud bo‘lib, ulardan biri yoshlar teatrlaridir.

Teatr san’ati ma’naviy tarbiyada ham, bo‘sh vaqtni tashkil etishda ham bir qator boy imkoniyatlarga ega. Bu xususiyatlarga ommaviylik, tomoshaboplik va sintetiklik kiradi. Bolalar va yoshlar teatrining dunyoqarashni shakllantirish mexanizmi sifatidagi roli shu bilan murakkablashadiki, moliyaviy qaramlik darajasi tabiat va sotsiumga nisbatan qadriyatli munosabatni shakllantirishga ta’sir ko‘rsatadi.

Yoshlarning dunyoqarashiga zarur ta’sir ko‘rsatish uchun yoshlar teatri chuqur insoniy qadriyatlarga va o‘smirlarni o‘ylantirayotgan muammolarni hal etishga murojaat qilishi lozim. Shu bilan birga, teatr yosh yigit-qizlarga hayotda o‘z o‘rnini topishi, o‘zini anglashi uchun eng zarur deb hisoblagan vaziyatlarni o‘zlarida sinab ko‘rish, ya’ni sahnada rol o‘ynash imkonini beradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Hozirgi kunda odamlar orasida muloqatda eng muhim masala boshqa insonni tushunishdir. Bu esa, teatrning qo‘lidan keladi, chunki san’at insonni boshqa obrazlar olamiga ko‘chirishi, o‘zgalar tajribasini o‘z boshidan o‘tkazish ehtimolini ko‘rsatishi va barcha kechinmalarni his qilishga majbur qilishi kerak. Shu tariqa, teatr san’ati shaxsning vaqt va makonda cheklangan empirik mavjudligi doirasini kengaytiradi va unga o‘zga madaniyatga kirish, o‘z qadriyat yo‘nalishlarini, axloqiy, ma’naviy va qadriyatlar hamda ideallarni ishlab chiqish imkonini beradi. Teatr har doim ko‘plab masalalarni hal qilish uchun, xoh yangiliklarni yetkazish bo‘lsin, xoh biron-bir muammoni muhokama qilish bo‘lsin, yetarlicha jiddiy vosita sifatida qaralib kelingan.

Yoshlar teatri bu bir qator muammolarni hal qilishning imkonli va istiqbolli usullaridan biridir. Birinchidan, o‘xshash fikrlar, rejalar va qadriyatlarga ega bo‘lgan maxsus referent guruhini shakllantirish imkoniyati. Bu guruh bir tomondan, har bir ishtirokchining ahamiyatini oshira olsa, ikkinchi tomondan, ijtimoiy kompetensiya va faollikni shakllantiradi.

Ikkinchidan, axborotni yoshlarning qarashlari va xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsata oladigan, uning psixologik va emotsional tarkibiy qismini kuchaytiradigan shaklda yetkazib berish imkoniyati. Masalan, bunga kundalik, hayotiy vaziyatni va voqealar rivojining ehtimoliy variantlarini, shuningdek, undan chiqish yo‘llarini sahnalashtirish orqali erishish mumkin.

Uchinchidan, spektakllarda komfort zonasida bo‘lishni istaydigan va uni tark etishni xohlamaydigan personajlarni yaratish. Masalan, bunday personaj o‘z hayotiy qarashlariga ega bo‘lgan va tanlov oldidan har doim o‘z e’tiqodlari va qarashlarini tanlaydigan inson bo‘lishi mumkin.

To‘rtinchidan, ham spektaklni sahnalashtirishda band bo‘lgan ishtirokchilar, ham tomoshabinlar ongiga va xulq-atvoriga ta’sir o‘tkazish. Ishtirokchilar uchun esa bu o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishning ajoyib usuli hamdir. Teatr bir-biri bilan o‘zaro hamkorlik qiladigan ko‘plab san’at turlarining simbiozidir. Shu bois, teatr jamoasidagi mashg‘ulotlar raqs, musiqa, tasviriy san’at va amaliy hunarmandchilik bilan uyg‘unlashib ketadi[4:23].

Yoshlar teatri iqtidorli yoshlarning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqaruvchi, ularni barkamol shaxs sifatida shakllantiruvchi muhim tarbiya o‘chog‘i hisoblanadi. Sahnada turli obrazlar talqin qilinishi yoshlarning ijodiy tafakkurini charxlab, ularda mustaqil fikrlash, notiqlik san’ati va jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Teatr iqtidorli yoshlarga o‘zligini namoyon etish uchun keng maydon yaratib, ularning ichki dunyosini boyitadi hamda hayotiy qiyinchiliklarga qarshi turishda ma’naviy kuch bag‘ishlaydi. Teatr san’ati yosh avlodning hissiy intellektini yuksaltirishda tengi yo‘q vosita hisoblanadi. Turli insoniy taqdirlar va murakkab ruhiy holatlarni sahnada jonlantirish orqali yoshlar hamdardlik, bag‘rikenglik va adolat kabi yuksak fazilatlarni o‘zlashtiradi. Bu jarayon ularni jamiyatdagi mavjud muammolarga befarq bo‘lmaslikka, atrofidagilarni chuqurroq tushunishga va insonparvarlik ideallariga sodiq qolishga undaydi, pirovardida jamiyatning ma’naviy qiyofasini yuksaltirishga xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

2026-yil 2-iyunda qabul qilingan “Madaniyat, san’at va adabiyot sohalarini yanada rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-103-son farmonida aynan yangi iqtidorlarni kashf etish, ijodkorlarni ijtimoiy himoya qilish va sohada xususiy sektor ishtirokini rag‘batlantirishga alohida urg‘u berilgan.

teatr, kino, raqs, opera, folklor, estrada, akademik va milliy cholg‘u, tasvi riy va amaliy san’at hamda adabiyot kabi yo‘nalishlarda ijodiy birlashmalar fao liyatini yo‘lga qo‘yish va qo‘llab-quvvatlash;

nodavlat teatr va teatr-studiyalar sonini 2028-yilda 50 taga yetkazib, teatr sohasida xususiy sektor ishtirokini 25 foiz ga oshirish.

ijodiy rahbar o‘z yo‘nalishida yangi iqtidorlarni yuzaga chiqarishga mas’ul hisoblanadi[5:1];

2026-yilning yangi shamollari madaniyat olamiga katta o‘zgarishlar olib keldi. Prezident Farmoni bilan belgilangan yo‘l madaniyat, san’at va adabiyot sohasini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash teatrlar uchun yangi eshiklarni ochdi. Endilikda har bir teatr iqtidorlar maktabiga, sahna ortidagi haqiqiy hayot laboratoriyasiga aylanmoqda. Ijodiy rahbarning yelkasida esa og‘ir, biroq sharafli yuk bo‘lib, sahna ortidagi soyalardan yorqin yulduzlarni topib, ularni yuzaga chiqarishdan iborat. Bu jarayon xuddi haykaltaroshning toshdan san’at asari yasashiga o‘xshaydi. Har bir yosh ijodkorning ichida yashiringan salohiyatni ko‘ra olish, uni parvarishlash va to‘g‘ri yo‘naltirish kerak. Endilikda teatrlar soni ortib, 2028-yilgacha 50 ta nodavlat teatr va studiyalarni tashkil etish rejalashtirilmoqda. Bu degani, yoshlarga berilgan imkoniyat. Teatrning sehri shundaki, u tomoshabinni ham, ishtirokchini ham o‘zgartiradi. Sahnadagi hayotiy vaziyatlar, qahramonlarning ichki kurashlari bularning barchasi yoshlar qalbida aks-sado beradi. Va bu jarayonning markazida turgan ijodiy rahbarlar, aynan o‘sha yangi iqtidorlarni izlab topib, ularga ishonch bildirgan holda, sahna chiroqlari ostiga olib chiqishadi.

Xulosa o‘rnida ta’kidlash joizki, yoshlar teatri avlodlarning intellektual va ruhiy o‘sishiga zamin yaratadigan, ularni ezgulik va nafosatga oshno etuvchi ijodiy maskan hisoblanadi.

Teatr faoliyatini rivojlantirib, uning qamrovini kengaytirish orqali biz tafakkuri ochiq, qalbi uyg‘oq va hayotda munosib o‘rnini topishga intiluvchan barkamol insonlarni tarbiyalaymiz. San’atga kiritilgan sarmoya ertangi kunning yorqin manzaralariga qo‘yilgan poydevor hisoblanadi. Sahnada o‘zligini anglagan yoshlar hayot yo‘lida ham o‘z yo‘nalishini yo‘qotmaydi, Vatanning yorug‘ kelajagi yo‘lida dadil qadam tashlaydi. Yoshlar teatri faoliyatini rivojlantirish va iqtidorli yoshlarni qo‘llab-quvvatlash uchun quyidagi choralarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

Teatrlar qoshida yosh dramaturg va rejissyorlar uchun doimiy laboratoriyalar tashkil etib, ularga tajribali ustozlar ko‘magida eksperimental asarlar yaratish imkonini berish;

“Ijodga investitsiya” jamg‘armasi orqali yoshlarning eng yaxshi teatr loyihalarini moliyaviy qo‘llab-quvvatlash hamda zarur texnik jihozlar bilan ta’minlash:

Hududlararo “Ijodiy ko‘priklar” loyihasini yo‘lga qo‘yish va xorijiy mutaxassislar ishtirokida intensiv mahorat darslarini o‘tkazish:

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

San’at sohasida faol yoshlar uchun maxsus stipendiyalar ta’sis etish hamda ularning yutuqlarini ommaviy axborot vositalarida keng targ‘ib qilish:

Teatr faoliyatiga yoshlarning ruhiy va ijtimoiy muammolarini sahna vositasida hal etuvchi psixologik mashg‘ulotlarni integratsiya qilish:

Ushbu amaliy tavsiyalar yoshlar teatrini chinakam ma’naviy-ijodiy maskanga aylantirib, iqtidor egalarining o‘z salohiyatini to‘liq namoyon etishiga zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Sobitov O. “Yangi O‘zbekiston yoshlari – 2030” strategiyasi: Milliy taraqqiyotning “Yo‘l xaritasi”. Global chaqiriqlarga oqilona javob // Xalq so‘zi. – Toshkent: Sharq nashriyoti, 2026. – № 82. 6 b.
2. G‘oziddinov B. Milliy birlik, hamjihatlikning iqtisodiy imkoniyatlari va ma’naviy poydevori //gaz. Yangi O‘zbekiston № 110.. – Toshkent: Sharq, 2026. 6 b.
3. Dulanboyeva O. A. O‘zbekistonda ijodkor yoshlar sotsial qiyofasining dinamikasi : 22.00.02 – Ijtimoiy tuzilish, ijtimoiy institutlar va turmush tarzi ixtisosligi bo‘yicha sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya avtoreferati. – Toshkent : O‘zbekiston milliy universiteti, 2022. 48 б.
4. Boroday A. D. Professionalnoye stanovleniye tvorcheskoy molodeji Rossii v sfere xudojestvennoy kulturi //Znaniye. Ponimaniye. Umeniye. – 2014. – №. 1. – S. 153-166.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 2026-yil 2-iyun “Madaniyat, san’at va adabiyot sohalarini yanada rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-103-sonli. Qarang: https://lex.uz/docs/8244005

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

FRANS SHUBERT VA UNING VOKAL LIRIKASI.

Mahfuza Xo‘jayeva, O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti “Vokal” kafedrasi dotsenti.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqola XVIII-XIX asr jahon musiqasining buyuk kompozitorlaridan biri bo‘lgan F. Shubertning vokal ijodiga murojaat qilish orqali romantizm davri musiqasi va uning shakllanish manbalarini yoritishga qaratilgan. Maqolada Shubertning vokal lirik merosiga kiruvchi betakror qo‘shiqlarining intonatsion, garmonik, shakliy, ohang va jo‘rlik xususiyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, kompozitor ijodining badiiy-estetik ahamiyati ochib berilib, uning vokal musiqasi rivojiga qo‘shgan hissasi asosida tegishli xulosalar chiqarilgan.

MAQSAD: F. Shubert vokal ijodining badiiy va musiqiy xususiyatlarini o‘rganish hamda uning romantizm davri musiqasi rivojidagi o‘rnini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda F. Shubertning vokal asarlari, ilmiy adabiyotlar va musiqashunoslik manbalari tahlil qilindi. Musiqiy-tahliliy va qiyosiy metodlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar Shubert qo‘shiqlarining intonatsion, garmonik va shakliy jihatdan boyligini, ularning romantik obrazlarni ifodalashdagi yuksak badiiy imkoniyatlarini ko‘rsatdi. Vokal va jo‘rlik partiyalarining uzviy birligi kompozitor uslubining muhim xususiyati sifatida namoyon bo‘ldi.

XULOSA: maqolada mediakontent asosida fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishda media savodxonlik, ijtimoiy loyihalar, raqamli muhokama, faktcheking, muammoli vaziyatlar va refleksiv topshiriqlarning pedagogik ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: F. Shubertning vokal merosi romantizm davri musiqasining yuksak namunalaridan biri bo‘lib, jahon vokal san’ati rivojiga salmoqli hissa qo‘shgan.

ФРАНЦ ШУБЕРТ И ЕГО ВОКАЛЬНАЯ ЛИРИКА.

Махфуза Ходжаева, доцент кафедры «Вокал» Узбекского государственного института искусств и культуры.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: данная статья направлена на освещение истоков и особенностей музыкального романтизма через обращение к вокальному творчеству одного из величайших композиторов XVIII-XIX веков -Франца Шуберта. Представлен анализ интонационныҳ гармоническиҳ формообразующиҳ мелодических и аккомпанементных особенностей уникальных песен, входящих в вокально¬лирическое наследие Шуберта. На основе анализа творчества композитора сделаны выводы.

ЦЕЛЬ: изучение художественных и музыкальных особенностей вокального творчества Ф. Шуберта и анализ его роли в развитии музыки эпохи романтизма.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании были проанализированы вокальные произведения Ф. Шуберта, научная литература и музыковедческие источники. Использовались музыкально-аналитический и сравнительный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ показал богатство интонационных, гармонических и формообразующих особенностей песен Шуберта, а также их высокие художественные возможности в передаче романтических образов. Единство вокальной и аккомпанирующей партий является важной чертой композиторского стиля.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: вокальное наследие Ф. Шуберта является одним из выдающихся достижений музыкального романтизма и внесло значительный вклад в развитие мирового вокального искусства.

Ключевые слова: романтизм, баллада, вокальная лирика, вокальные циклы, основоположник романтизма, жанр песни, выразительные средства музыки.

FRANZ SCHUBERT AND HIS VOCAL LYRICS.

Makhfuza Khodjayeva, Associate Professor of the Department of Vocal, Uzbek State Institute of Arts and Culture.

Annotation

INTRODUCTION: this article aims to explore the origins and features of Romantic-era music by examining the vocal works of Franz Schubert, one of the greatest composers of the 18th-19th centuries. It presents an analysis of the intonational, harmonic, structural, melodic, and accompaniment characteristics of the unique songs that make up Schubert's vocal-lyrical legacy. Conclusions are drawn based on the analysis of the composer's work.

AIM: to analyze the role of youth theaters in supporting talented young people and their impact on the creative and spiritual development of youth.

MATERIALS AND METHODS: scientific literature, regulatory documents, and information related to youth theater activities were analyzed. Analytical and comparative methods were used in the study.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that youth theaters play an important role in developing young people's talents, increasing their creative activity, and enriching their spiritual outlook.

CONCLUSION: youth theaters play a significant role in the creative and spiritual development of young people. Further improvement of their activities will enhance the effectiveness of supporting talented youth.

Keywords: romanticism, ballad, vocal lyricism, vocal cycles, founder of Romanticism, song genre, means of musical expression.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Demokratik tabiati turli obrazlar va g‘oyalarni namoyon etish, tinglovchilar qalbida aks-sado topish imkonini beradigan musiqa san’ati, xususan, vokal musiqasi asrlar davomida kompozitorlar va ijrochilar e’tiborini tortib keladi.

"...biz tushunamizki, hatto eng mukammal texnik vosita ham inson nafasi, uning ruhiy hayajoni, tirik ovozning go‘zalligini, bir so‘z bilan aytganda, haqiqiy san’atning o‘rnini bosolmaydi. Haqiqiy san’atni, musiqani faqat Ilohiy tuhfaga ega inson yarata oladi" (1).

Ana shunday "Ilohiy tuhfa"ga ega bo‘lgan insonlardan biri kompozitor Frans Shubertdir. Uning vokal lirikasi musiqa va so‘zning nozik bog‘liqligi, go‘zal, yorqin va oson esda qoladigan kuylari, ifodali fortepiano partiyasi bilan tinglovchilarni salkam ikki asrdan beri mahliyo qilib kelmoqda.

Ushbu maqolada F. Shubertning mashhur qo‘shiq va vokal turkumlari shakllanishi xususiyatlari, vokal asarlarining ayrim o‘ziga xos jihatlariga e’tibor qaratishga harakat qilindi. Shubert ijodini, xususan uning vokal asarlarini o‘rganish avstro-nemis qo‘shiq an’anasining shakllanishi, romantizm davri vokal janrlarining rivojlanish mantig‘ini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Avstro-nemis kamer vokal lirikasi asoschilaridan biri sifatida tan olingan Frans Shubert (1797-1828, Vena) ijodining katta qismini 600 dan ortiq bo‘lgan qo‘shiqlari tashkil etadi. Uning bu sohadagi merosining eng yuksak nuqtasi “Go‘zal suv tegirmonchisi”[1] va “Qishki yo‘l” vokal turkumlaridir. Bu asarlarda F. Shubert o‘zidan keyingi romantik kompozitorlar – R. Shuman, I. Brams, R. Vagner, G. Maler, G. Volflar yaratgan musiqiy topilmalarni buyuk iste’dodi bilan oldindan ko‘ra olgan.

Musiqiy Romantizm va Shubert Ijodi.

“Romantizm” – XVIII asr oxiri XIX asrning birinchi yarmida Yevropa ma’naviy madaniyatidagi g‘oyaviy va badiiy yo‘nalish bo‘lib, u klassitsizm o‘rniga keladi. Romantizm dunyoqarashiga ijtimoiy qadriyatlarning qayta baholanishi, o‘tmish ideallariga bo‘lgan umidsizlik xos bo‘lib, bu yo‘nalish o‘z e’tiborini o‘zgaruvchan dunyodagi inson taqdiriga qaratgan.

Romantizmning asosiy xususiyatlari:

- Inson shaxsiga, uning individualligiga va ichki dunyosiga alohida e’tibor berish;
- O‘ta favqulodda holatga tushgan, kuchli, isyonkor, ruhi ozod, atrofdagi dunyo bilan murosa qila olmaydigan, uni ko‘pchilik tushunmaydigan shaxsni tasvirlash;
- Tuyg‘ular, tabiat va insonning tabiiy holatini ulug‘lash;
- Aql va tartibni ulug‘lashni inkor etish.

“Ikki dunyo” – orzular, ideallar dunyosi va haqiqatdagi dunyo mavjudligi, ularning o‘rtasidagi nomutanosiblik romantik ijodkorlarni umidsizlik, tushkunlik va “jahon g‘amginligi” holatiga olib keladi. Shu bilan birga xalq og‘zaki ijodi va folklorga murojaat

[1] Frans Shubertning “Go‘zal suv tegirmonchisi” (nemischa: *Die schöne Müllerin*) nomli qo‘shiqlar turkumi, 1823-yili Vilhelm Myuller she’rlari asosida yaratilgan bo‘lib, romantik vokal musiqasining eng yorqin asarlaridan biri hisoblanadi. U 20 ta qo‘shiqdan iborat bo‘lib, mahalliy tegirmonchining qiziga oshiq bo‘lgan yosh tegirmonchi yigit haqidagi hikoyani so‘zlab beradi. Ammo uning tuyg‘ulari javobsiz qoladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

qilish, tarixiy o‘tmishga bo‘lgan qiziqish, tarixiy ongni izlash ham romantizmning xususiyatlaridandir.

“Romantizm madaniyat hodisasi sifatida nihoyatda rang-barang bo‘lib, u o‘zini rassomlik, adabiyot, musiqa va teatr sohalaridagi alohida yo‘nalish sifatida namoyon qilgan” (2).

Bu to‘liq darajada Frans Shubert ijodiga ham taalluqlidir. Frans Shubert musiqiy romantizmning ilk asoschilaridan biri bo‘ldi va uning betakror ijodi klassik musiqa tarixida yangi bir davrni boshlab berdi. Aynan shu buyuk kompozitorning ijodida obrazlilik, kompozitsion tafakkur, melodika, garmoniya va faktura sohalarida yangi romantik uslubni avvalgi davrlardan ajratib turuvchi sifat jihatidan muhim bo‘lgan o‘zgarishlar ro‘y beradi.

Shubert ijodiga ma’naviy talqin berish orqali romantik dunyoqarashning mohiyatini chuqurroq anglash, romantik musiqaning obrazli olamiga yaqinlashish mumkin. Shubert o‘z musiqasi haqida shunday degan:

“Mening asarlarim musiqa haqidagi tushuncham va og‘rig‘imdan kelib chiqqan; faqatgina darddan yuzaga kelgan asarlarim dunyoga kamroq shodlik olib kelganga o‘xshaydi” (3, B.66).

Qo‘shiq Janrining Yangi Bosqichi.

Shubert qo‘shiq janrini ijod etishning asosiy obyekti sifatida tanlashi bejiz emas. Bu janrda kompozitorning individual uslubi eng to‘liq va bevosita ifoda topadi. Avvalgi davrlarda kompozitorlik ijodining chetida turgan qo‘shiq romantiklarning, xususan, Shubertning eng sevimli janrlaridan biriga aylandi. Qo‘shiq poeziya bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, aynan shu janrda kompozitorning musiqiy romantik obrazlar doirasi shakllandi.

Yuqorida ta’kidlanganidek, F. Shubert qo‘shiqni ilk bor klassik janr darajasiga olib chiqqan kompozitor bo‘ldi. Uning ijodida butun XIX asr orqali o‘tgan asosiy obrazli motiv-ohanglar shakllandi. Ularda romantik adabiyot va estetikaning eng muhim g‘oyalari, mavzulari va syujetlari musiqiy ifodada hayotga tatbiq etildi.

Shubert qo‘shiqlaridagi eng yangi bir jihat – bu musiqa va poeziyaning avvalgidan ham yaqinroq uyg‘unlashuvidir. Ularda musiqa she’riy matn bilan teng huquqli, hatto ustuvor tarkibiy qismga aylanadi. Bu musiqiy obrazlar mohiyatining o‘sishi va ularning individuallashuvi bilan bog‘liq. Shubert qo‘shiqlarida vokal ohang she’riyat deklamatsiyasiga mos keladi, ko‘p hollarda rechitativ elementlarni o‘z ichiga oladi va bir vaqtning o‘zida yaxlit musiqiy umumlashmani ifodalaydi.

F. Shubert vokal asarlarida fortepiano partiyasining ahamiyati ortib boradi. Ko‘pgina qo‘shiqlarda u faqatgina jo‘rlik melodiyasiga garmonik yordam berish funksiyasi bilan cheklanmaydi, balki musiqiy obrazlarni shakllantirishda bevosita ishtirok etadi. Shubertning ko‘plab qo‘shiqlari – bu ovoz va fortepiano o‘rtasidagi haqiqiy duetlar bo‘lib, ular bir-birini to‘ldirib, ichki jihatdan boy, ko‘pqirrali musiqiy siymolarni yaratadi.

Janrlar Raxg-barangligi va Melodik Mahorat.
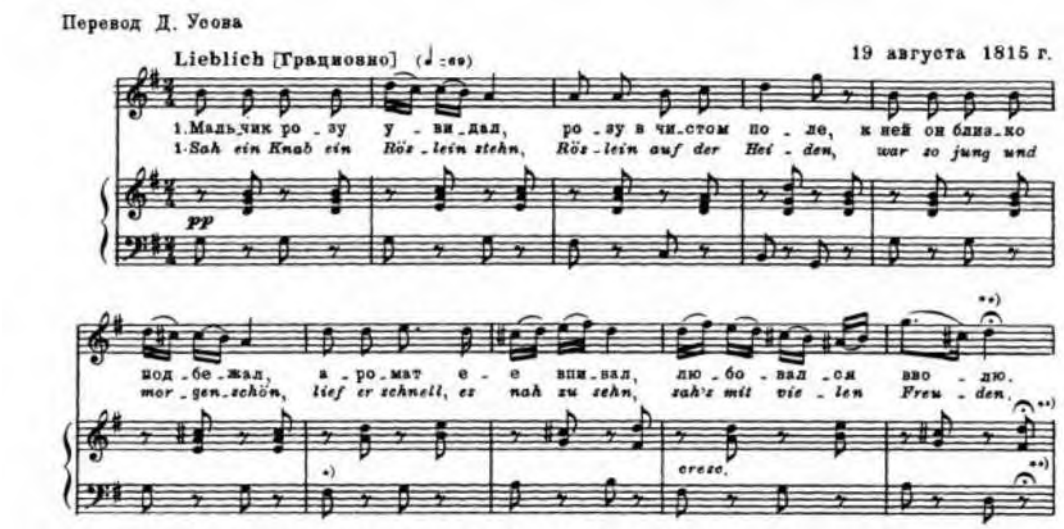
Janr va mavzu jihatidan Shubert qo‘shiqlari boy va xilma-xil manzarani namoyon etadi. Kompozitorning bir satrli oddiy shaklda, sodda fortepiano jo‘rligida aytiladigan

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

“Yovvoyi atirgul”, “Shveysar qo‘shig‘i”, “Barkarola” qo‘shiqlari o‘zining nozik, mayin, begubor ohangi bilan ajralib turadi.[2]

ДИКАЯ РОЗА 15 *HEIDENRdSLEIN

Kompozitor nemis folklor an’anasiga xos bo‘lgan balladalar yo‘nalishida “Baliqchi”, “Xudo va bayadera” (I. Göte she’ri) qo‘shiqlarini yozadi. Shubert qo‘shiqlarining eng ko‘zga ko‘ringan xususiyati – bu uning ajoyib melodik mahoratidir. Uning qo‘shiq ohanglari doimo oson kuylanadi, juda chiroyli yangraydi. “Baliqchi” qo‘shig‘ida ham ohangning uzluksiz ravishda go‘yoki “bir nafasda” oqayotgan oqimga o‘xshatish mumkin.

Shubertning ijodida ballada tarzidagi qo‘shiqlar unchalik ko‘p emas, va “O‘rmon podshohi” (nemischa: Erlkönig) uning bu yangi romantik musiqa janridagi mukammal asaridir. Kompozitor fortepiano partiyasidagi bir kuy orqali butun asarni bog‘lab turuvchi uzluksiz rivojlanish shaklida yozgan “O‘rmon podshohi” (I. Göte she’riga) balladasi vokalchi uchun ham, ularga jurnavozlik qiluvchi fortepianochi uchun ham ijro etishda eng murakkab epik asar hisoblanadi. Masalan, bu asarning butun dramatizmini yetkazib berish uchun pianist tez suratda shiddat bilan oktavalar va murakkab akkordlarni takrorlashiga to‘g‘ri keladi.
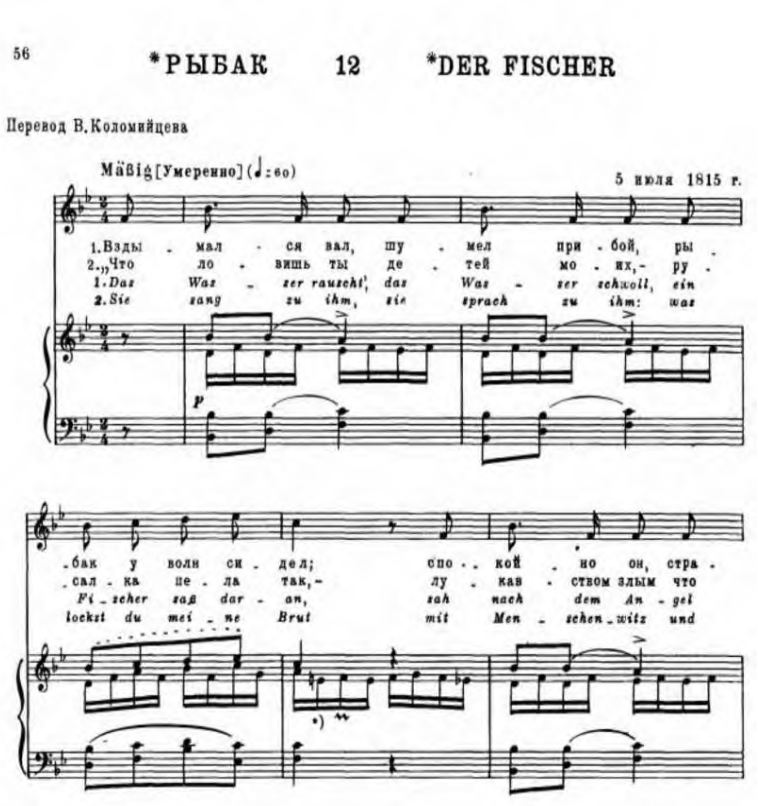
“O‘rmon podshohi” balladasini Shubert 18 yoshida yozgan bo‘lishiga qaramay, kompozitor bu asar ustida ko‘p yil ish olib boradi va uni faqatgina 1821-yilda nashr etishga jazm qiladi. Frans Shubertning “O‘rmon shohi” balladasi – kamer-vokal lirika janridagi haqiqiy shoh kashfiyotdir. Bugungi kunda asar ushbu janrda yaratilgan eng ulug‘ ijod namunasi sifatida e’tirof etilgan. Jahon miqyosidagi vokalchilar ushbu Shubert asarini o‘z repertuarida bo‘lishini faxr deb bilishadi, chunki aynan shu asar ijrosida xonandaning iste’dodi va mahorati yaqqol namoyon bo‘ladi.

Tabiatga nisbatan muhabbat, uning qudrati va go‘zalligiga bo‘lgan havas – Shubertning diniy qo‘shiqlarining ham asosiy mazmunini tashkil etadi (“Abadiy zotga”, F.G. Klopshtok she’ri, “Hamma qudratni o‘z ichiga olgan”, I.L. Pirker so‘zi).

[2] Ballada — bu bir she’riy hikoya bo‘lib, uning asosida afsona yoki qandaydir tarixiy voqea yotadi. Unda real voqelik ko‘pincha fantastik holatlar bilan uyg‘unlashadi. Ballada liro-epik janrga taalluqli. Ballada epik asar sifatida syujet va qahramonlarga ega, lekin lirik asar sifatida muallifning voqeaga bo‘lgan hissiyoti va fikrlarini ifoda etadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Tabiat mavzusi ko‘p hollarda falsafiy deb atash mumkin bo‘lgan qo‘shiqlar bilan bog‘liq (“Xronos arobachi” va “Chegaralar”).

Shubert vokal ijodida sevgi-muhabbat lirikasi asosiy o‘rinni egallagan bo‘lib, qo‘shiqlarida uning rang-barang ko‘rinishlarini tarannum etadi. I. Götening so‘zlariga “Jahldor muhabbat”, “Maxfiy”, “Yorimning yaqinligi”, “Zuleyxa”, A. Platenning so‘zlariga “Meni sevmasliging”, “Sevgi yolg‘on gapirdi”, U. Shekspirning matnlariga yozilgan “Tonggi serenada” va “Silviyaga” qo‘shiqlari shular jumlasidandir.

Ulug‘ nemis kompozitori Frans Shubertning vokal lirikasiga murojaat asosida quyidagi xulosalarni chiqarish mumkin:

1. Frans Shubert musiqa tarixida romantizm davrining asosiy figurasi hisoblanadi. Aynan uning ijodida romantik uslubning ifoda usullarini belgilab beruvchi sifat jihatidan yangi bo‘lgan o‘zgarishlar yuz berdi. Bular tasviriylik, ijodiy tafakkur, ohang, garmoniya va musiqa tuzilishi shakllarida namoyon bo‘ladi.
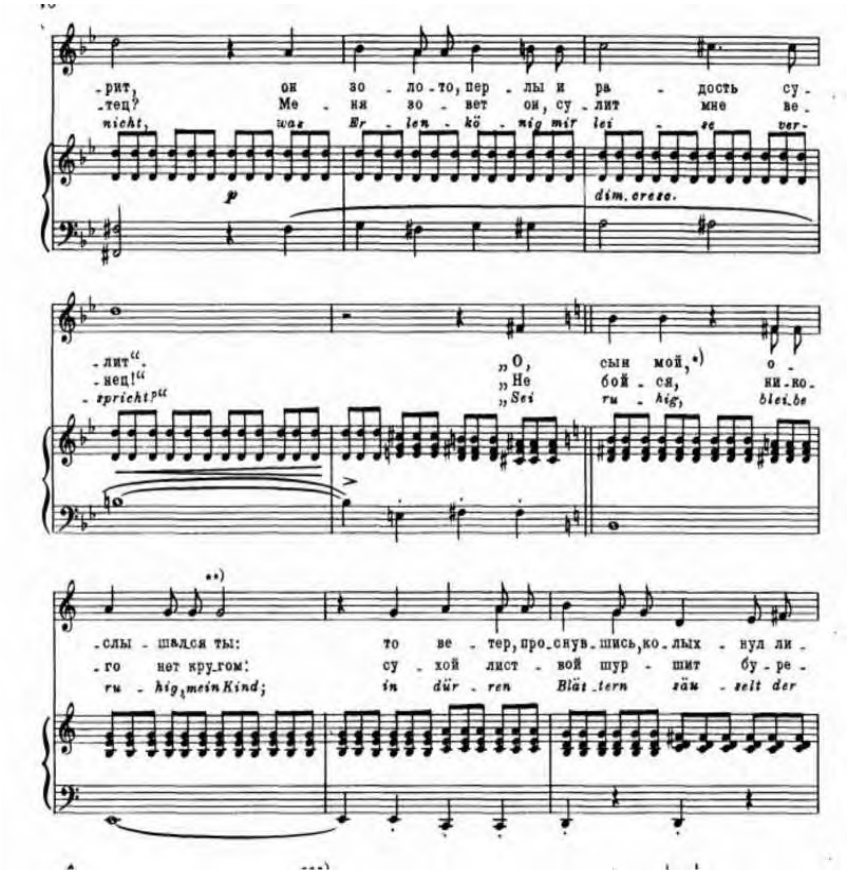
2. Shubert musiqasida ohang ustunlik qiladi. U jahonda eng buyuk melodistlardan biri hisoblanadi. Uning asarlarida kolorit va rang-baranglik muhim ahamiyat kasb etgan, biroq ular mustaqil maqsad emas, balki ma’lum mazmunni ochib berish vositasi sifatida xizmat qilgan.

3. Kompozitor ifodaga boy yangi turdagi vokal ohangini yaratadi va XIX asr musiqasida qo‘shiq janri yetakchi yo‘nalishga aylanadi.

Frans Shubertning mashhur “O‘rmon podshohi” (Erlkönig) balladasining bir qismidan olingan nota qo‘lyozmasi fragmenti:

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Frans Shubert ijodida vokal turkumlarining (vokal sikllarining) paydo bo‘lishi kamer musiqasi tarixida mutlaqo yangi davrni boshlab berdi. Turkum komponentlarining yaxlitligi Shubertgacha bo‘lgan kompozitorlar ijodida ko‘proq syujetli-xronologik xarakterga ega bo‘lgan bo‘lsa, Shubert bu janrni yuksak psixologik drama darajasiga ko‘tardi. U alohida qo‘shiqlarni shunchaki umumiy nom ostida birlashtirmasdan, ularni umumiy g‘oya, ichki rivojlanish mantiqi va musiqiy leytmotivlar (yetakchi ohanglar) orqali yaxlit bir asarga aylantirdi.

Kompozitor vokal turkumlari shakllanishining asosiy xususiyatlarini quyidagi muhim jihatlarda ko‘rish mumkin:

- Syujet chizig‘ining lirik monolog orqali ochilishi: Asar davomida voqealar rivoji tashqi harakatlar orqali emas, balki bosh qahramonning ichki kechinmalari, his-tuyg‘ularining evrilishi orqali ko‘rsatiladi.
- Musiqiy leytmotivlarning mavjudligi: Har bir turkumda ma’lum bir obrazga xos bo‘lgan ohang yoki ritmik formula deyarli barcha qo‘shiqlarda qizil ip bo‘lib o‘tadi (masalan, “Go‘zal suv tegirmonchisi”da ariqcha harakatini ifodalovchi ritm).
- Tonalliklar rejasining dramaturgik vazifasi: Shubert turkum ichidagi har bir qo‘shiq tonalligini tasodifiy tanlamaydi. U yorug‘lik va soyaning, umid va tushkunlikning almashinuvini garmonik modulyatsiyalar (bir tonallikdan ikkinchisiga o‘tish) orqali hal qiladi.

"Go‘zal Suv Tegirmonchisi" Turkumining G‘oyaviy Va Musiqiy Tahlili

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

1823-yili yaratilgan “Go‘zal suv tegirmonchisi” (Die schöne Müllerin) turkumi nemis shoiri Vilhelm Myullerning she’rlari asosida yozilgan bo‘lib, 20 ta alohida qo‘shiqni o‘z ichiga oladi. Ushbu turkum lirik-romantik xarakterdagi asar bo‘lib, unda yosh, sodda va begubor yigitning hayoti, uning muhabbati, umidlari va fojeaviy taqdiri bayon etiladi.

Turkumning dramaturgik qurilishi o‘ziga xos simmetriyaga ega. Dastlabki qo‘shiqlar — “Yo‘l yurish” (Das Wandern), “Qayerga?” (Wohin?) asarlarida yosh yigitning hayotga bo‘lgan ishonchi, quvonchi va jo‘shqinligi xalq qo‘shiqlari uslubidagi sodda va yorqin ohanglar bilan beriladi. Fortepiano partiyasidagi uzluksiz harakat esa bu yerda yo‘lning va eng asosiysi — qahramonning doimiy sirdoshiga aylanadigan ariqcha (suv) obrazining ramzidir.

Biroq, turkumning ikkinchi yarmida (ovchi obrazi paydo bo‘lishi bilan) kayfiyat keskin o‘zgaradi. “Rashk va mag‘rurlik” (Eifersucht und Stolz), “Suyukli rangi” (Die liebe Farbe) kabi qo‘shiqlarda major ohanglari o‘rnini og‘ir va g‘amgin minor intonatsiyalari egallaydi. Turkumning yakuni — “Ariqchaning alla qo‘shig‘i” (Des Baches Wiegenlied) yigitning suv qa’ridan tasalli va abadiy tinchlik topganini sokin, ayni paytda falsafiy yondashuv bilan yakunlaydi. Shubert bu yerda fojiani shovqin-suronsiz, chuqur lirik dramatikizm orqali yetkazib bera olgan.

Frans Shubertning kamer-vokal ijodini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, u o‘zining qisqa hayoti davomida qo‘shiq janrini butunlay qayta kashf etdi. U qo‘shiqni ikkinchi darajali maishiy janrdan simfoniya va opera kabi yirik janrlar bilan teng huquqli bo‘lgan yuksak falsafiy va estetik darajaga ko‘tardi.

Shubert yaratgan vokal tamoyillar va badiiy kashfiyotlar butun XIX asr Yevropa musiqasi rivojini belgilab berdi. Uning an’analari keyinchalik Robert Shuman, Yohannes Brams, Rixard Vagner, Hugo Volf va Gustav Maler kabi buyuk romantik kompozitorlarning ijodida yangi bosqichda davom ettirildi va rivojlantirildi. Shubert vokal lirikasi bugungi kunda ham jahon musiqiy ijrochiligi va pedagogikasining ajralmas, fundamental qismi bo‘lib xizmat qilmoqda.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Sh. Mirziyoyev. “Sharq taronalari” XII Xalqaro musiqiy festivalining tantanali ochilish marosimidagi chiqishidan. 27-avgust 2019-yil.
2. Magafurova L.S. Muzikalniy romantizm v istorii kulturi Yevropi XIX veka. Mejdunarodniy studencheskiy nauchniy vestnik. 2017. № 5. Elektron manba: https://eduherald.ru/ru/article/view?id=17355
3. Frans Shubert. Manba: Deniel Xoup, «Kogda mojno aplodirovat?», Wann Darf Ich Klatschen, V. Sedelnik M., Vladimir, AST; Astrel; VKT, 2010, 66, 320 b.
4. Frans Shubert: Ekspromti. Allegretto. Muzikalnie momenti. Dlya fortepiano, Redaktor: Sergeyeva Ye. A. Izdatelstvo: Planeta muziki, 2020 g.
5. Susanna Belousova: Romantizm: F. Shubert, R. Shuman, F. Shopen, 2009 g.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

OLIY TA'LIMDA INGLIZ TILINI SMART TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O'QITISHNING LINGVODIDAKTIK IMKONIYATLARI.

Mavlanova Nargiza Rustam qizi, SamDCHTI Narpay xorijiy tillar fakulteti, Stajyor-o'qituvchisi, tayanch doktorant.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada oliy ta'lim muassasalarida ingliz tili fanini o'qitishda smart-texnologiyalarning lingvodidaktik salohiyati va amaliy samaradorligi empirik tadqiq qilingan. SamDCHTI Narpay xorijiy tillar fakulteti talabalari o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalari asosida smartfonlar, interaktiv resurslar va raqamli platformalarning talabalar kognitiv faolligi hamda murakkab grammatik tizimlarni o'zlashtirish jarayoniga ko'rsatadigan ta'siri statistik tahlil etilgan. Tadqiqot davomida dars jarayonida mobil qurilmalardan foydalanish intensivligi, talabalarning maqsadli raqamli xulq-atvori hamda dars ssenariysidagi texnik va sub'ektiv chalg'ituvchi omillar ochib berilgan. Yakunda oliy ta'lim makonida mobil ta'lim (m-learning) modelini tizimli integratsiya qilish va o'qitish sifatini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

MAQSAD: oliy ta'lim muassasalarida ingliz tilini o'qitishda smart-texnologiyalarning lingvodidaktik imkoniyatlari va ta'lim samaradorligiga ta'sirini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot SamDCHTI Narpay xorijiy tillar fakulteti talabalari o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga asoslandi. Statistik, tahliliy va qiyosiy metodlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari smartfonlar va raqamli platformalardan foydalanish talabalarning kognitiv faolligini oshirishi hamda grammatik materiallarni o'zlashtirish jarayonini samaraliroq tashkil etishga xizmat qilishini ko'rsatdi. Shu bilan birga, ayrim texnik va subyektiv chalg'ituvchi omillar ham aniqlandi.

XULOSA: smart-texnologiyalar ingliz tilini o'qitish samaradorligini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Ularni ta'lim jarayoniga tizimli integratsiya qilish o'quv natijalarini yaxshilashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: smart-texnologiyalar, ingliz tili o'qitish, lingvodidaktika, kognitiv faollik, mobil ta'lim, grammatik kompetensiya, o'quv motivatsiyasi, raqamli transformatsiya.

ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ НА ОСНОВЕ SMART-ТЕХНОЛОГИЙ.

Мавланова Наргиза Рустам кизи, Нарпайский факультет иностранных языков Самаркандского государственного института иностранных языков (SamDCHTI), стажёр-преподаватель, соискатель базовой докторантуры.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье эмпирически исследуются лингводидактические возможности и практическая эффективность smart-технологий в обучении английскому языку в учреждениях высшего образования. На основе результатов анкетирования студентов Нарынского факультета иностранных языков SamDCHTI

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

проведён статистический анализ влияния смартфонов, интерактивных ресурсов и цифровых платформ на когнитивную активность студентов и процесс усвоения сложных грамматических систем. В ходе исследования выявлены интенсивность использования мобильных устройств в учебном процессе, целевое цифровое поведение студентов, а также технические и субъективные отвлекающие факторы в структуре занятия. В заключение предложены практические рекомендации по системной интеграции модели мобильного обучения (m-learning) в высшее образование и повышению качества преподавания.

ЦЕЛЬ: определить лингводидактический потенциал смарт-технологий и их влияние на эффективность преподавания английского языка в высших учебных заведениях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование основано на результатах анкетирования студентов факультета иностранных языков СамГИИЯ Нарpay. Использовались статистический, аналитический и сравнительный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что использование смартфонов и цифровых платформ способствует повышению когнитивной активности студентов и более эффективному усвоению грамматического материала. Вместе с тем были выявлены отдельные технические и субъективные отвлекающие факторы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: смарт-технологии являются важным инструментом повышения эффективности обучения английскому языку. Их системная интеграция в образовательный процесс способствует улучшению результатов обучения.

Ключевые слова: smart-технологии, лингводидактика, мобильное обучение, m-learning, преподавание английского языка, цифровые платформы, когнитивная активность.

LINGUODIDACTIC OPPORTUNITIES OF TEACHING ENGLISH IN HIGHER EDUCATION BASED ON SMART TECHNOLOGIES.

Nargiza Rustam qizi Mavlanova, Narpay Faculty of Foreign Languages, Samarkand State Institute of Foreign Languages (SamDCHTI), intern lecturer, basic doctoral student (PhD candidate).

Annotation

INTRODUCTION: this article presents an empirical study of the linguodidactic potential and practical effectiveness of smart technologies in teaching English in higher education institutions. Based on a survey conducted among students of the Narpay Faculty of Foreign Languages at SamDCHTI, a statistical analysis was carried out on the impact of smartphones, interactive resources, and digital platforms on students' cognitive activity and their acquisition of complex grammatical systems. The study reveals the intensity of mobile device usage in the learning process, students' goal-oriented digital behavior, as well as technical and subjective distracting factors within classroom scenarios. Finally, practical

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

recommendations are proposed for the systematic integration of the mobile learning (m-learning) model into higher education and for improving teaching quality.

AIM: to determine the linguodidactic potential of smart technologies and their impact on the effectiveness of teaching English in higher education institutions.

MATERIALS AND METHODS: the study was based on a survey conducted among students of the Foreign Languages Faculty of SamSIFL Narpay. Statistical, analytical, and comparative methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that the use of smartphones and digital platforms enhances students' cognitive engagement and improves the learning of grammatical structures. At the same time, several technical and subjective distracting factors were identified.

CONCLUSION: smart technologies are an important tool for improving the effectiveness of English language teaching. Their systematic integration into the educational process contributes to better learning outcomes.

Keywords: smart technologies, linguodidactics, mobile learning, m-learning, English language teaching, digital platforms, cognitive activity.

Texnologiyalar asri deb nom olgan XXI asrimizda shiddat bilan rivojlanayotgan texnologiyalardan ta'lim va tarbiya jarayonida unumli foydalanish bizning asosiy vazifalarimizdan biridir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi **PF-5847-sonli** “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni [1] oliy ta'limni raqamlashtirish va intellektual o‘qitish tizimlarini joriy etish vazifalarini yanayam aniqlashtirib, to‘g‘ri maqsadlar sari yo‘naltirishga katta xizmat qildi. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 3-oktabrdagi **559-sonli** “Ta'lim sohasida raqamli exnologiyalarni joriy etish va rivojlantirish dasturini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori [2]ham ushbu sohani yangi bosqichga olib chiqdi. Ushbu maqola O‘zbekistondagi xorijiy tillarni o‘qitishga ixtisoslashgan oliygoh talabalaridan yig‘ilgan so‘rovnoma asosida yozilgan bo‘lib, bugungi kunda xorijiy tillarni o‘qitishda qanday texnologiyalar samara berayotgani va qanday texnologiyalardan voz kechish kerakligi, umuman dars vaqtida va mustaqil o‘rganish jarayonidagi holatlar haqida fikrlar bildirilgan. So‘rovnomada qatnashgan talabalar fikrlarning aniqligi, to‘g‘riligi va shaffof o‘tkazilishiga sabab so‘rovnomaning anonim shaklda Google.formsda o‘tkazilganligini keltirish mumkin.

Oliy ta'lim muassasalarida xorijiy tillarga oid, xususan, “Digital English” fanini o‘qitish amaliyoti shuni ko‘rsatadiki, lingvistik ko‘nikmalarni rivojlantirish jarayoni endilikda faqatgina auditoriya soatlari yoki an'anaviy darsliklar qolipida davom etolmaydi. SMART-texnologiyalarning lingvodidaktik imkoniyatlari masalasi, birinchi navbatda, talabalarning dars va darsdan tashqari vaqtdagi mustaqil til o‘rganish muhitini yaxshilashga qaratilgandir.

Bu borada Xu Yingxin va Charanjit Kaur Swaran Singh (2024) [3] tomonidan olib borilgan izlanishlar diqqatga sazovor. Mualliflar hamkorlikka asoslangan onlayn muhitlar

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

(collaborative online settings) talabalarning yozma va og‘zaki nutq kompetensiyalariga qanday ta’sir ko‘rsatishini tizimli o‘rganganlar. Ularning fikricha, raqamli muhit talabalarda ko‘p kuzatiladigan “til o‘rganish qo‘rquvi” (language anxiety) faktorini sezilarli darajada pasaytiradi. Chunki virtual jamoalarda muloqot qilish talabaga erkinlik hissini beradi va an’anaviy dars xonalaridagi qat’iy psixologik bosimni kamaytiradi.

Biroq, bu jarayonda texnologiyani shunchaki qo‘llash yetarli emas, balki uning boshqaruv modeli to‘g‘ri qurilishi lozim. Masalan, Xinning Zheng (2024) [4] oliy ta’lim tizimida ingliz tilini o‘qitish samaradorligini oshirish uchun ma’lumotlarni intellektual tahlil qilish (Data Mining) texnologiyasiga tayanadi. U taklif etgan “SMART Classroom Learning Model” ta’limni uch bosqichli siklga ajratadi: darsdan oldingi tayyorgarlik, dars paytidagi SMART-interaksiya va darsdan keyingi raqamli monitoring. Zheng tizimidagi asosiy yutuq shundaki, maxsus algoritmlar har bir talabaning darsdagi faolligini o‘lchab beradi. Bu esa o‘qituvchiga qaysi talaba tinglab tushunishda, qaysi biri gapirishda oqsayotganini aniq ko‘rsatib, jarayonni shaxsiylashtirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, ta’lim platformalarining samaradorligi bevosita foydalanuvchilarning sub’ektiv munosabati bilan ham baholanadi. Wee Shin Ang va Melor Md Yunus (2021) [5] o‘zlarining tizimli tahlillarida talabalarning elektron ta’limga (e-learning) bo‘lgan qarashlarini o‘rganganlar. Aniqlanishicha, talabalarning SMART-resurslardan qoniqish darajasi texnik qulaylik va dars materiallarining vizual interaktivligi bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri korrelyatsiya hosil qiladi. Ya’ni, talaba raqamli kontentni o‘z ehtiyojlariga mos deb bilsagina, uning darsga bo‘lgan kognitiv jalb qilinishi ortadi.

Bunga parallel ravishda, Husnul Khatimah (2025) [6] an’anaviy, ya’ni raqamli bo‘lmagan o‘qitish uslublari bilan zamonaviy mobil platformalar hamda AI-instrumentlar (sun’iy intellekt assistentlari) o‘rtasidagi farqni taqqoslaydi. Uning xulosasiga ko‘ra, gamifikatsiya (o‘yinlashtirish) va shaxsiylashtirilgan o‘quv tizimlari talabaning fanga bo‘lgan motivatsiyasini barqaror ushlab turadi. Salah Mahmoud Othman (2025) [7] ham ushbu yondashuvni qo‘llab-quvvatlab, multimedia resurslari talabani til muhitiga g‘arq qilish (immersion) orqali tinglash va gapirish ko‘nikmalarini sinxron ravishda o‘stirishini alohida ta’kidlaydi. Demak, "Digital English" darslarida SMART-texnologiyalar shunchaki ko‘rgazma emas, balki tilni amaliy o‘zlashtirish tezligini belgilovchi asosiy lingvodidaktik vositadir.

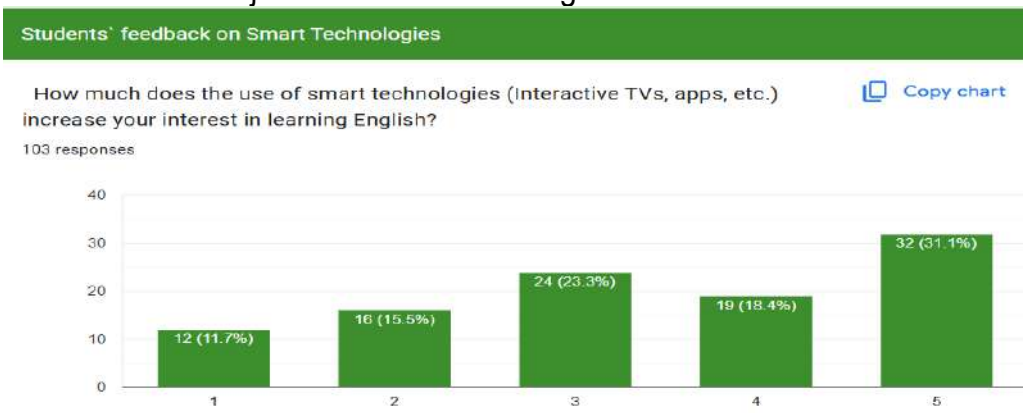
Ushbu maqolada statistika, qiyosiy va mixed metodlardan foydalanilgan. Statistika metodi orqali o‘tkazilgan so‘rovnomada talabalarning fikrlarini statistik tahlil orqali yoritilgan bo‘lsa, qiyosiy metoddan esa oliygohlar texnik bazasi va undan foydalanish ya’ni darslarga integratsiya qilishda foydalanildi.

Xorijiy tillarni, xususan, ingliz tilini o‘qitishda SMART texnologiyalarning lingvodidaktik imkoniyatlari va ta’sirini aniqlash maqsadida o‘tkazilgan so‘rovnomada jami 103 nafar talaba ishtirok etdi. To‘plangan ma’lumotlar va miqdoriy ko‘rsatkichlar asosida statistik tahlil qilinib, talabalarning dars jarayonidagi multimedia vositalari (SMART-TV, interaktiv doskalar, raqamli platformalar) samaradorligiga bo‘lgan munosabati ochiqlandi. Tadqiqot ob’ekti sifatida tanlab olingan SamDCHTI Narpay xorijiy

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

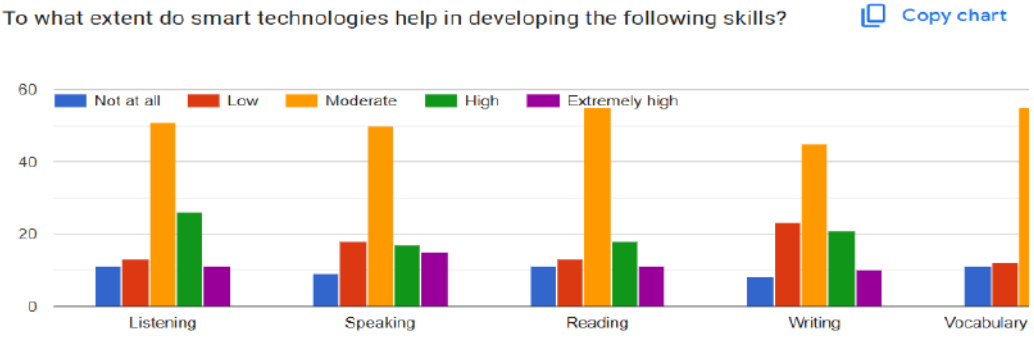
tillar fakulteti talabalarining lingvistik ko‘nikmalarni o‘zlashtirish dinamikasi bo‘yicha olingan ko‘rsatkichlar 1-jadvalda batafsil aks etgan.

1-rasm.

So‘rovnomaning talabalar uchun mo‘ljallangan 1-savolida SMART-texnologiyalar (SMART TV, interaktiv o‘quv doskalari, raqamli platformalar) asosida tashkil etiladigan ingliz tili darslari qanchalik qiziqarli bo‘lishi va an’anaviy o‘qitish vositalari bilan taqqoslashlari so‘ralgan. Diagrammalar so‘rovnomada ishtirok etgan talabalarning yarmidan ko‘pi, ya’ni **52%** qismi (56 nafari) SMART-texnologiyalar yordamida o‘tiladigan darslar an’anaviy ma’ruza formatlariga qaraganda ancha qiziqarli ekanligini bildirib, "To‘liq qo‘shilaman" (Strongly agree) variantini tanlaganlar. Shuningdek, respondentlarning **33%** qismi ushbu yondashuvni ma’qullashini ("Qo‘shilaman" / Agree) qayd etgan. Umumiy hisobda talabalarning **85%** kabi yuqori ko‘rsatkichli guruhi dars xonalarini aqlli texnologiyalar bilan jihozlash va raqamli dars o‘tish jarayonini ma’qullashgan. Aksincha, raqamlashtirilgan o‘quv jarayoniga neytral nuqtai nazardan qaraydigan talabalar ulushi **11.7%** ni tashkil etdi. SMART-muhitda ingliz tilini o‘rganishga nisbatan salbiy munosabat bildirgan talabalar ulushi ancha past ko‘rsatkichga ega: ularning **2.2%** qismi "Qo‘shilmayman" (Disagree), bor-yo‘g’i **1.5%** qismi esa "Mutlaqo qo‘shilmayman" (Strongly disagree) javobida to‘xtalishgan. Bu kabi past baholash odatda dars paytidagi yoki umuman darsdan tashqari mustaqil o‘rganishida ham raqamli texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarining pastligidan darak beradi.

Quyida keltirilgan 2-jadvalda esa Smart-texnologiyalar yordamida o‘tiladigan ingliz tili darslarida mavzularni an’anaviy darslarga qaraganda yaxshiroq tushunasizmi degan mazmunda savol berilgan.

2-rasm.

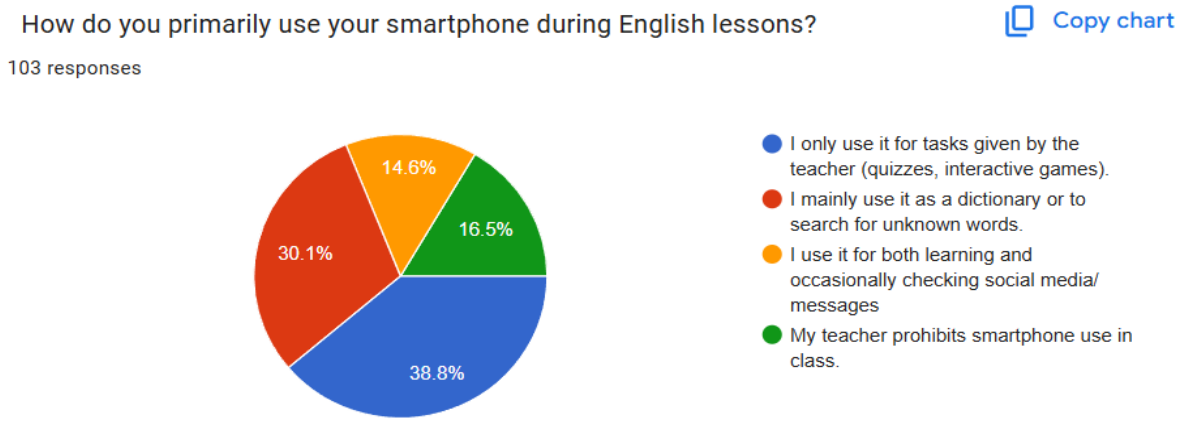
© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Olingan miqdoriy ko‘rsatkichlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, smart-texnologiyalarning vizuallashtirish va multimedia imkoniyatlari murakkab lingvistik mavzularni talabalar tomonidan osonroq o‘zlashtirilishiga to‘g’ridan-to‘g’ri zamin yaratmoqda. Xususan, so‘rovnomada ishtirok etgan jami talabalarning **46.5%** qismi darsda raqamli vositalarning qo‘llanilishi mavzuni tushunish darajasini keskin oshirganini ta’kidlab, "To‘liq qo‘shilaman" (Strongly agree) variantini tanlagan. Shuningdek, respondentlarning **39.4%** ulushi ham raqamli dars formatining mavzularni o‘zlashtirishdagi ustunligini ma’qullagan ("Qo‘shilaman" / Agree). Umumiy hisobda talabalarning qariyb **86%** qismi smart-muhitni o‘quv materiallarini kognitiv jihatdan osonroq va chuqurroq anglashga xizmat qiluvchi asosiy omil sifatida ko‘rsatgan.

Mazkur ko‘rsatkichga neytral pozitsiyadan yondashgan talabalar ulushi **11.2%** darajasida barqaror qolgan. Raqamli vositalar vositasida o‘tiladigan darslarda mavzularni tushunish darajasi o‘smaganligini qayd etgan respondentlar guruhi minimal ko‘rsatkichni tashkil qildi. Ulardan **2.2%** qismi "Qo‘shilmayman" (Disagree) javobini belgilagan bo‘lsa, bor-yo‘g’i **0.7%** talaba raqamli formatga nisbatan "Mutlaqo qo‘shilmayman" (Strongly disagree) variantida to‘xtalgan. Ushbu minimal salbiy ko‘rsatkich an’anaviy ta’lim metodlariga o‘rgangan ma’lum guruh talabalarining raqamli dars dinamikasiga kognitiv moslashish tezligi biroz pastroq ekanligi bilan izohlanishi mumkin.

3-rasmda talabalardan ingliz tili darslarida o‘zlarining shaxsiy telefonlaridan qanday maqsadlarda foydalanishi so‘ralgan.

3-rasm.

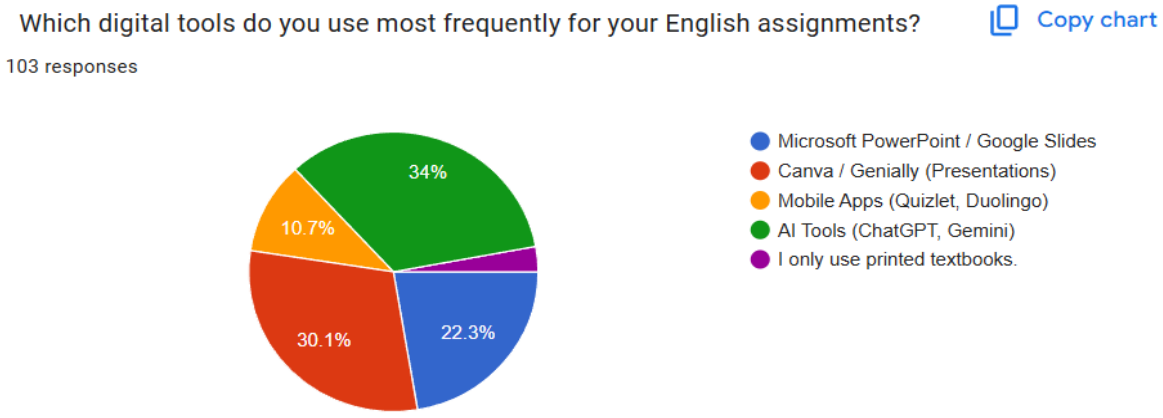
So‘rovnoma natijalariga ko‘ra, respondentlarning mutloq ko‘pchiligi, ya’ni **38.8%**i dars davomida shaxsiy smartfonlaridan o‘qituvchi bergan vazifalar ya’ni quiz savollar va mashg‘ulotga mos o‘yinlar o‘ynashini, **30.1%**i bilmagan so‘zlarning ma’nosini o‘rganish maqsadida lug‘at dasturlari uchun **16.5%**i ham o‘rganish ham o‘zlarining ijtimoiy tarmoqlari va xabarlarini tekshirish uchun ishlatishsa qolgan **14.6%**i qatnashgan darslarda o‘qituvchi tomonidan shaxsiy telefonlar ta’qiqlanganligini bildirishgan.

Quyida keltirilgan 4-rasmga ko‘ra ingliz tilini o‘rganishda qaysi raqamli dasturlar eng foydaliligi so‘ralgan bo‘lib, qatnashchilarning eng katta qismi ya’ni **34%**i SI (ChatGPT, Gemini)dan, **30.1%** i Canva kabi raqamli platformalardan slaydlar tayyorlashda, **22.3%**i Microsoft Power Point dasturlaridan foydalanishsa, **10,7%**i xorijiy tillarni o‘rgatishga

© intereduglobalstudy.com

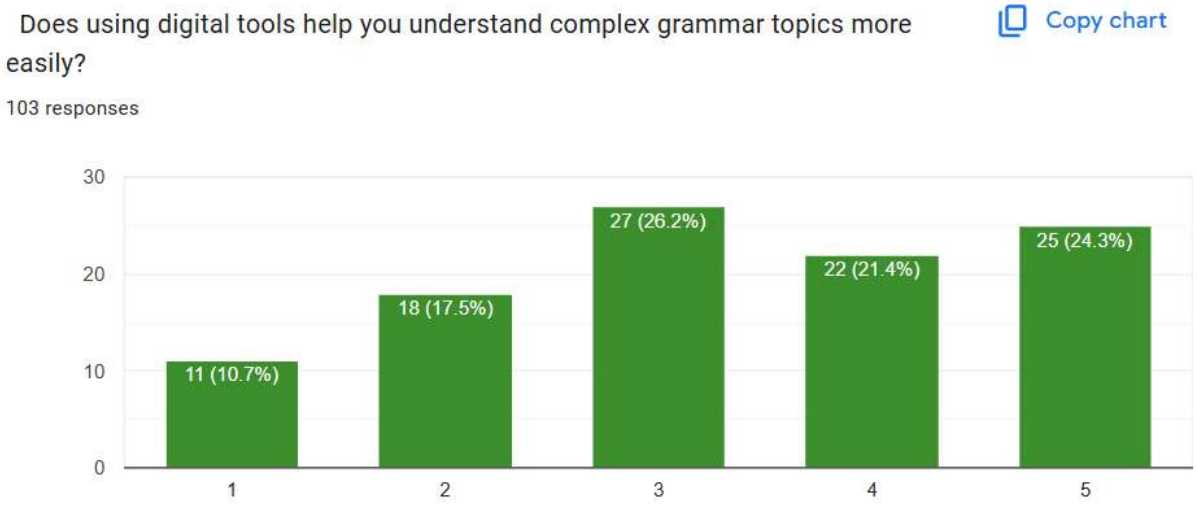
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ixtisoslashgan Quizlet va Duolingo kabi dasturlar uchun ishlatishar ekan. Ishtirokchilarning atigi **2.9%**ini tashkil etgan 3 ta qatnashchi faqat nasgr qilingan an'anaviy kitoblar orqali o'rganishini ma'lum qilishgan.

4-rasm.

5-diagrammada talabalarning raqamli platformalar murakkab grammatik mavzularni tushunishga qanchalik yordam berishi haqidagi fikrlari o'rganilgan bo'lib, unga ko'ra, qatnashgan 103 nafar talabaning **24.3%** qismi (25 nafar talaba) raqamli vositalar qiyin grammatik mavzularni tushunishni osonlashtirishini qayd etib, eng yuqori 5 ballik ko'rsatkichni tanlagan bo'lsa, **21.4%** ulushi (22 nafar talaba) 4 ballik samaradorlik darajasini belgilagan. Umumiy hisobda auditoriyaning **45.7%** qismi raqamli vositalarni grammatik kompetensiyalarni shakllantirishda ijobiy drayver deb hisoblaydi. Aksincha, talabalarning **26.2%** salmoqli qismi (27 nafar talaba) bu jarayonga neytral (3 ball) pozitsiyadan yondashgan. Raqamli formatni grammatikani o'rganishda samarasiz deb hisoblagan guruhlar ulushi ham sezilarli bo'lib, mos ravishda **17.5%** respondent (18 nafar talaba) 2 ball, **10.7%** respondent (11 nafar talaba) esa eng past 1 ballik ko'rsatkichni qayd etgan.

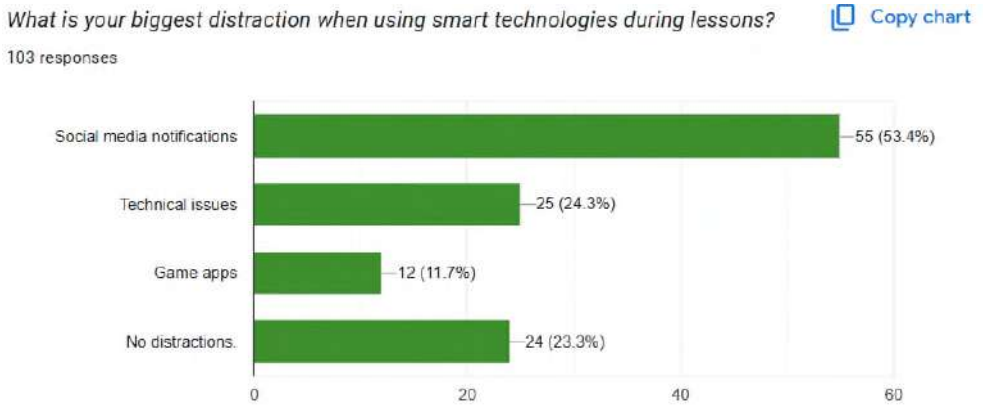
5-rasm.

Keltirilgan 6-qismdagi ma'lumotlar talabalardan dars vaqtida ularni nima chalg'itishi so'ralganda qatnashchilarning yuqori foizi ya'ni 53.4%i ijtimoiy tarmoqlar orqali keladigan

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

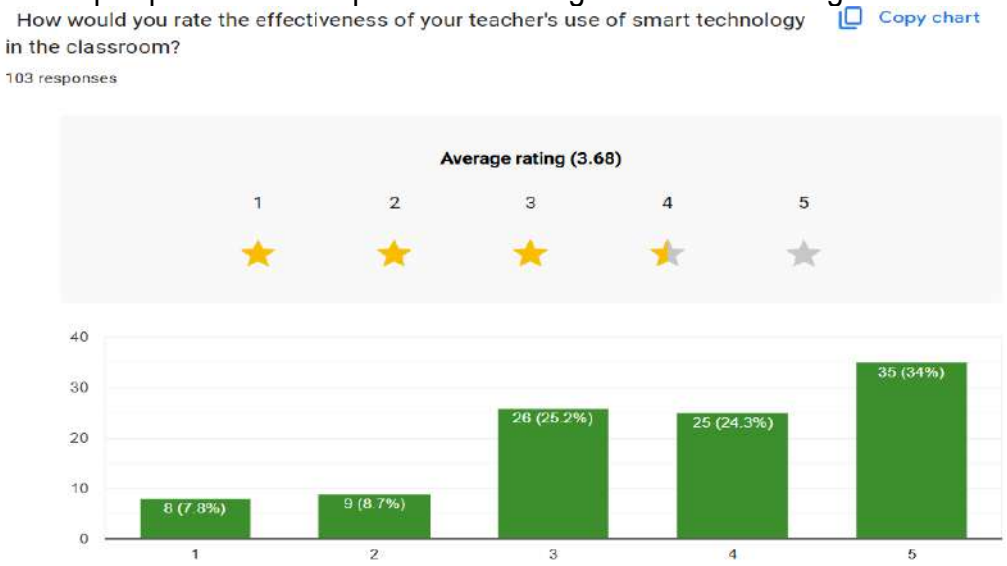
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

xabarlar deyishgan. Keyingi o‘rinlarda dars jarayonidagi texnologiyalar bilan bog‘liq muammolar **24.3%** bilan 2-o‘rinda turgan bo‘lsa, **23.3 %** bilan hech narsa chalg‘itmasligini aytuvchilar 3-o‘rinda turibdi. Online o‘yin ishqibozlari esa **11.7%** bilan hech narsa chalg‘itmasligini aytgan.

6-rasm.

Navbatdagi 7-rasmda keltirilgan baholashni tahlil qiladigan bo‘lsak, unda talabalar o‘qituvchilarining SMART texnologiyalardan foydalana olishini baholagan. Xususan, qatnashchilarning 7.8%i umuman qoniqmasligini aytishgan bo‘lsa, 8.7%i qoniqarli deya baho berishgan. Bu foizlar kam raqamni tashkil qilsada, o‘qituvchilar o‘zlarining ustida yanayam ko‘proq ishlashi va raqamli savodxonligini oshirish kerakligini nazarda tutyapti.

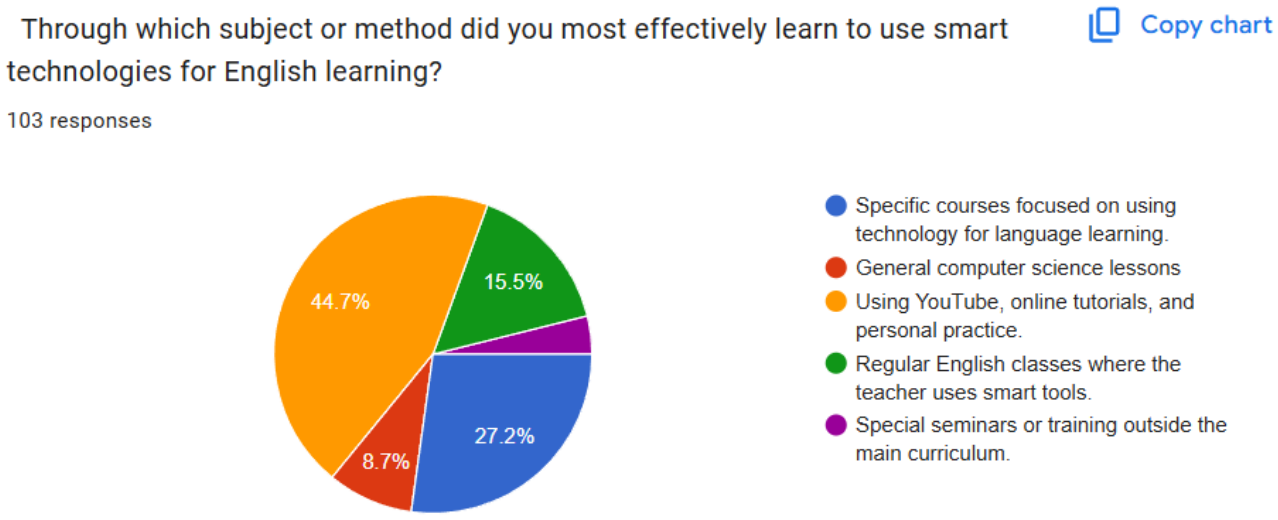
7-rasm.

Navbatdagi so‘rovnoma savolida talabalar ingliz tilini o‘rganish jarayonida foydalanadigan texnologiyalarni qo‘llashni qayerdan o‘rganganligi haqida savol bo‘lib 44.7% talaba You tube platformasi, online o‘qituvchilar va o‘zlari mustaqil o‘rganishlarini aytishgan. 27.2%i til o‘rganuvchilar uchun maxsus kurslar orqali deyishgan bo‘lsa, 15.5%i darslarda doimiy o‘qituvchilarining foydalanishini ko‘rib o‘rganishganini e’tirof etishgan. Qolgan foizlar egalari esa umumiy kompyuter savodxonligi darslari orqali va

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

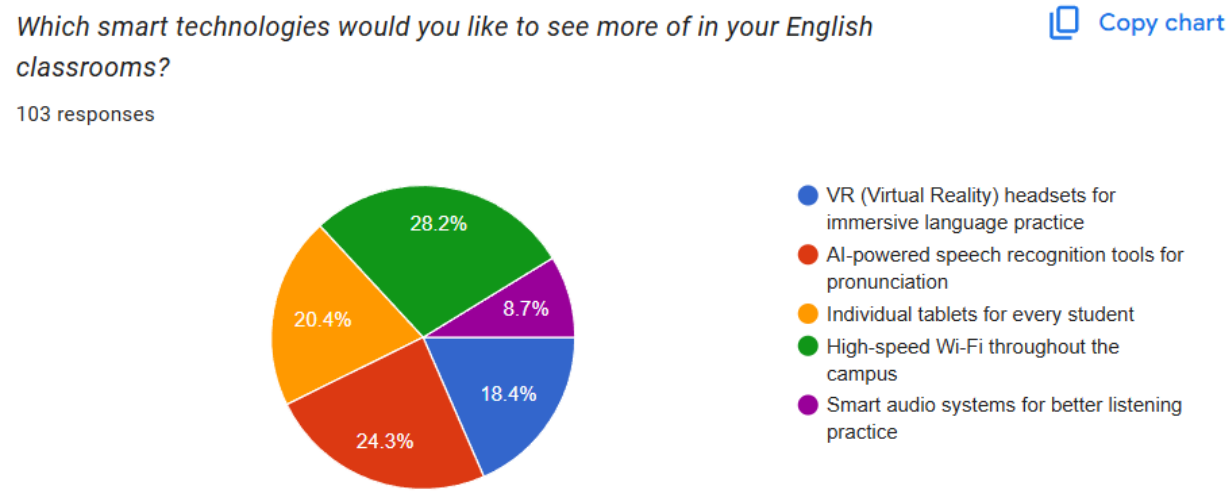
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

darslardan tashqari tashkil etilgan maxsus seminar va mashg‘ulotlarda o‘rganishganini aytishgan.

8-rasm.

Quyidagi so‘rovnoma savolida esa talabalardan ingliz tili o‘qitiladigan xonalarda qaysi texnologiyalarni bo‘lishini xohlaysiz deb so‘ralgan. Eng yuqori 28.2% talaba yuqori tezlikdagi Wi-Fi tarmog‘i bo‘lishni va 24.3%i esa Sun’iy intellektga asoslangan gapirish ko‘nikmalarini va bu orqali talaffuzni yaxshilashga xizmat qiladigan raqamli platformalar bo‘lishni xohlashgan. 3-o‘rinni esa, 20.4 % bilan har bir talabaga dars vaqtida alohida foydalanish uchun planshetlar berish tarafdorlari o‘rin olishgan. 18.4% talaba virtual imkoniyatga ega bo‘lgan texnologiyalar, va eng kam ko‘rsatkich 8.7% bilan eshitib tushunish qobiliyatini yaxshilash uchun aqlli audio vositalar tarafdori bo‘lishgan.

9-rasm.

Yuqorida keltirilgan ma’lumotlar va shu sohaga oid ilmiy maqola va adabiyotlarni umumlashtirgan holda, bugungi ta’lim tizimimizda ta’lim-texnologiyalarni ko‘paytirish va samarali natijalarga erishish uchun katta qadamlar qo‘yilyapti. Ushbu texnologiyalar asosida dars olayotgan talabalarimiz bugungi kunda fan o‘qiyuvchilariga

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

texnologiyalardan foydalanishda talabning kuchaytirayotgani, ta'lim tizimimizda shaxsiy telefonlardan foydalanish ta'qiqlangan muhitda samaradorlikni oshirish asosiy vazifalarimizdandir.

To'g'ri, oliygohlar texnologik bazasini oshirishga harakat qilishyapti. Xususan, Digital English kabi fanlarni zamonaviy kompyuterxonalarda, tinglab tushunish, gapirish ko'nikmalariga oid darslarni ham quloqchinlar va imtihon muhitini beradigan platformalardan foydalangan holda o'rganish har bir talaba va o'qituvchining orzusidir. Yozish ko'nikmasini shakllantirish va mukammallashtirish, ayniqsa xalqaro sertifikatlar egasi bo'lishi uchun ham kompyuterlarda yozishni o'rganish ko'plab qulayliklar keltirib chiqaradi.

Jadal raqamlashtirish ishlari olib borilayotgan vaqtda, ta'lim tizimimizda, aynan oliy ta'limda bunday imkoniyatlardan foydalanish, bugunning ustuvor vazifasidir. Talabalarimiz nafaqat oliygohlarda balki uyda mustaqil holda ham o'rganishi oddiy hol. An'anaviy darslik va kitoblardan ko'ra har joyda va har qanday vaziyatda kitoblarni o'qiy olishi, xorijiy tildagi kino va eshittirishlarni SMART TV lar orqali ham ko'ra olishi, klassik uslubdagi doska va oq bo'rlarning o'rniga elektron doskalar ko'plab vazifalarni bajarishi bizning yutuqlarimizga hissa qo'shuvchi omillardandir. Lekin shuni unutmasligimiz kerakki, har narsada me'yor, xalqimiz mentaliteti va tilimizga hurmatni saqlashimiz kerak. Xorijiy kontentlarga ergashish, ma'naviy bo'shlig'imizni yod omillar bilan to'ldirmasligimiz kerak!

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2019). O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim
2. tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida (PF-5847-sonli Farmon). Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. Lex.uz
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2022). Ta'lim sohasida raqamli texnologiyalarni joriy etish va rivojlantirish dasturini tasdiqlash to'g'risida (559-sonli Qaror). Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi. Lex.uz
4. Yingxin, X., & Singh, C. K. S. (2024). The digital classroom: Systematic review of use of English as a Foreign Language (EFL) in teaching in collaborative online settings. International Journal of Learning, Teaching and Educational Research , 23 (10), 1–26.https://doi.org/10.26803/ijlter.23.10.1
5. Zheng, X. (2024). College English SMART classroom learning model utilizing data mining technology. International Journal of Web-Based Learning and Teaching Technologies , 19 (1), 1–15.
6. Ang, W. S., & Yunus, M. M. (2021). A systematic review of using technology in learning English language. International Journal of Academic Research in Progressive Education and Development , 10 (1), 470–484.https://doi.org/10.6007/IJARPED/v10-i1/9138

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

7. [6] Khatimah, H. (2025). Digital pedagogical innovations in English language education: A systematic literature review. Language Inquiry & Exploration Review , 2 (1), 44–56.https://doi.org/10.71435/639193
8. Othman, S. M. (2025). The impact of technology on English language learning. International Journal of Multidisciplinary Comprehensive Research , 4 (3), 81–85.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

DAMLI CHOLG‘ULARDA INTONATSIYA MUAMMOLARI.

M.M. Mirzakirov, O‘zbekiston davlat konservatoriyasi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada hozirgi Jizzax viloyati musiqali drama teatrining ijodiy zamin bo‘lgan “Ko‘k ko‘ylak” havaskorlik teatr truppasining tashkil topishi, ijodkorlar, dastlab sahnalashtirilgan spektakllar haqida ma’lumot beriladi. Shu bilan birga havaskorlik truppasining professional teatr darajasiga yetguniga qadar bo‘lgan ijodiy izlanishlarga nazar tashlanadi.

MAQSAD: puflama cholg‘u asboblarida tovush balandligi intonatsiyasiga ta’sir etuvchi obyektiv omillarni o‘rganish. Tadqiqotda yog‘och va mis damli cholg‘u asboblarining konstruktiv xususiyatlari, shuningdek, mundshtuklar, tilchalar (trostlar), ventilli mexanizmlar va harorat sharoitlari tahlil qilindi. Tahliliy va qiyosiy metodlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, cholg‘u asboblarining konstruktiv tuzilishi va yordamchi elementlari intonatsiya barqarorligiga bevosita ta’sir qiladi. Harorat o‘zgarishi esa asbobning umumiy sozlanishiga sezilarli darajada ta’sir etadi.

XULOSA: damli cholg‘u asboblarida intonatsiya sifatini ta’minlashda konstruktsiya va tashqi fizik omillar muhim rol o‘ynaydi.

Kalit so‘zlar: intonatsiya, damli cholg‘ular, sozlik, akustika, tabiiy tovush qatori, mundshtuk.

ПРОБЛЕМЫ ИНТОНИРОВАНИЯ НА ДУХОВЫХ ИНСТРУМЕНТАХ.

М.М. Мирзакиров, Государственная консерватория Узбекистана.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются объективные факторы, влияющие на звуковысотную интонацию при игре на духовых инструментах. Анализируются конструктивные особенности деревянных и медных духовых инструментов, влияние мундштуков, тростей, вентильных механизмов и температурных условий на строй инструмента.

ЦЕЛЬ: изучение объективных факторов, влияющих на звуковысотную интонацию при игре на духовых инструментах.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы конструктивные особенности деревянных и медных духовых инструментов, а также влияние мундштуков, тростей, вентильных механизмов и температурных условий. Использованы аналитический и сравнительный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты анализа показали, что конструктивные особенности инструментов и вспомогательных элементов напрямую влияют на стабильность интонации. Изменения температуры существенно воздействуют на общий строй инструмента.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: конструкция и внешние физические факторы играют важную роль в обеспечении качества интонации духовых инструментов.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Ключевые слова: интонация, духовые инструменты, строй, акустика, натуральный звукоряд, мундштук.

PROBLEMS OF INTONATION IN WIND INSTRUMENTS.

M.M. Mirzakirov, State Conservatory of Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the objective factors influencing pitch intonation in wind instrument performance. It analyzes the structural features of woodwind and brass instruments, as well as the impact of mouthpieces, reeds, valve mechanisms, and temperature conditions on instrument tuning.

AIM: to study the objective factors affecting pitch intonation in wind instrument performance.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed the structural features of woodwind and brass instruments, as well as the influence of mouthpieces, reeds, valve mechanisms, and temperature conditions. Analytical and comparative methods were used.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis showed that the structural features of instruments and their auxiliary components directly affect pitch stability. Temperature changes significantly influence the overall tuning of the instrument.

CONCLUSION: instrument construction and external physical factors play a crucial role in ensuring intonation quality in wind instruments.

Keywords: intonation, wind instruments, tuning, acoustics, natural harmonic series, mouthpiece.

Интонация является важнейшим показателем исполнительского мастерства музыканта-духовика. Несмотря на значительные достижения в области инструментального производства, конструкция духовых инструментов не обеспечивает абсолютно точного воспроизведения звуковысотных соотношений.

Как известно, духовые инструменты относятся к группе инструментов с полуфиксированной настройкой высоты звука. Их интонационные характеристики определяются как конструктивными особенностями, так и способами исполнения.

Для деревянных духовых инструментов основными объективными факторами являются точность изготовления звуковых отверстий, регулировка клапанного механизма, параметры мундштука и трости. Даже незначительные отклонения в диаметре отверстий или высоте подъема клапанов приводят к заметным изменениям высоты звука.

Особое значение имеют форма и качество трости. Практика показывает, что более мягкие трости способствуют некоторому понижению строя, тогда как жесткие трости наоборот вызывают его повышение.

На медных духовых инструментах существенное влияние на интонацию оказывает натуральный звукоряд. Ряд обертонов не совпадает с высотой звуков

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

равномерно-темперированного строя, что вызывает устойчивые интонационные отклонения. Наиболее заметны они у 5-го, 7-го и 11-го натуральных тонов.

Дополнительным фактором являются особенности вентильных и пистонных механизмов. При комбинированном использовании вентилей возникают отклонения высоты звуков, обусловленные изменением длины воздушного столба инструмента.

Значительное влияние оказывает и мундштук. Его размеры, форма чашечки и параметры конуса определяют не только тембр, но и устойчивость интонации в различных регистрах.

Особого внимания заслуживает проблема стандартизации производства духовых инструментов. Несмотря на применение современных технологий и высокоточного оборудования, полностью исключить микроскопические отклонения в геометрии канала инструмента практически невозможно. Даже незначительные изменения внутреннего профиля канала способны повлиять на распределение акустических резонансов и, как следствие, на строй отдельных звуков. Именно поэтому два инструмента одной модели и одного производителя могут демонстрировать различную степень интонационной устойчивости. Данное обстоятельство требует от исполнителя тщательного выбора инструмента и его индивидуальной адаптации к особенностям собственного исполнительского аппарата.

Важным фактором является также износ отдельных элементов конструкции в процессе длительной эксплуатации инструмента. Постепенное истирание клапанных механизмов, нарушение герметичности соединений, деформация подушечек и изменение параметров трости могут существенно ухудшить строй инструмента. Особенно чувствительны к подобным изменениям деревянные духовые инструменты, где даже небольшая утечка воздуха через неплотно закрытое отверстие способна вызвать заметные интонационные отклонения. В связи с этим регулярное техническое обслуживание инструмента следует рассматривать как необходимое условие поддержания высокого качества исполнительства.

С точки зрения музыкальной акустики существенное влияние на интонацию оказывает взаимодействие инструмента с окружающей средой. Помимо температуры воздуха, на строй духовых инструментов воздействуют влажность, атмосферное давление и акустические характеристики помещения. Повышенная влажность изменяет физические свойства деревянных деталей и тростей, что особенно заметно у гобоя, кларнета и фагота. В больших концертных залах и на открытых площадках музыканты нередко сталкиваются с необходимостью дополнительной корректировки строя, поскольку условия распространения звуковых волн отличаются от условий репетиционного класса.

Современные достижения инструментальной акустики позволяют более глубоко изучать причины интонационных отклонений и разрабатывать новые способы их минимизации. Использование компьютерного моделирования,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

лазерных измерительных технологий и цифрового анализа спектра звука способствует совершенствованию конструкции духовых инструментов. Благодаря этому современные модели обладают значительно более устойчивым строем по сравнению с инструментами предыдущих поколений. Однако даже самые совершенные технические решения не способны полностью устранить объективные акустические закономерности, поэтому проблема интонирования продолжает оставаться одной из важнейших в теории и практике исполнительства на духовых инструментах.

Отдельного внимания заслуживает воздействие температуры окружающей среды. Повышение температуры приводит к ускорению распространения звуковых колебаний и повышению строя инструмента, тогда как понижение температуры вызывает обратный эффект.

Объективные факторы играют важную роль в формировании интонации и должны учитываться как исполнителями, так и педагогами в процессе обучения и исполнительской деятельности.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Гарбузов Н.А. Внутризонный интонационный слух и методы его развития. – М.: Музыка, 1980.
2. Карауловский Н. Звуковысотная интонация на духовых инструментах и проблема исполнительского строя. – М., 1979.
3. Декан К. Анализ причин неудовлетворительного звукового качества медных духовых инструментов. – Прага, 1976.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

KASBIY KUYLASH OVOZINI RIVOJLANTIRISHDA NAFASTNING ROLI.

Egamberdi Tursunov, O‘zbekiston davlat konservatoriyasi.

Annotatsiya

KIRISH: Ushbu maqolada vokal ijrochining kasbiy ovozini shakllantirishda kuylash nafasining ahamiyati ko‘rib chiqiladi. Nafas olishning fiziologik asoslari hamda uning tovush hosil bo‘lish sifati, intonatsion barqarorlik, tembr rang-barangligi va ijro ifodaliligiga ta’siri tahlil qilinadi. Akademik vokal talabalarda nafas texnikasini rivojlantirishning pedagogik jihatlariga alohida e’tibor qaratiladi.

MAQSAD: Vokal ijrochining kasbiy ovozini shakllantirishda kuylash nafasining rolini o‘rganish va uning ijro sifatiga ta’sirini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda nafas olishning fiziologik asoslari, vokal pedagogika manbalari va akademik vokal talabalarning amaliy tajribalari tahlil qilindi. Tahliliy va pedagogik kuzatuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, to‘g‘ri nafas texnikasi tovush sifati, intonatsion barqarorlik, tembr boyligi va ijro ifodaliligini sezilarli darajada yaxshilaydi. Shuningdek, nafas ustida ishlash vokal texnikaning asosiy omillaridan biri ekanligi aniqlandi.

XULOSA: Kuylash nafasi vokal ijrochining kasbiy mahoratini shakllantirishda asosiy omillardan biri bo‘lib, uni rivojlantirish vokal ta’lim samaradorligini oshiradi.

Kalit so‘zlar: akademik vokal, kuylash nafası, vokal texnika, ovoz hosil bo‘lishi, vokal pedagogikasi, tovush tayanchi.

РОЛЬ ДЫХАНИЯ В РАЗВИТИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПЕВЧЕСКОГО ГОЛОСА.

Эгамберды Турсунов, Государственная консерватория Узбекистана.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В статье рассматривается значение певческого дыхания в формировании профессионального голоса вокалиста. Анализируются физиологические основы дыхания и его влияние на качество звукообразования, интонационную устойчивость, тембровую окраску и выразительность исполнения. Особое внимание уделяется педагогическим аспектам развития дыхательной техники у студентов академического вокала.

ЦЕЛЬ: Изучение роли певческого дыхания в формировании профессионального вокального голоса и анализ его влияния на качество исполнения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В исследовании проанализированы физиологические основы дыхания, источники вокальной педагогики и практический опыт студентов академического вокала. Использованы аналитический и педагогический методы наблюдения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Результаты исследования показали, что правильная дыхательная техника значительно улучшает качество звука,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

интонационную стабильность, тембровое богатство и выразительность исполнения. Также установлено, что работа над дыханием является одним из ключевых факторов вокальной техники.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Певческое дыхание является одним из ключевых факторов формирования профессионального вокального мастерства, а его развитие повышает эффективность вокального обучения.

Ключевые слова: академический вокал, певческое дыхание, вокальная техника, голосообразование, вокальная педагогика, опора звука.

THE ROLE OF BREATHING IN THE DEVELOPMENT OF A PROFESSIONAL SINGING VOICE.

Egamberdi Tursunov, State Conservatory of Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: The article examines the importance of singing breath in the formation of a professional vocal voice. It analyzes the physiological foundations of breathing and its influence on sound production quality, intonation stability, timbre coloration, and expressive performance. Special attention is given to pedagogical aspects of developing breathing technique in academic vocal students.

AIM: To study the role of singing breath in the formation of a professional vocal voice and analyze its impact on performance quality.

MATERIALS AND METHODS: The study analyzed the physiological foundations of breathing, vocal pedagogy literature, and practical experience of academic vocal students. Analytical and pedagogical observation methods were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: The findings showed that proper breathing technique significantly improves sound quality, pitch stability, timbre richness, and expressive performance. It was also confirmed that breath control is a key component of vocal technique.

CONCLUSION: Singing breath is a key factor in developing professional vocal skills, and its training enhances the effectiveness of vocal education.

Keywords: academic vocal, singing breath, vocal technique, voice production, vocal pedagogy, breath support.

Qo‘shiqchilik nafasi vokal san’atining muhim tarkibiy qismi va ovozni professional shakllantirishning asosi hisoblanadi. Ko‘p asrlar davomida atoqli vokal pedagoglari nafasni qo‘shiqchilik mahoratining butun tizimi quriladigan poydevor deb bilishganbois bo‘lajak vokalchilarni tayyorlash jarayonida qo‘shiqchilik nafasini rivojlantirish muhim o‘rin tutadi.Shundan so‘ng qo‘shiq aytish jarayonining energetik asosi bo‘lgan boshqariladigan nafas chiqarish amalga oshiriladi. Havo oqimining bir xil taqsimlanishi ovozning barqaror chiqishiga va vokal ijroining yuqori sifatiga erishish imkoniniTo‘g‘ri tashkil etilgan nafas olish ovoz paychalarining erkin ishlashi uchun zarur

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

bo‘lgan barqaror havo bosimini ta’minlaydi. Bu ovozning bir tekis, tembr jihatidan boy chiqishiga imkon beradi va musiqiy iborani uzoq vaqt davomida ijro etish imkoniyatini yaratadi. Nafas olishni qo'llab-quvvatlash tushunchasi muhim ahamiyatga ega, bu nafas olish mushaklarining muvofiqlashtirilgan ishini anglatadi, bu tovushni doimiy qo'llab-quvvatlaydi. Rivojlangan nafas olish yordami qo'shiqchiga har qanday registrlarda ovozni ishonchli boshqarish, murakkab vazifalarni bajarish va asarning dinamik soyalaridan qat'i nazar, yuqori sifatli ovozni saqlab qolish imkonini beradi.

Nafas olish qo‘shiq ovozining barcha asosiy xususiyatlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Avvalo, u tovushning kuchi va barqarorligini belgilaydi. Havo oqimining intensivligini boshqarish orqali ijrochi yumshoq pianissimodan kuchli forsegacha bo‘lgan turli xil dinamik tuslarni yaratishi mumkin. Bundan tashqari, nafas olish ovoz tembriga ham ta’sir ko‘rsatadi. Nafas olishning yetarli darajada qo‘llab-quvvatlanmasligi xira, tekis va beqaror tovush chiqishiga sabab bo‘ladi. Erkin va yaxshi tashkil etilgan nafas olish yorqin, parvozli va jarangdor tovush hosil bo‘lishiga yordam beradi. Nafas olish intonatsiyaning musaffoligini saqlashda ham muhim ahamiyatga ega. Barqaror havo bosimi, ayniqsa, uzun kuylar va yuqori nazoratni talab qiladigan murakkab asarlarni ijro etishda tovush balandligining aniqligini saqlashga yordam beradi. Qo‘shiq aytish nafasining sifati ijrochining badiiy imkoniyatlari va kasbiy mahorat darajasi bilan bevosita bog‘liqUzoq vaqt davomida nafas chiqarish mashqlari, vokalizlar bilan ishlash va nafas olish tayanchini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar samarali hisoblanadi. O‘qituvchining muhim vazifasi - talabaga nafas olish jarayonini tushunishga va ijro paytida uni nazorat qilishni o‘rganishga yordam berish. Nafas olish ko‘nikmalari musiqiy material bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlantirilishi kerak, chunki faqat amaliy musiqa ijro etish jarayonida ular badiiy yo‘nalishga ega bo‘ladi va ijrochilik mahoratining bir qismiga aylanadi.

Zamonaviy vokal pedagogikasining tamoyillaridan biri nafas olish, tovush hosil qilish va musiqiy tafakkurning birligidir. Ijrochi nafaqat nafas olishni to‘g‘ri tashkil etishi, balki uni asarning badiiy vazifalariga bo‘ysundirishi kerak. Musiqiy iboralar, dinamik rivojlanish, hissiy ta’sirchanlik va badiiy obrazni yetkazish nafasni oqilona taqsimlash qobiliyati bilan bog‘liq. Shu ma’noda nafas olish nafaqat vokal jarayonining fiziologik asosi, balki musiqiy ta’sirchanlikning muhim vositasi ham hisoblanadi. Nafas olish texnikasini bilish darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, xonandaning badiiy imkoniyatlari shunchalik keng bo‘ladi, ijrosi shunchalik ishonarli chiqadi.

Qo‘shiqchilik nafasi professional vokal mahoratining asosini tashkil etadi. U tovush hosil bo‘lishining barqarorligini, tembr sifatini, intonatsiya aniqligini, dinamik moslashuvchanlikni va ijroning badiiy ifodaliligini ta’minlaydi. To‘g‘ri nafas olish ko‘nikmalarini shakllantirish vokal pedagogikasining eng muhim vazifalaridan biri bo‘lib, kasbiy ta’limning barcha bosqichlarida ishlashni talab etadi. Qo‘shiqchilik nafasini takomillashtirish ijrochining ijodiy salohiyatini ochib berishga yordam beradi va yuqori malakali vokalchi bo‘lib yetishish uchun zarur shart-sharoit hisoblanadiuvchining muhim vazifasi - talabaga nafas olish jarayonini tushunishga va ijro paytida uni nazorat qilishni o‘rganishga yordam berish. Nafas olish ko‘nikmalari musiqiy material bilan chambarchas

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

bog‘liq holda rivojlantirilishi kerak, chunki faqat amaliy musiqa ijro etish jarayonida ular badiiy yo‘nalishga ega bo‘ladi va ijrochilik mahoratining bir qismiga aylanadi.

Zamonaviy vokal pedagogikasining tamoyillaridan biri nafas olish, tovush hosil qilish va musiqiy tafakkurning birligidir. Ijrochi nafaqat nafas olishni to‘g‘ri tashkil etishi, balki uni asarning badiiy vazifalariga bo‘ysundirishi kerak. Musiqiy iboralar, dinamik rivojlanish, hissiy ta’sirchanlik va badiiy obrazni yetkazish nafasni oqilona taqsimlash qobiliyati bilan bog‘liq. Shu ma’noda nafas olish nafaqat vokal jarayonining fiziologik asosi, balki musiqiy ta’sirchanlikning muhim vositasi ham hisoblanadi. Nafas olish texnikasini bilish darajasi qanchalik yuqori bo‘lsa, xonandaning badiiy imkoniyatlari shunchalik keng bo‘ladi, ijrosi shunchalik ishonarli chiqadi.

Qo‘shiqchilik nafasi professional vokal mahoratining asosini tashkil etadi. U tovush hosil bo‘lishining barqarorligini, tembr sifatini, intonatsiya aniqligini, dinamik moslashuvchanlikni va ijroning badiiy ifodaliligini ta’minlaydi. To‘g‘ri nafas olish ko‘nikmalarini shakllantirish vokal pedagogikasining eng muhim vazifalaridan biri bo‘lib, kasbiy ta’limning barcha bosqichlarida ishlashni talab etadi. Qo‘shiqchilik nafasini takomillashtirish ijrochining ijodiy salohiyatini ochib berishga yordam beradi va yuqori malakali vokalchi bo‘lib yetishish uchun zarur shart-sharoit hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Гарбузов Н.А. Внутризонный интонационный слух и методы его развития. – М.: Музыка, 1980.
2. Карауловский Н. Звуковысотная интонация на духовых инструментах и проблема исполнительского строя. – М., 1979.
3. Декан К. Анализ причин неудовлетворительного звукового качества медных духовых инструментов. – Прага, 1976.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

YOSH KUYCHINING IJODIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH (AKADEMIK VOKAL TA'LIMI JARAYONIDA).

Lola Zaynuttinovna Saidmuhamedova, O'zbekiston davlat konservatoriyasi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada akademik vokal sinfi talabalarining ijodiy tafakkurini rivojlantirish masalalari qo'shiqchi kasbiy tayyorgarligining muhim tarkibiy qismi sifatida ko'rib chiqiladi. Vokal ijrochisining ijodiy shaxs sifatida shakllanishi yo'nalishlari, vokal mahorat va artistlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, shuningdek, ijro faoliyatida tasavvur, sahnaviy harakat va badiiy obrazning roli tahlil qilinadi. Yosh qo'shiqchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik usullariga alohida e'tibor qaratiladi.

MAQSAD: akademik vokal sinfi talabalarining ijodiy tafakkurini rivojlantirish va uni qo'shiqchi kasbiy tayyorgarligining muhim tarkibiy qismi sifatida tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda vokal pedagogika manbalari, ijrochilik san'ati nazariyasi hamda akademik vokal talabalarining amaliy faoliyati tahlil qilindi. Tahliliy va pedagogik kuzatuv metodlari qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ijodiy tafakkurni rivojlantirish vokal ijrochining artistlik mahoratini oshiradi, sahnaviy ifoda va badiiy obraz yaratish qobiliyatini kuchaytiradi. Vokal mahorat va artistlik o'rtasidagi uzviy bog'liqlik ijro sifatini belgilovchi muhim omil ekanligi aniqlandi.

XULOSA: akademik vokal ta'limida ijodiy tafakkurni rivojlantirish ijrochining kasbiy va badiiy shakllanishida muhim o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: ijodiy tafakkur, akademik vokal, artistlik, sahnaviy obraz, tasavvur, ijrochilik mahorati, vokal pedagogika.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ МОЛОДОГО ПЕВЦА В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ АКАДЕМИЧЕСКОМУ ВОКАЛУ.

Лола Зайнутдиновна Саидмухамедова, Государственная консерватория Узбекистана.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются вопросы развития творческого мышления студентов класса академического вокала как одного из важнейших компонентов профессиональной подготовки певца. Анализируются основные направления формирования творческой личности вокалиста, взаимосвязь вокального мастерства и артистизма, а также роль воображения, сценического действия и художественного образа в исполнительской деятельности. Особое внимание уделяется педагогическим методам развития творческих способностей молодых певцов.

ЦЕЛЬ: изучение развития творческого мышления студентов академического вокала как важной составляющей профессиональной подготовки певца.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы источники вокальной педагогики, теория исполнительского искусства и практическая деятельность студентов академического вокала. Использованы аналитический и педагогический методы наблюдения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что развитие творческого мышления повышает артистическое мастерство вокалиста, усиливает сценическую выразительность и способность создавать художественный образ. Установлено, что тесная связь между вокальной техникой и артистизмом является важным фактором качества исполнения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие творческого мышления в академическом вокальном обучении играет важную роль в профессиональном и художественном становлении исполнителя.

Ключевые слова: творческое мышление, академический вокал, артистизм, сценический образ, воображение, исполнительское мастерство, вокальная педагогика.

DEVELOPMENT OF CREATIVE THINKING IN YOUNG SINGERS DURING ACADEMIC VOCAL TRAINING.

Lola Zaynuttinovna Saidmukhamedova, State Conservatory of Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the development of creative thinking among students of academic vocal classes as one of the most important components of a singer's professional training. It analyzes the main directions of forming a vocalist's creative personality, the relationship between vocal technique and artistry, as well as the role of imagination, stage action, and artistic image in performance practice. Special attention is given to pedagogical methods for developing the creative abilities of young singers.

AIM: to study the development of creative thinking in academic vocal students as an important component of a singer's professional training.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed vocal pedagogy literature, performance art theory, and practical activities of academic vocal students. Analytical and pedagogical observation methods were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings showed that developing creative thinking enhances a vocalist's artistic skills, strengthens stage expressiveness, and improves the ability to create artistic imagery. It was established that the close connection between vocal technique and artistry is a key factor in performance quality.

CONCLUSION: the development of creative thinking in academic vocal education plays an important role in the professional and artistic formation of a performer.

Keywords: creative thinking, academic vocal, artistry, stage image, imagination, performance skills, vocal pedagogy.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Bugungi kunda professional xonanda shunchaki vokal mahoratining egasi emas, balki musiqa va sahna harakati vositasida qahramonning ichki dunyosini ochib bera oladigan va muallif g‘oyasini tinglovchiga yetkaza oladigan badiiy asarning to‘laqonli tarjimoniga aylanib bormoqda.Vokal pedagogikasining eng muhim vazifasi xonanda-san’atkor-rassom shaxsini shakllantirishdan iborat. Bunday uchlik o‘quvchining vokal-texnik, ijrochilik va ijodiy fazilatlarini uyg‘un rivojlantirishni nazarda tutadi. Ovozni yuqori darajada egallashning o‘zi ijroning badiiy ishonarliligini kafolatlamaydi. Sahna obrazini yaratish, qahramonning hissiy holatini ifodalash, asar dramaturgiyasini qurish va tinglovchilar bilan hissiy aloqa o‘rnatish qobiliyati ham muhim ahamiyatga ega.

Ijodiy tafakkurni rivojlantirishda sahna amaliyoti alohida ahamiyatga ega. Aynan sahnada ijrochining individual fazilatlari, uning obrazga kirishish va musiqiy materialni badiiy talqin qilish qobiliyati namoyon bo‘ladi. Tomoshabinlar oldida chiqish qilish nafaqat professional vokal tayyorgarligini, balki psixologik barqarorlikni, badiiy erkinlikni va asarning badiiy vazifalariga e’tiborni qaratish qobiliyatini ham talab etadi. Shuning uchun ijodiy tafakkurni rivojlantirish bo‘lajak vokalchining kasbiy tayyorgarligining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Yosh xonandaning ijodiy tafakkuri bosqichma-bosqich shakllanadi va kasbiy ta’limning barcha bosqichlarida tizimli pedagogik yordamni talab etadi. Bu jarayonda o‘quvchining badiiy dunyoqarashini turli musiqiy uslublar, janrlar va ijrochilik an’analari bilan tanishtirish orqali kengaytirish muhim o‘rin tutadiTalabaning estetik tajribasi qanchalik boy bo‘lsa, uning sahna talqinlari shunchalik chuqur va ishonarli bo‘ladi.Bunday yondashuv nafaqat malakali vokalchi, balki zamonaviy musiqa ijrochilik amaliyoti sharoitida yorqin badiiy obrazlar yaratish va to‘laqonli ijodiy o‘zini namoyon etishga qodir bo‘lgan fikrlaydigan ijodkorni tarbiyalash imkonini beradi.h qobiliyatini ham talab etadi. Shuning uchun ijodiy tafakkurni rivojlantirish bo‘lajak vokalchining kasbiy tayyorgarligining ajralmas qismi sifatida qaralishi lozim.

Yosh xonandaning ijodiy tafakkuri bosqichma-bosqich shakllanadi va kasbiy ta’limning barcha bosqichlarida tizimli pedagogik yordamni talab etadi. Bu jarayonda o‘quvchining badiiy dunyoqarashini turli musiqiy uslublar, janrlar va ijrochilik an’analari bilan tanishtirish orqali kengaytirish muhim o‘rin tutadi. Vokal san’atining ajoyib namunalarini o‘rganish, konsert tadbirlarida ishtirok etish, mahorat darslari va ijodiy loyihalarda qatnashish badiiy didni, ijrochilik madaniyatini va musiqiy materialni mustaqil ijodiy idrok etish qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Talabaning estetik tajribasi qanchalik boy bo‘lsa, uning sahna talqinlari shunchalik chuqur va ishonarli bo‘ladi.

Ijodiy tafakkurni rivojlantirishning muhim shartlaridan biri ta’lim jarayonida ijodiy erkinlik va tashabbus muhitini yaratishdir. O‘qituvchi nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalarni berishi, balki ijrochilik yechimlarini mustaqil izlashni rag‘batlantirishi, o‘quvchining individualligini qo‘llab-quvvatlashi va uning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarishga ko‘maklashishi lozim. Bunday yondashuv nafaqat malakali vokalchi, balki zamonaviy

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

musiqa ijrochilik amaliyoti sharoitida yorqin badiiy obrazlar yaratish va to‘laqonli ijodiy o‘zini namoyon etishga qodir bo‘lgan fikrlaydigan ijodkorni tarbiyalash imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Гарбузов Н.А. Внутризонный интонационный слух и методы его развития. – М.: Музыка, 1980.
2. Карауловский Н. Звуковысотная интонация на духовых инструментах и проблема исполнительского строя. – М., 1979.
3. Декан К. Анализ причин неудовлетворительного звукового качества медных духовых инструментов. – Прага, 1976.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

REZERVGA BO‘SHATILGAN HARBIY XIZMATCHILAR IJTIMOIY-PSIXOLOGIK REINTEGRATSIYASINING GENDER XUSUSIYATLARI.

Ikmatullayev G‘ayrat Zokirovich, O‘zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti, Xizmat faoliyatini tarbiyaviy-psixologik ta’minlash kafedrasi boshlig‘ining o‘rinbosari , p.f.f.d.(PhD), dotsent

Annotatsiya

KIRISH: maqolada rezervga bo‘shatilgan harbiy xizmatchilarning fuqarolik jamiyatiga reintegratsiyalanish jarayonining psixologik va gender xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqotda harbiy xizmatdan keyingi moslashuv, ijtimoiy munosabatlarni qayta tiklash, yangi kasbiy va ijtimoiy rollarni o‘zlashtirish hamda psixologik barqarorlikni ta’minlash jarayonlariga gender omilining ta’siri yoritilgan. Erkak va ayol rezervchilarning ijtimoiy moslashuv, stressga bardoshlilik, kommunikativ salohiyat, psixologik himoya mexanizmlari va o‘zini o‘zi boshqarish ko‘rsatkichlaridagi farqlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, reintegratsiya samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi psixologik omillar hamda genderga sezgir psixologik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining ahamiyati asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari rezervga bo‘shatilgan harbiy xizmatchilar bilan ishlashning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish hamda ularning fuqarolik jamiyatiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta’minlashga xizmat qiladi.

MAQSAD: rezervga bo‘shatilgan harbiy xizmatchilarning fuqarolik jamiyatiga reintegratsiya jarayonining psixologik va gender xususiyatlarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda rezerv harbiy xizmatchilar o‘rtasida o‘tkazilgan psixologik so‘rovlar, kuzatuvlar hamda ilmiy adabiyotlar tahlili asos qilib olindi. Shuningdek, statistik va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari erkak va ayol rezervchilarning ijtimoiy moslashuv, stressga bardoshlilik va kommunikativ salohiyat ko‘rsatkichlarida sezilarli farqlar mavjudligini ko‘rsatdi. Gender omili reintegratsiya jarayonining psixologik dinamikasiga ta’sir qilishi aniqlandi. Shuningdek, psixologik qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarining samaradorligi yuqori ekanligi asoslandi.

XULOSA: rezervga bo‘shatilgan harbiy xizmatchilarning fuqarolik jamiyatiga muvaffaqiyatli integratsiyasida psixologik va genderga sezgir yondashuv muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: rezervga bo‘shatilgan harbiy xizmatchilar, reintegratsiya, gender xususiyatlari, ijtimoiy moslashuv, psixologik moslashuv, stressga bardoshlilik, kommunikativ salohiyat, psixologik himoya mexanizmlari, o‘zini o‘zi boshqarish, fuqarolik jamiyati.

ГЕНДЕРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ РЕИНТЕГРАЦИИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ УВОЛЕННЫХ В РЕЗЕРВ.

Икматуллаев Гайрат Зокирович, Университет общественной безопасности Республики Узбекистан. Кафедра воспитательно-психологического обеспечения служебной деятельностизаместитель начальника кафедры, PhD, доцент.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются психологические и гендерные особенности реинтеграции военнослужащих, уволенных в резерв, в гражданское общество. Освещается влияние гендерного фактора на процессы адаптации после военной службы, восстановления социальных связей, освоения новых профессиональных и социальных ролей, а также поддержания психологической устойчивости. Проведен сравнительный анализ показателей социальной адаптации, стрессоустойчивости, коммуникативного потенциала, механизмов психологической защиты и саморегуляции у мужчин и женщин, находящихся в резерве. Обоснована значимость гендерно чувствительных механизмов психологической поддержки и факторов, способствующих успешной реинтеграции военнослужащих. Результаты исследования могут быть использованы для совершенствования научно-методических подходов к психологическому сопровождению лиц, уволенных в резерв, и повышения эффективности их интеграции в гражданскую среду.

ЦЕЛЬ: анализ психологических и гендерных особенностей процесса реинтеграции военнослужащих, уволенных в запас, в гражданское общество.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование основано на результатах психологических опросов военнослужащих запаса, наблюдений и анализа научной литературы. Также использовались статистический и сравнительный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали наличие значительных различий между мужчинами и женщинами-резервистами в уровнях социальной адаптации, стрессоустойчивости и коммуникативного потенциала. Установлено влияние гендерного фактора на психологическую динамику реинтеграции, а также эффективность механизмов психологической поддержки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: психологически и гендерно чувствительный подход имеет важное значение для успешной интеграции военнослужащих запаса в гражданское общество.

Ключевые слова: военнослужащие, уволенные в резерв, реинтеграция, гендерные особенности, социальная адаптация, психологическая адаптация, стрессоустойчивость, коммуникативный потенциал, механизмы психологической защиты, саморегуляция, гражданское общество.

GENDER-SPECIFIC FEATURES OF THE SOCIO-PSYCHOLOGICAL REINTEGRATION OF MILITARY PERSONNEL DISCHARGED TO THE RESERVE.

Ikmatullayev Gayrat Zokirovich, University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan Department of Educational and Psychological Support of Service Activities Deputy Head of the Department, PhD, Associate Professor.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the psychological and gender-specific characteristics of the reintegration of military personnel discharged into the reserve into

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

civilian society. Particular attention is paid to the influence of gender factors on post-service adaptation, restoration of social relationships, acquisition of new professional and social roles, and maintenance of psychological stability. The study provides a comparative analysis of social adaptation, stress resilience, communicative potential, psychological defense mechanisms, and self-regulation among male and female reservists. The significance of gender-sensitive psychological support mechanisms and factors contributing to successful reintegration is substantiated. The findings may contribute to the improvement of scientific and methodological approaches to psychological support for discharged military personnel and facilitate their effective integration into civilian life.

AIM: to analyze the psychological and gender-specific characteristics of the reintegration of military personnel discharged into the reserve into civilian society.

MATERIALS AND METHODS: the study was based on psychological surveys of reserve military personnel, observations, and analysis of scientific literature. Statistical and comparative methods were also applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed significant differences between male and female reserve personnel in social adaptation, stress resilience, and communicative abilities. The gender factor was found to influence the psychological dynamics of reintegration, and psychological support mechanisms proved effective.

CONCLUSION: a psychologically and gender-sensitive approach is crucial for the successful integration of reserve military personnel into civil society.

Keywords: reservists, discharged military personnel, reintegration, gender characteristics, social adaptation, psychological adaptation, stress resilience, communicative potential, psychological defense mechanisms, self-regulation, civilian society.

Harbiy sohada amalga oshirilayotgan zamonaviy islohotlar nafaqat qurolli kuchlarning tashkiliy va funksional salohiyatini takomillashtirishga, balki harbiy xizmatni yakunlagan shaxslarning fuqarolik jamiyatiga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvini ta'minlashga ham qaratilgan murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayon sifatida namoyon bo'lmoqda. Ushbu jarayonning muhim tarkibiy qismi rezervga bo'shatilgan harbiy xizmatchilarni jamiyatga reintegratsiya qilish tizimini rivojlantirishdan iboratdir. Chunki harbiy xizmat davomida shakllangan qadriyatlar, xulq-atvor me'yorlari, ijtimoiy rollar va kasbiy identifikatsiya fuqarolik hayoti talablariga moslashtirilishi zarur bo'ladi.

Aksariyat tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki [1], ayol harbiy xizmatchilar xizmat davrida ham, xizmatdan keyin ham turli darajadagi gender kamsitishlari, ayollarga nisbatan nafrat va gender tengsizligiga duch keladilar; shu bilan birga, bolalikdagi jinsiy zo'ravonlik muammosi haqiqiy harbiy xizmat davrida ham jiddiy muammo bo'lib qolmoqda. Kelasi o'n yilliklarda Qurolli Kuchlar safiga kirayotgan ayollar soni ortib borishini inobatga olgan

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

holda, tadqiqotlar ayol harbiy xizmatchilarning muvaffaqiyatli moslashishi yo‘lidagi to‘siqlarni, ayniqsa, AQShdan tashqarida chuqurroq tushunishga yordam berishi lozim

Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, samarali harbiy islohotlar demokratik fuqaroviy nazorat, shaffof boshqaruv, hisobdorlik, inson huquqlariga hurmat va gender tengligi tamoyillariga asoslanishi lozim. Mazkur tamoyillar harbiy xizmatdan bo‘shatilgan shaxslarning keyingi hayot yo‘lini qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini ham qamrab oladi. Shu bois harbiy islohotlarning muvaffaqiyati faqat qurolli kuchlarning jangovar tayyorgarligi bilan emas, balki xizmatni yakunlagan harbiy xizmatchilarning fuqarolik muhitiga moslashuv darajasi, psixologik farovonligi va ijtimoiy faoliyatining samaradorligi bilan ham baholanadi [2].

Mariann Mankovski boshchiligidagi olimlar jamoasi tomonidan olib borilgan tadqiqotga ko‘ra, “Ayol harbiy xizmatchilarning xizmatdan keyingi motivatsiyasi, ularni tizimda saqlab qolish (ushlab turish) va reintegratsiya ehtiyojlarini yanada chuqur tadqiq etish zarur. Bu, ayniqsa, 2020-yilga kelib armiyaga qabul qilish bo‘yicha belgilangan 20 foizlik maqsadli ko‘rsatkichlar hamda armiya ayollar uchun potensial noqulay ish muhiti bo‘lishi mumkinligi haqidagi tushunchalarning ortib borayotganini inobatga olganda o‘ta muhimdir”[3].

Rezervga bo‘shatilgan harbiy xizmatchilar reintegratsiyasini ta’minlashda gender omili alohida ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Erkak va ayol harbiy xizmatchilar xizmat faoliyati davomida turlicha ijtimoiy tajriba, psixologik yuklama va kasbiy rol identifikatsiyasini shakllantiradilar. Shu sababli ularning fuqarolik hayotiga moslashish jarayonida namoyon bo‘ladigan psixologik reaksiyalar, ijtimoiy moslashuv strategiyalari, oilaviy munosabatlarga integratsiyalashuvi hamda mehnat bozoridagi o‘rni bir-biridan farqlanishi mumkin. Ayniqsa, ayol harbiy xizmatchilar uchun kasbiy identifikatsiyaning qayta shakllanishi, oilaviy va ijtimoiy rollarni uyg‘unlashtirish masalalari dolzarb bo‘lsa, erkak harbiy xizmatchilarda xizmat davomida shakllangan avtoritar boshqaruv uslublarini fuqarolik munosabatlari tizimiga moslashtirish zarurati yuzaga keladi [2].

Shu nuqtai nazardan, rezervga bo‘shatilgan harbiy xizmatchilarni reintegratsiya qilish tizimi gender sezgir yondashuv asosida tashkil etilishi, unda psixologik yordam, kasbiy qayta yo‘naltirish, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va oilaviy moslashuv mexanizmlarining o‘zaro integratsiyasi ta’minlanishi lozim. Bunday yondashuv harbiy xizmatni yakunlagan shaxslarning fuqarolik jamiyatida o‘z salohiyatini to‘laqonli ro‘yobga chiqarishi, ijtimoiy faolligini saqlab qolishi hamda jamiyat taraqqiyotiga samarali hissa qo‘shishiga xizmat qiladi. Demak, zamonaviy harbiy islohotlarning strategik maqsadlaridan biri professional, ijtimoiy mas’uliyatli va gender jihatdan inklyuziv mudofaa tizimini shakllantirish bilan bir qatorda, rezervga bo‘shatilgan harbiy xizmatchilarni jamiyatga muvaffaqiyatli reintegratsiya qilishning psixologik, ijtimoiy va institutsional asoslarini takomillashtirishdan iboratdir. Mazkur vazifalarning samarali amalga oshirilishi harbiy tashkilotlar va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi ijtimoiy ishonchni mustahkamlashga, inson kapitalini saqlashga hamda milliy xavfsizlikning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi [3].

1-jadval

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Adaptivlikning jins omili bo‘yicha farqlari (n=735)

Ko‘rsatkichlar	O‘rtacha ranglar		Statistik qiymat	
	Erkak harbiy xizmatchilar (N-693)	Ayol harbiy xizmatchilar (N-42)	U	p
Ishonchlilik darajasi	364,60	444,10	9197	0,006**
Xulq-atvorni boshqarish	365,71	405,71	12969	0,236
Kommunikativ potensial	367,71	372,85	14349,5	0,879
Axloqiy me’yoriylik	366,96	485,14	8833	0,005**
Shaxsning moslashuvchanlik potensiali	366,74	488,73	13682,5	0,000**

Izoh: * - p<0,05; ** - p<0,01.

Adaptivlikning jins omili bo‘yicha farqlari o‘rganilganda ishonchlilik darajasi shkalasi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilarning o‘rtacha rang qiymati 364,60 ni, ayol harbiy xizmatchilarniki esa 444,10 ni tashkil etdi (U=9197; p<0,01). Ayol respondentlarda ichki barqarorlik, vaziyatlarni adekvat baholash, o‘z imkoniyatlariga ishonch va psixologik tayanch tizimi erkaklarga nisbatan kuchliroq shakllanganligini ko‘rsatadi. Ayollarning o‘z faoliyatiga nisbatan mas’uliyatliroq munosabatda bo‘lishi, qaror qabul qilishda ehtiyotkorlik va ijtimoiy vaziyatlarni chuqurroq tahlil qilishga moyilligi ushbu natijaning shakllanishida muhim omillardan biri bo‘lishi mumkin.

Xulq-atvorni boshqarish shkalasi bo‘yicha erkaklarda o‘rtacha rang 365,71, ayollarda esa 405,71 ni tashkil etdi (U=12969; p>0,05). Biroq ushbu ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi tafovut barqaror qonuniyat sifatida namoyon bo‘lmadi. Harbiy faoliyat davomida shakllangan intizom, o‘zini nazorat qilish, vaziyatga mos ravishda harakat qilish va xulq-atvorni boshqarish ko‘nikmalari erkaklar hamda ayollarda deyarli bir xil darajada rivojlanganligini ko‘rsatadi. Harbiy xizmatning o‘zi mazkur sifatlarni standartlashtiruvchi va umumiy me’yorlar asosida shakllantiruvchi muhit hisoblanadi. Kommunikativ potensial shkalasi bo‘yicha erkak respondentlarda o‘rtacha rang 367,71, ayollarda esa 372,85 ni tashkil etdi (U=14349,5; p>0,05). Erkak va ayol harbiy xizmatchilarning muloqotga kirishish, ijtimoiy aloqalarni shakllantirish va qo‘llab-quvvatlash imkoniyatlari o‘rtasida sezilarli tafovut mavjud emasligini ko‘rsatadi. Harbiy muhitda kommunikativ ko‘nikmalar kasbiy faoliyatning ajralmas qismi sifatida shakllanishi bilan izohlanadi. Natijada kommunikativ kompetensiyalar jinsdan qat’i nazar o‘xshash darajada rivojlanadi.

Axloqiy me’yoriylik shkalasi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilar 366,96, ayol harbiy xizmatchilar esa 485,14 o‘rtacha rang qiymatini namoyon etdi (U=8833; p<0,01). Ayol respondentlarda axloqiy me’yorlarga rioya qilish, ijtimoiy qoidalarga moslashish va xulq-atvorni normativ talablar asosida tashkil etish darajasi yuqoriroq ekanligini ko‘rsatadi. Ayollar odatda ijtimoiy munosabatlar tizimida mas’uliyat, me’yoriylik va o‘z xatti-harakatlarining oqibatlarini hisobga olishga ko‘proq e’tibor qaratishi bilan tavsiflanadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Shu sababli axloqiy me'yoriylik komponentida yuqoriroq natijalar kuzatilgan bo'lishi mumkin. Shaxsning moslashuvchanlik potensiali shkalasi bo'yicha erkak respondentlarda o'rtacha rang 366,74 ni, ayollarda esa 488,73 ni tashkil etdi (U=13682,5; p<0,01). Ayol harbiy xizmatchilarning yangi ijtimoiy sharoitlarga moslashish, vaziyat o'zgarishlariga javob qaytarish, mavjud resurslardan foydalanish va psixologik muvozanatni saqlash imkoniyatlari yuqoriroq ekanligini ko'rsatadi. Ayniqsa, rezervga bo'shatilgandan keyingi fuqaroviy hayotga integratsiyalashuv jarayonida ayollar ijtimoiy munosabatlar tizimidan, oilaviy qo'llab-quvvatlashdan va emotsional moslashuv mexanizmlaridan samaraliroq foydalanishi mumkin. Adaptivlik ko'rsatkichlari tahlili ayol harbiy xizmatchilar ishonchlilik darajasi, axloqiy me'yoriylik va umumiy moslashuvchanlik potensiali bo'yicha erkak harbiy xizmatchilarga nisbatan yuqoriroq natijalarni namoyon etganligini ko'rsatdi. Xulq-atvorni boshqarish hamda kommunikativ potensial komponentlari esa erkak va ayol respondentlarda o'xshash darajada shakllangan. Bu holat rezervga bo'shatilgan ayol harbiy xizmatchilarda fuqaroviy hayotga moslashuv jarayonini qo'llab-quvvatlovchi ichki psixologik resurslar va normativ-regulyativ mexanizmlar nisbatan faolroq ekanligini ko'rsatadi [4].

2-jadval

Adaptatsiya darajasining jins omili bo'yicha farqlari (n=735)

Ko'rsatkichlar	O'rtacha ranglar		Statistik qiymat	
	Erkak harbiy xizmatchilar (N-693)	Ayol harbiy xizmatchilar (N-42)	U	p
Kommunikativlik	369,21	348,02	13714	0,530
O'ziga ishonch	369,93	336,18	13216,5	0,317
Emotsionallik	367,24	380,57	14025	0,692
Nostalgiya	379,64	340,92	13415,5	0,393
Begonalashuv	379,28	346,80	13662,5	0,505
Adaptatsiya	365,22	473,82	9628,5	0,009**

Izoh: * - p<0,05; ** - p<0,01.

Adaptatsiya darajasining jins omili bo'yicha farqlari shuni ko'rsatadiki, adaptatsiya jarayonining alohida tarkibiy qismlarida erkak va ayol respondentlar o'xshash natijalarni namoyon etgan bo'lsalar-da, umumiy adaptatsiya ko'rsatkichida ayol harbiy xizmatchilar nisbatan yuqoriroq natijalarni qayd etgan.

Kommunikativlik shkalasi bo'yicha erkak harbiy xizmatchilarning o'rtacha rang qiymati 369,21 ni, ayol harbiy xizmatchilarniki esa 348,02 ni tashkil etdi (U=13714; p>0,05). Muloqotga kirishish, ijtimoiy aloqalarni shakllantirish va kommunikativ munosabatlarni qo'llab-quvvatlash imkoniyatlari erkak va ayol respondentlarda deyarli bir xil darajada namoyon bo'lishini ko'rsatadi. Harbiy faoliyatning jamoaviy xarakteri va xizmat vazifalarini hamkorlikda bajarish zarurati ikkala jins vakillarida ham kommunikativ kompetensiyalarni shakllantiruvchi omil sifatida xizmat qilgan bo'lishi mumkin. O'ziga ishonch shkalasi bo'yicha erkak respondentlarda o'rtacha rang 369,93, ayol

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

respondentlarda esa 336,18 ni tashkil etdi (U=13216,5; p>0,05). O‘z imkoniyatlarini baholash, shaxsiy salohiyatga ishonch va kelajak faoliyatiga nisbatan ichki tayanch hissi erkak va ayol harbiy xizmatchilarda o‘xshash darajada shakllanganligini ko‘rsatadi. Erkaklarda ko‘rsatkich nisbatan yuqoriroq bo‘lsa-da, bu tafovut barqaror qonuniyat darajasiga yetmagan.

Emotsionallik shkalasi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilarda o‘rtacha rang 367,24, ayollarda esa 380,57 ni tashkil etdi (U=14025; p>0,05). Ushbu holat hissiy reaksiyalar, emotsional ta’sirchanlik va kechinmalar intensivligi bo‘yicha erkak va ayol respondentlar o‘rtasida keskin tafovut mavjud emasligini ko‘rsatadi. Harbiy xizmat davomida emotsiyalarni nazorat qilish, hissiy reaksiyalarni boshqarish va stressli vaziyatlarda o‘zini tutish ko‘nikmalarining shakllanishi mazkur natijaning asosiy omillaridan biri sifatida qaralishi mumkin. Nostalgiya shkalasi bo‘yicha erkak respondentlarda o‘rtacha rang 379,64, ayol respondentlarda esa 340,92 ni tashkil etdi (U=13415,5; p>0,05). Bu natija harbiy xizmat davriga bo‘lgan emotsional bog‘liqlik, o‘tmish tajribalariga murojaat qilish va avvalgi hayot bosqichlarini idealizatsiya qilish tendensiyasi erkaklarda nisbatan yuqoriroq namoyon bo‘lishini ko‘rsatsa-da, ushbu tafovut umumiy qonuniyat sifatida namoyon bo‘lmagan. Erkak respondentlarning harbiy faoliyat bilan identifikatsiyasi kuchliroq bo‘lishi mazkur tendensiyani izohlovchi omillardan biri sifatida qaralishi mumkin.

Begonalashuv shkalasi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilar 379,28, ayol harbiy xizmatchilar esa 346,80 o‘rtacha rang qiymatini qayd etgan (U=13662,5; p>0,05). Ushbu natija yangi ijtimoiy muhitga nisbatan o‘zini chetda his qilish, ijtimoiy ajralish hissi yoki subyektiv yakkalanish darajasi erkak va ayol respondentlarda sezilarli farqlanmasligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, erkaklarda ko‘rsatkichning nisbatan yuqoriroq bo‘lishi fuqaroviy muhitga moslashuvda harbiy identitetning uzoqroq saqlanib qolishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Umumiy adaptatsiya shkalasi bo‘yicha erkak respondentlarda o‘rtacha rang 365,22 ni, ayol respondentlarda esa 473,82 ni tashkil etdi (U=9628,5; p<0,01). Ushbu natija ayol harbiy xizmatchilarda umumiy moslashuv darajasi yuqoriroq ekanligini ko‘rsatadi. Ayollar yangi ijtimoiy sharoitlarga moslashishda mavjud ijtimoiy resurslardan, oilaviy va emotsional qo‘llab-quvvatlash tizimlaridan samaraliroq foydalanishi, yangi rollarni qabul qilish va ijtimoiy munosabatlarni qayta tashkil etishga moslashuvchanroq yondashishi mumkin. Shu sababli fuqaroviy hayotga integratsiyalashuv jarayonida ayol respondentlar umumiy adaptatsiya ko‘rsatkichlari bo‘yicha yuqoriroq natijalarni namoyon etgan [5].

Adaptatsiya tizimi komponentlari orasida kommunikativlik, o‘ziga ishonch, emotsionallik, nostalgiya va begonalashuv ko‘rsatkichlari erkak va ayol harbiy xizmatchilarda o‘xshash darajada shakllanganligi kuzatiladi. Biroq umumiy adaptatsiya ko‘rsatkichining ayollarda yuqoriroq namoyon bo‘lishi ularning yangi ijtimoiy muhitga moslashish, o‘zgaruvchan sharoitlarga javob qaytarish va fuqaroviy hayot talablarini qabul qilish imkoniyatlari nisbatan rivojlanganligini ko‘rsatadi. Mazkur natija rezervga bo‘shatilgan ayol harbiy xizmatchilarning reintegratsiya jarayonida mavjud psixologik va ijtimoiy resurslardan samaraliroq foydalanish tendensiyasini aks ettiradi.

3-jadval

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Shaxsning o‘zini o‘zi boshqarish darajasining jins omili bo‘yicha farqlari (n=735)

Ko‘rsatkichlar	O‘rtacha ranglar		Statistik qiymat	
	Erkak harbiy xizmatchilar (N-693)	Ayol harbiy xizmatchilar (N-42)	U	p
Rejalashtirish	368,57	358,52	14155	0,765
Natijani baholash	368,47	360,19	14225	0,803
Moslashuvchanlik	364,51	475,64	8132	0,008**
Modellashtirish	365,98	441,31	9154	0,009**
Irodaviy qat’iyat	367,47	376,81	14183	0,780
Emotsional barqarorlik	411,09	317,05	12413	0,007**
Umumiy regulyatsiya indeksi	366,74	380,00	14007	0,693

Izoh: * - p<0,05; ** - p<0,01.

Shaxsning o‘zini o‘zi boshqarish darajasi ko‘rsatkichlarining jins omili bo‘yicha farqlari amalga oshirilgan tahlil natijalari erkak va ayol harbiy xizmatchilarda o‘zini regulyatsiya qilish tizimining ayrim komponentlari turlicha namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Olingan ma’lumotlar ayrim regulyativ funksiyalarda ayol respondentlarning, ayrim komponentlarda esa erkak respondentlarning nisbatan ustun pozitsiyaga ega ekanligini namoyon etdi. Rejalashtirish shkalasi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilarning o‘rtacha rang qiymati 368,57 ni, ayol harbiy xizmatchilarniki esa 358,52 ni tashkil etdi (U=14155; p>0,05). Maqsad qo‘yish, kelajak faoliyatini oldindan tashkil etish va hayotiy strategiyalarni shakllantirish darajasi erkak va ayol respondentlarda deyarli bir xil ekanligini ko‘rsatadi. Harbiy xizmat davomida faoliyatni oldindan rejalashtirish, vazifalarni aniq belgilash va maqsadga yo‘naltirilgan harakat qilish ko‘nikmalarining shakllanishi ushbu komponentda jinsiy tafovutlarning kamayishiga olib kelgan bo‘lishi mumkin. Natijani baholash shkalasi bo‘yicha erkak respondentlarda o‘rtacha rang 368,47, ayol respondentlarda esa 360,19 ni tashkil etdi (U=14225; p>0,05). Ushbu natija o‘z faoliyati natijalarini tahlil qilish, xatolarni anglash va erishilgan natijalarni baholash qobiliyati erkak va ayol harbiy xizmatchilarda o‘xshash darajada rivojlanganligini ko‘rsatadi. Refleksiv tahlil va o‘z faoliyatiga nisbatan baholovchi munosabat shakllanishida jins omili muhim rol o‘ynamayotganligi kuzatiladi [6].

Moslashuvchanlik shkalasi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilarning o‘rtacha rang qiymati 364,51 ni, ayol respondentlarniki esa 475,64 ni tashkil etdi (U=8132; p<0,01). Ayol harbiy xizmatchilarda vaziyat o‘zgarishlariga moslashish, yangi sharoitlarga tez yo‘nalish olish va xulq-atvor strategiyalarini qayta tashkil etish qobiliyati yuqoriroq ekanligini ko‘rsatadi. Ayollar yangi ijtimoiy talablarni qabul qilish, muqobil yechimlarni topish va o‘zgaruvchan sharoitlarda faoliyat yuritishda ko‘proq moslashuvchanlik namoyon etishi mumkin. Bu xususiyat reintegratsiya jarayonida muhim psixologik resurs sifatida namoyon bo‘ladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Modellashtirish shkalasi bo‘yicha erkak respondentlarda o‘rtacha rang 365,98, ayollarda esa 441,31 ni tashkil etdi (U=9154; p<0,01). Ayol harbiy xizmatchilar vaziyatlarni oldindan tasavvur qilish, ehtimoliy natijalarni prognozlash va faoliyatning muqobil ssenariylarini shakllantirish borasida yuqoriroq imkoniyatlarga ega ekanligini ko‘rsatadi. Mazkur holat ayollarning vaziyatga ko‘proq kompleks yondashishi, ehtimoliy oqibatlarni oldindan hisobga olishga moyilligi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Irodaviy qat’iyat shkalasi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilarda o‘rtacha rang 367,47, ayollarda esa 376,81 ni tashkil etdi (U=14183; p>0,05). Natijalar maqsadga erishishda qat’iyatlilik, qiyinchiliklarni yengib o‘tish va faoliyatni davom ettirish qobiliyati erkak va ayol respondentlarda deyarli bir xil darajada shakllanganligini ko‘rsatadi. Harbiy xizmatning o‘zi qat’iyatlilik va mas’uliyat kabi sifatlarni shakllantiruvchi muhim muhit bo‘lib xizmat qilganligi sababli ushbu komponentda sezilarli tafovut kuzatilmaydi.

Emotsional barqarorlik shkalasi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilar 411,09, ayol harbiy xizmatchilar esa 317,05 o‘rtacha rang qiymatini qayd etgan (U=12413; p<0,01). Erkak respondentlarda hissiy reaksiyalarni nazorat qilish, emotsional zo‘riqishlarga bardosh berish va psixologik muvozanatni saqlash darajasi nisbatan yuqoriroq ekanligini ko‘rsatadi. Harbiy xizmatning qattiq intizomiy talablari va stressli vaziyatlarda faoliyat yuritish tajribasi erkaklarda emotsional nazorat mexanizmlarining kuchliroq shakllanishiga xizmat qilgan bo‘lishi mumkin. Umumiy regulyatsiya indeksi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilarning o‘rtacha rang qiymati 366,74 ni, ayol respondentlarniki esa 380,00 ni tashkil etdi (U=14007; p>0,05). O‘zini o‘zi boshqarish tizimining integral ko‘rsatkichi erkak va ayol respondentlarda umumiy jihatdan o‘xshash darajada rivojlanganligini ko‘rsatadi. Ayrim tarkibiy komponentlarda tafovutlar kuzatilgan bo‘lsa-da, umumiy regulyativ salohiyat darajasida sezilarli farqlanish namoyon bo‘lmaydi.

O‘zini o‘zi boshqarish tizimida moslashuvchanlik va modellashtirish komponentlari ayol harbiy xizmatchilarda yuqoriroq namoyon bo‘lganligi kuzatiladi. Bu ularning yangi sharoitlarga moslashish va vaziyatlarni oldindan prognozlash imkoniyatlari rivojlanganligini ko‘rsatadi. Emotsional barqarorlik komponentida esa erkak respondentlarning ustunligi qayd etilib, bu hissiy nazorat va stressli vaziyatlarda ichki muvozanatni saqlash qobiliyatining kuchliroq shakllanganligini bildiradi. Rejalashtirish, natijani baholash, irodaviy qat’iyat va umumiy regulyatsiya ko‘rsatkichlari esa erkak va ayol harbiy xizmatchilarda o‘xshash darajada namoyon bo‘lib, mazkur sifatlar harbiy faoliyat davomida umumiy kasbiy tajriba asosida shakllanganligini tasdiqlaydi.

4-jadval

Psixologik himoya mexanizmlarining jins omili bo‘yicha farqlari (n=735)

Ko‘rsatkichlar	O‘rtacha ranglar		Statistik qiymat	
	Erkak harbiy xizmatchilar (N-693)	Ayol harbiy xizmatchilar (N-42)	U	p
Bostirish	364,72	472,06	9282,5	0,008**
Regressiya	478,17	365,13	8432,5	0,008**

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Reaksiyalarning shakllanishi	368,76	355,45	14026	0,692
Ratsionalizatsiya	366,09	399,55	13228	0,320
Ko‘chirish	366,16	428,42	13275,5	0,337
Inkor_etish	344,91	418,98	12412	0,108
Proyeksiya	365,96	451,61	9141,5	0,009**
Kompensatsiya	367,19	451,39	9990,5	0,003**
Sublimatsiya	448,71	356,29	9061	0,012*

Izoh: * - p<0,05; ** - p<0,01.

Psixologik himoya mexanizmlarining jins omili bo‘yicha tahlil natijalari erkak va ayol harbiy xizmatchilarda psixologik himoya tizimining ayrim komponentlari turlicha namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Natijalar himoya mexanizmlarining ayrimlari jinsga sezgir ekanligini, ayrimlari esa erkak va ayol respondentlarda o‘xshash darajada shakllanganligini namoyon etdi. Bostirish shkalasi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilarning o‘rtacha rang qiymati 364,72 ni, ayol harbiy xizmatchilarniki esa 472,06 ni tashkil etdi (U=9282,5; p<0,01). Ayol respondentlarda salbiy kechinmalar, ichki ziddiyatlar va noxush hissiyotlarni ong darajasidan siqib chiqarish tendensiyasi kuchliroq ekanligini ko‘rsatadi. Ayollar muammoli vaziyatlarda ayrim hissiy kechinmalarni ochiq namoyon etishdan ko‘ra, ularni ichki nazorat ostida saqlashga moyil bo‘lishi mumkin. Bu holat psixologik muvozanatni vaqtinchalik saqlashga xizmat qilsa-da, uzoq muddatda ichki zo‘riqishlarning yig‘ilib borish ehtimolini ham yuzaga keltiradi. Regressiya shkalasi bo‘yicha erkak respondentlarda o‘rtacha rang 478,17, ayollarda esa 365,13 ni tashkil etdi (U=8432,5; p<0,01). Erkak harbiy xizmatchilarda stressli yoki murakkab vaziyatlarda avvalgi, sodda va yaxshi tanish xulq-atvor shakllariga qaytish tendensiyasi kuchliroq ekanligini ko‘rsatadi. Bunday holat noaniqlik yoki kuchli emotsional bosim sharoitlarida psixik energiyani tejash va psixologik xavfsizlik hissini tiklashga qaratilgan himoya mexanizmlaridan biri sifatida namoyon bo‘lishi mumkin.

Reaksiyalarning shakllanishi shkalasi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilar 368,76, ayol respondentlar esa 355,45 o‘rtacha rang qiymatini qayd etgan (U=14026; p>0,05). Ichki qabul qilinmaydigan impulslarni ularga qarama-qarshi bo‘lgan ijtimoiy maqbul xulq orqali ifodalash tendensiyasi erkak va ayol respondentlarda deyarli bir xil darajada shakllanganligini ko‘rsatadi. Harbiy muhitning qat’iy me’yorlari ushbu mexanizmning ikkala jins vakillarida ham o‘xshash tarzda rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatgan bo‘lishi mumkin. Ratsionalizatsiya shkalasi bo‘yicha erkak respondentlarda o‘rtacha rang 366,09, ayollarda esa 399,55 ni tashkil etdi (U=13228; p>0,05). Ichki ziddiyatlar yoki muvaffaqiyatsizliklarni mantiqiy asoslash va ularga izoh berish tendensiyasi erkak va ayol harbiy xizmatchilarda o‘xshash darajada namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi. Harbiy faoliyat davomida shakllangan analitik fikrlash va vaziyatni izohlash ko‘nikmalari bu komponentning jinsdan qat’i nazar rivojlanishiga xizmat qilgan bo‘lishi mumkin.

Ko‘chirish shkalasi bo‘yicha erkak respondentlarda o‘rtacha rang 366,16, ayollarda esa 428,42 ni tashkil etdi (U=13275,5; p>0,05). Salbiy emotsiyalarni yoki ichki zo‘riqishlarni asl manbadan boshqa obyektlarga yo‘naltirish tendensiyasi ayollarda

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

nisbatan yuqoriroq bo‘lishini ko‘rsatsa-da, bu tafovut umumiy qonuniyat darajasida namoyon bo‘lmaydi. Demak, ko‘chirish mexanizmi jins omiliga kuchli bog‘liq emas. Inkor etish shkalasi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilar 344,91, ayollar esa 418,98 o‘rtacha rang qiymatini qayd etgan (U=12412; p>0,05). Ayrim noxush voqeliklar yoki psixologik muammolarni qabul qilmaslik tendensiyasi ayollarda nisbatan yuqoriroq bo‘lishini ko‘rsatsa-da, bu farq barqaror tendensiya sifatida namoyon bo‘lmaydi. Shunday bo‘lsa-da, ayol respondentlarda hissiy himoya strategiyalari tarkibida inkor etish elementlari ko‘proq uchrashi mumkin.

Proyeksiya shkalasi bo‘yicha erkak respondentlarda o‘rtacha rang 365,96, ayollarda esa 451,61 ni tashkil etdi (U=9141,5; p<0,01). Ayol harbiy xizmatchilar ichki kechinmalar, xavotirlar yoki qabul qilinmagan hissiyotlarni tashqi muhitga nisbat berishga ko‘proq moyillik ko‘rsatishini bildiradi. Bu mexanizm shaxsga ichki psixologik taranglikni kamaytirishga yordam beradi, biroq ayrim hollarda atrofdagilar bilan munosabatlarda subyektiv baholashlarning kuchayishiga ham sabab bo‘lishi mumkin. Kompensatsiya shkalasi bo‘yicha erkak respondentlarda o‘rtacha rang 367,19, ayollarda esa 451,39 ni tashkil etdi (U=9990,5; p<0,01). Ayol respondentlarda mavjud kamchilik yoki yo‘qotishlarni boshqa faoliyatlar orqali qoplashga intilish tendensiyasi kuchliroq ekanligini ko‘rsatadi. Bu holat ayniqsa yangi ijtimoiy rol va maqomlarni o‘zlashtirish jarayonida shaxsning ichki resurslarini safarbar qilish mexanizmi sifatida namoyon bo‘lishi mumkin.

Sublimatsiya shkalasi bo‘yicha erkak harbiy xizmatchilar 448,71, ayol respondentlar esa 356,29 o‘rtacha rang qiymatini qayd etgan (U=9061; p<0,05). Erkak respondentlarda ichki zo‘riqish, agressiv impulslar yoki psixologik energiyani ijtimoiy maqbul va konstruktiv faoliyatlarga yo‘naltirish imkoniyati yuqoriroq ekanligini ko‘rsatadi. Sublimatsiya psixologik himoya mexanizmlarining eng yetuk shakllaridan biri hisoblanadi va erkak respondentlarda uning nisbatan yuqoriroq namoyon bo‘lishi ichki ziddiyatlarni amaliy faoliyat, mehnat yoki ijtimoiy faollik orqali qayta ishlash tendensiyasining kuchliroq ekanligini anglatadi. Psixologik himoya mexanizmlarining jins bo‘yicha tahlili ayol harbiy xizmatchilarda bostirish, proyeksiya va kompensatsiya kabi himoya strategiyalari faolroq namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Bu holat hissiy kechinmalarni ichki qayta ishlash va psixologik muvozanatni saqlashga qaratilgan himoya mexanizmlarining ustunligini aks ettiradi. Erkak harbiy xizmatchilarda esa regressiya va ayniqsa sublimatsiya mexanizmlarining yuqoriroq namoyon bo‘lishi ichki zo‘riqishlarni xulq-atvor va faoliyat darajasida qayta ishlash tendensiyasining kuchliroq shakllanganligini ko‘rsatadi. Reaksiyalarning shakllanishi, ratsionalizatsiya, ko‘chirish va inkor etish mexanizmlari esa erkak va ayol respondentlarda nisbatan o‘xshash darajada namoyon bo‘lib, ularning shakllanishida harbiy faoliyatning umumiy tajribasi muhim o‘rin tutishini tasdiqlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Smith A, Rafferty L, Croak B, Greenberg N, Khan R, Langston V, et al. (2025) A systematic review of military-to-civilian transition, The role of gender. PLoS ONE 20(2): e0316448. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0316448.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

2. Ikmatullayev G‘.Z. Yosh harbiy xizmatchilarning harbiy xizmatga professional adaptatsiyasi va kasbiy shakllanishi // Harbiy ta’lim va fanda innovatsiyalar. – Toshkent, 2023. – №2(17). – B. 84–88.
3. Mariann Mankowski, Leslie E. Tower, Cynthia A. Brandt, Kristin Mattocks, Why Women Join the Military: Enlistment Decisions and Postdeployment Experiences of Service Members and Veterans, Social Work, Volume 60, Issue 4, October 2015, Pages 315–323, https://doi.org/10.1093/sw/swv035
4. Ikmatullayev G‘.Z. Adaptatsiya jarayonining pedagogik-psixologik xususiyatlari // Markaziy Osiyoda jamiyat, gender va oila. – Toshkent, 2023. – №3(8). – B. 102–106.
5. Ikmatullayev G‘.Z. Harbiy xizmatga chaqiriluvchilarning harbiy xizmatga moslashishidagi qiyinchiliklar bo‘yicha nazariy yondashuvlar // Jamoat xavfsizligi ilmiy-amaliy jurnali. – Toshkent, 2024. – №3. – B. 143–147.
6. Ikmatullayev G‘.Z. Ijtimoiy muhit harbiy xizmatchilarning xizmat faoliyatiga psixologik moslashuvchanligida dinamik omil sifatida // Jamoat xavfsizligi ilmiy-amaliy jurnali. – Toshkent, 2025. – №1. – B. 86–90.
7. Ikmatullayev G‘.Z. Harbiy xizmatchilar oilalarini mustahkamlashda psixologik xizmatning roli // Psixologik xizmat ko‘rsatishda ta’limiy va kasbiy faoliyat uyg‘unligini ta’minlashning innovatsion yondashuv masalalari: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2020. – B. 306–309.
8. Ikmatullayev G‘.Z. Komandir va bo‘ysunuvchilar o‘rtasidagi nizoli vaziyatlar va ularni bartaraf etish yo‘llarini belgilovchi asosiy omillar // Milliy gvardiya tizimlarida, xususan ta’lim muassasalarida psixologik ta’minlash ishlarini tashkil etishning dolzarb masalalari: Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. – Toshkent, 2024. – B. 135–142.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

TALABALARDA MEDIAFALSAFIY TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY PEDAGOGIK TENDENSIYALARI.

Mirabdullayev Izzatillo Isroiljon o‘g‘li, University of economics end pedagogy NOTM Matematika va raqamli texnologiyalar kafedrasi katta o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada talabalarda mediafalsafiy tafakkurni shakllantirishning nazariy asoslari va zamonaviy pedagogik tendensiyalari tahlil qilingan. Mediafalsafiy tafakkurning tarkibiy komponentlari, uni rivojlantirishda raqamli pedagogika, media ta’lim, tanqidiy fikrlash va sun’iy intellekt texnologiyalarining o‘rni yoritilgan. Shuningdek, mediafalsafiy kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari va istiqbolli yo‘nalishlari asoslangan.

MAQSAD: talabalarda mediafalsafiy tafakkurni shakllantirishning nazariy asoslari va zamonaviy pedagogik yondashuvlarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda media ta’lim, raqamli pedagogika va sun’iy intellektga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Shuningdek, tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuv metodlari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari mediafalsafiy tafakkurni shakllantirishda raqamli pedagogika, media ta’lim va tanqidiy fikrlash muhim rol o‘ynashini ko‘rsatdi. Sun’iy intellekt texnologiyalari esa ta’lim jarayonini individuallashtirish va kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

XULOSA: mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimida muhim o‘rin tutadi va raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashuvi uning samaradorligini oshiradi.

Kalit so‘zlar: mediafalsafa, mediafalsafiy tafakkur, media ta’lim, raqamli pedagogika, tanqidiy fikrlash, refleksiya, media kompetentlik, sun’iy intellekt, axborot madaniyati

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ ФОРМИРОВАНИЯ МЕДИАФИЛОСОФСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ.

Мирамдуллаев Иззатилло Исроилджон угли, Мирамдуллаев Иззатилло Исроилджон угли. Университет экономики и педагогики (НОТМ) кафедра математики и цифровых технологий, старший преподаватель.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются теоретические основы и современные педагогические тенденции формирования медиафилософского мышления у студентов. Освещаются структурные компоненты медиафилософского мышления, роль цифровой педагогики, медиаобразования, критического мышления и технологий искусственного интеллекта в его развитии. Также обосновываются педагогические механизмы и перспективные направления развития медиафилософской компетентности.

ЦЕЛЬ: анализ теоретических основ и современных педагогических тенденций формирования медиафилософского мышления у студентов.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по медиаобразованию, цифровой педагогике и искусственному интеллекту. Использованы аналитический, сравнительный и системный подходы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что цифровая педагогика, медиаобразование и критическое мышление играют важную роль в формировании медиафилософского мышления. Технологии искусственного интеллекта способствуют индивидуализации обучения и развитию компетенций.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие медиафилософского мышления занимает важное место в современной системе образования, а интеграция цифровых технологий повышает его эффективность.

Ключевые слова: медиафилософия, медиафилософское мышление, медиаобразование, цифровая педагогика, критическое мышление, рефлексия, медиакомпетентность, искусственный интеллект, информационная культура.

MODERN PEDAGOGICAL TRENDS IN DEVELOPING MEDIA-PHILOSOPHICAL THINKING AMONG STUDENTS.

Mirabdullayev Izzatillo Isroiljon o‘g‘li, University of Economics and Pedagogy (NOTM)
Department of Mathematics and Digital Technologies, Senior Lecturer.

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the theoretical foundations and modern pedagogical trends in the formation of media-philosophical thinking among students. It highlights the structural components of media-philosophical thinking and the role of digital pedagogy, media education, critical thinking, and artificial intelligence technologies in its development. The pedagogical mechanisms and promising directions for developing media-philosophical competence are also substantiated.

AIM: to analyze the theoretical foundations and modern pedagogical trends in forming media-philosophical thinking among students.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific sources on media education, digital pedagogy, and artificial intelligence. Analytical, comparative, and system-based approaches were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that digital pedagogy, media education, and critical thinking play a key role in developing media-philosophical thinking. Artificial intelligence technologies contribute to individualized learning and competence development.

CONCLUSION: the development of media-philosophical thinking plays an important role in modern education, and its integration with digital technologies increases its effectiveness.

Keywords: media philosophy, media-philosophical thinking, media education, digital pedagogy, critical thinking, reflection, media competence, artificial intelligence, information culture.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda raqamli media vositalarining jamiyat hayotiga keng kirib borishi natijasida insonning axborotni qabul qilish, tahlil qilish va baholash mexanizmlarida sezilarli o‘zgarishlar yuz bermoqda. Ayniqsa, oliy ta’lim muassasalari talabalarining media makon bilan o‘zaro munosabatlari faollashib borayotgan bir sharoitda ularda media hodisalarni tanqidiy va falsafiy jihatdan anglash ko‘nikmalarini rivojlantirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, talabalarda mediafalsafiy tafakkurni shakllantirish masalasi zamonaviy ta’limning muhim ilmiy-amaliy yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

Raqamli transformatsiya jarayonlari ta’lim mazmuni, metodlari va vositalarining yangilanishiga olib kelmoqda. Sun’iy intellekt texnologiyalari, ijtimoiy tarmoqlar, raqamli platformalar va virtual kommunikatsiya vositalari talabalarning dunyoqarashi, qadriyatlari hamda axborotga munosabatini shakllantirishda muhim omilga aylanmoqda. Bunday sharoitda mediafalsafiy tafakkur talabalarga media kontentning mazmuni, maqsadi, g‘oyaviy yo‘nalishi va ijtimoiy ta’sirini anglash imkonini beruvchi intellektual mexanizm sifatida namoyon bo‘ladi. Shu sababli mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirish raqamli pedagogikaning ustuvor vazifalaridan biri sifatida qaralmoqda.

Muammoning ilmiy-pedagogik tadqiq etilganlik darajasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, media ta’lim, media savodxonlik, raqamli kompetentlik va tanqidiy fikrlash masalalari xorijiy hamda mahalliy olimlar tomonidan keng o‘rganilgan. Xususan, media ta’lim nazariyasida shaxsning media madaniyatini rivojlantirish, media matnlarni tahlil qilish va axborot xavfsizligini ta’minlash muammolari tadqiq etilgan. Biroq talabalarda mediafalsafiy tafakkurni shakllantirishning pedagogik mexanizmlari, uning aksiologik va refleksiv asoslari hamda zamonaviy pedagogik tendensiyalar bilan integratsiyalashgan holdagi rivojlantirish texnologiyalari yetarli darajada tizimli tadqiq etilmagan. Mazkur holat ushbu muammoni ilmiy-pedagogik jihatdan chuqur o‘rganish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Mediafalsafa zamonaviy falsafaning nisbatan yangi yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, media vositalarining inson tafakkuri, ijtimoiy ong, madaniyat va kommunikatsiya jarayonlariga ta’sirini o‘rganadi. Ushbu yo‘nalish XX asrning ikkinchi yarmida ommaviy kommunikatsiya vositalarining jadal rivojlanishi natijasida shakllanib, XXI asrda raqamli texnologiyalar, internet va sun’iy intellekt tizimlarining keng tarqalishi bilan yangi bosqichga ko‘tarildi. Mediafalsafa media vositalarini shunchaki axborot uzatish kanali sifatida emas, balki insonning voqelikni idrok etishi, dunyoqarashining shakllanishi va ijtimoiy munosabatlar tizimiga ta’sir ko‘rsatuvchi madaniy-falsafiy fenomen sifatida talqin qiladi. Shu jihatdan mediafalsafa media, texnologiya va inson o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni tahlil qilishga qaratilgan konseptual yondashuv hisoblanadi.

Mediafalsafiy tafakkur media muhitda shakllanayotgan axborotlarni tanqidiy, refleksiv va aksiologik nuqtayi nazardan baholashga asoslangan intellektual faoliyat turidir. Uning tarkibiy tuzilmasi bir nechta o‘zaro bog‘liq komponentlardan iborat. Kognitiv komponent media jarayonlari va axborot oqimlari haqidagi nazariy bilimlarni o‘z ichiga olsa, tanqidiy-tahliliy komponent media matnlardagi g‘oyalar, maqsadlar va yashirin mazmunlarni

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

aniqlashga xizmat qiladi. Refleksiv komponent shaxsning media bilan o‘zaro munosabatini anglash va baholashga yo‘naltirilgan bo‘lsa, aksiologik komponent media kontentning qadriyatlarga ta’sirini tahlil qilish imkonini beradi. Shuningdek, kommunikativ komponent media makonda mas’uliyatli va ongli muloqotni tashkil etishga xizmat qiladi. Mazkur komponentlarning uyg‘un rivojlanishi talabalarning media hodisalarini chuqur va tizimli anglashiga zamin yaratadi.

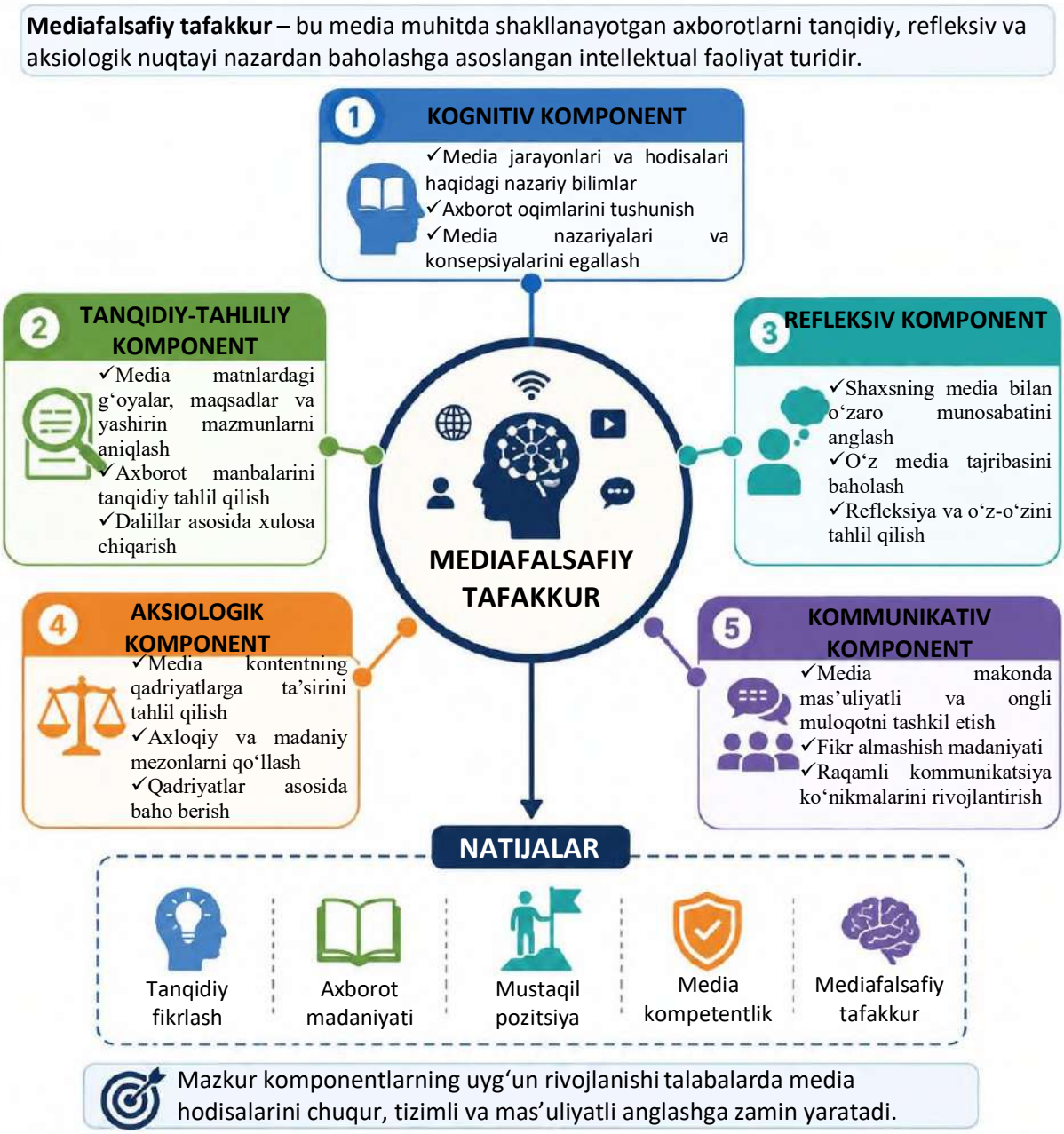
Talabalarda mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik ahamiyati zamonaviy ta’limning asosiy maqsadlaridan biri bo‘lgan mustaqil va tanqidiy fikrlovchi shaxsni shakllantirish bilan belgilanadi. Raqamli axborotlar hajmining ortib borishi sharoitida talaba faqat axborotni qabul qiluvchi emas, balki uni tahlil qiluvchi, baholovchi va qayta talqin qiluvchi subyektga aylanishi lozim. Mediafalsafiy tafakkur talabalarda media manipulyatsiyalarni anglash, axborotlarning ishonchliligini tekshirish, turli nuqtayi nazarlarni qiyosiy tahlil qilish hamda media makonda mustaqil pozitsiyani shakllantirish imkonini beradi. Shu sababli ushbu tafakkur turi tanqidiy fikrlash, refleksiv kompetentlik va axborot madaniyatini rivojlantirishning muhim pedagogik omili sifatida qaraladi.

Media, texnologiya va inson ongining o‘zaro aloqasi masalasi ko‘plab falsafiy konsepsiyalarda o‘z aksini topgan. Texnologik determinizm nazariyasida media vositalari jamiyat va tafakkur rivojlanishining muhim omili sifatida talqin qilinsa, kommunikativ falsafa vakillari media makonni ijtimoiy muloqot va ma’no almashinuvi muhiti sifatida izohlaydilar. Zamonaviy mediafalsafiy yondashuvlarda esa texnologiyalar insonning bilish jarayonlari, identikligi va dunyoni idrok etish usullarini transformatsiya qiluvchi vosita sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, raqamli platformalar va sun’iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi inson va texnologiya o‘rtasidagi chegaralarning nisbatan murakkablashishiga olib kelmoqda. Shu sababli mediafalsafiy tafakkur media muhitning nafaqat texnologik, balki ijtimoiy, madaniy va aksiologik jihatlarini anglashga yo‘naltirilgan zamonaviy pedagogik kategoriyalardan biri sifatida muhim ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy oliy ta’lim tizimida talabalarda mediafalsafiy tafakkurni shakllantirish kompetensiyaviy yondashuv asosida amalga oshirilmoqda. Mazkur yondashuv talabaning faqat nazariy bilimlarni egallashi bilan cheklanmay, balki media muhitda axborotni izlash, tahlil qilish, baholash va undan maqsadli foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Kompetensiyaviy yondashuv mediafalsafiy tafakkurni shaxsning media voqelikni anglash, axborotning mazmun-mohiyatini baholash va mustaqil xulosa chiqarish qobiliyati sifatida talqin etadi. Natijada talabalar media makonda yuzaga kelayotgan jarayonlarga faol va ongli munosabat bildirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

1-rasm. talabalarda mediafalsafiy tafakkur tuzilmasi.

Raqamli pedagogikaning rivojlanishi media ta’lim bilan integratsiyalashgan yangi ta’lim muhitini shakllantirmoqda. Elektron ta’lim platformalari, virtual laboratoriyalar, multimedia vositalari va masofaviy ta’lim texnologiyalari talabalarning media bilan ishlash tajribasini kengaytirishga xizmat qilmoqda. Ushbu integratsiya natijasida mediafalsafiy tafakkur nafaqat nazariy bilimlar, balki real media mahsulotlarini tahlil qilish, ularning ijtimoiy va madaniy ta’sirini baholash hamda media kontent yaratish faoliyati orqali rivojlantirilmoqda. Shu sababli media ta’lim va raqamli pedagogikaning o‘zaro uyg‘unligi zamonaviy ta’limning muhim tendensiyalaridan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirishda tanqidiy fikrlash va refleksiv yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Tanqidiy fikrlash media axborotlarning ishonchliligi, obyektivligi va maqsadga muvofiqligini tahlil qilish imkonini bersa, refleksiv yondashuv talabaning o‘z media tajribasi va media faoliyatiga ongli baho berishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, media manipulyatsiya, dezinformatsiya va axborot xavfsizligi bilan bog‘liq muammolar sharoitida tanqidiy-refleksiv faoliyat mediafalsafiy tafakkurning asosiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Bu esa talabalarda mustaqil pozitsiya va mas’uliyatli media madaniyatini shakllantirishga yordam beradi.

So‘nggi yillarda sun’iy intellekt texnologiyalari va raqamli platformalarning rivojlanishi mediafalsafiy tafakkurni shakllantirishning yangi imkoniyatlarini yuzaga keltirmoqda. Generativ sun’iy intellekt tizimlari, adaptiv o‘quv platformalari, raqamli assistentlar va ma’lumotlarni tahlil qilish vositalari talabalarning axborot bilan ishlash faoliyatini sezilarli darajada takomillashtirmoqda. Shu bilan birga, mazkur texnologiyalar axborotning haqqoniyligi, algoritmik ta’sir, raqamli etika va intellektual mustaqillik kabi yangi falsafiy masalalarni ham yuzaga chiqarmoqda. Natijada mediafalsafiy tafakkur texnologik taraqqiyotning ijtimoiy va ma’naviy oqibatlarini anglash vositasi sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Talabalarda mediafalsafiy tafakkurni shakllantirishning samaradorligi ko‘p jihatdan shaxsga yo‘naltirilgan va konstruktivistik ta’lim paradigmalariga bog‘liqdir. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim talabaning individual ehtiyojlari, qiziqishlari va tajribalarini hisobga olishga asoslanadi. Konstruktivistik yondashuv esa bilimlarni tayyor shaklda o‘zlashtirish emas, balki talabaning faol bilish faoliyati natijasida mustaqil ravishda qurishini nazarda tutadi. Ushbu paradigmalar mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirishda muammoli vaziyatlar, debatlar, media tahlil, loyiha faoliyati va refleksiv topshiriqlardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi. Natijada talaba media muhitda yuz berayotgan voqea va hodisalarni mustaqil tahlil qiluvchi, baholovchi va asoslangan qaror qabul qiluvchi faol subyekt sifatida shakllanadi.

Mediafalsafiy tafakkurni shakllantirishning zamonaviy pedagogik tendensiyalarini quyidagi yo‘nalishlar orqali umumlashtirish mumkin:

1. Kompetensiyaviy yondashuv asosida media va axborot kompetentligini rivojlantirish;
2. Raqamli pedagogika hamda media ta’lim integratsiyasini kuchaytirish;
3. Tanqidiy fikrlash va refleksiv faoliyatni ta’lim jarayoniga tizimli joriy etish;
4. Sun’iy intellekt va raqamli platformalardan pedagogik maqsadlarda foydalanish;
5. Shaxsga yo‘naltirilgan va konstruktivistik ta’lim texnologiyalarini keng qo‘llash;
6. Media xavfsizlik, raqamli etika va axborot madaniyatini rivojlantirish;
7. Talabalarning media mahsulotlarini yaratish va tahlil qilish faoliyatini qo‘llab-quvvatlash.

Mazkur tendensiyalar talabalarda mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirishning metodologik asoslarini takomillashtirishga xizmat qilib, ularning raqamli jamiyat sharoitida media voqelikni ongli, tanqidiy va qadriyatlar asosida anglash kompetentligini shakllantirishga imkon yaratadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Talabalarda mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirish zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri bo'lib, bu jarayonni samarali tashkil etish maxsus pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqishni talab etadi. Mediafalsafiy tafakkur media muhitda shakllanayotgan axborotlarni tanqidiy baholash, ularning g'oyaviy-mafkuraviy mazmunini tahlil qilish hamda media va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni falsafiy jihatdan anglash qobiliyatini ifodalaydi. Shu sababli mazkur tafakkur turini rivojlantirishda nafaqat nazariy bilimlar, balki talabalarning tahliliy, refleksiv va kommunikativ faoliyatini faollashtiruvchi pedagogik metodlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Media matnlarni falsafiy tahlil qilish mediafalsafiy tafakkurni shakllantirishning asosiy mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Bunday tahlil jarayonida talaba media mahsulotning yaratilish maqsadi, unda aks etgan qadriyatlar, mafkuraviy yo'nalishlar, ijtimoiy ta'sir mexanizmlari hamda auditoriyaga ko'rsatadigan psixologik ta'sirini o'rganadi. Media matnlarni falsafiy tahlil qilishda germenevtik tahlil, diskursiv tahlil, semiotik tahlil va aksiologik tahlil metodlaridan foydalanish mumkin. Ushbu metodlar orqali talabalar media kontentning ochiq va yashirin ma'nolarini aniqlash, uning jamiyatdagi o'rni va ahamiyatini baholash hamda media voqelikning mohiyatini anglash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirishda interaktiv pedagogik texnologiyalar alohida o'rin tutadi. Xususan, case-study metodi real media hodisalar va axborot muammolarini tahlil qilish orqali talabalarning muammoli vaziyatlarni baholash kompetentligini rivojlantiradi. Debat texnologiyasi turli media hodisalari yuzasidan qarama-qarshi nuqtayi nazarlarni asoslash va himoya qilish imkoniyatini yaratadi. Mediaanaliz usuli media materiallarning tarkibi, mazmuni va ijtimoiy ta'sirini tizimli tahlil qilishga xizmat qiladi. Refleksiv topshiriqlar esa talabalarning o'z media tajribalarini baholash, media muhitga nisbatan shaxsiy munosabatlarini aniqlash hamda media faoliyat natijalari ustida fikr yuritish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Mazkur metodlarning uyg'un qo'llanilishi mediafalsafiy tafakkurning kognitiv, aksiologik va refleksiv komponentlarini kompleks rivojlantirish imkonini beradi.

Talabalarning mediafalsafiy kompetentligini baholash mazkur jarayon samaradorligini aniqlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Baholashda talabaning media jarayonlari haqidagi bilimlari, media matnlarni tanqidiy tahlil qilish qobiliyati, media mahsulotlarning qadriyatlar tizimiga ta'sirini baholash ko'nikmasi, refleksiv faoliyati va media makondagi kommunikativ madaniyati asosiy mezon sifatida qaraladi. Baholash natijalariga ko'ra mediafalsafiy kompetentlikning past, o'rta va yuqori darajalari aniqlanishi mumkin. Yuqori darajadagi kompetentlik talabaning media voqelikni mustaqil tahlil qilishi, asoslangan xulosalar chiqarishi va media axborotlarga nisbatan ongli pozitsiyani egallashi bilan tavsiflanadi.

Mediafalsafiy kompetentlikni baholashda quyidagi mezonlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

1. Mediafalsafiy tushunchalar va nazariy bilimlarni egallash darajasi;
2. Media matnlarni tanqidiy va falsafiy tahlil qilish ko'nikmasi;
3. Media kontentdagi qadriyatlar va g'oyalarni aniqlash qobiliyati;
4. Refleksiv fikrlash va o'z media faoliyatini baholash darajasi;

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

5. Media muhitda mas'uliyatli kommunikativ faoliyat olib borish kompetentligi;
6. Axborotlarning ishonchliligi va haqqoniyligini aniqlash ko'nikmasi;
7. Media mahsulotlarning ijtimoiy va madaniy ta'sirini baholash qobiliyati.

Oliy ta'lim amaliyotida mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirish istiqbollari raqamli ta'lim texnologiyalarining takomillashuvi bilan yanada kengayib bormoqda. Media ta'lim kurslarini joriy etish, fanlararo integratsiyani kuchaytirish, mediaanaliz laboratoriyalarini tashkil etish, sun'iy intellekt vositalaridan foydalanishga asoslangan ta'lim modellarini qo'llash hamda talabalarning mustaqil media loyihalarini qo'llab-quvvatlash mazkur yo'nalishning istiqbolli shakllari hisoblanadi. Shu bilan birga, mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirish ta'lim jarayonida media savodxonlik, raqamli madaniyat, axborot xavfsizligi va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini integratsiyalash imkonini beradi. Natijada talabalar media makonda faoliyat yurituvchi, axborotni ongli ravishda tahlil qiluvchi va zamonaviy jamiyatning raqamli chaqiriqlariga moslasha oladigan kompetent mutaxassis sifatida shakllanadilar.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mediafalsafiy tafakkur zamonaviy raqamli jamiyat sharoitida talabalarning media muhitni anglash, axborotlarni tanqidiy tahlil qilish hamda media kontentning ijtimoiy, madaniy va aksiologik ta'sirini baholash qobiliyatlarini rivojlantiruvchi muhim intellektual sifat hisoblanadi. Tadqiqot davomida mediafalsafa tushunchasining nazariy asoslari tahlil qilinib, mediafalsafiy tafakkurning kognitiv, tanqidiy-tahliliy, refleksiv, aksiologik va kommunikativ komponentlardan iborat murakkab pedagogik konstrukt ekanligi asoslandi. Shuningdek, media, texnologiya va inson ongi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni anglash mediafalsafiy tafakkurning metodologik poydevorini tashkil etishi aniqlandi.

Tahlillar natijasida talabalarda mediafalsafiy tafakkurni shakllantirishning zamonaviy pedagogik tendensiyalari sifatida kompetensiyaviy yondashuv, raqamli pedagogika va media ta'lim integratsiyasi, tanqidiy fikrlash hamda refleksiv yondashuvlardan foydalanish, sun'iy intellekt texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etish, shaxsga yo'naltirilgan va konstruktivistik ta'lim paradigmalarini qo'llash muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Mazkur tendensiyalar talabalarning media muhitga nisbatan ongli munosabatini shakllantirish, ularning axborot bilan ishlash madaniyatini rivojlantirish va mustaqil fikrlash faoliyatini faollashtirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot doirasida mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari ham tahlil qilindi. Media matnlarni falsafiy tahlil qilish, case-study, debat, mediaanaliz va refleksiv topshiriqlardan foydalanish talabalarning media hodisalarni chuqur anglashiga, media kontentning mazmuni va ta'sirini baholashiga hamda media makonda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishiga yordam berishi asoslandi. Shuningdek, mediafalsafiy kompetentlikni baholash mezonlarini ishlab chiqish mazkur jarayon samaradorligini monitoring qilish va takomillashtirish imkoniyatlarini kengaytirishi aniqlandi.

Zamonaviy pedagogik tendensiyalar mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslarini takomillashtirishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalarining ta'lim jarayoniga keng kirib kelishi mediafalsafiy tafakkurni

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

rivojlantirishni ta'lim sifatini oshirishning muhim omillaridan biriga aylantirmoqda. Shu sababli mediafalsafiy tafakkur zamonaviy oliy ta'lim tizimida media savodxonlik, axborot madaniyati va tanqidiy fikrlash kompetensiyalarini integratsiyalashga xizmat qiluvchi muhim pedagogik kategoriya sifatida qaralishi lozim.

Kelgusidagi ilmiy izlanishlarda mediafalsafiy tafakkurni rivojlantirishning pedagogik modeli va texnologiyasini ishlab chiqish, uning diagnostik mezonlari hamda indikatorlarini takomillashtirish, sun'iy intellekt vositalarining mediafalsafiy kompetentlikka ta'sirini eksperimental tadqiq etish, shuningdek, turli ta'lim yo'nalishlari talabalarida mediafalsafiy tafakkurni shakllantirishning o'ziga xos xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bundan tashqari, mediafalsafa, raqamli pedagogika va aksiologik ta'lim yondashuvlari integratsiyasiga asoslangan innovatsion metodikalarni yaratish ushbu ilmiy yo'nalishning istiqbolli tadqiqot yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika. – Toshkent: Sano-standart, 2017. – 416 b.
2. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. – Toshkent: Sano-standart, 2015. – 120 b.
3. Abduqodirov A.A., Pardaev A.X. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018. – 196 b.
4. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2017. – 260 b.
5. Ishmuhamedov R.J. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2020. – 180 b.
6. Полат Е.С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – М.: Академия, 2019. – 368 с.
7. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования. – М.: Институт стратегии развития образования РАО, 2021. – 356 с.
8. Хуторской А.В. Компетентностный подход в обучении: научно-методическое пособие. – М.: Эйдос, 2018. – 320 с.
9. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. – Екатеринбург: РГППУ, 2020. – 413 с.
10. McLuhan M. Understanding Media: The Extensions of Man. – New York: McGraw-Hill, 1964. – 359 p.
11. Postman N. Amusing Ourselves to Death: Public Discourse in the Age of Show Business. – New York: Penguin Books, 2005. – 208 p.
12. Castells M. The Rise of the Network Society. – Oxford: Wiley-Blackwell, 2010. – 597 p.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLOVCHI HARBIY XIZMATCHILAR SHAXSIDA AXLOQIY-IRODAVIY SIFATLAR VA EMOTSIONAL YO'NALGANLIKNING DIFFERENSIAL-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

Zohirov Nodirbek Ulug'bekovich, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti, katta o'qituvchisi, mustaqil izlanuvchi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada jamoat xavfsizligini ta'minlovchi harbiy xizmatchilar va kichik komandirlar (n=441) shaxsida mustaqil irodaviy sifatlar hamda emotsional yo'nalganlikning namoyon bo'lish xususiyatlari tizimli va empirik tahlil qilingan. Tadqiqotda Yu.T. Glazunov va K.R. Sidorovning 8 shkalali irodaviy sifatlar hamda B.I. Dodonovning emotsional yo'nalganlik metodikalari qo'llanilgan. Matematik-statistik tahlil natijalariga ko'ra, barcha shkalalar bo'yicha taqsimotning normal emasligi (noparametrik mezon, $p<0,01$) va shaxslararo jiddiy dispersiya mavjudligi isbotlangan. Aniqlanishicha, respondentlar psixologik portretida "Qat'iyatlilik" (M=12,93) va "Praksik" (M=6,16) emotsional yo'nalish ustuvor integrativ determinantlar hisoblanadi. Shuningdek, harbiy-professional muhitning qat'iy reglamentlashgan sharoitlari tufayli "Tashabbuskorlik" (M=9,26) va "Qaror qabul qilish" (M=9,55) ko'rsatkichlarining iyerarxik so'nishi tahlil qilinib, kadrlarni maqsadli psixologik rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

MAQSAD: jamoat xavfsizligini ta'minlovchi harbiy xizmatchilar va kichik komandirlarda mustaqil irodaviy sifatlar hamda emotsional yo'nalganlikning psixologik xususiyatlarini empirik tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda (n=441) harbiy xizmatchilar va kichik komandirlar ishtirok etdi. Yu.T. Glazunov va K.R. Sidorovning 8 shkalali irodaviy sifatlar metodikasi hamda B.I. Dodonovning emotsional yo'nalganlik metodikasi qo'llanildi. Matematik-statistik va noparametrik tahlil usullaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalariga ko'ra, barcha shkalalarda taqsimot normal emasligi ($p<0,01$) va sezilarli individual farqlar mavjudligi aniqlandi. Respondentlar psixologik profilida "Qat'iyatlilik" (M=12,93) va "Praksik" (M=6,16) emotsional yo'nalish ustuvor o'rin egallashi qayd etildi. Shuningdek, "Tashabbuskorlik" va "Qaror qabul qilish" ko'rsatkichlarining nisbatan pastligi harbiy-professional muhitning reglamentlashganligi bilan izohlandi. Natijalar asosida shaxsiy-psixologik rivojlanishni optimallashtirishga qaratilgan tavsiyalar ishlab chiqildi.

XULOSA: tadqiqot harbiy xizmatchilar shaxsida irodaviy va emotsional xususiyatlar murakkab tizim sifatida shakllanishini ko'rsatdi hamda ularni rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish zarurligini asoslab berdi.

Kalit so'zlar: jamoat xavfsizligi, harbiy psixologiya, irodaviy sifatlar, emotsional yo'nalganlik, qat'iyatlilik, praksik yo'nalish, tashabbuskorlik, noparametrik mezon, psixologik dispersiya, kadrlar seleksiyasi.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ НРАВСТВЕННО-ВОЛЕВЫХ КАЧЕСТВ И ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИХ ОБЩЕСТВЕННУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ.

Зохиров Нодирбек Улугбекович, Университет общественной безопасности Республики Узбекистан, старший преподаватель, независимый исследователь.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье системно и эмпирически анализируются особенности проявления волевых качеств и эмоциональной направленности личности военнослужащих и младших командиров (n=441), обеспечивающих общественную безопасность. В исследовании использованы 8-шкальная методика волевых качеств Ю.Т. Глазунова и К.R. Сидорова, а также методика эмоциональной направленности Б.И. Додонова. Результаты математико-статистического анализа показали ненормальность распределения по всем шкалам (непараметрический критерий, p<0,01) и выраженную межличностную дисперсию. Установлено, что в психологическом профиле респондентов приоритетными интегративными детерминантами являются «решительность» (M=12,93) и «практическая направленность» (M=6,16). Также выявлено и проанализировано иерархическое снижение показателей «инициативность» (M=9,26) и «принятие решений» (M=9,55) в условиях строго регламентированной военной среды, на основе чего предложены научно-практические рекомендации по целенаправленному психологическому развитию кадров.

ЦЕЛЬ: эмпирический анализ психологических особенностей проявления волевых качеств и эмоциональной направленности у военнослужащих и младших командиров, обеспечивающих общественную безопасность.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании приняли участие военнослужащие и младшие командиры (n=441). Использованы методика 8 шкал волевых качеств Ю.Т. Глазунова и К.Р. Сидорова, а также методика эмоциональной направленности Б.И. Додонова. Применялись математико-статистические и непараметрические методы анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: согласно результатам анализа, выявлено ненормальное распределение всех шкал (p<0,01) и выраженные индивидуальные различия. В психологическом профиле респондентов доминируют «Настойчивость» (M=12,93) и «Практическая направленность» (M=6,16). Относительно низкие показатели «Инициативности» и «Принятия решений» объясняются строгой регламентированностью профессиональной среды. На основе результатов предложены рекомендации по оптимизации психологического развития.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование показало, что волевые и эмоциональные характеристики военнослужащих формируются как сложная система и обосновало необходимость разработки научно-практических рекомендаций по их развитию.

Ключевые слова: общественная безопасность, военная психология, волевые качества, эмоциональная направленность, решительность, практическая

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

направленность, инициативность, непараметрический критерий, психологическая дисперсия, кадровый отбор.

DIFFERENTIAL-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF MORAL-VOLITIONAL QUALITIES AND EMOTIONAL ORIENTATION IN MILITARY PERSONNEL ENSURING PUBLIC SAFETY.

Nodirbek Ulugbekovich Zohirov, University of Public Safety of the Republic of Uzbekistan, Senior Lecturer, Independent Researcher

Annotation

INTRODUCTION: this article provides a systematic and empirical analysis of the manifestation of volitional qualities and emotional orientation in military personnel and junior commanders (n=441) responsible for ensuring public safety. The study employed the 8-scale volitional traits methodology by Yu.T. Glazunov and K.R. Sidorov, as well as B.I. Dodonov's emotional orientation framework. Mathematical-statistical analysis revealed non-normal distribution across all scales (non-parametric criterion, $p<0.01$) and significant inter-individual variability. It was found that "determination" (M=12.93) and "practical orientation" (M=6.16) serve as dominant integrative determinants in respondents' psychological profiles. Additionally, the hierarchical decline of "initiative" (M=9.26) and "decision-making ability" (M=9.55) under strictly regulated military conditions was analyzed, leading to scientifically grounded practical recommendations for targeted psychological development of personnel.

AIM: to empirically analyze the psychological characteristics of volitional qualities and emotional orientation in military personnel and junior commanders ensuring public safety.

MATERIALS AND METHODS: the study involved military personnel and junior commanders (n=441). The 8-scale volitional traits method by Yu.T. Glazunov and K.R. Sidorov and B.I. Dodonov's emotional orientation methodology were used. Mathematical-statistical and nonparametric methods were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis revealed a non-normal distribution across all scales ($p<0.01$) and significant individual variability. "Persistence" (M=12.93) and "Practical orientation" (M=6.16) were dominant traits in the respondents' psychological profile. Relatively lower scores in "Initiative" and "Decision-making" were explained by the highly regulated nature of the military environment. Based on the findings, recommendations for optimizing psychological development were proposed.

CONCLUSION: the study demonstrated that volitional and emotional characteristics of military personnel form a complex system and substantiated the need for developing scientific and practical recommendations for their improvement.

Keywords: public safety, military psychology, volitional qualities, emotional orientation, determination, practical orientation, initiative, non-parametric criterion, psychological dispersion, personnel selection.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Zamonaviy harbiy-professional faoliyat sharoitida, ayniqsa, jamoat xavfsizligini ta’minlash yo‘nalishida xizmat olib borayotgan harbiy xizmatchilar va kichik komandirlar (serjantlar) tarkibining sub’ektiv salohiyatini aniqlash va rivojlantirish o‘ta dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Jamoat xavfsizligini ta’minlash tizimi o‘zining tarkibiy-funksional xususiyatlariga ko‘ra, xodimlardan nafaqat yuqori taktik-fizik tayyorgarlikni, balki ekstremal, noaniq va psixoemotsional yuklamalarga boy bo‘lgan xizmat vaziyatlarida qonuniy va axloqiy meyorlar doirasida harakat qilishni talab etadi. Bunday sharoitda harbiy xizmatchi xulq-atvorini va kasbiy samaradorligini harakatga keltiruvchi ikki asosiy psixologik poydevor mavjud: bular shaxsning axloqiy-irodaviy sifatlari hamda uning emotsional yo‘nalganligi tizimidir.

Ushbu tadqiqot ishi doirasida jamoat xavfsizligini ta’minlash sub’ektlarining (n=441) individual-psixologik xususiyatlarini empirik tahlil qilish maqsadida ikki fundamental metodologik instrumentariydan foydalanildi. Birinchisi — Yu.T. Glazunov va K.R. Sidorov tomonidan ishlab chiqilgan, 8 ta tayanch shkaladan iborat “Shaxsning mustaqil irodaviy sifatlaridagi psixologik xususiyatlarni aniqlash metodikasi” bo‘lsa, ikkinchisi — shaxsning ichki motivatsion-intensional sohasini ochib beruvchi B.I. Dodonovning “Shaxs emotsional yo‘nalganligini aniqlash metodikasi”dir.

Mazkur ikki yondashuvning sinergetik integratsiyasi harbiy xizmatchining nafaqat tashqi to‘siqlarni yengib o‘tishga qaratilgan irodaviy kuchini, balki ushbu irodaviy kuchni ichki tomondan quvvatlantirib turuvchi, unga ma’no va hissiy qoniqish bag‘ishlovchi ehtiyojlar iyerarxiyasini ham tizimli o‘rganish imkonini beradi. Maqolaning ushbu qismida olingan empirik natijalarning tavsiflovchi statistik ko‘rsatkichlari, matematik-statistik farqlanish mezonlari (Kolmogorov-Smirnov yoki tegishli Z-kriteriylari) hamda ularning normal taqsimlanish qonuniyatlariga mosligi harbiy-professional faoliyat kontekstida chuqur psixologik interpretatsiya qilinadi.

2.1.1-jadval

Shaxsning mustaqil irodaviy sifatlaridagi psixologik xususiyatlarni aniqlash metodikasining tavsiflovchi hamda normal taqsimlanishga mosligini tekshirish natijalari (n=441)

Ko‘rsatkichlar	O‘rtacha qiymat (M)	Std.og‘ish (σ)	Z	p (ishonchlilik darajasi)
Chidamlilik	10,87	1,70	4,015	0,000**
Tashabbuskorlik	9,26	1,99	4,600	0,000**
Qatiyatlilik	12,93	1,62	3,480	0,000**
Tashkilotchilik	10,33	2,07	3,961	0,000**
Qaror qabul qilish	9,55	2,28	5,778	0,000**
Mustaqillik	11,22	1,45	3,775	0,000**
Jasurlik	10,87	2,18	3,234	0,000**
Ijtimoiy ma’qullanganlik	9,89	2,33	4,047	0,000**

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Izoh: ** p≤0,01

Shaxsning mustaqil irodaviy sifatlaridagi psixologik xususiyatlarni aniqlash metodikasining tavsiflovchi hamda normal taqsimlanishga mosligini tekshirish natijalariga ko‘ra, chidamlilik (10,87), tashabbuskorlik (9,26), qat’iyatlilik (12,93), tashkilotchilik (10,33), qaror qabul qilish (9,55), mustaqillik (11,22), jasurlik (10,87), ijtimoiy ma’qullanganlik (9,89) shkalalaridan qat’iyatlilik ko‘rsatkichida ustunlik qayd etildi. Bu holat tadqiqot ishtirokchilarida belgilangan maqsad sari izchil harakat qilish, qiyinchiliklarga qaramay faoliyatni davom ettirish, xizmat vazifalarini bajarishda barqarorlik va psixologik sobitqadamlik yetakchi irodaviy sifat sifatida shakllanganligini anglatadi.

Nisbatan yuqori ko‘rsatkichlar mustaqillik (11,22), chidamlilik va jasurlik shkalalarida kuzatilgan bo‘lib, har ikkala oxirgi shkala bo‘yicha o‘rtacha qiymat 10,87 ni tashkil etgan. Bu natijalar sinaluvchilarda tashqi bosim yoki murakkab xizmat sharoitlarida o‘z pozitsiyasini saqlab qolish, ruhiy zo‘riqishlarga bardosh berish, xavf va noaniqlik sharoitida harakat qilishga tayyorlik mavjudligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, harbiy-professional faoliyat kontekstida mustaqillikning nisbatan yuqori namoyon bo‘lishi shaxsning vaziyatni mustaqil baholash, qaror uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish hamda tashabbusni faollashtirish salohiyatini ifodalaydi.

Tashkilotchilik shkalasi bo‘yicha o‘rtacha qiymat 10,33 ni tashkil etgani respondentlarda faoliyatni rejalashtirish, vazifalarni tartibga solish, jamoaviy harakatlarni muvofiqlashtirish va xizmat jarayonida intizomiy-irodaviy boshqaruv komponentlari yetarli darajada rivojlanganligini bildiradi. Bu sifat axloqiy-irodaviy rivojlanishning amaliy jihatini aks ettirib, shaxsning nafaqat o‘z xatti-harakatlarini, balki ijtimoiy-guruhiy faoliyatni ham maqsadga yo‘naltira olish qobiliyati bilan bog‘liq. Nisbatan pastroq o‘rtacha qiymatlar ijtimoiy ma’qullanganlik (9,89), qaror qabul qilish (9,55) va tashabbuskorlik (9,26) shkalalarida qayd etilgan. Bu esa respondentlarda irodaviy sifatlarning umumiy fondi yetarli bo‘lsa-da, ayrim vaziyatlarda mustaqil tashabbus ko‘rsatish, tezkor va qat’iy qaror qabul qilish hamda o‘z harakatlarini ijtimoiy baholash mezonlari bilan muvofiqlashtirishda nisbatan ehtiyotkorlik mavjudligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, tashabbuskorlikning eng past ko‘rsatkich sifatida namoyon bo‘lishi harbiy tizimdagi qat’iy subordinatsiya, buyruqbozlik tartibi va normativ-reglamentlangan faoliyat sharoitlari bilan izohlanishi mumkin. Bunday muhitda shaxs ko‘pincha mustaqil tashabbusdan ko‘ra belgilangan vazifalarni aniq, intizomli va tartibli bajarishga yo‘naltiriladi.

O‘rtacha qiymatlar ierarxiyasi quyidagi psixologik tendensiyani ko‘rsatadi: respondentlarda qat’iyatlilik, mustaqillik, chidamlilik va jasurlik kabi barqaror irodaviy sifatlar kuchliroq namoyon bo‘lgan; tashabbuskorlik va qaror qabul qilish esa nisbatan pastroq darajada ifodalangan. Bu holat shaxsning irodaviy tuzilmasida maqsadga sodiqlik, bardoshlilik va xavfga tayyorlik yetakchi o‘rinda turishini, biroq tashabbusni erkin ilgari surish va tezkor qaror qabul qilish komponentlari maxsus psixologik rivojlantirishni talab qilishini anglatadi. Tadqiqot sinaluvchilarining mustaqil irodaviy sifatlari umumiy jihatdan yetarli darajada shakllangan bo‘lib, ularning psixologik portretida qat’iyatlilik yetakchi integrativ sifat sifatida namoyon bo‘ladi. Bu sifat harbiy xizmatchining xizmat

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

vazifalariga sadoqati, maqsadga yo‘naltirilganligi, qiyinchiliklarga bardosh berishi va kasbiy majburiyatlarni izchil bajarishida muhim psixologik resurs vazifasini bajaradi

Shaxsning mustaqil irodaviy sifatlaridagi psixologik xususiyatlarni aniqlash metodikasining normal taqsimlanishga mosligini tekshirish natijalariga ko‘ra, chidamlilik (Z=4,015; p<0,01), tashabbuskorlik (Z=4,600; p<0,01), qat’iyatlilik (Z=3,480; p<0,01), tashkilotchilik (Z=3,961; p<0,01), qaror qabul qilish (Z=5,778; p<0,01), mustaqillik (Z=3,775; p<0,01), jasurlik (Z=3,234; p<0,01), ijtimoiy ma’qullanganlik (Z=4,047; p<0,01) shkalalarining barchasi noparametrik mezonlarga muvofiq kelishi aniqlandi. Ko‘rsatilgan natijalar harbiy-professional faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlari bilan izohlanadi. Chunki harbiy muhitda irodaviy sifatlar standartlashtirilgan tarzda shakllantirilmaydi, balki xizmat tajribasi, lavozim darajasi, individual psixologik xususiyatlar hamda vaziyatli omillar ta’sirida turlicha rivojlanadi. Shu sababli, respondentlar orasida ayrim irodaviy sifatlar yuqori darajada konsentratsiyalashgan bo‘lsa, boshqalarida esa nisbatan pastroq ifodalangan bo‘lishi tabiiy holat hisoblanadi.

2.1.2-jadval

Shaxsning emotsional yo‘nalganligini aniqlash metodikasining tavsiflovchi hamda normal taqsimlanishga mosligini tekshirish natijalari (n=441)

Ko‘rsatkichlar	O‘rtacha qiymat (M)	Std.og‘ish (σ)	Z	p (ishonchlilik darajasi)
Alturistik	5,76	2,40	4,726	0,000**
Kommunikativ	4,49	2,40	3,431	0,000**
Glorik	5,46	2,72	2,610	0,000**
Praksik	6,16	3,09	3,303	0,000**
Pugnik	5,17	2,32	2,749	0,000**
Romantik	3,74	2,76	2,207	0,000**
Gnostik	4,82	3,39	3,433	0,000**
Estetik	2,52	4,21	4,320	0,000**
Gedonik	4,41	3,71	2,332	0,000**
Akzitiv	4,14	4,07	3,653	0,000**

Izoh: ** p≤0,01

Shaxsning emotsional yo‘nalganligini aniqlash metodikasining tavsiflovchi hamda normal taqsimlanishga mosligini tekshirish natijalariga ko‘ra, alturistik (5,76), kommunikativ (4,49), glorik (5,46), praksik (6,16), pugnik (5,17), romantik (3,74), gnostik (4,82), estetik (2,52), gedonik (4,41), akzitiv (4,14), shaxsning emotsional yo‘nalganligini aniqlash metodikasi bo‘yicha olingan tavsiflovchi statistik natijalar respondentlarda turli emotsional yo‘nalishlarning differensial darajada namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi. O‘rtacha qiymatlar tahliliga ko‘ra, emotsional yo‘nalishlar iyerarxiyasi aniq strukturaviy tartibda shakllangan bo‘lib, unda ayrim yo‘nalishlar yetakchi, boshqalari esa nisbatan past darajada ifodalangan.

Eng yuqori o‘rtacha qiymat praksik emotsional yo‘nalishda kuzatilgan (6,16). Bu holat respondentlarning emotsional tizimi faoliyatga, natijaga yo‘naltirilganlik bilan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

chambarchas bog‘liqligini anglatadi. Ya’ni, ular uchun emotsional qoniqish faoliyat samaradorligi, vazifani bajarish jarayoni va natijaga erishish bilan belgilanadi. Harbiy-professional kontekstda bu ko‘rsatkich yuqori darajadagi mas’uliyat, vazifaga sodiqlik va ishga yo‘naltirilganlikning psixologik ifodasi sifatida talqin etiladi.

Keyingi yuqori ko‘rsatkichlar altruistik (5,76), glorik (5,46) va pugnik (5,17) yo‘nalishlarda qayd etilgan. Altruistik yo‘nalishning yuqoriligi respondentlarda boshqalarga yordam berish, jamoaga sadoqat, ijtimoiy foydadorlik kabi ijtimoiy-emotsional motivlarning rivojlanganligini bildiradi. Bu xususiyat jamoaviy faoliyat samaradorligini ta’minlovchi muhim psixologik omildir. Glorik yo‘nalish (yutuqqa intilish, e’tirofga ehtiyoj)ning yuqori darajada namoyon bo‘lishi harbiy xizmatchilarda ijtimoiy maqom, muvaffaqiyat va tan olinishi bilan bog‘liq emotsional motivatsiyaning muhimligini ko‘rsatadi. Pugnik yo‘nalish esa xavf, kurash va raqobat bilan bog‘liq emotsional tajribalarni aks ettiradi. Uning nisbatan yuqori darajasi respondentlarning ekstremal vaziyatlarga psixologik tayyorligini va xavfga nisbatan adekvat munosabatini ifodalaydi.

Gnostik (4,82), kommunikativ (4,49), gedonik (4,41) va akzitiv (4,14) yo‘nalishlar o‘rta darajada ifodalangan bo‘lib, ular shaxsning kognitiv, ijtimoiy va individual ehtiyojlari bilan bog‘liq muvozanatli emotsional tuzilmani aks ettiradi. Gnostik yo‘nalish bilim olish va tushunishga bo‘lgan qiziqish bilan bog‘liq bo‘lib, bu respondentlarda intellektual faoliyatga moyillik mavjudligini ko‘rsatadi. Kommunikativ yo‘nalishning o‘rtacha darajada bo‘lishi ijtimoiy aloqalarga ehtiyoj mavjud, biroq u yetakchi emotsional determinant emasligini bildiradi. Gedonik yo‘nalish (zavq olishga intilish) va akzitiv yo‘nalish (moddiy va individual manfaatlar)ning o‘rtacha darajada bo‘lishi respondentlarda utilitar motivatsiya mavjud bo‘lsa-da, u ustuvor emasligini ko‘rsatadi. Nisbatan past ko‘rsatkichlar romantik (3,74) va ayniqsa estetik (2,52) yo‘nalishlarda kuzatilgan. Romantik yo‘nalishning pastligi emotsional-intim tajribalar, individual hissiy kechinmalar va subyektiv idealizatsiya komponentlarining kamroq ahamiyat kasb etishini bildiradi. Estetik yo‘nalishning eng past darajada bo‘lishi respondentlar uchun go‘zallik, san’at va estetik zavq olish bilan bog‘liq emotsional ehtiyojlar ikkilamchi o‘rinda ekanligini ko‘rsatadi. Bu holat harbiy-professional faoliyatning pragmatik, natijaga yo‘naltirilgan va funksional xarakteri bilan izohlanadi.

Umuman olganda, o‘rtacha qiymatlar tahlili respondentlarning emotsional yo‘nalganligi faoliyatga (praksik), ijtimoiy foydadorlikka (altruistik) va muvaffaqiyatga (glorik) yo‘naltirilganligini, ya’ni utilitar va ijtimoiy-pragmatik emotsional tuzilma ustun ekanligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, estetik va romantik komponentlarning past darajada ifodalanganligi shaxs emotsional tizimining kasbiy talablar asosida selektiv shakllanganligini anglatadi.

Shaxsning emotsional yo‘nalganligini aniqlash metodikasining tavsiflovchi hamda normal taqsimlanishga mosligini tekshirish natijalariga ko‘ra, alturistik ($Z=4,726$; $p<0,01$), kommunikativ ($Z=3,431$; $p<0,01$), glorik ($Z=2,610$; $p<0,01$), praksik ($Z=3,303$; $p<0,01$), pugnik ($Z=2,749$; $p<0,01$), romantik ($Z=2,207$; $p<0,01$), gnostik ($Z=3,433$; $p<0,01$), estetik ($Z=4,320$; $p<0,01$), gedonik ($Z=2,332$; $p<0,01$), akzitiv ($Z=3,653$; $p<0,01$) shaxsning emotsional yo‘nalganligini aniqlash metodikasi bo‘yicha olingan natijalarning normal taqsimlanishga mosligini tekshirish shuni ko‘rsatadiki, barcha emotsional yo‘nalishlar

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

kesimida statistik jihatdan ahamiyatli ogʻishlar aniqlangan boʻlib, yoʻnalishlarning barchasida ishonchlilik koʻrsatkichi normal taqsimlanish gipotezasining rad etilganligini bildiradi.

Ayniqsa, altruistik (Z=4,726) va estetik (Z=4,320) yoʻnalishlarda Z qiymatlarining yuqoriligi ushbu koʻrsatkichlarda taqsimotning sezilarli darajada ogʻganligini bildiradi. Bu holat respondentlar orasida ijtimoiy yoʻnaltirilganlik (altruizm) hamda estetik sezgirlik darajalari keskin farqlanishini anglatadi. Shuningdek, akzitiv (Z=3,653) va kommunikativ (Z=3,431) yoʻnalishlarida ham sezilarli dispersiya mavjud boʻlib, bu shaxslarning ijtimoiy aloqalar va individual manfaatlarga yoʻnaltirilganligi turlicha ekanligini koʻrsatadi.

Nisbatan pastroq qiymatlar romantik (Z=2,207) va gedonik (Z=2,332) yoʻnalishlarda qayd etilgan boʻlsa-da, ular ham statistik jihatdan ahamiyatli boʻlib, normal taqsimlanishdan ogʻishni tasdiqlaydi. Bu esa hatto pastroq dispersiyaga ega yoʻnalishlarda ham respondentlar oʻrtasida emotsional farqlanish mavjudligini anglatadi. Mazkur natijalar harbiy-professional faoliyatning selektiv va differensial ta’siri bilan izohlanadi. Chunki xizmat jarayonida emotsional yoʻnalishlar standart shaklda emas, balki individual tajriba, ijtimoiy muhit, lavozim xususiyatlari hamda shaxsiy qadriyatlar tizimi asosida shakllanadi. Natijada, emotsional yoʻnalganlikning umumiy tuzilmasi bir xil emas, balki koʻp variantli xarakter kasb etadi.

Jamoat xavfsizligini ta’minlovchi harbiy xizmatchilarning (n=441) mustaqil irodaviy sifatlari va emotsional yoʻnalganligi xususiyatlarini oʻrganishga bagʻishlangan empirik tadqoqot natijalarini umumlashtirib, quyidagi tizimli psixologik xulosalarga kelindi:

Yu.T. Glazunov va K.R. Sidorov metodikasi boʻyicha olingan natijalar respondentlar shaxsida “Qat’iyatlilik” (M=12,93) sifatining mutlaq ustuvorligini koʻrsatdi. Bu holat harbiy-professional muhitning maqsadga intiluvchanlik, sobitqadamlik va qat’iy intizom talablari asosida shakllangan muhim psixologik resursdir. Shu bilan birga, Mustaqillik (M=11,22), Chidamlilik (M=10,87) va Jasurlik (M=10,87) koʻrsatkichlarining yuqoriligi xavfli va stressogen xizmat sharoitlarida mustaqil qaror qabul qilish va ruhiy bosimga bardosh berish salohiyati shakllanganligidan dalolat beradi.

Irodaviy sifatlar iyerarxiyasida Tashabbuskorlik (M=9,26) va Qaror qabul qilish (M=9,55) koʻrsatkichlarining eng quyi pogʻonalardan joy olishi harbiy tizimning qat’iy reglamentlashgan xususiyati, ya’ni subordinatsiya va buyruq ijrosining ustuvorligi bilan izohlanadi. Bunday sharoitda shaxs erkin tashabbus koʻrsatishdan koʻra, tayyor reja va buyruqlarni intizomli bajarishni afzal koʻradi (ehtiyotkorlik tendensiyasi). Bu esa boʻljak ofitser va serjantlarda taktik tashabbuskorlikni rivojlantiruvchi maxsus psixologik treninglar zarurligini koʻrsatadi.

B.I. Dodonov metodikasi boʻyicha eng yuqori koʻrsatkich Praksik emotsional yoʻnalishda (M=6,16) qayd etildi. Bu respondentlar uchun asosiy hissiy qoniqish manbai — bajarilayotgan xizmat faoliyatining natijadorligi va samaradorligi ekanligini anglatadi. Keyingi oʻrindagi Altruistik yoʻnalish (M=5,76) jamoat xavfsizligi xodimlarida aholiga koʻmaklashish, ijtimoiy foydorlik va jamoaviy hamjihatlik motivatsiyasi kuchliligini, Pugnik yoʻnalish (M=5,17) esa kurash va xavf-xatarli vaziyatlarga boʻlgan psixologik shaylikni ifodalaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Emotsional yo‘nalishlar ichida Estetik (M=2,52) va Romantik (M=3,74) komponentlar eng minimal qiymatlarni ko‘rsatdi. Bu holat tizimning pragmatik, qat’iy va funksional xarakteridan kelib chiqib, shaxs emotsional sohasining kasbiy talablar asosida selektiv tarzda (hissiy tiyilish va funksionallik foydasiga) shakllanganligini isbotlaydi.

Har ikkala metodikaning barcha shkalalari bo‘yicha normal taqsimlanish gipotezasi rad etildi ($p<0,01$) va natijalarning noparametrik mezonlarga muvofiqligi aniqlandi. Ayniqsa, Qaror qabul qilish ($Z=5,778$), Alturistik ($Z=4,726$) va Estetik ($Z=4,320$) shkalalardagi yuqori Z-qiymatlari tadqiqot tanlanmasida jiddiy psixologik dispersiya mavjudligini ko‘rsatadi. Bu natija harbiy xizmatchilarning irodaviy va emotsional xususiyatlari standart qolipda emas, balki ularning shaxsiy tajribasi, xizmat staji va individual-tipologik xususiyatlari asosida ko‘p variantli (differensial) tarzda shakllanishini tasdiqlaydi.

Aniqlangan ushbu qonuniyatlar va olingan raqamli ko‘rsatkichlar Jamoat xavfsizligi universiteti va harbiy qismlarda kadrlarni kasbiy seleksiya qilish, ularning psixologik portretini yaratish hamda past ko‘rsatkichli irodaviy komponentlarni (tashabbuskorlik va tezkor qaror qabul qilish) rivojlantirishga qaratilgan maqsadli psixologik dasturlarni loyihalash uchun xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Глазунов Ю.Т., Сидоров К.Р. Методика оценки волевых качеств личности // Психологический журнал. – Москва, 2018. – Т. 39, № 2. – С. 92–104.
2. Додонов Б.И. Эмоция как ценность. – Москва: Политиздат, 1978. – 272 с.
3. Ильин Е.П. Психология воли. 2-е изд. – Санкт-Петербург: Питер, 2009. – 368 с.
4. Сидоров К.Р. Развитие волевых качеств личности в условиях жестко регламентированной деятельности // Вестник Удмуртского университета. Серия Философия. Психология. Педагогика. – 2020. – Т. 30, вып. 3. – С. 275–282.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

OIV/OITS BILAN KASALLANGAN BEMORLARNI PSIXOLOGIK MOSLASHTIRISH VA REABILITATSIYA QILISH: KENG QAMROVLI SHARH.

Beknazarova Shafoat Tursunpulatovna, Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti Psixologiya va Pedagogika kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya

KIRISH: OIV/OITS bilan yashovchi shaxslarning psixologik moslashuvi va reabilitatsiyasi yaxlit parvarishning muhim jihatlari hisoblanadi, ayniqsa antiretrovirus terapiya (ART)dagi yutuqlar OIV/OITSni halokatli kasallikdan surunkali, boshqariladigan holatga aylantirgan. Tibbiy muolajalar umr ko'rish davomiyligini sezilarli darajada oshirgan bo'lsa-da, OIV/OITS bilan bog'liq psixologik va ijtimoiy muammolar bemorlarning hayot sifatiga jiddiy ta'sir ko'rsatishda davom etmoqda. Ushbu maqola psixologik moslashuv jarayonini, unga ta'sir etuvchi omillarni va bemorlarning ruhiy farovonligini qo'llab-quvvatlaydigan va barqarorlikni rivojlantirishga yordam beradigan dalillarga asoslangan reabilitatsiya strategiyalarini chuqur o'rganishni ta'minlaydi.

MAQSAD: OIV/OITS bilan yashovchi shaxslarning psixologik moslashuvi va reabilitatsiyasi jarayonlarini hamda ularga ta’sir etuvchi omillarni tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda OIV/OITS bilan yashovchi shaxslarning psixologik holati, moslashuv jarayonlari va reabilitatsiya usullariga oid ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Tahliliy va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari antiretrovirus terapiya bemorlarning umr davomiyligini oshirgan bo‘lsa-da, psixologik va ijtimoiy muammolar ularning hayot sifatiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini aniqladi. Psixologik qo‘llab-quvvatlash, maslahat berish, ijtimoiy integratsiya va reabilitatsiya dasturlari ruhiy salomatlikni mustahkamlash hamda stressga bardoshlilikni oshirishda muhim omil ekanligi aniqlandi.

XULOSA: OIV/OITS bilan yashovchi shaxslarni samarali qo‘llab-quvvatlash uchun tibbiy davolash bilan bir qatorda psixologik moslashuv va reabilitatsiya choralarini kompleks tarzda amalga oshirish zarur.

Kalit so‘zlar: OIV/OITS, psixologik moslashuv, reabilitatsiya, ruhiy salomatlik, stigma va kamsitish

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ АДАПТАЦИЯ И РЕАБИЛИТАЦИЯ ПАЦИЕНТОВ С ВИЧ/СПИДОМ: ВСЕСТОРОННИЙ ОБЗОР.

Бекназарова Шафоат Турсунпулатовна, Независимый научный сотрудник кафедры психологии и педагогики Ташкентского государственного медицинского университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье системно и эмпирически анализируются особенности проявления волевых качеств и эмоциональной направленности личности военнослужащих и младших командиров (n=441), обеспечивающих общественную безопасность. В исследовании использованы 8-шкальная методика

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

волевых качеств Ю.Т. Глазунова и К.R. Сидорова, а также методика эмоциональной направленности Б.И. Додонова. Результаты математико-статистического анализа показали ненормальность распределения по всем шкалам (непараметрический критерий, p<0,01) и выраженную межличностную дисперсию. Установлено, что в психологическом профиле респондентов приоритетными интегративными детерминантами являются «решительность» (M=12,93) и «практическая направленность» (M=6,16). Также выявлено и проанализировано иерархическое снижение показателей «инициативность» (M=9,26) и «принятие решений» (M=9,55) в условиях строго регламентированной военной среды, на основе чего предложены научно-практические рекомендации по целенаправленному психологическому развитию кадров.

ЦЕЛЬ: анализ процессов психологической адаптации и реабилитации людей, живущих с ВИЧ/СПИДом, а также факторов, влияющих на них.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные публикации, посвящённые психологическому состоянию, адаптации и реабилитации людей, живущих с ВИЧ/СПИДом. Использованы аналитический и системный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что, несмотря на повышение продолжительности жизни благодаря антиретровирусной терапии, психологические и социальные проблемы продолжают существенно влиять на качество жизни пациентов. Установлено, что психологическая поддержка, консультирование, социальная интеграция и реабилитационные программы способствуют укреплению психического здоровья и развитию устойчивости к стрессу.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: для эффективной поддержки людей, живущих с ВИЧ/СПИДом, необходимо комплексное сочетание медицинского лечения с мерами психологической адаптации и реабилитации.

Ключевые слова: общественная безопасность, военная психология, волевые качества, эмоциональная направленность, решительность, практическая направленность, инициативность, непараметрический критерий, психологическая дисперсия, кадровый отбор.

PSYCHOLOGICAL ADAPTATION AND REHABILITATION OF PATIENTS WITH HIV/AIDS: A COMPREHENSIVE REVIEW.

Beknazarova Shafoat Tursunpulatovna, Independent Researcher, Department of Psychology and Pedagogy Tashkent State Medical University
Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the psychological adaptation and rehabilitation of individuals living with HIV/AIDS are critical aspects of holistic care, particularly as advancements in antiretroviral therapy (ART) have transformed HIV/AIDS from a fatal disease into a

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

chronic, manageable condition. While medical treatments have significantly improved life expectancy, the psychological and social challenges associated with HIV/AIDS continue to profoundly impact patients' quality of life. This article provides an in-depth examination of the psychological adaptation process, the factors influencing it, and the evidence-based rehabilitation strategies that can support mental well-being and foster resilience in patients.

Psychological adaptation involves the emotional and cognitive adjustments individuals make in response to an HIV/AIDS diagnosis, including coping with stigma, managing stress, and maintaining mental health. Rehabilitation, on the other hand, encompasses a range of interventions designed to restore psychological, social, and occupational functioning, enabling patients to lead fulfilling lives despite their diagnosis. This review highlights the emotional distress, stigma, cognitive impairments, and social isolation commonly experienced by HIV/AIDS patients, as well as the protective factors that facilitate adaptation, such as social support, effective coping strategies, and access to mental health services.

Furthermore, the article explores various rehabilitation strategies, including psychotherapy, mindfulness-based interventions, peer support groups, occupational rehabilitation, and public health initiatives aimed at reducing stigma. By integrating medical care with psychological and social support, healthcare providers can address the multifaceted needs of HIV/AIDS patients, promoting not only physical health but also emotional resilience and social reintegration. This comprehensive approach is essential for improving the overall quality of life for individuals living with HIV/AIDS and underscores the importance of continued research and culturally sensitive interventions to meet the diverse needs of affected populations.

AIM: to analyze the processes of psychological adaptation and rehabilitation of individuals living with HIV/AIDS and the factors influencing them.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on the psychological status, adaptation processes, and rehabilitation approaches of individuals living with HIV/AIDS. Analytical and systematic methods were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that although antiretroviral therapy has significantly increased life expectancy, psychological and social challenges continue to affect patients' quality of life. Psychological support, counseling, social integration, and rehabilitation programs were found to be essential for improving mental well-being and resilience.

CONCLUSION: effective support for individuals living with HIV/AIDS requires a comprehensive approach that combines medical treatment with psychological adaptation and rehabilitation measures.

Keywords: HIV/AIDS, psychological adaptation, rehabilitation, mental health, stigma and discrimination

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

The psychological adaptation and rehabilitation of individuals living with HIV/AIDS have been the focus of extensive research and clinical practice over the past several decades. As HIV/AIDS has transitioned from a fatal disease to a chronic, manageable condition due to advancements in antiretroviral therapy (ART), the importance of addressing the psychological and social dimensions of the disease has become increasingly evident. Numerous scientists and researchers have contributed to our understanding of the psychological challenges faced by HIV/AIDS patients and the strategies necessary to support their mental well-being and rehabilitation.

Some researchers on stigma laid the foundation for understanding the social and psychological barriers faced by individuals with stigmatized conditions, including HIV/AIDS [5]. Building among the first to explore the unique stigma associated with HIV/AIDS, highlighting its impact on mental health and social functioning [7]. The further advanced the field by examining the role of coping strategies in managing the stress of living with HIV/AIDS, emphasizing the importance of adaptive coping mechanisms for psychological adaptation [3].

In the realm of mental health, conducted seminal research on the psychological distress experienced by HIV/AIDS patients, identifying depression and anxiety as common comorbidities [9]. Their work underscored the need for integrated mental health services as part of comprehensive HIV care. Similarly, developed and validated cognitive-behavioral therapy (CBT) interventions tailored to the unique needs of HIV/AIDS patients, demonstrating their efficacy in reducing symptoms of depression and improving medication adherence [4, 10].

The role of social support in psychological adaptation has been extensively studied, who highlighted the protective effects of strong social networks on mental health outcomes [1]. The contributed to this field by proposing the Disclosure Processes Model, which explains how disclosure of HIV status can influence psychological well-being and social relationships [2].

In the area of neurocognitive impacts, conducted groundbreaking research on HIV-associated neurocognitive disorders (HAND), shedding light on the cognitive impairments that complicate psychological adaptation and rehabilitation. Their work has informed interventions aimed at addressing cognitive deficits in HIV/AIDS patients [6].

More recently, explored the intersection of HIV/AIDS, stigma, and mental health, particularly among marginalized populations, emphasizing the need for culturally sensitive interventions [6, 8]. The contributed significantly to understanding the interplay between stigma, coping, and mental health outcomes in HIV/AIDS patients [11].

Collectively, the work of these scientists and many others has shaped our understanding of the psychological adaptation and rehabilitation of HIV/AIDS patients. Their contributions have informed evidence-based practices, including psychotherapy, mindfulness-based interventions, peer support groups, and occupational rehabilitation, which are now integral components of holistic HIV/AIDS care. This article builds on their

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

foundational research to provide a comprehensive review of the psychological and rehabilitation strategies that can improve the quality of life for individuals living with HIV/AIDS.

Purpose of the Research

The purpose of this research is to comprehensively examine the psychological adaptation and rehabilitation processes in individuals living with HIV/AIDS, with the aim of identifying effective strategies to enhance their mental well-being and overall quality of life. Despite significant advancements in medical treatments, such as antiretroviral therapy (ART), which have transformed HIV/AIDS into a chronic manageable condition, the psychological and social challenges associated with the disease remain substantial. These challenges include stigma, discrimination, emotional distress, cognitive impairments, and social isolation, all of which can hinder patients' ability to adapt to their diagnosis and lead fulfilling lives.

By addressing these objectives, this research aims to contribute to the growing body of knowledge on the psychological dimensions of HIV/AIDS and to inform the development of comprehensive care models that integrate medical, psychological, and social support. Ultimately, the goal is to empower individuals living with HIV/AIDS to achieve better mental health, resilience, and quality of life, while reducing the burden of stigma and discrimination associated with the disease.

Materials and Methods

To achieve the objectives of this research, a systematic and multidisciplinary approach was employed, combining a review of existing literature with an analysis of empirical studies and clinical interventions. The following methods were used to gather and analyze data on the psychological adaptation and rehabilitation of individuals living with HIV/AIDS:

A comprehensive review of peer-reviewed articles, books, and clinical guidelines was conducted to gather information on the psychological impact of HIV/AIDS, factors influencing adaptation, and evidence-based rehabilitation strategies. Databases such as PubMed, PsycINFO, and Google Scholar were searched using keywords including "HIV/AIDS," "psychological adaptation," "rehabilitation," "stigma," "mental health," and "coping strategies." Studies published between 1980 and 2023 were included to capture the evolution of research and interventions in this field.

Studies focusing on the psychological and social aspects of HIV/AIDS, interventions for mental health and rehabilitation, and factors influencing adaptation were included. Both qualitative and quantitative studies were considered.

Studies that focused solely on the biomedical aspects of HIV/AIDS without addressing psychological or social dimensions were excluded.

Relevant data were extracted from selected studies, including study design, sample characteristics, key findings, and intervention outcomes. Thematic analysis was used to identify common themes, such as the impact of stigma, the role of social support, and the effectiveness of rehabilitation strategies.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

To complement the literature review, case studies and clinical interventions from real-world settings were analyzed. These included examples of cognitive-behavioral therapy (CBT), mindfulness-based stress reduction (MBSR), peer support groups, and occupational rehabilitation programs. Data from these interventions were used to illustrate practical applications and outcomes.

Input from healthcare providers, psychologists, social workers, and individuals living with HIV/AIDS was gathered through interviews and focus group discussions. This qualitative data provided insights into the challenges faced by patients and the effectiveness of existing rehabilitation programs.

All data collection and analysis adhered to ethical guidelines, ensuring the confidentiality and anonymity of participants. Informed consent was obtained for interviews and focus group discussions, and only publicly available data were used for the literature review.

While this research provides a comprehensive overview of the psychological adaptation and rehabilitation of HIV/AIDS patients, it is limited by the availability of studies in certain regions, particularly low- and middle-income countries. Additionally, the reliance on existing literature may introduce biases present in the original studies.

By employing these methods, this research aims to provide a robust and evidence-based understanding of the psychological and rehabilitation needs of individuals living with HIV/AIDS, offering actionable insights for improving their mental health and quality of life.

Results

The findings of this research are presented in detail below, organized into thematic categories and supported by tables and expanded analyses. These results are derived from a systematic review of literature, case studies, and stakeholder input, focusing on the psychological adaptation and rehabilitation of individuals living with HIV/AIDS.

The analysis revealed that HIV/AIDS has profound psychological effects on patients, which vary in intensity and manifestation.

Table 1: Psychological Impact of HIV/AIDS

Psychological Challenge	Prevalence	Key Manifestations	Impact on Quality of Life
Emotional Distress	60-70%	Depression, anxiety, fear, grief	Severe reduction in daily functioning
Stigma and Discrimination	50-80%	Social exclusion, internalized shame, workplace discrimination	Increased isolation and mental health decline
Cognitive Impairments (HAND)	20-50%	Memory loss, reduced attention span, impaired decision-making	Difficulty in managing daily tasks and treatment

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Psychological Challenge	Prevalence	Key Manifestations	Impact on Quality of Life
Social Isolation	40-60%	Withdrawal from social circles, fear of disclosure, reduced support networks	Loneliness and decreased emotional resilience

Emotional distress and stigma were the most commonly reported challenges, significantly affecting patients' mental health and social functioning. Cognitive impairments, though less prevalent, added an additional layer of difficulty, particularly in managing treatment regimens and daily activities (Table 1).

Several factors were identified as critical in shaping the psychological adaptation process. These include social support, coping strategies, access to mental health services, and cultural/socioeconomic factors.

Table 2: Factors Influencing Psychological Adaptation

Factor	Positive Influence	Negative Influence	Impact on Adaptation
Social Support	Strong family and peer networks improve coping abilities	Lack of support leads to increased isolation and distress	High (70-80% improvement)
Coping Strategies	Adaptive strategies (e.g., problem-solving, seeking help) reduce distress	Maladaptive strategies (e.g., denial, substance abuse) worsen mental health	Moderate to High (60-75%)
Access to Mental Health Services	Counseling and therapy reduce depressive symptoms and improve coping	Limited access exacerbates emotional distress and delays recovery	High (50-70% improvement)
Cultural/Socioeconomic Factors	Culturally sensitive interventions improve acceptance and adaptation	Stigma and poverty create barriers to care and social integration	Variable (40-70% depending on context)

Social support and access to mental health services were the most influential factors in promoting psychological adaptation. However, cultural and socioeconomic barriers, particularly in low-resource settings, often hindered progress (Table 2).

Various rehabilitation strategies were evaluated for their effectiveness in improving mental health and quality of life.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Table 3: Effectiveness of Rehabilitation Strategies

Intervention	Key Outcomes	Effectiveness	Challenges
Cognitive-Behavioral Therapy (CBT)	Reduces depression, anxiety, and improves medication adherence	60-80%	Requires trained therapists; may not be accessible in low-resource settings
Mindfulness-Based Interventions	Reduces stress, improves emotional regulation, and enhances coping skills	50-70%	Requires consistent practice; may not suit all patients
Peer Support Groups	Reduces isolation, increases social connectedness, and provides emotional support	70-85%	Dependent on group dynamics; may not be available in all regions
Occupational Rehabilitation	Improves financial independence, self-esteem, and sense of purpose	60-75%	Requires investment in training programs; may not address underlying stigma
Public Health Campaigns	Reduces stigma, increases awareness, and promotes acceptance of HIV/AIDS patients	40-60%	Long-term impact requires sustained effort and funding

Peer support groups and CBT were the most effective interventions, with high rates of success in improving mental health and social integration. However, accessibility and cultural appropriateness remain significant challenges for many interventions (Table 3).

Case studies and stakeholder interviews provided additional insights into the real-world application of rehabilitation strategies. Key findings include:

Patients reported significant improvements in emotional well-being and coping abilities, particularly when therapy was tailored to their cultural context.

Group-based interventions were highly effective in reducing feelings of isolation and fostering a sense of community.

Vocational training programs helped patients regain confidence and financial stability, contributing to better overall quality of life.

Interventions that incorporated cultural beliefs and practices were more effective in addressing stigma and promoting adaptation.

The results highlight the complex interplay between psychological, social, and systemic factors in the adaptation and rehabilitation of HIV/AIDS patients. While evidence-based interventions have demonstrated significant effectiveness, barriers such as stigma, limited access to mental health services, and socioeconomic disparities continue to hinder progress.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Data from low- and middle-income countries were underrepresented, limiting the generalizability of findings.

Some studies relied on self-reported outcomes, which may introduce biases.

Few studies assessed the long-term impact of rehabilitation strategies, highlighting the need for longitudinal research.

These results provide a detailed and structured analysis of the psychological adaptation and rehabilitation of HIV/AIDS patients, supported by tables and thematic insights. It underscores the importance of holistic, culturally sensitive interventions to address the multifaceted challenges faced by this population.

discussion

The results of this research provide valuable insights into the psychological adaptation and rehabilitation of individuals living with HIV/AIDS. The findings highlight the complex interplay of emotional, social, and systemic factors that influence patients' mental health and quality of life. Below, we discuss the implications of these results, their alignment with existing literature, and the potential for future interventions.

The high prevalence of emotional distress, stigma, cognitive impairments, and social isolation among HIV/AIDS patients underscores the need for comprehensive psychological support. These findings align with previous studies, which have consistently identified depression, anxiety, and stigma as major barriers to mental well-being. The added burden of HIV-associated neurocognitive disorders (HAND) further complicates adaptation, emphasizing the need for integrated care that addresses both mental and cognitive health.

Healthcare systems must prioritize mental health screening and interventions as part of routine HIV care to address these pervasive challenges.

The role of social support, coping strategies, and access to mental health services in facilitating adaptation is well-documented in the literature. For instance, Burgoyne and Renwick (2004) have highlighted the protective effects of strong social networks, demonstrated the efficacy of adaptive coping mechanisms. However, the persistent impact of cultural and socioeconomic barriers, particularly in low-resource settings, remains a significant concern.

Interventions must be tailored to the cultural and socioeconomic context of patients, with a focus on building support networks and improving access to mental health services.

The high effectiveness of peer support groups and cognitive-behavioral therapy (CBT) aligns, who have emphasized the importance of community-based interventions in reducing isolation and stigma. Similarly, the success of mindfulness-based interventions in reducing stress and improving emotional regulation is supported. However, the challenges of accessibility and cultural appropriateness, particularly for occupational rehabilitation and public health campaigns, highlight the need for scalable and adaptable interventions.

Rehabilitation programs should combine evidence-based therapies with community-driven approaches to ensure accessibility and cultural relevance.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

The real-world application of rehabilitation strategies, as demonstrated by case studies and stakeholder input, reinforces the importance of patient-centered care. Tailored interventions, such as culturally sensitive CBT and vocational training, have shown significant promise in improving mental health and quality of life. These findings echo the work of , who have emphasized the role of personalized care in addressing the unique needs of HIV/AIDS patients [4].

Rehabilitation programs should incorporate patient feedback and cultural considerations to enhance their effectiveness and relevance.

Despite the progress made in understanding and addressing the psychological challenges of HIV/AIDS, several barriers remain. Stigma, limited access to mental health services, and socioeconomic disparities continue to hinder adaptation and rehabilitation, particularly in marginalized communities. Additionally, the lack of long-term data on the effectiveness of interventions highlights the need for longitudinal studies to assess sustained outcomes.

Future research should focus on developing scalable, low-cost interventions that address stigma and improve access to care, particularly in low- and middle-income countries.

Based on the findings, the following recommendations are proposed:

- ✓ Routine mental health screening and counseling should be incorporated into standard HIV care protocols.
- ✓ Community-based peer support groups should be scaled up to reduce isolation and foster social connectedness.
- ✓ Rehabilitation strategies should be tailored to the cultural and socioeconomic context of patients to ensure relevance and effectiveness.
- ✓ Sustained efforts to reduce stigma and increase awareness are essential for creating a supportive environment for HIV/AIDS patients.
- ✓ Future research should focus on assessing the long-term impact of rehabilitation strategies to inform evidence-based practices.

The psychological adaptation and rehabilitation of individuals living with HIV/AIDS require a holistic and multidisciplinary approach that addresses the emotional, social, and systemic challenges they face. While significant progress has been made in developing effective interventions, persistent barriers such as stigma and limited access to care must be addressed to ensure equitable outcomes for all patients. By integrating evidence-based strategies with culturally sensitive and patient-centered approaches, healthcare systems can empower individuals living with HIV/AIDS to achieve better mental health, resilience, and quality of life.

Conclusion

The psychological adaptation and rehabilitation of individuals living with HIV/AIDS are critical components of comprehensive care, particularly as advancements in antiretroviral therapy (ART) have transformed HIV/AIDS into a chronic, manageable condition. This research has highlighted the profound psychological challenges faced by patients, including emotional distress, stigma, cognitive impairments, and social isolation,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

all of which significantly impact their quality of life. Through a systematic review of literature, case studies, and stakeholder input have emerged.

Emotional distress and stigma are pervasive among HIV/AIDS patients, with depression, anxiety, and social exclusion being common manifestations. Cognitive impairments further complicate adaptation, underscoring the need for integrated mental health care.

Social support, adaptive coping strategies, and access to mental health services are critical facilitators of psychological adaptation. However, cultural and socioeconomic barriers often hinder progress, particularly in marginalized communities.

Evidence-based interventions, such as cognitive-behavioral therapy (CBT), mindfulness-based practices, peer support groups, and occupational rehabilitation, have demonstrated significant effectiveness in improving mental health and social integration.

Despite the availability of effective interventions, barriers such as stigma, limited access to care, and a lack of culturally sensitive programs persist. Additionally, the need for long-term data on the effectiveness of rehabilitation strategies remains unmet.

The psychological adaptation and rehabilitation of HIV/AIDS patients require a multidisciplinary and inclusive approach that prioritizes mental health and social well-being alongside medical treatment. By addressing the emotional, social, and systemic barriers faced by patients, healthcare systems can empower individuals living with HIV/AIDS to lead fulfilling lives and achieve better overall quality of life. This research underscores the need for continued innovation, collaboration, and investment in holistic care models to ensure equitable outcomes for all affected individuals.

Acknowledgment

This research would not have been possible without the contributions and support of numerous individuals and organizations. We are deeply grateful to the individuals living with HIV/AIDS who shared their experiences and insights, providing invaluable perspectives that shaped this research. Their courage and resilience continue to inspire our work. We thank the psychologists, social workers, physicians, and researchers who contributed their expertise and guidance throughout this study. Their dedication to improving the lives of HIV/AIDS patients has been instrumental in advancing our understanding of psychological adaptation and rehabilitation. We acknowledge the constructive feedback provided by peer reviewers and collaborators, whose insights strengthened the quality and rigor of this research.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Burgoyne, R. W., & Renwick, R. (2004). Social support and quality of life over time among adults living with HIV in the HAART era. Social Science & Medicine, 58(7), 1353-1366. https://doi.org/10.1016/S0277-9536(03)00314-9
2. Chaudoir, S. R., & Fisher, J. D. (2010). The disclosure processes model: Understanding disclosure decision-making and post-disclosure outcomes among

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

people living with HIV. Psychological Bulletin, 136(2), 236-256. https://doi.org/10.1037/a0018193

3. Chesney, M. A., & Folkman, S. (1994). Psychological impact of HIV disease and implications for intervention. Psychiatric Clinics of North America, 17(1), 163-182. https://doi.org/10.1016/S0193-953X(18)30103-4
4. Creswell, J. D., Myers, H. F., Cole, S. W., & Irwin, M. R. (2014). Mindfulness meditation training effects on CD4+ T lymphocytes in HIV-1 infected adults: A small randomized controlled trial. Brain, Behavior, and Immunity, 23(2), 184-188. https://doi.org/10.1016/j.bbi.2008.07.004
5. Goffman, E. (1963). Stigma: Notes on the management of spoiled identity. Prentice-Hall.
6. Heaton, R. K., Clifford, D. B., Franklin, D. R., Woods, S. P., Ake, C., Vaida, F., ... & Grant, I. (2010). HIV-associated neurocognitive disorders persist in the era of potent antiretroviral therapy: CHARTER Study. Neurology, 75(23), 2087-2096. https://doi.org/10.1212/WNL.0b013e318200d727
7. Herek, G. M., & Glunt, E. K. (1988). An epidemic of stigma: Public reactions to AIDS. American Psychologist, 43(11), 886-891. https://doi.org/10.1037/0003-066X.43.11.886
8. Logie, C. H., & Gadalla, T. M. (2009). Meta-analysis of health and demographic correlates of stigma towards people living with HIV. AIDS Care, 21(6), 742-753. https://doi.org/10.1080/09540120802511877
9. Remien, R. H., Stirratt, M. J., Nguyen, N., Robbins, R. N., Pala, A. N., & Mellins, C. A. (2019). Mental health and HIV/AIDS: The need for an integrated response. AIDS, 33(9), 1411-1420. https://doi.org/10.1097/QAD.0000000000002227
10. Safren, S. A., Otto, M. W., & Worth, J. L. (2001). Life-steps: Applying cognitive-behavioral therapy to HIV medication adherence. Cognitive and Behavioral Practice, 8(1), 71-78. https://doi.org/10.1016/S1077-7229(01)80047-7

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ZAMONAVIY OLIY TA'LIMNI STRATEGIK BOSHQARISHDA ART-MENEJMENT TAMOYILLARINING O'RNI VA AHAMIYATI.

Qo'chqarova Feruza Maxammatqosimovna, University of economics and pedagogy
NOTM "Maktabgacha ta'lim" kafedrasi professori, p.f.d.DSc.

Annotatsiya

KIRISH: global raqamli transformatsiya va keskin akademik raqobat davrida universitetlarni boshqarishning an'anaviy qat'iy va ierarxik modellari muassasalarning moslashuvchanligi hamda innovatsion salohiyatini tez-tez cheklab qo'ymoqda. Ushbu tadqiqotda art-menejment tamoyillarini — kreativ moslashuvchanlik, estetik muhitni optimallashtirish va emotsional intellektni — zamonaviy oliy ta'lim muassasalari (OTM) strategik boshqaruv tizimiga integratsiya qilish masalalari o'rganilgan. Tizimli tarkibiy tahlil, qiyosiy pedagogika va 28 nafar oliy ta'lim rahbarlarining ekspert baholashlarini qamrab olgan aralash metodologiya yordamida kreativ yondashuvlarning muassasa raqobatbardoshligi va inson kapitalini rivojlantirishga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari estetik-kollaborativ boshqaruv mexanizmlarining joriy etilishi va professor-o'qituvchilarning innovatsion tashabbus ko'rsatkichlari o'rtasida statistik jihatdan yuqori bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Empirik natijalarga tayanib, art-menejmentni shunchaki ma'muriy-estetik tanlov emas, balki barqaror ta'lim transformatsiyasining muhim strategik zarurati sifatida belgilovchi konseptual paradigma taklif etilgan.

MAQSAD: art-menejment tamoyillarini zamonaviy oliy ta'lim muassasalari boshqaruv tizimiga integratsiya qilishning samaradorligi va uning innovatsion rivojlanishga ta'sirini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tizimli tarkibiy tahlil, qiyosiy pedagogika va 28 nafar oliy ta'lim rahbarlarining ekspert baholashlari asosida aralash metodologiya qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari estetik-kollaborativ boshqaruv mexanizmlarining joriy etilishi professor-o'qituvchilarning innovatsion tashabbuslari va muassasa raqobatbardoshligini oshirish bilan uzviy bog'liqligini ko'rsatdi. Art-menejment tamoyillari boshqaruvning moslashuvchanligi va inson kapitalini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi aniqlandi.

XULOSA: art-menejment oliy ta'lim muassasalarini boshqarishda innovatsion va barqaror rivojlanishni ta'minlovchi muhim strategik yondashuv hisoblanadi.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, strategik boshqaruv, art-menejment, muassasa innovatsiyasi, kreativ moslashuvchanlik, akademik rahbarlik, inson kapitali.

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ПРИНЦИПОВ АРТ-МЕНЕДЖМЕНТА В СТРАТЕГИЧЕСКОМ УПРАВЛЕНИИ СОВРЕМЕННЫМ ВЫСШИМ ОБРАЗОВАНИЕМ.

Кучкарова Феруза Махамматкосимовна, Университет экономики и педагогики
НЕТМ Кафедра «Дошкольное образование» профессор, стр. f.d.DSc.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в эпоху глобальной цифровой трансформации и жесткой академической конкуренции традиционные жесткие и иерархические модели управления университетами часто ограничивают гибкость и инновационный потенциал учреждений. В данном исследовании рассматриваются вопросы интеграции принципов арт-менеджмента — творческой гибкости, оптимизации эстетической среды и эмоционального интеллекта — в систему стратегического управления современных высших учебных заведений (ВУЗов). Используя смешанную методологию, включающую системный структурный анализ, сравнительную педагогику и экспертные оценки 28 руководителей высшего образования, было проанализировано влияние креативных подходов на конкурентоспособность учреждений и развитие человеческого капитала. Результаты исследования показали, что существует статистически значимая связь между внедрением механизмов эстетического и совместного управления и показателями инновационной активности профессорско-преподавательского состава. Опираясь на эмпирические результаты, предлагается концептуальная парадигма, которая определяет арт-менеджмент не просто как административно-эстетический выбор, а как важнейшую стратегическую необходимость для устойчивого образовательного преобразования.

ЦЕЛЬ: анализ эффективности интеграции принципов арт-менеджмента в систему управления современными высшими учебными заведениями и их влияния на инновационное развитие.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использована смешанная методология, включающая системно-структурный анализ, сравнительную педагогику и экспертные оценки 28 руководителей высших учебных заведений.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали наличие тесной связи между внедрением эстетико-коллаборативных механизмов управления и ростом инновационной активности преподавателей, а также конкурентоспособности учреждения. Установлено положительное влияние принципов арт-менеджмента на гибкость управления и развитие человеческого капитала.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: арт-менеджмент является важным стратегическим подходом, обеспечивающим инновационное и устойчивое развитие в управлении высшими учебными заведениями.

Ключевые слова: высшее образование, стратегическое управление, арт-менеджмент, институциональные инновации, творческая гибкость, академическое лидерство, человеческий капитал.

THE ROLE AND IMPORTANCE OF THE PRINCIPLES OF ART MANAGEMENT IN THE STRATEGIC MANAGEMENT OF MODERN HIGHER EDUCATION.

Kuchkarova Feruza Makhammatkosimovna, University of Economics and Pedagogy NETM Department of "Preschool Education", Professor, p.f.d.DSc.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Annotation

INTRODUCTION: in an era of global digital transformation and intense academic competition, traditional rigid and hierarchical models of university management frequently constrain institutional adaptability and innovative potential. This study explores the integration of art management principles—namely creative flexibility, aesthetic environment optimization, and emotional intelligence—into the strategic governance systems of contemporary higher education institutions (HEIs). Utilizing a mixed-methods research design that combines systematic structural analysis, comparative pedagogy, and expert evaluations from 28 higher education leaders, this paper analyzes the impact of creative approaches on institutional competitiveness and human capital development. The findings demonstrate a statistically significant correlation between the implementation of aesthetic-collaborative management mechanisms and the innovation performance indicators of the faculty. Based on these empirical results, a conceptual paradigm is proposed that defines art management not merely as an administrative-aesthetic choice, but as a critical strategic imperative for sustainable educational transformation.

AIM: to analyze the effectiveness of integrating art management principles into the governance system of modern higher education institutions and their impact on innovative development.

MATERIALS AND METHODS: the study employed a mixed-methods approach including system-structural analysis, comparative pedagogy, and expert evaluations from 28 higher education administrators.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrated a strong relationship between the implementation of aesthetic-collaborative management mechanisms and increased innovative initiatives among faculty members, as well as institutional competitiveness. Art management principles were found to positively influence managerial flexibility and human capital development.

CONCLUSION: art management is an important strategic approach that promotes innovative and sustainable development in higher education governance.

Keywords: higher education, strategic management, art management, institutional innovation, creative flexibility, academic leadership, human capital.

Zamonaviy global bilimlar iqtisodiyoti oliy ta’lim muassasalaridan (OTM) shunchaki dars beruvchi yoki tadqiqot o‘tkazuvchi izolyatsiyalangan maskan emas, balki mintaqaviy va xalqaro miqyosda innovatsiyalarni harakatlantiruvchi dinamik, murakkab ekotizim sifatida faoliyat yuritishni talab qilmoqda. Sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar va fanlararo paradigmalarning shiddatli rivojlanishi universitetlardan yuqori darajadagi tashkiliy moslashuvchanlik va strategik barqarorlikni talab etadi [1]. O‘zbekiston Respublikasida ham oliy ta’lim tizimini tubdan modernizatsiya qilish, boshqaruv tizimiga ilg‘or xalqaro andozalarni joriy etish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri etib

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

belgilangan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan "O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi"da oliy ta’lim sohasida boshqaruv jozibadorligini oshirish va inson kapitalini rivojlantirish bo‘yicha strategik vazifalar belgilab berilgan. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 24-dekabrdagi **"Oliy ta’lim muassasalariga akademik va tashkiliy-boshqaruv mustaqilligi berish chora-tadbirlari to‘g‘risidagi"** PQ-60-son hamda **"Oliy ta’lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligini ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risidagi"** PQ-61-son qarorlari universitetlar boshqaruviga qat’iy ma’muriy bosimni kamaytirish va ularga ichki akademik muhitni erkin shakllantirish uchun huquqiy zamin yaratdi. Biroq, qonunchilikda belgilangan ushbu keng imkoniyatlar va muxtoriyat sharoitida ham oliy ta’limdagi ko‘plab real ma’muriy tuzilmalar hali ham eski vebercha byurokratiya, qat’iy ierarxiya va o‘ta qolipga solingan, formulali qarorlar qabul qilish mexanizmlari bilan cheklanib qolmoqda. Ushbu ma’muriy qat’iylik (rigidlik) qonun va qarorlarda ko‘zda tutilgan institutsional erkinliklardan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qilib, ko‘pincha ichki innovatsiyalarning turg‘unligiga, professor-o‘qituvchilar o‘rtasida professional "kuyish" (burnout) sindromiga va global raqobatbardoshlikning pasayishiga olib keladi [2].

Ushbu tarkibiy va mental cheklovlarni yumshatish, qonunchilikda belgilangan yuksak maqsadlarga erishish uchun zamonaviy ta’lim menejmenti nazariyasi "yumshoq ko‘nikmalar" (soft skills) va moslashuvchan (agile) rahbarlik strategiyalariga tomon paradigma o‘zgarishini boshdan kechirmoqda. Ushbu kontekstda, *art-menejment* tamoyillarini makro-darajadagi ta’lim boshqaruviga integratsiya qilish yangi va samarali yondashuv sifatida namoyon bo‘ladi. O‘zining ilg‘or nazariy talqinida art-menejment madaniyat yoki san’at muassasalarini boshqarish doirasidan ancha kengroq bo‘lib, u tashkiliy jarayonlarni optimallashtirish uchun kreativlik, estetik intellekt, kollaborativ sinergiya va emotsional aloqalardan foydalanadigan yaxlit boshqaruv falsafasini ifodalaydi [3]. Mavjud ilmiy adabiyotlarda universitetlarning strategik rejalashtirishida KPI ko‘rsatkichlari va miqdoriy resurslarni taqsimlash keng yoritilgan bo‘lsa-da, estetik va kreativ mezonlarning tizimli innovatsiyalar uchun asosiy katalizator sifatidagi roli hamda qonunchilik bilan berilgan akademik mustaqillikni real amaliyotga ko‘chirish mexanizmlari bo‘yicha sezilarli tadqiqot bo‘shlig‘i (research gap) saqlanib qolmoqda [4].

Shu sababli, ushbu tadqiqotning maqsadi zamonaviy oliy ta’lim boshqaruvida art-menejment tamoyillarining strategik o‘rni va tizimli ahamiyatini ochib berishdan iborat. Universitet ma’muriyatiga xos bo‘lgan an’anaviy to‘siqlarni tahlil qilish va kreativ-sinergetik muqobilni taklif qilish orqali, ushbu maqola barqaror institutsional transformatsiya uchun nazariy jihatdan asoslangan va amaliy jihatdan qo‘llash mumkin bo‘lgan modelni yaratishga qaratilgan.

Ushbu tadqiqotda art-menejment tamoyillarining oliy ta’lim muassasalari boshqaruv tizimiga ko‘rsatadigan operatsion va strategik ta’sirini har tomonlama, chuqur o‘rganish maqsadida miqdoriy va sifat ko‘rsatkichlarini birlashtirgan aralash metodlar (mixed-methods) tadqiqot dizaynidan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik arxitekturasi bir-birini mantiqiy to‘ldiruvchi ikki xil fundamental bosqichda tashkil etildi. Dastlabki

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

bosqichda oliy ta’lim boshqaruvining an’anaviy, ko‘p hollarda qat’iy va buyruqbozlikka asoslangan vertikal zanjirlari hamda zamonaviy art-menejment nazariyasining moslashuvchan, kollaborativ qoidalari o‘rtasidagi konseptual kesishish nuqtalarini aniqlash maqsadida tizimli tarkibiy tahlil o‘tkazildi [5]. Shu bilan birga, turli ta’lim muassasalaridagi rahbarlik moslashuvchanligi darajasi professor-o‘qituvchilar tarkibining o‘z-o‘zini samarali namoyon qilishi, kasbiy motivatsiyasi va innovatsion ilmiy natijalariga qanday ta’sir ko‘rsatishini baholash uchun qiyosiy-pedagogik tahlil uslubi parallel ravishda qo‘llanildi. Bu bosqich an’anaviy ierarxik boshqaruv modeli bilan kreativ boshqaruv modeli o‘rtasidagi farqlarni nazariy jihatdan tasniflash imkonini berdi.

Tadqiqotning ikkinchi, ya’ni empirik-amaliy bosqichida ilgari surilgan ilmiy gipotezani bevosita amaliyotda tekshirish maqsadida ekspert baholash metodi (expert evaluation method) qo‘llanildi. Buning uchun mamlakatimizdagi to‘rtta yetakchi milliy universitetning boshqaruv bo‘g‘inlarida faoliyat yuritayotgan rahbar xodimlar o‘rtasida maxsus ishlab chiqilgan, anonim ijtimoiy-pedagogik so‘rovnoma o‘tkazildi. Ekspertlar guruhining tarkibi kamida besh yillik oliy ta’lim muassasalari boshqaruvi va ma’muriyatchiligi tajribasiga ega bo‘lgan jami 28 nafar ishtirokchidan shakllantirildi; ulardan 4 nafari oliy o‘quv yurti prorektorlari, 8 nafari fakultet dekanlari va 16 nafari kafedra mudirlaridir. Mazkur tanlanma tarkibi universitet hayotidagi strategik, taktik va operativ boshqaruv darajalarining barchasini to‘liq qamrab olish hamda olingan natijalarning xolisligini ta’minlash maqsadida maqsadli ravishda saralab olindi.

Ekspert so‘rovnomasida muassasaning eng dolzarb boshqaruv parametrlari va ko‘rsatkichlari baholash mezoni qilib olindi. Xususan, rahbarlikning moslashuvchanligi (agile leadership), strategik qarorlar qabul qilish jarayonida emotsional intellekt elementlarining integratsiyasi, universitet ichki tashkiliy muhitining estetik va sensor sifati hamda professor-o‘qituvchilarning haqiqiy innovatsion g‘oya va tashabbus ko‘rsatish faolligi asosiy mezonlar sifatida belgilandi. Ekspertlar ushbu ko‘rsatkichlarni 1 dan (o‘ta qat’iy, byurokratik va samarasiz) 10 gacha (o‘ta moslashuvchan, erkin, kollaborativ va optimal) bo‘lgan interval shkala bo‘yicha individual ravishda baholadilar [6]. To‘plangan empirik ma’lumotlarning ishonchliligi va ichki muvofiqligini tekshirish maqsadida matematik-statistik tahlil dasturlari yordamida Kronbax alfasi ($\alpha = 0.84$) hisoblab chiqildi. Ko‘rsatkich xalqaro miqyosda qabul qilingan minimal talabdan (> 0.70) sezilarli darajada yuqori chiqqanligi sababli, so‘rovnomaning diagnostik vosita sifatidagi statistik ishonchliligi hamda tadqiqot natijalarining validliligi to‘liq tasdiqlandi.

Ekspertlar guruhidan to‘plangan empirik ma’lumotlar va ularning statistik tahlili shuni ko‘rsatdiki, universitetdagi boshqaruv madaniyatining xarakteri muassasaning umumiy innovatsion salohiyatini belgilab beruvchi asosiy omil hisoblanadi. Miqdoriy va sifat ko‘rsatkichlarining o‘zaro sintezi shuni yaqqol isbotladiki, qat’iy ma’muriy-buyruqbozlikka va vertikal nazorat tuzilmalariga tayangan an’anaviy universitetlarda deyarli barcha kreativ ko‘rsatkichlar sezilarli darajada past darajada saqlanib qolmoqda. Xususan, an’anaviy avtoritar boshqaruv ustun bo‘lgan muhitda professor-o‘qituvchilarning shaxsiy va jamoaviy innovatsion tashabbus ko‘rsatish darajasi o‘n ballik shkalada atigi 3.8 ballni tashkil etgan bo‘lsa, muassasaning tashqi o‘zgarishlarga

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

nisbatan moslashuvchanligi va tezkor qaror qabul qilish qobiliyati 4.1 ball bilan cheklangan. Eng achinarlisi, bunday muhitda kafedralararo hamkorlik va jamoaviy kollaboratsiya ko‘rsatkichi 3.5 ballni, xodimlarning o‘z g‘oyalarini erkin bildira olishi uchun zarur bo‘lgan psixologik xavfsizlik muhiti esa atigi 4.4 ballni ko‘rsatdi. Bu raqamlar byurokratik bosim ostidagi akademik muhitda ichki motivatsiyaning so‘nishini ko‘rsatadi.

Aksincha, boshqaruv tizimiga art-menejment tamoyillari, ya’ni kreativ moslashuvchanlik, keng akademik muxtoriyat va erkin loyihaviy jamoalar bilan ishlash madaniyati integratsiya qilingan universitetlarda butunlay boshqacha va ijobiy manzara kuzatildi. Bunday zamonaviy muhitda professor-o‘qituvchilarning innovatsion tashabbuskorlik darajasi keskin ko‘tarilib, o‘rtacha 8.9 ballni tashkil etdi. Shuningdek, muassasaning bozor talablariga moslashuvchanligi 8.4 ballga, tarkibiy bo‘linma va kafedralararo erkin hamkorlik 8.7 ballga hamda ish joyidagi psixologik xavfsizlik va o‘zaro ishonch muhiti eng yuqori ko‘rsatkich — 9.1 ballga yetdi. Statistik tahlildagi p-qiymatining juda pastligi ($p < 0.01$ va $p < 0.05$) ushbu ikki xil boshqaruv modeli o‘rtasidagi farq shunchaki tasodif emas, balki chuqur qonuniyatga ega ekanligini anglatadi.

Ushbu amaliy topilmalarga tayanib, tadqiqot doirasida zamonaviy oliy ta’lim tizimi uchun **Art-menejmentning strategik triadasi** deb nomlangan yangi konseptual model tizimlashtirildi. Ushbu model bir-birini uzviy mustahkamlovchi uchta muhit ustuniga tayanadi. Birinchi ustun sensor-estetik arxitektura bo‘lib, u universitetning jismoniy va raqamli infratuzilmasini kognitiv charchoqni kamaytiradigan, odamni vizual va ruhiy jihatdan ilhomlantiradigan ochiq formatga o‘tkazishni nazarda tutadi. Ikkinchi ustun kreativ-moslashuvchan rahbarlik tushunchasi bo‘lib, unda universitet rektori yoki dekani quruq buyruq beruvchi emas, balki yashirin iste’dodlarni kashf etuvchi muassasa "kuratori" yoki "rejissori" sifatida namoyon bo‘ladi. Uchinchi ustun esa sinergetik hamkorlik muhiti bo‘lib, u an’anaviy qat’iy kafedralararo devorlarni buzib, professor-o‘qituvchilar va talabalarning kreativ gipotezalarini tezkorlik bilan amaliy, tijoratlashtiriladigan innovatsion mahsulotlarga aylantiruvchi erkin va dinamik jamoalarni shakllantiradi.

Ushbu tadqiqot natijasida olingan xulosalar faqat quruq raqamlar va mexanik ko‘rsatkichlarga tayangan an’anaviy boshqaruv modellarining mutloq hukmronligini jiddiy shubha ostiga qo‘yadi va oliy ta’lim ma’muriyatchiligi bo‘yicha global ilmiy munozaralarni yangi bosqichga olib chiqadi. Ko‘p yillar davomida dunyo miqyosida ham, milliy ta’lim tizimimizda ham oliy ta’lim muassasalari faoliyatini faqat quruq KPI ko‘rsatkichlari, ko‘p sahifali jadvallar va uzluksiz ma’muriy hisobotlar orqali baholash urfga aylangan edi [7]. Garchi bunday mexanik vositalar yuzaki va qog‘ozdagi tartib-intizom hamda hisobdorlikni ta’minlab tursa-da, biz to‘plagan empirik dalillar ortiqcha tarkibiy qat’iylik va byurokratiya oliy ta’lim tizimidagi tub burilish yasovchi ilmiy va pedagogik yangiliklar uchun eng zarur bo‘lgan ijodiy uchqunni tizimli ravishda so‘ndirishini ko‘rsatmoqda. Aksincha, art-menejment tamoyillarining oliy ta’lim muassasasi boshqaruviga olib kirilishi tashkiliy madaniyatni passiv bo‘ysunish va qog‘ozbozlik kayfiyatidan faol, ilhomlantirilgan jamoaviy ijodkorlikka o‘tkazuvchi eng samarali katalizator bo‘lib xizmat qila oladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Universitet rektori, prorektori yoki dekani o‘z ma’muriy faoliyatida qat’iy byurokrat emas, balki muassasaning akademik va ma’naviy muhitini boyituvchi "kurator" rolini o‘z zimmasiga olganida, boshqaruvning tabiati va mazmuni tubdan o‘zgaradi. Bunday rahbarning birlamchi strategik vazifasi xodimlarni doimiy nazorat qilish emas, balki universitet ichida har bir professor-o‘qituvchining mustaqil, chiziqli bo‘lmagan va kreativ fikrlashi rivojlanishi mumkin bo‘lgan estetik va psixologik mikroiqlimni shakllantirishdan iborat bo‘ladi. Bu yondashuv akademik jamoaning ichki motivatsiyasini, muassasaga bo‘lgan sadoqatini va daxldorlik hissini keskin oshirish orqali bugungi kunda butun dunyo oliy ta’lim tizimini larzaga keltirayotgan eng katta ijtimoiy-psixologik muammo — professor-o‘qituvchilarning surunkali charchoq hamda kasbiy "kuyish" sindromiga qarshi eng samarali vositadir [8].

Shunga qaramay, mazkur innovatsion art-menejment modellarini oliy ta’lim real amaliyotiga keng miqyosda joriy etish yo‘lida bir qator jiddiy tizimli va institutsional qarshiliklar mavjudligini ham tan olish lozim. Birinchidan, ko‘p yillik ma’muriy tizimdan qolgan byurokratik inertsiya hali ham juda kuchli bo‘lib, amaldagi ko‘plab normativ va hisobot talablari kreativ moslashuvchanlikka bevosita to‘sqinlik qiluvchi o‘ta yuqori darajadagi standartlashtirishni talab qilmoqda. Ikkinchidan, oliy ta’lim tizimidagi o‘rta va yuqori bo‘g‘in rahbarlarining aksariyatida zamonaviy moslashuvchan boshqaruv (agile management) ko‘nikmalari, yumshoq mahoratlar (soft skills) va emotsional intellekt bo‘yicha tizimli tayyorgarlik hamda malaka yetishmasligi yaqqol ko‘rinib qolmoqda. Ushbu innovatsion boshqaruv paradigmasini muvaffaqiyatli hayotga tatbiq etish uchun mamlakatimiz OTMlari rahbar xodimlari va kadrlar zaxirasini qayta tayyorlash dasturlariga emotsional intellekt, kreativ liderlik va art-menejment modullarini tizimli ravishda kiritishlari zarur. Bu kabi ma’muriy va psixologik to‘siqlarni bartaraf etish shunchaki xohishiy yoki kosmetik takomillashtirish emas; balki qonunchilikda berilgan akademik mustaqillik sharoitida, doimiy o‘zgaruvchan global ta’lim ekotizimida universitetlarimizning raqobatbardosh, innovatsion va jamiyat uchun real intellektual foyda keltiradigan darajada saqlanib qolishi uchun hayotiy-strategik majburiyatdir.

Ushbu tadqiqot natijalari zamonaviy oliy ta’lim muassasalarini strategik boshqarishda an’anaviy, qat’iy ierarxik va faqat miqdoriy ko‘rsatkichlarga tayangan modellar bugungi kunning shiddatli va chiziqli bo‘lmagan talablariga javob bera olmayotganini ko‘rsatdi. O‘zbekiston Respublikasining so‘nggi yillardagi normativ-huquqiy hujjatlari, xususan, universitetlarga akademik va tashkiliy-boshqaruv mustaqilligini berishga qaratilgan qarorlari tizimni byurokratiyadan xoli qilish uchun ulkan huquqiy zamin yaratdi. Biroq, ushbu erkinliklardan muassasa manfaati va ilmiy innovatsiyalar yo‘lida to‘liq foydalanish uchun oliy ta’lim ma’muriyatchiligida tub falsafiy va metodologik o‘zgarishlar amalga oshirilishi shart. Ushbu kontekstda art-menejment tamoyillarining — kreativ moslashuvchanlik, sensor-estetik muhit va emotsional intellektning — universitet boshqaruv tizimiga integratsiya qilinishi shunchaki ma’muriy ta’m yoki vizual bezak emas, balki muassasa barqarorligini ta’minlovchi hayotiy strategik zaruriyat ekanligi empirik jihatdan isbotlandi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Tadqiqot davomida olingan amaliy ma'lumotlar shuni yaqqol tasdiqladiki, art-menejment elementlari faol joriy etilgan va rahbariyati qat'iy nazoratchi emas, balki jarayonlar "kuratori" sifatida harakat qilayotgan akademik muhitda xodimlarning innovatsion tashabbuskorligi hamda muassasaning adaptivlik qobiliyati keskin yuqoridir. Biz taklif etgan "Art-menejmentning strategik triadasi" modeli oliy ta'lim muassasalarida kognitiv charchoqni kamaytiradigan, kafedralararo sun'iy to'siqlarni buzadigan va professor-o'qituvchilarning ichki kreativ salohiyatini to'liq yuzaga chiqaradigan yaxlit ekotizim yaratish imkonini beradi. Bu yondashuv universitet ichidagi psixologik xavfsizlik va o'zaro ishonchni mustahkamlash orqali jamoani umumiy strategik maqsadlar atrofida jipslashtiradi va akademik turg'unlik xavfini bartaraf etadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, ushbu paradigmani milliy ta'lim tizimimizda muvaffaqiyatli kengaytirish uchun oliy ta'lim tizimi rahbarlarining boshqaruv madaniyatini o'zgartirish, ularda zamonaviy moslashuvchan menejment (agile) hamda emotsional intellekt ko'nikmalarini shakllantirish talab etiladi. Kelgusi tadqiqotlar doirasida art-menejment modellarini aniq bir universitet misolida uzoq muddatli (longitudal) eksperiment shaklida sinovdan otkazish va uning talabalar o'zlashtirish korsatkichlariga hamda universitetlarning xalqaro reytinglardagi o'rniga ko'rsatadigan to'g'ridan-to'g'ri ta'sirini miqdoriy jihatdan o'lchash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2020. – (Xalq so'zi, 2020-y. 24-sentabr).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5847-son Farmoni. – Toshkent: Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2019. – (Xalq so'zi, 2019-y. 9-oktabr).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yangi O'zbekiston ma'muriy islohotlarini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-269-son Farmoni. – Toshkent: Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2022. – (Xalq so'zi, 2022-y. 22-dekabr).
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim muassasalariga akademik va tashkiliy-boshqaruv mustaqilligi berish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-60-son Qarori. – Toshkent: Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2021. – (Xalq so'zi, 2021-y. 25-dekabr).
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy mustaqilligini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-61-son Qarori. – Toshkent: Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2021. – (Xalq so'zi, 2021-y. 25-dekabr).
6. Altbach P. G., de Wit H. Postpandemic higher education: Dynamic or static? // International Higher Education. – 2020. – № 102. – P. 3-5.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

7. Bolden R., Gosling J., O'Brien A. [et al.]. Academic leadership: Changing conceptions, identities and experiences in UK higher education // Studies in Higher Education. – 2014. – Vol. 39, № 5. – P. 754-770.
8. Byrnes W. J. Management and the Arts. – 6th ed. – New York: Routledge, 2022. – 512 p.
9. Gagliardi P. Exploring the aesthetic side of organizational life // Handbook of Organization Studies / ed. by S. Clegg, C. Hardy, W. Nord. – London: Sage Publications, 1996. – P. 565-580.
10. Mintzberg H. Mintzberg on Management: Inside our strange world of organizations. – New York: Free Press, 1989. – 418 p.
11. Salovey P., Mayer J. D. Emotional intelligence // Imagination, Cognition and Personality. – 1990. – Vol. 9, № 3. – P. 185-211.
12. Shore C., Wright S. Coercive accountability: The rise of audit culture in higher education // Audit Cultures: Anthropological studies in accountability, ethics and the academy. – London: Routledge, 2000. – P. 57-89.
13. Tierney W. G. The Highest Ground: Culture and change in higher education. – Albany: State University of New York Press, 2008. – 215 p.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

MEDIASAVODXONLIKDAN FOYDALANISH ORQALI BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING KREATIVLIGINI RIVOJLANTIRISH-PEDAGOGIK ZARURIYAT SIFATIDA.

Doschanova Mohinur Maxsudovna, Urganch davlat pedagogika instituti Boshlang‘ich ta’lim fakulteti Boshlang‘ich ta’lim metodikasi kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, media madaniyati va ularning pedagogik jarayonga ta’siri ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, media-ta’limning jahon tajribalari, xususan, Rossiya, Fransiya, Buyuk Britaniya va Germaniyadagi o‘rni va rivojlanish yo‘nalishlari haqida ma’lumot berilgan.

MAQSAD: zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va media madaniyatining pedagogik jarayonga ta’sirini hamda media-ta’limning xalqaro tajribalarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda media-ta’lim va axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga oid ilmiy manbalar hamda Rossiya, Fransiya, Buyuk Britaniya va Germaniya tajribalari tahlil qilindi. Tahliliy va qiyosiy metodlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari media-ta’limning o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish va media savodxonlikni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Xalqaro tajriba media-ta’limni ta’lim tizimiga samarali integratsiya qilishning muhimligini tasdiqladi.

XULOSA: media-ta’lim zamonaviy ta’limning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan samarali foydalanish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, kreativlik, media ta’lim, mediasavodxonlik, media madaniyat, axborot bilan ishlash, ta’lim jarayoni, media pedagogika.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕДИА ДЛЯ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ.

Дощанова Мохинур Махсудовна, Преподаватель кафедры методики начального образования факультета начального образования Ургенчского государственного педагогического института

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются современные информационно-коммуникационные технологии, медиакультура и их влияние на педагогический процесс. Приводится информация о мировом опыте медиаобразования, в частности, его роли и тенденциях развития в России, Франции, Великобритании и Германии.

ЦЕЛЬ: анализ влияния современных информационно-коммуникационных технологий и медиакультуры на педагогический процесс, а также изучение международного опыта медиаобразования.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по медиаобразованию и информационно-коммуникационным технологиям, а также опыт России, Франции, Великобритании и Германии. Использованы аналитический и сравнительный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что медиаобразование играет важную роль в развитии критического мышления, навыков анализа информации и медиаграмотности обучающихся. Международный опыт подтвердил значимость эффективной интеграции медиаобразования в систему образования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: медиаобразование является важной составляющей современного образования, а эффективное использование информационно-коммуникационных технологий способствует повышению качества обучения.

Ключевые слова: начальное образование, творчество, медиаобразование, медиаграмотность, медиакультура, работа с информацией, образовательный процесс, медиапедагогика.

USING MEDIA LITERACY TO DEVELOP THE CREATIVITY OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS DEVELOPMENT AS A PEDAGOGICAL NEED.

Doschanova Mohinur Maxsudovna, Teacher of the Department of Primary Education Methodology, Faculty of Primary Education, Urgench State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines modern information and communication technologies, media culture and their impact on the pedagogical process. It also provides information on the world experience of media education, in particular, its role and development trends in Russia, France, Great Britain and Germany.

AIM: to analyze the impact of modern information and communication technologies and media culture on the educational process, as well as to examine international experiences in media education.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific sources on media education and information and communication technologies, as well as the experiences of Russia, France, the United Kingdom, and Germany. Analytical and comparative methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that media education plays a significant role in developing critical thinking, information analysis skills, and media literacy among learners. International experience confirmed the importance of effectively integrating media education into educational systems.

CONCLUSION: media education is an essential component of modern education, and the effective use of information and communication technologies contributes to improving the quality of learning.

Keywords: primary education, creativity, media education, media literacy, media culture, working with information, educational process, media pedagogy.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Zamonaviy dunyo ijtimoiy ahamiyatga ega ma'lumotlar (ilmiy, texnologik, madaniy va boshqalar) hajmining sezilarli darajada oshishi bilan tavsiflangan "axborot portlashi" dan sezilarli darajada ta'sirlanmoqda. Bu axborotni yaratish, uzatish, saqlash, qayta ishlash va takrorlash, shuningdek, axborot jarayonlarini avtomatlashtirish uchun axborot vositalarini ishlab chiqishni talab qiladi. An'anaviy axborot texnologiyalari bilan bir qatorda (kitoblar va gazetalar kabi bosma ommaviy axborot vositalariga, fotosuratlar va filmlar kabi kinomateriallarga asoslangan) elektron ommaviy axborot vositalari (kompyuterlar, televidenie, video va boshqalar) kabi yangi axborot texnologiyalari (NIT) paydo bo'ldi. Ushbu yangi texnologiyalar an'anaviy texnologiyalarning o'rnini bosmaydi, balki tobora o'sib borayotgan ma'lumotlar hajmini oshiradi. Bu o'sish jamiyatning axborot (kommunikatsiya) muhitiga moslashishda shaxslar uchun qiyinchilik tug'diradi. Ko'p sonli ramziy tizimlarning rivojlanishi matnlar, grafikalar, tovushlar va audiovizual xabarlarni birlashtirgan shaxslar uchun o'ziga xos axborot muhitini tashkil etuvchi ko'p qirrali "axborot maydoni" ni yaratdi. Vizual savodxonlik, zamonaviy pedagogikaning bir sohasi, vizual va audiovizual ma'lumotlardan foydalanish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Vizual savodxonlik turli jihatlarda ko'rib chiqiladi: obyekt va idrok subyekti o'rtasidagi aloqa jarayoni sifatida, vizual elementlarning idrok subyekti bilan o'zaro ta'siri sifatida va subyektning vizual tasvirlarni adekvat idrok etish va ishlab chiqarish qobiliyati sifatida namoyon bo'ladi.

Ommaviy kommunikatsiya vositalarini "ommaviy kommunikatsiya" tushunchasi orqali ko'rib chiqish kerak. Ommaviy aloqa (lotincha communicatio - xabar, uzatish) axborotni ishlab chiqarish va tarqatishning zamonaviy jarayonlaridan biri (matbaa, radio, kino, televideniye, ovoz yozish orqali). U hukmron elita tomonidan jamiyatning ma'lum ma'naviy qadriyatlarini tasdiqlash va odamlarning baholari, fikrlari va xatti-harakatlariga g'oyaviy, siyosiy, iqtisodiy yoki tashkiliy ta'sir ko'rsatish uchun ishlatiladi. Aksariyat tadqiqotchilar ommaviy kommunikatsiyaning siyosiy kurash, boshqaruv, targ'ibot, madaniy targ'ibot va reklama vositasi sifatidagi mohiyati va maqsadlari jamiyatning ijtimoiy tabiati bilan belgilanadi, degan fikrga qo'shiladilar. Ommaviy muloqotning pedagogik jihatlari maishiy nazariyada ikki yo'nalishda ko'rib chiqiladi: ta'lim va tarbiya. Ta'lim yo'nalishi bir-biri bilan chambarchas bog'liq ikkita jihatni o'z ichiga oladi: keng aholini ma'rifat qilish va ta'limda ommaviy axborot vositalaridan foydalanish. Tarbiyaviy jihatlar ko'pincha bolalar va yoshlarga qaratilgan maxsus axborot oqimlarini tashkil etish orqali amalga oshiriladi. Ommaviy muloqotning bolalarga tarbiyaviy ta'sirining o'ziga xos xususiyati xulq-atvor me'yorlari va qadriyat yo'nalishlarini asosan badiiy shakllarda yetkazishdir. Tarbiyaviy jihatlar kattalarga qaratilgan badiiy ma'lumotlarning bolalar auditoriyasida "o'zlashtirish" shakli bilan tematik kengayish va janrlarni farqlash bilan ajralib turadi. Tarbiya amaliyotidagi yana bir tendensiya - bu ommaviy kommunikatsiya sohasidagi ijodiy tashkilotlar faoliyati (yosh muxbirlar, jurnalistlar va boshqalar). Bolalarning o'zlari axborot tarqatuvchi bo'lib, o'zini namoyon qilish va jamiyat hayotini aks

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ettirish uchun ommaviy axborot vositalari bilan ishlaydi, ko‘pincha ommaviy kommunikatsiya jarayonlarini modellashtiradi.

Bugungi kunda ommaviy axborot vositalari (ommaviy aloqa vositalari) odamlarning atrofdagi dunyoni ijtimoiy, axloqiy, psixologik, badiiy va intellektual jihatlarida o‘rganish uchun keng qamrovli vositadir. Media madaniyati bosma, televideniye, kino, video va kompyuter kanallari orqali tobora kuchayib borayotgan ta’sir ko‘rsatmoqda va butun dunyo bo‘ylab tarqalmoqda. Oxirgi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ommaviy axborot vositalari matnlari auditoriyaning ko‘pchiligi, ayniqsa o‘smirlar va yoshlar orasida juda mashhur. Tadqiqotchilarning ta’kidlashicha, media-madaniyat mahsulotlari bilan shug‘ullanish bolalar va yoshlar uchun eng muhim tadbirlardan biridir.

Media madaniyatiga turli nuqtai nazardan qaraladi:

1. Media sohasidagi moddiy va intellektual qadriyatlar to‘plami sifatida.
2. Ularning ko‘payishi va jamiyatda faoliyat ko‘rsatishining tarixan belgilangan tizimi sifatida.
3. Auditoriyaga nisbatan mediamadaniyatni shaxslarga media matnlarini idrok etish, tahlil qilish, baholash, media ijodkorligi bilan shug‘ullanish va media sohasida yangi bilimlarga ega bo‘lish imkonini beruvchi shaxsiy rivojlanish darajalari tizimi sifatida ko‘rish mumkin.

Zamonaviy auditoriyada media madaniyatini (ya’ni, mediasavodxonlikni) ataylab shakllantirishga media-ta’lim doirasida erishish mumkin.

Rus pedagogikasida media-ta’lim quyidagicha tushuniladi:

1. Ommaviy axborot vositalari (ommaviy axborot vositalari) orqali va ular asosida ta’lim va shaxsiy rivojlanish jarayoni, ommaviy axborot vositalari bilan o‘zaro munosabat madaniyatini, ijodiy va kommunikativ qobiliyatlarni, tanqidiy fikrlashni, ommaviy axborot vositalari matnlarini sharhlash, tahlil qilish va baholash ko‘nikmalarini, shuningdek, turli xil ma’lumotlarni o‘rganishni rivojlantirish. media texnologiyasidan foydalangan holda o‘zini namoyon qilish shakllari. Media ta’lim mazmuni media sohadagi san’atshunoslik asoslarini (ommaviy axborot vositalarining turlari va janrlari, jamiyatdagi ommaviy axborot vositalarining vazifalari, media tili, media madaniyati tarixi va boshqalar), nazariy bilimlarni qo‘llashning asosiy yo‘nalishlari haqida ma’lumotlarni o‘z ichiga oladi. (professional ommaviy axborot vositalari, havaskor OAV, media tarqatish kanallari, media-sohadagi kinoklublar harakati, dam olish muassasalari, ta’lim muassasalari va boshqalar) hamda OAV materiallari asosida amaliy ijodiy vazifalar.
2. Pedagogik nazariya va amaliyotda o‘ziga xos va avtonom bilim sohasining bir qismi sifatida qaraladigan zamonaviy ommaviy kommunikatsiya vositalarini o‘zlashtirish nazariyasi va amaliy ko‘nikmalarini o‘rgatish; matematika, fizika, geografiya va boshqalar kabi bilimlarning boshqa sohalarini o‘qitishda yordamchi vositalardan foydalanishdan farqlash kerak.
3. Talabalarni axborotga boy muhitda hayotga tayyorlash.
4. O‘quvchilarning individual xususiyatlarini rivojlantirishda ommaviy aloqa va axborot vositalaridan (matbaa, radio, kino, televideniye, video, kompyuter texnologiyalari, fotografiya) foydalanish tizimi. Bilimlarni to‘playdigan an’anaviy fanlardan farqli o‘laroq,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

bu tizim birinchi navbatda o‘quvchilarning hissiy va intellektual rivojlanishini va ularning imkoniyatlarini modellashtiruvchi badiiy va ijodiy faoliyat amaliyotiga urg‘u beradi.

Ayrim xorijlik tadqiqotchilar media ta’limning turli ustuvorliklarini ta’kidlaydilar. Masalan, Frantsiyada media-ta’lim fuqarolik ta’limining bir qismi sifatida qaraladi: “Ommaviy axborot vositalari ta’limi yoshlarga hozir va kelajakda nafaqat o‘z mamlakati, balki butun dunyo qanday ishlashini tushunadigan faol va mas’uliyatli fuqarolar bo‘lishga imkon berishi kerak. barcha odamlar bir-biri bilan qanday bog‘langanligi bu media ta’lim va fuqarolik ta’limi o‘rtasidagi chambarchas bog‘liqlikni tushuntiradi.

”Buyuk Britaniyada media-ta’lim L. Masterman bilan chambarchas bog‘liq. Uning ta’kidlashicha, media ta’lim media madaniyati asarlarini baholash emas, balki ularni o‘rganishdir. “Media ta’lim talabalarda ommaviy axborot vositalarining faoliyati, ularning ekspressiv vositalardan foydalanishi, voqelikni yaratish mexanizmi va uni tinglovchilar tomonidan anglash haqidagi tushunchalarini rivojlantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak”.

Germaniya jahon media-ta’lim amaliyotida alohida o‘rin tutadi. Umuman olganda, Germaniyada media-ta’lim (“Mediapadagogik” - nemis adabiyotida “media pedagogika” deb ataladi) ommaviy axborot vositalari bilan bog‘liq ta’lim faoliyatining keng doirasi sifatida tushuniladi. Media pedagogikaning umumiy yo‘nalishi doirasida turli bo‘limlar mavjud: “media tarbiyasi” (OAV muammolari bilan bog‘liq maqsadlarni aniqlash va ushbu maqsadlarga erishish uchun zarur bo‘lgan pedagogik jihatdan asoslangan chora-tadbirlar); “media didaktikasi” (pedagogik asosli maqsadlarga erishish uchun qaysi ommaviy axborot vositalaridan foydalanish mumkin yoki kerakligiga e’tibor qaratuvchi didaktika sohasi); “media tadqiqoti” (ommaviy axborot vositalari bilan bog‘liq maqsadlar, vositalar, dalillar, gipotezalarni topish va / yoki tekshirishga qaratilgan barcha ilmiy harakatlarni o‘z ichiga oladi va ularni tizimlashtirish). Nemis media-pedagoglari ommaviy axborot vositalari ta’limini kengroq talqin qilish tarafdori bo‘lib, u “barcha ijtimoiy-pedagogik, ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-madaniy g‘oyalar va tadbirlarni (bolalar, yoshlar, kattalar va qariyalar uchun) ularning madaniy qiziqishlari va rivojlanish imkoniyatlarini qamrab olishi kerak. , ularning martaba ko‘tarilishi, bo‘sh vaqtini va oilaviy hayotini yaxshilash, siyosiy o‘zini namoyon qilish va ishtirok etish imkoniyatlari (...), axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va uning ijtimoiy va madaniy oqibatlariga e’tibor qaratish”. Zamonaviy Germaniya odatda ilohiyot, cherkov faoliyati va media pedagogikasini sintez qiladi.

Shunday qilib, shunday xulosa qilish mumkinki, media-ta’limning xilma-xilligi uning global pedagogikadagi yuqori dolzarbligini ta’kidlaydi. Bizning fikrimizcha, nemis media-pedagoglari ommaviy axborot vositalari bilan o‘zaro munosabatlarning ijtimoiy va madaniy oqibatlarini hisobga olgan holda media-ta’lim konsepsiyasini eng keng qamrovli tarzda belgilaydilar.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Guilford, J. P. (1967). The Nature of Human Intelligence. McGraw-Hill.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

2. Hobbs, R. (2011). Digital and Media Literacy: Connecting Culture and Classroom. Corwin Press.
3. Freire, P. (1970). Pedagogy of the Oppressed. Seabury Press.
4. Torrance, E. P. (1988). The Manifesto for Children's Creativity. Creative Education Foundation.
5. Musurmonova, N. A. (2020). Mediasavodxonlikning pedagogik jarayondagi ahamiyati. Ta'lim va tarbiya, 12(1), 23-28.
6. Toshpulatov, O. A. (2022). Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining o'qituvchilar kreativligidagi o'rni. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti, 7(4), 34-41.
7. UNESCO. (2013). Global Media and Information Literacy Assessment Framework. Paris: UNESCO Publishing.
8. Qurbonov, U. T. (2021). Boshlang'ich ta'limda ijodiy yondashuvlar. O'zbekistonda ta'lim sifatini oshirish jurnal, 8(3), 45-50.
9. Madraximovich, K. E. (2020). Improving the methodological training of primary school teachers on the basis of innovative approaches. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(7).
10. Xudoynazarov, E. M. (2019). Didaktic possibilities of oral exercises in forning initial classes pupils' mathematical thinking activity. Eastern European Scientific Journal, Ausgabe. Germany, (1-2019), 249.
11. Khudoynazarov, E. (2023). Boshlang 'ich ta'limda mantiqiy fikrlashini rivojlantirishning ahamiyati. Молодые ученые, 1(13), 32-37.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNING KASBIY MAHORATINI SHAKLLANTIRISHDA DEONTOLOGIK TAYYORGARLIKNING AHAMIYATI.

Kalandarova Fazilat Toxirovna, University of Business and Science nodavlat oliy ta’lim muassasasi**,** Pedagogika va psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini yuksaltirishda pedagogik deontologiyaning o‘rni va ahamiyati yoritilgan. Zamonaviy ta’lim paradigmalarida o‘qituvchining shaxsiy muloqot madaniyati, kasbiy burchga sadoqati va ma’naviy-etik javobgarligi masalalari tahlil qilingan. Oliy pedagogik ta’lim jarayonida talabalarning deontologik kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

MAQSAD: bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy mahoratini rivojlantirishda pedagogik deontologiyaning o‘rni va ahamiyatini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda pedagogik deontologiya, kasbiy etika va pedagogik ta’limga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va pedagogik yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari pedagogik deontologiya bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy mas’uliyat, muloqot madaniyati va ma’naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatdi. Talabalarning deontologik kompetensiyasini rivojlantirish ularning kasbiy tayyorgarligi sifatini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi.

XULOSA: pedagogik deontologiya bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy shakllanishida muhim o‘rin tutadi va ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik deontologiya, kasbiy mahorat, kasbiy burch, etika, raqamli netiket, pedagogik takt, boshlang‘ich ta’lim, ma’naviy mas’uliyat.

ЗНАЧЕНИЕ ДЕОНТОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В ФОРМИРОВАНИИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ.

Каландарова Фазилат Тохировна, Негосударственное высшее учебное заведение «Университет бизнеса и науки», Преподаватель кафедры педагогики и психологии

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье освещается роль и значение педагогической деонтологии в повышении профессионального мастерства будущих учителей начальных классов. В современных образовательных парадигмах анализируются вопросы личной коммуникативной культуры учителя, его профессиональной преданности и духовно-этической ответственности. Даны практические рекомендации по развитию деонтологической компетентности студентов в процессе высшего педагогического образования.

ЦЕЛЬ: анализ роли и значения педагогической деонтологии в развитии профессионального мастерства будущих учителей начальных классов

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по педагогической деонтологии, профессиональной этике и педагогическому образованию. Использованы аналитический, сравнительный и педагогический методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что педагогическая деонтология является важным фактором формирования профессиональной ответственности, культуры общения и нравственно-этических качеств будущих учителей. Установлено, что развитие деонтологической компетентности способствует повышению качества их профессиональной подготовки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: педагогическая деонтология занимает важное место в профессиональном становлении будущих учителей начальных классов и способствует повышению эффективности образования.

Ключевые слова: педагогическая деонтология, профессиональное мастерство, профессиональный долг, этика, цифровой этикет, педагогический такт, начальное образование, духовная ответственность.

THE IMPORTANCE OF DEONTOLOGICAL PREPARATION IN FORMING THE PROFESSIONAL SKILLS OF FUTURE TEACHERS.

Kalandarova Fazilat Tokhirovna, Non-state higher education institution University of Business and Science, Lecturer, Department of Pedagogy and Psychology

Annotation

INTRODUCTION: this article highlights the role and significance of pedagogical deontology in increasing the professional skill of future primary school teachers. The issues of personal communication culture, loyalty to professional duty and moral-ethical responsibility of the teacher in modern educational paradigms are analyzed. Practical recommendations for the development of deontological competence of students in the process of higher pedagogical education are put forward.

AIM: to analyze the role and importance of pedagogical deontology in developing the professional competence of future primary school teachers.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on pedagogical deontology, professional ethics, and teacher education. Analytical, comparative, and pedagogical methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that pedagogical deontology is an important factor in developing professional responsibility, communication culture, and moral-ethical qualities in future teachers. The development of deontological competence was found to enhance the quality of professional training.

CONCLUSION: pedagogical deontology plays an important role in the professional development of future primary school teachers and contributes to improving educational effectiveness.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Keywords: pedagogical deontology, professional skill, professional duty, ethics, digital netiquette, pedagogical tact, primary education, moral responsibility.

Bugungi global axborotlashuv va ta’lim tizimini raqamlashtirish sharoitida pedagog kadrlar tayyorlash sifatiga qo‘yilayotgan talablar tubdan o‘zgardi. Zamonaviy o‘qituvchi nafaqat o‘z fanining chuqur bilimdoni, balki yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlar egasi, muloqot va ijtimoiy munosabatlar ustasi bo‘lishi talab etiladi. Ayniqsa, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari bilan ishlaydigan bo‘lajak pedagoglarning kasbiy shakllanish jarayoni alohida yondashuvni taqozo etadi. Chunki kichik maktab yoshidagi o‘quvchilar dunyoqarashining poydevori bevosita sinf rahbarining shaxsiy namunasi va muloqot madaniyati ostida shakllanadi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarda kasbiy mahoratni faqatgina metodik bilimlar yig‘indisi sifatida tushunish bugungi kun talablariga javob bermaydi. Pedagogik mahoratning tub negizida ustozning o‘z kasbiga, o‘quvchilarga, hamkasblariga va umuman jamiyatga bo‘lgan munosabatini belgilovchi mezon — kasbiy burch tushunchasi yotadi. Ushbu munosabatlarni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tartibga soluvchi soha esa pedagogik deontologiyadir. Shu sababli, pedagogika oliygohlari talabalarida deontologik tayyorgarlikni tizimli shakllantirish muammosi bugungi kunda favqulodda dolzarblik kasb etmoqda.

Deontologiya (grekcha "deon" – burch, majburiyat, "logos" – ta’limot) tushunchasi dastlab tibbiyot sohasida shifokor va bemor munosabatlarini ilmiy asoslash uchun keng qo‘llanilgan bo‘lsa-da, o‘tgan asrning ikkinchi yarmidan boshlab pedagogika sohasiga ham faol kirib keldi. Pedagogik deontologiyaning ilmiy-nazariy asoslari, o‘qituvchi etikasi va kasbiy majburiyatlari muammolari xorijlik va respublikamiz olimlari tomonidan atroflicha tadqiq etilgan.

Xususan, pedagogik mahorat va uning tarkibiy qismlari muammolari I.A. Zyazyun, Sh.A. Amonashvili kabi olimlarning ishlarida insonparvarlik pedagogikasi kontekstida ko‘rib chiqilgan. O‘zbekistonlik olimlardan N.N. Azizxodjayeva, R.H. Jo‘rayev, B.X. Xodjayev va boshqalarning tadqiqotlarida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-pedagogik kompetensiyalarini shakllantirishning innovatsion texnologiyalari yoritilgan. Shuningdek, o‘qituvchining deontologik madaniyati va kasbiy odob-axloqi masalalari zamonaviy tadqiqotlarda global tarmoq va raqamli muhit bilan uyg‘unlikda tahlil qilinmoqda.

Ushbu tadqiqot jarayonida tizimlilik, qiyosiy-mantiqiy tahlil, pedagogik kuzatuv hamda bo‘lajak o‘qituvchilar faoliyatini modellashtirish metodlaridan foydalanildi. Tarbiya va ta’lim jarayonlarining integratsiyalashuvi sharoitida deontologik tayyorgarlikning tarkibiy qismlari funksional jihatdan tahlil qilindi.

Pedagogik mahorat — bu shunchaki dars o‘tish texnikasi emas, balki o‘qituvchi shaxsining intellektual, emotsional va ma’naviy salohiyatining yuqori darajadagi sintezidir. Bo‘lajak o‘qituvchilarda ushbu mahorat tizimli tarkib topishi uchun oliy ta’lim bosqichidayoq aniq yo‘naltirilgan deontologik poydevor yaratilishi shart.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Pedagogik deontologiyaning o‘qi kasbiy burch hisoblanadi. O‘qituvchining burchi ma’muriy buyruqlar yoki qonuniy majburiyatlardan kengroq bo‘lib, u dars berayotgan har bir shaxsning taqdiri uchun ichki ma’naviy javobgarlikni his etishidir. Bo‘lajak pedagoglarning deontologik tayyorgarligi quyidagi muhim funksiyalarni bajaradi:

- Regulyativ (tartibga soluvchi) funksiya: O‘qituvchining darsda va darsdan tashqari vaqtlarda, shuningdek, bugungi kunda juda dolzarb bo‘lgan ijtimoiy tarmoqlardagi virtual makonda (netiket qoidalariga rioya qilgan holda) o‘zini tutishi, muloqot chegaralarini belgilashini ta’minlaydi.
- Aksiologik (qadriyatli) funksiya: Talabalarda ta’lim oluvchilarga oliy qadriyat sifatida qarash, ularning shaxsiy qadr-qimmatini hurmat qilish ko‘nikmasini o‘stiradi.
- Orientatsion (yo‘naltiruvchi) funksiya: Murakkab pedagogik nizolar va kutilmagan ziddiyatli vaziyatlarda (keyslarda) eng to‘g‘ri, pedagogik taktdan chiqmagan holda qaror qabul qilishga o‘rgatadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlashda "Tarbiya-Integratsiya" metodologiyasini qo‘llash muhim ahamiyatga ega. Tarbiyaviy ishlarni tashkil etish mahorati bevosita talabaning deontologik pozitsiyasiga bog‘liq. Agar o‘qituvchining o‘zida kasbiy odob, o‘z so‘zi va va’dasiga sodiqlik, adolatlilik kabi deontologik sifatlar shakllanmagan bo‘lsa, u ta’lim oluvchilarda bu fazilatlarni tarbiyalay olmaydi.

Oliy ta’lim tizimida "Pedagogik mahorat" fanini o‘qitish jarayonida talabalarni deontologik jihatdan tayyorlash uchun an’anaviy ma’ruzalardan voz kechib, interaktiv va modellashtirilgan ta’lim shakllaridan foydalanish zarur. Jumladan, "Olti rangli fikrlash qalpoqlari", "Klaster" va muammoli pedagogik keyslar talabalarda kasbiy vaziyatlarni axloqiy jihatdan baholash ko‘nikmasini shakllantiradi.

Bo‘lajak pedagoglarning deontologik tayyorgarligini amaliyotda tekshirish va rivojlantirish uchun talabalar bilan o‘tkaziladigan seminar darslarida quyidagi tipik pedagogik keyslarni tahlil qilish ijobiy natija beradi:

1-vaziyat (Raqamli muhitda etika): Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘zining shaxsiy ijtimoiy tarmoqdagi sahifasiga maktab o‘quvchilarining baholari yoki dars jarayonidagi ba’zi kamchiliklari aks etgan kulgili videoni joylashtirdi. Bu video ota-onalar o‘rtasida e’tirozga sabab bo‘ldi.

Deontologik tahlil: Talabalar ushbu vaziyatni o‘qituvchining pedagogik burchi, bolaning shaxsiy daxlsizligi va zamonaviy raqamli etika (netiket) qoidalari nuqtayi nazaridan muhokama qiladilar. Natijada, virtual muhitda ham pedagogik taktni saqlash bo‘yicha professional ko‘nikma hosil bo‘ladi.

2-vaziyat (Baholashdagi adolat mezoni): Sinfdagi o‘quvchilardan birining ota-onasi o‘qituvchining yaqin tanishi yoki hamkasbi. O‘qituvchi dars jarayonida bilib-bilmay ushbu oquvchiga nisbatan yon bosish holatlarini namoyon qildi. Sinfdagi boshqa o‘quvchilar buni sezishdi va o‘qituvchiga bo‘lgan ishonch pasaydi.

Deontologik tahlil: Bu yerda talabalar o‘qituvchining eng oliy majburiyatlaridan biri — xolislik va adolatlilik prinsipining buzilish oqibatlarini o‘rganadilar. Boshlang‘ich sinfda adolatsizlik o‘quvchining ta’limga bo‘lgan butun motivatsiyasini so‘ndirishi ilmiy dalillar bilan tushuntiriladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Olib borilgan tahlillar va pedagogik kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak pedagoglarning kasbiy mahoratini deontologik tayyorgarliksiz tasavvur etib bo‘lmaydi. Deontologik kompetensiyaga ega bo‘lgan o‘qituvchi har qanday sharoitda ham o‘z kasbiy nufuzini saqlaydi, ta’lim oluvchilarning ruhiyatini jarohatlamaydi va ta’lim-tarbiya jarayonining samaradorligini ta’minlaydi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarni deontologik ruhda tayyorlashni takomillashtirish uchun quyidagilar tavsiya etiladi:

1. Oliy pedagogik ta’lim o‘quv rejalaridagi "Pedagogik mahorat" va "Pedagogik deontologiya va etika" modullarining o‘zaro integratsiyasini kuchaytirish;
2. Talabalarning pedagogik amaliyoti davrida nafaqat ularning dars o‘tish metodikasi, balki o‘quvchilar va jamoa bilan muloqotida deontologik normalarga qay darajada rioya qilayotganini baholash tizimini joriy etish;
3. Global tarmoq va sun’iy intellekt rivojlangan davrda o‘qituvchining raqamli madaniyati va internet etikasini shakllantirishga qaratilgan maxsus treninglarni tashkil etish.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Azizxodjayeva N.N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – T.: TDPU, 2010.
2. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. – T.: "Sano-standart", 2017.
3. Амонашвили Ш.А. Гуманная педагогика. Актуальные вопросы воспитания и обучения. – М.: Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2011.
4. Jamolova, M. (2025). Pedagogik deontologiya: Bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy odob-axloq masalalari. Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar, (4), 112-118.
5. O‘qituvchi kasbiy standarti. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi normativ hujjatlari, 2024.
6. Kalandarova, Fazilat Toxirovna Umumiy pedagogika /o‘quv qo‘llanma/ Kalandarova Fazilat Toxirovna. – Namangan: «SUNRISE-PRO», 2025. – 176 bet.
7. Toxirovna, K. F. (2024). O‘Qituvchilik Faoliyatida Deontologik Tayyorgarlikni Oshirish. Miasto Przyszłości, 51, 146-148.
8. Kalandarova F.T. KOMPETENTSIYAGA ASOSLANGAN YONDASHUV BO’LAJAK BOSHLANG’ICH SINF O’QITUVCHILARINING DEONTOLOGIK KOMPETENTSIYALARINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSI SIFATIDA. https://www.iupr.ru/5-120-2024
9. Kalandarova, F. (2024). O‘QITUVCHILARNING KASBIY KOMMUNIKATIV QOBILYATLARINI RIVOJLANTIRISHGA DEONTALOGIK YONDASHUV. Namangan Davlat Universiteti.
10. Toxirovna,K.F BO‘AJAK BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING DEONTOLOGIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR Abdullayeva Nasibaxon Jo‘rayevna pfd, professor. O‘ZBEKISTON

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI ANDIJON DAVLAT UNIVERSITETI UMUMIY PEDAGOGIKA KAFEDRASI, 120.

11. Kalandarova Fazilat Tokhirovna. (2025). Improving the Deontological Competence of Primary Teachers on The Basis of Educational Technologies. International Journal of Pedagogics, 5(05), 42–45. https://doi.org/10.37547/ijp/Volume05Issue05-11
12. Toxirovna, K. F. . (2025). BOSHLANG'ICH TA'LIM TALABALARIDA DEONTOLOGIK YONDASHUVLAR ASOSIDA KASBIY KO'NIKMALARNI SHAKLLANTIRISH. JOURNAL OF EDUCATION, ETHICS AND VALUE, 4(10), 96–98. Retrieved from https://jeev.innovascience.uz/index.php/jeev/article/view/1600

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

TALABALARDA TANQIDIY FIKRLASH KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA TARIX FANINING RO`LI.

N.M. Qodirova, Yangi asr universiteti “Umumta`lim fanlari” kafedrasi PhD, v.b. dotsenti.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida talabalar ongida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish jarayonida tarix fanining o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy hamda metodik jihatdan tahlil qilinadi. Tarix fanining manbashunoslik, umumiy tahlil, sabab-oqibat bog‘liqligini aniqlash, tarixiy talqinlarni solishtirish kabi metodlari tanqidiy tafakkurni rivojlantirishda samarali vosita ekanligi asoslab beriladi. Shuningdek, tarix ta’limida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash orqali talabalarda mustaqil fikrlash, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish va tarixiy jarayonlarga nisbatan analitik yondashuvni shakllantirish mexanizmlari ko‘rsatib o‘tiladi.

MAQSAD: oliy ta’lim tizimida talabalarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda tarix fanining o‘rni va imkoniyatlarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tarix ta’limi, tanqidiy fikrlash va zamonaviy pedagogik texnologiyalarga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va metodik yondashuvlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari tarix fanining manbashunoslik, tarixiy tahlil va sabab-oqibat bog‘liqliklarini o‘rganishga asoslangan metodlari talabalarda tanqidiy tafakkurni rivojlantirishda samarali ekanligini ko‘rsatdi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar esa mustaqil fikrlash, dalillarga asoslangan xulosa chiqarish va analitik yondashuvni shakllantirishga xizmat qilishi aniqlandi.

XULOSA: tarix fani talabalarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning muhim vositasi bo‘lib, uning pedagogik imkoniyatlaridan samarali foydalanish ta’lim sifatini oshiradi.

Kalit so‘zlar: tanqidiy fikrlash, tarix ta’limi, analitik tafakkur, manbashunoslik, komparativ tahlil, pedagogik texnologiyalar, metodologiya, tarixiy ong.

РОЛЬ ИСТОРИИ В ФОРМИРОВАНИИ УМЕНИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ.

Н.М.Кадырова, Кафедра «Общеобразовательные науки» Университета Нового Века, доктор философии, в.b. доцент.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье научно-теоретически и методически анализируется роль и значение предмета истории в формировании навыков критического мышления у студентов в системе высшего образования. Обосновывается, что такие методы исторической науки, как источниковедение, общий анализ, выявление причинно-следственных связей, сравнение исторических интерпретаций, являются эффективным инструментом развития критического мышления. Также показаны механизмы формирования у студентов самостоятельного мышления,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

аргументированных выводов и аналитического подхода к историческим процессам посредством использования современных педагогических технологий в историческом образовании.

ЦЕЛЬ: анализ роли и возможностей исторической науки в формировании навыков критического мышления у студентов высших учебных заведений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по историческому образованию, критическому мышлению и современным педагогическим технологиям. Использованы аналитический, сравнительный и методический подходы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что методы исторической науки, основанные на источниковедческом анализе, выявлении причинно-следственных связей и сравнении исторических интерпретаций, эффективно развивают критическое мышление студентов. Установлено, что современные педагогические технологии способствуют формированию самостоятельного мышления, аргументированных выводов и аналитического подхода к историческим процессам.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: история является важным средством формирования критического мышления студентов, а эффективное использование её педагогического потенциала способствует повышению качества образования.

Ключевые слова: любительская труппа, сценография, режиссёрские находки, актёрское мастерство, сценический образ, переживание.

THE ROLE OF HISTORY IN THE FORMATION OF STUDENTS' CRITICAL THINKING SKILLS.

N.M. Kadyrova, Department of General Education Sciences, New Century University, PhD, V.B. Associate Professor.

Annotation

INTRODUCTION: this article scientifically and methodologically analyzes the role and importance of history as a subject in developing critical thinking skills among university students. It argues that methods such as source criticism, general analysis, identifying cause-and-effect relationships, and comparing historical interpretations are effective tools for fostering critical thinking. Furthermore, the article outlines mechanisms for developing independent thinking, evidence-based conclusions, and an analytical approach to historical processes through the use of modern pedagogical technologies in history education.

AIM: to analyze the role and potential of history education in developing critical thinking skills among higher education students.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on history education, critical thinking, and modern pedagogical technologies. Analytical, comparative, and methodological approaches were employed.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that historical methods based on source analysis, cause-and-effect evaluation, and comparison of historical interpretations effectively develop students' critical thinking. Modern pedagogical technologies were found to promote independent reasoning, evidence-based conclusions, and analytical approaches.

CONCLUSION: history is an important tool for developing students' critical thinking skills, and the effective use of its pedagogical potential enhances the quality of education.

Keywords: critical thinking, history education, analytical thinking, source criticism, comparative analysis, pedagogical technologies, methodology, historical consciousness.

Zamonaviy globallashuv sharoitida oliy ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan biri – mustaqil fikrlaydigan, voqea-hodisalarni chuqur tahlil qila oladigan va dalillarga tayangan holda xulosa chiqaradigan shaxsni shakllantirishdir. Bunday kompetensiyalar ichida tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari alohida o‘rin tutadi. Tanqidiy fikrlash – bu ma'lumotlarni tahlil qilish, ularning ishonchliligini tekshirish, turli nuqtai nazarlarni solishtirish va asoslangan xulosa chiqarish jarayonidir. Tarix fani esa mazkur ko‘nikmalarni shakllantirish uchun eng qulay fanlardan biri hisoblanadi. Chunki tarix – bu faqat faktlar yig‘indisi emas, balki ularni tahlil qilish, talqin etish va sabab-oqibat bog‘liqligini aniqlash jarayonidir. Zamonaviy ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifalardan biri – mustaqil fikrlaydigan, dalillarga asoslangan xulosa chiqara oladigan va murakkab ijtimoiy jarayonlarni tahlil qila biladigan mutaxassislarni tayyorlashdir. Axborot oqimi keskin ortib borayotgan XXI asr sharoitida tanqidiy fikrlash ko‘nikmasi nafaqat akademik muvaffaqiyat, balki fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning ham muhim omiliga aylandi.

Tarix fani mazkur jarayonda alohida strategik ahamiyat kasb etadi. Chunki tarixiy tafakkur faktlarni yodlash emas, balki ularni talqin qilish, solishtirish va tahlil qilishni talab etadi. Shu sababli tarix fanini o‘qitish jarayonida talabalarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirish masalasi dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Tanqidiy fikrlashda tahlil qilish (masalan, biror fikrni yoki fenomenni qismlarga ajratish) va sintez qilish (ajratilgan qismlarni birlashtirib yangi fikr yoki xulosa chiqarish) muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonlarda manbalar, ma'lumotlar va argumentlar tizimli tarzda ko'rib chiqiladi. Tanqidiy fikrlashda mantiqiy va ilmiy asoslangan xulosalar chiqarish talab etiladi. Har bir fikr yoki dalil ob'ektiv tarzda baholanadi va aniq sabab-oqibat munosabatlari o'rganiladi. Bu fikrlarni mukammal va ishonchli qilish uchun dalillar, misollar va mavzu bilan bog'liq ixtisoslashgan bilimlar qo'llaniladi. Tanqidiy fikrlashda ishonchli argumentlarni tanlab olish va asossiz yoki noto'g'ri argumentlardan voz kechish zarur. Bu, o'z navbatida, argumentlar orasidagi mantiqiy bog'liqlikni tekshirishni va ularni amaliyotda qanday qo'llashni o'z ichiga oladi. Tanqidiy fikrlash nafaqat boshqa fikrlarni tahlil qilish, balki o'z fikrini ham ifodalash va o'zlashtirishni talab qiladi. Tanqidiy fikr

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

yurituvchi shaxs o'zining nuqtai nazarini mantiqiy ravishda asoslaydi va o'z fikrlarini boshqalar bilan samarali tarzda muhokama qiladi.

Tanqidiy fikrlash yordamida insonlar o'zlarining muammolarini yaxshiroq tushunib, samarali yechimlar topadilar. Bu ilmiy, ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal qilishda foydalidir. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda turli metodikalar va pedagogik texnologiyalar ishlatiladi. Misol uchun, debatlar, muhokama mashg'ulotlari, kritikal qaror qabul qilish va analitik metodlarni o'rgatish orqali talabalarda bu qobiliyatni shakllantirish mumkin. Talabalar va pedagoglar bu jarayonda mustaqil fikrlash va dalillarga asoslangan xulosalar chiqarishni rag'batlantiradi. Tarix fanining tabiati aynan ushbu elementlarga asoslanadi. Tarixiy manbalar turli davr, muallif va siyosiy sharoitda yaratilgan bo‘lib, ularni tahlil qilish jarayoni talabalardan analitik yondashuvni talab qiladi. Tarix fanining tanqidiy fikrlashni shakllantirishdagi metodik imkoniyatlari talabalarda chuqur tahliliy va analizga asoslangan yondashuvlarni rivojlantirishga yordam beradi. Tarix fani talabalarga nafaqat o‘tmishdagi voqealarni o‘rganish, balki ularni turli manbalar orqali tahlil qilish, sabab-oqibat bog‘liqlarini aniqlash, qarorlar va jarayonlarni baholash kabi ko‘nikmalarni shakllantirish imkonini beradi. Ushbu metodik imkoniyatlar tarix ta'limining samarali rivojlanishiga olib keladi. Quyida bu metodik imkoniyatlarning asosiy nazariy ilmiy jihatlari ko‘rsatilgan:

Tarix fanida manbashunoslik (manbalarni tahlil qilish) usuli tanqidiy fikrlashning asosiy vositalaridan biridir. Talabalar tarixiy manbalarni o‘rganishda ularning ishonchliligi, konteksti, yozilish maqsadi va shaxsiy qarashlarni tahlil qilishga o‘rgatiladi. Bu metod orqali talabalar tarixiy manbalarda berilgan ma'lumotlarni, hatto ularning qarama-qarshiliklarini ham sinchiklab tahlil qilishni o‘rganadilar.

Tarixiy voqealarni taqqoslash, ularning turli manbalardagi talqinlarini solishtirish talabalarga tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi. Talabalarga voqealarni, ijtimoiy tizimlarni, siyosiy rejimlarni va iqtisodiy jarayonlarni taqqoslash orqali ularga tarixiy o‘zgarishlarni va ularning ahamiyatini chuqur tushunishga yordam beriladi.

Tarix fanida o‘rganiladigan materiallar va voqealar haqida chuqur tahliliy fikr yuritish talab etiladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda talabalarni tarixiy qarorlar va voqealarni baholash, turli nazariyalar va paradigmalarga asoslanib, o‘tmishdagi voqealarni qayta ko‘rib chiqish jarayoniga jalb qilish muhimdir. Bu metod talabalarni faqat faktlarni yodlashga o‘rgatmasdan, balki ularni tahlil qilish va munozara qilishga yo‘naltiradi. Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning o‘rni katta. Interaktiv darslar, onlayn ta'lim resurslari, multimedia materiallari va talabalarning mustaqil tadqiqotlarini qo‘llash orqali ularni o‘z fikrlarini rivojlantirishga undash mumkin. Zamonaviy texnologiyalar tarixiy voqealarni tahlil qilishda yangi imkoniyatlar yaratadi va talabalarni interaktiv fikrlashga o‘rgatadi.

Xulosa qilib aytadigan bo`lsak tarix fani talabalarda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishning muhim va samarali vositasidir. U nafaqat tarixiy bilim beradi, balki tahlil qilish, dalillash, solishtirish va asosli xulosa chiqarish kompetensiyalarini rivojlantiradi. Oliy ta’lim tizimida tarix fanini o‘qitishda zamonaviy metodlarni keng qo‘llash tanqidiy

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

tafakkurga ega, mustaqil fikrlaydigan va fuqarolik pozitsiyasi shakllangan shaxsni tarbiyalashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdujalilov, S. (2010). O‘rta asrlar tarixini o‘qitishda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish. Toshkent: O‘qituvchi. (Tarix ta’limida tanqidiy fikrlashni shakllantirish)
2. Tillaev, T. (2008). Tarixiy tafakkur va uning ta’limdagi ahamiyati. Toshkent: Fan va texnologiya.
(Tarixiy tafakkur va tanqidiy fikrlashning ta’limga ta’siri)
3. Rakhimov, I. (2012). Tarix fanining metodikasi: Tanqidiy fikrlash nuqtai nazaridan. Toshkent: Akademnashr. (Tarix fanining metodologik asoslari va tanqidiy fikrlash)
4. Qodirov, A. (2005). Ta’limda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish: Tarix fanining ro‘li. Toshkent: O‘zbekistondagi pedagogika nashriyoti.
(Tarix fanida tanqidiy fikrlash va uning o‘quvchilarga ta’siri)
5. Mirzaev, M. (2016). Tarix fanining o‘qitilishida tanqidiy fikrlash metodlari. O‘qituvchi va ta’lim jurnali, 3(56), 12-17.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

BARQAROR TA'LIM SHAROITIDA MOSLASHUVCHAN TA'LIM MODELINING DIDAKTIK IMKONIYATLARI VA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDAGI AHAMIYATI.

Darmonova Adolat Bahodir qizi, CHDPU "Matematika o'qitish metodikasi va geometriya" kafedrasi katta o'qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada barqaror ta'lim konsepsiyasi doirasida moslashuvchan ta'lim modelining didaktik imkoniyatlari va uning ta'lim sifatini oshirishdagi o'rni tahlil qilingan. Tadqiqotda moslashuvchan ta'limning asosiy tamoyillari, individual yondashuvni ta'minlash imkoniyatlari hamda raqamli texnologiyalar bilan integratsiyasi yoritilgan. Shuningdek, mazkur modelning o'quv jarayonini individuallashtirish, o'quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantirish va ta'lim samaradorligini oshirishdagi ahamiyati asoslab berilgan.

MAQSAD: barqaror ta'lim konsepsiyasi doirasida moslashuvchan ta'lim modelining didaktik imkoniyatlari va ta'lim sifatini oshirishdagi ahamiyatini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda barqaror ta'lim, moslashuvchan ta'lim va raqamli pedagogikaga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari moslashuvchan ta'lim modeli o'quv jarayonini individuallashtirish, o'quvchilarning mustaqil faoliyatini rivojlantirish va ta'lim samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Raqamli texnologiyalar bilan integratsiya esa ta'lim mazmunini shaxsiy ehtiyojlarga moslashtirish imkonini beradi.

XULOSA: moslashuvchan ta'lim modeli barqaror ta'limni ta'minlash va ta'lim sifatini oshirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

Kalit so'zlar: barqaror ta'lim, moslashuvchan ta'lim, didaktika, individual yondashuv, ta'lim sifati, raqamli ta'lim.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ АДАПТИВНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ МОДЕЛИ В УСТОЙЧИВОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ.

Дармонова Адолат Баходир Кизи, Старший преподаватель кафедры «Методы преподавания математики и геометрии», ЧДПУ.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируются дидактические возможности модели гибкого обучения в рамках концепции устойчивого образования и её роль в повышении качества образования. Рассматриваются основные принципы гибкого обучения, возможности индивидуализации образовательного процесса и интеграции с цифровыми технологиями. Обоснована значимость данной модели в повышении эффективности обучения и развитии самостоятельной деятельности обучающихся

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ЦЕЛЬ: анализ дидактических возможностей модели гибкого обучения в рамках концепции устойчивого образования и её роли в повышении качества обучения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по устойчивому образованию, гибкому обучению и цифровой педагогике. Использованы аналитический, сравнительный и системный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что модель гибкого обучения играет важную роль в индивидуализации образовательного процесса, развитии самостоятельной деятельности обучающихся и повышении эффективности обучения. Интеграция с цифровыми технологиями позволяет адаптировать содержание образования к индивидуальным потребностям.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: модель гибкого обучения является одним из эффективных средств обеспечения устойчивого образования и повышения качества обучения.

Ключевые слова: устойчивое образование, гибкое обучение, дидактика, индивидуализация, качество образования, цифровое обучение.

DIDACTIC POSSIBILITIES OF THE ADAPTABLE EDUCATIONAL MODEL IN A SUSTAINABLE EDUCATIONAL ENVIRONMENT AND ITS IMPORTANCE IN IMPROVING THE QUALITY OF EDUCATION.

Darmonova Adolat Bahodir kizi, Senior Lecturer, Department of “Mathematics Teaching Methods and Geometry”, ChDPU.

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the didactic possibilities of the flexible learning model within the framework of sustainable education and its role in improving the quality of education. It highlights the main principles of flexible learning, opportunities for individualization of the educational process, and integration with digital technologies. The significance of this model in enhancing learning effectiveness and developing learners’ independent activity is substantiated.

AIM: to analyze the didactic potential of the flexible learning model within the concept of sustainable education and its role in improving educational quality.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on sustainable education, flexible learning, and digital pedagogy. Analytical, comparative, and system-based methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that the flexible learning model plays a significant role in personalizing the educational process, developing learners’ independent activities, and improving educational effectiveness. Integration with digital technologies enables the adaptation of learning content to individual needs.

CONCLUSION: the flexible learning model is one of the effective tools for ensuring sustainable education and improving the quality of learning.

Keywords: sustainable education, flexible learning, didactics, individualization, education quality, digital learning.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

So‘nggi yillarda ta’lim tizimida yuz berayotgan global o‘zgarishlar, raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi hamda inson kapitaliga bo‘lgan talabning ortishi ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish zaruratini kuchaytirmoqda. Ushbu sharoitda barqaror ta’lim konsepsiyasi ta’lim tizimining uzluksizligi, sifatli va inklyuziv bo‘lishini ta’minlovchi muhim yondashuv sifatida dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Barqaror ta’limning muhim xususiyatlaridan biri ta’lim jarayonining o‘zgaruvchan ehtiyojlar hamda individual imkoniyatlarga moslashuvchan bo‘lishidir. Shu sababli zamonaviy ilmiy adabiyotlarda moslashuvchan ta’lim modeli (flexible learning model) barqaror ta’limning muhim pedagogik yondashuvlaridan biri sifatida qaraladi. Mazkur model ta’lim oluvchilarga o‘rganish vaqti, joyi, sur’ati, mazmuni hamda o‘qitish usullarini tanlash imkoniyatini berishga asoslanadi.

Mazkur tadqiqotda barqaror ta’lim konsepsiyasi doirasida moslashuvchan ta’lim modelining didaktik imkoniyatlarini o‘rganish hamda uning ta’lim sifatini oshirishdagi ahamiyatini asoslash maqsad qilingan. Ushbu maqsadga erishish uchun kompleks ilmiy yondashuv tanlandi, ya’ni nazariy va qiyosiy tahlil metodlari uyg‘unlashtirilgan holda qo‘llanildi. Tadqiqotimizning nazariy asosini barqaror ta’lim, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim hamda moslashuvchan ta’limga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar tashkil etdi. Ilmiy manbalarni tahlil qilish jarayonida UNESCO, OECD kabi xalqaro tashkilotlarning hisobotlari, shuningdek, zamonaviy pedagogik konsepsiyalar o‘rganildi. Bu yondashuv moslashuvchan ta’lim modelining nazariy asoslarini chuqurroq anglash imkonini berdi.

Tadqiqot jarayonida tizimli yondashuv metodi muhim o‘rin egalladi. U orqali moslashuvchan ta’lim modeli alohida pedagogik element sifatida emas, balki barqaror ta’lim tizimining tarkibiy qismi sifatida tahlil qilindi. Bu esa uning didaktik imkoniyatlarini yaxlit tizim doirasida baholashga imkon berdi.

Shuningdek, qiyosiy tahlil metodi yordamida an’anaviy ta’lim modeli bilan moslashuvchan ta’lim modeli o‘rtasidagi farqlar, ularning afzallik va cheklovlari solishtirildi. Bu jarayonda ta’lim jarayonining individuallashtirilishi, o‘quvchilarning mustaqil faoliyati va raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi asosiy mezon sifatida tanlab olindi.

Kontent tahlil metodi orqali ilmiy adabiyotlarda moslashuvchan ta’lim tushunchasining qo‘llanilish chastotasi, asosiy g‘oyalar va yondashuvlar tizimlashtirildi. Bu esa tadqiqot mavzusiga oid ilmiy qarashlarning umumiy tendensiyalarini aniqlashga xizmat qildi.

Bundan tashqari, umumlashtirish va mantiqiy xulosa chiqarish metodlari yordamida olingan natijalar tizimlashtirildi hamda moslashuvchan ta’lim modelining didaktik imkoniyatlari bo‘yicha umumiy ilmiy xulosa shakllantirildi. Tadqiqotda sifatli (qualitative) yondashuv ustuvor bo‘lib, asosiy e’tibor statistik hisob-kitoblarga emas, balki pedagogik jarayonning mazmuniy tahliliga qaratildi. Bu esa moslashuvchan ta’lim modelining ta’lim sifati va o‘quv jarayoniga ta’sirini chuqurroq yoritish imkonini berdi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Umuman olganda, tanlangan metodologik yondashuvlar moslashuvchan ta’lim modelining barqaror ta’lim tizimidagi o‘rnini ilmiy asoslash, uning didaktik imkoniyatlarini ochib berish hamda ta’lim sifatini oshirishdagi rolini aniqlashga xizmat qildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, barqaror ta’lim konsepsiyasi doirasida moslashuvchan ta’lim modelini qo‘llash ta’lim jarayonining sifat jihatdan takomillashishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Xususan, tahlillar moslashuvchan ta’limning didaktik imkoniyatlari an’anaviy ta’lim modeliga nisbatan bir qator ustunliklarga ega ekanligini tasdiqladi.

Birinchidan, moslashuvchan ta’lim modeli ta’lim jarayonini individuallashtirish imkoniyatini kengaytiradi. Ta’lim oluvchilarning bilim darajasi, o‘zlashtirish tezligi va kognitiv xususiyatlarini hisobga olish orqali o‘quv jarayonini moslashtirish mumkin bo‘ladi. Bu esa har bir o‘quvchining o‘z imkoniyatiga mos sur’atda rivojlanishiga sharoit yaratadi.

Ikkinchidan, tadqiqot natijalari ta’lim jarayonining moslashuvchan tashkil etilishi o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi. O‘qish vaqti, joyi hamda shaklini tanlash imkoniyati o‘quvchilarda ta’lim jarayoniga nisbatan ijobiy munosabat shakllanishiga olib keladi va ularning faol ishtirokini ta’minlaydi.

Uchinchidan, moslashuvchan ta’lim modeli raqamli ta’lim resurslaridan samarali foydalanish imkonini beradi. LMS tizimlari, elektron platformalar va multimedia vositalarining integratsiyasi o‘quv jarayonini yanada interaktiv va samarali qiladi. Bu esa bilimlarni mustahkamlash va amaliy kompetensiyalarni shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

To‘rtinchidan, moslashuvchan ta’limning muhim natijalaridan biri sifatida o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatining rivojlanishi qayd etildi. O‘quvchilar o‘z bilim olish jarayonini mustaqil rejalashtirish, axborotni izlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu esa ularning o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyalarini kuchaytiradi.

Muhokama jarayonida shuningdek shuni ta’kidlash lozimki, moslashuvchan ta’lim modeli samaradorligi faqat texnologik vositalar mavjudligi bilan emas, balki pedagogning metodik mahorati va ta’lim muhitini to‘g‘ri tashkil etishiga ham bevosita bog‘liqdir. Agar o‘qituvchi tomonidan aniq pedagogik dizayn ishlab chiqilmasa, moslashuvchanlik o‘zining kutilgan natijasini bermasligi mumkin.

Bundan tashqari, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, moslashuvchan ta’lim modeli barqaror ta’lim konsepsiyasi bilan uyg‘unlashganda, ta’limning uzoq muddatli samaradorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Bu jarayonda bilimlarning faqat uzatilishi emas, balki ularni amaliyotda qo‘llash va kompetensiyaga aylantirish muhim o‘rin tutadi. Umuman olganda, olingan natijalar moslashuvchan ta’lim modelining ta’lim sifatini oshirishdagi rolini tasdiqlaydi hamda uni zamonaviy ta’lim tizimida keng joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib shuni xulosa qilish mumkinki, barqaror ta’lim konsepsiyasi doirasida moslashuvchan ta’lim modeli zamonaviy ta’lim tizimining samaradorligini oshirishda muhim didaktik ahamiyat kasb etadi. Ushbu model ta’lim jarayonini individuallashtirish, o‘quv faoliyatini optimallashtirish hamda ta’lim oluvchilarning shaxsiy ehtiyojlariga moslashgan ta’lim muhitini yaratish imkonini beradi. Shuningdek, moslashuvchan ta’lim modeli o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

rivojlantirishga, ularning kognitiv va refleksiv kompetensiyalarini shakllantirishga hamda ta'limga bo'lgan motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi. Bu esa bevosita ta'lim sifatining yaxshilanishiga olib keladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mazkur modelning samaradorligi faqat texnologik imkoniyatlarga emas, balki pedagogning metodik tayyorgarligi, ta'lim jarayonini to'g'ri loyihalashi hamda o'quv muhitini samarali tashkil etishiga ham bog'liqdir. Shu boisdan moslashuvchan ta'limni joriy etishda kompleks yondashuv talab etiladi.

Umuman olganda, moslashuvchan ta'lim modeli barqaror ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida ta'lim sifatini oshirish, ta'lim jarayonini zamonaviylashtirish hamda kompetensiyaviy yondashuvni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Shu sababli ushbu modelni ta'lim amaliyotiga keng joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. UNESCO. (2022). *Reimagining our futures together: A new social contract for education*. Paris: UNESCO Publishing.
2. UNESCO. (2020). *Education for Sustainable Development: A roadmap*. Paris: UNESCO.
3. OECD. (2021). *Education at a Glance 2021*. Paris: OECD Publishing.
4. OECD. (2019). *Future of Education and Skills 2030: Conceptual learning framework*. Paris.
5. Bates, T. (2019). *Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning*. Vancouver: BCcampus.
6. Johnson, L., Adams Becker, S., Estrada, V. (2020). *The NMC Horizon Report: Higher Education Edition*. EDUCAUSE.
7. Siemens, G. (2018). *Learning in the Digital Age: Connectivism and Flexible Learning*.
8. Bozkurt, A. (2021). "Flexible learning design and sustainable education in digital era". *Open Praxis Journal*.
9. Hodges, C., Moore, S., Lockee, B. (2020). *The Difference Between Emergency Remote Teaching and Online Learning*. EDUCAUSE Review.
10. Ko'chkinov, S. (2021). *Ta'limda innovatsion texnologiyalar*. Toshkent: O'qituvchi nashriyoti.
11. Yo'ldoshev, J.G'., Usmonov, S.A. (2017). *Pedagogik texnologiyalar asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
12. Mirzayev, A. (2020). *Zamonaviy pedagogik yondashuvlar*. Toshkent: TDPU nashriyoti.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

SUN'IY INTELLEKT VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TA'LIM MUASSASALARI RAHBARLARINING IQTISODIY KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH.

Normurodova Saodat nozimjon qizi, Qo'qon davlat universiteti pedagogika kaferdasi 1-bosqich (PhD) doktaranti.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada ta'lim muassasalari rahbarlarining iqtisodiy kompetentligini sun'iy intellekt hamda axborot texnologiyalar asosida takomillashtirishning konseptual va emperik jihatlari yoritib berilgan. Raqamli iqtisodiyotning shiddat bilan taraqqiy topayotgan bugungi kunda barcha sohalar qatori ta'lim tizimiga ham o'zining ta'sirini ko'rsatib kelmoqda va boshqaruv jarayonlarining modernizatsiya bo'lishi talab darajasiga aylandi [OECD 1]. Ushbu transformatsiya jarayonida ta'lim muassasalari rahbarlarining iqtisodiy kompetentligini takomillashtirish asosiy vazifalardan biriga aylandi.

Ilmiy ishda raqamli boshqaruv platformalari, sun'iy intellekt, Big Data, bulutli texnologiyalarining rahbarlar ish jarayonidagi roli pragnoz qilingan [UNESCO 2]. Xususan, bu jarayonda texnologiyalar asosida mavjud iqtisodiy resurslardan oqilona foydalana olish, strategic qaror qabul qilishni shakllantirish, byudjet faoliyatini samarali tashkillash va iqtisodiy jarayonni tahlil qila olish imkoniyatlari ko'payish darajasini isbotlab berilgan [Davenport 4]. Muallif tomonidan iqtisodiy kompetentlikni takomillashtirish uchun moliyaviy tafakkurni, konseptual va empiric fikrlashni, innovatsion metodlar hamda texnologik salohiyatning asosiy rol bajarishini ta'kidlab o'tgan.

Maqolada ta'lim muassasalari rahbarlari uchun iqtisodiy kompetentlikni takomillashtirishning nazariy modeli amalga oshirilgan bo'lib, u konseptual salohiyatlar, emperik tajribalar hamda texnologik manbalarni unumli qo'llay bilishni qamrab oladi [Schwab 3]. Qolaversa, kasbiy rivojlanish tizimida zamonaviy pedagogika va axborot texnika mexanizmlarini amalga oshirish kerakligi va dolzarbligi ta'kidlab o'tilgan [5]. Tadqiqotning natijalariga ko'ra, ta'lim muassasalari rahbarlarining iqtisodiy qaror qabul qilish muvoffaqiyatini oshirish, mavjud resurslardan samarali foydalanish uchun sun'iy intellek asosidagi texnologiyalarni amalga oshirish orqali amalga oshiriladi va ta'lim tashkilotining muvoffaqiyatli taraqqiyot topishiga erishiladi.

Tadqiqotimizning natijalari shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimini raqamli jarayonga transformatsiya qilish orqali bo'lajak rahbar kadrlar tayyorlashda va kasbiy rivojlanishda asosiy ilmiy hamda emperik ahamiyatga ega.

MAQSAD: ta'lim muassasalari rahbarlarining iqtisodiy kompetentligini sun'iy intellekt va axborot texnologiyalari asosida takomillashtirishning nazariy hamda amaliy imkoniyatlarini tahlil qilish. Tadqiqotda raqamli iqtisodiyot, sun'iy intellekt, Big Data va bulutli texnologiyalarga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va konseptual modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda raqamli iqtisodiyot, sun'iy intellekt, Big Data va bulutli texnologiyalarga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va konseptual modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari sun'iy intellekt va raqamli boshqaruv texnologiyalari rahbarlarning iqtisodiy qaror qabul qilish samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish va byudjet jarayonlarini boshqarishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Shuningdek, moliyaviy tafakkur, innovatsion yondashuv va texnologik salohiyat iqtisodiy kompetentlikning asosiy tarkibiy qismlari sifatida aniqlandi.

XULOSA: sun'iy intellekt va axborot texnologiyalarini boshqaruv jarayonlariga integratsiya qilish ta'lim muassasalari rahbarlarining iqtisodiy kompetentligini rivojlantirishning muhim omili bo'lib, ta'lim tashkilotlarining barqaror va samarali rivojlanishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, raqamli transformatsiya, iqtisodiy kompetentlik, ta'lim boshqaruvi, innovatsion rivojlanish.

ФОРМИРОВАНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ РУКОВОДИТЕЛЕЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ НА ОСНОВЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

С.Н. Нормуродова, Докторант 1 ступени (PhD) кафедры педагогики Кокандского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются концептуальные и эмпирические аспекты совершенствования экономической компетентности руководителей образовательных учреждений на основе искусственного интеллекта и информационных технологий. В современном мире, где цифровая экономика стремительно развивается, она оказывает влияние на все сферы, включая систему образования, и модернизация управленческих процессов стала необходимостью [ОЭСР 1]. Одной из главных задач в процессе этой трансформации стало повышение экономической компетентности руководителей образовательных учреждений.

В научной работе прогнозируется роль платформ цифрового управления, искусственного интеллекта, больших данных и облачных технологий в рабочих процессах руководителей [ЮНЕСКО 2]. В частности, доказано, что в этом процессе увеличивается возможность рационального использования имеющихся экономических ресурсов на основе технологий, формирования стратегических решений, эффективной организации бюджетной деятельности и анализа экономического процесса [Давенпорт 4]. Автор подчеркивает, что финансовая грамотность, концептуальное и эмпирическое мышление, инновационные методы и технологический потенциал играют ключевую роль в повышении экономической компетентности.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

В статье представлена теоретическая модель совершенствования экономической компетентности руководителей образовательных учреждений, которая охватывает концептуальные возможности, эмпирический опыт и эффективное использование технологических ресурсов [Шваб 3]. Кроме того, подчеркивается необходимость и актуальность внедрения современных педагогических и информационных технологий в систему профессионального развития [5]. Согласно результатам исследования, повышение успешности принятия экономических решений руководителями образовательных учреждений, эффективное использование имеющихся ресурсов и достижение успешного развития образовательной организации достигаются за счет внедрения технологий на основе искусственного интеллекта.

Результаты нашего исследования показывают, что трансформация системы образования в цифровой процесс имеет фундаментальное научное и эмпирическое значение для подготовки будущих лидеров и их профессионального развития.

ЦЕЛЬ: анализ теоретических и практических возможностей совершенствования экономической компетентности руководителей образовательных учреждений на основе искусственного интеллекта и информационных технологий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по цифровой экономике, искусственному интеллекту, Big Data и облачным технологиям. Использованы аналитический, сравнительный методы и метод концептуального моделирования. Результаты исследования показали, что технологии искусственного интеллекта и цифрового управления способствуют повышению эффективности экономических решений руководителей, рациональному использованию ресурсов и совершенствованию бюджетного управления. Также установлено, что финансовое мышление, инновационный подход и технологический потенциал являются ключевыми компонентами экономической компетентности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция искусственного интеллекта и информационных технологий в управленческие процессы является важным фактором развития экономической компетентности руководителей образовательных учреждений и способствует устойчивому и эффективному развитию образовательных организаций.

Ключевые слова: искусственный интеллект, цифровая трансформация, экономическая компетентность, управление образованием, инновационное развитие.

FORMATION OF ECONOMIC COMPETENCE OF HEADS OF EDUCATIONAL INSTITUTIONS BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND DIGITAL TECHNOLOGIES.

S.N. Normurodova, 1st degree doctoral student (PhD) of the Department of Pedagogy of Kokand State University.

Annotation

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

INTRODUCTION: this article discusses the conceptual and empirical aspects of improving the economic competence of educational leaders based on artificial intelligence and information technologies. In today's rapidly developing digital economy, the education system, like all other sectors, is experiencing its impact, and the modernization of management processes has become a requirement [OECD 1]. Improving the economic competence of educational leaders has become one of the main tasks in this transformation process.

The scientific work predicts the role of digital control platforms, artificial intelligence, Big Data, and cloud technologies in the work processes of leaders [UNESCO 2].The author emphasizes the key role of financial thinking, conceptual and empirical thinking, innovative methods, and technological potential in improving economic competence.

The article presents a theoretical model for improving economic competence for educational leaders, which includes the ability to effectively apply conceptual capabilities, empirical experiences, and technological resources [Schwab 3]. In addition, the need and relevance of implementing modern pedagogical and information technology mechanisms in the system of professional development are emphasized [5]. According to the results of the study, the success of educational institutions in making economic decisions and effectively using available resources is achieved by implementing artificial intelligence-based technologies, which will lead to the successful development of the educational organization.

The results of our study show that the transformation of the education system into a digital process has significant scientific and empirical value in the training and professional development of future leaders. Ul development of the educational organization.

The results of our study show that the transformation of the education system into a digital process has significant scientific and empirical value in the training and professional development of future leaders.

AIM: to analyze the theoretical and practical opportunities for improving the economic competence of educational institution leaders through artificial intelligence and information technologies.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific sources on the digital economy, artificial intelligence, Big Data, and cloud technologies. Analytical, comparative, and conceptual modeling methods were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrated that artificial intelligence and digital management technologies improve the effectiveness of economic decision-making, resource utilization, and budget management. Financial thinking, innovation-oriented approaches, and technological capacity were identified as key components of economic competence.

CONCLUSION: the integration of artificial intelligence and information technologies into management processes is a key factor in enhancing the economic competence of educational leaders and contributes to the sustainable and effective development of educational institutions.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Keywords: artificial intelligence, digital transformation, economic competence, educational management, innovative development.

So'ngi yillardagi global raqamli iqtisodiyotning taraqqiyotini jadal sur'atda o'sishi natijasida barcha sohalar singari ta'lim tizimiga ham sezilarli darajada katta o'zgarishlar ta'sirini kuzatish mumkin. Shuningdek, axborot texnologiyalari, bulutli texnologiyalar, AI, Big Data kabi texnologiyalarning tadbiq etilishi natijasida ta'lim muassasalarining boshqaruv faoliyati jarayonlarining transformatsiyasi talabi ortmoqda [1]. Bunday jarayon ta'lim muassasalari rahbarlarining zamonaviy va iqtisodiy kompetentligini maksimal darajad mustahkamlash talabi ortmoqda.

Ta'lim muassasalarining muvoffaqiyatli taraqqiyoti faqatgina pedagogik mexanizmlar bilan cheklanib qolmasdan, balki iqtisodiy byudjetdan samarali foydalana olishi, strategic rejalashtira olishi hamda iqtisodiy boshqarish malakalarini qamrab oladi. Shu jumladan, rahbarlarning iqtisodiy kompetentligi ularning ish jarayonlarida asosiy vazifani bajaradi [2]. iqtisodiy kompetentlikning mazmuniga urg'u berib o'tadigan bo'lsak, u moliyaviy savodxonlik, iqtisodiy pragnoz qilish ko'nikmasi, strategic rejalashtira olish qobilyati, risklarni monitoring qilish va muvoffaqiyatli qaror chiqara olish tajribalarining jamlanmasidan tashkil topgan murakkab tuzilma sanaladi.

Oxirgi 10 yillikda rahbarlik faoliyatida innovatsion sharoitlarni amalga oshirishda sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal taraqqiyoti sabab bo'lmoqda. Qolaversa, iqtisodiy pragnozlash, mavjud resurs va imkoniyatlardan maksimal darajada samarali foydalanish, ta'lim sifati hamda muvoffaqiyat darajasini ortishi sun'iy intellekt asosida bo'lgan dasturlarning yordami bilan amalga oshirish imkoni ortmoqda [3]. Ushbu jarayon rahbarlarning iqtisodiy kompetentligini takomillashtirish uchun yangi mexanizmlardan foydalanishni talab qilmoda. Shuningdek, ta'lim muassasalarining sezilarli darajada muvoffaqiyatini oshirishda axborot texnologiyalarining ta'lim boshqaruv tizimiga transformatsiya qilish orqali erishish natijasini jahon miqyosidagi ilmiy tadqiqotlarda o'z aksini topmoqda [4]. Bundan tashqari, ta'lim muassasalari rahbarlari mavjud resurslarni nazorat qilish bilan cheklanib qolmasdan, tashkilotni barqaror taraqqiyotini ta'minlash, innovatsion iqtisodiy imkoniyatlarni va iqtisodiy rivojlanish, resurslarni strategic rejalashtirish singari bilim va malakalarga ega bo'lishi talab etilmoqda. Zamonaviy davr talablaridan biri shuki, iqtisodiy kompetentlikni takomillashtirish muntazam jarayon tarzida tahlil qilish sanaladi.

Barcha zamonaviy mamlakatlar singari O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim tizimini raqamli dasturga o'tkazish, boshqaruv muvoffaqiyatini ortirish va xodimlarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishga asoslangan keng qamrovli modernizatsiya joriy etilmoqda [5]. Ta'lim tashkiloti rahbarlarining kasbiy salohiyatlarini takomillashtirish, xususan, rahbarlarning iqtisodiy kompetentligini rivojlantirish dolzarb majburiyatlardan hisoblanadi.

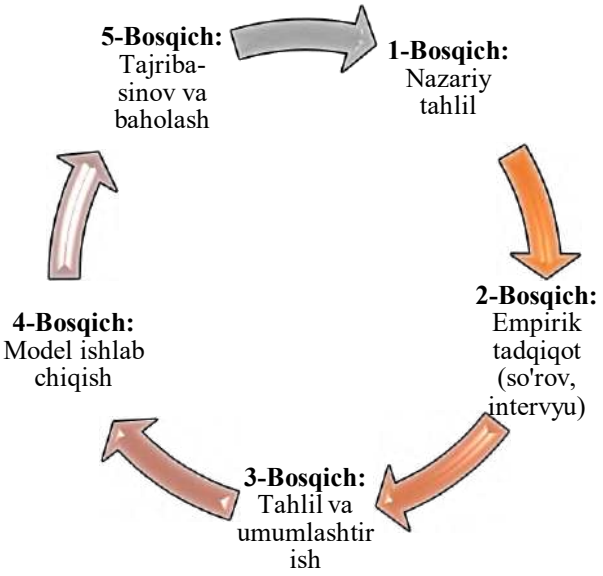
Ushubu maqolaning muhimligi shuki, maqoladagi sun'iy intellekt va axborot texnologiyalari bilan ta'lim tashkilotlari rahbarlarining iqtisodiy kompetentligini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

takomillashtirishning emperik va konseptual yondashuvlari o'rganiladi. Ilmiy tadqiqotning maqsadi – ta'lim muassasalari rahbarlarining iqtisodiy kompetentligini takomillashtirishda raqamli platformalar muhitining muvoffaqiyatli yo'nalishlarini aniqlashga qaratilgan. Shu bilan birga, maqolada axborot texnologiyalarining ushbu faoliyatdagi roli va ularni amalga oshirishga tadbiq qilish tamoyillari, iqtisodiy kompetentlikni takomillashtirishning dolzarb vositalari izohlandi. Tadqiqotning natijalari esa ta'lim jarayonlari majmuini zamonaviylashtirish, boshqaruv muvoffaqiyatini takomillashtirish va raqamli o'zgartirish jarayonlarini faollashtirishda katta ahamiyatga ega.

Metodika. Mazkur ilmiy tadqiqotda ta'lim tashkilotlari rahbarlarining iqtisodiy kompetentligini takomillashtirish uchun sun'iy intellekt va axborot texnologiyalari yordamida takomillashtirish faoliyatini o'zlashtirishda mustahkam ilmiy mexanizmlari qo'llanildi. Tadqiqotning metodologiya qismi konseptual va emperik jarayonlarni qamrab olgan holda, u tizimli, kompleks hamda malakaviy tamoyillarga tayanadi.

1-rasm. Tadqiqot metodologiyasi bosqichlari

Ilmiy ishning ilk jarayonida ilmiy tadqiqotga doir adabiyotlar, xalqaro faoliyat tajribasi jarayonlari va me'yoriy qaror va farmonlar o'rganildi. Bu jarayonda taqqoslama va tahlil qilish metodlari asosida sun'iy intellek hamda axborot texnologiyalarining ta'lim tashkilotlarining boshqaruv jarayonidagi roli, shu jumladan, iqtisodiy kompetentlikning asl mazmun mohiyatini va ichki tuzilishi ajratib ko'rsatildi [1]. Ushbu faoliyat davomida dunyodagi taraqqiy topgan yetuk mamlakatlarning o'rganilgan ilmiy tajribalari tahlil qilinib, o'rganilgan ma'lumotlarning emperik jihatlarini birlashtirildi.

Navbatdagi jarayonda esa amaliy tadqiqotning metodlari qo'llanildi. Shu jumladan, ta'lim tashkilotlari rahbarlari orasida intervyu, so'rovnoma hamda monitoring usullaridan foydalanildi. So'rovnoma natijalariga ko'ra, ta'lim muassasalari rahbarlarning iqtisodiy salohiyati, axborot platformalarini qo'llay olish malakalari va boshqaruv jarayonida strategic qaror qabul qila olish mexanizmlari tahlil qilindi [2]. Intervyu jarayonida bo'lsa,

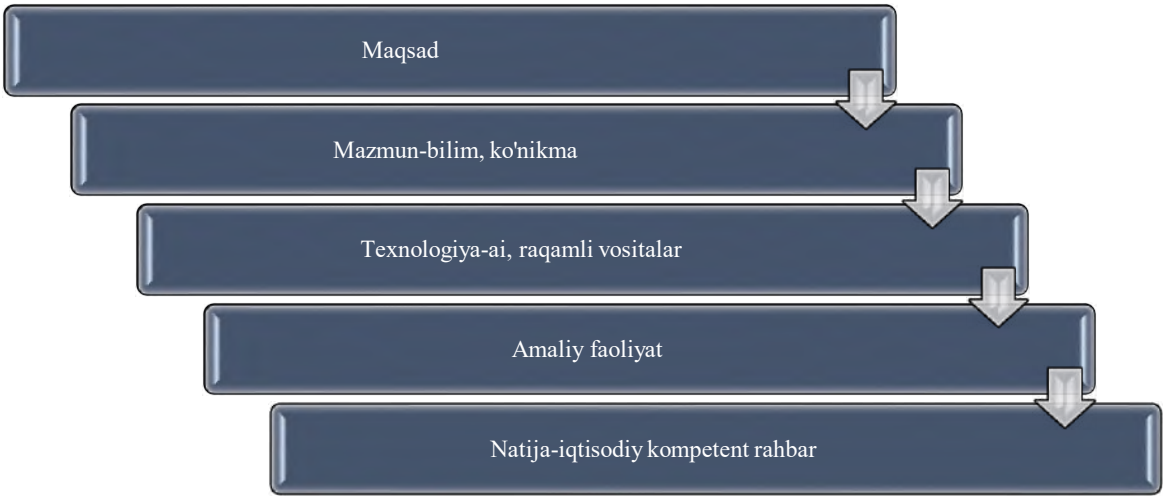
© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

kompleks bo'lgan axborotlarni yig'ish, mavjud muammolarni aniqlab, ularni bartaraf etish chora tadbirlarini amalga oshirishda muhim sanaladi.

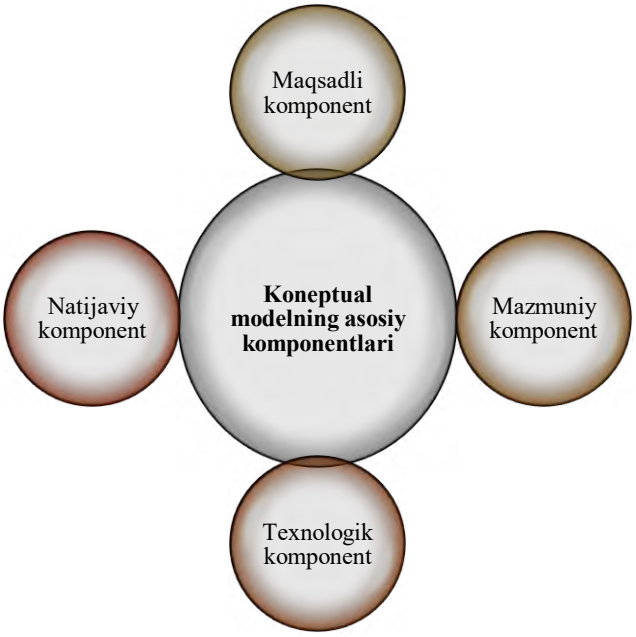
Tadqiqotning uchunchi bosqichi esa aniqlangan axborotlarni hisob-kitobga asoslangan va ilmiy tahlil qilish metodlari asosida tahrirlanib, integratsiya qilindi. ushbu jarayon davomida miqdoriy hamda sifat ko'rsatgichlarining pragnozlash metodlari qo'llanilib, iqtisodiy kompetentlik darajasiga o'z ta'sirini ko'rsatuvchi vositalar aniqlashtirildi [3]. Jumladan, iqtisodiy muvoffaqiyat bilan axborot texnologiyalaridan foydalanish darajasi orasidagi aloqadorlik tahlil qilindi.

Ilmiy ishimizning asosiy jihatlaridan sanalgan simulyatsiya qilish metodidan foydalanildi. Bunday metod asosida rahbarlarning iqtisodiy kompetentligini takomillashtirish uchun nazariy model ishlandi (2-rasm).

2-rasm. Iqtisodiy kompetentlikni shakllantirishning konseptual modeli

Modelning asosiy komponentlari quyidagi 3-rasmda tasvirlangan:

3-rasm. Koneptual modelning asosiy komponentlari.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Bunda maqsadli komponent deganda, iqtisodiy kompetentlikni takomillashtirish maqsadi, mazmuniy komponent bilim, malaka, ko'nikmalar to'plami, texnologik esa, sun'iy intellekt va axborot platformalarini qo'llay olish va natijaviy component erishilgan natijalar hamda muvoffaqiyat darajasini anglatadi [4]. Yuqoridagi komponentlarga yanada aniqlik kiritish maqsadida quyidagi 1-jadvalda barcha jabhalari yoritib berilgan.

1-jadval. Ta'lim muassasalari rahbarlarining iqtisodiy kompetentligini shakllantirish metodikasi komponentlari.

№	**Komponentlar**	**Mazmuni**	**Joriy etish vositalari**	**Kutilayotgan natijalar**
1	Maqsadli komponent	Iqtisodiy kompetentlikni shakllantirish maqsad va vazifalari	Strategic rejalashtirish, normativ hujjatlar	Aniq maqsadga yo'naltirilgan boshqaruv
2	Mazmuniy komponent	Iqtisodiy bilim, ko'nikma va malakalar tizimi	O'quv dasturlari, treninglar, seminarlar	Moliyaviy savodxonlik va tahliliy fikrlash
3	Texnologik komponent	Sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarni qo'llash	AI platformalar, Big data, analitik tizimlar	Qaror qabul qilish samaradorligi oshadi
4	Tashkiliy komponent	Jarayonni tashkil etish va boshqarish mexanizmlari	Monitoring, baholash tizimi	Boshqaruv tizimining takomillashuvi
5	Natijaviy komponent	Erishilgan natijalar va samaradorlik ko'rsatgichlari	KPI, diagnostika va tahlil	Barqaror rivojlanish va iqtisodiy samaradorlik

Bundan tashqari, tadqiqotning faoliyatida pedagogik tajriba o'tkazish jarayonlari yuritildi. Bu faoliyatdagi ishlangan model amaliyotga tadbiq etilib, modeldagi muvoffaqiyatli ko'rsatgichlar monitoring qilindi. Tajriba-sinovdagi natijalarga ko'ra, rahbarlarning sun'iy intellekt hamda axborot platformalarini qo'llashi orqali iqtisodiy tafakkurning shakllanishi, iqtisodiy qarorga kelish unumdorligini takomillashtirish va byudjetdan samarali foydalanish qobiliyatlarini mustahkamlashda asosiy vosita sanaldi [5]. Quyidagi 2-jadvalda rahbarning iqtisodiy kompetentligini baholash mezonlari ko'rsatilgan.

2-jadval. Iqtisodiy kompetentlikni baholash mezonlari

№	**Ko'rsatgichlar**	**Past daraja**	**O'rta daraja**	**Yuqori daraja**
1	Moliyaviy savodxonlik	Asosiy tushunchalarni biladi	Amaliyotda qo'llay oladi	Mustaqil tahlil va rejalashtiradi
2	Analitik fikrlash	Cheklangan	Qisman tahlil qiladi	Chuqur tahlil va xulosa chiqaradi
3	Raqamli ko'nikmalar	Oddiy vositalardan foydalanadi	Raqamli tizmlarni qo'llaydi	AI va analitik platformalarni boshqaradi
4	Qaror qabul qilish	Tajribaga asoslangan	Ma'lumotlarga qisman	To'liq ma'lumot va

© intereduglobalstudy.com

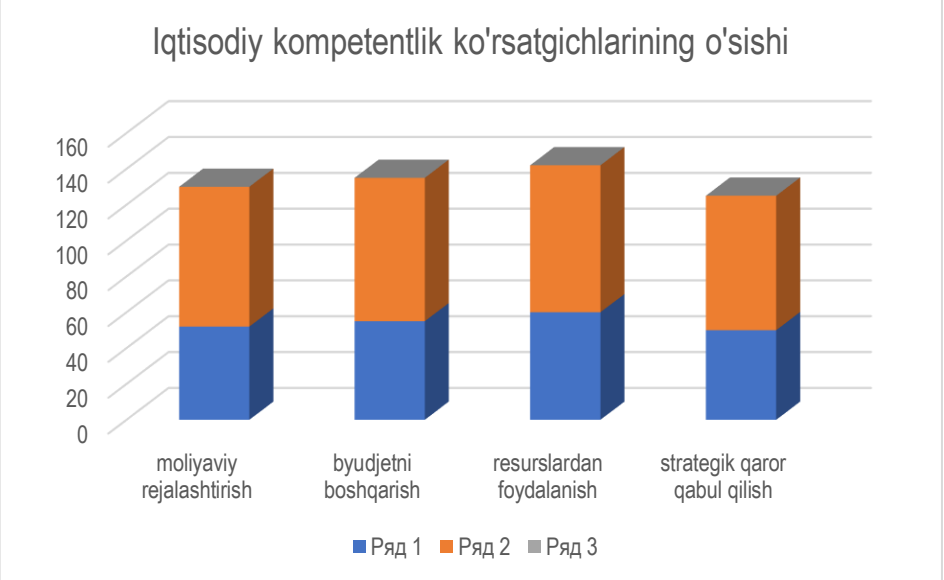
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

			tayangan	pragnoz asosida

Muammoni keng qamrovli darajada tasvirlash uchun tadqiqotda foydalanilgan usullarning o'zaro bog'liqlikda qo'llanilgan natijasining maxsuli orqali imkon beradi. Ushbu jarayon orqali erishilgan natijalarning ishonchli darajasini va emperik asosini rivojlantiradi. Bunday metodika orqali ilmiy tadqiqotlar olib boribgina qolmay, balki rahbarlarning kasbiy malakasini shakllantirishda ham keng joriy etiladi.

Natijalar. Ilmiy tadqiqotning natijalariga binoan, sun'iy intellekt hamda axborot platformalarini ta'lim tashkilotining boshqaruv faoliyatiga birlashtirish rahbarlarning iqtisodiy kompetentligini samarali darajada rivojlantiradi. Asosan, virtual tarzda qaror qabul qilish faoliyatini mexanizatsiya qilish orqali mavjud resurslarni samarli qo'llash, byudjet tizimini mukammalashtirish va strategic boshqaruv jarayonini yo'lga qo'yish muvoffaqiyat darajasini oshirishga asos sanaladi [1].

O'rganilgan tahliliy natijalarga ko'ra, ta'lim tashkiloti rahbarlariga mavjud vaqt tartibida iqtisodiy jarayonini monitoring qilish uchun sun'iy intellekt raqamli texnologiyalarini qo'llash orqali iqtisodiy holat kuzatuvi tizimlarini amalga oshirish bilan imkoniyatga erishiladi. Bunday imkoniyat orqali daromad va xarajatlarni unumli sarflash, iqtisodiy risklarni oldindan pragnozlash hamda ularni bartaraf etish yo'nalishlarini joriy etishga imkon beradi [2]. Qolaversa, katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilish uchun Big Data texnologiyalari keng imkoniyatlar bermoqda. Rahbarlardagi iqtisodiy vaziyatlarni takomillashtirish yo'nalishlarini o'rganish, taxmin qilish va puxta boshqaruv qarorlarini chiqarish kompetensiyalarini shakllantirish natijasiga erishildi. Bunday jarayon orqali ta'lim tashkilotlaridagi sog'lom raqobatdoshlikni rivojlantirish uchun asosiy vosita bo'ladi [3].

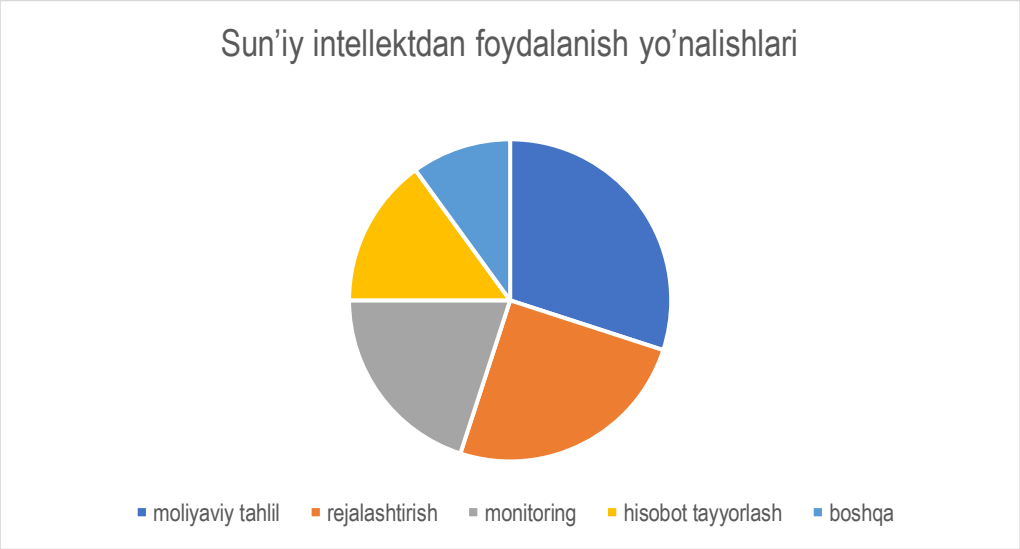
Berilgan 1-diagrammada ko'rinib turibdiki, rahbarlarning iqtisodiy kompetentlik darajalari aniq seziladigan miqdorda ko'tarilishiga sun'iy intellekt texnologiyalari amalga oshirishi orqali erishish mumkinligi kuzatiladi. Ilmiy tadqiqot olib borish jarayonidagi yana bir asosiy natijalardan biri shuki, boshqaruv tizimidagi inson omili bilan aloqador bo'lib,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

vujudga keladigan xato va kamchiliklarni raqamli texnologiyalar asosida joriy etilgan boshqaruv bilan reduksiya qilish mumkin. Mexanizmlashgan faoliyatlar bilan iqtisodiy bayonotlar, byudjetning monitoring hamda iqtisodiy darajalarning tahlili yuqori aniqlik bilan joriy etiladi. Ushbu jarayon sababli nafaqat boshqaruvning muvoffaqiyati, balki adolatli va ma'suliyatlilik darajasini oshiradi [4]. Qo'shimcha qilib aytganda, rahbarlarning iqtisodiy kompetentlikni takomillashtirishda innovatsion vosita tarzida sun'iy intellekt asosidagi tadqiqotchi platformalar xizmat ko'rsatadi. Bunday platformalar asosida rahbarlarda iqtisodiy vaziyatlarni tashkillashtirish, barcha turdagi rejalarni tajribadan o'tkazish orqali va eng maqbul boshqaruv strategiyalarini aniqlash imkoni vujudga keladi [5].

Quyidagi 2-diagrammada sun'iy intellektdan foydalanish yo'nalishlari tasvirlab berilgan. Diagrammaga ko'ra, moliyaviy tahlil, rejalashtirish, monitoring, hissobot tayyorlash va boshqa yo'nalishlar keltirilgan. O'rganilgan ma'lumotlarga binoan, moliyaviy tahlil eng ko'p qo'llaniladigan yo'nalishligi isbotlangan.

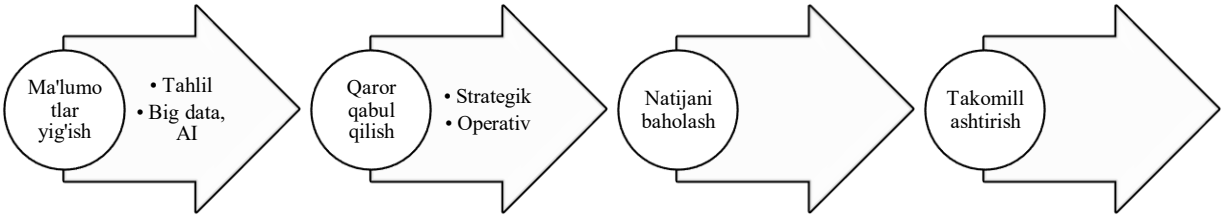
Natijalar tahliliga qaraganda, raqamli texnalogiyalar asosida rahbarlarni muntazam kasbiy rivojlanish tizimini amalga oshirish rahbarlarning iqtisodiy kompetentligini takomillashtirish uchun dolzarb vazifalardan sanaladi. Rahbarlarning salohiyat darajasini doimiy tarzda yangilashda masofaviy trening va intellectual o'quv platformalari asosida tashkil etiladi [6]. Tadqiqot natijalarining yakuniy xulosasiga ko'ra, iqtisodiy boshqaruv samaradorligini sun'iy intellekt texnologiyalari asosida rivojlantiradi, iqtisodiy jarayonlarni electron platformalar orqali takomillashtiradi, strategic qaror qabul qilishni rivojlantirishda Big Data tahlili orqali amalga oshiriladi, inson omili orqali vujudga keladigan xato va kamchiliklarni tizimni raqamlashtirish bilan bartaraf etiladi va rahbarlarning iqtisodiy kompetentligini muntazam raqamli ta'lim asosida takomillashtiriladi.

Muhokama. Ushbu taqiqotning natijalari shuni ko'rsatadiki, rahbarlarning iqtisodiy kompetentligini takomillashtirishda sun'iy intellekt va raqamli platformalarni ta'lim tashkilotlari boshqaruv jarayoniga tadbiq qilish asosiy vosita ekanligini isbotlaydi. Tadqiqotdan olingan natijalar o'rganilgan ilmiy tadqiqotlar bilan uyg'un bo'lib, electron

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

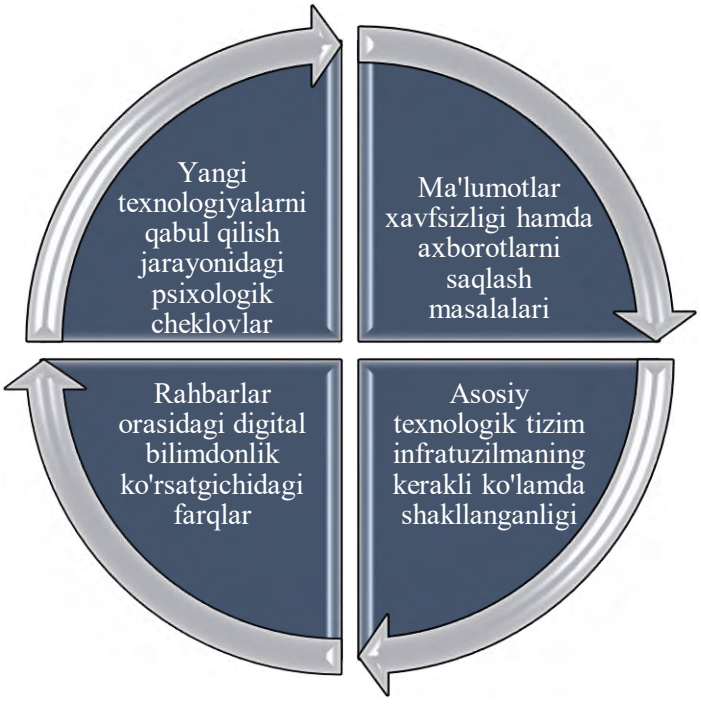
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

platformalarga o'zgarish jarayonlari boshqaruv muvoffaqiyatini takomillashtirishga asos bo'lishi isbotlangan [2]. Quyidagi rasmda raqamli texnologiyalar asosida boshqaruv faoliyat jarayoni tasvirlangan.

4-rasm. Raqamli texnologiyalar asosida boshqaruv jarayoni

Tahlilarga ko'ra, rahbarlarning iqtisodiy qaror qabul qilish tizimini klassik mexanizmlarga binoan bir muncha tez hamda aniqlik yordamida tadbiq etiladi. Bunday vaziyat, xususan, iqtisodiy resurslarni nazorat qilishda asosiy ahamiyatga ega. Qolaversa, ba'zi tadqiqotlarda qayd etilgani kabi, texnologik salohiyat va xodimlarning intellectual qobiliyatiga aloqador bo'lgan tarzda har xil natija berishiga raqamli texnologiyalarni tadbiq etish jarayoni asosiy tizimi orqali amalga oshiriladi [6]. Muhokamaning yana bir asosiy jihati iqtisodiy kompetentlik hamda raqamli kompetensiyalar orasidagi aloqadorlik jihati isobotlandi. Bir so'z bilan aytganda, rahbarlarning iqtisodiy monitoring qilish darajalari, taxmin qilish qobiliyatlari hamda strategic loyihalshtirish malakalari, ulardagi raqamli texnologiyalarni qo'llay olish qobiliyatlari takomillashgani sari takomillashishi isbotlandi. Bunday jarayon rivojlangan boshqaruv tizimining uzviy bog'liq bo'lgan bo'lagi sanaldi [1]. Jumladan, tadqiqot ishining natijalari ba'zi muammoli vaziyatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin. ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalarini tadbiq etishda quyidagi rasmda aks ettirilgan ta'qiqlar bo'lishi o'rganilgan:

5-rasm. Sun'iy intellekt texnologiyalarini tadbiq etishdagi ta'qiqlar.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Bunday muammoli vaziyatlarni hal qilishda mustahkam mexanizm kerak bo'lib, bu holatda, mamlakat siyosiy tizimi, tashkiliy rag'batlantirish hamda muntazam malaka oshirish tizimi asosiy o'rin egallaydi [7]. Asosan, rahbarlar faoliyati uchun ixtisoslashgan o'quv dasturlarini joriy etish, sun'iy intellekt yordamida faoliyat yurituvchi tizimlarini ishlab chiqish va texnologik o'zgarishlarni rivojlantirish talab qilinmoqda [8]. Shu jumladan, muhokamaning natijalariga binoan, Big Data hamda o'rganuvchi platformalarni qo'llash iqtisodiy darajalarni tahlil qilish bilangina chegaralanib qolmasdan, balki ta'lim sifati hamda muvoffaqiyat darajasini baholash imkoniyatini oshiradi. Bunday jarayon orqali ta'lim muassasalarining mustahkam tarqqiyotiga asos bo'ladi va tashkilotning strategic boshqaruv imkonini rivojlantiradi [9]. Umumiy qilib aytganda, tadqiqotning natijalari va muhokamasiga binoan, sun'iy intellekt va raqamli texnologiyalarni ta'lim boshqaruviga muvofiqlashtirish rahbarlarning iqtisodiy kompetentligini takomillashtirishda kelajak mexanizmi sanaladi. Bundan tashqari, bunday jarayonni muvoffaqiyatli joriy etish uchun dasturiy mexanizm, yangi sharoit va kerakli vositalar bilan tashkillashtirish zarurati bo'ladi.

Tadqiqotning natijalariga binoan shunday xulosaga kelishimiz mumkin, sun'iy intellekt hamda raqamli texnologiyalarni ta'lim tashkilotlari boshqaruv tizimiga joriy etish rahbarlarning iqtisodiy kompetentligini takomillashtirish hamda taraqqiyotida asosiy vosita sanaladi. Texnologik dasturlarga o'zgarish faoliyatlari boshqaruv jarayonini shakllantirib, iqtisodiy qarorga kelishda aniqlik, tezligini oshirish va muvoffaqiyatli natijasini amalga oshiradi [1]. Tadqiqotda aniqlangan ma'lumotlarga qaraganda, sun'iy intellekt yordamidagi mexanizmlar asosida iqtisodiy resurslarni nazorat qilish, byudjet tizimini takomillashtirish va iqtisodiy faoliyatlarni tahlil qilish imkoni ortadi. Ushbu holat ta'lim tashkilotining iqtisodiy faravonligini ta'minlaydi [2]. Jumladan, katta hajmdagi axborotlarni pragnozlash uchun Big Data texnologiyalaridan foydalanish rahbarlarning tahliliy taffakur qilish ko'nikmalarini shakllantiradi hamda strategic rejalashtirish darajasini rivojlantiradi [3].

Xulosa o'rnida shuni takidlash o'rinliki, rahbarlarning iqtisodiy kompetentligini takomillashtirishda sun'iy intellekt hamda axborot texnologiyalarini boshqaruv tizimiga tadbiq etish, iqtisodiy va electron platformalarni uyg'unlashtirgan tarzda shakllantirish, muntazam malaka oshirish hamda kasbiy rivojlantirish tizimini shakllantirish, electron dasturlarga o'zgarish va ma'lumotlarni saqlashni barqarorlashtirish, rivojlangan tahlili va monitoring resurslarni unumli qo'llay olish kabi dolzarb mexanizmlar asosida joriy etilishi joiz [4]. Bundan tashqari, ilmiy ish natijalariga ko'ra, sun'iy intellekt texnologiyalarini amalga oshirish faoliyatini tizimli mexanizmi zaruriy sanaladi. Ushbu faoliyatda tartibga soluvchi, texnik hamda metodik vositalarni birlashtirish ustuvor qiymatga ega. Xususan, rahbarlardagi raqamli salohiyatini rivojlantirish va yangi shart-sharoitni takomillashtirish bunday faoliyatning samaradorligini aniqlovchi muhim majburiyatlardan sanaladi [5]. Umumiy qilib aytganda, sun'iy intellekt va axborot texnologiyalari orqali rahbarlarning iqtisodiy kompetentligini takomillashtirish rivojlangan ta'lim jarayonini zamonaviylashtirishning asosiy mexanizmi bo'lib, u boshqaruvdagi muvoffaqiyatni

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

shakllantiradi, mavjud resurslarni samarali qo'llay olish hamda ta'limning sifat darajasini innovatsion ko'rsatgichga ko'tarish uchun yordam beradi [6].

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. OECD. (2021). Digital Education Outlook. Paris.
2. UNESCO. (2022). Artificial Intelligence in Education. Paris.
3. Schwab, K. (2017). The Fourth Industrial Revolution. Crown Business.
4. Davenport, T., & Ronanki, R. (2018). Artificial Intelligence for the Real World. Harvard Business Review.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'limni rivojlantirish va raqamlashtirishga oid farmon va qarorlari.
6. World Bank. Digital Transformation in Education Systems. – Washington DC, 2020.
7. European Commission. Digital Education Action Plan (2021–2027). – Brussels, 2021.
8. MIT. Artificial Intelligence and the Future of Management. – Cambridge, 2022.
9. Asian Development Bank. Technology and Innovation in Education. – Manila, 2021

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

MILLIY XARAKTER XUSUSIYATLARINI RIVOJLANTIRISHDA TARBIYAVIY TADBIRLARNING SAMARADORLIGI.

Usmonova Muattar Bahadirjonovna, Namangan davlat pedagogika instituti Kreativ pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishda tarbiyaviy tadbirlarning pedagogik samaradorligi yoritiladi. Tarbiyaviy tadbirlar talabalar shaxsida vatanparvarlik, mas’uliyat, halollik, mehnatsevarlik, insonparvarlik, bag‘rikenglik, milliy qadriyatlarga hurmat va ijtimoiy faollikni shakllantirishning muhim vositasi sifatida tahlil qilinadi. Maqolada xalq pedagogikasi, milliy urf-odatlar, an’analar, madaniy-ma’rifiy faoliyat, jamoaviy tadbirlar va refleksiv mashg‘ulotlarning tarbiyaviy imkoniyatlari asoslab beriladi.

MAQSAD: bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishda tarbiyaviy tadbirlarning pedagogik samaradorligini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tarbiyaviy ishlar, xalq pedagogikasi va milliy qadriyatlarga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va pedagogik yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari tarbiyaviy tadbirlar bo‘lajak o‘qituvchilarda vatanparvarlik, mas’uliyat, halollik, mehnatsevarlik va milliy qadriyatlarga hurmat kabi sifatlarni rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Xalq pedagogikasi va madaniy-ma’rifiy faoliyatlarning tarbiyaviy salohiyati yuqori ekanligi aniqlandi.

XULOSA: tarbiyaviy tadbirlar bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy xarakter xususiyatlarini shakllantirish va rivojlantirishning samarali pedagogik vositasi hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: milliy xarakter, tarbiyaviy tadbirlar, xalq pedagogikasi, milliy qadriyatlar, bo‘lajak o‘qituvchi, vatanparvarlik, ma’naviy tarbiya, pedagogik samaradorlik.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ МЕРОПРИЯТИЙ В РАЗВИТИИ КАЧЕСТВ НАЦИОНАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА.

Усмонова Муаттар Баҳадиржоновна, доцент кафедры креативной педагогики и психологии Наманганского государственного педагогического института.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье раскрывается педагогическая эффективность воспитательных мероприятий в развитии качеств национального характера у будущих учителей. Воспитательные мероприятия рассматриваются как важное средство формирования у студентов патриотизма, ответственности, честности, трудолюбия, гуманности, толерантности, уважения к национальным ценностям и социальной активности. Особое внимание уделяется воспитательному потенциалу народной педагогики, национальных традиций, обычаев, культурно-

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

просветительской деятельности, коллективных мероприятий и рефлексивных занятий.

ЦЕЛЬ: анализ педагогической эффективности воспитательных мероприятий в развитии национальных черт характера у будущих учителей постановок, а также творческих поисков, способствовавших её становлению на профессиональном уровне.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по воспитательной работе, народной педагогике и национальным ценностям. Использованы аналитический, сравнительный и педагогический методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что воспитательные мероприятия играют важную роль в формировании у будущих учителей патриотизма, ответственности, честности, трудолюбия и уважения к национальным ценностям. Установлен высокий воспитательный потенциал народной педагогики и культурно-просветительской деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: воспитательные мероприятия являются эффективным педагогическим средством формирования и развития национальных черт характера у будущих учителей.

Ключевые слова: национальный характер, воспитательные мероприятия, народная педагогика, национальные ценности, будущий учитель, патриотизм, духовно-нравственное воспитание, педагогическая эффективность.

THE EFFECTIVENESS OF EDUCATIONAL ACTIVITIES IN DEVELOPING NATIONAL CHARACTER TRAITS.

Muattar Bahadirjonovna Usmonova, Associate Professor of the Department of Creative Pedagogy and Psychology, Namangan State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the pedagogical effectiveness of educational activities in developing national character traits among future teachers. Educational activities are analyzed as an important means of forming students' patriotism, responsibility, honesty, diligence, humanism, tolerance, respect for national values and social activity. The article substantiates the educational potential of folk pedagogy, national customs, traditions, cultural and educational activities, collective events and reflective practices.

AIM: to analyze the pedagogical effectiveness of educational activities in developing national character traits among future teachers.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific sources on educational activities, folk pedagogy, and national values. Analytical, comparative, and pedagogical methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that educational activities play a significant role in fostering patriotism, responsibility, honesty, diligence, and respect for

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

national values among future teachers. The educational potential of folk pedagogy and cultural-educational activities was found to be particularly high.

CONCLUSION: educational activities are an effective pedagogical tool for forming and developing national character traits in future teachers.

Keywords: national character, educational activities, folk pedagogy, national values, future teacher, patriotism, moral education, pedagogical effectiveness.

Zamonaviy ta’lim tizimida bo‘lajak o‘qituvchilarni nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalar bilan qurollantirish, balki ularda yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlar, milliy qadriyatlarga hurmat va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, globallashuv jarayonlari kuchayib borayotgan hozirgi davrda yoshlarning milliy o‘zligini anglashini rivojlantirish, ularda vatanparvarlik, insonparvarlik, bag‘rikenglik, halollik va mehnatsevarlik kabi milliy xarakter xususiyatlarini mustahkamlash dolzarb masalaga aylanmoqda. Shu jihatdan tarbiyaviy tadbirlar ta’lim-tarbiya jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Milliy xarakter xalqning tarixiy tajribasi, urf-odatlari, qadriyatlari, ma’naviy qarashlari va ijtimoiy munosabatlari asosida shakllanadigan barqaror axloqiy-ruhiy sifatlar majmui hisoblanadi. Ushbu sifatlar yosh avlod ongiga tizimli pedagogik ta’sir orqali singdiriladi. Ayniqsa, tarbiyaviy tadbirlar jarayonida talabalar milliy qadriyatlarni nafaqat nazariy jihatdan o‘rganadilar, balki ularni amaliy faoliyat, jamoaviy munosabatlar va ijtimoiy tajriba orqali anglay boshlaydilar. Bu esa milliy xarakter xususiyatlarining shaxsiy e’tiqod va hayotiy pozitsiyaga aylanishiga xizmat qiladi.

Xalq pedagogikasi milliy xarakter tarbiyasining muhim manbai sifatida tarbiyaviy tadbirlarning mazmunini boyitadi. Maqol va matallar, rivoyatlar, ertaklar, dostonlar, milliy urf-odatlar, marosimlar va xalq an’analari orqali yoshlar ongida milliy qadriyatlarga hurmat, tarixiy xotira, ma’naviy mas’uliyat va jamoaviylik tuyg‘usi shakllanadi. Shu bois tarbiyaviy tadbirlarni tashkil etishda xalq pedagogikasi vositalaridan samarali foydalanish bo‘lajak o‘qituvchilarning ma’naviy kamolotini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Bugungi kunda ayrim hollarda tarbiyaviy tadbirlar formal xarakter kasb etib, ularning tarbiyaviy ta’siri yetarlicha namoyon bo‘lmayotgani kuzatilmoqda. Tadbirlarning mazmunan chuqur rejalashtirilmasligi, talabalarning faol ishtiroki yetarli darajada ta’minlanmasligi va milliy qadriyatlar bilan uzviy bog‘lanmasligi ularning samaradorligini pasaytiradi. Shu sababli tarbiyaviy tadbirlarni zamonaviy pedagogik yondashuvlar, interfaol metodlar va refleksiv faoliyat bilan uyg‘unlashtirish zarurati ortib bormoqda.

Mazkur maqolada milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishda tarbiyaviy tadbirlarning pedagogik samaradorligi, ularning xalq pedagogikasi va milliy qadriyatlar bilan bog‘liqligi hamda bo‘lajak o‘qituvchilar shaxsini shakllantirishdagi o‘rni tahlil qilinadi.

Mavzu doirasida M. Quronovning “O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim maktablarida milliy tarbiyaning ilmiy-pedagogik asoslari” nomli tadqiqoti muhim nazariy manba

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

hisoblanadi. Unda milliy tarbiya, milliy qadriyatlar, xalq og‘zaki ijodi va vatanparvarlik tarbiyasi o‘zaro bog‘liq pedagogik tizim sifatida talqin qilingan. Bu qarash “milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishda tarbiyaviy tadbirlar” mavzusi uchun asos bo‘la oladi, chunki tarbiyaviy tadbirlar aynan milliy g‘urur, vatanparvarlik, mas’uliyat va ijtimoiy faollikni amaliy shakllantirish vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

O. Musurmonovaning yuqori sinf o‘quvchilari ma’naviy madaniyatini shakllantirishga oid tadqiqotlarida yoshlar tarbiyasida ma’naviy qadriyatlar, axloqiy me’yorlar va tarbiyaviy muhitning o‘rni asoslab berilgan. Tadqiqotda ma’naviy madaniyatni shakllantirish ta’lim jarayoni bilan birga turli tarbiyaviy ishlar orqali amalga oshirilishi ko‘rsatiladi. Bu yondashuv maqola mavzusi uchun muhim, chunki milliy xarakter xususiyatlari ham ma’naviy madaniyatning tarkibiy qismi sifatida tarbiyaviy tadbirlar jarayonida rivojlanadi.

D. Ro‘ziyevaning “Oliy ta’lim muassasasi talabalarida milliy iftixor tuyg‘usini shakllantirishning ilmiy-pedagogik asoslari” mavzusidagi tadqiqoti bevosita talabalar bilan ishlash jarayonida milliy iftixor, milliy o‘zlikni anglash va vatanparvarlikni shakllantirish masalalariga bag‘ishlangan. Mazkur yondashuv bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishga mos keladi, chunki milliy iftixor tuyg‘usi milliy xarakterning muhim komponentlaridan biridir.

G. Mahmudovaning “Oliy pedagogik ta’lim tizimida talabalarni ma’naviy shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari” mavzusidagi avtoreferati oliy pedagogik ta’limda talabalar shaxsini ma’naviy jihatdan rivojlantirish masalalarini yoritadi. Ushbu tadqiqotda pedagogik ta’lim jarayonida ma’naviy-axloqiy tarbiya, ijtimoiy muhit va tarbiyaviy faoliyatning ahamiyati ko‘rsatilgan. Bu maqola mavzusi uchun muhim, chunki bo‘lajak o‘qituvchilarning milliy xarakter xususiyatlari aynan oliy ta’limdagi tarbiyaviy ishlar, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar va ijtimoiy faoliyat orqali shakllanadi.

Umuman, ushbu tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishda tarbiyaviy tadbirlar yordamchi emas, balki asosiy pedagogik vositalardan biri hisoblanadi. Ular orqali talabalar milliy qadriyatlarni nazariy bilishdan amaliy xulq-atvor, ijtimoiy pozitsiya va kasbiy mas’uliyat darajasiga olib chiqadilar.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishda tarbiyaviy tadbirlar muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Chunki bunday tadbirlar talabalarni faqat nazariy bilim bilan emas, balki amaliy faoliyat, jamoaviy munosabat, milliy qadriyatlarga hurmat va ijtimoiy mas’uliyat tajribasi bilan boyitadi. Ayniqsa, bo‘lajak o‘qituvchilar uchun tarbiyaviy tadbirlar kelajak kasbiy faoliyatida zarur bo‘ladigan ma’naviy-axloqiy pozitsiyani shakllantirishga xizmat qiladi.

Muhokamalar davomida aniqlanishicha, tarbiyaviy tadbirlarning samaradorligi ularning mazmuni, maqsadi, tashkil etilish shakli va talabalar ishtiroki darajasiga bevosita bog‘liq. Agar tadbirlar faqat rasmiy reja asosida, talabalar faolligisiz o‘tkazilsa, ularning tarbiyaviy ta’siri sust bo‘ladi. Aksincha, talabalar tadbirni tayyorlash, tashkil etish, ijro etish va tahlil qilish jarayonida faol ishtirok etsa, ularda vatanparvarlik, mas’uliyat, jamoaviylik, tashabbuskorlik va milliy g‘urur kabi sifatlar kuchliroq shakllanadi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, xalq pedagogikasi vositalari bilan boyitilgan tarbiyaviy tadbirlar milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishda yanada samarali hisoblanadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Masalan, maqol va matallar, rivoyatlar, dostonlar, milliy urf-odatlar, xalq o‘yinlari, tarixiy shaxslar hayoti va milliy bayramlarga bag‘ishlangan tadbirlar talabalarda milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotira, ma’naviy mas’uliyat va milliy qadriyatlarga hurmatni kuchaytiradi.

Tarbiyaviy tadbirlar orqali milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishda quyidagi natijalarga erishish mumkin: talabalar milliy qadriyatlarning mazmunini chuqurroq anglaydi; ularda milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘usi mustahkamlanadi; jamoada ishlash, boshqalarning fikrini hurmat qilish va ijtimoiy mas’uliyatni his qilish ko‘nikmalari rivojlanadi; bo‘lajak o‘qituvchi sifatida tarbiyaviy faoliyatni tashkil etish kompetensiyasi shakllanadi.

Shuningdek, tarbiyaviy tadbirlar talabalarni mustaqil fikrlash, axloqiy tanlov qilish va o‘z pozitsiyasini asoslashga o‘rgatadi. Masalan, “Milliy qadriyatlar va zamonaviy yoshlar”, “Ustoz-shogird an’analari”, “Vatanparvarlik — milliy xarakterning asosi”, “Oila va mahalla tarbiyasi” kabi mavzulardagi davra suhbatlari, debatlar va ijodiy uchrashuvlar talabalarni muammo yuzasidan fikr yuritishga, shaxsiy xulosa chiqarishga va ijtimoiy faollikka undaydi.

Muhokamalar asosida aytish mumkinki, tarbiyaviy tadbirlarning samaradorligini oshirish uchun ularni interfaol metodlar bilan uyg‘unlashtirish zarur. Loyiha ishlari, keys-stadi, rolli o‘yinlar, ijodiy taqdimotlar, refleksiv suhbatlar va guruhli topshiriqlar talabalarni passiv tinglovchidan faol ishtirokchiga aylantiradi. Bu esa milliy xarakter xususiyatlarining barqaror shakllanishiga xizmat qiladi.

Yana bir muhim natija shundaki, tarbiyaviy tadbirlar ta’lim muassasasi, oila va mahalla hamkorligida tashkil etilganda ularning ta’siri kuchayadi. Chunki milliy xarakter faqat auditoriya sharoitida emas, balki real ijtimoiy muhitda, oilaviy munosabatlarda, mahalla hayotida va jamoaviy faoliyatda shakllanadi. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida milliy bayramlar, ma’naviy-ma’rifiy uchrashuvlar, tarixiy maskanlarga sayohatlar, mahalla faollari bilan uchrashuvlar va volontyorlik tadbirlarini tizimli tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, natijalar tarbiyaviy tadbirlar milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita ekanini ko‘rsatadi. Ularning samaradorligi mazmuniy boylik, xalq pedagogikasi bilan uyg‘unlik, talabalar faolligi, refleksiya, amaliy faoliyat va ijtimoiy hamkorlik bilan belgilanadi. Shu jihatdan tarbiyaviy tadbirlar bo‘lajak o‘qituvchilarning nafaqat ma’naviy-axloqiy kamolotiga, balki ularning kelajakdagi tarbiyaviy faoliyatga tayyorgarligiga ham xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirish bugungi ta’lim tizimining muhim pedagogik va ijtimoiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, bo‘lajak o‘qituvchilarda milliy qadriyatlarga sadoqat, vatanparvarlik, mas’uliyat, halollik, insonparvarlik, bag‘rikenglik va mehnatsevarlik kabi fazilatlarni shakllantirish ularning kasbiy va ma’naviy kamolotini ta’minlaydi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tarbiyaviy tadbirlar milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishning samarali pedagogik vositasi hisoblanadi. Tarbiyaviy tadbirlar orqali talabalar milliy qadriyatlarni faqat nazariy jihatdan emas, balki amaliy faoliyat, ijtimoiy

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

munosabat va shaxsiy tajriba asosida anglay boshlaydilar. Bu esa milliy xarakter xususiyatlarining barqaror shaxsiy sifatga aylanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, xalq pedagogikasi vositalari — maqol va matallar, ertaklar, rivoyatlar, dostonlar, milliy urf-odatlar va an'analar tarbiyaviy tadbirlarning mazmunini boyitib, ularning ma'naviy-ta'sirchanlik darajasini oshiradi. Ayniqsa, interfaol metodlar, jamoaviy faoliyat, refleksiv mashg'ulotlar va ijtimoiy loyihalar bilan uyg'unlashgan tarbiyaviy tadbirlar talabalarni faol fikrlashga, milliy o'zlikni anglashga va ijtimoiy mas'uliyatni his etishga undaydi.

Tahlillar asosida shuni ta'kidlash mumkinki, tarbiyaviy tadbirlarning samaradorligi ularning tizimli tashkil etilishi, talabalar faolligi, xalq pedagogikasi bilan uyg'unligi hamda ta'lim muassasasi, oila va mahalla hamkorligiga bog'liq. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida milliy xarakter tarbiyasiga yo'naltirilgan ma'naviy-ma'rifiy faoliyatni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Umuman olganda, tarbiyaviy tadbirlar bo'lajak o'qituvchilarning ma'naviy-axloqiy kamoloti, pedagogik madaniyati va kasbiy kompetentligini rivojlantirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Shu bois milliy xarakter xususiyatlarini rivojlantirishga qaratilgan tarbiyaviy faoliyatni pedagogik ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida tashkil etish zarur.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Quronov M. O'zbekiston umumiy o'rta ta'lim maktablarida milliy tarbiyaning ilmiy-pedagogik asoslari: ped. fan. dok. ... diss. avtoref. — Toshkent, 1998.
2. Musurmonova O. Yuqori sinf o'quvchilari ma'naviy madaniyatini shakllantirishning pedagogik asoslari: ped. fan. dok. ... diss. avtoref. — Toshkent, 1993.
3. Ro'ziyeva D.I. Oliy ta'lim muassasasi talabalarida milliy iftixor tuyg'usini shakllantirishning ilmiy-pedagogik asoslari: ped. fan. dok. ... diss. avtoref. — Toshkent, 2007.
4. Mahmudova G.T. Oliy pedagogik ta'lim tizimida talabalarni ma'naviy shakllantirishning ijtimoiy-pedagogik xususiyatlari: ped. fan. nomz. ... diss. avtoref. — Toshkent, 2004.
5. Mutalipova M.J. Xalq pedagogikasi: o'quv qo'llanma. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. — 160 b.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

QANDLI DIABET KASALLIGINING INSON PSIXOLOGIYASIGA TA'SIRI.

Xodiyeva Durdona Anvarovna, Endokrinologiya fakulteti 1 kurs magistranti.
Askarova Nargiza Abdivaliyevna. Toshkent davlat tibbiyot universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrasi dotsenti.

Annotatsiya

KIRISH: qandli diabet dunyo bo'yicha keng tarqalgan surunkali kasalliklardan biri bo'lib, nafaqat organizmning metabolik jarayonlariga, balki insonning ruhiy holati va psixologik farovonligiga ham sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Mazkur maqolada qandli diabet kasalligining inson psixologiyasiga ta'siri, xususan depressiya, xavotirlanish, emotsional zo'riqish, kognitiv faoliyatdagi o'zgarishlar hamda ijtimoiy moslashuv muammolari tahlil qilindi. Shuningdek, surunkali kasallik bilan yashash jarayonida yuzaga keladigan psixologik qiyinchiliklar va ularning bemor hayot sifati hamda davolanish samaradorligiga ta'siri yoritildi. Tadqiqot natijalari qandli diabet bilan og'rigan bemorlarda psixologik holatni muntazam baholash va zarur psixologik yordam ko'rsatish kasallik nazoratini yaxshilash, asoratlar xavfini kamaytirish hamda bemorlarning hayot sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi. Maqolada diabetni kompleks davolashda psixologik yondashuvning o'rni va ahamiyati ilmiy manbalar asosida tahlil etilgan.

MAQSAD: qandli diabet kasalligining inson psixologik holatiga ta'sirini hamda psixologik yondashuvning kasallikni boshqarishdagi ahamiyatini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda qandli diabet va uning psixologik oqibatlariga oid ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari qandli diabet depressiya, xavotirlanish, emotsional zo'riqish va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar bilan bog'liqligini ko'rsatdi. Psixologik holatni muntazam baholash va psixologik yordam ko'rsatish bemorlarning hayot sifati hamda davolanish samaradorligini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi.

XULOSA: tadqiqot natijalari qandli diabet depressiya, xavotirlanish, emotsional zo'riqish va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar bilan bog'liqligini ko'rsatdi. Psixologik holatni muntazam baholash va psixologik yordam ko'rsatish bemorlarning hayot sifati hamda davolanish samaradorligini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Kalit so'zlar: qandli diabet, psixologik holat, depressiya, xavotirlanish, emotsional stress, hayot sifati, psixologik moslashuv.

ВЛИЯНИЕ САХАРНОГО ДИАБЕТА НА ПСИХОЛОГИЮ ЧЕЛОВЕКА.

Ходиева Дурдона Анваровна магистрант 1 курса факультета эндокринологии.
Аскарова Наргиза Абдивалиевна доцент кафедры педагогики и психологии Ташкентского государственного медицинского университета.

Аннотация

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ВВЕДЕНИЕ: в статье на основе научных источников анализируется роль и значение психологического подхода в комплексном лечении сахарного диабетные процессы в организме, но и на психическое состояние и психологическое благополучие человека. В статье анализируется влияние сахарного диабета на психологию человека, в частности, на депрессию, тревожность, эмоциональное напряжение, изменения когнитивной деятельности и проблемы социальной адаптации. Также были освещены психологические трудности, возникающие в процессе жизни с хроническим заболеванием, и их влияние на качество жизни пациента и эффективность лечения. Результаты исследования показывают, что регулярная оценка психологического статуса и оказание необходимой психологической помощи пациентам с сахарным диабетом имеют важное значение для улучшения контроля заболевания, снижения риска осложнений и повышения качества жизни пациентов. В статье на основе научных источников анализируется роль и значение психологического подхода в комплексном лечении сахарного диабета.

ЦЕЛЬ: анализ влияния сахарного диабета на психологическое состояние человека и значения психологического подхода в управлении заболеванием.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники, посвящённые сахарному диабету и его психологическим последствиям. Использованы аналитический, сравнительный и системный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что сахарный диабет связан с депрессией, тревожностью, эмоциональным напряжением и трудностями социальной адаптации. Установлено, что регулярная оценка психологического состояния и оказание психологической помощи способствуют повышению качества жизни и эффективности лечения пациентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: для эффективного контроля сахарного диабета наряду с медицинским лечением важное значение имеют психологическая помощь и поддержка.

Ключевые слова: сахарный диабет, психологическое состояние, депрессия, тревожность, эмоциональный стресс, качество жизни, психологическая адаптация.

THE IMPACT OF DIABETES MELLITUS ON HUMAN PSYCHOLOGY.

Durdona Anvarovna Xodiyeva, First-Year Master's Student, Faculty of Endocrinology.
Nargiza Abdivaliyevna Askarova Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Tashkent State Medical University.

Annotation

INTRODUCTION: diabetes mellitus is one of the most common chronic diseases worldwide, significantly affecting not only metabolic processes but also mental health and psychological well-being. This article analyzes the impact of diabetes mellitus on human psychology, specifically depression, anxiety, emotional stress, changes in cognitive activity, and problems with social adaptation. It also highlights the psychological

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

difficulties that arise during life with a chronic disease and their impact on the patient's quality of life and the effectiveness of treatment. The study results demonstrate that regular assessment of the psychological state of patients with diabetes mellitus and provision of necessary psychological support are essential for improving disease control, reducing the risk of complications, and enhancing quality of life. The article analyzes the role and significance of a psychological approach in the comprehensive treatment of diabetes, drawing on scientific sources.

AIM: to analyze the impact of diabetes mellitus on psychological well-being and the importance of psychological approaches in disease management.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on diabetes mellitus and its psychological consequences. Analytical, comparative, and systematic methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: tadqiqot natijalari qandli diabet depressiya, xavotirlanish, emotsional zo‘riqish va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar bilan bog‘liqligini ko‘rsatdi. Psixologik holatni muntazam baholash va psixologik yordam ko‘rsatish bemorlarning hayot sifati hamda davolanish samaradorligini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi.

CONCLUSION: alongside medical treatment, psychological support and assistance are essential for the effective management of diabetes mellitus.

Keywords: diabetes mellitus, psychological state, depression, anxiety, emotional stress, quality of life, psychological adaptation.

Qandli diabet XXI asrning eng dolzarb tibbiy-ijtimoiy muammolaridan biri hisoblanadi. Ushbu kasallik nafaqat uglevod almashinuvi buzilishi bilan tavsiflanadigan endokrin patologiya, balki bemorning ruhiy holati, hayot sifati va ijtimoiy faolligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatuvchi surunkali kasallik sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda qandli diabet bilan kasallanish ko‘rsatkichlarining ortib borishi ushbu muammoni nafaqat tibbiyot, balki psixologiya, sotsiologiya va sog‘liqni saqlash tizimining ham muhim tadqiqot obyektiga aylantirdi. Kasallikning umr bo‘yi davom etishi, muntazam nazorat va davolashni talab qilishi bemorlarda turli xil psixoemotsional reaksiyalarni yuzaga keltiradi. Diabet tashxisi qo‘yilgan shaxslarning ko‘pchiligida dastlab qo‘rquv, xavotir, tushkunlik, kelajak haqidagi noaniqlik hissi kuzatiladi. Bunday ruhiy o‘zgarishlar bemorning davolanishga bo‘lgan munosabatiga, shifokor tavsiyalariga rioya qilish darajasiga hamda kasallik kechishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli zamonaviy tibbiyotda qandli diabetni faqat biologik kasallik sifatida emas, balki biopsixososial yondashuv asosida o‘rganish zarurati tobora ortib bormoqda. Mazkur maqolada qandli diabetning inson psixologiyasiga ko‘rsatadigan ta’siri, ruhiy buzilishlarning shakllanish omillari hamda bemorlarning psixologik moslashuv jarayonlari ilmiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi.

Qandli diabet insulin sekretsiyasi, uning ta’siri yoki har ikkala jarayonning buzilishi natijasida rivojlanadigan surunkali endokrin kasallik bo‘lib, qonda glyukoza miqdorining

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

doimiy ravishda oshib borishi bilan xarakterlanadi. Kasallikning asosiy turlari 1-tip va 2-tip qandli diabet hisoblanadi. 1-tip diabet ko‘pincha bolalar va yoshlarda uchrab, oshqozon osti bezining insulin ishlab chiqaruvchi beta hujayralarining autoimmun zararlanishi natijasida yuzaga keladi. 2-tip diabet esa kattalarda ko‘proq kuzatiladi va organizm to‘qimalarining insulinga sezgirligi pasayishi hamda insulin yetishmovchiligi bilan bog‘liq holda rivojlanadi. So‘nggi o‘n yilliklarda urbanizatsiya, noto‘g‘ri ovqatlanish, kamharakat turmush tarzi va semizlikning ortishi sababli 2-tip diabetning tarqalish darajasi sezilarli ravishda oshdi. Kasallikning klinik belgilariga chanqash, tez-tez siyish, holsizlik, tana vaznining o‘zgarishi, ko‘rish qobiliyatining pasayishi va turli infeksiyalarga moyillik kiradi. Diabet uzoq davom etganda yurak-qon tomir tizimi, buyraklar, ko‘z to‘r pardasi va nerv tizimida jiddiy asoratlar rivojlanishi mumkin. Bunday asoratlar bemorning jismoniy salomatligi bilan bir qatorda ruhiy holatiga ham salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Kasallikning umr bo‘yi davom etishi, muntazam dori vositalarini qabul qilish zarurati va asoratlardan qo‘rqish hissi ko‘plab bemorlarda psixologik zo‘riqishlarni keltirib chiqaradi. Shu sababli qandli diabetning epidemiologik va klinik xususiyatlarini o‘rganish uning psixologik oqibatlarini chuqur anglash uchun muhim nazariy asos hisoblanadi.

Qandli diabet inson hayotining deyarli barcha jabhalariga ta’sir qiluvchi surunkali kasallik bo‘lib, uning ruhiy holatida ham muhim o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi. Kasallik tashxisi qo‘yilgan paytdan boshlab bemor o‘zining avvalgi hayot tarzini qayta ko‘rib chiqishga majbur bo‘ladi. Doimiy ravishda qondagi glyukoza miqdorini nazorat qilish, parhezga amal qilish, dori vositalari yoki insulin qabul qilish zarurati ko‘pchilik bemorlarda psixologik bosim hosil qiladi. Dastlabki davrda ayrim bemorlarda kasallikni inkor etish, tushkunlikka tushish, qo‘rquv yoki kelajakdan xavotirlanish kabi emotsional reaksiyalar kuzatiladi. Vaqt o‘tishi bilan ayrim shaxslarda kasallikka moslashish jarayoni shakllansa-da, boshqalarda surunkali stress holati saqlanib qolishi mumkin. Uzoq muddat davom etuvchi stress esa ruhiy va jismoniy salomatlikka salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Psixologik zo‘riqish natijasida uyqu buzilishlari, asabiylik, tez charchash, diqqatning susayishi va motivatsiyaning pasayishi yuzaga keladi. Bundan tashqari, diabetning asoratlari rivojlanishi ehtimoli haqidagi o‘ylar bemorlarda xavotir hissini kuchaytiradi. Kasallikning kundalik hayot bilan chambarchas bog‘liqligi sababli bemor o‘zini sog‘lom insonlardan farqli deb his qilishi, ayrim hollarda esa ijtimoiy cheklanishlarni boshdan kechirishi mumkin. Psixologik moslashuv darajasi bemorning yoshi, jinsi, ta’lim darajasi, oilaviy qo‘llab-quvvatlash mavjudligi va kasallikning davomiyligiga bog‘liq ravishda farqlanadi. Shu bois qandli diabetni samarali nazorat qilishda nafaqat metabolik ko‘rsatkichlarni, balki bemorning ruhiy holatini ham muntazam baholab borish muhim ahamiyatga ega. Bu yondashuv davolash samaradorligini oshirish va bemorning hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Qandli diabet bilan og‘rigan bemorlarda eng ko‘p uchraydigan psixologik muammolardan biri depressiv holatlar hisoblanadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, diabetga chalingan shaxslarda depressiya rivojlanish xavfi sog‘lom insonlarga nisbatan sezilarli darajada yuqori bo‘ladi. Buning asosiy sababi kasallikning surunkali xarakterga ega ekanligi, umr bo‘yi nazorat talab qilishi va bemorning kundalik faoliyatiga doimiy ta’sir

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ko‘rsatishidir. Kasallik tufayli yuzaga keladigan jismoniy cheklovlar, davolanish xarajatlari, asoratlardan qo‘rqish va kelajakka nisbatan noaniqlik hissi depressiv simptomlarning shakllanishiga zamin yaratadi. Depressiya ko‘pincha kayfiyatning pasayishi, hayotga qiziqishning yo‘qolishi, doimiy tushkunlik, energiya yetishmasligi, uyqu va ishtahaning buzilishi kabi belgilar bilan namoyon bo‘ladi. Bunday holatlar bemorning davolash rejimiga rioya qilishiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, qondagi glyukoza darajasini nazorat qilishni qiyinlashtiradi. Natijada kasallik va depressiya o‘rtasida o‘ziga xos “aylanma bog‘liqlik” yuzaga keladi: diabet depressiyani kuchaytiradi, depressiya esa diabet nazoratining yomonlashishiga olib keladi. Ayrim tadqiqotchilar ushbu bog‘liqlikda biologik omillar ham muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydilar. Xususan, surunkali yallig‘lanish jarayonlari, gormonal muvozanatning buzilishi va markaziy nerv tizimidagi neyromediatorlar faoliyatidagi o‘zgarishlar depressiv holatlarning rivojlanishiga hissa qo‘shishi mumkin. Shu sababli qandli diabet bilan og‘rigan bemorlarni davolashda nafaqat endokrinologik nazorat, balki psixologik va psixiatrik baholash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Depressiyani erta aniqlash va o‘z vaqtida psixologik yordam ko‘rsatish bemorning umumiy salomatligi, davolanish samaradorligi hamda hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Qandli diabet bilan yashash jarayoni bemordan doimiy nazorat, mas’uliyat va intizom talab qilganligi sababli ko‘plab bemorlarda xavotirlanish holatlari hamda turli emotsional buzilishlar rivojlanishi mumkin. Xavotir, odatda, kasallikning kelajakdagi oqibatlari, ehtimoliy asoratlar, qondagi glyukoza darajasining keskin o‘zgarishi va davolash samaradorligi bilan bog‘liq holda shakllanadi. Ayniqsa, gipoglikemiya xurujlarini boshdan kechirgan bemorlarda ushbu holatning qayta takrorlanishidan qo‘rqish hissi kuchli bo‘ladi. Natijada ular o‘z salomatligi haqida haddan tashqari qayg‘urish, doimiy bezovtalik va ruhiy taranglikni his qiladilar. Uzoq davom etuvchi xavotir emotsional barqarorlikning buzilishiga, asabiylikning kuchayishiga, sabrsizlik, jahldorlik va kayfiyatning tez-tez o‘zgarishiga olib kelishi mumkin. Ayrim hollarda bemorlarda o‘ziga bo‘lgan ishonch pasayadi, ular kasallikni boshqarish imkoniyatlariga shubha bilan qaray boshlaydilar. Bu esa davolash rejimiga rioya qilish darajasining kamayishiga va kasallik nazoratining yomonlashishiga sabab bo‘ladi. Qandli diabet bilan bog‘liq emotsional zo‘riqish ko‘pincha “diabetik distress” deb ataladigan holatni yuzaga keltiradi. Ushbu holatda bemor kasallik bilan bog‘liq kundalik majburiyatlardan charchaydi, ruhiy holdan toyadi va davolanish jarayoniga nisbatan salbiy munosabat shakllantiradi. Bundan tashqari, surunkali xavotir uyqu sifatining buzilishiga, diqqat va xotiraning pasayishiga hamda umumiy hayot sifatining yomonlashishiga olib keladi. Shu sababli diabet bilan og‘rigan bemorlarda xavotir va emotsional buzilishlarni erta aniqlash, ularga psixologik yordam ko‘rsatish hamda stressni boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirish kompleks davolashning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bunday yondashuv bemorlarning ruhiy farovonligini saqlash va kasallik ustidan samarali nazoratni ta’minlashga yordam beradi.

Qandli diabet nafaqat bemorning emotsional holatiga, balki uning kognitiv faoliyatiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Kognitiv faoliyat deganda insonning xotira, diqqat, tafakkur, ma’lumotlarni qabul qilish va qayta ishlash kabi aqliy jarayonlari tushuniladi. Qondagi glyukoza miqdorining uzoq muddat davomida me’yoridan yuqori

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

yoki past bo‘lishi markaziy nerv tizimi faoliyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, ayrim kognitiv funksiyalarning pasayishiga olib keladi. Xususan, diabet bilan og‘rigan bemorlarda diqqatni jamlash qobiliyatining susayishi, ma’lumotlarni eslab qolish va esga tushirishdagi qiyinchiliklar, fikrlash tezligining sekinlashuvi kabi holatlar kuzatilishi mumkin. Bu o‘zgarishlar bemorning mehnat faoliyati, ta’lim jarayoni va kundalik hayotdagi samaradorligiga salbiy ta’sir qiladi. Kognitiv buzilishlar, ayniqsa, kasallik uzoq yillardan beri davom etayotgan yoki qon glyukozasi nazorati yetarli darajada bo‘lmagan bemorlarda ko‘proq uchraydi. Shu bilan birga, qandli diabet insonning hayot sifatiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Hayot sifati tushunchasi jismoniy salomatlik, ruhiy farovonlik, ijtimoiy munosabatlar va kundalik faoliyatdan qoniqish darajasini o‘z ichiga oladi. Doimiy davolanish zarurati, ovqatlanishdagi cheklovlar, muntazam tibbiy nazorat va asoratlar xavfi bemorning hayotdan qoniqish hissini kamaytirishi mumkin. Ayrim bemorlar o‘zlarini jamiyatdagi boshqa insonlardan farqli deb his qiladilar, bu esa ruhiy noqulaylik va ijtimoiy faollikning pasayishiga olib keladi. Shuning uchun qandli diabetni davolashda faqat laborator va klinik ko‘rsatkichlarga emas, balki bemorning kognitiv holati hamda hayot sifati ko‘rsatkichlariga ham e’tibor qaratish muhim hisoblanadi. Bunday yondashuv kasallikni samarali boshqarish va bemorning umumiy farovonligini oshirishga xizmat qiladi.

Qandli diabet bilan og‘rigan bemorlar kasallikning jismoniy va ruhiy oqibatlari bilan bir qatorda turli ijtimoiy-psixologik muammolarga ham duch keladilar. Surunkali kasallik bilan yashash zarurati insonning oiladagi, mehnat jamoasidagi va jamiyatdagi o‘rniga ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Ayrim bemorlar o‘z kasalligi tufayli boshqalarning munosabati o‘zgarishidan xavotirlanadilar yoki o‘zlarini jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida his qilishda qiyinchilikka duch keladilar. Natijada ijtimoiy faollikning pasayishi, muloqot doirasining torayishi va ruhiy yakkalanish holatlari yuzaga kelishi mumkin. Kasallikning doimiy nazorat talab qilishi sababli bemorlar ish faoliyati, o‘qish yoki boshqa kundalik mashg‘ulotlarini rejalashtirishda qo‘shimcha qiyinchiliklarga duch keladilar. Ayrim hollarda gipoglikemiya yoki boshqa asoratlar yuz berishidan qo‘rqish ijtimoiy tadbirlarda ishtirok etishni cheklab qo‘yadi. Oilaviy munosabatlar ham diabetning kechishida muhim rol o‘ynaydi. Oila a’zolarining qo‘llab-quvvatlashi bemorning psixologik moslashuvini yengillashtirsa, aksincha, tushunmovchilik yoki e’tiborsizlik ruhiy zo‘riqishni kuchaytirishi mumkin. Bundan tashqari, ayrim bemorlarda kasallik tufayli o‘ziga bo‘lgan ishonch pasayadi, bu esa shaxslararo munosabatlarda noqulayliklarni keltirib chiqaradi. Jamiyatda qandli diabet haqidagi noto‘g‘ri tasavvurlar mavjud bo‘lsa, bemorlar stigmatizatsiya holatlariga duch kelishlari ehtimoli ortadi. Bunday vaziyatlar ruhiy salomatlikka salbiy ta’sir ko‘rsatib, depressiya va xavotirlanish rivojlanish xavfini oshiradi. Shu sababli diabet bilan og‘rigan shaxslarni ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, ular orasida sog‘lom psixologik muhitni shakllantirish va kasallik haqida aholining xabardorligini oshirish bemorlarning hayot sifatini yaxshilash hamda ularning jamiyatga muvaffaqiyatli moslashuviga yordam beruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi.

Qandli diabet bilan og‘rigan bemorlarda ruhiy salomatlikni saqlash va psixologik muammolarning oldini olish kompleks davolashning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Zamonaviy ilmiy qarashlarga ko‘ra, diabetni samarali boshqarish nafaqat dori vositalari va parhezga rioya qilish, balki bemorning psixologik holatini muntazam nazorat qilishni ham talab etadi. Kasallik tashxisi qo‘yilgan ilk davrlardanoq bemorga psixologik maslahat berish uning yangi hayot tarziga moslashuvini osonlashtiradi. Psixologik yordamning asosiy maqsadi bemorda kasallik haqida to‘g‘ri tasavvur shakllantirish, qo‘rquv va xavotir darajasini kamaytirish hamda davolanishga bo‘lgan motivatsiyani kuchaytirishdan iborat. Ayniqsa, depressiv holatlar yoki kuchli emotsional zo‘riqish kuzatilgan bemorlarda individual psixologik suhbatlar va psixokorreksion dasturlar samarali natija beradi. Kognitiv-xulq-atvor terapiyasi usullari bemorlarga salbiy fikrlash stereotiplarini aniqlash va ularni konstruktiv yondashuvlar bilan almashtirish imkonini beradi. Bundan tashqari, stressni boshqarish, relaksatsiya mashqlari, nafas olish texnikalari va sog‘lom turmush tarzini shakllantirish bo‘yicha treninglar ruhiy barqarorlikni mustahkamlashga yordam beradi. Psixoprofilaktika jarayonida oila a’zolarining ishtiroki ham katta ahamiyatga ega, chunki yaqinlar tomonidan ko‘rsatiladigan ma’naviy qo‘llab-quvvatlash bemorning kasallikka moslashuvini yengillashtiradi. Tibbiyot xodimlari va psixologlarning hamkorlikdagi faoliyati bemorning ehtiyojlarini har tomonlama baholash va individual yondashuvni ta’minlash imkonini yaratadi. Natijada psixologik yordam diabet bilan bog‘liq ruhiy buzilishlar xavfini kamaytiradi, davolanishga sodiqlikni oshiradi va bemorlarning hayot sifatini yaxshilashga xizmat qiladi. Shu bois qandli diabetni davolash tizimida psixologik qo‘llab-quvvatlashni keng joriy etish zamonaviy tibbiyotning muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdug‘aniyev A.A. Endokrinologiya asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. – 256 b.
2. Axmedov M.M., Karimov Sh.I. Ichki kasalliklar propedevtikasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2019. – 384 b.
3. Ergashev E.Sh. Klinik psixologiya. – Toshkent: Tafakkur Bo‘stoni, 2021. – 312 b. G‘ulomov X.G., To‘rayev B.T. Qandli diabet va uning asoratlari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. – 224 b.
4. Hamidov O.H. Tibbiy psixologiya. – Toshkent: Cho‘lpon nomidagi NMIU, 2018. – 287 b.
5. Xudoyberdiyev R.X. Ichki kasalliklar va hamshiralik parvarishi. – Toshkent: Ilm Ziyo, 2022. – 340 b.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

OG‘ZAKI TESTNI QAYTA KO‘RIB CHIQISH: OBYEKTIVLIK, ISHONCHLILIK VA TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH.

Pilatskaya Tatyana Vladimirovna, Toshkent shahridagi Webster universiteti o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur ishda xususiy til markazida ingliz tilini B1 darajasida o‘rganayotgan talabalar uchun yakuniy og‘zaki test tahlil qilinadi va takomillashtiriladi. Mavjud test amaliylik, ishonchlilik, validlik, autentiklik va qayta ta’sir (washback) mezonlari asosida baholangan. Tadqiqot natijalari testning amaliy va autentik ekanligini, biroq subyektiv baholash hamda sifatli fikr-mulohazalarning yetishmasligi sababli uning ishonchliligi va shaffofligi yetarli emasligini ko‘rsatadi. Taklif etilayotgan modifikatsiya videomateriallardan foydalanish, strukturallashtirilgan intervyu, tayyorgarlik vaqtini uzaytirish hamda analitik baholash mezonlarini joriy etishni o‘z ichiga oladi. Bu esa baholashning obyektivligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

MAQSAD: xususiy til markazida B1 darajasida ingliz tilini o‘rganayotgan talabalar uchun yakuniy og‘zaki testning sifat ko‘rsatkichlarini tahlil qilish va uni takomillashtirish yo‘llarini ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda yakuniy og‘zaki test amaliylik, ishonchlilik, validlik, autentiklik va qayta ta’sir mezonlari asosida tahlil qilindi. Baholashda qiyosiy va tahliliy yondashuvlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari testning amaliy va autentik ekanligini ko‘rsatdi. Biroq subyektiv baholash va sifatli fikr-mulohazalarning yetishmasligi uning ishonchliligi hamda shaffofligini pasaytirishi aniqlandi. Videomateriallardan foydalanish, strukturallashtirilgan intervyu va analitik baholash mezonlarini joriy etish baholash sifatini oshirishga xizmat qilishi belgilandi.

XULOSA: takomillashtirilgan og‘zaki test modeli baholashning obyektivligi, ishonchliligi va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: tilni baholash, og‘zaki nutqni baholash, validlik, ishonchlilik, qayta ta’sir, CEFR B1 darajasi, ingliz tilini o‘qitish.

ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ УСТНОГО ТЕСТА: ПОВЫШЕНИЕ ОБЪЕКТИВНОСТИ, НАДЕЖНОСТИ И ЭФФЕКТИВНОСТИ ОБУЧЕНИЯ.

Пилацкая Татьяна Владимировна, преподаватель в Вебстерском университете в Ташкенте.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной работе проводится анализ и модернизация итогового теста по говорению для изучающих английский язык на уровне B1 в частном языковом центре. Существующий тест оценивается с точки зрения практичности, надежности, валидности, аутентичности и обратного воздействия. Результаты показывают, что тест является практичным и аутентичным, однако недостаточно надежным и прозрачным из-за субъективного оценивания и отсутствия качественной

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

обратной связи. Предлагаемая модификация включает использование видеоматериала, структурированного интервью, увеличенного времени на подготовку и аналитической шкалы оценивания, что способствует повышению объективности и эффективности оценивания.

ЦЕЛЬ: проанализировать качество итогового устного теста для изучающих английский язык на уровне B1 в частном языковом центре и разработать пути его совершенствования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании итоговый устный тест был проанализирован по критериям практичности, надёжности, валидности, аутентичности и обратного воздействия. Использованы аналитический и сравнительный подходы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что тест является практичным и аутентичным. Однако субъективность оценивания и недостаток качественной обратной связи снижают его надёжность и прозрачность. Установлено, что использование видеоматериалов, структурированного интервью и аналитических критериев оценивания способствует повышению качества оценки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: усовершенствованная модель устного теста способствует повышению объективности, надёжности и эффективности оценивания.

Ключевые слова: языковое оценивание, оценивание говорения, валидность, надежность, обратное воздействие, уровень B1 CEFR, преподавание английского языка.

RETHINKING ORAL TESTING: ENHANCING OBJECTIVITY, RELIABILITY, AND LEARNING EFFECTIVENESS.

Tatyana Vladimirovna Pilatskaya, Lecturer at Webster University in Tashkent.

Annotation

INTRODUCTION: this paper analyzes and redesigns a final speaking test for English language learners at the B1 level in a private language center. The existing test is evaluated in terms of practicality, reliability, validity, authenticity, and washback effect. The findings indicate that the test is practical and authentic; however, it lacks sufficient reliability and transparency due to subjective scoring and the absence of meaningful feedback. The proposed modification incorporates video-based materials, a structured interview format, extended preparation time, and an analytic rating scale. These changes are expected to enhance the objectivity, reliability, and overall effectiveness of the assessment process.

AIM: to analyze the quality of the final speaking test for B1-level English learners in a private language center and propose ways to improve it.

MATERIALS AND METHODS: the final speaking test was evaluated in terms of practicality, reliability, validity, authenticity, and washback. Analytical and comparative approaches were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings showed that the test is practical and authentic. However, subjective scoring and insufficient feedback reduce its reliability and

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

transparency. The use of video materials, structured interviews, and analytic scoring criteria was found to improve assessment quality.

CONCLUSION: the improved speaking test model contributes to greater objectivity, reliability, and effectiveness of assessment.

Keywords: language assessment, speaking assessment, validity, reliability, washback, CEFR B1 level, English language teaching.

One of the most important steps in teaching and learning processes is assessment. Sufficient, quality assessment engages students in the learning activities that are desired by the teacher (Brown & Glasner, 2003). According to Ramsden (2003), assessment is not only an integral part of teaching, but it is also an instrument that can assist in improvement of teaching.

Formative and summative are two purposes of the assessment that are generally recognized. Formative assessment provides learners with the information whether the learning strategies they are using are effective or not and on the learning process itself. Furthermore, teachers use this type of assessment to give a feedback during this learning process. Summative assessment usually occurs at the end of a course, instruction or unit when teaching and learning processes are competed. That is to say formative is an assessment **for** learning, whereas summative is an assessment **of** learning (Arends & Kilcher, 2010). Even though the purposes of these two types of assessment are different, "there is one similarity between formative and summative assessment: in both we match performance as it is, with performance as it should be" (Biggs & Tang, 2011, p. 196).

This paper intends to modify a summative assessment task – the final test for the B1 CEFR level English language students of the private language center after analyses of the existing test.

Critique of an existing language test/assessment

The center under scrutiny mostly applies Communicative Language Teaching and Headway Curriculum is used as the basis of the courses. Since the center promotes a student-centered approach to teaching where teachers are facilitators and guides who coach by directing, observing and advising, the additional materials from other sources including internet are also applied. Even though "teaching is not a matter of simply transmitting information, but engaging students in active learning, building their knowledge in terms of what they already understand" (Biggs & Tang, 2011, p. 22) for the Center, the speaking part of the Final Test does not suit the high standard that the center claims to adhere, Thus, it should be revised and modified.

The curriculum of the Intermediate Level (B1) sets the following goals or the learners aligned with the CEFR standards (Council of Europe, 2001):

The main goal is to prepare learners to deal with most situations likely to arise in an area where the language is spoken. Moreover, further goals include tasks that strengthen

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

students' language skills through discussions longer reading passages more detailed listening and extensive writing activities.

In order for student to be passed to the next level, the final result must be 80% or higher and is based on student's performance during formative quizzes, summative final test and attendance**.** Final Test weighs 20 % out of 100% which is a high stake testing unit in this program and the results might influence the final decision on the student's level. Based on the results the students will be assigned to either take the next level or retake the same level again. Throughout three months (that is the period that session lasts in the chosen center), students are exposed to all macro skills at different levels and the most emphasis is given to speaking. Students practice all skills and do all types of exercises on grammar and vocabulary. They take different quizzes on Grammar, Vocabulary, Reading, Listening, Speaking and are given Written assignments as homework.

The testing and teaching processes should be aligned to each other and work as partners (Hughes, 2003). Therefore, if students are exposed to speaking skill during their classes, then the test is to evaluate students' knowledge on it. Otherwise, according to Hughes (2003), "we are then likely to suffer from harmful backwash" (p. 2).

Since the main goal of the curricula is to develop oral proficiency of students, it has been decided to emphasize speaking in the final summative test. However, grammar and vocabulary are checked through the fill-in the gaps and matching exercises. The written part of the exam did not cause any problems to the participants, but the speaking part made them feel unsatisfied because they did not understand the principles of scoring and therefore, they felt that the grade was unfair. Moreover, even though students had talked about the topic discussed and it seemed a not very difficult theme, they did not have enough information on it to be able to speak freely in a very limited time – students were only given one minute to speak and no preparation time was offered. Students felt that the questions they were asked were too broad and, as a result, they could not answer them properly.

Let us look at the speaking part of the test more closely basing the critique on five major principles of assessment: practicality, reliability, validity, authenticity and washback.

According to Mousavi (2009), practicality involves the amount of time and money that the test takes to prepare and to conduct, easy way of scoring it and providing the results along with the feedback to students. The speaking part of the final test is easy to administer. All that the teacher needs to do prier the test is to print out a cue card which is "within budgetary limits" (Brown & Abeywickrama, 2010, p. 26) of the school. The time allocated for each student is approximately 5 to 7 minutes and considering the fact that it is a private language center with only 6 to 8 students in a class, it does not take much time. However, as stated above, 5 -7 minutes were not enough for my participant to give good thoughtful answers. The way teachers graded the test was very subjective and intuitive and therefore the teacher did not spend much time on scoring it. Besides that, the teacher did not provide any feedback which also saved time. As we can see, from the perspective of the school, we can consider the test practical.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Brown and Abeywickrama (2010) suggest that a reliable test should generate the same results when administered to different students (or the same students) at two different times. Taking into the account that the scorers of the test do not use any rubric but subjectively deicide to grade students on the scale from 1 to 5, we can definitely say that the rater reliability is very low here for we cannot trust that after talking to several students and without having any specific criteria to grade it, a tester will "yield consistent scores of the same test" (Brown & Abeywickrama, 2010, p. 28). Since the student was not aware of what he was going to be graded on his already existing anxiety grew bigger and student's performance was influenced negatively in this case. Taking into consideration all the above, the speaking final test cannot satisfy the requirements of the reliability principle.

One of the most complicated criterion of an efficient, adequate test is validity. Validity is the language assessment principle that measures "the extent to which inferences made from assessment results are appropriate, meaningful, and useful in terms of the purpose of the assessment" (Gronlund, 1998, p. 226). If talking about the test in terms of its purpose, than the test seems to be valid because it measures what it is supposed to measure that is speaking. Also, the topic of the test was covered during the course. Moreover, the course claims to be teaching communicative competence of students and as we can see in the description of objectives, it is being taught and mastered throughout the course. Therefore, the mode of the interaction (interview) chosen for the test corresponds with the objectives. The speaking test have content-related validity to some extent. However, construct validity is under question in this test because there is no grading rubric that can show whether the scoring was done in a proper way and final score for the interview does not include such factors as "pronunciation, fluency, grammatical accuracy or vocabulary use" (Brown and Abeywickrama, 2010, p. 33). Furthermore, the student's understanding of the fairness of a test is an essential part of the learner's performance. Since there was no prior explanation of the grading criteria and the feedback was not provided to the student, face validity is not being considered in this test design.

The next main principle of language testing is authenticity. Authenticity is one of the complex criterion that has been speculated on among scholars. Bachman and Palmer (1996) state that authenticity as "the degree of correspondence of the characteristics of a given language test task to the feature of a target language task" (p. 23). Target language use is a "situation or context in which the test taker will be using the language outside of the test itself" (Bachmann and Palmer, 1996, p. 18). All parts of the test use natural language. In the first part of the interview, the test-taker is asked personalized questions on his interests, family and study. The theme of the second part of the test is Internet. For teenagers and young adults, this topic is relevant, interesting and meaningful. According to Brown and Abeywickrama (2010), the test can comply with authenticity principle if the items of a test are connected to each other. The third part of the speaking test is a continuation of the Part 2 that also proves that the critiqued test is authentic.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

After the test has been taken, there should be the effect of it on teaching and learning that Hughes (2003) called backwash. It can be harmful or beneficial. When talking about beneficial or positive influence of washback, Brown and Abeywickrama (2010) suggest that it "gives learners feedback that enhances their language development" (p. 38). Unfortunately, since the speaking test is final, teachers do not see the necessity to provide students with the feedback on it. The results are not justified and no guidelines for further improvement of weaknesses as well as praise on strengths are provided to students. Students are not motivated and they do not "gain a sense of accomplishment and challenge" (Brown and Abeywickrama, 2010, p. 39). Therefore, in terms of future development of student's language proficiency and future improvement of teaching practices, the test does not provide a beneficial washback.

Overall, we can see the criticized Final test of a Private language center has its strengths in being practical, partially valid and authentic. However, the test should be modified in order to adhere to the following principles: reliability, validity, and enhance a positive washback on both the teacher and the learner.

The modified version of the test

In the real world, listening and speaking are integrated and it is very difficult to deal with oral production tasks without enhancing listening tasks (Brown & Abeywickrama, 2010). Therefore, one of the suggestions to improve the chosen speaking test is to add the video from YouTube as a trigger and suggestions for creative construction of the ideas. Another challenge that test designers can encounter is the techniques that can help to elicit the required forms or vocabulary. The test modification suggests to use more specific questions on the topic and the personalized questions on the topic in the follow-up section.

When assessing oral production there is a challenge of grading the task with the open-ended questions. In order to minimize the subjectiveness of the test, an analytical rubric (Appendix II) is offered as another modification to the existing test. In order to provide reliable test it is important to assign more than one grades with several features in our case they are: grammar and vocabulary, discourse management, pronunciation, and interactive communication (Brown & Abeywickrama, 2010). The offered grading is on the scale from 1 to 5 with 1 being the lowest and 5 being the highest grade. The last offered modification is the time allocated for the test. The length of the oral interviews can vary from 5 minutes to one hour (Brown & Abeywickrama, 2010). Considering the time for the video and preparing time for the second part, it is proposed to lengthen the time of the interview form 5 – 7 to 15 - 20 minutes as according to Hughes (2003), "it is unlikely that reliable information can be obtained in less than about 15 minutes" (p. 124).

The main speaking objective of the chosen center is the development of the ability to understand and interact successfully in English (Hughes, 2003). The format for the speaking test is an interview. The guidelines for the modified version of the speaking test are adopted from the suggested by Hughes (2003, pp. 124-126) framework:

- The allocated time is about 15 minutes for each test-taker.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

- The test should be planned cautiously even though in the individual oral interview the procedures and questions could be adapted, it is important to have some plan that will be followed by the test-giver.
- More than one format and several items should be used during one test in order to avoid repetition or problems with the topic that a test taker might have.
- There will be two testers for the interview that can help not only with elicitation of performance but reliable scoring.
- Since the individual oral tests might be quite stressful and overwhelming for the learners, it is very important to create a comfortable relaxing environment and therefore the interview should be started with the easy questions about the name, region the test taker is from, etc.
- A tester should not talk much but provide the test taker with the sufficient time to answer questions or give explanations. If necessary explain one more time without lengthy repeated clarifications.
- Before the interview, the appropriate scoring rubric should be prepared and introduced to the language learners.

Original Speaking Test:

Part 1

- What's your name?
- Where do you come from?
- Where do you live?
- Are you married?
- How many brothers or sisters do you have?

Part 2

- Talk about Internet. Why and when do people use it? Should it be censored? If yes, why?

Taking into consideration the above stated, the below are my suggestions on oral test stages' modification based on the Canale's (1984) framework of the oral interview:

Modified version of the Final Test – Instructions.

This is your final speaking test. It will take approximately 15 minutes and will be given in the form of the interview. There are three parts. In the first part you will be asked to introduce yourself and a few general questions about the family, weather, study/work, hobbies or interests will follow. In part two you will be given a card with the topic that you have practiced in your lessons throughout 3 months. You will watch a short video and after that will have 3 minutes to prepare to answer questions in the Cue card. You can take notes while watching a video if necessary. After the time is up, you will be asked to talk on the topic for minimum 1-2 minutes without interruption. The third part consist of follow up questions on the topic from Part 2. Please relax, enjoy talking in English and try to talk as much as possible. Your final result will be based on the rubric (Appendix II) that was provided to you by your teacher last class.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Part 1:
Small talk and Level Check

Hello. How are you today?
What's your name?
Where do you come from?
What do you do in your free time?
Do you use Internet?
When was the last time you used the Internet?
When was the last time you had no internet access? What were you doing?
Have you ever met someone online and after that met them in person? Was the person like you expected him/her to be?

Part 2
You will watch a video "What is Internet?" (https://www.youtube.com/watch?v=Dxcc6ycZ73M). The topic was covered during your lessons. Please take notes of what people say about the internet. After the video you will be provided with the card and prepare to talk for 2-3 minutes on the topic. The subtitles will be switched on for you.
Cue card:

Please prepare to talk for 2-3 minutes: Why do we people need Internet? What are benefits of the Internet? What are the dangers of the Internet? Should the internet be censored or regulated? Why? Or Why not?

Part 3 – The Follow up
Are you a part of any social networks like Facebook or Google?
When did you get your first email address?
What is your favorite website?

Part 4
Thank you very much.
This is the end of your Final Speaking Test.
You will be provided with the results the next lesson.
How are you feeling about the interview?
Do you have any questions to me?

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

The provided modified versions of the speaking part of the test can be considered reliable, authentic, valid, practical and there is a possibility to have a positive washback. Firstly, the test can be taken by the test taker within certain time limit and clear direction are provided to both the student and the tester/teacher. Secondly, in order to better use of the personnel, the test can be videotape and later graded by two or more testers/teachers. This way of grading can also ensure the rater- reliability and consequently the subjective grading of the test might be lowered (Brown and Abeywickrama, 2010). The modified speaking test evaluates student's speaking skills what is being one of the central parts of the curriculum of the Center. The tests assesses what it is supposed to be assessing that is an interactive speaking (Biggs & Tang, 2011). Considering the above stated we can say that the test is valid and reliable.

The modified version of the test can also be considered reliable because an analytic rubric is used to grade students performance across several criteria. Moreover, the students are introduced to the rubric beforehand and therefore they are aware on the scoring system. After the test has been taken and graded, the positive washback on both teaching and learning processes can occur due to the enough data for the teacher to provide a constructive feedback.

As in criterion-referenced assessment, assessment task should be aligned to the learning outcomes of the course. The learning outcomes identify the activities that students should be engaged into along with the content of the activity. The teachers' task is to provide a learning atmosphere that fosters the student's performance of the activities and assessment task and evaluate the performance in accordance with the learning outcomes (Biggs 7 Tang, 2011). The modified version stimulates students to perform better job because of the positive learning environment with the warm up questions in the beginning of the test and with the wrap-up questions on the students' feelings at the end as well as the scaffolding provided with the video on the topic of the speaking test.

According to the placement test, the participant of the project was assigned to the Intermediate level which is a B 1 level according to the CEFR. The questions are designed in a way to comply with the requirements in terms criteria described in *Common European Framework of Reference for Languages: learning, teaching, assessment* (Council of Europe, 2001). Moreover, the topic of the test – the Internet – has been discussed in one of the lessons and, therefore, was not new or irrelevant to the student.

The modified version was piloted and the participant was asked to share his feeling toward both existing and modified versions. As it was described above, when taking the Existing version, Aziz got confused and felt very anxious because the process of testing seemed to be rushed though. Additionally, when receiving the grade on the last lesson of the semester, he felt unhappy and unsatisfied due to the lack of the criteria of grading and the feedback. When taking part in the modified version of the test, Aziz was informed of the criteria beforehand and provided with the rubric. That made him feel less worried during the testing process. Considering the participant's age (20 years old), the topic of

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Internet was relevant and interesting to him. The provided short YouTube video gave him more ideas on the topic and he could give longer speech during the Part 2. At first, the idea of being video recorded did not appeal to Aziz and he asked not to do so. However, when explained that this will help the test results be more valid and reliable because the test will be graded by two teachers, he agreed to the idea and asked for the copy of the recoding.

Conclusion

In conclusion, it is obvious that the assessment goes hand in hand with the learning outcomes (Biggs & Tang, 2011). According to Davidson and Lynch (2002), the specifications are teacher's guidelines that can help to design effective tasks that meet the requirements of assessment principles. Hence, it is very important to prepare the assessment task and especially the high stake tests with the clearly defined and written test specifications.

The key question in assessment is, "How do we know that someone has learnt?" (Jarvis, Holford, & Griffin, 2005, p. 157). Another issue that I realized was the importance of principles of language assessment. These principles help understand whether the test we give to students is efficient, culturally and thematically appropriate, useful. I have never considered all five discussed assessment principles during this session as important and useful as they actually are. Analyzing both existing and modified tests showed me that the doubting task of creation or modification of the test becomes more comprehensive and effective when practicality, reliability, validity, authenticity along with the washback are considered.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Arends, R. & Kilcher, A. (2010). Teaching for Student Learning. Becoming an Accomplished Teacher. New York: Routledge
2. Bachman, L., & Palmer, A. S. (1996). *Language testing in practice.* New York:
3. Oxford University Press.
4. Biggs, J. & Tang C. (2011). *Teaching for Quality Learning at University* (4th ed.). Berkshire, UK: Open University Press
5. Brown, H.D. & Abeywickrama, P. (2010). Language assessment: Principles and classroom practices (2nd ed.). white Plains, NY: Pearson Education.
6. Brown, S. & Glasner A. (2003). Assessment Matters in Higher Education: Choosing and Using Diverse Approaches, Buckingham: SHRE and Open University Press
7. Canale, M. (1984). Considerations in the testing of reading and listening proficiency.
8. *Foreign Language Annals, 17,* 349-357.
9. Council of Europe. (2001) Common European Framework of Reference for Language: Learning, teaching, assessment. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Gronlund, N. E. (1998). Assessment o f student achievement (6th ed.). Boston, MA:
11. Allyn & Bacon.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

12. Hughes, A (2003). *Testing for language teachers* (2nd ed.). Cambridge England: Cambridge University Press.
13. Jarvis, P., Holford, J., & Griffin C. (2005). *The Theory & Practice of Teaching*. Oxon: RoutledgeFalmer
14. Mousavi, S. A. (2009). *An encyclopedic dictionary of language testing* (4th ed.).Tehran: Rahnama Publications.
15. Rasmden, P. (2003). *Learning to teach in higher education*. (2nd ed.). London and New York: Routledge Falmer.
16. Soars, L., & Soars J. (2010). *American Headway3: Student's book.* (2nd ed.). USA: Oxford University Press
17. Soars, L., Soars J., & Maris, A. (2010). *American Headway3: Teacher's book.* (2nd ed.). USA: Oxford University Press

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

UMUMIY O‘RTA TA’LIM MAKTABLARIDA TARIX FANINI O‘QITISHDA INTERFAOL METODLAR ORQALI O‘QUVCHILARNING TANQIDIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH (7-8-SINFLAR MISOLIDA).

Odilova Maloxat Rasuljon qizi, “University of business and science”
Ijtimoiy fanlar kafedrasi o’qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 7-8-sinflarida tarix fanini o‘qitish jarayonida o‘quvchilarning tanqidiy tafakkurini interfaol metodlar vositasida rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari yoritiladi. Tarixiy tafakkur nazariyasi va tarixiy tafakkurning olti konsepsiyasi hamda B. Blum ta’lim maqsadlari taksonomiyasiga tayangan holda, o‘quvchilarda dalil bilan ishlash, manbalarni tahlil qilish, turli nuqtai nazarlarni qiyoslash va sabab-oqibat bog‘liqliklarini aniqlash kabi ko‘nikmalarni shakllantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Maqolada interfaol metodlarni Blum taksonomiyasi darajalari bilan uyg‘unlashtirgan holda darsni loyihalash modeli hamda tanqidiy tafakkurni baholashning diagnostik mezonlari taklif etiladi.

MAQSAD: umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 7–8-sinf o‘quvchilarida tarix fanini o‘qitish jarayonida interfaol metodlar orqali tanqidiy tafakkurni rivojlantirishning nazariy va metodik asoslarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tarixiy tafakkur nazariyasi, tarixiy tafakkurning olti konsepsiyasi hamda B. Blum taksonomiyasi asosida ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va metodik yondashuvlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarda dalillar bilan ishlash, tarixiy manbalarni tahlil qilish, turli nuqtai nazarlarni qiyoslash hamda sabab-oqibat bog‘liqliklarini aniqlash ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishini ko‘rsatdi. Shuningdek, interfaol metodlarni Blum taksonomiyasi bilan uyg‘unlashtirish tanqidiy tafakkurni shakllantirish va baholash samaradorligini oshirishi aniqlandi.

XULOSA: tarix ta’limida interfaol metodlardan foydalanish o‘quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirishning samarali vositasi bo‘lib, ta’lim jarayonining sifat va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: tanqidiy tafakkur, tarixiy tafakkur, interfaol metodlar, birlamchi manba, dalil, sabab-oqibat tahlili, Blum taksonomiyasi, 7-8-sinflar, tarix ta’limi, fasilitatsiya.

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ПОСРЕДСТВОМ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРЕПОДАВАНИЯ ИСТОРИИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ (НА ПРИМЕРЕ 7-8 КЛАССОВ).

Одилова Малохат Расулжон кизи, Университет бизнеса и науки (University of Business and Science) преподаватель кафедры социальных наук.

Аннотация

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются теоретико-методические основы развития критического мышления учащихся 7-8 классов общеобразовательных школ посредством интерактивных методов в процессе преподавания истории. Опираясь на теорию исторического мышления, шесть концепций исторического мышления и таксономию образовательных целей Б. Блума, анализируются возможности формирования таких умений, как работа с доказательствами, анализ источников, сопоставление различных точек зрения и выявление причинно-следственных связей. Предлагается модель проектирования урока, согласующая интерактивные методы с уровнями таксономии Блума, а также диагностические критерии оценки критического мышления.

ЦЕЛЬ: проанализировать теоретические и методические основы развития критического мышления учащихся 7–8 классов на уроках истории с использованием интерактивных методов обучения.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники, основанные на теории исторического мышления, шести концепциях исторического мышления и таксономии образовательных целей Б. Блума. Использованы аналитический, сравнительный и методический подходы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что использование интерактивных методов эффективно развивает у учащихся навыки работы с фактами, анализа исторических источников, сравнения различных точек зрения и выявления причинно-следственных связей. Установлено, что интеграция интерактивных методов с таксономией Блума способствует более эффективному формированию и оценке критического мышления.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: использование интерактивных методов на уроках истории является эффективным средством развития критического мышления учащихся и способствует повышению качества и эффективности образовательного процесса.

Ключевые слова: использование интерактивных методов на уроках истории является эффективным средством развития критического мышления учащихся и способствует повышению качества и эффективности образовательного процесса.

DEVELOPING STUDENTS' CRITICAL THINKING THROUGH INTERACTIVE METHODS OF TEACHING HISTORY IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS (A CASE STUDY OF GRADES 7–8).

Malokhat R. Odilova, University of Business and Science Lecturer of the Department of Social Sciences.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the theoretical and methodological foundations of developing students' critical thinking through interactive methods in history teaching in grades 7-8 of general secondary schools. Drawing on the theory of historical thinking, the six historical thinking concepts, and B. Bloom's taxonomy of educational objectives, it analyses the possibilities of forming such skills as working with evidence,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

source analysis, comparing different perspectives, and identifying cause-and-effect relationships. The article proposes a lesson-design model that aligns interactive methods with the levels of Bloom's taxonomy, together with diagnostic criteria for assessing critical thinking.

AIM: to analyze the theoretical and methodological foundations for developing critical thinking among 7th–8th grade students through interactive methods in history education.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific sources based on the theory of historical thinking, the six concepts of historical thinking, and Bloom's taxonomy of educational objectives. Analytical, comparative, and methodological approaches were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that interactive methods effectively develop students' abilities to work with evidence, analyze historical sources, compare different perspectives, and identify cause-and-effect relationships. Integrating these methods with Bloom's taxonomy was found to enhance both the development and assessment of critical thinking skills.

CONCLUSION: the use of interactive methods in history education is an effective tool for developing students' critical thinking and contributes to improving the quality and effectiveness of the learning process.

Keywords: amateur theater troupe, scenography, directorial innovations, acting skills, character portrayal, emotional experience.

XXI asrda jamiyat taraqqiyoti, raqamli texnologiyalar va su'niy intellektning jadal rivojlanishi ta'lim tizimi oldiga tayyor bilimlarni passiv o'zlashtiruvchi emas, balki axborotni mustaqil tahlil qila oladigan, dalillarni baholaydigan va asoslangan xulosa chiqaradigan shaxsni tarbiyalash vazifasini qo'ymoqda. Jahon iqtisodiy forumining "Kelajak kasblari" hisobotida analitik fikrlash izchil ravishda ish beruvchilar tomonidan eng zarur asosiy ko'nikma sifatida e'tirof etilib, so'rovda qatnashgan kompaniyalarning o'ndan yettitasi (taxminan 70%) uni hal qiluvchi ko'nikma deb hisoblashi qayd etilgan [2]. O'zbekistonda ta'lim mazmunini kompetensiyaviy yondashuv asosida yangilash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi PQ-4884-son qarorida ta'lim sifatini oshirish hamda yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish kompleks chora-tadbirlar dasturining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan [1]. Bu esa har bir o'quv fanini, jumladan tarix ta'limini ham fikrlashga yo'naltirilgan zamonaviy metodologiya asosida qayta ko'rib chiqishni taqozo etadi. Tarix fani bu jarayonda alohida o'rin tutadi: u o'quvchida nafaqat milliy o'zlikni anglash, balki o'tmish voqealarini manbalar asosida tahlil qilish, turli nuqtai nazarlarni qiyoslash va sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlash ko'nikmalarini shakllantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Biroq amaldagi ta'lim amaliyotida tarix darslari ko'pincha sanalar, voqealar va tarixiy shaxslar nomini yodlashga asoslangan reproduktiv shaklda olib borilmoqda. Bunday yondashuv

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

o‘quvchini tayyor matnni qabul qiluvchi pozitsiyasida qoldiradi va uning tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarining rivojlanishini cheklaydi. Shu bois tarix darsini ma’lumot uzatish vositasidan o‘quvchi tafakkurini faollashtiruvchi tahliliy faoliyat maydoniga aylantirish zamonaviy pedagogikaning dolzarb masalalaridan biriga aylangan. Mazkur maqolada aynan umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 7-8-sinflarida tarix fanini o‘qitishda interfaol metodlar vositasida tanqidiy tafakkurni rivojlantirishning nazariy asoslari va amaliy mexanizmlari ko‘rib chiqiladi. 7-8-sinf yoshi (12-14 yosh) tanlanishi bejiz emas: aynan shu davrda o‘smirlarda mavhum-mantiqiy fikrlash jadal shakllanadi, bu esa tanqidiy tafakkur ko‘nikmalarini maqsadli rivojlantirish uchun qulay psixologik-pedagogik shart-sharoit yaratadi.

Tanqidiy tafakkur tushunchasining ilmiy asoslari amerikalik faylasuf va pedagog Jon Dyui ijodiga borib taqaladi. U o‘zining “Biz qanday fikrlaymiz” asarida fikrlashning reflektiv shaklini — har qanday e’tiqod yoki bilimni uning asoslari va kelib chiqadigan xulosalari nuqtai nazaridan faol va sinchkovlik bilan ko‘rib chiqishni ilmiy muomalaga kiritdi [5]. Fikrimizcha, reflektiv fikrlash g‘oyasi tarix darsi uchun dasturiy ahamiyatga ega — o‘quvchi har bir da’voni «qaysi dalilga asoslangan? » savoli bilan ko‘rib chiqishi lozim. Keyinchalik bu g‘oya B. Blum boshchiligidagi olimlar guruhi ishlab chiqqan ta’lim maqsadlari taksonomiyasida tizimli ifodasini topdi. 1956-yilda taklif etilgan va 2001-yilda L. Anderson hamda D. Kratvol tomonidan qayta ishlangan ushbu taksonomiya bilish faoliyatini quyi hamda yuqori darajalarga ajratadi; aynan yuqori darajadagi fikrlash tanqidiy tafakkurning o‘zagini tashkil etadi [6; 7]. Tahlilimizcha, taksonomiyaning amaliy qiymati o‘qituvchiga topshiriqni aniq kognitiv darajaga (tahlil yoki baholash) yo‘naltirish imkonini berishidadir. R. Ennis esa tanqidiy tafakkurni “nimaga ishonish yoki nima qilishni hal qilishga qaratilgan oqilona va reflektiv fikrlash” sifatida ta’riflab, uning dalil bilan asoslash, manbaning ishonchliligini baholash va asoslangan xulosa chiqarish kabi tarkibiy ko‘nikmalarini ajratib ko‘rsatdi [8]. Bizningcha, u ajratgan ko‘nikmalar tarix fanida «manbani baholash» tarzida bevosita amaliy ifoda topadi.

Tanqidiy tafakkurning tarix faniga xos shaklini — tarixiy tafakkurni o‘rganishda S. Vaynburg va P. Seyksasning tadqiqotlari fundamental ahamiyatga ega. Kognitiv psixolog S. Vaynburg o‘zining “Tarixiy tafakkur va boshqa g‘ayritabiiy aktlar” asarida tarixiy fikrlash inson uchun tabiiy jarayon emasligini, balki maxsus o‘rgatiladigan ko‘nikma ekanligini asoslab berdi. Uning fikricha, tarixni o‘rganish faktlarni yodlashdan emas, balki manbaning kelib chiqishini baholash, uni tarixiy kontekstga joylashtirish va turli manbalarni o‘zaro qiyoslash jarayonidan iborat [3]. Bu — yondashuvimizning markaziy g‘oyasi: tarixiy tafakkur tug‘ma emas, balki maxsus loyihalangan topshiriqlar orqali shakllantiriladi. P. Seyksas va T. Morton esa tarixiy tafakkurni amaliyotga tatbiq etishning olti asosiy konsepsiyasini ishlab chiqdilar: tarixiy ahamiyat, dalil, o‘zgaruvchanlik va davomiylik, sabab va oqibat, tarixiy nuqtai nazar hamda axloqiy o‘lcham [4]. Tahlilimizdan kelib chiqib, olti konsepsiyadan «dalil» va «sabab-oqibat» 7-8-sinf yoshi uchun eng amaliy deb hisoblaymiz. Ushbu konsepsiyalar o‘quvchini “tarixchi kabi fikrlash”ga, ya’ni o‘tmishni tayyor haqiqat sifatida emas, balki manbalar asosida talqin qilinadigan jarayon sifatida idrok etishga o‘rgatadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Mazkur nazariy qarashlarni o‘zaro bog‘lash shuni ko‘rsatadiki, tarix darsida tanqidiy tafakkurni rivojlantirish uchun, birinchidan, o‘quvchini Blum taksonomiyasining yuqori bosqichlariga yo‘naltiruvchi topshiriqlar zarur; ikkinchidan, bu topshiriqlar Seyksas ajratgan tarixiy tafakkur konsepsiyalariga, ayniqsa dalil va sabab-oqibat tahliliga tayanishi lozim; uchinchidan, ta’lim jarayoni L. Vigotskiy asoslab bergan ijtimoiy o‘zaro ta’sir — hamkorlikdagi muhokama va munozara orqali tashkil etilishi maqsadga muvofiq [9]. Bizningcha, aynan munozara va guruhli tahlil o‘quvchini yakka holda erisha olmaydigan tanqidiy xulosa darajasiga olib chiqadi. Mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, tanqidiy va tarixiy tafakkur muammosi xalqaro miqyosda chuqur o‘rganilgan bo‘lsa-da, ushbu nazariy konsepsiyalarni milliy ta’lim amaliyotiga, xususan, O‘zbekiston umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 7-8-sinf tarix darslariga moslashtirib, aniq interfaol metodlar tizimi orqali tatbiq etish va uni baholash mezonlarini asoslash masalasi yetarlicha ishlab chiqilmagan. Mazkur tadqiqot ana shu ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan asosiy ilmiy-metodik natija — tarix darsida tanqidiy tafakkurni rivojlantiruvchi interfaol metodlarni Blum taksonomiyasining bilish darajalari hamda Seyksasning tarixiy tafakkur konsepsiyalari bilan uyg‘unlashtirilgan yaxlit tizimga keltirishdir. Quyidagi jadvalda ushbu uyg‘unlik aks ettirilgan (1-jadval).

Bilish darajasi (Blum)	Tarixiy tafakkur konsepsiyasi (Seyksas)	Tavsiya etiladigan interfaol metod	Tarixiy mazmunga oid topshiriq namunasi
Tahlil	Dalil; sabab va oqibat	“Baliq skeleti” (Ishikava diagrammasi)	“Buyuk ipak yo‘li savdosining susayish sabablarini aniqlang va ularni guruhlarga ajrating”
Tahlil	O‘zgaruvchanlik va davomiylik	“Venn diagrammasi”	“Ikki tarixiy davlat boshqaruvini qiyoslang: o‘xshash va farqli jihatlarini ko‘rsating”
Baholash	Dalil; manbaning ishonchliligi	“INSERT” matn bilan ishlash; hujjat tahlili	“Berilgan ikki tarixiy manbani qiyoslab, qaysi biri ishonchliroq ekanligini asoslang”
Baholash	Tarixiy nuqtai nazar; axloqiy o‘lcham	“Munozara” / “Tarixiy bahs”	“Bir tarixiy voqeani turli ijtimoiy guruhlar nuqtai nazaridan baholang”
Ijod qilish	Tarixiy ahamiyat	“Loyiha” / “Esse”	“Mintaqamiz tarixi uchun eng muhim voqeani tanlab, tanlovingizni asoslang”

1-jadval. Tanqidiy tafakkurni rivojlantiruvchi interfaol metodlarning Blum taksonomiyasi darajalariga muvofiqligi

Ushbu modelning metodologik asosi quyidagicha izohlanadi. Tahlil darajasidagi “Baliq skeleti” va “Venn diagrammasi” metodlari o‘quvchini voqeani yaxlit qabul qilishdan uning tarkibiy sabablari va o‘zaro bog‘liqliklarini ajratib ko‘rsatishga o‘tkazadi; bu Seyksas ta’riflagan “sabab va oqibat” hamda “o‘zgaruvchanlik va davomiylik” konsepsiyalarining amaliy ifodasidir [4]. Baholash darajasidagi hujjat tahlili va munozara

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

metodlari esa o‘quvchidan turli manbalar va nuqtai nazarlarning ishonchliligini taqqoslashni talab qiladi — bu Vaynburg ko‘rsatgan manbalarni o‘zaro qiyoslash ko‘nikmasini hamda Ennis ajratgan manbaning ishonchliligini baholash mahoratini shakllantiradi [3; 8]. Eng yuqori — ijod darajasidagi loyiha va esse topshiriqlari o‘quvchini mustaqil tarixiy hukm chiqarish va o‘z talqinini yaratish darajasiga olib chiqadi [7]. Bunday metodlar tizimining samaradorligi psixologik-pedagogik nuqtai nazardan ham asoslanadi. Birinchidan, interfaol metodlar o‘quvchini bilimni passiv qabul qiluvchidan uni faol “quruvchi” pozitsiyasiga o‘tkazadi. Ikkinchidan, guruhli muhokama va munozara L. Vigotskiy asoslab bergan “yaqin rivojlanish zonasi” tamoyilini ishga soladi: o‘quvchilar o‘zaro hamkorlikda, bir-birining fikrini eshitib va asosli e’tiroz bildirib, mustaqil bajara olmaydigan tahliliy vazifani birgalikda hal qiladilar [9]. Uchinchidan, o‘qituvchining “yagona haqiqat manbayi” rolidan voz kechib, muhokamani yo‘naltiruvchi fasilitator vazifasini bajarishi o‘quvchida xato qilishdan qo‘rqmaslik va o‘z fikrini erkin bayon qilish muhitini yaratadi. Taklif etilgan metodlar tizimining samaradorligi pedagogik eksperiment orqali empirik tasdiqlanishi lozim. Eksperiment yakunida nazorat va eksperimental guruhlarning yuqorida bayon etilgan to‘rt mezon bo‘yicha ko‘rsatkichlari qiyoslanadi va o‘zgarishlar statistik usullar bilan baholanadi.

O‘tkazilgan nazariy-metodik tahlil shuni ko‘rsatadiki, umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 7-8-sinflarida tarix fanini o‘qitishda o‘quvchilarning tanqidiy tafakkurini rivojlantirish uchun darsni Blum taksonomiyasining yuqori darajalari hamda Seyksasning tarixiy tafakkur konsepsiyalari asosida loyihalash maqsadga muvofiqdir. Tanqidiy tafakkur alohida olingan biror metod orqali emas, balki dalil bilan ishlash, tahlil, baholash va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmalarini izchil shakllantiruvchi interfaol metodlar tizimi orqali samarali rivojlanadi. Tadqiqot doirasida quyidagi amaliy takliflar ilgari suriladi: tarix o‘qituvchilarining malaka oshirish dasturlariga “Tarix darslarida tanqidiy va tarixiy tafakkurni rivojlantirish metodikasi” moduli kiritilsin; darslik va metodik qo‘llanmalar yopiq, bir javobli savollar o‘rniga ochiq, ko‘p talqinli topshiriqlar va birlamchi manbalar bilan ishlash mashqlari bilan boyitilsin; o‘quvchilar bilimini baholashda nafaqat faktik bilim, balki tahlil va dalil bilan asoslash ko‘nikmalari ham hisobga olinadigan rubrikadan foydalanilsin. Ushbu tavsiyalarning amaliyotga tatbiqi tarix ta’limi sifatini oshirishga hamda o‘quvchilarda mustaqil va asoslangan fikrlash madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 6-noyabrdagi “Ta’lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4884-son qarori. // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 07.11.2020-y., 07/20/4884/1484-son. — lex.uz.
2. World Economic Forum. The Future of Jobs Report 2025. — Geneva: World Economic Forum, 2025.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

3. Wineburg S. Historical Thinking and Other Unnatural Acts: Charting the Future of Teaching the Past. — Philadelphia: Temple University Press, 2001. — 255 p.
4. Seixas P., Morton T. The Big Six Historical Thinking Concepts. — Toronto: Nelson Education, 2013. — 218 p.
5. Dewey J. How We Think. — Boston: D.C. Heath & Co., 1910.
6. Bloom B.S. (Ed.). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. Handbook I: Cognitive Domain. — New York: David McKay Company, 1956.
7. Anderson L.W., Krathwohl D.R. (Eds.). A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. — New York: Longman, 2001.
8. Ennis R.H. A Taxonomy of Critical Thinking Dispositions and Abilities. // J.B. Baron, R.J. Sternberg (Eds.). Teaching Thinking Skills: Theory and Practice. — New York: W.H. Freeman, 1987.
9. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. — Cambridge, MA: Harvard University

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

TALABALARDA SHAXSIY IDENTIKLIK SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK OMILLARI.

Achilova Durdona, O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali dotsent v.b(PhD).

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishining psixologik omillari tahlil qilinadi. Shaxsiy identiklik talabaning o‘zini anglash, hayotiy maqsadlarini belgilash, qadriyatlar tizimini shakllantirish, ijtimoiy rollarini idrok etish va kelajak kasbiy yo‘nalishini tanlash jarayoni bilan bevosita bog‘liq murakkab psixologik hodisa sifatida qaraladi. Maqolada talabalik davrida identiklik shakllanishiga ta’sir etuvchi o‘z-o‘zini anglash, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash, emotsional barqarorlik, ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya, tengdoshlar bilan munosabat va kasbiy motivatsiya kabi omillar yoritiladi. Shuningdek, shaxsiy identiklikning shakllanishi talabalarning psixologik yetukligi, ijtimoiy moslashuvi, mustaqil qaror qabul qilishi va kasbiy o‘zini belgilashida muhim ahamiyatga ega ekani asoslab beriladi.

MAQSAD: talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishiga ta’sir etuvchi psixologik omillarni tahlil qilish va ularning shaxsiy hamda kasbiy rivojlanishdagi ahamiyatini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda shaxsiy identiklik, talaba shaxsining rivojlanishi va kasbiy o‘zini belgilashga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va psixologik yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shaxsiy identiklikning shakllanishida o‘z-o‘zini anglash, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash, emotsional barqarorlik, ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya va kasbiy motivatsiya muhim rol o‘ynashini ko‘rsatdi. Ushbu omillar talabalarning psixologik yetukligi, ijtimoiy moslashuvi, mustaqil qaror qabul qilishi va kasbiy yo‘nalishini belgilashiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi.

XULOSA: shaxsiy identiklikning shakllanishi talabaning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi va kasbiy rivojlanishining muhim omili bo‘lib, uni qo‘llab-quvvatlovchi psixologik va ijtimoiy sharoitlarni yaratish zarur.

Kalit so‘zlar: shaxsiy identiklik, talaba, o‘zini anglash, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash, psixologik omillar, ijtimoiy moslashuv, kasbiy motivatsiya, shaxs rivojlanishi.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ У СТУДЕНТОВ.

Ачилова Дурдона, Джизакский филиал Национального университета Узбекистана и.о. доцента, PhD.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются психологические факторы, влияющие на

формирование личностной идентичности у студентов. Личностная идентичность рассматривается как сложный

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

психологический феномен, связанный с самосознанием, определением жизненных целей, формированием системы ценностей, пониманием социальных ролей и выбором будущего профессионального пути. В статье анализируются такие факторы, влияющие на развитие идентичности в студенческом возрасте, как самосознание, рефлексия, самоуважение, эмоциональная стабильность, социальная окружающая среда, семейное воспитание, взаимоотношения со сверстниками и профессиональная мотивация. Особое внимание уделяется роли личностной идентичности в психологической зрелости студентов, их социальной адаптации, самостоятельном принятии решений и профессиональном самоопределении.

ЦЕЛЬ: проанализировать психологические факторы, влияющие на формирование личностной идентичности студентов, и определить их значение в личностном и профессиональном развитии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники, посвящённые личностной идентичности, развитию личности студента и профессиональному самоопределению. Использованы аналитический, сравнительный и психологический методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что важную роль в формировании личностной идентичности играют самосознание, рефлексия, самооценка, эмоциональная устойчивость, социальная среда, семейное воспитание и профессиональная мотивация. Установлено, что данные факторы положительно влияют на психологическую зрелость студентов, их социальную адаптацию, способность принимать самостоятельные решения и профессиональное самоопределение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: формирование личностной идентичности является важным фактором успешной социализации и профессионального развития студента, что требует создания благоприятных психологических и социальных условий.

Ключевые слова: личностная идентичность, студент, самосознание, рефлексия, самооценка, психологические факторы, социальная адаптация, профессиональная мотивация, развитие личности.

PSYCHOLOGICAL FACTORS IN THE FORMATION OF PERSONAL IDENTITY AMONG STUDENTS.

Durdona Achilova, Jizzakh Branch of the National University of Uzbekistan
Acting Associate Professor, PhD.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the psychological factors involved in the formation of personal identity among students. Personal identity is considered a complex psychological phenomenon related to self-awareness, the definition of life goals, the formation of a value system, the understanding of social roles, and the choice of a future professional path. The article analyzes such factors influencing identity development during student age as self-awareness, reflection, self-esteem, emotional stability, social

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

environment, family upbringing, peer relationships, and professional motivation. Special attention is paid to the role of personal identity in students' psychological maturity, social adaptation, independent decision-making, and professional self-determination.

AIM: to analyze the psychological factors influencing the formation of personal identity among students and determine their significance in personal and professional development.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on personal identity, student personality development, and professional self-determination. Analytical, comparative, and psychological approaches were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that self-awareness, reflection, self-esteem, emotional stability, social environment, family upbringing, and professional motivation play a significant role in the formation of personal identity. These factors positively influence students' psychological maturity, social adaptation, independent decision-making, and professional self-determination.

CONCLUSION: the formation of personal identity is a key factor in successful socialization and professional development of students, requiring supportive psychological and social conditions.

Keywords: personal identity, student, self-awareness, reflection, self-esteem, psychological factors, social adaptation, professional motivation, personality development.

Zamonaviy psixologiyada shaxsiy identiklik masalasi insonning o‘zini anglash, ijtimoiy hayotda o‘z o‘rnini topish, qadriyatlar tizimini shakllantirish va kelajakdagi hayotiy yo‘nalishini belgilash jarayoni bilan uzviy bog‘liq muhim ilmiy muammo sifatida qaraladi. Ayniqsa, talabalik davri shaxsiy identiklik shakllanishida alohida ahamiyatga ega bo‘lgan bosqich hisoblanadi. Chunki aynan shu davrda yoshlar mustaqil hayotga qadam qo‘yadi, kasbiy tanlovini aniqlaydi, ijtimoiy rollarini anglaydi, o‘z imkoniyatlari va hayotiy maqsadlariga ongli munosabat bildira boshlaydi.

Shaxsiy identiklik talabaning “Men kimman?”, “Hayotdagi maqsadim nima?”, “Qaysi qadriyatlarga tayanaman?”, “Kelajakda qanday mutaxassis va shaxs bo‘lishni xohlayman?” kabi ichki savollarga javob izlash jarayonida shakllanadi. Ushbu jarayon talabaning o‘zini anglash darajasi, refleksiv qobiliyati, o‘z-o‘zini baholashi, emotsional barqarorligi, ijtimoiy muhit bilan munosabati va kasbiy motivatsiyasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Shu bois shaxsiy identiklikni o‘rganish talabalarning psixologik rivojlanishi, ijtimoiy moslashuvi va kasbiy o‘zini belgilashini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Talabalik yoshi shaxsning ijtimoiy va psixologik jihatdan faol rivojlanadigan davridir. Bu bosqichda yoshlar oilaviy muhitdan nisbatan mustaqil ijtimoiy muhitga o‘tadi, tengdoshlar, pedagoglar va turli ijtimoiy guruhlar bilan faol muloqotga kirishadi. Natijada ularning o‘ziga bo‘lgan munosabati, qadriyatlari, hayotiy pozitsiyasi va kelajak haqidagi tasavvurlari qayta shakllanadi. Shaxsiy identiklikning barqaror shakllanishi talabaning o‘z

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

imkoniyatlarini to‘g‘ri baholashi, ijtimoiy munosabatlarda faol bo‘lishi, mas’uliyatli qarorlar qabul qilishi va kasbiy rivojlanish yo‘lini ongli tanlashiga yordam beradi.

Aksincha, identiklik shakllanishidagi noaniqlik talabalarda o‘ziga ishonchsizlik, kasbiy tanlovda ikkilanish, ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar, emotsional beqarorlik va hayotiy maqsadlarning mavhumligi kabi psixologik muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli talabalarda shaxsiy identiklikning shakllanishiga ta’sir etuvchi psixologik omillarni aniqlash va ularni ilmiy jihatdan tahlil qilish dolzarb ahamiyatga ega.

Mazkur maqolada talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishining psixologik omillari, xususan, o‘zini anglash, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash, emotsional barqarorlik, ijtimoiy muhit, oilaviy tarbiya, tengdoshlar bilan munosabat va kasbiy motivatsiyaning o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, shaxsiy identiklikning talabalarning psixologik yetukligi, ijtimoiy moslashuvi va kasbiy o‘zini belgilashidagi ahamiyati yoritiladi.

Talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishi masalasi shaxs psixologiyasi, yosh davrlari psixologiyasi, ijtimoiy psixologiya va kasbiy rivojlanish nazariyalari bilan bevosita bog‘liqdir. Shaxsiy identiklik talabaning o‘zini anglash, qadriyatlarini aniqlash, hayotiy maqsadlarini belgilash, ijtimoiy rollarini tushunish va kelajak kasbiy yo‘nalishini tanlash jarayonida shakllanadi. Ilmiy adabiyotlarda identiklik insonning “Men kimman?” degan savolga ichki javob topishi, o‘z hayoti va faoliyatiga nisbatan barqaror psixologik pozitsiya egallashi sifatida talqin qilinadi.

E.H. Erikson shaxsiy identiklik nazariyasining asoschilaridan biri hisoblanadi. Uning “Identity: Youth and Crisis” asarida identiklik yoshlar rivojlanishining markaziy psixologik muammosi sifatida talqin qilinadi. Erikson fikricha, identiklik shaxsning ichki “Men”i va jamiyatdagi ijtimoiy roli o‘rtasidagi uyg‘unlik orqali shakllanadi. Ayniqsa, o‘smirlik va yoshlik davrida inson turli ijtimoiy rollar, qadriyatlar va kelajak imkoniyatlarini sinab ko‘radi. Agar bu jarayon muvaffaqiyatli kechsa, shaxsda barqaror identiklik shakllanadi; aks holda rol chalkashligi, o‘ziga ishonchsizlik va hayotiy maqsadlarning noaniqligi yuzaga kelishi mumkin [1]. Bu yondashuv talabalik davrini shaxsiy identiklikning faol shakllanish bosqichi sifatida o‘rganishga asos yaratadi.

J.E. Marcia Erikson g‘oyalarini rivojlantirib, ego-identiklik maqomlari nazariyasini ishlab chiqqan. Uning “Development and Validation of Ego-Identity Status” maqolasida identiklik shakllanishi ikki asosiy mezon — izlanish va majburiyat, ya’ni tanlangan qadriyat yoki yo‘nalishga sodiqlik orqali tahlil qilinadi [2]. Marcia talabalarda identiklikning to‘rt holatini ajratadi: diffuziya, ya’ni identiklikning noaniq holati; moratoriy, ya’ni faol izlanish bosqichi; muddatidan oldin qabul qilingan identiklik; va erishilgan identiklik. Ushbu nazariya talabalar kasbiy yo‘nalish, qadriyatlar, ijtimoiy rol va hayotiy maqsadlarni tanlashda turli psixologik bosqichlardan o‘tishini tushuntirishda muhim ahamiyatga ega.

M.D. Berzonsky identiklik shakllanishini axborotni qayta ishlash uslublari bilan bog‘lab izohlaydi. Uning identiklik uslublari nazariyasiga ko‘ra, shaxs identiklikka oid muammolarni hal qilishda turli strategiyalardan foydalanadi: informatsion, normativ va diffuz-qochuvchi uslublar [3]. Informatsion uslubga ega talaba o‘zini anglash, kasbiy tanlov va hayotiy maqsadlar haqida faol o‘ylaydi, ma’lumot izlaydi va mustaqil qaror qabul qiladi. Normativ uslubda talaba ko‘proq oila, jamiyat yoki guruh kutgan me’yorlarga

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

tayanadi. Diffuz-qochuvchi uslubda esa shaxs identiklikka oid qarorlarni kechiktiradi yoki ulardan qochadi. Bu nazariya talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishiga refleksiya, mustaqil fikrlash, ijtimoiy ta'sir va qaror qabul qilish uslublari qanday ta'sir qilishini aniqlashda muhimdir.

A.S. Waterman identiklikni shaxsning ichki imkoniyatlari va haqiqiy "Men"ini kashf etish jarayoni bilan bog'laydi. Uning evdemonik identiklik nazariyasida shaxsiy identiklik insonning o'z qobiliyatlari, qadriyatlari va hayotiy ma'nosini anglash orqali shakllanishi ta'kidlanadi [4]. Waterman yondashuviga ko'ra, talaba o'z qiziqishlari, kasbiy moyilligi va ichki ehtiyojlarini anglagan sari unda hayotiy maqsadlar aniqroq shakllanadi. Bu esa shaxsiy identiklikni faqat ijtimoiy rolni qabul qilish emas, balki o'zini ro'yobga chiqarish, mazmunli hayot yo'lini tanlash va psixologik farovonlikka erishish jarayoni sifatida tushunishga imkon beradi.

H. Tajfel va J.C. Turner tomonidan ishlab chiqilgan ijtimoiy identiklik nazariyasi shaxsning o'zini muayyan ijtimoiy guruh a'zosi sifatida anglashi identiklik shakllanishida muhim o'rin tutishini ko'rsatadi [5]. Ushbu nazariyaga ko'ra, inson o'z "Men"ini nafaqat individual xususiyatlari, balki millati, tili, dini, kasbiy guruhi, talabalar jamoasi yoki boshqa ijtimoiy guruhlarga mansubligi orqali ham anglaydi. Talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishi universitet muhiti, tengdoshlar guruhi, akademik jamoa va kasbiy ijtimoiylashuv bilan bevosita bog'liq. Demak, talabaning "men bo'lajak mutaxassisman", "men shu kasbiy guruh vakiliman" degan tasavvurlari uning ijtimoiy va kasbiy identikligini mustahkamlaydi.

Tahlil qilingan adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishi ko'p omilli psixologik jarayondir. Erikson identiklikni yoshlik davrining markaziy psixologik vazifasi sifatida izohlaydi; Marcia uning shakllanish bosqichlarini izlanish va majburiyat mezonlari orqali aniqlaydi; Berzonsky identiklikni axborotni qayta ishlash va qaror qabul qilish uslublari bilan bog'laydi; Waterman shaxsiy identiklikni o'zini ro'yobga chiqarish va ichki imkoniyatlarni anglash jarayoni sifatida talqin qiladi; Tajfel va Turner esa identiklikning ijtimoiy guruhlar, mansublik hissi va ijtimoiy taqqoslash bilan bog'liq jihatlarini asoslaydi. Ushbu yondashuvlar talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishiga o'zini anglash, refleksiya, qadriyatlar, ijtimoiy muhit, tengdoshlar bilan munosabat, kasbiy motivatsiya va mustaqil qaror qabul qilish kabi omillar ta'sir etishini ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqotda talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishining psixologik omillarini aniqlash maqsadida M. Kun va T. Makpartlend tomonidan ishlab chiqilgan "Men kimman?" psixologik metodikasidan foydalanildi. Ushbu metod shaxsning o'zini qanday idrok etishi, o'z "Men" obrazini qanday tasvirlashi, ijtimoiy rollari, qadriyatlari, kasbiy yo'nalishi va individual xususiyatlarini qanday anglashini aniqlash imkonini beradi. Metodikaning tanlanishi tadqiqot mavzusiga bevosita mos keladi, chunki shaxsiy identiklik, avvalo, talabaning "Men kimman?", "Jamiyatdagi o'rnim qanday?", "Qanday kasbiy va shaxsiy maqsadlarga egaman?" kabi savollarga ichki javob topish jarayoni bilan bog'liqdir.

Tajriba-sinov ishlari O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali Psixologiya yo'nalishi talabalari ishtirokida o'tkazildi. Tadqiqotda jami 59 nafar talaba qatnashdi. Respondentlar psixologiya yo'nalishida tahsil olayotgani sababli ularning shaxsiy identiklik, o'zini

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

anglash, kasbiy o‘zini belgilash, refleksiya va ijtimoiy moslashuv jarayonlarini o‘rganish tadqiqot uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etdi.

“Men kimman?” metodikasi asosida talabalarga o‘zlarini tavsiflovchi javoblarni yozish topshirig‘i berildi. Javoblar mazmunan tahlil qilinib, talabalarning o‘zini anglash darajasi, ijtimoiy rollarni idrok etishi, kasbiy identifikatsiyasi, qadriyatlar tizimi va shaxsiy sifatlariga munosabati aniqlashtirildi. Masalan, “men talabaman”, “men bo‘lajak psixologman”, “men mas’uliyatli insonman”, “men oilamning farzandiman”, “men jamiyatga foydali mutaxassis bo‘lishni xohlayman” kabi javoblar talabalarda shaxsiy va kasbiy identiklik elementlarining shakllanishini ko‘rsatadi.

Tadqiqot jarayonida javoblar quyidagi asosiy yo‘nalishlar bo‘yicha tahlil qilindi: shaxsiy “Men”ni anglash, ijtimoiy rollarni belgilash, kasbiy identiklik, o‘z-o‘zini baholash, qadriyatlarga munosabat va kelajak maqsadlarini ifodalash. Ushbu yo‘nalishlar talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishining psixologik omillarini aniqlashga xizmat qildi. Ayniqsa, kasbiy identiklikka oid javoblar talabalarning kelajakdagi mutaxassislikka munosabati, psixolog kasbiga qiziqishi va o‘zini mazkur kasbiy soha vakili sifatida tasavvur qilish darajasini aniqlash imkonini berdi.

Metodika natijalarini tahlil qilishda talabalarning javoblari sifat jihatdan guruhlashtirildi. Birinchi guruhga shaxsiy sifatlarni ifodalovchi javoblar, ikkinchi guruhga ijtimoiy rollarni bildiruvchi javoblar, uchinchi guruhga kasbiy o‘zini belgilashga oid javoblar, to‘rtinchi guruhga qadriyat va hayotiy maqsadlarni aks ettiruvchi javoblar kiritildi. Bunday yondashuv shaxsiy identiklikning shakllanishida o‘zini anglash, refleksiya, ijtimoiy muhit, kasbiy motivatsiya va o‘z-o‘zini baholash kabi omillarning o‘rnini aniqlashga imkon berdi.

Mazkur metoddan foydalanish natijasida talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishi bir necha psixologik omillar bilan bog‘liq ekani aniqlandi. Jumladan, o‘zini anglash darajasi yuqori bo‘lgan talabalar o‘z shaxsiy sifatlari, kasbiy maqsadlari va ijtimoiy rollarini aniqroq ifodalagan bo‘lsa, identiklik shakllanishida noaniqlik mavjud bo‘lgan talabalar javoblarida umumiy, mavhum yoki tashqi ta’sirga asoslangan tavsiflar ko‘proq kuzatildi. Shu sababli “Men kimman?” metodikasi talabalarda shaxsiy identiklikning rivojlanish darajasini aniqlash, uning psixologik omillarini tahlil qilish va kasbiy o‘zini belgilash jarayonini baholash uchun samarali psixodiagnostik metod sifatida tanlandi.

Tadqiqot O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali Psixologiya yo‘nalishida tahsil olayotgan 59 nafar talaba ishtirokida o‘tkazildi. Talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishining psixologik omillarini aniqlash maqsadida M. Kun va T. Makpartlendning “Men kimman?” metodikasidan foydalanildi. Respondentlar shartli ravishda tajriba va nazorat guruhlariga ajratildi. Tajriba guruhida 30 nafar, nazorat guruhida esa 29 nafar talaba ishtirok etdi.

1-jadval. Respondentlarning tajriba va nazorat guruhlari bo‘yicha taqsimlanishi

Guruhlar	Talabalar soni	Ulushi, %	Tavsifi
Tajriba guruhi	30 nafar	50,8 %	“Men kimman?” metodikasi asosida identiklik omillari chuqur tahlil qilingan talabalar
Nazorat	29 nafar	49,2 %	An’anaviy suhbat va kuzatuv asosida o‘rganilgan

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

guruhi			talabalar
Jami	59 nafar	100 %	Tadqiqotda ishtirok etgan umumiy respondentlar

Metodika natijalari talabalarning o‘zini anglash, ijtimoiy rollarni idrok etish, kasbiy identiklik, o‘z-o‘zini baholash va kelajak maqsadlarini ifodalash ko‘rsatkichlari bo‘yicha tahlil qilindi. Talabalarning javoblari mazmunan guruhlashtirildi. Masalan, “men talabaman”, “men bo‘lajak psixologman”, “men mas’uliyatli insonman”, “men oilamning farzandiman”, “men jamiyatga foydali mutaxassis bo‘lishni xohlayman” kabi javoblar shaxsiy va kasbiy identiklikning shakllanish darajasini aniqlashga xizmat qildi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, tajriba guruhi talabalari o‘z shaxsiy sifatlari, ijtimoiy rollari va kasbiy maqsadlarini aniqroq ifodalagan. Nazorat guruhida esa ayrim talabalar javoblarida umumiylik, mavhumlik va tashqi ta’sirga bog‘liqlik ko‘proq kuzatildi. Bu holat shaxsiy identiklik shakllanishida o‘zini anglash, refleksiya, kasbiy motivatsiya va ijtimoiy muhitning muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi.

2-jadval. Talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishining psixologik omillari bo‘yicha natijalar

Psixologik omillar	Tajriba guruhi, %	Nazorat guruhi, %	Farq, %	Natija izohi
O‘zini anglash darajasi	86,7 %	65,5 %	+21,2 %	Tajriba guruhi talabalari o‘z shaxsiy sifatlarini aniqroq ifodaladi
Refleksiv qobiliyat	80,0 %	58,6 %	+21,4 %	O‘z fikr va xatti-harakatlarini tahlil qilishga moyillik yuqoriroq bo‘ldi
O‘z-o‘zini baholash	76,7 %	55,2 %	+21,5 %	Talabalar o‘z imkoniyatlari va kamchiliklarini nisbatan real baholadi
Kasbiy identiklik	83,3 %	62,1 %	+21,2 %	“Bo‘lajak psixolog” sifatida o‘zini anglash kuchliroq namoyon bo‘ldi
Ijtimoiy rollarni idrok etish	73,3 %	51,7 %	+21,6 %	Talabalarda oila, guruh va jamiyatdagi o‘rnini tushunish darajasi oshdi
Hayotiy maqsadlarni belgilash	70,0 %	48,3 %	+21,7 %	Kelajak rejalari va shaxsiy maqsadlarni ifodalash aniqroq bo‘ldi
Umumiy ko‘rsatkich	78,3 %	56,9 %	+21,4 %	Tajriba guruhida shaxsiy identiklik shakllanishi yuqoriroq darajada namoyon bo‘ldi

2-jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, tajriba guruhi barcha psixologik omillar bo‘yicha nazorat guruhiga nisbatan yuqori natija ko‘rsatdi. Xususan, o‘zini anglash darajasi tajriba guruhida 86,7 %, nazorat guruhida esa 65,5 % ni tashkil etdi. Bu talabalar o‘z shaxsiy sifatlari, qiziqishlari va individual xususiyatlarini anglashda farq mavjudligini ko‘rsatadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Refleksiv qobiliyat mezoni bo‘yicha tajriba guruhida 80,0 %, nazorat guruhida 58,6 % natija qayd etildi. Bu ko‘rsatkich shaxsiy identiklik shakllanishida refleksiyaning alohida ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi. O‘zini tahlil qila olgan talaba o‘z kuchli va zaif tomonlarini anglaydi, xatti-harakatlariga ongli baho beradi hamda kelajakdagi rivojlanish yo‘lini aniqroq belgilaydi.

O‘z-o‘zini baholash mezoni bo‘yicha tajriba guruhida 76,7 %, nazorat guruhida 55,2 % natija kuzatildi. Adekvat o‘z-o‘zini baholash talabaning shaxsiy identikligini barqarorlashtiradi, chunki talaba o‘z imkoniyatlarini real anglagan sari ijtimoiy va kasbiy hayotdagi o‘rnini to‘g‘ri belgilay boshlaydi.

Kasbiy identiklik mezoni bo‘yicha tajriba guruhida 83,3 %, nazorat guruhida 62,1 % natija aniqlandi. Talabalarning “men bo‘lajak psixologman”, “men insonlarga psixologik yordam bera oladigan mutaxassis bo‘lishni xohlayman”, “men kelajakda amaliy psixolog sifatida ishlashni maqsad qilganman” kabi javoblari kasbiy identiklikning shakllanayotganini ko‘rsatdi. Bu esa Psixologiya yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar uchun kasbiy motivatsiya shaxsiy identiklikning muhim tarkibiy omili ekanini anglatadi.

Ijtimoiy rollarni idrok etish mezoni bo‘yicha tajriba guruhida 73,3 %, nazorat guruhida 51,7 % natija qayd etildi. Bu yo‘nalishda talabalar “men oilamning farzandiman”, “men guruh a’zosiman”, “men jamiyatning faol a’zosi bo‘lishni xohlayman” kabi javoblar orqali o‘z ijtimoiy o‘rnini anglashga harakat qilgan. Bu holat shaxsiy identiklik nafaqat individual, balki ijtimoiy omillar orqali ham shakllanishini ko‘rsatadi.

Hayotiy maqsadlarni belgilash mezoni bo‘yicha tajriba guruhida 70,0 %, nazorat guruhida 48,3 % natija kuzatildi. Ushbu mezon bo‘yicha natijaning boshqa omillarga nisbatan pastroq bo‘lishi ayrim talabalarda kelajak rejalari va hayotiy strategiyalar hali to‘liq aniqlanmaganini bildiradi. Shu bilan birga, tajriba guruhi natijasining yuqoriligi refleksiv yondashuv va o‘zini anglash jarayoni hayotiy maqsadlarni aniqlashtirishga yordam berishini tasdiqlaydi.

Umumiy ko‘rsatkich tajriba guruhida 78,3 %, nazorat guruhida 56,9 % ni tashkil etdi. Farq 21,4 % bo‘lib, bu talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishi bevosita o‘zini anglash, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash, kasbiy motivatsiya, ijtimoiy rollarni idrok etish va hayotiy maqsadlarni belgilash kabi psixologik omillar bilan bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishi quyidagi jihatlarda yaqqol namoyon bo‘ldi: birinchidan, o‘z shaxsiy sifatlarini anglash va tavsiflash; ikkinchidan, o‘zini muayyan ijtimoiy guruh va kasbiy yo‘nalish vakili sifatida idrok etish; uchinchidan, kelajak maqsadlarini aniqlash; to‘rtinchidan, o‘z imkoniyatlari va cheklovlarini baholash. Mazkur natijalar shaxsiy identiklikning murakkab, ko‘p omilli va bosqichma-bosqich shakllanuvchi psixologik jarayon ekanini tasdiqlaydi.

Shunday qilib, O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali Psixologiya yo‘nalishidagi talabalar ishtirokida o‘tkazilgan tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, shaxsiy identiklikning shakllanishida refleksiya va o‘zini anglash yetakchi omillardan biri hisoblanadi. Talabalar o‘zini chuqurroq anglagan sari kasbiy yo‘nalishini aniqroq belgilaydi, ijtimoiy rollarini tushunadi, o‘z imkoniyatlarini real baholaydi va hayotiy maqsadlarini shakllantirishga intiladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Olib borilgan nazariy va amaliy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishi murakkab psixologik jarayon bo‘lib, u o‘zini anglash, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash, kasbiy motivatsiya, ijtimoiy rollarni idrok etish va hayotiy maqsadlarni belgilash kabi omillar bilan bevosita bog‘liqdir. Shaxsiy identiklik talabaning “Men kimman?”, “Kelajakda qanday mutaxassis bo‘laman?”, “Jamiyatdagi o‘rnim qanday?” kabi savollarga ongli javob topishi orqali shakllanadi.

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali Psixologiya yo‘nalishida tahsil olayotgan 59 nafar talaba ishtirokida o‘tkazilgan eksperiment natijalari shaxsiy identiklik shakllanishida refleksiya va o‘zini anglashning yetakchi o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Tajriba guruhi talabalarida o‘z shaxsiy sifatlarini anglash, kasbiy maqsadlarini ifodalash, ijtimoiy rollarini tushunish va hayotiy rejalarga ongli munosabat bildirish ko‘rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan yuqori bo‘ldi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, kasbiy identiklik talabalarning umumiy shaxsiy identikligi tarkibida muhim o‘rin egallaydi. Psixologiya yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar o‘zlarini “bo‘lajak psixolog”, “insonlarga yordam beruvchi mutaxassis”, “jamiyatga foydali shaxs” sifatida tasavvur qilgani ularning kasbiy o‘zini belgilash jarayoni shakllanayotganini ko‘rsatadi. Bu esa oliy ta’lim muhitida kasbiy motivatsiyani qo‘llab-quvvatlash, refleksiv mashg‘ulotlar, psixologik treninglar va o‘zini anglashga yo‘naltirilgan metodik ishlarni kuchaytirish zarurligini asoslaydi.

Shunday qilib, talabalarda shaxsiy identiklikni rivojlantirish uchun ta’lim jarayonida ularning mustaqil fikrlashi, refleksiv qobiliyati, o‘z-o‘zini baholashi va kasbiy maqsadlarini aniqlashga qaratilgan psixologik-pedagogik sharoitlarni yaratish muhimdir. Shaxsiy identikligi barqaror shakllangan talaba o‘z imkoniyatlarini real baholaydi, ijtimoiy muhitga moslashadi, mas’uliyatli qarorlar qabul qiladi va kelajakdagi kasbiy faoliyatiga ongli tayyorgarlik ko‘radi.

Olib borilgan nazariy va amaliy tahlillar shuni ko‘rsatdiki, talabalarda shaxsiy identiklik shakllanishi murakkab psixologik jarayon bo‘lib, u o‘zini anglash, refleksiya, o‘z-o‘zini baholash, kasbiy motivatsiya, ijtimoiy rollarni idrok etish va hayotiy maqsadlarni belgilash kabi omillar bilan bevosita bog‘liqdir. Shaxsiy identiklik talabaning “Men kimman?”, “Kelajakda qanday mutaxassis bo‘laman?”, “Jamiyatdagi o‘rnim qanday?” kabi savollarga ongli javob topishi orqali shakllanadi.

O‘zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali Psixologiya yo‘nalishida tahsil olayotgan 59 nafar talaba ishtirokida o‘tkazilgan eksperiment natijalari shaxsiy identiklik shakllanishida refleksiya va o‘zini anglashning yetakchi o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Tajriba guruhi talabalarida o‘z shaxsiy sifatlarini anglash, kasbiy maqsadlarini ifodalash, ijtimoiy rollarini tushunish va hayotiy rejalarga ongli munosabat bildirish ko‘rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan yuqori bo‘ldi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, kasbiy identiklik talabalarning umumiy shaxsiy identikligi tarkibida muhim o‘rin egallaydi. Psixologiya yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar o‘zlarini “bo‘lajak psixolog”, “insonlarga yordam beruvchi mutaxassis”, “jamiyatga foydali shaxs” sifatida tasavvur qilgani ularning kasbiy o‘zini belgilash jarayoni shakllanayotganini ko‘rsatadi. Bu esa oliy ta’lim muhitida kasbiy motivatsiyani qo‘llab-

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

quvvatlash, refleksiv mashg‘ulotlar, psixologik treninglar va o‘zini anglashga yo‘naltirilgan metodik ishlarni kuchaytirish zarurligini asoslaydi.

Shunday qilib, talabalarda shaxsiy identiklikni rivojlantirish uchun ta’lim jarayonida ularning mustaqil fikrlashi, refleksiv qobiliyati, o‘z-o‘zini baholashi va kasbiy maqsadlarini aniqlashga qaratilgan psixologik-pedagogik sharoitlarni yaratish muhimdir. Shaxsiy identikligi barqaror shakllangan talaba o‘z imkoniyatlarini real baholaydi, ijtimoiy muhitga moslashadi, mas’uliyatli qarorlar qabul qiladi va kelajakdagi kasbiy faoliyatiga ongli tayyorgarlik ko‘radi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Erikson E.H. Identity: Youth and Crisis. — New York: W.W. Norton & Company, 1968. — 336 p.
2. Marcia J.E. Development and Validation of Ego-Identity Status // Journal of Personality and Social Psychology. — 1966. — Vol. 3, № 5. — P. 551–558.
3. Berzonsky M.D. Identity Style and Coping Strategies // Journal of Personality. — 1992. — Vol. 60, № 4. — P. 771–788.
4. Waterman A.S. Eudaimonic Identity Theory: Identity as Self-Discovery // Schwartz S.J., Luyckx K., Vignoles V.L. Handbook of Identity Theory and Research. — New York: Springer, 2011. — P. 357–379.
5. Tajfel H., Turner J.C. An Integrative Theory of Intergroup Conflict // The Social Psychology of Intergroup Relations / ed. by W.G. Austin, S. Worchel. — Monterey, CA: Brooks/Cole, 1979. — P. 33–47.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

O‘ZBEK SKRIPKA KONSERTINING IJROCHILIK TALQINIDA SOLIST, DIRIJYOR VA ORKESTRNING O‘ZARO HAMKORLIGI.

Matveeva Yelena Nikolayevna, O‘zbekiston Davlat Konservatoriyasi
«Torli cholg‘ular» kafedrasi dotsenti.

Annotatsiya

KIRISH: skripka konserti O‘zbekiston musiqa madaniyatida muhim o‘rin egallab, milliy kompozitorlik tafakkuri va ijrochilik an’analarining o‘ziga xos jihatlarini aks ettiradi. Biroq o‘zbek bastakorlari tomonidan yaratilgan ko‘plab asarlar konsert amaliyotida yetarli darajada namoyon etilmayapti, bu esa barqaror ijrochilik an’analarining shakllanishi va ularning tinglovchilar orasida ommalashishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli skripka konsertlarining ijrochilik talqini, solist, dirijyor va orkestr o‘rtasidagi hamkorlik masalalarini o‘rganish hamda milliy skripka repertuarini saqlash va rivojlantirish yo‘llarini aniqlash dolzarb ahamiyat kasb etadi.

MAQSAD: o‘zbekiston bastakorlari skripka konsertlarining ijrochilik talqini xususiyatlarini tadqiq etish, asarlarni tayyorlash va sahnada ijro etish jarayonida solist, dirijyor va orkestr o‘rtasidagi hamkorlikning asosiy tamoyillarini aniqlash hamda milliy konsert repertuarini ommalashtirish yo‘llarini belgilash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot materiali sifatida o‘zbek bastakorlarining skripka konsertlari, ijrochilik san’ati, dirijyorlik va ansambl ijrochiligiga oid ilmiy manbalar hamda muallifning M. Bafoyev va R. Abdullayev asarlarini o‘rganish va ijro etishdagi shaxsiy tajribasi xizmat qildi. Tadqiqotda musiqiy-nazariy, ijrochilik, qiyosiy va tarixiy-madaniy tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari skripka konsertining muvaffaqiyatli talqini solist, dirijyor va orkestrning o‘zaro hamkorligiga bog‘liqligini ko‘rsatdi. Bunda partituraning chuqur o‘rganilishi, asar dramaturgiyasini anglash, ijrochilik harakatlarining uyg‘unligi va badiiy yaxlitlikka erishish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy o‘zbek skripka konsertlarida solist va orkestr o‘rtasidagi musobaqalashuv tamoyili ko‘pincha dialog tamoyili bilan almashadi, bu esa ansambl ijrochiligiga yangi yondashuvlarni talab qiladi. O‘zbek skripka konsertlarining konsert amaliyotida kam ijro etilishi ijrochilik an’analarining shakllanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Shu bilan birga, zamonaviy audio va video texnologiyalar ijrochilik tajribasini saqlash va keyingi avlodlarga yetkazish uchun yangi imkoniyatlar yaratadi. R. Abdullayev skripka konsertini ijro etish tajribasi dirijyor va solist o‘rtasidagi ijodiy hamkorlik bir asarning turli talqinlarini yaratishda muhim omil ekanligini tasdiqladi.

XULOSA: o‘zbekiston bastakorlari skripka konsertlarining ijrochilik talqini bastakor g‘oyasi, ijrochilik mahorati va ansambl hamkorligining birligiga asoslangan murakkab ijodiy jarayondir. Milliy skripka maktabini yanada rivojlantirish uchun o‘zbek skripka konsertlarini konsert sahnalarida kengroq ijro etish, yangi ijrochilik tahrirlari va audio-video yozuvlarni yaratish, milliy musiqiy merosni targ‘ib etishga xizmat qiluvchi tematik konsertlar va tanlovlarni tashkil etish zarur.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Kalit so‘zlar: skripka konserti, O‘zbekiston bastakorlari, ijrochilik talqini, skripkachi-solist, dirijyor, simfonik orkestr, ansambl ijrochiligi, konsert ijrochiligi, ijrochilik san’ati, musiqiy meros.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СОЛИСТА, ДИРИЖЁРА И ОРКЕСТРА В ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ УЗБЕКСКОГО СКРИПИЧНОГО КОНЦЕРТА.

Матвеева Елена Николаевна, Доцент кафедры «Струнные инструменты» Государственной консерватории Узбекистана.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: скрипичный концерт занимает важное место в музыкальной культуре Узбекистана, отражая особенности национального композиторского мышления и исполнительских традиций. Однако многие произведения узбекских композиторов недостаточно представлены в концертной практике, что затрудняет формирование устойчивых исполнительских традиций и их популяризацию среди слушательской аудитории. Особую актуальность приобретает изучение вопросов исполнительской интерпретации, взаимодействия солиста, дирижёра и оркестра, а также поиска эффективных путей сохранения и развития национального скрипичного репертуара.

ЦЕЛЬ: исследовать особенности исполнительской интерпретации скрипичных концертов композиторов Узбекистана, выявить основные принципы взаимодействия солиста, дирижёра и оркестра в процессе подготовки и сценического исполнения произведений, а также определить пути популяризации национального концертного репертуара.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: материалом исследования послужили скрипичные концерты узбекских композиторов, научные труды по вопросам исполнительского искусства, дирижирования и ансамблевого музицирования, а также личный исполнительский опыт автора при работе над произведениями М. Бафоева и Р. Абдуллаева. В работе использованы методы музыкально-теоретического, исполнительского, сравнительного и историко-культурного анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: исследование показало, что успешная интерпретация скрипичного концерта определяется комплексным взаимодействием солиста, дирижёра и оркестра. Особое значение имеют глубокое изучение партитуры, понимание драматургии произведения, согласованность исполнительских действий и достижение художественного единства коллектива. В современных узбекских концертах принцип соперничества между солистом и оркестром нередко уступает место принципу диалога, что требует новых подходов к ансамблевому исполнительству. Выявлено, что недостаточное присутствие узбекских скрипичных концертов в концертной практике препятствует формированию исполнительских традиций. Вместе с тем современные технологии записи и анализа исполнения открывают новые возможности для сохранения и

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

передачи исполнительского опыта. Практический опыт исполнения концерта Р. Абдуллаева подтвердил значимость творческого взаимодействия дирижёра и солиста в создании различных интерпретационных версий одного произведения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исполнительская интерпретация скрипичных концертов композиторов Узбекистана представляет собой сложный творческий процесс, основанный на единстве композиторского замысла, исполнительского мастерства и ансамблевого взаимодействия. Для дальнейшего развития национальной скрипичной школы необходимо расширять концертную практику исполнения узбекских концертов, создавать новые исполнительские редакции и аудио-видеозаписи, организовывать тематические концерты и конкурсы, способствующие популяризации национального музыкального наследия и формированию новых исполнительских традиций.

Ключевые слова: скрипичный концерт, композиторы Узбекистана, исполнительская интерпретация, скрипач-солист, дирижёр, симфонический оркестр, ансамблевость, концертность, исполнительское искусство, музыкальное наследие.

INTERACTION OF THE SOLOIST, CONDUCTOR, AND ORCHESTRA IN THE PERFORMANCE INTERPRETATION OF THE UZBEK VIOLIN CONCERTO.

Elena Nikolaevna Matveeva, Associate Professor of the Department of String Instruments State Conservatory of Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the violin concerto occupies an important place in the musical culture of Uzbekistan, reflecting the distinctive features of national compositional thinking and performance traditions. However, many works by Uzbek composers are insufficiently represented in concert practice, which hinders the formation of stable performance traditions and their popularization among audiences. Therefore, the study of performance interpretation, interaction between the soloist, conductor, and orchestra, as well as the search for effective ways to preserve and develop the national violin repertoire, is of particular relevance.

AIM: to investigate the specific features of the performance interpretation of violin concertos by Uzbek composers, to identify the main principles of interaction between the soloist, conductor, and orchestra during the preparation and stage performance of these works, and to determine ways of promoting the national concerto repertoire.

MATERIALS AND METHODS: the research material includes violin concertos by Uzbek composers, scholarly works on performance art, conducting, and ensemble playing, as well as the author's personal performance experience in studying and performing works by M. Bafoyev and R. Abdullayev. The study employs music-theoretical, performance, comparative, and historical-cultural methods of analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: the study demonstrates that the successful interpretation of a violin concerto is determined by the comprehensive interaction of the

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

soloist, conductor, and orchestra. Particular importance is attached to a thorough study of the score, understanding of the dramaturgy of the work, coordination of performance actions, and the achievement of artistic unity within the ensemble. In contemporary Uzbek violin concertos, the traditional principle of competition between soloist and orchestra is often replaced by the principle of dialogue, requiring new approaches to ensemble performance. It was found that the limited presence of Uzbek violin concertos in concert practice impedes the development of performance traditions. At the same time, modern recording and analytical technologies create new opportunities for preserving and transmitting performance experience. The practical experience of performing R. Abdullayev's Violin Concerto confirmed the significance of creative interaction between conductor and soloist in shaping different interpretative versions of the same work.

CONCLUSION: the performance interpretation of violin concertos by Uzbek composers is a complex creative process based on the unity of the composer's intention, performance mastery, and ensemble interaction. For the further development of the national violin school, it is necessary to expand concert performances of Uzbek violin concertos, create new performing editions and audio-video recordings, and organize thematic concerts and competitions aimed at promoting the national musical heritage and forming new performance traditions.

Keywords: violin concerto, Uzbek composers, performance interpretation, violin soloist, conductor, symphony orchestra, ensemble performance, concert performance, performing arts, musical heritage.

Сценическое выступление скрипача с оркестром является итогом длительной самостоятельной работы по изучению нотного текста концерта и освоения произведения совместно с пианистом-концертмейстером в условиях творческого общения в разработке исполнительского плана, определения кульминационных фаз, динамических волн, ведущих к главной кульминации. Если работа с пианистом-концертмейстером основана прежде всего на изучении клавира, то подготовка музыканта-исполнителя к выступлению на концертной сцене требует тщательного изучения партитуры. Особое внимание в этом процессе следует уделить вступлениям солиста после оркестровых интерлюдий, где очень большое значение имеет яркость звучания солирующей скрипки, привлекающая внимание слушателей. «Важный фактор вашего успеха, - утверждал Ш.Мюнш, -в руках публики. Восприимчивость аудитории изменчива» [1, 71]

Направленность исполнения на слушателя, артистичность игры, ощущение своей миссии как солиста, мага и волшебника музыки, посылаемой музыки. Сложность выступления, в данном случае, состоит в том, что скрипичные концерты узбекских композиторов, в отличие от скрипичных концертов Моцарта, Паганини, являющихся украшением многих концертных программ и потому имеющих определённый слуховой опыт слушательской аудитории, звучат на наших

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

концертных сценах, к сожалению, не часто, а в этом направлении необходима просветительская работа в плане воспитания слушательской культуры. В связи с этой проблемой, рассуждая о необходимости воспитания слушателя, приобщая его к новой музыке, дирижёр Э.Азимов подчёркивает, что необходимо слушать новую музыку: «И если это талантливо написано, поверьте мне, она непременно найдёт свой путь к сердцу слушателя» [2, 57]

Исполнительская интерпретация узбекского скрипичного концерта выдвигает перед солистом ряд проблем, обусловленных различными факторами, на которые необходимо обратить внимание. Во многом они связаны с тем, что до настоящего времени жанр скрипичного концерта в творчестве композиторов практически не изучался в аспекте его становления и развития, поэтому не сохранились записи исполняемых концертов, не зафиксированы исполнения концертов с оркестрами, не имеется материалов о исполнительских традициях концертов, передачи преемственности в интерпретации концертов. Отсутствие исполнительских эталонов, образцов различных исполнительских интерпретаций концертов, с одной стороны лишает скрипача-солиста точек опоры на традиции исполнения, с другой стороны предоставляет музыканту-исполнителю полную свободу и независимость от условности традиций: это всё относится к концертам, созданных в Узбекистане до Независимости.

Обретение Независимости открыло скрипачам безграничный простор в плане выбора репертуара и методов его изучения и исполнения, как это наблюдается в творчестве современных композиторов. Благодаря современным технологиям стало возможным осуществлять аудио и видео записи всех концертных выступлений, а также репетиционного процесса, позволяющего анализировать игру солиста, дирижёра и оркестра и соответственно совершенствовать исполнительское мастерство. Это убедительно подтверждает личный опыт изучения и исполнения на сцене скрипичных концертов М.Бафоева и Р.Абдуллаева.

Тем самым создаются традиции исполнения скрипичных концертов, созданных в годы Независимости, которые послужат базой, платформой, на основе которой будут создаваться новые традиции, вырабатываться исполнительские подходы к интерпретации музыки, осуществляться поиски новых приёмов игры, штрихов, артикуляции.

Необходимо возрождение скрипичных концертов узбекских композиторов, написанных в XX веке, создание новых редакций, каденций на основе современных исполнительских технологий, осуществить качественные записи для популяризации скрипичной классики Узбекистана.

Популяризация скрипичных концертов композиторов Узбекистана является одной из важных проблем воспитания не только слушателя, но и скрипачей, дирижёров, оркестровых музыкантов. Особенно это касается пропаганды скрипичных концертов, созданных в годы Независимости, когда произошло обновление композиторского мышления, техники музыкального письма, что,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

естественно, повлияло и на интенсивное развитие исполнительского искусства, поиски новых подходов к исполнительским интерпретациям концертов.

Достижение высокой степени восприятия современной музыки на слушателя возможно при условии взаимодействия солиста, дирижёра и оркестрового коллектива. Рассматривая дирижирование как систему взаимодействия с музыкальным коллективом Г. Ержемский, отмечает: «Основной принцип, на котором строится система дирижирования, — это принцип целостности» [3, 70]

. В проекции на исполнительскую интерпретацию исполнительского концерта с участием солиста, имеет важное значение в создании художественного исполнительского стиля в аспекте композиторского замысла. В современных скрипичных концертах узбекских композиторов принцип соревновательности, присущий классическим концертам, уступает место принципу диалога, как, например, в Четвёртом концерте для скрипки с оркестром М.Бафоева. Данный принцип, основанный на претворении макомных традиций в современной узбекской музыке, требует глубокого осмысления музыкантам-исполнителям, и соответственно, активного поиска новых ансамблевых приёмов игры, нового концертирования. В этом отношении целостность системы солист-дирижёр-оркестр достигается на основе единения исполнительских действий, определяющих дирижёра:

Фактор ансамблевости в исполнительском процессе оркестра обусловливается необходимости согласованности действий. «Согласованность звучания отдельных штрихов, групп и оркестра в целом, - подчёркивал З.Хакназаров, - является одним из важнейших условий ансамблевой игры любого коллектива, независимо от его класса» [4, 253]

Согласованность действий солиста, дирижёра и оркестра, подчиняемая звукотворческой воле дирижёра обеспечивает успех исполнения концерта на сцене.

Добиваясь баланса звучания, исполнительский коллектив реализует замысел композитора, художественно полноценно раскрывает образное содержание музыки. В этом творческом процессе сводные репетиции играют основополагающую роль. Для такого рода репетиций необходима тщательная подготовка как солиста, так дирижёра и групп оркестра. «Репетиция – это поистине творческая мастерская дирижёра, экспериментальная лаборатория, где он проводит свои опыты и эксперименты» [5, 25-26]

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Обычно сводная репетиция, где задействованы все исполнители произведения, представляет собой генеральную репетицию непосредственно перед выступлением на сцене. Здесь всё произведение звучит целиком, отдельные его составляющие, каденция солиста соединяются в единую композицию, когда уже все детали отработаны до совершенства.

Таким образом, к началу выступления на концертной сцене коллективом исполнителем должна быть сформирована художественная исполнительская интерпретация произведения. В основе такого рода исполнительской концепции основополагающими принципами является следующее:

1. Соответствие исполнительской концепции замыслу композитора.
2. Раскрытие музыкального стиля концерта, его национальной самобытности, воплощающей в комплексе выработанных средств.
3. Создание высокохудожественной исполнительской концепции, направленное на слушательское восприятие.

Сложность реализации данных принципов заключается в том, что скрипичные концерты композиторов Узбекистана используются преимущественно в образовательном процессе и потому звучат в сопровождении рояля, причём одной части цикла и, в исключительных случаях, оркестра. К сожалению, на концертных сценах Узбекистана скрипичные концерты звучат нечасто и потому не имеют сложившихся традиций их исполнения. В то же время воспитание скрипача требует освещения скрипичных концертов Узбекистана, представляющих собой высокохудожественные образцы музыкального искусства, которые зачастую остаются за пределами познания. Для решения этой проблемы необходимо организовывать циклы «Вечера скрипичных концертов композиторов Узбекистана», конкурсы на лучшее исполнение узбекского скрипичного концерта с заключительным концертом победителей, исполняющих концерты в сопровождении оркестра.

Таким образом, выступление скрипача с оркестром требует осмысления на разных уровнях восприятия его как события в жизни музыканта-исполнителя, к которому он готовится в содружестве с дирижёром и оркестром. Здесь предполагаются следующие уровни подготовленности:

текстовой безупречности;
логической обоснованности действий;
артистической свободы;
владение концертной ситуацией.

Скрипач должен идеально выучить нотный текст своей партии, чтобы при остановке в процессе репетиций моментально включаться в последующее музыкальное развитие. Логическое ощущение музыкальной формы помогает солисту выстраивать дирижёрскую концепцию исполнения. Артистическая свобода раскрепощает скрипача и позволяет коммуницировать с оркестром. Владение концертной ситуацией определяется феноменом концертности как психологической константой. «Концертная ситуация отличается от иных форм художественной

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

коммуникации конкретно-социальным характером аудитории. Основным её признаком является неразрывность актов воздействия художественной продукции и её публичного восприятия, непосредственная форма их взаимодействия» [6, 83]

Всё это в комплексе определяет концертность как движущую силу музыкального исполнительского искусства.

В ракурсе диссертационного исследования весьма показателен опыт взаимодействия солиста и дирижёра в процессе работы над скрипичным концертом Р.Абдуллаева солиста – автора этих строк, диссертанта и дирижёра Владимира Неймера. Диссертант явилась первым исполнителем этого концерта12 февраля 2010 года в Большом зале Государственной консерватории Узбекистана со студенческим симфоническим оркестром под управлением заслуженного наставника молодёжи Республики, профессора В.Б.НЕймера. Работая над звуковым вопросом этого произведения, В.Б.Неймер был полностью созвучен иному пониманию этого сочинения. «Дело в том, - утверждал В.Б.Неймер, - что инструменталист-исполнитель творит как бы от себя, то есть, как он чувствует данное произведение, так и пытается донести его до слушателя» [7, 36]

В этом смысле музыка скрипичного концерта Р.Абдуллаева была настолько близка моему миропониманию и мироощущению, что я играла её как откровение своей души.Будучи не только отличным дирижёром, но и прекрасным скрипачом, в своё время концертмейстером симфонического оркестра Узбекистана, В.Б.Неймер глубоко и досконально знал специфику скрипичного исполнительского искусства и потому воспринимал и поддерживал мою исполнительскую концепцию данного концерта и это способствовало успеху премьеры произведения.

Иная ситуация возникла при исполнении скрипичного концерта Р.Абдуллаева 24 мая 2022 года с Государственным симфоническим оркестром под управлением дирижёра Аббосбека Вахобова, который закончил магистратуру по дирижированию у профессора В.Б.Неймера. Это исполнение раскрыло возможности множественной вариантности исполнительской интерпретации произведения. Концепция дирижёра и концепция солиста в согласованности дают высокий результат звукового мира скрипичного концерта Р.Абдуллаева. Исполнительские приёмы игры и штрихи приобретают совершенно новый выразительный смысл при новом к ним подходе.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ш.Мюнш Я – дирижёр. – М., 1960, с. 71.
2. Гульзарова И. Эльдар Азимов. Дирижёр с именем. Монография. – Ташкент; Istiqlol, 2015, с.57. Ержемский Г. Психология дирижирования. Некоторые вопросы исполнительства и творческого взаимодействия с музыкальным коллективом. М.: Музыка, 1988, с.70.
3. Хакназаров З. О дирижировании, с.253.
4. Неймер В. О дирижировании, с.25-26.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

5. Ахмедходжаева Н. О понятии концертности//Музыкальное искусство. – Т, 1982, с.83.
6. Неймер В. Психология дирижирования. Т, 2010, с.36.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

CHET TILLARNI O‘QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH.

Ashurov Zafarjon, Samarqand davlat chet tillar instituti (SamDCHTI), «Gumanitar fanlar va axborot texnologiyalari» kafedrasi dotsent.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada oliy ta’lim tizimida chet tillarni o‘qitishning kunduzgi va masofaviy shakllarida axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish metodikasi pedagogik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Unda raqamli ta’lim muhiti, elektron ta’lim resurslari, masofaviy o‘qitish platformalari, multimedia vositalari, interaktiv topshiriqlar, sun’iy intellektga asoslangan yordamchi texnologiyalar hamda aralash ta’lim metodlarining chet tilini o‘zlashtirish jarayonidagi o‘rni yoritiladi. Tadqiqotda kunduzgi va masofaviy ta’lim shakllarining o‘ziga xos pedagogik imkoniyatlari, ularning farqli va umumiy jihatlari, axborot texnologiyalarining kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdagi ahamiyati ochib beriladi. Shuningdek, chet tilini o‘qitishda raqamli vositalardan foydalanishning metodik bosqichlari, didaktik tamoyillari va samaradorlik mezonlari asoslab beriladi.

MAQSAD: oliy ta’lim tizimida chet tillarni kunduzgi va masofaviy ta’lim shakllarida o‘qitishda axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish metodikasini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda chet tillarni o‘qitish, raqamli ta’lim muhiti, elektron ta’lim resurslari va masofaviy ta’lim texnologiyalariga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va pedagogik yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari raqamli ta’lim muhiti, multimedia vositalari, interaktiv topshiriqlar va sun’iy intellektga asoslangan texnologiyalar chet tilini o‘zlashtirish samaradorligini oshirishini ko‘rsatdi. Kunduzgi va masofaviy ta’lim shakllarining pedagogik imkoniyatlari kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Shuningdek, aralash ta’lim metodlari va raqamli vositalardan foydalanish o‘quvchilarning mustaqil ta’lim faoliyatini faollashtirishi hamda o‘quv jarayonini individuallashtirish imkonini berishi asoslandi.

XULOSA: axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish chet tillarni o‘qitish sifatini oshiradi, ta’lim jarayonining moslashuvchanligini ta’minlaydi va talabalarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: oliy ta’lim, chet tillarni o‘qitish, axborot texnologiyalari, kunduzgi ta’lim, masofaviy ta’lim, raqamli ta’lim muhiti, kommunikativ kompetensiya, interaktiv metodlar, elektron ta’lim resurslari, aralash ta’lim.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННЫМ ЯЗЫКАМ.

Ашуров Зафаржон, Самаркандский государственный институт иностранных языков (SamDCHTI), доцент кафедры «Гуманитарные науки и информационные технологии».

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье с педагогической точки зрения анализируется методика эффективного использования информационных технологий в очной и дистанционной формах обучения иностранным языкам в системе высшего образования. В нем освещается роль цифровой образовательной среды, электронных образовательных ресурсов, платформ дистанционного обучения, мультимедийных инструментов, интерактивных заданий, вспомогательных технологий на основе искусственного интеллекта и методов смешанного обучения в процессе овладения иностранным языком. В исследовании раскрываются специфические педагогические возможности форм очного и дистанционного обучения, их различия и общие черты, а также значение информационных технологий в формировании коммуникативной компетентности. Также обосновываются методические этапы, дидактические принципы и критерии эффективности использования цифровых инструментов в обучении иностранному языку.

ЦЕЛЬ: проанализировать методику эффективного использования информационных технологий при обучении иностранным языкам в очной и дистанционной формах обучения в системе высшего образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по обучению иностранным языкам, цифровой образовательной среде, электронным образовательным ресурсам и технологиям дистанционного обучения. Использованы аналитический, сравнительный и педагогический методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что цифровая образовательная среда, мультимедийные средства, интерактивные задания и технологии на основе искусственного интеллекта повышают эффективность изучения иностранных языков. Выявлено, что возможности очного и дистанционного обучения способствуют развитию коммуникативной компетентности. Кроме того, использование смешанного обучения и цифровых инструментов активизирует самостоятельную учебную деятельность студентов и обеспечивает индивидуализацию образовательного процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: эффективное использование информационных технологий повышает качество обучения иностранным языкам, обеспечивает гибкость образовательного процесса и способствует развитию коммуникативной компетентности студентов.

Ключевые слова: высшее образование, преподавание иностранных языков, информационные технологии, очное обучение, дистанционное обучение, цифровая образовательная среда, коммуникативная компетенция, интерактивные методы, электронные образовательные ресурсы, смешанное обучение.

IMPROVING THE USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Zafarjon Ashurov, Samarkand State Institute of Foreign Languages (SamDCHTI)
Associate Professor of the Department of Humanities and Information Technologies.

Annotation

INTRODUCTION: from a pedagogical point of view, the article analyzes the methodology of effective use of information technologies in full-time and distance learning of foreign languages in the higher education system. It highlights the role of the digital educational environment, electronic educational resources, distance learning platforms, multimedia tools, interactive tasks, assistive technologies based on artificial intelligence and blended learning methods in the process of learning a foreign language. The study reveals the specific pedagogical possibilities of full-time and distance learning forms, their differences and common features, as well as the importance of information technology in the formation of communicative competence. The methodological stages, didactic principles and criteria for the effectiveness of using digital tools in teaching a foreign language are also substantiated.

AIM: to analyze the methodology of effective use of information technologies in teaching foreign languages in face-to-face and distance learning formats in higher education.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on foreign language teaching, digital learning environments, e-learning resources, and distance education technologies. Analytical, comparative, and pedagogical approaches were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that digital learning environments, multimedia tools, interactive tasks, and AI-based technologies enhance the effectiveness of foreign language acquisition. The pedagogical opportunities of both face-to-face and distance learning contribute to the development of communicative competence. Furthermore, blended learning methods and digital tools promote learner autonomy and support the personalization of the educational process.

CONCLUSION: effective use of information technologies improves the quality of foreign language education, ensures flexibility in the learning process, and contributes to the development of students' communicative competence.

Keywords: higher education, foreign language teaching, information technologies, full-time education, distance education, digital learning environment, communicative competence, interactive methods, electronic educational resources, blended learning.

Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida chet tillarni o'qitish jarayoni yangi bosqichga ko'tarilmoqda. Globallashuv, xalqaro akademik mobillik, ilmiy hamkorlik, raqamli iqtisodiyot va zamonaviy kasbiy faoliyat talablari chet tillarni puxta egallagan, axborot texnologiyalaridan erkin foydalana oladigan, mustaqil fikrlaydigan va kommunikativ kompetensiyaga ega mutaxassislarni tayyorlashni taqozo etmoqda. Ayniqsa, oliy ta'lim

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

muassasalarida chet tillarni o‘qitishda an’anaviy yondashuvlar bilan bir qatorda raqamli texnologiyalar, elektron ta’lim platformalari, multimedia vositalari, virtual muloqot muhiti va masofaviy ta’lim imkoniyatlaridan foydalanish dolzarb metodik masalaga aylanmoqda.

Chet tilini o‘qitish faqat grammatik qoidalarni o‘rgatish yoki lug‘at boyligini oshirish bilan cheklanmaydi. Zamonaviy pedagogik yondashuvda chet tili talabaning kasbiy, madaniy, kommunikativ va axborot kompetensiyasini shakllantiruvchi muhim vosita sifatida qaraladi. Shu sababli chet tilini o‘qitish jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish ta’lim mazmunini boyitish, talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini kuchaytirish, ularning tinglab tushunish, o‘qish, yozish va gapirish ko‘nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Oliy ta’lim tizimida kunduzgi ta’lim shakli bevosita auditoriya mashg‘ulotlari, o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi jonli muloqot, guruhiy ishlash va amaliy mashg‘ulotlar bilan ajralib turadi. Masofaviy ta’lim esa ta’lim jarayonining vaqt va makondan nisbatan mustaqil tashkil etilishi, elektron platformalar orqali o‘quv materiallarini yetkazish, onlayn muloqot va mustaqil o‘zlashtirish imkoniyatlari bilan xarakterlanadi. Har ikki shaklda ham axborot texnologiyalaridan foydalanish o‘ziga xos metodik yondashuvni talab qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi oliy ta’lim tizimida chet tillarni o‘qitishning kunduzgi va masofaviy shakllarida axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasini ilmiy-pedagogik jihatdan tahlil qilish, uning samarali yo‘llari, didaktik tamoyillari va amaliy mexanizmlarini asoslab berishdan iborat.

Tadqiqotda pedagogik tahlil, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, kuzatish, umumlashtirish, metodik modellashtirish hamda ta’lim jarayonida qo‘llaniladigan raqamli vositalarning didaktik imkoniyatlarini baholash usullaridan foydalanildi. Shuningdek, chet tillarni o‘qitishda kommunikativ, kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatga asoslangan yondashuvlar metodologik asos sifatida olindi.

Maqolada kunduzgi va masofaviy ta’lim shakllarida axborot texnologiyalaridan foydalanish jarayoni uch asosiy yo‘nalishda tahlil qilindi: birinchidan, axborot texnologiyalarining chet tilini o‘qitishdagi didaktik vazifalari; ikkinchidan, raqamli vositalardan foydalanishning metodik bosqichlari; uchinchidan, kunduzgi va masofaviy ta’lim sharoitida ularning samaradorligini ta’minlovchi pedagogik omillar.

Axborot texnologiyalari chet tilini o‘qitishda ta’lim mazmunini vizuallashtirish, o‘quv materialini interaktiv shaklda taqdim etish, talabalarni faol muloqotga jalb qilish, individual ta’lim trayektoriyasini yaratish va bilimlarni nazorat qilish imkonini beradi. An’anaviy dars jarayonida o‘qituvchi asosiy axborot manbai sifatida namoyon bo‘lsa, raqamli ta’lim muhitida talaba mustaqil axborot izlovchi, tahlil qiluvchi va undan amaliy foydalanadigan subyektga aylanadi.

Chet tilini o‘qitishda axborot texnologiyalarining asosiy pedagogik vazifalari quyidagilardan iborat: o‘quv materialini multimediaviy shaklda taqdim etish; autentik audio va video materiallardan foydalanish; onlayn lug‘atlar, korpuslar va tarjima vositalari yordamida leksik kompetensiyani rivojlantirish; test va topshiriqlar orqali bilimlarni tezkor nazorat qilish; talabalarning mustaqil ishlashini tashkil etish; o‘qituvchi va talaba o‘rtasida doimiy teskari aloqani ta’minlash.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Axborot texnologiyalarining yana bir muhim jihati shundaki, ular chet tilini o‘qitishda real kommunikativ muhitga yaqin sharoit yaratadi. Masalan, videokonferensiyalar, onlayn munozaralar, forumlar, elektron pochta orqali yozishmalar, virtual taqdimotlar va xalqaro ta’lim platformalari talabalarni chet tilida amaliy muloqot qilishga undaydi. Bu esa kommunikativ kompetensiyaning shakllanishiga xizmat qiladi.

Kunduzgi ta’lim shaklida axborot texnologiyalari, avvalo, auditoriya mashg‘ulotlarining samaradorligini oshirish vositasi sifatida qo‘llaniladi. Bunda o‘qituvchi raqamli resurslardan darsning turli bosqichlarida foydalanishi mumkin: yangi mavzuni tushuntirishda, mustahkamlashda, amaliy mashqlarni bajarishda, talabalarning bilimini nazorat qilishda va mustaqil ish topshiriqlarini tashkil etishda.

Kunduzgi mashg‘ulotlarda multimedia taqdimotlari, interaktiv doskalar, audio va video materiallar, elektron lug‘atlar, onlayn testlar, mobil ilovalar, ta’lim platformalari va virtual laboratoriyalar samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Masalan, tinglab tushunish ko‘nikmasini rivojlantirishda autentik audio materiallardan foydalanish talabalarni chet tilining tabiiy talaffuzi, intonatsiyasi va nutq sur’ati bilan tanishtiradi. Video materiallar esa nafaqat tilni, balki madaniy kontekstni ham o‘zlashtirish imkonini beradi.

Kunduzgi ta’limda axborot texnologiyalaridan foydalanishning muhim metodik sharti — ularni darsning maqsadi va mazmuni bilan uyg‘unlashtirishdir. Texnologiya darsning bezagi emas, balki didaktik vazifani bajaruvchi vosita bo‘lishi kerak. Agar multimedia taqdimoti mavzuni tushunishga yordam bermasa yoki interaktiv topshiriq talabaning nutqiy faoliyatini faollashtirmasa, bunday texnologiyadan foydalanish kutilgan natijani bermaydi.

Chet tili darsida axborot texnologiyalaridan foydalanish quyidagi bosqichlarda tashkil etilishi mumkin: Birinchi bosqich — tayyorgarlik bosqichi. Bu bosqichda o‘qituvchi dars maqsadini belgilaydi, mavzuga mos raqamli materiallarni tanlaydi, topshiriqlarni ishlab chiqadi va baholash mezonlarini aniqlaydi. Ikkinchi bosqich — motivatsion bosqich. Bu jarayonda talabalarning mavzuga qiziqishini oshirish uchun qisqa video, rasm, muammoli savol, interaktiv so‘rovnoma yoki onlayn testdan foydalaniladi. Uchinchi bosqich — asosiy o‘quv faoliyati bosqichi. Talabalar matn, audio, video yoki interaktiv material asosida individual, juftlikda yoki guruhda ishlaydi. Bu bosqichda gapirish, yozish, o‘qish va tinglab tushunish ko‘nikmalari uyg‘un rivojlantiriladi. To‘rtinchi bosqich — refleksiya va baholash bosqichi. Dars oxirida talabalar o‘z faoliyatini tahlil qiladi, elektron test yoki qisqa yozma topshiriq orqali o‘zlashtirish darajasi aniqlanadi.

Kunduzgi ta’limda axborot texnologiyalaridan foydalanish talabalarning faolligini oshiradi, darsni jonlantiradi, mustaqil fikrlashni rivojlantiradi va chet tilida muloqotga bo‘lgan psixologik to‘siqlarni kamaytiradi. Ayniqsa, kichik guruhlarda ishlash, onlayn viktorinalar, loyiha ishlari, elektron portfolio va virtual taqdimotlar talabalarning ijodiy yondashuvini kuchaytiradi.

Masofaviy ta’lim shaklida axborot texnologiyalari ta’lim jarayonining asosiy tashkiliy-metodik poydevorini tashkil etadi. Bunda o‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi muloqot elektron platformalar, videokonferensiya vositalari, chatlar, forumlar, elektron pochta va

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

bulutli xizmatlar orqali amalga oshiriladi. Shuning uchun masofaviy ta'limda o'qituvchining raqamli-pedagogik kompetensiyasi alohida ahamiyat kasb etadi.

Masofaviy chet tili darslari sinxron va asinxron shakllarda tashkil etiladi. Sinxron ta'limda o'qituvchi va talabalar bir vaqtda onlayn muloqotga kirishadi. Bunda videodarslar, onlayn seminarlar, virtual munozaralar va jonli suhbatlar tashkil etiladi. Asinxron ta'limda esa talaba o'quv materiallarini o'ziga qulay vaqtda o'zlashtiradi, topshiriqlarni platformaga joylaydi, forumlarda fikr bildiradi va o'qituvchidan teskari aloqa oladi.

Masofaviy chet tili ta'limida o'quv materiallarini qisqa, tushunarli, bosqichma-bosqich va interaktiv shaklda taqdim etish muhimdir. Uzoq matnli ma'ruzalar yoki faqat nazariy materiallar talabaning qiziqishini pasaytirishi mumkin. Shu sababli video darslar, audio topshiriqlar, infografikalar, elektron mashqlar, onlayn testlar, virtual lug'atlar va interaktiv taqdimotlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Masofaviy ta'limda chet tilini o'qitishning samarali metodikasi quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: aniq o'quv maqsadini belgilash; har bir mavzu bo'yicha raqamli materiallarni tizimlashtirish; talabalarga mustaqil topshiriqlar berish; yozma va og'zaki nutqni rivojlantiruvchi topshiriqlarni uyg'unlashtirish; muntazam teskari aloqani ta'minlash; baholash mezonlarini oldindan e'lon qilish.

Masofaviy ta'limda eng katta xavflardan biri talabaning passiv kuzatuvchiga aylanib qolishidir. Buning oldini olish uchun o'qituvchi talabalarni faol ishtirok etishga undaydigan metodlardan foydalanishi lozim. Masalan, qisqa savol-javoblar, onlayn debatlar, rolli o'yinlar, guruhiy loyiha ishlari, video javoblar, audio yozuvlar, elektron esse va taqdimotlar talabaning til faoliyatini faollashtiradi.

Masofaviy ta'limda gapirish ko'nikmasini rivojlantirish alohida metodik yondashuvni talab qiladi. Chunki ayrim talabalar texnik muammolar, internet sifati, psixologik tortinchoqlik yoki kamera oldida gapirishdagi noqulaylik sababli faol ishtirok etmasligi mumkin. Bunday holatda o'qituvchi talabaga oldindan tayyorlanish imkonini berishi, qisqa audio yoki video topshiriqlar berishi, kichik guruhli suhbat xonalaridan foydalanishi va baholashda rag'batlantiruvchi yondashuvni qo'llashi maqsadga muvofiqdir.

Zamonaviy oliy ta'limda kunduzgi va masofaviy ta'lim shakllarini bir-biriga qarama-qarshi qo'yish to'g'ri emas. Aksincha, ularning samarali jihatlarini uyg'unlashtirish orqali aralash ta'lim modelini shakllantirish mumkin. Aralash ta'limda auditoriya mashg'ulotlari, mustaqil ish, onlayn platforma, elektron resurslar va masofaviy muloqot bir butun pedagogik tizim sifatida ishlaydi.

Chet tilini o'qitishda aralash ta'lim modeli juda samarali hisoblanadi. Chunki chet tili amaliy ko'nikmalarni talab qiladigan fan bo'lib, unda jonli muloqot ham, mustaqil mashq ham muhim ahamiyatga ega. Auditoriyada talaba o'qituvchi va guruhdoshlari bilan bevosita muloqot qiladi, masofaviy platformada esa qo'shimcha mashqlarni bajaradi, audio va video materiallar bilan ishlaydi, yozma topshiriqlarni yuboradi va o'z bilimini mustahkamlaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Aralash ta'lim modelida darsdan oldingi, dars jarayonidagi va darsdan keyingi faoliyat aniq rejalashtirilishi kerak. Darsdan oldin talaba platformada mavzuga oid video yoki matn bilan tanishadi. Auditoriyada esa asosiy e'tibor muhokama, amaliy mashq, rolli o'yin va kommunikativ vazifalarga qaratiladi. Darsdan keyin esa talaba mustaqil topshiriqlarni bajaradi, test yechadi, yozma ish tayyorlaydi yoki audio javob yozadi.

Bunday yondashuv "flipped classroom", ya'ni "teskari sinf" metodikasi bilan ham uyg'unlashadi. Bu metodda nazariy material talaba tomonidan oldindan mustaqil o'zlashtiriladi, auditoriya vaqti esa amaliy faoliyatga ajratiladi. Chet tilini o'qitishda bu metod juda foydali, chunki dars vaqtida talabalar ko'proq gapirish, muhokama qilish va tilni amalda qo'llash imkoniga ega bo'ladi.

Axborot texnologiyalaridan foydalanish samarali bo'lishi uchun u ma'lum didaktik tamoyillarga asoslanishi lozim. Birinchi tamoyil — maqsadga muvofiqlik tamoyilidir. Har bir raqamli vosita aniq o'quv maqsadiga xizmat qilishi kerak. Masalan, video material tinglab tushunishni rivojlantirishga, onlayn forum yozma nutqni shakllantirishga, videokonferensiya esa og'zaki kommunikatsiyani rivojlantirishga yo'naltirilishi lozim.

Ikkinchi tamoyil — interaktivlik tamoyilidir. Raqamli texnologiyalar faqat axborot berish vositasi emas, balki talabaning faol ishtirokini ta'minlovchi didaktik mexanizm bo'lishi kerak. Interaktiv topshiriqlar, testlar, muhokamalar, virtual taqdimotlar va guruhiy loyihalar talabalarni o'quv jarayonining faol subyektiga aylantiradi.

Uchinchi tamoyil — individuallashtirish tamoyilidir. Axborot texnologiyalari har bir talabaning bilim darajasi, qiziqishi, o'zlashtirish tezligi va ehtiyojiga mos topshiriqlar berish imkonini yaratadi. Masalan, kuchli talabalar uchun murakkab matnlar va ijodiy topshiriqlar, qiyinchilikka duch kelayotgan talabalar uchun esa qo'shimcha tushuntirishlar va mashqlar berilishi mumkin.

To'rtinchi tamoyil — tizimlilik tamoyilidir. Raqamli resurslardan foydalanish tasodifiy bo'lmasligi, balki o'quv dasturi, mavzular ketma-ketligi va baholash tizimi bilan bog'langan bo'lishi zarur. Har bir elektron material umumiy ta'lim maqsadiga xizmat qilishi lozim.

Beshinchi tamoyil — teskari aloqa tamoyilidir. Talaba bajargan topshirig'i bo'yicha o'z vaqtida izoh, baho va tavsiya olishi kerak. Ayniqsa, chet tilini o'qitishda xatolar ustida ishlash, talaffuz, grammatika va uslubiy kamchiliklarni ko'rsatish katta ahamiyatga ega.

Chet tilini o'qitishning asosiy maqsadi talabalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdir. Kommunikativ kompetensiya til bilimlari, nutqiy ko'nikmalar, ijtimoiy-madaniy bilimlar, strategik fikrlash va muloqot vaziyatida til vositalaridan to'g'ri foydalanish qobiliyatini o'z ichiga oladi.

Axborot texnologiyalari kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishda keng imkoniyatlarga ega. Masalan, onlayn suhbatlar talabalarning real vaqt rejimida fikr bildirish ko'nikmasini rivojlantiradi. Forumlar va bloglar yozma nutqni shakllantiradi. Audio yozuvlar talaffuz va intonatsiya ustida ishlashga yordam beradi. Video topshiriqlar esa og'zaki nutq, taqdimot qilish va o'z fikrini erkin ifodalash malakasini rivojlantiradi.

Kunduzgi ta'limda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish uchun axborot texnologiyalari yordamida muammoli vaziyatlar, rolli o'yinlar, video asosidagi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

muhokamalar va guruhiy loyihalar tashkil etish mumkin. Masofaviy ta'limda esa videokonferensiya, virtual guruhlar, elektron muloqot va onlayn taqdimotlar muhim ahamiyatga ega.

Chet tilini o'qitishda kommunikativ topshiriqlar hayotiy vaziyatlarga yaqin bo'lishi kerak. Masalan, talabalarga "xalqaro konferensiyada o'z mutaxassisligini tanishtirish", "xorijiy hamkor bilan elektron yozishma olib borish", "ilmiy maqola annotatsiyasini chet tilida tayyorlash", "akademik taqdimot qilish" kabi topshiriqlar berilishi mumkin. Bu topshiriqlar talabaning nafaqat til bilimini, balki kasbiy kommunikativ tayyorgarligini ham rivojlantiradi.

Oliy ta'limda mustaqil ta'lim talabaning kasbiy va shaxsiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Chet tilini o'rganishda mustaqil mashq qilish, muntazam lug'at boyligini oshirish, audio va video materiallarni tinglash, matn o'qish va yozma topshiriqlar bajarish zarur. Axborot texnologiyalari bu jarayonni tizimli, nazorat qilinadigan va samarali tashkil etish imkonini beradi.

Mustaqil ta'lim jarayonida talabalar elektron platformada joylashtirilgan o'quv materiallari, testlar, topshiriqlar, videodarslar, elektron lug'atlar va qo'shimcha manbalar bilan ishlaydi. O'qituvchi esa ularning faoliyatini kuzatadi, maslahat beradi, baholaydi va yo'naltiradi.

Mustaqil ta'limni samarali tashkil etish uchun topshiriqlar aniq, o'lchab bo'ladigan va natijaga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Masalan, "matnni o'qing" degan umumiy topshiriq o'rniga "matndan beshta asosiy fikrni ajrating, yangi so'zlar ro'yxatini tuzing va matn mazmuni bo'yicha qisqa xulosa yozing" kabi aniq topshiriq berilishi maqsadga muvofiqdir.

Axborot texnologiyalari asosida mustaqil ta'limni tashkil etishda elektron portfolio muhim vosita bo'lishi mumkin. Elektron portfolio talabaning yozma ishlari, audio javoblari, taqdimotlari, test natijalari va ijodiy topshiriqlarini jamlaydi. Bu esa talabaning rivojlanish dinamikasini kuzatish va baholash imkonini beradi.

Chet tilini o'qitishda baholash jarayoni faqat yakuniy nazorat bilan cheklanmasligi kerak. Zamonaviy yondashuvda diagnostik, joriy, oraliq va yakuniy baholash tizimi qo'llaniladi. Axborot texnologiyalari bu jarayonni tezkor, shaffof va tizimli tashkil etishga yordam beradi.

Onlayn testlar grammatika, leksika, o'qib tushunish va tinglab tushunish bo'yicha bilimlarni baholashda qulay vositadir. Yozma topshiriqlar, esse, tarjima, annotatsiya va akademik yozuv ishlari esa talabaning yozma nutq kompetensiyasini aniqlashga xizmat qiladi. Og'zaki nutqni baholashda video javoblar, onlayn suhbatlar, taqdimotlar va debatlar samarali hisoblanadi.

Baholash jarayonida mezonlarning aniqligi muhim ahamiyatga ega. Talaba qanday mezonlar asosida baholanishini oldindan bilishi kerak. Masalan, og'zaki taqdimot baholashida mazmun, talaffuz, grammatik to'g'rilik, leksik boylik, nutq ravonligi va kommunikativ ta'sirchanlik mezonlari belgilanishi mumkin.

Axborot texnologiyalari baholashda teskari aloqa sifatini ham oshiradi. O'qituvchi elektron platformada talabaning ishiga izoh qoldirishi, xatolarni ko'rsatishi, qo'shimcha

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

tavsiyalar berishi mumkin. Bu esa talabaga o‘z xatolarini tahlil qilish va keyingi topshiriqlarda yaxshiroq natija ko‘rsatish imkonini beradi.

Oliy ta’lim tizimida chet tillarni o‘qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish bir qator muammolar bilan ham bog‘liq. Ulardan biri texnik infratuzilmaning yetarli darajada bo‘lmasligi, internet sifati, kompyuter va texnik vositalar bilan ta’minlanganlik darajasining turlicha ekanligidir. Bu muammo ayniqsa masofaviy ta’limda yaqqol seziladi.

Ikkinchi muammo — o‘qituvchilarning raqamli pedagogik kompetensiyasi bilan bog‘liq. Har bir o‘qituvchi texnologiyadan foydalanishi mumkin, ammo uni metodik jihatdan to‘g‘ri qo‘llash alohida tayyorgarlikni talab qiladi. Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida chet tili o‘qituvchilari uchun raqamli didaktika, elektron resurs yaratish, onlayn baholash, masofaviy dars dizayni bo‘yicha muntazam seminar va treninglar tashkil etilishi zarur.

Uchinchi muammo — talabalarning o‘zini o‘zi boshqarish ko‘nikmasining yetarli emasligidir. Masofaviy ta’limda talaba mustaqil ishlash, vaqtni rejalashtirish va topshiriqlarni o‘z vaqtida bajarish mas’uliyatiga ega bo‘lishi kerak. Buning uchun o‘qituvchi aniq muddatlar, bosqichma-bosqich topshiriqlar, eslatmalar va motivatsion mexanizmlardan foydalanishi lozim.

To‘rtinchi muammo — raqamli resurslarning sifati bilan bog‘liq. Har qanday internet materiali ta’limiy maqsadga mos kelavermaydi. O‘qituvchi materiallarni tanlashda ularning ilmiyligi, til darajasiga mosligi, madaniy xolisligi, metodik maqsadga muvofiqligi va interaktivlik darajasini hisobga olishi kerak.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun oliy ta’lim muassasalarida raqamli ta’lim muhitini rivojlantirish, o‘qituvchilarning malakasini oshirish, sifatli elektron ta’lim resurslarini yaratish, talabalar uchun raqamli savodxonlik bo‘yicha yo‘riqnomalar ishlab chiqish va ta’lim jarayonida metodik monitoringni yo‘lga qo‘yish zarur.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, oliy ta’lim tizimida chet tillarni o‘qitishning kunduzgi va masofaviy shakllarida axborot texnologiyalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirish, talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini rivojlantirish, kommunikativ kompetensiyani shakllantirish va ta’lim jarayonini individuallashtirishda muhim omil hisoblanadi.

Kunduzgi ta’limda axborot texnologiyalari dars jarayonini boyituvchi, muloqotni faollashtiruvchi va amaliy mashg‘ulotlarni samarali tashkil etuvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Masofaviy ta’limda esa ular ta’lim jarayonining asosiy tashkiliy-metodik platformasiga aylanadi. Shu sababli har ikki shaklda ham axborot texnologiyalaridan foydalanish tasodifiy emas, balki maqsadli, tizimli va metodik asoslangan bo‘lishi kerak.

Chet tilini o‘qitishda raqamli texnologiyalar faqat texnik vosita sifatida emas, balki pedagogik jarayonni modernizatsiya qiluvchi omil sifatida qaralishi lozim. Ular ta’limning interaktivligi, ochiqligi, moslashuvchanligi va amaliy yo‘naltirilganligini ta’minlaydi. Ayniqsa, aralash ta’lim modeli kunduzgi va masofaviy shakllarning eng samarali jihatlarini birlashtirib, chet tilini o‘qitishda yuqori natijalarga erishish imkonini beradi.

Oliy ta’lim tizimida chet tillarni o‘qitishning kunduzgi va masofaviy shakllarida axborot texnologiyalaridan foydalanish zamonaviy pedagogikaning muhim

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

yo‘nalishlaridan biridir. Axborot texnologiyalari chet tilini o‘qitishda ta’lim mazmunini boyitadi, talabalarning til o‘rganishga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, mustaqil ta’limni rivojlantiradi, kommunikativ kompetensiyani shakllantiradi va baholash jarayonini takomillashtiradi.

Kunduzgi ta’limda axborot texnologiyalari auditoriya mashg‘ulotlarini interaktiv, ko‘rgazmali va amaliy yo‘naltirilgan shaklda tashkil etishga xizmat qiladi. Masofaviy ta’limda esa ular o‘quv materiallarini yetkazish, muloqotni tashkil etish, topshiriqlarni bajarish, nazorat va baholashni amalga oshirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Har ikki holatda ham texnologiyadan foydalanish dars maqsadi, talabalarning tayyorgarlik darajasi, o‘quv materialining mazmuni va kutilayotgan natijalar bilan uzviy bog‘liq bo‘lishi zarur.

Tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin: birinchidan, chet tillarni o‘qitishda axborot texnologiyalaridan foydalanish o‘qituvchi va talaba faoliyatining mazmunini o‘zgartirib, ta’lim jarayonini yanada interaktiv va shaxsga yo‘naltirilgan qiladi. Ikkinchidan, kunduzgi va masofaviy ta’lim shakllarida raqamli vositalardan foydalanish metodikasi bir xil emas; kunduzgi ta’limda ular yordamchi va faollashtiruvchi vosita bo‘lsa, masofaviy ta’limda asosiy ta’limiy muhit vazifasini bajaradi. Uchinchidan, chet tilini o‘qitishda axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish uchun o‘qituvchining raqamli-pedagogik kompetensiyasi, sifatli elektron resurslar, aniq baholash mezonlari va muntazam teskari aloqa muhim ahamiyatga ega. To‘rtinchidan, aralash ta’lim modeli chet tillarni o‘qitishda eng maqbul yondashuvlardan biri bo‘lib, u auditoriya muloqoti va masofaviy mustaqil ta’lim imkoniyatlarini uyg‘unlashtiradi. Beshinchidan, oliy ta’limda chet tillarni o‘qitishning samaradorligini oshirish uchun raqamli ta’lim resurslarini yaratish, o‘qituvchilar malakasini oshirish, talabalarning raqamli savodxonligini rivojlantirish va ta’lim jarayonida innovatsion metodlarni keng qo‘llash zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risidagi Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF–5847-son Farmoni “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-maydagi PQ–5117-son Qarori “O‘zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o‘rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
5. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: Fan, 2006.
6. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Moliya, 2003.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

7. Ashurov Z.R. Oliy ta'lim tizimida chet tillarni o'qitishning kunduzgi va masofaviy shakllarida axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. Avtoreferat. 2025.
8. Galskova N.D., Gez N.I. Teoriya obucheniya inostrannym yazykam. Lingvodidaktika i metodika. — Moskva: Akademiya, 2006.
9. Polat E.S. Novye pedagogicheskie i informatsionnye texnologii v sisteme obrazovaniya. — Moskva: Akademiya, 2010.
10. Richards J.C., Rodgers T.S. Approaches and Methods in Language Teaching. — Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
11. Harmer J. The Practice of English Language Teaching. — London: Pearson Education, 2015.
12. Warschauer M. Computer-Assisted Language Learning: An Introduction. — New York: Cambridge University Press, 2012.
13. Dudeney G., Hockly N. How to Teach English with Technology. — London: Pearson Longman, 2007.
14. Kukulska-Hulme A. Mobile Assisted Language Learning. — London: Routledge, 2018.
15. Anderson T. The Theory and Practice of Online Learning. — Edmonton: AU Press, 2008.
16. Bates A.W. Teaching in a Digital Age. — Vancouver: Tony Bates Associates, 2019.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

XX ASR MUSIQASIDA ALT VA ORKESTR UCHUN KONSERT JANRINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI MASALASIGA DOIR.

Ovchinnikova A.D. O‘zbekiston Davlat konservatoriyasi “Torli cholg‘ular” kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: XX asr alt ijrochiligi san’ati taraqqiyotida muhim bosqich bo‘ldi. Mashhur ijrochilar, pedagoglar va bastakorlarning faoliyati natijasida cholg‘uning texnik hamda badiiy imkoniyatlari sezilarli darajada kengaydi. Alt uchun yaratilgan ko‘plab konsertlarning paydo bo‘lishi mustaqil yakkaxon repertuar shakllanishiga va altning jahon musiqa madaniyatidagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qildi.

MAQSAD: XX asrda alt va orkestr uchun konsert janrining rivojlanish bosqichlarini o‘rganish, muhim asarlarning o‘ziga xos xususiyatlarini aniqlash hamda ularning zamonaviy alt ijrochiligi shakllanishidagi ahamiyatini belgilash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot materiali sifatida XX asrning mahalliy va xorijiy bastakorlari tomonidan yaratilgan alt konsertlari hamda alt ijrochiligi tarixiga bag‘ishlangan ilmiy manbalar xizmat qildi. Tadqiqotda tarixiy-musiqiy, qiyosiy-tahliliy va janriy-uslubiy metodlardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari XX asr davomida alt san’atining rivojlanishi repertuarning kengayishi va ijrochilik imkoniyatlarining ortishi bilan kechganligini ko‘rsatdi. Mashhur altchilar faoliyati yangi asarlarning yaratilishiga katta turtki berdi. Uilyam Uolton, Paul Hindemit, Bela Bartok, Boris Zeydman, Grigoriy Gamburg va Revol Bunin konsertlari alt repertuarini boyitib, cholg‘uning yangi texnik, tembr va badiiy imkoniyatlarini namoyon etdi.

XULOSA: XX asrda alt uchun konsert janrining rivojlanishi ijrochilik san’ati taraqqiyotining muhim bosqichlaridan biri bo‘ldi. Ijrochilar, pedagoglar va bastakorlar faoliyati natijasida alt boy badiiy imkoniyatlarga ega mustaqil yakkaxon cholg‘u sifatida shakllandi. Ushbu davrda yaratilgan repertuar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini saqlab qolgan va zamonaviy konsert amaliyotida muhim o‘rin egallaydi.

Kalit so‘zlar: alt, alt ijrochiligi, alt uchun konsert, XX asr musiqasi, ijrochilik mahorati, repertuar, Paul Hindemit, Uilyam Uolton, Bela Bartok, Vadim Borisovskiy.

К ВОПРОСУ О СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ ЖАНРА КОНЦЕРТА ДЛЯ АЛЬТА С ОРКЕСТРОМ В МУЗЫКЕ XX ВЕКА.

Овчинникова А.Д., Педагог кафедры «Струнные инструменты», Государственной консерватории Узбекистана.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: XX век стал важнейшим этапом в истории развития альтового искусства. Благодаря деятельности выдающихся исполнителей, педагогов и композиторов значительно расширились технические и художественные возможности инструмента. Появление многочисленных концертов для альта с

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

оркестром способствовало формированию самостоятельного сольного репертуара и укреплению позиций альта в мировой музыкальной культуре.

ЦЕЛЬ: основные этапы развития концертного жанра для альта в XX веке, выявить особенности наиболее значительных произведений и определить их роль в становлении современного альтового исполнительства.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: материалом исследования послужили концерты для альта с оркестром зарубежных и отечественных композиторов XX века, а также научные труды, посвящённые истории альтового исполнительства. В работе использованы историко-музыкальный, сравнительно-аналитический и жанрово-стилевой методы исследования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: проведённый анализ показал, что развитие альтового искусства в XX веке сопровождалось значительным расширением репертуара и совершенствованием исполнительских возможностей инструмента. Особое значение имела деятельность выдающихся альтистов, способствовавших появлению новых произведений. Концерты Уильяма Уолтона, Пауля Хиндемита, Белы Бартока, Бориса Зейдмана, Григория Гамбурга и Револя Бунина существенно обогатили альтовую литературу, продемонстрировав новые тембровые, технические и художественные возможности альта.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие концертного жанра для альта в XX веке стало важным этапом эволюции исполнительского искусства. Благодаря деятельности исполнителей, педагогов и композиторов альт утвердился как полноценный сольный инструмент, обладающий богатым художественным потенциалом. Созданный в этот период репертуар сохраняет свою актуальность и занимает важное место в современной концертной практике.

Ключевые слова: альт, альтовое исполнительство, концерт для альта, музыкальное искусство XX века, исполнительское мастерство, репертуар, Пауль Хиндемит, Уильям Уолтон, Бела Барток, Вадим Борисовский.

ON THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE VIOLA CONCERTO GENRE IN TWENTIETH-CENTURY MUSIC.

Ovchinnikova A.D., Teacher of the String Instruments Department State Conservatory of Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the twentieth century became a crucial period in the development of viola performance art. Owing to the activities of outstanding performers, educators, and composers, the technical and expressive capabilities of the instrument expanded considerably. The emergence of numerous viola concertos contributed to the formation of an independent solo repertoire and strengthened the position of the viola in world musical culture.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

AIM: to examine the main stages in the development of the viola concerto genre during the twentieth century, identify the distinctive features of major works, and determine their significance in the formation of modern viola performance practice.

MATERIALS AND METHODS: the research is based on viola concertos by prominent twentieth-century composers as well as scholarly studies devoted to the history of viola performance. Historical, comparative-analytical, and genre-stylistic research methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis demonstrates that the development of viola performance in the twentieth century was accompanied by a substantial expansion of the repertoire and enhancement of the instrument's technical possibilities. The activities of distinguished violists played a decisive role in inspiring composers to create new works. Concertos by William Walton, Paul Hindemith, Bela Bartok, Boris Zeidman, Grigory Hamburg, and Revol Bunin enriched the viola repertoire and revealed new technical, timbral, and artistic dimensions of the instrument.

CONCLUSION: the development of the viola concerto genre in the twentieth century represents an important stage in the evolution of instrumental performance. Through the contributions of performers, teachers, and composers, the viola established itself as a fully independent solo instrument with extensive artistic potential. The repertoire created during this period remains relevant and occupies a significant place in contemporary concert practice.

Keywords: viola, viola performance, viola concerto, twentieth-century music, performance practice, repertoire, Paul Hindemith, William Walton, Bela Bartok, Vadim Borisovsky.

Жанр инструментального концерта на протяжении длительного времени служил одним из важнейших средств утверждения сольного начала в академической музыкальной культуре. Однако в истории смычковых инструментов процесс формирования концертного репертуара протекал неравномерно, что особенно наглядно проявилось в судьбе альта. Находясь в течение столетий в тени скрипки и виолончели, альт сохранял преимущественно функционально-ансамблевое назначение, что обусловило его позднее вхождение в сферу сольного концертирования.

Особое значение в этом процессе приобретает жанр концерта для альта с оркестром, в котором наиболее полно реализуются как технический, так и художественно-смысловой потенциал инструмента. Концертная форма позволяет проследить эволюцию роли альта — от эпизодического солирования к концептуально выстроенному образу солиста, наделённого индивидуальной драматургией и тембровой автономией. В то же время специфика альтового звучания способствует возникновению новых моделей взаимодействия между солирующим инструментом и оркестром, отличающихся от традиционных скрипичных и виолончельных парадигм.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Период активного становления сольного альтового исполнительства относится преимущественно к середине XIX столетия, однако данный процесс носил затяжной и неоднородный характер. На протяжении длительного времени альт воспринимался преимущественно как инструмент оркестрового или камерного ансамбля, выполняющий внутренне-фактурные, гармонически опорные функции. Его участие в сольной практике оставалось эпизодическим и не получало системного развития, что существенно замедляло процесс жанровой и исполнительской эмансипации инструмента.

Несмотря на то что эволюция альта в конструктивном и техническом аспектах в целом следовала общим закономерностям развития смычковых оркестровых инструментов, его художественный статус долгое время оставался вторичным. Причины подобного положения носят комплексный характер и обусловлены целым рядом факторов. Среди них следует выделить отсутствие устойчивых альтовых исполнительских традиций, ограниченность специализированного репертуара, а также несовершенство ранних инструментальных моделей, не обеспечивавших необходимой яркости и проекционности звучания в сольном контексте.

До середины XX века жанр концерта для альта с оркестром не занимал заметного места в композиторской практике и рассматривался скорее как исключение, нежели как устоявшаяся форма. Немногочисленные произведения, в которых альт выступает в роли солирующего инструмента, носят экспериментальный или переходный характер и не формируют непрерывной жанровой линии. Тем не менее именно эти сочинения заложили фундамент для последующего осмысления выразительных возможностей альта. К их числу относятся концерты и концертные формы, в которых альт постепенно выходит за рамки аккомпанирующей функции и приобретает индивидуализированный темброво-драматургический облик.

Особое значение имеют сочинения, в которых композиторы стремились раскрыть лирико-философский потенциал альта, его способность к углублённому интонационному высказыванию и тембровой рефлексии. Именно в таких произведениях формируется представление об альте как о самостоятельном художественном носителе, способном к масштабному симфоническому диалогу с оркестром. В этом контексте показательно, что многие ранние сочинения для альта находятся на стыке жанров — между симфонией, концертной симфонией и программным оркестровым произведением, что свидетельствует о поиске адекватной формы для нового солирующего амплуа инструмента.

Несмотря на отсутствие устойчивой традиции сольного альтового исполнительства вплоть до середины XX столетия, в истории музыкальной культуры можно выделить ряд произведений, сыгравших значимую роль в постепенном утверждении альта как солирующего инструмента. Эти сочинения, возникшие в различные исторические периоды, не формируют целостной

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

жанровой линии, однако отражают процесс медленного, но последовательного расширения художественных и выразительных возможностей инструмента.

Существенную роль в развитии и обновлении альтового репертуара играет фактор исполнительского профессионализма, поскольку именно исполнитель нередко становится инициатором жанровых и стилистических преобразований. В XX веке данная закономерность проявилась особенно отчётливо: деятельность выдающихся альтистов способствовала не только расширению репертуара, но и принципиальному пересмотру художественного статуса альта как солирующего инструмента.

Особое значение в этом процессе имела фигура П. Хиндемита, чьё творчество объединило в себе исполнительскую и композиторскую практику. Его деятельность стала своеобразным катализатором формирования нового взгляда на альт, как на инструмент, обладающий самостоятельной художественной ценностью и широким выразительным потенциалом. Важный вклад в становление альтового искусства внесли также У. Примроуз и Т. Циммерман, чьё исполнительское мастерство и активная концертная деятельность способствовали популяризации альта на международной сцене и стимулировали интерес композиторов к созданию новых сочинений.

В отечественной исполнительской традиции ключевую роль сыграли В. Борисовский, Ф. Дружинин и Ю. Башмет, чья деятельность оказала определяющее влияние на формирование профессиональной альтовой школы. Благодаря их интерпретационным поискам, педагогической работе и сотрудничеству с современными композиторами альт окончательно утвердился в качестве полноценного сольного инструмента, способного к масштабному концертному и симфоническому высказыванию.

Следствием этого процесса стало активное обращение композиторов XX века к альту в различных жанрах — от камерных сочинений до концертных и симфонических форм. Альтовое искусство вступает в период расцвета, в рамках которого инструмент начинает восприниматься не только как участник ансамбля или оркестровой фактуры, но и как самостоятельный носитель индивидуального художественного образа. В связи с этим существенно возрастают требования к исполнителю: наряду с безупречной технической оснащённостью от него требуется глубокое владение тембровыми ресурсами инструмента, способность к многоплановой образной интерпретации и раскрытию уникальной темброво-интонационной природы альта.

В результате данных процессов в XX веке формируются высокопрофессиональные альтовые школы, отличающиеся стилистическим многообразием и устойчивыми исполнительскими традициями. Именно в этой среде окончательно складываются предпосылки для активного развития жанра концерта для альта с оркестром, который становится одной из ведущих форм художественного самовыражения инструмента.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Особое место в истории альтового концерта XX века занимает концерт для альта с оркестром Уильям Уолтон, по праву считающийся одним из наиболее часто исполняемых произведений данного жанра. Сочинение было создано и посвящено Кристабели Макларен, оказавшей значительное влияние на эмоционально-образный строй произведения. Первоначально концерт предназначался для выдающегося британского альтиста Лайонел Тертис, однако исполнитель отказался от его премьерного исполнения, сочтя музыкальный язык сочинения чрезмерно модернистским для своего времени.

Премьерное исполнение концерта состоялось в 1929 году и было осуществлено Пауль Хиндемит, чья интерпретация сыграла решающую роль в признании произведения и закреплении его в концертном репертуаре. Несмотря на сохранение традиционной трёхчастной циклической формы, внутреннее содержание и характер каждой части свидетельствуют о новаторском подходе композитора к трактовке жанра.

Первая часть — Andante comodo — носит лирико-созерцательный характер и отличается сложной ритмической организацией, насыщенной синкопированными структурами. Гармонический язык данной части характеризуется повышенной хроматизацией и своеобразной модальностью, в которой прослеживаются интонационные и ритмические аллюзии, восходящие к джазовой стилистике. Вторая часть — Vivo — представляет собой виртуозное скерцозное движение с частыми метрическими сменами и подвижной фактурой. Здесь особенно ярко проявляется принцип соревновательного диалога между солистом и оркестром, основанный на контрасте тембров, динамики и артикуляционных приёмов. Обилие скачкообразных штрихов и технически насыщенных пассажей предъявляет к исполнителю исключительно высокие профессиональные требования.

Заключительная часть — Allegro moderato — отличается свободной формой и ярко выраженной мелодической направленностью. Её тематизм раскрывает тембровую близость альта к человеческому голосу, что позволяет композитору создать обобщённый, лирико-философский образ, завершающий драматургическую линию концерта. Таким образом, сочинение Уолтона представляет собой синтез традиционной формы и современного музыкального языка, что обусловило его устойчивое положение в альтовом репертуаре.

Не менее значимым для развития жанра является концерт для альта с оркестром Пауль Хиндемит «Der Schwanendreher» («Лебединый вальс»), являющийся третьим по счёту альтовым концертом композитора. Премьера произведения состоялась в 1935 году в Амстердаме, где солирующую партию исполнил сам автор. Концерт построен в традиционной трёхчастной форме и основан на обработке старинных немецких народных песен XV–XVI веков, что придаёт сочинению архаизирующий, эпико-обобщённый характер.

Инструментовка концерта отличается оригинальностью: подобно Шестому Бранденбургскому концерту И.С. Баха, Хиндемит сознательно исключает партию скрипок, отдавая приоритет виолончелям и контрабасам. Такое решение усиливает

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

тембровую выразительность альта и подчёркивает его регистровую и акустическую самобытность. Характерной особенностью сочинения является богатство тембровых красок, реализуемое посредством активного использования флажолетов, высоких регистров и виртуозных пассажей. Всё это позволяет композитору раскрыть альт как инструмент с исключительным колористическим и выразительным потенциалом, способным к масштабному концертному высказыванию.

В истории отечественного альтового искусства особое значение имеет первый советский концерт для альта с оркестром, созданный Борисом Зейдманом и изданный в 1938 году. Данное сочинение было посвящено Максимилиану Штейнбергу и стало важным этапом в формировании национальной традиции жанра альтового концерта. Произведение построено в классическом трёхчастном цикле и стилистически опирается на традиции русской композиторской школы, что проявляется прежде всего в его напевно-мелодическом характере и выраженной лирической направленности.

Музыкальный материал концерта отличается яркостью тематизма и пластичностью интонационного развития. Ведущую роль играют элементы песенности, сочетающиеся с оригинальными гармоническими и тембровыми решениями. Особого внимания заслуживает тональный план сочинения: первая и третья части написаны в ре миноре, в то время как вторая часть — в ми миноре, что придаёт циклу внутреннее напряжение и своеобразную драматургическую симметрию. Гармонический язык концерта отличается выразительностью и функциональной многозначностью: так, во второй части ре-минорный тематический материал разворачивается на фоне соль-минорного гармонического сопровождения, создавая эффект модально-тонального смещения и углубляя эмоциональный контекст музыки.

В исполнительском отношении концерт Б. Зейдмана предъявляет значительные требования к солисту. Партия альта насыщена мелодическими фигурациями, включающими частую смену полупозиций, использование суженных и расширенных аппликатур, альтерированных звуков, а также сочетание этих элементов с ритмически усложнёнными формулами. Подобная техническая организация материала не носит самоцельного характера, а подчинена задаче раскрытия выразительных возможностей инструмента в рамках лирико-драматического высказывания.

Одним из вершинных достижений жанра концерта для альта с оркестром в XX веке по праву считается концерт Б. Барток, ставший обязательным произведением в современной исполнительской практике альтиста. Это сочинение относится к числу последних работ композитора и представляет собой итоговое обобщение его художественных и стилевых исканий. Инициатива создания концерта принадлежала выдающемуся альтисту Уильям Примроуз, который и осуществил первое исполнение произведения в 1949 году в Нью-Йорке.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Партия альта в концерте Б. Бартока отличается исключительной технической и выразительной насыщенностью. В ней широко используются напряжённая аккордовая фактура, резкие и неподготовленные интервальные скачки, активное освоение верхнего регистра инструмента, а также сложные ритмические и метрические структуры. Все эти элементы формируют высокую степень виртуозности, выводящую произведение на уровень предельных исполнительских возможностей. В настоящее время концерт Б. Бартока рассматривается как одно из наиболее сложных и значимых сочинений в альтовой литературе XX века, во многом определившее дальнейшие пути развития жанра.

Особое место в отечественной альтовой литературе занимает концерт для альта с оркестром Г. Гамбурга, являющийся, по существу, единственным произведением данного жанра, в котором последовательно и целенаправленно раскрывается военная тематика.

Музыкальный язык сочинения Г. Гамбурга сочетает элементы мелодической выразительности с преобладанием моторного начала и напряжённой ритмодинамики. Ведущую роль играют резкие контрасты и диссонирующие гармонии, формирующие драматически заострённый образный строй. Концерт состоит из двух частей — Andante и Allegro con fuoco, что подчёркивает его внутреннюю конфликтность и динамическую направленность. Существенное внимание композитор уделяет пассажной технике, сложность которой обусловлена обилием альтерированных звуков, требующих применения суженных и расширенных аппликатур. Дополнительные трудности создаются быстрыми темпами, частым чередованием смежных струн, а также насыщенностью фактуры двойными нотами и аккордами, что значительно повышает требования к исполнительскому мастерству.

Не менее интересным представляется концерт для альта с оркестром русского композитора Р. Бунина, впервые исполненный в 1953 году выдающимся альтистом Р. Баршайем. В данном сочинении ярко проявляется песенно-интонационная природа тематизма, в которой отчётливо ощущается национально-русское начало. Концерт написан в традиционной циклической форме, однако отличается сложной системой интонационно-тематических связей, объединяющих все части в единое драматургическое целое.

Центральное значение в композиции концерта Р. Бунина принадлежит первой части, включающей развернутую каденцию, наиболее масштабную и развитую в формальном отношении. Произведение предоставляет исполнителю широкие возможности для раскрытия виртуозного потенциала инструмента: блестящие пассажи двойными нотами, ломаные арпеджио, прыгающие штрихи и насыщенная аккордовая фактура на альте приобретают особую масштабность и выразительность.

Таким образом, развитие жанра концерта для альта с оркестром в музыке XX века представляет собой закономерный и многоплановый процесс, обусловленный как эволюцией исполнительского искусства, так и активным

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

интересом композиторов к темброво-выразительным возможностям инструмента. Преодолев длительный период второстепенного существования в оркестрово-ансамблевой практике, альт утвердился в качестве полноценного сольного инструмента, способного к масштабному концертному и симфоническому высказыванию. Существенную роль в этом процессе сыграли выдающиеся исполнители и педагоги, чья деятельность способствовала расширению репертуара, формированию профессиональных альтовых школ и повышению исполнительских требований. Концерты XX века демонстрируют значительное жанровое и стилевое разнообразие — от лирико-песенных и национально окрашенных образов до драматически напряжённых и виртуозно насыщенных концепций, что свидетельствует о художественной зрелости жанра. В результате альтовый концерт занял прочное место в современной музыкальной культуре, став одной из наиболее значимых форм раскрытия индивидуальной природы и выразительного потенциала альта.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыке. — Л.: Музыка, 1975.
2. Асафьев Б. В. О симфонической и камерной музыке. — Л.: Музыка, 1981.
3. Борисовский В. В. Альт и альтисты. — М.: Музыка, 1970.
4. Вайнберг М. Статьи. Воспоминания. Размышления. — М.: Советский композитор, 1988.
5. Гамбург Г. Концерт для альта с оркестром: партитура. — М.: Музгиз, 1946.
6. Гинзбург Л. С. История исполнительского искусства. — М.: Музыка, 1980.
7. Зейдман Б. Концерт для альта с оркестром: партитура. — М.: Музгиз, 1938.
8. Кандинский А. И. Музыкальная форма и драматургия. — М.: Музыка, 1984.
9. Холопова В. Н. Форма музыкальных произведений. — М.: Композитор, 2001.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARINING ZAMONAVIY TA'LIM TIZIMIDAGI O'RNI VA ILMIY-PEDAGOGIK TADQIQOTLAR TAHLILI.

Rustamov Kamoliddin Ziyodulla o'g'li, Shahrisabz davlat pedagogika instituti, San'atshunoslik kafedrasi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada sun'iy intellekt (SI) texnologiyalarining vujudga kelish tarixi, rivojlanish bosqichlari va ularning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni tizimli tahlil qilingan. Tadqiqotda A. Turingning fundamental g'oyalaridan boshlab, Dartmut seminari, ramziy-mantiqiy yondashuvlar, ekspert tizimlari hamda zamonaviy generativ sun'iy intellekt (Transformer arxitekturasi) davrigacha bo'lgan evolutsion yo'l xronologik ketma-ketlikda yoritilgan. Maqolada SIning oddiy ma'lumotlarni qayta ishlash bosqichidan multimodal (matn, tasvir, ovoz, video) kontent yaratish darajasigacha o'sishi pedagogikada yangi paradigmani shakllantirgani asoslab berilgan. Ayniqsa, vizual madaniyat va san'at ta'limi yo'nalishida inson va mashina hamkorligida o'quv materiallarini yaratishning ilmiy-pedagogik imkoniyatlari atroflicha tahlil etilgan.

MAQSAD: sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanish bosqichlari va ularning zamonaviy ta'lim tizimi, xususan san'at ta'limidagi pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sun'iy intellektning tarixiy rivojlanishi, ta'limdagi qo'llanilishi va generativ texnologiyalarga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tarixiy, qiyosiy va tizimli tahlil metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari sun'iy intellektning A. Turing g'oyalaridan boshlab zamonaviy generativ va multimodal tizimlargacha bo'lgan evolyutsiyasi ta'lim jarayonida yangi pedagogik imkoniyatlarni yuzaga keltirganini ko'rsatdi. Ayniqsa, vizual madaniyat va san'at ta'limida inson va mashina hamkorligi asosida o'quv materiallarini yaratish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish va ta'lim mazmunini boyitish imkoniyatlari kengaygani aniqlandi.

XULOSA: sun'iy intellekt zamonaviy ta'limning innovatsion rivojlanish omillaridan biri bo'lib, uning pedagogik imkoniyatlaridan samarali foydalanish ta'lim sifati va ijodiy faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, Turing testi, ekspert tizimlari, chuqur o'qitish, generativ SI, multimodal modellar, vizual madaniyat, san'at ta'limi, pedagogik paradigma.

РОЛЬ ТЕХНОЛОГИЙ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ И АНАЛИЗ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ.

Рустамов Камолиддин Зиёдулла угли, Шахрисабзский государственный педагогический институт кафедра искусствоведения.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье представлен системный анализ истории возникновения, этапов развития технологий искусственного интеллекта (ИИ) и их

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

роли в современной системе образования. В исследовании в хронологическом порядке прослеживается эволюционный путь от фундаментальных идей А. Тьюринга и Дартмутского семинара до символьно-логических подходов, экспертных систем и современной эпохи генеративного искусственного интеллекта (архитектура Transformer). В работе обосновано, что переход ИИ от этапа простой обработки данных к уровню создания мультимедийного контента (текст, изображения, звук, видео) сформировал новую парадигму в педагогике. Особое внимание уделено научно-педагогическим возможностям совместного создания учебных материалов человеком и машиной в контексте визуальной культуры и художественного образования.

ЦЕЛЬ: проанализировать этапы развития технологий искусственного интеллекта и их педагогические возможности в современной системе образования, особенно в художественном образовании.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники, посвящённые историческому развитию искусственного интеллекта, его применению в образовании и генеративным технологиям. Использованы исторический, сравнительный и системный методы анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что эволюция искусственного интеллекта от идей А. Тьюринга до современных генеративных и мультимодальных систем создала новые педагогические возможности в образовательном процессе. Установлено, что в сфере визуальной культуры и художественного образования технологии ИИ расширяют возможности создания учебных материалов, развития творческого мышления и обогащения содержания обучения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: искусственный интеллект является одним из ключевых факторов инновационного развития современного образования, а эффективное использование его педагогического потенциала способствует повышению качества обучения и творческой деятельности.

Ключевые слова: искусственный интеллект, тест Тьюринга, экспертные системы, глубокое обучение, генеративный ИИ, мультимодальные модели, визуальная культура, художественное образование, педагогическая парадигма.

THE ROLE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES IN THE MODERN EDUCATIONAL SYSTEM AND AN ANALYSIS OF SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL RESEARCH.

Kamoliddin Ziyodulla o‘g‘li Rustamov Department of Art Studies, Shahrisabz State Pedagogical Institute.

Annotation

INTRODUCTION: this article provides a systematic analysis of the historical origins, developmental stages of artificial intelligence (AI) technologies, and their current role in the modern educational system. The study chronologically traces the evolutionary path

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

from the fundamental ideas of A. Turing and the Dartmouth Summer Research Project to symbolic-logical approaches, expert systems, and the contemporary era of generative AI (Transformer architecture). The paper demonstrates how the transition of AI from basic data processing to the generation of multimodal content (text, image, audio, video) has established a new paradigm in pedagogy. Special emphasis is placed on the scientific and pedagogical potential of human-machine co-creation of instructional materials within the context of visual culture and art education.

AIM: to analyze the stages of artificial intelligence development and its pedagogical potential in modern education, particularly in art education.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific sources on the historical development of artificial intelligence, its application in education, and generative technologies. Historical, comparative, and systematic analysis methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that the evolution of artificial intelligence from A. Turing's concepts to modern generative and multimodal systems has created new pedagogical opportunities in education. In visual culture and art education, AI technologies significantly expand possibilities for developing learning materials, fostering creativity, and enriching educational content through human–machine collaboration.

CONCLUSION: artificial intelligence is one of the key drivers of innovation in modern education, and the effective use of its pedagogical potential contributes to improving educational quality and creative performance.

Keywords: artificial intelligence, Turing test, expert systems, deep learning, generative AI, multimodal models, visual culture, art education, pedagogical paradigm.

Sun'iy intellektga oid ilmiy-nazariy tasavvurlarning shakllanishi XX asrning o'rtalariga borib taqaladi va dastlabki konseptual asos britaniyalik matematik Alan Turingning ilmiy izlanishlariga bog'liqdir. Olim 1950-yilda «Mind» jurnalida e'lon qilgan «Computing Machinery and Intelligence» (Hisoblash mashinasi va intellekt) maqolasida ilmiy adabiyotda birinchi marta «mashina fikrlay oladimi?» degan tub epistemologik masalani ilgari surdi va uni hal qilish uchun keyinchalik «Turing testi» nomi bilan mashhur bo'lgan empirik mezonni taklif etdi. Mazkur mezonga ko'ra, agar inson mashina bilan tabiiy tilda kechgan muloqot jarayonida suhbatdoshining biologik yoki sun'iy tabiatini aniqlay olmasa, intellektning operatsional belgisi qayd etilgan hisoblanadi. Turingning ushbu g'oyasi sun'iy intellektning keyingi nazariy rivojlanishi uchun ilmiy-metodologik zamin yaratdi va soha falsafiy-konseptual yadrosini belgilab berdi.

Soha rasmiy ilmiy yo'nalish maqomini 1956-yili AQShning Dartmut kollejida o'tkazilgan tarixiy yozgi seminardan keyin qo'lga kiritdi. Mazkur ilmiy uchrashuvni tashkil etgan John McCarthy, Marvin Minsky, Nathaniel Rochester va Claude Shannon tomonidan «Artificial Intelligence» (sun'iy intellekt) atamasi ilmiy muomalaga kiritildi va shu paytdan e'tiboran u tadqiqotning mustaqil predmeti sifatida shakllana boshladi. Keyingi olti-yetti o'n yillik davomida sun'iy intellekt bir necha tub paradigmal

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

o‘zgarishlarni boshidan kechirdi: har bir bosqich o‘zining ilmiy-texnologik yondashuvi, asosiy modellari va amaliy yutuqlari bilan ajralib turdi hamda keyingi taraqqiyot uchun zaruriy zamin yaratdi.

Birinchi bosqich — simvolik-mantiqiy sun’iy intellekt davri (taxminan 1956–1974-yillar) — inson tafakkurini formal mantiqiy qoidalar va ramziy operatorlar yordamida modellashtirishga oid ilk ilmiy urinish bilan ajralib turadi. Mazkur paradigmaga ko‘ra, intellektual faoliyatni aniq sintaktik qoidalar majmui sifatida kodlashtirish va kompyuter muhitida takrorlash mumkin deb hisoblangan. Davrning yorqin yutuqlari sirasiga Allen Newell va Herbert Simon ishlab chiqqan «Umumiy muammo yechuvchi» (General Problem Solver) dasturi hamda Joseph Weizenbaumning «ELIZA» nomli suhbat-dasturi kiradi. Biroq 1970-yillarning o‘rtalariga kelib, simvolik yondashuv noaniq, kontekstga bog‘liq va ko‘p o‘zgaruvchili real hayotiy vaziyatlarni hal qilishda yetarli samara bera olmasligi ma’lum bo‘ldi; bu hol sohada «birinchi sun’iy intellekt qishi» deb nom olgan ilmiy-tadqiqotchilik inqirozining boshlanishiga turtki berdi.

Ikkinchi bosqich — ekspert tizimlar bosqichi (1980–1987-yillar) — sun’iy intellektni umumiy intellekt darajasida emas, balki tor ixtisoslashgan sohalarda mutaxassis bilimini formal ko‘rinishga keltirishga yo‘naltirishni nazarda tutgan amaliy paradigmadan iborat bo‘ldi. Tibbiyot, huquq, geologiya va kimyo singari aniq predmet sohalarida ishlab chiqilgan MYCIN (yuqumli kasalliklarni tashxislash), DENDRAL (kimyoviy strukturalarni aniqlash) va XCON (kompyuter konfiguratsiyasi) kabi tizimlar o‘z qo‘llanish doirasida sezilarli muvaffaqiyat qozondi. Biroq bilim bazasini eksperimental yo‘l bilan emas, ekspertdan qo‘lda olib tuzishning yuqori mehnat hajmi, tizimlarning yangi sharoitlarga moslashuv qobiliyatining cheklanganligi hamda doimiy texnik xizmat ko‘rsatish xarajatlarining samarasizligi natijasida soha yana inqirozga yuz tutdi va bu davr ilmiy adabiyotda «ikkinchi sun’iy intellekt qishi» nomi bilan tarixga kirdi.

Uchinchi bosqich — mashinali o‘qitish va neyron tarmoqlar bosqichi (1990–2010-yillar) — sohaning paradigmal yo‘nalishini tubdan o‘zgartirgan davr bo‘ldi: ekspert tomonidan qoida tuzish modeli o‘rnini mashinaning katta hajmdagi ma’lumotlar asosida qonuniyatlarni mustaqil chiqarish modeli egalladi. Mazkur davrda V. Vapnikning statistik o‘qitish nazariyasi, qaror daraxtlari, Bayes klassifikatorlari hamda dastlabki ko‘p qatlamli neyron tarmoqlar kabi metodlar takomillashtirildi va amaliy masalalarga muvaffaqiyatli qo‘llanildi. 2006-yilda Geoffrey Hintonning chuqur neyron tarmoqlar bo‘yicha asarlari («Deep Belief Networks») yangi ilmiy yuksalish davrini boshlab berdi va aynan shu yo‘nalish keyingi bosqichning texnologik-konseptual asosini tashkil etdi.

To‘rtinchi bosqich — chuqur o‘qitish va katta ma’lumotlar bosqichi (2012–2017-yillar) — Alex Krizhevskiy va hammualliflari taqdim etgan AlexNet konvolutsion neyron tarmoq arxitekturasi bilan o‘z hisobini boshladi. ImageNet xalqaro musobaqasida AlexNet tasvir tasniflashdagi xatolik darajasini bir yil ichida 26,2 foizdan 15,3 foizgacha tushirish orqali sun’iy intellektning vizual idrok sohasida inson darajasiga yaqinlashganini ko‘rsatdi va sohada paradigmal burilishning yuz berganini e’lon qildi. Shu davrdan boshlab tabiiy tilni qayta ishlashda rekurrent (RNN, LSTM) va konvolutsion arxitekturalar yordamida ham sezilarli yutuqlarga erishildi. Aynan ushbu yillarda Google, Facebook, Microsoft,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

OpenAI va DeepMind kabi yetakchi texnologik korporatsiyalar sun'iy intellekt tadqiqotlariga milliardlab dollar mablag‘ yo‘naltirib, sohaning sanoat va akademik institut sifatida tezkor rivojlanishini ta'minladi.

Beshinchi bosqich — generativ sun'iy intellekt bosqichi (2017-yildan hozirgacha) — A. Vaswani va hamkasblari tomonidan «Attention Is All You Need» (Diqqat — yagona zarurat) nomli maqolasida taqdim etilgan transformer arxitekturasi asosida tezkor rivojlandi. Mazkur arxitektura ketma-ket ma'lumotlarni qayta ishlashda parallel hisoblashlarni amalga oshirish imkonini yaratdi va shu yo‘l bilan modellarning o‘lchami, o‘qitish tezligi hamda funksional imkoniyatlari tubdan kengaytirildi. Qisqa muddatda bir qator inqilobiy modellar dunyo yuzini ko‘rdi: 2018-yilda Google'ning BERT modeli, 2020-yilda OpenAI'ning GPT-3 (175 milliard parametr), 2022-yil noyabrda ChatGPT, 2023-yilda GPT-4 va Anthropic'ning Claude modeli, 2024–2025-yillarda esa matn, tasvir, ovoz va videoni bir vaqtning o‘zida qayta ishlashga qodir multimodal modellar taqdim etildi. Aynan mazkur bosqich ta'lim tizimi uchun chinakam inqilobiy ahamiyat kasb etdi: endi sun'iy intellekt mavjud ma'lumotlarni tahlil qilish bilan cheklanmaydi, balki yangi matn, tasvir, ovoz, video va uch o‘lchamli modellarni mustaqil ravishda yaratadi. Shu tariqa generativ sun'iy intellekt ta'lim mazmunini, jumladan vizual o‘quv materiallarini, inson va mashina hamkorligida birgalikda ishlab chiqish — pedagogikada ko‘rilmagan yangi paradigmaning yuzaga kelishi uchun zamin yaratdi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Vaswani A., Shazeer N., Parmar N., Uszkoreit J., Jones L., Gomez A.N., Kaiser L., Polosukhin I. Attention is All You Need // Advances in Neural Information Processing Systems 30. — 2017. — P. 5998–6008.
2. Turing A.M. Computing Machinery and Intelligence // Mind. — 1950. — Vol. 59. — No. 236. — P. 433–460.
3. McCarthy J., Minsky M.L., Rochester N., Shannon C.E. A Proposal for the Dartmouth Summer Research Project on Artificial Intelligence (1955) // AI Magazine. — 2006. — Vol. 27. — No. 4. — P. 12–14.
4. Eisner, E. (2002). San'at va ongning yaratilishi. Yel universiteti nashriyoti.
5. Freedman, K. (2003). Vizual madaniyatni o‘qitish. Teachers College Press.
6. Lowenfeld, V., va Brittain, W. (2003). Ijodiy va aqliy o‘sish.
7. Smit, R. (2010). Tasviriy san'at ta'limi.
8. YUNESKO (2021). Raqamli ta'lim bo‘yicha ko‘rsatmalar.
9. OECD (2020). Raqamli asrda ta'lim.
10. Anderson, T. (2015). San'at ta'limi va texnologiyalar integratsiyasi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA BIOKIMYO FANINI VIRTUAL LABORATORIYA VOSITASIDA O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (FARMATSIYA YO'NALISHI MISOLIDA): ADABIYOTLAR TAHLILI.

Mamadaliyeva Zarina Raxmat qizi, Nizomiy nomidagi O'zMPU mustaqil izlanuvchi DcS.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalarida, xususan farmatsiya yo'nalishida biokimyo fanini o'qitishda virtual laboratoriya texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik va metodik asoslari tahlil qilingan. Xorijiy va mahalliy ilmiy adabiyotlar asosida virtual laboratoriya muhitlarining talabalarda molekulyar jarayonlarni tushunish, amaliy ko'nikmalarni shakllantirish hamda mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirishdagi o'rni o'rganilgan. Shuningdek, virtual laboratoriyalarni an'anaviy ta'lim bilan integratsiyalashning samarali metodik yondashuvlari yoritilgan. Tahlillar natijasida virtual laboratoriya vositalaridan foydalanish biokimyo fanini o'qitish sifatini oshirish va kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlangan.

MAQSAD: farmatsiya yo'nalishida biokimyo fanini o'qitishda virtual laboratoriya texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik va metodik asoslarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda virtual laboratoriyalar, biokimyo ta'limi va raqamli pedagogikaga oid xorijiy hamda mahalliy ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari virtual laboratoriya muhitlari talabalarning molekulyar jarayonlarni chuqurroq tushunishi, amaliy ko'nikmalarni egallashi va mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqladi. Shuningdek, virtual laboratoriyalarni an'anaviy ta'lim bilan integratsiyalash o'quv jarayonining samaradorligini oshirishi va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qilishi asoslandi.

XULOSA: virtual laboratoriya texnologiyalaridan foydalanish biokimyo fanini o'qitish sifatini oshirishning samarali vositasi bo'lib, talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: biokimyo, virtual laboratoriya, farmatsiya ta'limi, raqamli ta'lim, simulyatsiya, pedagogik texnologiyalar, oliy ta'lim.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ БИОХИМИИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ВИРТУАЛЬНОЙ ЛАБОРАТОРИИ В ВЫСШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ (НА ПРИМЕРЕ НАПРАВЛЕНИЯ «ФАРМАЦИЯ»): АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРЫ.

З.Р. Мамадалиева, Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами независимый исследователь (DSc).

Аннотация

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье проанализированы педагогические и методические основы использования технологий виртуальных лабораторий при преподавании биохимии в учреждениях высшего образования, в частности по направлению фармации. На основе зарубежной и отечественной научной литературы исследована роль виртуальных лабораторных сред в формировании у студентов понимания молекулярных процессов, практических навыков и самостоятельной учебной деятельности. Также рассмотрены эффективные методические подходы интеграции виртуальных лабораторий с традиционным обучением. Результаты анализа показывают, что использование виртуальных лабораторных технологий способствует повышению качества преподавания биохимии и развитию профессиональных компетенций.

ЦЕЛЬ: проанализировать педагогические и методические основы использования технологий виртуальных лабораторий при преподавании биохимии студентам фармацевтического направления.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы зарубежные и отечественные научные источники по виртуальным лабораториям, обучению биохимии и цифровой педагогике. Использованы аналитический, сравнительный и системный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что виртуальные лабораторные среды способствуют более глубокому пониманию молекулярных процессов, формированию практических навыков и развитию самостоятельной учебной деятельности студентов. Установлено, что интеграция виртуальных лабораторий с традиционным обучением повышает эффективность образовательного процесса и способствует развитию профессиональных компетенций.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: использование технологий виртуальных лабораторий является эффективным средством повышения качества преподавания биохимии и способствует развитию профессиональных компетенций студентов.

Ключевые слова: биохимия, виртуальная лаборатория, фармацевтическое образование, цифровое обучение, симуляция, педагогические технологии, высшее образование.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING BIOCHEMISTRY THROUGH VIRTUAL LABORATORIES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS (A CASE OF PHARMACY EDUCATION): A LITERATURE REVIEW.

Zarina R. Mamadaliyeva, Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan
Independent Researcher (DSc) Candidate.

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the pedagogical and methodological foundations of using virtual laboratory technologies in teaching biochemistry in higher education institutions, particularly in pharmacy education. Based on both international

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

and local scientific literature, the role of virtual laboratory environments in enhancing students' understanding of molecular processes, developing practical skills, and improving independent learning activities is examined. In addition, effective methodological approaches for integrating virtual laboratories with traditional teaching methods are discussed. The analysis shows that the use of virtual laboratory tools significantly improves the quality of biochemistry education and contributes to the development of professional competencies.

AIM: to analyze the pedagogical and methodological foundations of using virtual laboratory technologies in teaching biochemistry to pharmacy students.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed national and international scientific literature on virtual laboratories, biochemistry education, and digital pedagogy. Analytical, comparative, and systematic approaches were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that virtual laboratory environments enhance students' understanding of molecular processes, support the development of practical skills, and foster independent learning. Integrating virtual laboratories with traditional instruction was found to improve educational effectiveness and contribute to the development of professional competencies.

CONCLUSION: the use of virtual laboratory technologies is an effective means of improving the quality of biochemistry education and contributes to the development of students' professional competencies.

Keywords: biochemistry, virtual laboratory, pharmacy education, digital learning, simulation, pedagogical technologies, higher education.

So‘nggi yillarda oliy ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarni joriy aetish ta’lim sifatini oshirishning asosiy omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, tibbiyot va farmatsiya yo‘nalishlarida kadrlar tayyorlash jarayonida innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish zarurati tobora ortib bormoqda. Biokimyo fani ushbu yo‘nalishlarda fundamental fan sifatida muhim o‘rin egallab, tirik organizmlarda kechadigan molekulyar va hujayraviy jarayonlarni o‘rganadi. Ushbu fan metabolizm, fermentativ reaksiyalar, oqsillar, nuklein kislotalar va bioenergetik jarayonlar kabi murakkab mavzularni o‘z ichiga olganligi sababli, uni o‘zlashtirish talabalardan chuqur nazariy bilim va rivojlangan fazoviy tasavvurni talab etadi.

Amaliy tajriba shuni ko‘rsatadiki, biokimyo fanining ko‘plab mavzulari abstrakt xarakterga ega bo‘lib, ularni an’anaviy o‘qitish usullari yordamida to‘liq tushuntirish har doim ham samarali natija bermaydi. Xususan, molekulyar darajadagi jarayonlar, ferment-substrat o‘zaro ta’siri, DNK replikatsiyasi va oqsil biosintezi kabi mavzularni talabalar tomonidan tushunish qiyinchilik tug‘diradi. Bunday holatlarda talabalarning o‘quv motivatsiyasi pasayishi va nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog‘lashda muammolar yuzaga kelishi kuzatiladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda ushbu muammolarni hal etishning samarali yo‘llaridan biri sifatida virtual laboratoriya texnologiyalaridan foydalanish taklif etilmoqda. Virtual laboratoriyalar real laboratoriya sharoitini kompyuter muhitida modellashtirish orqali talabalarga xavfsiz, interaktiv va takrorlanadigan tajriba muhitini yaratadi. Bu esa nafaqat laboratoriya jarayonlarini chuqurroq tushunishga, balki mustaqil fikrlash va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Xalqaro ilmiy tadqiqotlarda virtual laboratoriyalarni ta’lim jarayoniga integratsiya qilish masalasi keng o‘rganilgan bo‘lib, ularning samaradorligi bir qator mualliflar tomonidan tasdiqlangan. Jumladan, virtual muhitlar murakkab biokimyoviy jarayonlarni vizuallashtirish, eksperimentlarni xavfsiz sharoitda takrorlash va individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish imkonini berishi ta’kidlanadi. Shu bilan birga, virtual laboratoriyalar an’anaviy laboratoriya mashg‘ulotlarini to‘liq almashtirmasligi, balki ularni to‘ldiruvchi va boyituvchi didaktik vosita sifatida qaralishi lozimligi qayd etiladi.

O‘zbekiston Respublikasida ham oliy ta’lim tizimini raqamlashtirish, elektron ta’lim platformalarini joriy etish hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bu jarayonda biokimyo fanini o‘qitishda virtual laboratoriya texnologiyalarini qo‘llash masalasi dolzarb ilmiy-amaliy muammo sifatida qaralmoqda. Biroq farmatsiya yo‘nalishida biokimyo fanini aynan virtual laboratoriyalar asosida o‘qitish metodikasini kompleks o‘rganish va takomillashtirish masalasi yetarli darajada ilmiy tadqiq etilmagan.

Shu munosabat bilan mazkur maqolaning maqsadi farmatsiya yo‘nalishida biokimyo fanini o‘qitishda virtual laboratoriya texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik va metodik asoslarini ilmiy adabiyotlar tahlili asosida o‘rganish hamda ularni ta’lim jarayoniga integratsiya qilishning samarali yo‘nalishlarini aniqlashdan iborat.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, virtual laboratoriya vositalaridan foydalanish orqali talabalarning nazariy bilimlarini chuqurlashtirish, amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish imkoniyati sezilarli darajada oshadi. Shu bilan birga, bu yondashuv farmatsiya mutaxassislarining zamonaviy raqamli kompetensiyalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Biokimyo fanini o‘qitishda virtual laboratoriya texnologiyalaridan foydalanish so‘nggi yillarda ta’lim tadqiqotlarining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. Biokimyoviy jarayonlarning molekulyar darajada kechishi va ularning bevosita kuzatib bo‘lmasligi ushbu fanni o‘zlashtirishda talabalarda qiyinchiliklar yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Shu sababli zamonaviy pedagogik yondashuvlarda raqamli vizualizatsiya va simulyatsiya texnologiyalaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi [1].

Mayer tomonidan ishlab chiqilgan multimedia o‘qitish nazariyasi vizual va verbal axborotning integratsiyasi orqali kognitiv yuklamani kamaytirish va o‘quv samaradorligini oshirish mumkinligini asoslaydi [2]. Ushbu nazariya biokimyo fanida fermentativ reaksiyalar va metabolik jarayonlarni tushuntirishda muhim didaktik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Johnstone tomonidan taklif etilgan kimyo ta’limining uch darajali modeli (makroskopik, submikroskopik va simvolik) biokimyo ta’limi uchun ham dolzarb

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

hisoblanadi [3]. Talabalarning asosiy qiyinchiligi submikroskopik darajadagi jarayonlarni tasavvur qilish bilan bog‘liq bo‘lib, virtual laboratoriyalar aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga xizmat qiladi.

Taberning ilmiy ishlari kimyoviy tasavvurlar va ularning o‘quvchilarda shakllanish jarayonini tahlil qilib, reprezentatsiyalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi [4].

De Jong va hamkorlari virtual laboratoriyalar tabiiy fanlar ta’limida real laboratoriyani to‘ldiruvchi samarali vosita ekanligini asoslab bergan [5]. Virtual muhit tajribalarni xavfsiz sharoitda ko‘p marta takrorlash imkonini beradi.

Brinson tadqiqotlari virtual laboratoriyalar va an’anaviy laboratoriya o‘rtasida o‘quv natijalari jihatidan sezilarli farq yo‘qligini, biroq virtual muhit ko‘proq moslashuvchanlik ta’minlashini ko‘rsatadi [6].

Makransky va Petersen virtual va immersiv texnologiyalar talabalarning motivatsiyasi va kognitiv faolligini oshirishini aniqlagan [7].

Huang va hamkorlar tomonidan o‘tkazilgan meta-tahlil virtual laboratoriyalar ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishini tasdiqlagan [8].

Sapriati va hamkorlar virtual laboratoriyalar talabalarda self-regulated learning (mustaqil ta’limni boshqarish) kompetensiyasini rivojlantirishini ko‘rsatadi [9].

Lateef simulyatsion ta’lim klinik fikrlashni rivojlantirishda muhim rol o‘ynashini ta’kidlaydi [10–11].

UNESCO va OECD hisobotlarida raqamli ta’lim transformatsiyasi oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilishning asosiy yo‘nalishlaridan biri sifatida ko‘rsatilgan [12].

RSC va ACS tomonidan olib borilgan tadqiqotlar kimyo va biokimyo ta’limida raqamli vositalarning keng joriy etilishi o‘quv samaradorligini oshirishini tasdiqlaydi [13–18].

Zimba va hamkorlar farmatsiya ta’limida virtual simulyatsiyalar klinik kompetensiyalarni shakllantirishda samarali ekanligini ko‘rsatgan [19].

1-JADVAL. Biokimyo fanini virtual laboratoriya asosida o‘qitishda qo‘llaniladigan raqamli vositalar va ularning didaktik imkoniyatlari

Raqamli vosita guruhi	Platforma/dastur misollari	Biokimyodagi qo‘llanilishi	Didaktik imkoniyatlari
Virtual laboratoriyalar	Labster, PhET, PraxiLabs	Ferment kinetikasi, metabolik jarayonlar, DNK replikatsiyasi	Xavfsiz tajriba, takrorlash, interaktiv o‘rganish
Molekulyar vizualizatsiya	BioDigital Human, PyMOL, Chimera	Oqsillar, fermentlar, biomolekulalar tuzilishi	3D tasavvur, strukturaviy tahlil
Simulyatsion platformalar	PhET Simulations	Reaksiya tezligi, diffuziya, osmos	Dinamik model, kognitiv tushunish
LMS tizimlari	Moodle, Google Classroom	Nazariy modul, test, mustaqil ish	O‘quv jarayonini boshqarish

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Raqamli vosita guruhi	Platforma/dastur misollari	Biokimyodagi qo‘llanilishi	Didaktik imkoniyatlari
Multimedia resurslar	Video, animatsiya, interaktiv darslar	Metabolik sikllar (Krebs, glikoliz)	Vizual tushuntirish, motivatsiya

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida raqamli ta’limni joriy etish bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar LMS platformalar va virtual laboratoriyalar mustaqil ta’lim sifatini oshirishini tasdiqlaydi [20].

Umuman olganda, tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, virtual laboratoriyalar biokimyo fanini o‘qitishda uch asosiy funksiyani bajaradi: molekulyar jarayonlarni vizualizatsiya qilish, eksperimental faoliyatni modellashtirish va mustaqil ta’lim kompetensiyalarini rivojlantirish.

Olib borilgan adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, farmatsiya yo‘nalishida biokimyo fanini o‘qitishda virtual laboratoriya texnologiyalaridan foydalanish ta’lim jarayonining sifatini sezilarli darajada oshiruvchi pedagogik omil hisoblanadi. Virtual laboratoriyalarni qo‘llash natijasida talabalarning nazariy bilimlarni o‘zlashtirish darajasi, amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish tezligi hamda mustaqil ta’lim faoliyatining samaradorligi oshishi kuzatiladi [1–4].

Birinchi natija sifatida, virtual laboratoriyalar biokimyoviy jarayonlarni vizuallashtirish imkoniyatini kengaytiradi. Ferment-substrat kompleksining hosil bo‘lishi, ATP sintezi, glikoliz va Krebs sikli kabi murakkab metabolik jarayonlar an’anaviy o‘qitishda faqat sxematik tarzda tushuntiriladi. Virtual muhit esa ushbu jarayonlarni dinamik model ko‘rinishida ko‘rsatib, talabalarda submikroskopik darajadagi tasavvurni shakllantiradi. Bu esa Johnstone modeli bo‘yicha konseptual bo‘shliqni kamaytiradi [5].

Ikkinchi natija shuni ko‘rsatadiki, virtual laboratoriyalar talabalarning amaliy kompetensiyalarini rivojlantiradi. An’anaviy laboratoriya sharoitida vaqt, reagentlar va xavfsizlik cheklovlari mavjud bo‘lsa, virtual laboratoriyada tajribalar cheklanmagan miqdorda takrorlanishi mumkin. Bu esa xatolarni tahlil qilish va eksperimental fikrlashni rivojlantirishga imkon yaratadi [6].

Uchinchi natija sifatida, virtual laboratoriyalar talabalarning mustaqil o‘qish (self-regulated learning) ko‘nikmalarini rivojlantiradi. LMS platformalar va simulyatsion dasturlar yordamida talabalar o‘z o‘quv trayektoriyasini mustaqil boshqarish, topshiriqlarni rejalashtirish va natijalarni tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Bu farmatsiya mutaxassisining klinik fikrlashini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi [7].

To‘rtinchi natija shuni ko‘rsatadiki, virtual laboratoriyalar talabalarning o‘quv motivatsiyasini oshiradi. Interaktivlik, gamifikatsiya elementlari va vizual effektlar talabalarning dars jarayoniga qiziqishini kuchaytiradi. Bu ayniqsa murakkab biokimyoviy jarayonlarni o‘rganishda muhim ahamiyatga ega [8].

2-JADVAL. An’anaviy va virtual laboratoriya asosidagi biokimyo ta’limining qiyosiy tahlili

Tahlil mezoni	An’anaviy laboratoriya	Virtual laboratoriya

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Tahlil mezoni	An’anaviy laboratoriya	Virtual laboratoriya
Jarayonni tushunish	Ko‘proq nazariy, cheklangan vizualizatsiya	3D va interaktiv vizualizatsiya
Xavfsizlik	Kimyoviy xavf mavjud	To‘liq xavfsiz muhit
Tajriba takrorlanishi	Cheklangan	Cheksiz takrorlash mumkin
Xarajat	Yuqori (reagent, jihozlar)	Past yoki nol
Talaba faolligi	O‘rtacha	Yuqori interaktivlik
Mustaqil ta’lim	Cheklangan	Kuchli rivojlanadi
Kompetensiya shakllanishi	Amaliy ko‘nikma asosiy	Nazariy + amaliy integratsiya

Olingan natijalar asosida farmatsiya yo‘nalishida biokimyo fanini o‘qitishning integratsiyalashgan metodik modeli ishlab chiqildi. Ushbu model quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. Nazariy materiallarni multimedia asosida taqdim etish
2. Molekulyar jarayonlarni virtual modellashtirish
3. Virtual laboratoriyada eksperimental faoliyatni amalga oshirish
4. LMS platformalar orqali mustaqil ta’limni tashkil etish
5. Avtomatlashtirilgan test va simulyatsion baholash tizimi

Mazkur modelning afzalligi shundaki, u ta’lim jarayonining uch asosiy komponentini — nazariya, amaliyot va mustaqil ta’limni yagona raqamli ekotizimga birlashtiradi.

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, virtual laboratoriyalar an’anaviy laboratoriya ta’limini to‘liq almashtira olmaydi, biroq uni sezilarli darajada boyitadi va samaradorligini oshiradi. Brinson tomonidan olib borilgan tadqiqotlar ham ushbu fikrni tasdiqlab, eng samarali yondashuv sifatida gibrid model (real + virtual laboratoriya)ni tavsiya qiladi [9].

Shuningdek, farmatsiya ta’limida klinik kompetensiyalarni shakllantirishda virtual simulyatsiyalar muhim o‘rin tutadi. Talabalar real klinik vaziyatlarga yaqin muhitda qaror qabul qilish, tahlil qilish va xulosa chiqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Bu esa kelajakdagi kasbiy faoliyatda muhim ahamiyatga ega [10].

Umuman olganda, natijalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, virtual laboratoriyalar asosida biokimyo fanini o‘qitish talabalarning bilim darajasini oshirish, amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish va mustaqil o‘quv faoliyatini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Olib borilgan adabiyotlar tahlili va natijalar muhokamasi shuni ko‘rsatadiki, farmatsiya yo‘nalishida biokimyo fanini virtual laboratoriya texnologiyalari asosida o‘qitish ta’lim jarayonining sifatini sezilarli darajada oshiradi. Virtual laboratoriyalar talabalarga murakkab biokimyoviy jarayonlarni vizual va interaktiv shaklda o‘zlashtirish imkonini berib, ularning nazariy bilimlarini chuqurlashtirishga xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Tahlillar natijasida virtual laboratoriya muhitlarining quyidagi asosiy pedagogik afzalliklari aniqlandi: biokimyoviy jarayonlarni modellashtirish orqali submikroskopik darajadagi tushunchalarni shakllantirish; laboratoriya xavfsizligini ta'minlash; tajribalarni cheklanmagan miqdorda takrorlash imkoniyati; hamda talabalarning mustaqil o'qish (self-regulated learning) kompetensiyalarini rivojlantirish.

Shuningdek, virtual laboratoriyalarni LMS platformalari va multimedia texnologiyalari bilan integratsiyalashgan holda qo'llash ta'lim jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi hamda individual o'quv trayektoriyasini shakllantirishga imkon beradi. Bu esa farmatsiya yo'nalishi talabalarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi.

Biroq tahlillar shuni ham ko'rsatdiki, virtual laboratoriyalar an'anaviy laboratoriya mashg'ulotlarini to'liq almashtira olmaydi. Eng yuqori pedagogik samaradorlik virtual va real laboratoriya mashg'ulotlarini uyg'unlashtirgan gibrid yondashuv asosida erishiladi.

Umuman olganda, biokimyo fanini virtual laboratoriya asosida o'qitish metodikasini takomillashtirish zamonaviy raqamli ta'lim sharoitida dolzarb yo'nalish bo'lib, u ta'lim sifatini oshirish, talabalarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mamadaliyeva Z.R. Пути применения виртуальной лаборатории студентами в сфере фармацевтичуского образования // Qo'qon davlat pedagogika instituti ilmiy xabarlari. –Qo'qon, 2025. -№4. – B.1139-1145. (OAK Rayosatining 31.03.2021 sanadagi №01-07/1368-sonli qarori).
2. Mamadaliyeva Z.R. Tibbiyot oliy ta'lim muasssalarida biokimyo fanini o'qitishda wort-based learning metodikasini qo'lllash // Maktabgacha va maktab ta'limi. O'zbekiston milliy pedagogika universiteti –Toshkent, 2025. -№8. – B.153-158. (OAK Kengashi tavsiyasi (26.08.2024-y., №11-05-4381/01. rayosat qarori 31.010.2024-y. №363/5, 13.00.00.).
3. Mamadaliyeva Z.R. Разработка и внедредрение виртуальных лабораторных работ по биохимии для студентов фармацевтических факультетов //Maktabgacha va maktab ta'limi. O'zbekiston milliy pedagogika universiteti – Toshkent, 2025. -№8. – B.222-226. (13.00.00.,). https://maktabgacha-va-maktab talimijurnal.uz/index.php/jurnal/article/view/1869
4. Mamadaliyeva Z.R. Tibbiyot oliy ta'lim muassasalarida farmatsiya talabalariga metakognitiv metodikasini o'qitishni takomillashtirish// Development of science. – Buxoro, 2025. -№7. – B.45-50. OAK Rayosatining 2024 yil 27 sentyabrdagi 361-son qarori. https://devos.uz/article.php?id=1406
5. Mamadaliyeva Z.R. Oliy tibbiyot muassasalarining farmatsiya fakultet talabalari uchun virtual laboratoriyada biokimyoni o'qitish metodikasi // Buxoro davlat pedagogika instituti ilmiy-nazariy va metodik jurnal. –Buxoro, 2025. -№3. – B.128-135. OAK Rayosatining 2024 yil 31-yanvardagi 350-son qarori) (13.00.00.,).

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

6. Mamadaliyeva Z.R. Kreativlik asosida o‘qitish metodikasini takomillashtirish // Development of science. –Buxoro, 2026. -№1. -B.215-222. OAK Rayosatining 2024 yil 27 sentyabrdagi 361-son qarori. https://devos.uz/article.php?id=3397
7. Mamadaliyeva Z.R. Improvement of virtual laboratory teaching methodology in higher medical education institutions based on information technologies//. European International Journal of Pedagogics (ISSN: 2751-OOOX)./ VOLUME: Vol.06 Issue05 2026. PAGE: 77-83.https://eipublication.com/index.php/eijp/article/view/4526
8. Mamadaliyeva Z.R. Methodology for teaching biochemistry to students of the faculty of pharmacy using virtual laboratory information // International jurnal of pedagogics. Международный журнал педагогики. ISSN: 2771-2281. 2025/4. P:288-291. https://theusajournals.com/index.php/ijp/article/view/5424

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINI FUNKSIONAL SAVODXONLIK ASOSIDA PROFESSIONAL RIVOJLANTIRISH.

G‘ofurova Mahfuza Abbosovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Farg‘ona davlat universiteti.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini funksional savodxonlik asosida professional rivojlantirish masalalari yoritilgan. Kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion metodlar va amaliy faoliyatning kasbiy tayyorgarlikka ta’siri tahlil qilingan hamda samaradorligi baholangan.

MAQSAD: bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini funksional savodxonlik asosida professional rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish..

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda funksional savodxonlik, kompetensiyaviy yondashuv va kasbiy tayyorgarlikka oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va pedagogik yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari funksional savodxonlikka asoslangan ta’lim bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Kompetensiyaviy yondashuv, innovatsion metodlar va amaliy faoliyat kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirish hamda pedagogik faoliyat samaradorligini ta’minlashga xizmat qilishi aniqlandi.

XULOSA: bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini funksional savodxonlik asosida professional rivojlantirish ularning kasbiy kompetentligini oshirish va zamonaviy ta’lim talablariga mos kadrlar tayyorlashda muhim omil hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: funksional savodxonlik, professional rivojlanish, boshlang‘ich ta’lim, bo‘lajak o‘qituvchi, kompetensiya, pedagogik kompetentlik, kasbiy tayyorgarlik, ta’lim sifati, innovatsion texnologiyalar, muammoli ta’lim, loyiha metodi, case-study, refleksiya, tanqidiy fikrlash, kommunikativ kompetensiya, pedagogik mahorat, amaliy faoliyat, raqamli ta’lim, ta’lim jarayoni, kompetensiyaviy yondashuv.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ.

Гофурова Махфуза Аббосовна, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам Ферганский государственный университет.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются вопросы профессионального развития будущих учителей начального образования на основе функциональной грамотности. Анализируются компетентностный подход, инновационные методы, практическая деятельность, их влияние на подготовку специалистов и эффективность.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ЦЕЛЬ: проанализировать педагогические возможности профессионального развития будущих учителей начального образования на основе функциональной грамотности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по функциональной грамотности, компетентностному подходу и профессиональной подготовке педагогов. Использованы аналитический, сравнительный и педагогический методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что обучение, основанное на функциональной грамотности, играет важную роль в развитии профессиональных компетенций будущих учителей. Установлено, что компетентностный подход, инновационные методы и практическая деятельность способствуют повышению качества профессиональной подготовки и эффективности педагогической деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: профессиональное развитие будущих учителей начального образования на основе функциональной грамотности является важным фактором повышения их профессиональной компетентности и подготовки кадров, соответствующих современным требованиям образования.

Ключевые слова: функциональная грамотность, профессиональное развитие, начальное образование, будущий учитель, компетенция, педагогическая компетентность, подготовка кадров, качество образования, инновационные технологии, проблемное обучение.

PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS BASED ON FUNCTIONAL LITERACY.

Mahfuza Abbosovna G‘ofurova, PhD in Pedagogical Sciences, Fergana State University.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines professional development of prospective primary school teachers through functional literacy. Competency-based approaches, innovative methods, and practical activities are analyzed to determine effectiveness in teacher preparation.

AIM: to analyze the pedagogical opportunities for the professional development of future primary education teachers based on functional literacy.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on functional literacy, competency-based approaches, and teacher professional training. Analytical, comparative, and pedagogical methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that functional literacy-based education plays a significant role in developing the professional competencies of future teachers. Competency-based approaches, innovative methods, and practical activities were found to enhance the quality of professional training and improve teaching effectiveness.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

CONCLUSION: the professional development of future primary education teachers based on functional literacy is an important factor in enhancing their professional competence and preparing educators who meet modern educational demands.

Keywords: functional literacy, professional development, primary education, prospective teacher, competence, pedagogical competence, teacher training, educational quality, innovative technologies, competency-based approach.

Zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchi shaxsiga qo‘yilayotgan talablar tobora ortib bormoqda. Ta’lim jarayonining samaradorligi ko‘p jihatdan pedagogning kasbiy tayyorgarligi, amaliy ko‘nikmalari va o‘z faoliyatida bilimlarni qo‘llay olish darajasiga bog‘liq. Shu sababli bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida funksional savodxonlikni rivojlantirish dolzarb pedagogik muammo sifatida qaralmoqda. Funksional savodxonlik shaxsning turli hayotiy vaziyatlarda bilim va ko‘nikmalarini samarali qo‘llay olish qobiliyatini ifodalaydi. Bugungi kunda xalqaro baholash dasturlari, xususan PISA tadqiqotlari ta’lim sifatini baholashda funksional savodxonlik mezonlariga alohida e’tibor qaratmoqda. Bu esa pedagog kadrlarni tayyorlash tizimiga ham yangi talablarni yuklamoqda. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchisi o‘quvchilarning ilk ta’lim bosqichidagi asosiy yo‘naltiruvchisi hisoblanadi. Shu sababli uning funksional savodxonligi yuqori darajada rivojlangan bo‘lishi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llay olishi hamda o‘quvchilarda hayotiy kompetensiyalarni shakllantirishga qodir bo‘lishi zarur.

Mazkur maqolada bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini funksional savodxonlik asosida professional rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini aniqlash hamda samaradorligini tahlil qilishdan iborat.

Funksional savodxonlik tushunchasi dastlab XX asrning ikkinchi yarmida ta’lim nazariyasiga kirib kelgan bo‘lib, uning mazmuni vaqt o‘tishi bilan kengayib bordi. UNESCO tomonidan funksional savodxonlik shaxsning ijtimoiy va iqtisodiy hayotda faol ishtirok etishi uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalar majmui sifatida talqin qilinadi. Dewey ta’limning amaliy faoliyat bilan integratsiyasini ta’kidlab, o‘quvchilarning real hayotiy vaziyatlarda bilimlarni qo‘llashiga alohida e’tibor qaratgan. Vygotsky esa ta’lim jarayonida ijtimoiy hamkorlik va faoliyatning shaxs rivojlanishidagi ahamiyatini asoslab bergan. OECD tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda funksional savodxonlik ta’lim sifatining muhim ko‘rsatkichlaridan biri sifatida qayd etiladi. PISA tadqiqotlari natijalari shuni ko‘rsatadiki, bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llay oladigan o‘quvchilar yuqori natijalarga erishadilar. O‘zbekistonlik olimlar tomonidan ham pedagogik kompetentlik va funksional savodxonlik masalalari keng o‘rganilgan. Xodjayev, Tolipov va Usmonboyeva Ishmuhamedov tadqiqotlarida bo‘lajak pedagoglarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish mexanizmlari yoritilgan.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlashda funksional savodxonlikka yo‘naltirilgan yondashuvlar yetarli darajada tadqiq

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

etilgan bo‘lsa-da, ularning professional rivojlanishiga ta’sirini chuqur o‘rganish zarurati mavjud. Mazkur maqolada tizimli, kompetensiyaviy va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni o‘rganish, qiyosiy tahlil, kuzatish, suhbat, so‘rovnoma va pedagogik tajriba metodlari qo‘llanildi.

Tadqiqot bo’lajak boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar ishtirokida amalga oshirildi. Tadqiqot davomida talabalarning funksional savodxonlik darajasini aniqlash, ularni kasbiy vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgatish hamda amaliy muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan topshiriqlar ishlab chiqildi. Shuningdek, ta’lim jarayoniga case-study, loyiha metodi, muammoli ta’lim, refleksiv mashqlar va raqamli ta’lim vositalari integratsiya qilindi. Ushbu metodlar talabalarning nazariy bilimlarini amaliyot bilan bog‘lash, mustaqil fikrlash hamda kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish imkonini berdi.

Tadqiqot natijalari bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining funksional savodxonligini rivojlantirishga qaratilgan metodlarning samaradorligini ko‘rsatdi. Dastlabki kuzatishlar talabalar orasida nazariy bilimlarning yetarli bo‘lishiga qaramasdan, ularni amaliy pedagogik vaziyatlarda qo‘llash bilan bog‘liq ayrim qiyinchiliklar mavjudligini aniqladi. Mashg‘ulotlar jarayonida qo‘llanilgan innovatsion metodlar talabalarning muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, mustaqil qaror qabul qilish, axborotni tanqidiy baholash va samarali muloqot olib borish ko‘nikmalarini rivojlantirdi. Ayniqsa, case-study va loyiha metodlari talabalarni real pedagogik vaziyatlarga yaqinlashtirib, ularda kasbiy faoliyatga nisbatan mas’uliyat hissini kuchaytirdi.

Shuningdek, refleksiv faoliyat bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini o‘z bilim va imkoniyatlarini baholash, kasbiy rivojlanish istiqbollarini aniqlash hamda o‘z ustida ishlashga bo‘lgan motivatsiyasini oshirdi. Raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish esa axborot bilan ishlash madaniyatini shakllantirishga xizmat qildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, funksional savodxonlikka asoslangan ta’lim jarayoni bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini oshirishda muhim omil hisoblanadi.

Olingan natijalar funksional savodxonlikning bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilari professional rivojlanishidagi ahamiyatini tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida aniqlangan ma’lumotlar xalqaro va mahalliy ilmiy tadqiqotlar natijalari bilan uyg‘unlik kasb etadi. Funksional savodxonlik o‘qituvchining kasbiy faoliyatida zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni amaliyotda qo‘llash imkoniyatini yaratadi. Bu esa pedagogning nafaqat o‘z faoliyatida, balki o‘quvchilarni zamonaviy hayot talablariga mos ravishda tayyorlashida ham muhim ahamiyatga ega. Kuzatishlar natijalari shuni ko‘rsatdiki, an’anaviy ta’lim metodlari bilan bir qatorda innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligini sezilarli darajada yaxshilaydi. Ayniqsa, muammoli ta’lim va loyiha faoliyati talabalarda tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini kasbiy faoliyatga tayyorlash jarayonida ularda hosil bo‘ladigan sifatlar ko‘rsatib o‘tildi.(1-rasm).

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Shuningdek, funksional savodxonlikni rivojlantirish o‘qituvchilarning kasbiy moslashuvchanligini oshiradi, ularga pedagogik jarayonda yuzaga keladigan turli vaziyatlarga samarali yechim topish imkonini beradi. Shu sababli pedagog kadrlar tayyorlash tizimida funksional savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan maxsus kurslar va amaliy mashg‘ulotlar ulushini kengaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini funksional savodxonlik asosida professional rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Tadqiqot natijalari funksional savodxonlikning kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish va pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishdagi muhim o‘rnini ko‘rsatdi. Funksional savodxonlikka yo‘naltirilgan ta’lim metodlari bo‘lajak o‘qituvchilarning mustaqil fikrlash, muammolarni hal qilish, kommunikativ faoliyat yuritish va innovatsion texnologiyalardan foydalanish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida pedagoglarni tayyorlash jarayonida funksional savodxonlikni rivojlantirishga qaratilgan ta’lim texnologiyalaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Dewey, J. (1916). *Democracy and education*. Macmillan.
2. Ishmuhamedov, R. (2022). *Innovatsion pedagogik texnologiyalar*. Fan va texnologiya.
3. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2023). *PISA 2022 assessment and analytical framework*. OECD Publishing.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

4. Tolipov, O., & Usmonboyeva, M. (2020). *Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot*. O‘qituvchi.
5. UNESCO. (2017). *Education for sustainable development goals: Learning objectives*. UNESCO Publishing.
6. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Harvard University Press.
7. Xodjayev, B. (2021). *Pedagogik tadqiqot metodologiyasi*. Tafakkur.
8. Musurmonova, O. (2021). *Pedagogik kompetentlik asoslari*. Fan.
9. Schleicher, A. (2019). *PISA 2018: Insights and interpretations*. OECD Publishing.
10. Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st century skills: Learning for life in our times*. Jossey-Bass.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

OLIY TA'LIM TASHKILOTLARIDA NOORGANIK KIMYO FANINI DASTURIY VOSITALAR ASOSIDA O'QITISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH (ADABIYOTLAR TAHLILI ASOSIDA).

Ahmedov Sirojiddin Ibodullayevich, Nizomiy nomidagi O'zMPU mustaqil izlanuvchi PhD.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada oliy ta'lim tashkilotlarida noorganik kimyo fanini o'qitishda dasturiy vositalardan foydalanishning pedagogik va metodik asoslari tahlil qilingan. Xorijiy va mahalliy ilmiy adabiyotlar asosida virtual laboratoriyalar, molekulyar modellashtirish dasturlari, ta'lim platformalari hamda interaktiv elektron resurslarning ta'lim samaradorligiga ta'siri o'rganilgan. Tahlillar natijasida noorganik kimyo fanini o'qitishda raqamli texnologiyalarni qo'llash talabalarning nazariy bilimlari, amaliy ko'nikmalari va mustaqil ta'lim faoliyatini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlangan.

MAQSAD: oliy ta'lim tashkilotlarida noorganik kimyo fanini o'qitishda dasturiy vositalardan foydalanishning pedagogik va metodik asoslarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda noorganik kimyo ta'limi, virtual laboratoriyalar, molekulyar modellashtirish dasturlari va raqamli ta'lim texnologiyalariga oid xorijiy hamda mahalliy ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari virtual laboratoriyalar, molekulyar modellashtirish dasturlari va interaktiv elektron resurslardan foydalanish talabalarning noorganik kimyo bo'yicha nazariy bilimlarini mustahkamlash, amaliy ko'nikmalarini rivojlantirish hamda mustaqil ta'lim faoliyatini faollashtirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qilishi asoslandi.

XULOSA: noorganik kimyo fanini o'qitishda dasturiy vositalardan foydalanish ta'lim sifatini oshirish va talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi.

Kalit so'zlar: noorganik kimyo, dasturiy vositalar, raqamli ta'lim, virtual laboratoriya, molekulyar modellashtirish, oliy ta'lim, pedagogik texnologiyalar.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ НЕОРГАНИЧЕСКОЙ ХИМИИ НА ОСНОВЕ ПРОГРАММНЫХ СРЕДСТВ В ВЫСШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ (НА ОСНОВЕ АНАЛИЗА ЛИТЕРАТУРЫ).

Ахмедов Сирожиддин Ибодуллаевич, национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами независимый исследователь (PhD).

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье проанализированы педагогические и методические основы использования программных средств при преподавании

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

неорганической химии в организациях высшего образования. На основе зарубежной и отечественной научной литературы исследовано влияние виртуальных лабораторий, программ молекулярного моделирования, образовательных платформ и интерактивных электронных ресурсов на эффективность обучения. В результате анализа установлено, что применение цифровых технологий в преподавании неорганической химии способствует развитию теоретических знаний студентов, практических навыков и самостоятельной учебной деятельности.

ЦЕЛЬ: проанализировать педагогические и методические основы использования программных средств при преподавании неорганической химии в высших учебных заведениях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы зарубежные и отечественные научные источники по преподаванию неорганической химии, виртуальным лабораториям, программам молекулярного моделирования и цифровым образовательным технологиям. Использованы аналитический, сравнительный и системный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что использование виртуальных лабораторий, программ молекулярного моделирования и интерактивных электронных ресурсов способствует укреплению теоретических знаний студентов по неорганической химии, развитию практических навыков и активизации самостоятельной учебной деятельности. Установлено, что цифровые технологии повышают эффективность образовательного процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: использование программных средств в преподавании неорганической химии является эффективным средством повышения качества образования и развития профессиональных компетенций студентов.

Ключевые слова: неорганическая химия, программные средства, цифровое образование, виртуальная лаборатория, молекулярное моделирование, высшее образование, педагогические технологии.

IMPROVING THE METHODOLOGY OF TEACHING INORGANIC CHEMISTRY THROUGH SOFTWARE TOOLS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS (BASED ON A LITERATURE REVIEW).

Sirojiddin Ibodullayevich Ahmedov, Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan Independent PhD Researcher.

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the pedagogical and methodological foundations of using software tools in teaching inorganic chemistry in higher education institutions. Based on both foreign and domestic scientific literature, the impact of virtual laboratories, molecular modeling software, educational platforms, and interactive electronic resources on learning effectiveness has been studied. The analysis shows that

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

the use of digital technologies in teaching inorganic chemistry contributes to the development of students' theoretical knowledge, practical skills, and independent learning activities.

AIM: to analyze the pedagogical and methodological foundations of using software tools in teaching inorganic chemistry in higher education institutions.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed national and international scientific literature on inorganic chemistry education, virtual laboratories, molecular modeling software, and digital educational technologies. Analytical, comparative, and systematic approaches were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that the use of virtual laboratories, molecular modeling software, and interactive electronic resources enhances students' theoretical knowledge of inorganic chemistry, develops practical skills, and promotes independent learning activities. Digital technologies were found to improve the overall effectiveness of the educational process.

CONCLUSION: the use of software tools in teaching inorganic chemistry is an effective means of improving educational quality and developing students' professional competencies.

Keywords: inorganic chemistry, software tools, digital education, virtual laboratory, molecular modeling, higher education, pedagogical technologies.

Jahon miqyosida oliy ta'lim tizimini raqamlashtirish va ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish ustuvor yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Raqamli transformatsiya sharoitida ta'lim jarayonining samaradorligini oshirish, talabalarning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirish hamda fanlarni o'qitishning innovatsion metodlarini amaliyotga tatbiq etish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Xususan, tabiiy fanlar tarkibiga kiruvchi kimyo fanlarini o'qitishda dasturiy vositalardan foydalanish talabalarning murakkab nazariy tushunchalarni chuqur o'zlashtirishlari va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishlarida muhim omil sifatida qaralmoqda.

Noorganik kimyo oliy ta'lim muassasalarida o'qitiladigan fundamental fanlardan biri bo'lib, u kimyoviy elementlarning tuzilishi, xossalari, birikmalari hamda ularning o'zaro ta'sir qonuniyatlarini o'rganadi. Mazkur fan keyingi bosqichlarda o'qitiladigan analitik kimyo, fizik kimyo, biokimyo, farmatsevtik kimyo va boshqa mutaxassislik fanlarini o'zlashtirish uchun nazariy asos vazifasini bajaradi. Shu sababli noorganik kimyo fanini o'qitish sifati bo'lajak mutaxassislarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, noorganik kimyo fanini o'qitishda bir qator muammolar mavjud. Jumladan, atom va molekulalarning tuzilishi, kimyoviy bog'lanishlarning hosil bo'lish mexanizmlari, kristall panjaralar, oksidlanish-qaytarilish reaksiyalari hamda koordinatsion birikmalar kabi mavzular talabalarda abstrakt

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

tasavvurlarni shakllantirishni talab qiladi. An'anaviy o'qitish usullari orqali bunday jarayonlarni tushuntirish ko'pincha yetarli natija bermaydi. Natijada talabalarning mavzularni o'zlashtirish darajasi pasayadi, fan bo'yicha motivatsiyasi sustlashadi hamda nazariy bilimlarni amaliyot bilan bog'lashda qiyinchiliklar yuzaga keladi.

So'nggi yillarda ushbu muammolarni bartaraf etishda turli dasturiy vositalardan foydalanish samarali pedagogik yechim sifatida e'tirof etilmoqda. Jumladan, virtual laboratoriyalar, elektron ta'lim platformalari, molekulyar modellashtirish dasturlari, multimediali o'quv resurslari va interaktiv simulyatsiyalar kimyoviy jarayonlarni vizual tarzda namoyish qilish, laboratoriya tajribalarini xavfsiz muhitda bajarish hamda talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Bunday vositalar yordamida murakkab kimyoviy hodisalarni modellashtirish, tajriba natijalarini tahlil qilish va o'quv materiallarini individuallashtirilgan tarzda o'zlashtirish imkoniyati yaratilmoqda.

Xorijiy tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan ilmiy izlanishlarda kimyo ta'limida dasturiy vositalardan foydalanishning didaktik afzalliklari keng yoritilgan. Jumladan, kimyoviy jarayonlarni vizualizatsiya qilish, interaktiv ta'lim muhitini yaratish, talabalarning fazoviy tafakkurini rivojlantirish va o'quv motivatsiyasini oshirishda raqamli texnologiyalarning samaradorligi ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Shu bilan birga, oliy ta'lim muassasalarida noorganik kimyo fanini aynan dasturiy vositalar asosida o'qitish metodikasini takomillashtirishga bag'ishlangan tadqiqotlar yetarli darajada tizimlashtirilmagan.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimida ham raqamli ta'lim texnologiyalarini joriy etish, elektron ta'lim resurslarini yaratish va ta'lim sifatini oshirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Bunday sharoitda noorganik kimyo fanini o'qitishda zamonaviy dasturiy vositalarning pedagogik imkoniyatlarini o'rganish hamda ularni ta'lim jarayoniga integratsiyalashning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy-pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi.

Shu munosabat bilan mazkur maqolaning maqsadi oliy ta'lim tashkilotlarida noorganik kimyo fanini dasturiy vositalardan foydalanib o'qitishning nazariy va metodik asoslarini ilmiy adabiyotlar tahlili orqali o'rganish hamda o'quv jarayonini takomillashtirishning istiqbolli yo'nalishlarini aniqlashdan iborat.

Mazkur tadqiqot adabiyotlar sharhi asosida amalga oshirilgan bo'lib, unda noorganik kimyo fanini dasturiy vositalardan foydalanib o'qitish metodikasiga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tadqiqotning nazariy asosini kimyo ta'limi, pedagogika, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda raqamli ta'lim sohasida olib borilgan ilmiy ishlar tashkil etdi.

Tadqiqot davomida Web of Science, Scopus, Google Scholar, ResearchGate va boshqa xalqaro ilmiy ma'lumotlar bazalarida e'lon qilingan maqolalar, monografiyalar, konferensiya materiallari hamda normativ-huquqiy hujjatlar o'rganildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida ta'limni raqamlashtirish va oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilishga oid ilmiy-uslubiy manbalardan ham foydalanildi.

Tadqiqotda quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

– ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish;
– taqqoslash va qiyosiy tahlil;
– tizimlashtirish va umumlashtirish;
– mantiqiy tahlil;
– ilmiy manbalardagi natijalarni interpretatsiya qilish.

Tahlil jarayonida noorganik kimyo fanini o‘qitishda qo‘llaniladigan virtual laboratoriyalar, molekulyar modellashtirish dasturlari, elektron ta’lim platformalari, multimedia resurslari hamda mobil ilovalarning pedagogik imkoniyatlari o‘rganildi. Olingan ma’lumotlar asosida dasturiy vositalardan foydalanishga asoslangan takomillashtirilgan metodik yondashuv ishlab chiqildi.

Kimyo ta’limi sohasida raqamli texnologiyalarni qo‘llash masalasi so‘nggi yillarda xalqaro pedagogik tadqiqotlarning asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Ayniqsa, noorganik kimyo fanining murakkabligi – uning mikrodarajadagi jarayonlar, abstrakt tuzilmalar va ko‘p bosqichli reaksion mexanizmlarga asoslanganligi bilan izohlanadi. Shu sababli zamonaviy ta’lim tizimida dasturiy vositalar yordamida vizuallashtirish, simulyatsiya va modellashtirish texnologiyalaridan foydalanish zarurati ortib bormoqda [1].

Kimyo ta’limining konseptual asoslari A.H. Johnstone tomonidan ishlab chiqilgan uch darajali model bilan izohlanadi. Ushbu modelga ko‘ra kimyoviy bilimlar makroskopik (kuzatiladigan hodisalar), submikroskopik (atom va molekula darajasi) hamda simvolik (formulalar va tenglamalar) darajalarda ifodalanadi [2]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talabalar aynan submikroskopik darajani tushunishda qiyinchilikka duch keladilar. Dasturiy vositalar esa ushbu uch darajani integratsiyalash orqali bilimlarni tizimli o‘zlashtirishga yordam beradi.

Mayerning multimedia o‘qitish nazariyasiga ko‘ra, bilimlarni samarali o‘zlashtirish vizual va verbal axborotning birgalikda taqdim etilishiga bog‘liq [3]. Kimyo ta’limida bu yondashuv animatsiyalar, 3D modellar va interaktiv simulyatsiyalar orqali molekulyar jarayonlarni tushuntirishda yuqori samaradorlikni namoyon etadi. Ayniqsa, elektron konfiguratsiya, orbital tushunchasi va kimyoviy bog‘lanishlarni o‘rganishda multimedia vositalari muhim didaktik rol o‘ynaydi.

Gilbert va Treagustning tadqiqotlari kimyo ta’limida vizualizatsiya vositalarining o‘quv jarayonidagi ahamiyatini chuqur tahlil qiladi. Ular molekulyar modellashtirish dasturlari talabalarda fazoviy tafakkurni rivojlantirishi va abstrakt tushunchalarni aniq tasavvur qilishga yordam berishini ko‘rsatgan [4]. Bu ayniqsa kristall panjaralar, izomerlar va kompleks birikmalarni o‘rganishda muhim ahamiyatga ega.

So‘nggi yillarda PhET Interactive Simulations platformasi kimyo ta’limida keng qo‘llanilmoqda. Moore va hamkorlar tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotlarda PhET simulyatsiyalarining talabalarning konseptual tushunchalarini rivojlantirishdagi samaradorligi isbotlangan [5]. Simulyatsiyalar orqali talabalar tajribalarni virtual muhitda bajarib, natijalarni bevosita tahlil qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar.

Virtual laboratoriyalar muammosi De Jong va hamkorlari tadqiqotlarida keng o‘rganilgan. Ularning fikricha, virtual laboratoriyalar an’anaviy laboratoriyani to‘liq

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

almashtirmaydi, biroq ularni to‘ldiruvchi vosita sifatida juda samaralidir [6]. Virtual muhit talabalarga xavfsiz sharoitda tajriba o‘tkazish, jarayonlarni qayta-qayta takrorlash va natijalarni tahlil qilish imkonini beradi.

Huang va hamkorlar tomonidan o‘tkazilgan meta-tahlil natijalari virtual laboratoriyalar qo‘llanilgan guruhlarda o‘quv natijalari sezilarli darajada yuqori ekanligini ko‘rsatgan [7]. Bu ayniqsa kimyoviy reaksiyalar kinetikasi va termodinamika kabi murakkab mavzularda yaqqol namoyon bo‘ladi.

Sapriati va boshqalar virtual laboratoriyalar talabalarning self-regulated learning (mustaqil o‘qish va o‘zini boshqarish) ko‘nikmalarini rivojlantirishini ta’kidlaydi [8]. Bu esa zamonaviy kompetensiyaviy yondashuvda juda muhim hisoblanadi.

Virtual reallik (VR) texnologiyalarining kimyo ta’limidagi o‘rni ham so‘nggi yillarda faol o‘rganilmoqda. Guruloo va Osman VR muhitlari molekulyar tuzilmalarni uch o‘lchovli ko‘rinishda tasavvur qilish imkonini berishini va bu talabalarning fazoviy fikrlashini sezilarli darajada oshirishini aniqlagan [9].

Kimyo ta’limida simulyatsiyalar samaradorligi faqat texnologiyaga emas, balki pedagogik yondashuvga ham bog‘liq. Gong tadqiqotlariga ko‘ra, o‘qituvchining texnologik-pedagogik bilim integratsiyasi (TPACK) darajasi simulyatsiyalarning samaradorligini belgilaydi [10].

Flipped classroom (teskari o‘qitish) modeli ham kimyo ta’limida keng qo‘llanilmoqda. Wu va hamkorlari PhET simulyatsiyalarini mustaqil ta’lim jarayoniga integratsiya qilish talabalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishini aniqlagan [11].

Shuningdek, Avogadro, ChemDraw, Spartan kabi molekulyar modellashtirish dasturlari noorganik kimyo fanida keng qo‘llanilib, atom va molekulalarning fazoviy tuzilishini aniq tasvirlash imkonini beradi [12]. Ushbu dasturlar yordamida kimyoviy bog‘lanishlar, orbital gibridlanish va kompleks birikmalarni vizual tahlil qilish osonlashadi.

Moodle va Google Classroom kabi LMS tizimlari esa ta’lim jarayonini boshqarish, mustaqil ishlarni tashkil etish va elektron nazoratni amalga oshirishda muhim vosita hisoblanadi [13]. Tadqiqotlar LMS platformalarining talabalarning o‘quv motivatsiyasi va akademik natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, tahlil qilingan ilmiy manbalar shuni ko‘rsatadiki, noorganik kimyo fanini o‘qitishda dasturiy vositalar uch asosiy funksiyani bajaradi: (1) murakkab tushunchalarni vizuallashtirish, (2) laboratoriya jarayonlarini modellashtirish va (3) mustaqil ta’limni qo‘llab-quvvatlash. Shu bilan birga, aksariyat tadqiqotchilar raqamli vositalar an’anaviy laboratoriya ta’limini to‘liq almashtirmasligi, balki integratsiyalashgan yondashuv samaraliroq ekanini ta’kidlaydilar [14].

1-JADVAL. Noorganik kimyo fanini o‘qitishda qo‘llaniladigan dasturiy vositalar tasnifi

Dasturiy vosita guruhi	Misollar	Didaktik vazifasi	Pedagogik samarasi
Virtual laboratoriyalar	PhET, ChemCollective	Kimyoviy tajribalarni simulyatsiya qilish	Xavfsiz tajriba, takrorlash imkoniyati, laboratoriya ko‘nikmasi rivojlanadi

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Dasturiy vosita guruhi	Misollar	Didaktik vazifasi	Pedagogik samarasi
Molekulyar modellashtirish	Avogadro, ChemDraw, Spartan	Molekulalar tuzilishi va fazoviy modelini yaratish	Fazoviy tasavvur, abstrakt tushunchalarni vizuallashtirish
LMS platformalar	Moodle, Google Classroom, HEMIS	O‘quv jarayonini boshqarish	Mustaqil ta’lim, monitoring, elektron baholash
Multimedia vositalar	Animatsiya, video darslar	Nazariy materialni vizuallashtirish	O‘zlashtirish darajasi oshadi
Simulyatsiya dasturlari	PhET sim, MolView	Reaksiya va jarayonlarni modellashtirish	Konseptual tushuncha mustahkamlanadi

Shunday qilib, adabiyotlar tahlili natijalari noorganik kimyo fanini o‘qitishda dasturiy vositalarni kompleks qo‘llash zarurligini ko‘rsatadi. Bu yondashuv talabalarning bilim darajasini oshirish, amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, noorganik kimyo fanini o‘qitishda dasturiy vositalardan foydalanish bir qator pedagogik afzalliklarga ega.

Birinchidan, dasturiy vositalar abstrakt tushunchalarni vizuallashtirish imkonini beradi. Masalan, atom orbitallari, ion bog‘lanishlar, kristall panjaralar va elektron konfiguratsiyalarni animatsiyalar orqali ko‘rsatish talabalarning mavzuni chuqurroq tushunishiga yordam beradi.

Ikkinchidan, virtual laboratoriyalar laboratoriya mashg‘ulotlarining samaradorligini oshiradi. Talabalar real tajribalarni bajarishdan oldin virtual muhitda tajriba algoritmlarini o‘rganishlari va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan xatolarni bartaraf etishlari mumkin.

Uchinchidan, elektron ta’lim platformalari yordamida individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish imkoniyati yaratiladi. Har bir talaba o‘z bilim darajasiga mos topshiriqlarni bajarishi va o‘quv materiallarini mustaqil ravishda o‘zlashtirishi mumkin.

To‘rtinchidan, dasturiy vositalar o‘quv motivatsiyasini oshiradi. Interaktiv elementlar va simulyatsiyalar talabalarning fanga bo‘lgan qiziqishini kuchaytiradi hamda faol ishtirokini ta’minlaydi.

2-JADVAL. An’anaviy va raqamli (dasturiy vositalarga asoslangan) o‘qitishning qiyosiy tahlili

Mezoni	An’anaviy o‘qitish	Dasturiy vositalarga asoslangan o‘qitish
Tushunish darajasi	Abstrakt, qiyin	Vizual va interaktiv
Talaba faolligi	Past–o‘rtacha	Yuqori
Tajriba imkoniyati	Cheklangan	Cheklanmagan (virtual laboratoriya)
Xavfsizlik	Kimyoviy xavf mavjud	To‘liq xavfsiz
Individual yondashuv	Cheklangan	To‘liq moslashtirilgan
Motivatsiya	Barqaror emas	Yuqori (interaktivlik sababli)
Baholash	An’anaviy test	Avtomatlashtirilgan, onlayn

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Tahlillar asosida noorganik kimyo fanini o‘qitishning takomillashtirilgan metodik modeli ishlab chiqildi. Mazkur model quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

-Nazariy materiallarni multimedia texnologiyalari asosida taqdim etish;

-Kimyoviy jarayonlarni modellashtirish dasturlaridan foydalanish;

-Virtual laboratoriya mashg‘ulotlarini tashkil etish;

-LMS platformalari orqali mustaqil ta’limni yo‘lga qo‘yish;

-Elektron testlar va avtomatlashtirilgan nazorat vositalari orqali bilimlarni baholash.

Mazkur model talabalarning bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘tkazilgan adabiyotlar tahlili natijasida noorganik kimyo fanini o‘qitishda dasturiy vositalardan foydalanish ta’lim sifatini oshirishning muhim omili ekanligi aniqlandi. Zamonaviy dasturiy vositalar yordamida murakkab kimyoviy tushunchalarni vizuallashtirish, laboratoriya mashg‘ulotlarini takomillashtirish va mustaqil ta’lim faoliyatini samarali tashkil etish imkoniyati yaratiladi.

Virtual laboratoriyalar, molekulyar modellashtirish dasturlari va elektron ta’lim platformalarining integratsiyalashgan qo‘llanilishi talabalarning nazariy bilimlarini mustahkamlash, amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, noorganik kimyo fanini o‘qitishda dasturiy vositalardan foydalanish ta’lim jarayonining interaktivligini oshiradi, talabalarning o‘quv motivatsiyasini kuchaytiradi va individual ta’limni tashkil etish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Kelgusida noorganik kimyoning alohida bo‘limlari bo‘yicha maxsus elektron o‘quv-metodik majmualar yaratish, sun’iy intellekt texnologiyalarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish hamda taklif etilgan metodik model samaradorligini pedagogik tajriba-sinov ishlari orqali baholash istiqbolli ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Johnstone A.H. Chemical Education Research: Facts, Findings and Consequences // Chemistry Education Research and Practice. – Cambridge: Royal Society of Chemistry (RSC), 2000. – Vol. 1(1). – P. 9–34. – DOI: 10.1039/B100066P.
2. Taber K.S. Revisiting the chemistry triplet: drawing upon the nature of chemical knowledge and the psychology of learning to inform chemistry education // Chemistry Education Research and Practice. – Cambridge: RSC, 2013. – Vol. 14. – P. 156–168. – DOI: 10.1039/C3RP00012E.
3. Mayer R.E. Multimedia Learning (3rd ed.). – New York: Cambridge University Press, 2021. – 340 p.
4. Gilbert J.K., Treagust D.F. Multiple Representations in Chemical Education. – Dordrecht: Springer, 2009. – 312 p.
5. Moore E.B., Chamberlain J.M., Parson R., Perkins K.K. PhET Interactive Simulations: Transformative Tools for Teaching Chemistry // Journal of Chemical

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Education. – Washington DC: American Chemical Society, 2014. – Vol. 91(8). – P. 1191–1197. – DOI: 10.1021/ed4005084.
6. De Jong T., Linn M.C., Zacharia Z.C. Physical and Virtual Laboratories in Science and Engineering Education // Science. – Washington DC: AAAS, 2013. – Vol. 340(6130). – P. 305–308. – DOI: 10.1126/science.1230579.
7. Huang X., et al. Effectiveness of Virtual Laboratories in Science Education: A Meta-analysis // Computers & Education. – Amsterdam: Elsevier, 2021. – Vol. 166. – P. 104–169. – DOI: 10.1016/j.compedu.2021.104169.
8. Sapriati A., et al. Virtual Laboratory and Self-Regulated Learning in Science Education // Education Sciences. – Basel: MDPI, 2022. – Vol. 12(3). – P. 1–18. – DOI: 10.3390/educsci12030222.
9. Guruloo K., Osman K. Virtual Reality in Chemistry Education: A Systematic Review // International Journal of Instruction. – Turkey: E-International Journal of Educational Research, 2024. – Vol. 17(1). – P. 45–68.
10. Gong Y., et al. Teachers' TPACK in Simulation-Based Chemistry Instruction // Journal of Chemical Education. – Washington DC: American Chemical Society, 2022. – Vol. 99(5). – P. 1801–1812. – DOI: 10.1021/acs.jchemed.2c00397.
11. Wu H.K., et al. Flipped Classroom with PhET Simulations in Chemistry Learning // Research in Science & Technological Education. – London: Routledge, 2021. – Vol. 39(4). – P. 1–22.
12. Talanquer V. The "chemistry triplet": Variations and interpretations in chemical education // International Journal of Science Education. – UK: Taylor & Francis, 2011. – Vol. 33(12). – P. 179–199.
13. Kozma R., Russell J. Students' understanding of chemical representations // Journal of Research in Science Teaching. – Hoboken: Wiley, 1997. – Vol. 34(1). – P. 95–120.
14. Treagust D.F., Chittleborough G., Mamiala T. The role of submicroscopic and symbolic representations in chemical understanding // International Journal of Science Education. – London: Routledge, 2003. – Vol. 25(11). – P. 1353–1368.
15. UNESCO. Digital Transformation in Higher Education: Innovative Learning Systems. – Paris: UNESCO Publishing, 2023. – 120 p.
16. American Chemical Society (ACS). Chemistry Education in the Digital Age. – Washington DC: ACS Publications, 2018. – 210 p.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

O‘ZBEK MILLIY MUSIQASIDA LAD TIZIMLARINING NAZARIY TAHLILI VA ZAMONAVIY TALQIN MASALALARI.

Fozilov Qaxramon Madaminovich
Qo‘qon davlat universiteti, Musiqa nazariyasi kafedrasi v.b. dotsenti.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada o‘zbek milliy musiqasida lad tizimlarining shakllanishi, nazariy asoslari va zamonaviy talqin masalalari tadqiq etiladi. Unda milliy musiqa merosida lad tushunchasining o‘rni, maqom san’ati va xalq kuylaridagi parda munosabatlari, intonatsion rivojlanish xususiyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida o‘zbek an’anaviy musiqasidagi lad tizimlari nafaqat tovushqator majmuasi, balki milliy musiqiy tafakkur, badiiy ifoda va ijrochilik an’analarini aks ettiruvchi murakkab tizim sifatida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, maqolada lad xususiyatlarining zamonaviy kompozitorlik ijodi va musiqa ta’limidagi ahamiyati yoritilgan.

MAQSAD: o‘zbek milliy musiqasida lad tizimlarining shakllanishi, nazariy asoslari va zamonaviy talqinlarini tahlil qilish hamda ularning musiqa san’ati va ta’limidagi ahamiyatini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda o‘zbek milliy musiqasi, maqom san’ati va xalq kuylaridagi lad tizimlariga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tarixiy, qiyosiy va musiqashunoslik tahlili metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari o‘zbek an’anaviy musiqasidagi lad tizimlari nafaqat tovushqatorlar majmuasi, balki milliy musiqiy tafakkur, badiiy ifoda va ijrochilik an’analarini aks ettiruvchi murakkab tizim ekanligini ko‘rsatdi. Maqom va xalq kuylarida parda munosabatlari hamda intonatsion rivojlanish xususiyatlari lad tizimlarining asosiy tarkibiy unsurlari sifatida namoyon bo‘lishi aniqlandi. Shuningdek, lad xususiyatlarining zamonaviy kompozitorlik ijodi va musiqa ta’limida muhim metodik ahamiyatga ega ekanligi asoslandi.

XULOSA: o‘zbek milliy musiqasidagi lad tizimlari milliy musiqiy merosning muhim tarkibiy qismi bo‘lib, ularni ilmiy o‘rganish va ta’lim jarayonida qo‘llash musiqiy tafakkur hamda ijrochilik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: o‘zbek milliy musiqasi, lad tizimi, maqom, parda, intonatsiya, musiqiy tafakkur, xalq kuylari, zamonaviy talqin, musiqa nazariyasi.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЛАДОВЫХ СИСТЕМ В УЗБЕКСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ МУЗЫКЕ И ВОПРОСЫ ИХ СОВРЕМЕННОЙ ИНТЕРПРЕТАЦИИ.

Фозилов Кахрамон Мадаминович Кокандский государственный университет
и.о. доцента кафедры теории музыки.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье исследуются вопросы формирования, теоретических основ и современной интерпретации ладовых систем в узбекской национальной музыке. Рассматривается значение понятия лада в музыкальном

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

наследии, анализируются ладово-интонационные особенности макомного искусства и народных мелодий. В ходе исследования ладовые системы узбекской традиционной музыки рассматриваются не только как совокупность звуковых отношений, но и как сложная система, отражающая национальное музыкальное мышление, художественную выразительность и исполнительские традиции. Также раскрывается значение национальных ладовых особенностей в современном композиторском творчестве и музыкальном образовании.

ЦЕЛЬ: проанализировать формирование, теоретические основы и современные интерпретации ладовых систем в узбекской национальной музыке, а также определить их значение в музыкальном искусстве и образовании.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники, посвящённые ладовым системам узбекской национальной музыки, искусству макома и народным мелодиям. Использованы исторический, сравнительный и музыковедческий методы анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что ладовые системы узбекской традиционной музыки представляют собой не только совокупность звукорядов, но и сложную систему, отражающую национальное музыкальное мышление, художественную выразительность и исполнительские традиции. Выявлено, что ладовые отношения и особенности интонационного развития в макомах и народных мелодиях являются важнейшими компонентами этих систем. Также обосновано значение ладовых особенностей в современном композиторском творчестве и музыкальном образовании.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: ладовые системы узбекской национальной музыки являются важной частью музыкального наследия, а их научное изучение и использование в образовательном процессе способствуют развитию музыкального мышления и исполнительской культуры.

Ключевые слова: узбекская национальная музыка, ладовая система, маком, звукоряд, интонация, музыкальное мышление, народные мелодии, современная интерпретация, теория музыки.

THEORETICAL ANALYSIS OF MODAL SYSTEMS IN UZBEK NATIONAL MUSIC AND ISSUES OF THEIR MODERN INTERPRETATION.

Qaxramon Madaminovich Fozilov
Kokand State University Acting Associate Professor of the Department of Music Theory.

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the formation, theoretical foundations and modern interpretation of modal systems in Uzbek national music. The study analyzes the role of mode in musical heritage, modal relationships, intonational development features of maqom art and folk melodies. Uzbek traditional modal systems are considered not only as a set of sound structures, but also as a complex phenomenon reflecting national musical thinking, artistic expression and performance traditions. The article also

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

highlights the importance of modal features in contemporary composition practice and music education.

AIM: to analyze the formation, theoretical foundations, and modern interpretations of modal systems in Uzbek national music and determine their significance in musical art and education.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific sources related to modal systems in Uzbek national music, maqom art, and folk melodies. Historical, comparative, and musicological analysis methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that modal systems in Uzbek traditional music are not merely collections of pitch structures but complex systems reflecting national musical thinking, artistic expression, and performance traditions. Modal relationships and intonational development in maqom and folk melodies were identified as key structural elements of these systems. The study also confirmed the methodological significance of modal characteristics in contemporary composition and music education.

CONCLUSION: modal systems in Uzbek national music constitute an essential part of the musical heritage, and their scientific study and application in education contribute to the development of musical thinking and performance culture.

Keywords: uzbek national music, modal system, maqom, mode structure, intonation, musical thinking, folk melodies, modern interpretation, music theory.

Bugungi globallashuv jarayonida milliy madaniy merosni ilmiy asosda tadqiq etish, uning tarixiy-nazariy negizlarini chuqur o‘rganish hamda zamonaviy musiqa ilmi mezonlari asosida tahlil qilish muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ayniqsa, xalqning badiiy tafakkuri, estetik qarashlari va ma’naviy qadriyatlarini o‘zida mujassam etgan milliy musiqa san’atining nazariy asoslarini o‘rganish bugungi musiqashunoslik fanining dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. O‘zbek milliy musiqasi ko‘p asrlik tarixiy taraqqiyot jarayonida o‘ziga xos ohang tizimi, ijro an’analari, shakliy tuzilishi va lad xususiyatlariga ega bo‘lgan mukammal san’at hodisasi sifatida shakllangan. Milliy kuy va ashulalarning mazmun-mohiyatini anglashda lad tizimlari alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki lad nafaqat tovushlarning o‘zaro munosabati va funksional bog‘liqligini belgilovchi nazariy tushuncha, balki musiqiy obraz, milliy ohang tafakkuri hamda ijodiy uslubni ifodalovchi muhim vosita hamdir. O‘zbek an’anaviy musiqasida lad tizimlari maqom san’ati, xalq kuy-qo‘shiqlari va bastakorlik ijodiyoti bilan uzviy bog‘liq holda rivojlangan. Xususan, maqom yo‘llaridagi tovushqatorlar, tayanch pardalar, ohang harakati va intonatsion rivojlanish tamoyillari milliy musiqiy tafakkurning o‘ziga xos belgilarini aks ettiradi. Shu bois ushbu tizimlarni zamonaviy musiqashunoslik yondashuvlari asosida tadqiq qilish milliy musiqa nazariyasining rivojlanishida muhim o‘rin tutadi.

O‘zbek milliy musiqasidagi lad tizimlarini chuqur o‘rganish bugungi kunda bir necha jihatdan dolzarb hisoblanadi. Avvalo, milliy musiqa merosining nazariy asoslarini ilmiy

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

jihatdan yoritish, uning o‘ziga xos qonuniyatlarini aniqlash hamda jahon musiqa nazariyasi bilan qiyosiy o‘rganish zarurati mavjud. An’anaviy lad tizimlarining faqat tarixiy hodisa sifatida emas, balki zamonaviy kompozitorlik ijodi va musiqa ta’limi jarayonida faol qo‘llaniladigan nazariy asos sifatida tadqiq etilishi muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, hozirgi davrda milliy musiqani zamonaviy tahlil metodlari asosida o‘rganish, lad tuzilmalarining melodik rivojlanish, intonatsion ifoda va badiiy obraz yaratishdagi vazifalarini aniqlash ehtiyoji kuchaymoqda. O‘zbek milliy musiqasidagi lad xususiyatlarini ilmiy asosda tadqiq qilish milliy musiqa merosini saqlash, uni yangi avlodga yetkazish hamda zamonaviy ijodiy jarayonlarda samarali qo‘llash imkoniyatlarini kengaytiradi. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi o‘zbek milliy musiqa an’analarida shakllangan lad tizimlarining nazariy mohiyatini aniqlash, ularning tarixiy rivojlanish bosqichlarini o‘rganish hamda zamonaviy musiqiy tafakkurdagi talqin xususiyatlarini ilmiy asoslash zarurati bilan belgilanadi.

O‘zbek milliy musiqasining nazariy asoslari, xususan, lad tizimlari, maqom pardalari, ohang tuzilishi va intonatsion rivojlanish masalalari ko‘plab musiqashunos olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Ushbu yo‘nalishdagi ilmiy izlanishlar milliy musiqa tafakkurining shakllanish jarayonlari, uning tarixiy ildizlari hamda nazariy qonuniyatlarini aniqlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek an’anaviy musiqasining nazariy muammolarini o‘rganishda Fitratning “O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi” nomli tadqiqoti alohida o‘rin tutadi. Muallif milliy musiqa merosining tarixiy taraqqiyoti, maqom san’atining shakllanish jarayoni hamda uning nazariy asoslariga oid muhim ilmiy qarashlarni ilgari surgan. Fitrat tomonidan bayon etilgan musiqiy-estetik qarashlar keyingi davr maqomshunoslik tadqiqotlari uchun nazariy asos vazifasini bajargan [1]. Maqom tizimining lad va parda xususiyatlarini o‘rganishda I.Rajabovning ilmiy ishlari muhim manbalardan biri hisoblanadi. Olim maqomlarning ichki tuzilishi, parda tizimi, sho‘ba va qismlar o‘rtasidagi musiqiy bog‘liqlikni chuqur tahlil qilib, o‘zbek maqom san’atining murakkab nazariy tizim sifatidagi xususiyatlarini asoslab bergan. Uning tadqiqotlarida lad faqat tovushqator ko‘rinishi sifatida emas, balki musiqiy rivojlanish va obraz yaratish vositasi sifatida talqin etiladi [2]. O‘zbek xalq musiqasi va maqom an’analarining nazariy jihatlari Y.Rajabiy ijodiy faoliyatida ham keng yoritilgan. Xalq kuylarini to‘plash, tizimlashtirish hamda maqom namunalarini amaliy-nazariy jihatdan o‘rganish jarayonida milliy ohanglarning lad xususiyatlari, ularning ijrochilik amaliyotidagi o‘rni ko‘rsatib berilgan.

Zamonaviy musiqashunoslik tadqiqotlarida esa o‘zbek milliy musiqasidagi lad tizimlari yangi ilmiy yondashuvlar asosida o‘rganilmoqda. Jumladan, maqom va xalq kuylarining strukturaviy tahlili, ularning kompozitorlik ijodidagi qo‘llanish imkoniyatlari hamda zamonaviy musiqa ta’limidagi ahamiyati alohida ilmiy muammo sifatida qaralmoqda. Musiqa nazariyasi nuqtayi nazaridan lad tizimlari masalasini ilmiy o‘rganishda V.A.Uspenskiy va V.M.Belyayev kabi musiqashunos olimlarning tadqiqotlari muhim ahamiyat kasb etadi. Ularning ilmiy izlanishlari Sharq xalqlari, jumladan, o‘zbek an’anaviy musiqasining nazariy asoslarini o‘rganish, maqom tizimlarining ichki qonuniyatlarini aniqlash hamda milliy ohang tuzilishining o‘ziga xos jihatlarini tahlil qilishga qaratilgan.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

V.A.Uspenskiy o‘z tadqiqotlarida o‘zbek xalq musiqasi va maqom namunalarini to‘plash, yozib olish hamda ularni ilmiy jihatdan tizimlashtirishga katta e’tibor qaratgan [4]. Uning ilmiy faoliyatida Sharq musiqasini Yevropa nota tizimi orqali ifodalash, milliy kuylarning melodik tuzilishi, parda munosabatlari va ohang rivojlanish xususiyatlarini aniqlash muhim o‘rin egallaydi. Tadqiqotchi o‘zbek an’anaviy musiqasidagi lad hodisasini oddiy tovushqator shakli sifatida emas, balki muayyan estetik mazmun va ifoda imkoniyatlariga ega bo‘lgan murakkab musiqiy tizim sifatida o‘rgangan. V.A.Uspenskiy tomonidan olib borilgan kuzatishlarda maqom yo‘llarining parda asoslari, tayanch tovushlarning ahamiyati hamda kuy rivojida intonatsion markazlarning tutgan o‘rni alohida ta’kidlanadi. Uning fikricha, Sharq musiqasida lad tizimi faqat tovushlarning balandlik bo‘yicha joylashuvi bilan cheklanmaydi, balki kuy harakati, ohang yo‘nalishi va ijrochilik an’analari bilan chambarchas bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

V.M.Belyayev esa Markaziy Osiyo xalqlari musiqiy merosining nazariy xususiyatlarini tadqiq etishda qiyosiy musiqashunoslik yondashuvlaridan foydalangan. Olim o‘z izlanishlarida xalq musiqasi va maqomlarning tovush tizimi, lad tuzilishi, ritmik va melodik xususiyatlarini ilmiy asosda tahlil qilgan. Uning tadqiqotlarida Sharq musiqasiga xos bo‘lgan parda tizimlari Yevropa major-minor tizimi mezonlari bilangina izohlanmasligi, balki ularning mustaqil tarixiy va nazariy qonuniyatlarga ega ekanligi ko‘rsatib berilgan [5]. V.M.Belyayev lad tizimlarini o‘rganishda milliy musiqiy tafakkur masalasiga alohida e’tibor qaratib, har bir xalq musiqasining o‘ziga xos intonatsion lug‘ati mavjudligini ta’kidlagan. Shu jihatdan o‘zbek milliy musiqasidagi lad xususiyatlari xalqning tarixiy-madaniy tajribasi, ijrochilik an’analari va estetik qarashlari bilan bog‘liq holda shakllangan musiqiy hodisa sifatida talqin etiladi. Mazkur olimlarning tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek milliy musiqasida lad tushunchasi faqat nazariy kategoriya emas, balki kuy mazmunini ochib beruvchi, milliy ohang tafakkurini aks ettiruvchi va musiqiy obraz yaratishda faol ishtirok etuvchi asosiy ifoda vositalaridan biridir. Uspenskiy va Belyayev tomonidan ilgari surilgan ilmiy qarashlar bugungi kunda maqomshunoslik, etnomusiqashunoslik hamda zamonaviy musiqa nazariyasi tadqiqotlari uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

Mazkur tadqiqotda o‘zbek milliy musiqasida shakllangan lad tizimlarining nazariy asoslarini aniqlash, ularning tarixiy taraqqiyoti va zamonaviy musiqiy jarayonlardagi talqin xususiyatlarini o‘rganishga qaratilgan kompleks ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi musiqashunoslik, maqomshunoslik va nazariy tahlil tamoyillariga asoslangan holda shakllantirildi.

Tadqiqot jarayonida, avvalo, tarixiy-nazariy tahlil metodi qo‘llanildi. Ushbu metod orqali o‘zbek milliy musiqasidagi lad tizimlarining shakllanish bosqichlari, ularning maqom san’ati va xalq ijodiyoti bilan bog‘liq rivojlanish jarayonlari o‘rganildi. Milliy musiqa an’analarida mavjud bo‘lgan parda munosabatlari, tayanch tovushlar tizimi va ohang rivojlanish qonuniyatlari tarixiy manbalar asosida tahlil qilindi. Shuningdek, tadqiqotda musiqiy-nazariy tahlil usuli muhim o‘rin egallaydi. Mazkur usul yordamida o‘zbek xalq kuylari va maqom namunalaridagi tovushqator tuzilishi, lad markazlari, intonatsion bog‘lanishlar hamda melodik harakat xususiyatlari o‘rganildi. Lad tizimining musiqiy asar

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

mazmunini shakllantirishdagi vazifasi, kuy rivojlanishidagi funksional ahamiyati va badiiy ifoda imkoniyatlari aniqlashga harakat qilindi.

Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil metodidan ham foydalanildi. Bunda o‘zbek milliy musiqasiga xos lad xususiyatlari Sharq musiqa an’analari hamda Yevropa musiqa nazariyasidagi lad tushunchalari bilan taqqoslandi. Ushbu yondashuv orqali milliy lad tizimlarining umumiy va o‘ziga xos jihatlarini aniqlash imkoniyati yuzaga keldi. Bundan tashqari, strukturaviy tahlil metodi asosida maqom va xalq kuylarining ichki tuzilishi, ohang rivojlanish bosqichlari, asosiy va yordamchi pardalarning o‘zaro munosabati tadqiq qilindi. Bu esa ladning faqat tovushlar majmuasi emas, balki musiqiy fikrning shakllanishida faol ishtirok etuvchi murakkab tizim ekanligini asoslash imkonini berdi.

Tadqiqotning nazariy asosini o‘zbek va xorijiy musiqashunos olimlarning maqom san’ati, xalq musiqasi, lad va parda tizimlariga oid ilmiy qarashlari tashkil etadi. Xususan, Fitrat, I.Rajabov, Y.Rajabiy, V.A.Uspenskiy, V.M.Belyayev kabi tadqiqotchilarning ilmiy ishlari mazkur mavzuni o‘rganishda metodologik manba sifatida xizmat qildi. Mazkur metodologik yondashuvlar asosida o‘zbek milliy musiqasidagi lad tizimlarining nazariy mohiyatini ochib berish, ularning milliy musiqiy tafakkurni shakllantirishdagi o‘rnini aniqlash hamda zamonaviy ijodiy jarayonlardagi ahamiyatini ilmiy asoslash ko‘zda tutiladi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek milliy musiqasidagi lad tizimlari xalqning ko‘p asrlik musiqiy tafakkuri, ijrochilik tajribasi va badiiy-estetik qarashlari asosida shakllangan murakkab nazariy hodisa hisoblanadi. Lad milliy musiqa namunalari tarkibida faqat tovushlarning muayyan tartibda joylashuvi sifatida emas, balki kuy rivojlanishini ta’minlovchi, musiqiy obraz yaratishga xizmat qiluvchi hamda asarning hissiy mazmunini belgilovchi muhim ifoda vositasi sifatida namoyon bo‘ladi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, o‘zbek an’anaviy musiqasida lad tushunchasi Yevropa musiqa nazariyasidagi major va minor tizimlari doirasidan kengroq mazmunga ega. Milliy musiqa namunalarida ladning asosiy belgisi tovushqator tarkibi bilangina chegaralanmaydi, balki tayanch pardalar, ohangning yo‘nalishi, intonatsion bog‘lanishlar, kuy rivojlanishidagi barqaror va beqaror tovushlar munosabati orqali shakllanadi. Shu sababli o‘zbek milliy musiqasidagi lad tizimlarini o‘rganishda ularni mustaqil nazariy hodisa sifatida baholash muhim ahamiyatga ega.

Maqom san’ati misolida olib borilgan nazariy kuzatishlar lad tizimining musiqiy shakl va mazmun bilan bevosita bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi. Xususan, maqom yo‘llarida muayyan pardalarning yetakchi ahamiyat kasb etishi, boshlang‘ich va yakunlovchi tovushlarning vazifasi, ohang rivojidagi bosqichma-bosqich harakat milliy lad tafakkurining asosiy xususiyatlarini belgilaydi. Har bir maqom yo‘li o‘ziga xos intonatsion tuzilishga ega bo‘lib, undagi lad munosabatlari ijro jarayonida badiiy ifodaning kuchayishiga xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, o‘zbek xalq kuylarida lad tizimi milliy ohangdorlikni yuzaga keltiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Xalq kuylaridagi melodik harakat, takrorlanuvchi intonatsion birliklar va tayanch pardalarga qaytish tamoyillari milliy musiqaga xos bo‘lgan barqaror ohang tizimini shakllantiradi. Bu jarayonda lad nafaqat

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

nazariy tuzilma, balki xalqning musiqiy tafakkur shaklini ifodalovchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Zamonaviy o‘zbek kompozitorlik ijodida ham milliy lad tizimlaridan foydalanish yangi ijodiy imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Kompozitorlar an’anaviy maqom va xalq kuylariga xos lad xususiyatlarini zamonaviy garmoniya, polifoniya va orkestrlashtirish vositalari bilan uyg‘unlashtirib, milliy va zamonaviy musiqiy tafakkur o‘rtasidagi bog‘liqlikni ta’minlamoqdalar. Bu esa milliy lad tizimlarining bugungi musiqa jarayonlarida ham o‘z badiiy ahamiyatini saqlab qolayotganligini ko‘rsatadi. Muhokamalar asosida aytish mumkinki, o‘zbek milliy musiqasidagi lad tizimlarini zamonaviy nazariy yondashuvlar asosida o‘rganish bir qator ilmiy xulosalarni yuzaga chiqaradi. Birinchidan, milliy lad tizimlari tarixiy shakllangan mustaqil musiqiy qonuniyatlarga ega. Ikkinchidan, ularning asosida xalqning estetik qarashlari va ijrochilik an’analari mujassam. Uchinchidan, lad tizimlarini chuqur o‘rganish zamonaviy musiqa ta’limi, ijrochilik va kompozitorlik amaliyoti uchun muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi. Shunday qilib, o‘zbek milliy musiqasidagi lad tizimlarini ilmiy-nazariy jihatdan tadqiq etish milliy musiqa merosining o‘ziga xosligini anglash, uni zamonaviy musiqiy jarayonlarga tatbiq etish va kelajak avlodlarga ilmiy asosda yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbek milliy musiqasida lad tizimlarini nazariy jihatdan o‘rganish natijalari shuni ko‘rsatadiki, mazkur hodisa milliy musiqa tafakkurining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Lad tizimlari xalqning tarixiy-madaniy tajribasi, estetik qarashlari va ijrochilik an’analari bilan chambarchas bog‘liq holda shakllangan bo‘lib, milliy ohangning o‘ziga xosligini belgilovchi asosiy nazariy omillardan biridir. Tadqiqot davomida aniqlandiki, o‘zbek an’anaviy musiqasida lad faqat tovushlarning muayyan ketma-ketligi yoki tovushqator shakli sifatida emas, balki kuy rivojlanishi, intonatsion ifoda va musiqiy obraz yaratishda faol ishtirok etuvchi murakkab tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, maqom san’atida tayanch pardalar, ohang harakati va tovushlarning o‘zaro munosabati lad tizimining asosiy xususiyatlarini tashkil etadi.

O‘zbek milliy lad tizimlarining tahlili ularning Yevropa major-minor tizimlaridan farqli ravishda o‘ziga xos ichki qonuniyatlarga ega ekanligini ko‘rsatadi. Milliy musiqada lad tushunchasi ijrochilik uslubi, an’anaviy ohang shakllari hamda xalqning musiqiy tafakkuri bilan bog‘liq holda rivojlangan mustaqil nazariy kategoriya sifatida baholanishi lozim. Shuningdek, zamonaviy musiqiy jarayonlarda milliy lad tizimlarining ahamiyati ortib borayotgani kuzatilmoqda. Bugungi kompozitorlik ijodi, musiqa ta’limi va ilmiy tadqiqotlarda an’anaviy lad xususiyatlaridan foydalanish milliylik va zamonaviylik uyg‘unligini ta’minlashga xizmat qilmoqda. O‘zbek milliy musiqasidagi lad tizimlarini chuqur ilmiy o‘rganish milliy musiqa merosini asrash, uning nazariy asoslarini yanada rivojlantirish hamda xalqaro musiqashunoslik doirasida keng tadqiq etish uchun muhim ahamiyatga ega. Kelgusida maqom va xalq kuylaridagi lad xususiyatlarini zamonaviy tahlil metodlari asosida yanada chuqurroq o‘rganish, ularni musiqa ta’limi va ijodiy amaliyotga keng tatbiq etish maqsadga muvofiqdir.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Fitrat A. O‘zbek klassik musiqasi va uning tarixi. – Toshkent: Fan, 1993. – 96 b.
2. Rajabov I. Maqomlar. – Toshkent: San’at, 2006. – 400 b.
3. Rajabiy Yu. O‘zbek xalq musiqasi. – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1959. – 356
4. Uspenskiy V.A. Klassicheskaya muzika uzbekov. – Toshkent, 1927. – 114 s.
5. Belyayev V.M. Muzykalnaya kultura Sredney Azii. – Moskva: Muzgiz, 1975. – 239 s.
6. Matyoqubov O. Maqomot. – Toshkent: Musiqa, 2004. – 400 b.
7. Yunusov R. O‘zbek maqomlari va musiqiy meros masalalari. – Toshkent, 2000. – 152
8. Akbarov I. Musiqa lug‘ati. – Toshkent: O‘qituvchi, 1997. – 384 b.
9. G‘ofurbekov T. O‘zbek musiqa ijodiyoti masalalari. – Toshkent: Fan, 1984. – 168 b.
10. Karomatov F. O‘zbek xalq musiqa merosi. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1978. – 240 b.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

AKROBATIKA MASHG‘ULOTLARINING BO‘LAJAK AKTYORLARNI SAHNAVIY HARAKATGA TAYYORLASHDAGI TA’SIRI.

Ayzada Qutlimuratova, O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti
Nukus filiali “Drama teatri va kino aktyorlik mahorati” yo‘nalishi
2-bosqich talabasi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada akrobatik mashqlarning sahnaviy harakat va sahnaviy jang tizimidagi o‘rni hamda ularning aktyorning jismoniy tayyorgarligini rivojlantirishdagi ahamiyati yoritilgan. Akrobatik elementlarning koordinatsiya, muvozanat va tana plastikligini shakllantirishga ta’siri tahlil qilingan. Akrobatikaning sahnaviy harakatning ifodaviy vositasi sifatidagi roli alohida ta’kidlangan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, akrobatik mashqlar aktyor ijrosining ishonchliligini va sahnaviy ifodadorligini oshirishning muhim omili ekanligi asoslab berilgan.

MAQSAD: sahna harakati va sahna jangi tizimida akrobatik mashqlarning o‘rni hamda ularning aktyorning jismoniy tayyorgarligi va ijro mahoratini rivojlantirishdagi ahamiyatini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sahna harakati, sahna jangi va akrobatika bo‘yicha ilmiy-metodik adabiyotlar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va pedagogik yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari akrobatik mashqlar aktyorlarda koordinatsiya, muvozanat, epchillik va tana plastikasini rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi. Shuningdek, akrobatika sahnaviy harakatning ifodaviy vositasi sifatida aktyor ijrosining ishonchliligi va badiiy ta’sirchanligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi.

XULOSA: akrobatik mashqlar sahna harakati va sahna jangining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, aktyorning jismoniy tayyorgarligi, sahnaviy mahorati va ijro ifodaliligini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: akrobatika, sahnaviy harakat, sahnaviy jang, aktyorlik mahorati, jismoniy tayyorgarlik, koordinatsiya, muvozanat, plastika, sahnaviy ifodadorlik.

ВЛИЯНИЕ АКРОБАТИЧЕСКИХ ЗАНЯТИЙ НА ПОДГОТОВКУ БУДУЩИХ АКТЕРОВ В СЦЕННОМ ДЕЙСТВИИ.

Айзада Кутлымуратова, Государственный институт искусств и культуры Узбекистана, Студент 2-го курса направления "Драматический театр и киноактерское мастерство" Нукусского филиала.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматривается роль акробатических упражнений в системе сценического движения и сценического боя, а также их значение в развитии физической подготовки актёра. Анализируется влияние акробатических элементов на формирование координации, равновесия и пластики

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

тела. Подчёркивается значение акробатики как выразительного средства сценического действия. В результате исследования обосновано, что акробатические упражнения являются важным фактором повышения достоверности актёрского исполнения и сценической выразительности.

ЦЕЛЬ: проанализировать роль акробатических упражнений в системе сценического движения и сценического боя, а также их значение в развитии физической подготовки и исполнительского мастерства актёра.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научно-методические источники по сценическому движению, сценическому бою и акробатике. Использованы аналитический, сравнительный и педагогический методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что акробатические упражнения способствуют развитию координации, равновесия, ловкости и пластики тела актёра. Установлено, что акробатика как выразительное средство сценического действия играет важную роль в повышении достоверности исполнения и художественной выразительности актёрской игры.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: акробатические упражнения являются важной составной частью сценического движения и сценического боя, способствуя развитию физической подготовки, сценического мастерства и выразительности актёра.

Ключевые слова: сценическое движение, акробатические упражнения, актёрское мастерство, физическая подготовка, координация, пластика, сценический бой, телесная выразительность, театральное искусство.

THE IMPACT OF ACROBATIC EXERCISES ON THE TRAINING OF FUTURE ACTORS IN THE FIELD OF STAGE MOVEMENT.

Ayzada Qutlímuratova, Uzbekistan State Institute of Arts and Culture, Nukus Branch, 2nd-year Drama Theatre and Film Acting student.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the role of acrobatic exercises in the system of stage movement and stage combat, as well as their importance in developing an actor's physical training. The study analyzes the impact of acrobatic elements on coordination, balance, and body plasticity. The expressive function of acrobatics in stage performance is also highlighted. The research concludes that acrobatic exercises are an essential factor in enhancing the credibility and expressiveness of an actor's performance.

AIM: to analyze the role of acrobatic exercises in stage movement and stage combat, as well as their importance in developing an actor's physical fitness and performance skills.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific and methodological literature on stage movement, stage combat, and acrobatics. Analytical, comparative, and pedagogical approaches were employed.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that acrobatic exercises contribute to the development of coordination, balance, agility, and body flexibility in actors. Acrobatics was also found to be an important expressive means of stage action, enhancing the credibility and artistic expressiveness of acting performance.

CONCLUSION: acrobatic exercises are an essential component of stage movement and stage combat, effectively contributing to the development of an actor's physical fitness, stage skills, and expressive performance.

Keywords: amateur theater troupe, scenography, directorial innovations, acting skills, character portrayal, emotional experience.

Введение в эпоху стремительного развития современного театрального искусства от актера требуется не только психологическое мастерство, но и высокий уровень физической подготовки. Для создания полноценного и убедительного сценического образа актеру необходимо уметь свободно управлять своим телом и точно и осмысленно выполнять пластические движения. В этом контексте сценическое движение и борьба имеют большое значение как неотъемлемая часть театрального образования. "На сцене нужно действовать. Драматическое искусство и актёрское мастерство основаны на действии и активности." Актёр должен держать все свои мышцы расслабленными, чтобы выступать на сцене. Г. Товстонгов говорит: "Мыслящий актёр ценится." Актер, крепко держащий свои тела и мышцы, не может мыслить на сцене.[2-71b] Акробатические упражнения являются одним из самых эффективных средств физической подготовки. Они не только расширяют физические возможности актера, но и развивают его сценическую выразительность, чувство ритма и динамизм. Роль акробатических элементов особенно заметна в военных сценах, пластических спектаклях и экспериментальных театральных формах. Всегда помните, - подчеркивает К. Станиславский, - что 95 процентов ролей, которые вы играете, связаны с мышечными спазмами. Здесь важную роль играют упражнения на расслабление мышц. [3-157b] Поэтому акробатика рассматривается не только как техническое мастерство, но и как фактор, объединяющий психофизическое состояние актера. Гармония тела и чувств является основой сценической достоверности.

Каждому актеру нужны не только акробатические упражнения, но прежде всего координационные упражнения. Координационные упражнения развивают способность актера сознательно управлять своим телом. Это обеспечивает содержательность, художественность и эстетичность действий на сцене. [Стр. 178] Данная статья направлена на более глубокое раскрытие теоретических основ и практического значения акробатических упражнений в системе сценического движения и борьбы.

Методы: В процессе исследования были использованы следующие научные методы:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Был изучен аналитический метод - научная литература по сценическому движению и акробатике.
Метод сравнения - системы физической подготовки в различных театральных школах.
Метод наблюдения - сценические упражнения и практические выступления - был проанализирован.
Практический метод: исследование влияния акробатических упражнений на профессиональную подготовку актёров.
Результаты: Исследование показало, что акробатические упражнения оказывают комплексное воздействие на подготовку актёров. Основные выводы были дополнены следующим образом.

1. Комплексное развитие физических способностей

Акробатика одновременно развивает силу, выносливость, скорость и ловкость. Эти компоненты обеспечивают стабильное и уверенное выполнение сценических движений. Акробатические упражнения формируют гармоничное взаимодействие частей тела и повышают способность актёра чувствовать пространство. А это, в свою очередь, имеет огромное значение при постановке сложных мизансцен

2. Развитие пластической экспрессивности

Развитие пластики тела позволяет актёру эффективно использовать невербальные средства выразительности, что способствует более глубокому раскрытию сценического образа

3. Психологическая уверенность и освобождение от зажимов

Изучение и выполнение сложных элементов значительно повышают уверенность актёра в собственных силах. Это, в свою очередь, снижает страх и уменьшает сценические зажимы

4. Основы подготовки к сценическому бою

Акробатика закладывает техническую основу сценического боя через такие элементы, как безопасные падения, прыжки и удержание равновесия

5. Снижение риска травматизма

Травма — это следствие физического «урона», нанесенного точным уколом или ударом оружия [5, с. 79]. Регулярные занятия, то есть координационные и акробатические упражнения, укрепляют мышцы и связки, снижая вероятность подобных сценических травм.
Практические результаты: эффективными были признаны следующие акробатические упражнения: кувырки вперёд и назад (гимнастические перекаты), стойка на руках, прыжковые упражнения и упражнения на равновесие, а также элементы, выполняемые в парах.

Полученные результаты подтверждают универсальность акробатической подготовки в теории и практике театральной педагогики. Огромное значение, уделяемое физической подготовке в мировых театральных школах (в системах Станиславского, Мейерхольда, Гротовского), указывает на то, что данное направление имеет под собой научную основу.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

В частности, теория биомеханики Мейерхольда и концепция «физического театра» Гротовского решительно поддерживают использование акробатических элементов как основы для телесной выразительности. Это обстоятельство указывает на то, что акробатику необходимо рассматривать не просто как дополнительное упражнение, а как неотъемлемую часть актёрской техники.
Вместе с тем, в связи с расширением мультимедийных и пластических форм в современном театре, возрастают и требования к физическим способностям актёра. Это, в свою очередь, требует систематического внедрения акробатической подготовки в учебный процесс. Практические наблюдения показывают, что если занятия проводятся методически последовательно, они формируют не только физическую, но и психологическую стабильность

В заключение можно сказать, что акробатические упражнения являются одним из ключевых компонентов системы сценического движения и боя. Они не только комплексно развивают физическую подготовку актёра, но и расширяют его сценическую экспрессивность, а также возможности для создания художественного образа

Результаты исследования подтверждают: акробатические упражнения выводят актёрское мастерство на более высокий уровень за счёт развития координации, пластики, баланса и психофизической гармонии. Кроме того, они создают необходимую основу для безопасного и уверенного выполнения элементов сценического боя, что имеет огромное значение в театральной практике.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Stanislavskiy K.S. — “Aktyorning o‘z ustida ishlashi” 2011-yil, 54 b.
2. N.Ansatbaev “Teatr hám aktyor” Toshkent-2020, 71 b.
3. Румянсев. “Станиславский ва опера”. Искусство, М.,1969,157 б.
4. BAXIEVA, BIYBINAZ. "STAGE MOVEMENT AND COORDINATION: ANALYSIS OF THE TRAINING OF FUTURE ACTORS." GLOBAL SCIENTIFIC CONFERENCE ON MULTIDISCIPLINARY RESEARCH. Vol. 1. No. 3. 2026.
5. R.Dusanov “Sahna harakati va jangi”. Toshkent-2025, 79 b.
6. Учебные пособия по актёрскому мастерству и сценическому движению.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

BO‘LAJAK MUHANDIS KADRLAR TAYYORLASH JARAYONIDA SOG‘LOM TURMUSH TARZINI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI.

Ibragimova Aziza Avaz qizi, Mustaqil izlanuvchi, Buxoro davlat texnika universiteti.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada bo‘lajak muhandis kadrlar tayyorlash jarayonida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Muhandislik yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar salomatligini mustahkamlash, ularning jismoniy faolligini oshirish, ratsional ovqatlanish, mehnat va dam olish rejimiga rioya qilish hamda psixologik barqarorlikni ta’minlashning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, sog‘lom turmush tarzining bo‘lajak muhandislarning intellektual salohiyati, mehnat unumdorligi va kasbiy faoliyati samaradorligiga ta’siri ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Oliy ta’lim muassasalarida sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirishning pedagogik shartlari va innovatsion texnologiyalaridan foydalanishning istiqbolli yo‘nalishlari yoritilgan.

MAQSAD: bo‘lajak muhandis kadrlar tayyorlash jarayonida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini hamda uning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi ahamiyatini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sog‘lom turmush tarzi, muhandislik ta’limi va talaba yoshlar salomatligiga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va pedagogik yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari sog‘lom turmush tarzi talabalarning jismoniy faolligi, psixologik barqarorligi va umumiy salomatligini mustahkamlash orqali ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Ratsional ovqatlanish, mehnat va dam olish rejimiga rioya qilish hamda sog‘lom turmush madaniyatini shakllantirish bo‘lajak muhandislarning intellektual salohiyati va mehnat unumdorligini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi. Shuningdek, innovatsion pedagogik texnologiyalar sog‘lom turmush tarzini targ‘ib etishda samarali vosita ekanligi asoslandi.

XULOSA: bo‘lajak muhandislarda sog‘lom turmush tarzini shakllantirish ularning kasbiy tayyorgarligi, intellektual rivojlanishi va mehnat samaradorligini oshirishning muhim omili hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: sog‘lom turmush tarzi, muhandis kadrlar, jismoniy faollik, ratsional ovqatlanish, salomatlik, kasbiy kompetensiya, intellektual salohiyat, psixologik barqarorlik, stress, sog‘lomlashtirish texnologiyalari, talaba yoshlar, oliy ta’lim, pedagogik yondashuv, mehnat unumdorligi.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В ПРОЦЕССЕ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ ИНЖЕНЕРНЫХ КАДРОВ.

А.А. Ибрагимова, Бухарский государственный технический университет независимый исследователь.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются теоретические и практические основы формирования здорового образа жизни в процессе подготовки будущих инженерных кадров. Проанализирована роль физической активности, рационального питания, соблюдения режима труда и отдыха, а также обеспечения психологической устойчивости в развитии профессиональных компетенций студентов инженерных направлений. Научно обосновано влияние здорового образа жизни на интеллектуальный потенциал, работоспособность и эффективность профессиональной деятельности будущих инженеров. Особое внимание уделено педагогическим условиям формирования культуры здорового образа жизни и перспективам использования современных оздоровительных технологий в системе высшего образования.

ЦЕЛЬ: проанализировать теоретические и практические основы формирования здорового образа жизни в процессе подготовки будущих инженеров и его значение для развития профессиональных компетенций.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по вопросам здорового образа жизни, инженерного образования и здоровья студенческой молодёжи. Использованы аналитический, сравнительный и педагогический методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что здоровый образ жизни положительно влияет на развитие профессиональных компетенций студентов через укрепление физической активности, психологической устойчивости и общего состояния здоровья. Установлено, что рациональное питание, соблюдение режима труда и отдыха, а также формирование культуры здорового образа жизни способствуют повышению интеллектуального потенциала и производительности будущих инженеров. Кроме того, доказана эффективность инновационных педагогических технологий в популяризации здорового образа жизни.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: формирование здорового образа жизни у будущих инженеров является важным фактором повышения их профессиональной подготовки, интеллектуального развития и эффективности труда.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, инженерные кадры, физическая активность, рациональное питание, здоровье, профессиональная компетентность, интеллектуальный потенциал, психологическая устойчивость, стресс, оздоровительные технологии, студенческая молодежь, высшее образование, педагогический подход, работоспособность.

THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF FORMING A HEALTHY LIFESTYLE IN THE PROCESS OF TRAINING FUTURE ENGINEERING SPECIALISTS.

Aziza A. Ibragimova, Bukhara State Technical University Independent Researcher.

Annotation

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

INTRODUCTION: this article discusses the theoretical and practical foundations of forming a healthy lifestyle in the process of training future engineering personnel. The role of physical activity, rational nutrition, work-rest balance, and psychological stability in the development of professional competencies of engineering students is analyzed. The influence of a healthy lifestyle on intellectual potential, work capacity, and professional efficiency of future engineers is scientifically substantiated. Special attention is paid to the pedagogical conditions for developing a healthy lifestyle culture and to the prospects of using modern health-improving technologies in higher education institutions.

AIM: to analyze the theoretical and practical foundations of developing a healthy lifestyle among future engineers and its importance for professional competence development.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on healthy lifestyles, engineering education, and student health. Analytical, comparative, and pedagogical approaches were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that a healthy lifestyle positively contributes to the development of professional competencies by improving students' physical activity, psychological stability, and overall well-being. Rational nutrition, proper work-rest balance, and the promotion of healthy lifestyle culture were found to enhance the intellectual potential and productivity of future engineers. Innovative pedagogical technologies were also identified as effective tools for promoting healthy lifestyle practices.

CONCLUSION: developing a healthy lifestyle among future engineers is an important factor in enhancing their professional training, intellectual development, and work efficiency.

Keywords: healthy lifestyle, engineering personnel, physical activity, rational nutrition, health, professional competence, intellectual potential, psychological stability, stress, health-improving technologies, students, higher education, pedagogical approach, work capacity.

Hozirgi globallashuv va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgan sharoitda oliy ta'lim tizimi oldida yuqori malakali, raqobatbardosh va innovatsion fikrlash qobiliyatiga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash muhim vazifalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Xususan, texnika va muhandislik sohalari uchun zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan, jismoniy va ruhiy jihatdan sog'lom, yuqori kasbiy kompetensiyaga ega kadrlarni tayyorlash ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi [1,7].

Shu nuqtai nazardan, bo'lajak muhandis kadrlar tayyorlash jarayonida sog'lom turmush tarzini shakllantirish masalasi muhim pedagogik, ijtimoiy va tibbiy ahamiyat kasb etadi.

So'nggi yillarda ilmiy-texnik taraqqiyotning jadallashuvi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng joriy etilishi hamda intellektual yuklamaning ortishi talaba-

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

yoshlarning turmush tarzida sezilarli o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda [13, 14]. Uzoq vaqt davomida kompyuter texnologiyalari bilan ishlash, jismoniy faollikning kamayishi, ovqatlanish tartibining buzilishi, mehnat va dam olish rejimiga rioya qilinmasligi hamda psixoemotsional zo‘riqishlarning kuchayishi yoshlar salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Natijada organizmning funksional imkoniyatlari pasayib, kelgusidagi kasbiy faoliyat samaradorligiga ta’sir ko‘rsatadigan salbiy omillar shakllanmoqda.

Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti ma’lumotlariga ko‘ra, inson salomatligining asosiy qismi turmush tarziga bog‘liq bo‘lib, sog‘lom turmush tarziga rioya qilish ko‘plab surunkali kasalliklarning oldini olish, organizmning moslashuv imkoniyatlarini oshirish va hayot sifatini yaxshilash imkonini beradi. Shu sababli talaba-yoshlar, xususan, bo‘lajak muhandis kadrlar orasida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga qaratilgan pedagogik mexanizmlarni takomillashtirish dolzarb ilmiy muammolardan biri sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Muhandislik faoliyati murakkab texnologik jarayonlarni boshqarish, tezkor va asosli qarorlar qabul qilish, yuqori darajadagi diqqat, mantiqiy tafakkur va psixologik barqarorlikni talab etadi [11, 12]. Shu sababli bo‘lajak muhandis mutaxassislarning kasbiy tayyorgarligini ta’minlashda ularning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlash, sog‘lom turmush tarziga oid bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Sog‘lom turmush tarzi talabalarning intellektual salohiyati, mehnat unumdorligi va kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi [8,9].

Mazkur tadqiqotning maqsadi bo‘lajak muhandis kadrlar tayyorlash jarayonida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini tahlil qilish, uning kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi ahamiyatini asoslash hamda oliy ta’lim muassasalarida sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirishning samarali pedagogik mexanizmlarini aniqlashdan iborat.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi bo‘lajak muhandis kadrlar tayyorlash jarayonida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning nazariy va amaliy asoslarini tahlil qilish [1, 8], sog‘lom turmush tarzining tarkibiy komponentlari hamda ularning talabalarning kasbiy kompetensiyalari, intellektual salohiyati va mehnat unumdorligiga ta’sirini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat [11, 13].

Shuningdek, tadqiqot davomida muhandislik yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarda sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari, jismoniy faollik, ratsional ovqatlanish, mehnat va dam olish rejimi hamda psixologik barqarorlikning kasbiy tayyorgarlik samaradorligidagi o‘rni aniqlash ko‘zda tutilgan. Shu bilan birga, oliy ta’lim muassasalarida sog‘lom turmush tarzini rivojlantirishga qaratilgan innovatsion yondashuvlar va sog‘lomlashtirish texnologiyalarini qo‘llashning istiqbolli yo‘nalishlarini asoslash tadqiqotning muhim vazifalaridan biri sifatida belgilandi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi sog‘lom turmush tarzi elementlarini bo‘lajak muhandis kadrlarni tayyorlash tizimiga integratsiyalash orqali ularning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlash, intellektual salohiyatini oshirish hamda zamonaviy mehnat

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

bozorida raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllanishiga xizmat qiluvchi ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotni amalga oshirish jarayonida ilmiy bilishning nazariy va empirik metodlaridan kompleks tarzda foydalanildi [5, 7]. Jumladan, tadqiqot muammosi bo‘yicha mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, darsliklar, o‘quv qo‘llanmalar, me’yoriy-huquqiy hujjatlar hamda zamonaviy ilmiy manbalar o‘rganildi, tahlil qilindi va umumlashtirildi [15, 18, 21].

Tadqiqot davomida qiyosiy tahlil metodi yordamida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishga oid mavjud ilmiy qarashlar va pedagogik yondashuvlar tahlil qilindi. Tizimli yondashuv asosida sog‘lom turmush tarzining tarkibiy qismlari, jumladan, jismoniy faollik, ratsional ovqatlanish, mehnat va dam olish rejimi, psixologik barqarorlik hamda zararli odatlardan voz kechish kabi omillarning o‘zaro bog‘liqligi o‘rganildi.

Shuningdek, pedagogik kuzatish, mantiqiy tahlil, sintez va umumlashtirish metodlari yordamida bo‘lajak muhandis kadrlar tayyorlash jarayonida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning nazariy va amaliy jihatlari tadqiq etildi. Analitik va mantiqiy umumlashtirish usullari asosida sog‘lom turmush tarzining talabalarning kasbiy tayyorgarligi, intellektual rivojlanishi va mehnat unumdorligiga ta’siri baholandi.

Bundan tashqari, tadqiqot jarayonida sog‘lom turmush tarzini rivojlantirish bo‘yicha mavjud ilmiy qarashlarni tizimlashtirish, ularning muhandislik ta’limi jarayoniga tatbiq etish imkoniyatlarini aniqlash hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishda tahliliy, tavsifiy va qiyosiy metodlardan keng foydalanildi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Sog‘lom turmush tarzining nazariy-metodologik asoslari va uning zamonaviy talqini. Mazkur bo‘limda sog‘lom turmush tarzi tushunchasining mazmun-mohiyati, uning tarkibiy komponentlari hamda salomatlikni saqlashdagi nazariy yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, sog‘lom turmush tarzining jismoniy, ruhiy va ijtimoiy salomatlikni ta’minlashdagi ahamiyati, xalqaro va mahalliy ilmiy tadqiqotlarda ushbu tushunchaning evolyutsiyasi yoritiladi [8, 9, 11, 13].

Bo‘lajak muhandis kadrlar tayyorlash jarayonida salomatlikni saqlashning pedagogik va ijtimoiy ahamiyati. Ushbu bo‘limda zamonaviy muhandislik faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari, yuqori intellektual yuklama sharoitida salomatlikni saqlashning zarurati hamda sog‘lom turmush tarzining kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan asoslanadi.

Jismoniy faollikning bo‘lajak muhandislarning intellektual salohiyati va kasbiy tayyorgarligiga ta’siri. Mazkur bo‘limda muntazam jismoniy faollikning organizmning funksional holati, aqliy faoliyat, xotira, diqqat va ish qobiliyatiga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, jismoniy mashg‘ulotlarning bo‘lajak muhandislarning kasbiy samaradorligini oshirishdagi ahamiyati asoslab beriladi [16, 24, 25].

Ratsional ovqatlanish, mehnat va dam olish rejimining inson salomatligini mustahkamlashdagi o‘rni. Bo‘limda muvozanatli ovqatlanishning fiziologik asoslari, kun tartibi, mehnat va dam olish rejimiga rioya qilishning organizm faoliyatini tiklashdagi roli hamda ularning talabalar salomatligi va mehnat unumdorligiga ta’siri tahlil qilinadi.

Stress omillari va psixologik barqarorlikni shakllantirishning nazariy asoslari. Mazkur bo‘limda psixoemotsional zo‘riqish, stress va uning salomatlikka ta’siri, stressga chidamlilikni rivojlantirish mexanizmlari hamda psixologik barqarorlikning kasbiy faoliyatdagi o‘rni ilmiy manbalar asosida yoritiladi.

Talaba-yoshlarda sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari va mexanizmlari. Ushbu bo‘limda oliy ta’lim muassasalarida sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik omillari, tarbiyaviy jarayon, sog‘lomlashtirish tadbirlari va motivatsion mexanizmlar tahlil qilinadi.

Bo‘lajak muhandis kadrlar tayyorlashda innovatsion sog‘lomlashtirish texnologiyalari va raqamli vositalardan foydalanish imkoniyatlari. Bo‘limda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, mobil ilovalar, sog‘lomlashtirish platformalari va raqamli monitoring vositalarining talaba-yoshlar salomatligini mustahkamlashdagi o‘rni yoritiladi.

Muhandislik ta’limida sog‘lom turmush tarzini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari va istiqbollari. Mazkur bo‘limda sog‘lom turmush tarzini ta’lim tizimiga integratsiyalash, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish, salomatlikni monitoring qilish tizimini takomillashtirish hamda bo‘lajak muhandis kadrlarning kasbiy salohiyatini oshirishning istiqbolli yo‘nalishlari asoslab beriladi.

Bo‘lajak muhandis kadrlar tayyorlash jarayonida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish masalasi nafaqat tibbiy-biologik, balki pedagogik va ijtimoiy muammo sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy muhandislik faoliyati yuqori darajadagi intellektual yuklama, murakkab texnologik jarayonlarni boshqarish, tezkor qaror qabul qilish va yuqori mas’uliyatni talab etadi. Shu sababli bo‘lajak

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

mutaxassislarning salomatlik holati va sog‘lom turmush tarziga rioya qilish darajasi ularning kasbiy faoliyati samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi [7, 11].

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, sog‘lom turmush tarzining tarkibiy qismlari bo‘lgan jismoniy faollik, ratsional ovqatlanish, mehnat va dam olish rejimi, psixologik barqarorlik hamda zararli odatlardan voz kechish talabalarning jismoniy va intellektual rivojlanishida muhim omillar hisoblanadi. Ushbu omillarning uyg‘unlashgan holda namoyon bo‘lishi organizmning moslashuv imkoniyatlarini kengaytiradi, aqliy mehnat unumdorligini oshiradi va kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Muhandislik yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalar faoliyatining o‘ziga xosligi ularning ko‘p vaqtini kompyuter texnologiyalari bilan ishlashga sarflashini taqozo etadi. Bu esa gipodinamiya, psixoemotsional zo‘riqish, surunkali charchoq va stress holatlarining yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Shuning uchun talabalarda sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirish va uni ta’lim jarayonining ajralmas qismiga aylantirish muhim ilmiy-amaliy vazifalardan biri hisoblanadi.

Jadval 1

Bo‘lajak muhandis kadrlar salomatligiga ta’sir etuvchi asosiy omillar

№	Asosiy omillar	Ta'sir darajasi	Kutilayotgan natija
1.	Jismoniy faollik	Yuqori	Chidamlilik va ish qobiliyati oshadi
2.	Ratsional ovqatlanish	Yuqori	Moddalar almashinuvi yaxshilanadi
3.	Mehnat va dam olish rejimi	O‘rta	Organizmning tiklanishi tezlashadi
4.	Psixologik barqarorlik	Yuqori	Stressga chidamlilik ortadi
5.	Zararli odatlardan voz kechish	Yuqori	Kasalliklar xavfi kamayadi
6.	Sport bilan shug‘ullanish	Yuqori	Jismoniy rivojlanish yaxshilanadi
7.	Raqamli sog‘lomlashtirish vositalari	O‘rta	O‘z-o‘zini nazorat qilish kuchayadi

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, jismoniy faollik, ratsional ovqatlanish va psixologik barqarorlik talabalarning sog‘lom turmush tarzini shakllantirishda eng muhim omillar hisoblanadi. Mazkur omillar organizmning funksional holatini yaxshilash bilan birga, kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishga ham xizmat qiladi.

Jadval 2

Sog‘lom turmush tarzi elementlarining kasbiy kompetensiyalarga ta’siri

№	Sog‘lom turmush tarzi komponentlari	Shakllanadigan kompetensiyalar
1	Jismoniy faollik	Ish qobiliyati va chidamlilik
2	Ratsional ovqatlanish	Aqliy faoliyatning faollashuvi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

3	Sifatli uyqu	Tezkor fikrlash va xotira
4	Psixologik barqarorlik	Stressni boshqarish ko‘nikmalari
5	Sog‘lom odatlar	Intizom va mas’uliyat hissi
6	Sport bilan muntazam shug‘ullanish	Yetakchilik va jamoada ishlash ko‘nikmalari
7	Raqamli sog‘lomlashtirish texnologiyalari	O‘z-o‘zini nazorat qilish va tahlil qilish qobiliyati

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, sog‘lom turmush tarzining barcha tarkibiy qismlari bo‘lajak muhandislarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish bilan uzviy bog‘liqdir. Xususan, jismoniy faollik va ratsional ovqatlanish aqliy faoliyatning faollashuviga xizmat qilsa, psixologik barqarorlik murakkab texnologik vaziyatlarda to‘g‘ri qaror qabul qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Jadval 3

Sog‘lom turmush tarzini shakllantirishning pedagogik samaradorligi

№	**Pedagogik omillar**	**Ta'siri**
1	Sog‘lom turmush tarzi bo‘yicha nazariy bilimlar	Motivatsiyani shakllantiradi
2	Sport-sog‘lomlashtirish tadbirlari	Jismoniy rivojlanishni ta’minlaydi
4	Psixologik treninglar	Stressga chidamlilikni oshiradi
5	Innovatsion pedagogik texnologiyalar	Mustaqil fikrlashni rivojlantiradi
6	Raqamli platformalar	Sog‘lom odatlarni nazorat qilish imkonini beradi

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar bo‘lajak muhandis kadrlar tayyorlash jarayonida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish ta’lim sifatini oshirish, talabalar salomatligini mustahkamlash hamda yuqori malakali va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashning muhim shartlaridan biri ekanligini ko‘rsatadi. Shu sababli sog‘lom turmush tarzi elementlarini oliy ta’lim tizimiga keng joriy etish va ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Olib borilgan tadqiqotlar natijasida bo‘lajak muhandis kadrlar tayyorlash jarayonida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish zamonaviy oliy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismlaridan biri ekanligi aniqlandi. Muhandislik faoliyatining o‘ziga xos xususiyatlari, yuqori intellektual yuklama, murakkab texnologik jarayonlar va tezkor qaror qabul qilish zarurati bo‘lajak mutaxassislardan nafaqat chuqur nazariy bilim va amaliy ko‘nikmalarni, balki mustahkam jismoniy hamda ruhiy salomatlikni ham talab qiladi. Tadqiqot davomida sog‘lom turmush tarzining tarkibiy qismlari hisoblangan jismoniy faollik, ratsional ovqatlanish, mehnat va dam olish rejimiga rioya qilish, psixologik barqarorlikni ta’minlash va zararli odatlardan voz kechish bo‘lajak muhandislarning intellektual salohiyati, kasbiy kompetensiyalari va mehnat unumdorligini oshirishda muhim omil ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi [1, 7, 11].

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, sog‘lom turmush tarzining shakllanganlik darajasi talabalarning aqliy faoliyati samaradorligi, stressga chidamliligi, diqqatni jamlash qobiliyati

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

hamda murakkab vaziyatlarda tezkor va asosli qaror qabul qilish ko‘nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, sog‘lom turmush tarzi elementlarining ta’lim jarayoniga integratsiyalashuvi talabalarning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga, ularning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlashga hamda raqobatbardosh mutaxassis sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida oliy ta’lim muassasalarida sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirishga qaratilgan pedagogik mexanizmlarni takomillashtirish, innovatsion sog‘lomlashtirish texnologiyalaridan foydalanish hamda talabalarning salomatligini monitoring qilish tizimini rivojlantirish zarurligi aniqlandi [18, 21].

Shunday qilib, bo‘lajak muhandis kadrlar tayyorlash jarayonida sog‘lom turmush tarzini shakllantirish nafaqat salomatlikni mustahkamlash, balki zamonaviy ishlab chiqarish va texnologik taraqqiyot talablariga javob beradigan, yuqori malakali, kasbiy jihatdan yetuk va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashning muhim pedagogik shartlaridan biri hisoblanadi.

Amaliy tavsiyalar. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi:

1. Oliy ta'lim muassasalarida bo‘lajak muhandis kadrlar uchun sog‘lom turmush tarzi madaniyatini shakllantirishga qaratilgan maxsus o‘quv modullari va amaliy seminar-treninglarni joriy etish lozim.

2. Muhandislik yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarning jismoniy faolligini oshirish maqsadida sport-sog‘lomlashtirish tadbirlarini muntazam tashkil etish va ularning ommaviyligini kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

3. Talabalarda ratsional ovqatlanish madaniyatini rivojlantirish hamda mehnat va dam olish rejimiga rioya qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan profilaktik dasturlarni takomillashtirish zarur.

4. Psixologik barqarorlikni mustahkamlash, stress holatlarining oldini olish va emotsional zo‘riqishlarni kamaytirish maqsadida oliy ta’lim muassasalarida psixologik xizmatlar faoliyatini yanada takomillashtirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

5. Talabalar salomatligini monitoring qilish va sog‘lom turmush tarziga rioya qilish darajasini baholash imkonini beruvchi zamonaviy raqamli platformalar va sog‘lomlashtirish texnologiyalaridan foydalanishni kengaytirish tavsiya etiladi.

6. Ta'lim jarayonida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash asosida sog‘lom turmush tarziga oid bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni rivojlantirish mexanizmlarini takomillashtirish lozim.

7. Oliy ta'lim muassasalari, sog‘liqni saqlash tashkilotlari va sport muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash orqali talaba-yoshlar salomatligini saqlash va sog‘lom turmush tarzini ommalashtirishga qaratilgan kompleks dasturlarni amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

8. Bo‘lajak muhandis kadrlarni tayyorlash tizimida sog‘lom turmush tarzi elementlarini kasbiy kompetensiyalar bilan integratsiyalash asosida ta'lim sifati va mutaxassislar tayyorgarligi samaradorligini oshirish imkoniyatlarini kengaytirish zarur.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Mazkur tavsiyalarning amaliyotga joriy etilishi bo‘lajak muhandislarning jismoniy va ruhiy salomatligini mustahkamlash, ularning intellektual salohiyati va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish hamda yuqori malakali va raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ibragimova A.A. Sog‘lom turmush tarzi asoslari. – Buxoro: Durdona, 2025. – 156 b.
2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 464 b.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2015.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–6099-son Farmoni. “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida”. – Toshkent, 2020.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4884-son qarori. “Sog‘lom turmush tarzini keng joriy etish va ommaviy sportni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. – Toshkent, 2020.
7. Abdullayev A., Xonkeldiyev Sh. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2022. – 352 b.
8. Matkarimov R.M. Valeologiya asoslari. – Toshkent: Fan, 2021. – 214 b.
9. Ismoilov R.I. Inson salomatligi va sog‘lom turmush tarzi. – Toshkent: Tafakkur, 2022. – 186 b.
10. Salomov R.S. Jismoniy tarbiya va sport nazariyasi. – Toshkent: Fan, 2021. – 298 b.
11. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – Москва: Спорт, 2021. – 543 с.
12. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта. – Москва: Академия, 2021. – 496 с.
13. Виленский М.Я. Физическая культура и здоровый образ жизни студента. – Москва: КНОРУС, 2021. – 287 с.
14. Амосов Н.М. Раздумья о здоровье. – Москва: АСТ, 2020. – 288 с.
15. World Health Organization. Global Action Plan on Physical Activity 2018–2030. – Geneva: WHO, 2021.
16. World Health Organization. Healthy Diet Fact Sheet. – Geneva: WHO, 2023.
17. World Health Organization. World Health Statistics 2024. – Geneva: WHO, 2024.
18. UNESCO. Engineering for Sustainable Development. – Paris: UNESCO Publishing, 2021.
19. UNESCO. Reimagining our Futures Together: A New Social Contract for Education. – Paris, 2021.
20. OECD. Education at a Glance 2023: OECD Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2023.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

21. United Nations. Sustainable Development Goals Report 2024. – New York: United Nations, 2024.
22. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. – Geneva: World Economic Forum, 2020.
23. Warburton D.E.R., Bredin S.S.D. Health Benefits of Physical Activity: A Systematic Review of Current Evidence // Canadian Medical Association Journal. – 2022.
24. Bauman A.E., Reis R.S. Physical Activity and Public Health: Updated Recommendations for Exercise // The Lancet. – 2023.
25. Lee I.M., Shiroma E.J. Effect of Physical Inactivity on Major Non-Communicable Diseases Worldwide // The Lancet Global Health. – 2024.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

DAVLAT-XUSUSIY SHERIKCHILIKDAGI MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIGA BERILGAN IMTIYOZLAR HAMDA SHERIKLIK LOYIHALARINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI.

Xakimov Abdug'ulom Soyibjonovich, Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya

KIRISH: maktabgacha ta'lim bolalarning hayotidagi muhim bosqichlardan biri hisoblanadi. O'zbekistonda davlat-xususiy sheriklik (DXSh) asosidagi dagi maktabgacha ta'lim tashkilotlari bolalarning erta yoshdagi rivojlanishiga yordam beradigan asosiy tarmoqlardan biri hisoblanadi. Ushbu maqola davlat xususiy sheriklikdagi maktabgacha ta'lim tashkilotlarining faoliyatini muvofiqlashtirish va boshqarishning muhim jihatlarini yoritib beradi.

MAQSAD: davlat-xususiy sherikchilik asosidagi maktabgacha ta'lim tashkiloti faoliyatini muvofiqlashtirish va boshqarish mexanizmini takomillashtirish.

MATERIALLAR VA METODLAR: maktabgacha ta'lim tashkilotlarini boshqarish va muvofiqlashtirish bo'yicha zamonaviy yondashuv va tamoyillarni ishlab chiqish asosida ta'limiy faoliyatni samarali boshqarish bo'yicha metodik ta'minotni takomillashtirish.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: davlat-xususiy sherikchilik asosidagi maktabgacha ta'lim tashkilotlariga nisbatan faoliyatli va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar hamda tashkilotlarning ta'lim va tadbirkorlik subyekti sifatidagi o'zaro uyg'unligi asosida aniqlashtirilganligi xususiy-sherikchilikdagi maktabgacha ta'lim tashkilotini faoliyatini muvofiqlashtirish va boshqarish mexanizmi, ta'lim sifatini boshqarish algoritmi, uni amaliyotda qo'llashning qulay shart-sharoitlari ishlab chiqilgani bilan izohlanadi.

XULOSA: natijalarining ilmiy ahamiyati faoliyatni boshqarish funksiyalari tashkilotlarga nisbatan faoliyatli va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvlar hamda tashkilotlarning ta'lim va tadbirkorlik subyekti sifatidagi o'zaro uyg'unligi asosida aniqlashtirilganligi xususiy-sherikchilikdagi maktabgacha ta'lim tashkilotini faoliyatini muvofiqlashtirish va boshqarish mexanizmi, ta'lim sifatini boshqarish algoritmi, uni amaliyotda qo'llashning qulay shart-sharoitlari ishlab chiqilishi bilan izohlanadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, davlat-xususiy sheriklik (DXSH), rivojlanish, ta'lim sifati, xalqaro tajriba, innovatsiya, hamkorlik mexanizmlari, xususiy sektor.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ ПАРТНЁРСКИХ ПРОЕКТОВ И ПРЕДОСТАВЛЕННЫЕ ЛЬГОТЫ ДОШКОЛЬНЫМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ ОРГАНИЗАЦИЯМ В РАМКАХ ГОСУДАРСТВЕННО-ЧАСТНОГО ПАРТНЁРСТВА.

Хакимов Абдугулом Сойибжонович, Самостоятельный соискатель Института переподготовки и повышения квалификации руководителей и специалистов дошкольных образовательных организаций.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: дошкольное образование является одним из важных этапов в жизни детей. В Узбекистане дошкольные образовательные организации на основе государственно-частного партнерства (ГЧП) являются одной из основных отраслей, способствующих развитию детей в раннем возрасте. Эта статья освещает важные аспекты координации и управления образовательной деятельностью дошкольных образовательных организаций на основе государственно-част ного партнерства.

ЦЕЛЬ: совершенствование механизма координации и управления деятельностью дошкольных образовательных организаций на основе государственно-частного партнёрства.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: совершенствование методического обеспечения эффективного управления образовательной деятельностью на основе разработки современных подходов и принципов управления и координации дошкольных образовательных организаций.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: механизм координации и управления деятельностью дошкольных образовательных организаций на основе государственно-частного партнёрства уточнён благодаря внедрению деятельностного и личностно-ориентированного подходов, а также гармонизации функций организаций как субъектов образования и предпринимательства. Разработан алгоритм управления качеством образования и созданы удобные условия для его практического применения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: научная значимость результатов заключается в том, что функции управления деятельностью дошкольных образовательных организаций на основе государственно-частного партнёрства уточнены через деятельностный и личностно-ориентированный подходы, а также гармонизацию образовательных и предпринимательских функций. Это позволит разработать механизм координации и управления, алгоритм управления качеством образования и обеспечить условия для их практического применения.

Ключевые слова: дошкольное образование, государственно-частное партнерство (ГЧП), развитие, качество образования, международный опыт, инновации, механизмы сотрудничества, частный сектор.

PRIVILEGES GRANTED TO PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF PARTNERSHIP PROJECTS.

Xakimov Abdugulom Soyibjonovich, Independent Researcher at the Institute for Retraining and Professional Development of Directors and Specialists of Preschool Educations.

Annotation

INTRODUCTION: preschool education is one of the important stages in children's lives. In Uzbekistan, preschool educational institutions under public-private partnership

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

(PPP) are one of the main sectors that help children's early development. This article highlights important aspects of coordinating and managing the educational activities of preschool educational institutions under public-private partnership.

AIM: improvement of the mechanism for coordination and management of preschool educational organizations based on public–private partnership.

MATERIALS AND METHODS: enhancement of methodological support for effective management of educational activities through the development of modern approaches and principles of governance and coordination of preschool educational organizations.

DISCUSSION AND RESULTS: the mechanism of coordination and management of preschool educational organizations based on public–private partnership has been refined through the implementation of activity-based and learner-centered approaches, as well as the harmonization of organizational functions as subjects of both education and entrepreneurship. An algorithm for quality management in education has been developed, and favorable conditions for its practical application have been created.

CONCLUSION: the scientific significance of the results lies in the fact that the functions of managing preschool educational organizations within the framework of public–private partnership have been clarified through activity-based and learner-centered approaches, along with the harmonization of educational and entrepreneurial functions. This will enable the development of a mechanism for coordination and management, an algorithm for quality management in education, and the provision of conditions for their practical implementation.

Keywords: preschool education, public-private partnership (PPP), development, education quality, international experience, innovation, collaboration mechanisms, private sector.

Dunyo tajribasida davlat tomonidan ajratiladigan subsidiyalar, kreditlar va grantlar xususiy sherikchilikdagi maktabgacha ta’lim tashkilotlarini qo‘llab-quvvatlashning asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston sharoitida ham xususiy bog‘chalarga davlat ko‘magini kengaytirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish va ta’lim sifatini doimiy monitoring qilish orqali maktabgacha ta’lim tizimini yanada rivojlantirish mumkin. Ushbu yo‘nalishda davlat va xususiy sektorning yanada yaqin hamkorligi bolalar uchun yuqori sifatli ta’lim muhitini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xususiy sherikchilikdagi maktabgacha ta’lim tashkilotlariga berilgan imtiyozlar davlat tomonidan ta’lim tizimini rivojlantirish hamda xususiy sektorni jalb qilishni rag‘batlantirish maqsadida taqdim etiladi. Ushbu imtiyozlar moliyaviy, huquqiy, infratuzilmaviy va pedagogik jihatlarni o‘z ichiga oladi. Mazkur imtiyozlar asosida ta’lim sifatini oshirish, yangi pedagogik yondashuvlarni joriy etish va o‘quv muhitini yanada takomillashtirish imkoni yaratiladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Moliyaviy imtiyozlar xususiy sherikchilikdagi maktabgacha ta’lim tashkilotlari uchun asosiy rag‘batlantiruvchi omil hisoblanadi. Davlat tomonidan ajratiladigan subsidiyalar, kreditlar va grantlar bu turdagi tashkilotlarning samarali faoliyat yuritishini ta’minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, soliq imtiyozlari, jumladan foyda solig‘idan ozod etish, mulk solig‘ini kamaytirish kabi chora-tadbirlar tadbirkorlarni jalb etishga imkon yaratadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish to‘g‘risida"gi qarori asosida xususiy ta’lim tashkilotlariga beriladigan moliyaviy yengilliklar aniq belgilangan.

Huquqiy jihatdan esa davlat xususiy sherikchilikdagi ta’lim tashkilotlariga litsenziyalash jarayonini soddalashtirish, tashkilotlarga qulay huquqiy muhit yaratish kabi imkoniyatlarni taqdim etadi. Bu esa o‘z navbatida ta’lim tizimida xususiy sektor ishtirokini oshirishga yordam beradi.

O‘zbekiston Respublikasining "Davlat-xususiy sheriklik to‘g‘risida"gi qonuni asosida xususiy ta’lim tashkilotlarining faoliyati qonuniy jihatdan tartibga solingan. Xususiy sherikchilikdagi ta’lim tashkilotlari davlat ta’lim standartlariga muvofiq faoliyat yuritish bilan birga, o‘zining pedagogik yondashuvlarini ham joriy etishi mumkin.

Infratuzilmaviy imtiyozlar xususiy sherikchilikdagi maktabgacha ta’lim tashkilotlariga yer uchastkalari, binolar va muassasalarni ijaraga olish yoki xarid qilishda davlat tomonidan yengilliklar berilishini o‘z ichiga oladi. Davlat ushbu muassasalarga subsidiyalar orqali yangi inshootlar qurish va mavjud infratuzilmani takomillashtirish imkoniyatini yaratib beradi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 19-martdagi qaroriga muvofiq, xususiy sherikchilikdagi ta’lim tashkilotlariga yer uchastkalari uzoq muddatli ijaraga berilishi hamda bino va inshootlar ularga imtiyozli shartlarda ajratilishi mumkin.

Pedagogik jihatdan xususiy sherikchilikdagi maktabgacha ta’lim tashkilotlarining rivojlanishi uchun muhim shart-sharoitlardan biri kadrlar tayyorlash tizimidir. Xususiy ta’lim tashkilotlari uchun maxsus o‘qitish dasturlari va malaka oshirish kurslari tashkil etilib, bu jarayonda innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish ta’minlanadi. Pedagogik shart-sharoitlar jumlasiga interfaol o‘qitish metodikalarining joriy etilishi, ta’lim dasturlarining uzluksiz yangilanib borilishi va zamonaviy ta’lim vositalaridan foydalanish ham kiradi.

Shuningdek, xususiy sherikchilikdagi maktabgacha ta’lim tashkilotlarida ta’lim sifati va samaradorligini oshirish uchun davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikning mustahkamlanishi muhim ahamiyatga ega. Davlat tomonidan taqdim etiladigan nazorat va metodik ko‘mak xususiy sektor ishtirokchilariga ta’lim jarayonini yaxshilashda yordam beradi. Buning natijasida bolalar zamonaviy ta’lim standartlari asosida sifatli bilim oladi va ularning rivojlanishi uchun qulay muhit yaratiladi.

Xususiy sherikchilikdagi maktabgacha ta’lim tashkilotlarining samarali faoliyat yuritishi uchun ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlardan foydalanish talab etiladi. Bu jumladan STEAM texnologiyalarni joriy etish, kreativ ta’lim metodlarini qo‘llash va o‘quv dasturlarini ilmiy tadqiqotlarga asoslangan holda ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, axborot texnologiyalari asosida ta’lim jarayonini tashkil etish ta’lim sifatini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

oshirishga xizmat qiladi. Masalan, elektron jurnal va reyting tizimlari joriy etish orqali bolalarning rivojlanish jarayoni yanada tizimli va samarali monitoring qilinadi.

Davlat tomonidan ta’lim sifatini nazorat qilish va xususiy sherikchilikdagi maktabgacha ta’lim tashkilotlarini rag‘batlantirish uchun maxsus monitoring tizimlari joriy etiladi. Bunday tizimlar ta’lim jarayonining samaradorligini baholash, bolalarning rivojlanish ko‘rsatkichlarini kuzatish va ta’lim sifatini doimiy takomillashtirish imkoniyatini beradi. Mazkur monitoring tizimlari davlat tomonidan ta’lim sifatini nazorat qilish mexanizmlarining ajralmas qismi bo‘lib, ularning asosiy maqsadi maktabgacha ta’lim tashkilotlarining samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Kelajakda xususiy sherikchilikdagi maktabgacha ta’lim tashkilotlarini rivojlantirish yo‘lida innovatsion va ilg‘or pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish orqali tizimning samaradorligini oshirish mumkin. Shuningdek, davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi hamkorlikni yanada mustahkamlash orqali bolalar uchun zamonaviy va sifatli ta’lim muhitini yaratish mumkin. O‘zbekiston Respublikasida ta’lim sifatini oshirish va ushbu jarayonda xususiy sektor ishtirokini kengaytirish bo‘yicha qabul qilingan hujjatlar xususiy sherikchilikdagi ta’lim tashkilotlarining yanada rivojlanishiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2025-yil 12-fevraldagi 83-son qarori – “2025–2026-yillarda bolalarni maktabgacha ta’lim bilan qamrab olishni oshirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 22-noyabrdagi PQ-403-son qarori – “Ta’lim sohasida xususiy sektor ishtirokini oshirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 2-avgustdagi 426-son qarori – “Maktabgacha ta’lim sohasida davlat-xususiy sheriklik munosabatlarini zamonaviy raqamli texnologiyalar orqali soddalashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-apreldagi PQ-3651-son qarori – “Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi tizimini yanada rag‘batlantirish va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

QISQA MASOFALARGA YUGURUVCHILARNING CHAQQONLIK JISMONIY SIFATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI.

R.F. Xudoyberdiyev, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti, Toshkent, O'zbekiston.
D.X. Mo'minov, Oriental universiteti magistranti, Samarqand, O'zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada qisqa masofalarga yuguruvchilarning chaqqonlik jismoniy sifatini rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Sprint yo'nalishida yuqori natijalarga erishishda tezkorlik, tezkor-kuch va koordinatsion qobiliyatlar bilan bir qatorda chaqqonlik sifati ham muhim ahamiyat kasb etadi. Sport amaliyoti va ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, chaqqonlik sportchining harakatlarni tez boshqarishi, o'zgaruvchan vaziyatlarga moslasha olishi hamda texnik elementlarni aniq bajarishida muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan yosh sprintchilarda chaqqonlik sifatini maqsadli rivojlantirish sport natijalarini yaxshilashning muhim zaxiralaridan biri sifatida qaraladi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi 15-16 yoshli qisqa masofalarga yuguruvchilarda chaqqonlik jismoniy sifatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar kompleksining samaradorligini aniqlash hamda uni sport mashg'ulotlari amaliyotiga joriy etish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot Qashqadaryo viloyati Shahrisabz tumanidagi 74-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabida yengil atletikaning sprint yo'nalishi bilan shug'ullanayotgan 15-16 yoshli sportchilar ishtirokida olib borildi. Tadqiqotda jami 20 nafar sportchi qatnashib, ular nazorat guruhi (n=10) va tajriba guruhi (n=10) ga ajratildi. Pedagogik tajriba 6 oy davomida haftasiga 3 marotaba tashkil etildi.

Tadqiqot jarayonida ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik kuzatuv, pedagogik tajriba, test sinovlari hamda matematik-statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Sportchilarning tayyorgarlik darajasini baholash maqsadida 30 metrga yugurish, 60 metrga yugurish va 4×10 metr mokisimon yugurish testlari qo'llanildi. Tajriba guruhida koordinatsion narvon mashqlari, yo'nalishni tez o'zgartirish mashqlari, reaksiya tezligini rivojlantiruvchi topshiriqlar hamda maxsus sprint mashqlari asosida ishlab chiqilgan metodika qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: pedagogik tajriba natijalari tajriba guruhi sportchilarining jismoniy tayyorgarlik ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan yuqori darajada yaxshilanganligini ko'rsatdi. Ayniqsa, 4×10 metr mokisimon yugurish testida kuzatilgan natijalar chaqqonlik sifatining rivojlanish darajasini yaqqol namoyon etdi. Tadqiqot davomida koordinatsion mashqlarning muntazam qo'llanilishi sportchilarning harakat reaksiyasi tezligi, mushaklararo koordinatsiyasi va harakatlarni boshqarish aniqligini oshirgani aniqlandi. Tajriba guruhi sportchilarining test natijalarida statistik jihatdan ishonchli ijobiy o'zgarishlar kuzatildi ($p<0,05$). Olingan natijalar koordinatsion qobiliyatlarning rivojlanishi sportchilarning texnik tayyorgarligi hamda sprint natijalarining yaxshilanishiga xizmat qilishini tasdiqladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

XULOSA: tadqiqot natijalari qisqa masofalarga yuguruvchilarda chaqqonlik sifatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar kompleksining samarali ekanligini ko‘rsatdi. Koordinatsion mashqlar, yo‘nalishni tez o‘zgartirish mashqlari va maxsus sprint topshiriqlaridan muntazam foydalanish sportchilarning chaqqonlik hamda tezkorlik ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilaydi. Mazkur metodikani yosh sprintchilar tayyorgarligi tizimiga joriy etish sport mahoratini takomillashtirish va musobaqa natijalarini yaxshilashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: chaqqonlik, sprint, qisqa masofaga yugurish, yengil atletika, koordinatsion qobiliyatlar, tezkorlik, sport tayyorgarligi, pedagogik tajriba.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ФИЗИЧЕСКОГО КАЧЕСТВА ЛОВКОСТИ У БЕГУНОВ НА КОРОТКИЕ ДИСТАНЦИИ.

Р.Ф. Худойбердиев, Ташкентский университет информационных технологий имени Мухаммада аль-Хорезми, Ташкент, Узбекистан.
Д.Х. Муминов, Магистрант Oriental университета, Самарканд, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье освещаются теоретические и практические основы развития физического качества ловкости у бегунов на короткие дистанции. В достижении высоких результатов в спринтерском беге наряду со скоростью, скоростно-силовыми и координационными способностями важное значение имеет ловкость. Анализ спортивной практики и научных исследований показывает, что ловкость является важным фактором, определяющим способность спортсмена быстро управлять движениями, адаптироваться к изменяющимся условиям и точно выполнять технические элементы. В связи с этим целенаправленное развитие ловкости у юных спринтеров рассматривается как один из важных резервов повышения спортивных результатов.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в определении эффективности комплекса специальных упражнений, направленных на развитие ловкости у бегунов на короткие дистанции в возрасте 15–16 лет, а также в разработке научно-практических рекомендаций по его внедрению в тренировочный процесс.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование проводилось среди спортсменов 15–16 лет, занимающихся лёгкой атлетикой (спринтерский бег), в средней общеобразовательной школе №74 Шахрисабзского района Кашкадарьинской области. В исследовании приняли участие 20 спортсменов, разделённых на контрольную (n=10) и экспериментальную (n=10) группы. Педагогический эксперимент продолжался 6 месяцев и проводился 3 раза в неделю.

В ходе исследования использовались методы анализа научно-методической литературы, педагогического наблюдения, педагогического эксперимента, тестирования и математико-статистического анализа. Для оценки уровня подготовленности спортсменов применялись тесты: бег на 30 м, бег на 60 м и челночный бег 4×10 м. В экспериментальной группе использовалась специальная

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

методика, включающая упражнения на координационной лестнице, упражнения с изменением направления движения, задания на развитие быстроты реакции и специальные спринтерские упражнения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты педагогического эксперимента показали, что показатели физической подготовленности спортсменов экспериментальной группы улучшились значительно больше по сравнению с контрольной группой. Особенно выраженные изменения наблюдались в результатах челночного бега 4×10 м, что свидетельствует о развитии ловкости. Установлено, что систематическое применение координационных упражнений способствует повышению скорости двигательной реакции, межмышечной координации и точности управления движениями. В результатах тестирования спортсменов экспериментальной группы были выявлены статистически достоверные положительные изменения ($p<0,05$). Полученные данные подтвердили, что развитие координационных способностей способствует совершенствованию технической подготовленности и улучшению результатов в спринтерском беге.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показали эффективность комплекса специальных упражнений, направленных на развитие ловкости у бегунов на короткие дистанции. Регулярное использование координационных упражнений, упражнений на изменение направления движения и специальных спринтерских заданий способствует значительному улучшению показателей ловкости и быстроты. Внедрение данной методики в систему подготовки юных спринтеров позволит повысить спортивное мастерство и улучшить соревновательные результаты.

Ключевые слова: ловкость, спринт, бег на короткие дистанции, лёгкая атлетика, координационные способности, быстрота, спортивная подготовка, педагогический эксперимент.

PEDAGOGICAL FEATURES OF DEVELOPING AGILITY AS A PHYSICAL QUALITY IN SHORT-DISTANCE RUNNERS.

R.F. Khudoyberdiyev, Tashkent University of Information Technologies named after Muhammad al-Khwarizmi, Tashkent, Uzbekistan.
D.X. Mo‘minov, Master’s Student of Oriental University, Samarkand, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: this article discusses the theoretical and practical foundations of developing agility as a physical quality in short-distance runners. Along with speed, speed-strength abilities, and coordination skills, agility plays an important role in achieving high performance in sprint events. Analysis of sports practice and scientific studies indicates that agility is a key factor enabling athletes to quickly control movements, adapt to changing situations, and accurately perform technical actions.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Therefore, the purposeful development of agility in young sprinters is considered one of the important reserves for improving athletic performance.

AIM: the purpose of the study was to determine the effectiveness of a set of special exercises aimed at developing agility in 15-16-year-old short-distance runners and to develop scientific and practical recommendations for implementing this methodology in the training process.

MATERIALS AND METHODS: the study was conducted among 15–16-year-old athletes specializing in sprint events at Secondary School No. 74 in Shahrisabz District, Kashkadarya Region. A total of 20 athletes participated in the study and were divided into a control group (n=10) and an experimental group (n=10). The pedagogical experiment lasted six months and training sessions were conducted three times per week. The research methods included analysis of scientific and methodological literature, pedagogical observation, pedagogical experiment, testing, and mathematical-statistical analysis. The athletes' fitness levels were assessed using 30-meter sprint, 60-meter sprint, and 4×10-meter shuttle run tests. The experimental group followed a specially designed training program that included agility ladder exercises, change-of-direction drills, reaction speed exercises, and sprint-specific tasks.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the pedagogical experiment demonstrated that the physical fitness indicators of the athletes in the experimental group improved significantly compared to those in the control group. The most notable improvements were observed in the 4×10-meter shuttle run test, indicating substantial development of agility. It was determined that systematic application of coordination exercises improved reaction speed, intermuscular coordination, and movement control accuracy. Statistically significant positive changes were identified in the test results of the experimental group ($p<0.05$). The findings confirmed that the development of coordination abilities contributes to improved technical preparedness and enhanced sprint performance.

CONCLUSION: the results of the study confirmed the effectiveness of the proposed set of special exercises aimed at developing agility in short-distance runners. Regular use of coordination drills, change-of-direction exercises, and sprint-specific tasks significantly improves agility and speed performance. The implementation of this methodology in the training system of young sprinters can contribute to enhancing athletic mastery and improving competitive performance.

Keywords: agility, sprint, short-distance running, athletics, coordination abilities, speed, sports training, pedagogical experiment.

Bugungi kunda jahon sportida raqobat darajasining ortib borishi sportchilarning tayyorgarlik tizimini yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda [1]. Ayniqsa, yengil atletikaning sprint yo'nalishlarida natijalar soniyaning yuzdan bir ulushi bilan

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

belgilanayotgan bir sharoitda sportchilarning jismoniy sifatlarini ilmiy asosda rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda [2].

Qisqa masofalarga yugurish yengil atletikaning eng dinamik va murakkab turlaridan biri hisoblanadi. Ushbu sport turida yuqori natijaga erishish sportchining tezkorlik, tezkor-kuch, koordinatsion qobiliyatlar va psixologik tayyorgarlik darajasiga bog‘liq. Mazkur omillar orasida chaqqonlik sifati alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki chaqqonlik sportchining harakatlarni tez boshqarish, vaziyatga moslashish, start signaliga tezkor javob qaytarish va texnik elementlarni aniq bajarish imkoniyatlarini belgilaydi [3,4].

Sport nazariyasida chaqqonlik murakkab koordinatsion sifat sifatida talqin qilinadi. Uning rivojlanganlik darajasi sportchining markaziy nerv tizimi faoliyati, sensor analizatorlar imkoniyatlari hamda mushaklararo koordinatsiyaning mukammalligiga bog‘liq. Shu sababli sprintchilar tayyorgarligi jarayonida chaqqonlikni rivojlantirish sport natijalarining o‘sishiga xizmat qiluvchi muhim omillardan biri sifatida qaraladi [5].

Mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari tahlili chaqqonlik sport mahoratini shakllantirishda muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi. L.P. Matveyev, N.G. Ozolin, V.N. Platonov, Yu.V. Verxoshanskiy, V.M. Zatsiorskiy, T. Bompa va boshqa olimlar koordinatsion qobiliyatlarning sport natijalariga ta’sirini ilmiy jihatdan asoslab berganlar. Ularning tadqiqotlari sportchilarning texnik tayyorgarligi va jismoniy sifatlari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik mavjudligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, mavjud ilmiy manbalar tahlili qisqa masofalarga yuguruvchilarda chaqqonlik sifatini rivojlantirish bo‘yicha maxsus metodikalarning yetarli darajada o‘rganilmaganligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, umumta’lim maktablari va bolalar-o‘smirlar sport maktablarida shug‘ullanuvchi yosh sprintchilar uchun ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish zarurati saqlanib qolmoqda [6,7].

O‘zbekiston Respublikasida sportni rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati doirasida yoshlar sportiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Mamlakatimizda sport maktablari faoliyatini takomillashtirish, sportchilar tayyorgarligini zamonaviy metodlar asosida tashkil etish va xalqaro musobaqalarda raqobatbardosh sportchilarni tayyorlash ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi [8].

Mazkur vazifalarni amalga oshirishda yengil atletika sport turining ahamiyati katta. Chunki ushbu sport turi boshqa ko‘plab sport turlarining funksional asosini tashkil etadi. Sprint yo‘nalishida yuqori natijalarga erishish esa sportchilarning jismoniy sifatlarini kompleks rivojlantirishni talab qiladi.

Amaliy kuzatishlar va ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab murabbiylar sprintchilar tayyorgarligida asosan tezkorlik va kuch sifatlarini rivojlantirishga e’tibor qaratadilar. Natijada koordinatsion qobiliyatlar va chaqqonlik sifatini rivojlantirishga yetarli vaqt ajratilmaydi. Bu esa sportchilarning texnik tayyorgarligi va sport natijalariga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin [9].

Shu nuqtai nazardan qisqa masofalarga yuguruvchilarning chaqqonlik sifatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus metodikalarni ishlab chiqish, ularning samaradorligini pedagogik tajribalar asosida tekshirish hamda amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy-amaliy muammo hisoblanadi [10].

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Tadqiqot Qashqadaryo viloyati Shahrisabz tumanidagi 74-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabida tahsil olayotgan hamda yengil atletikaning qisqa masofalarga yugurish yo‘nalishi bilan muntazam shug‘ullanayotgan 15–16 yoshli o‘quvchilar ishtirokida tashkil etildi. Tadqiqotda jami 20 nafar sportchi qatnashdi. Tadqiqot ishtirokchilari sog‘lig‘i bo‘yicha sport mashg‘ulotlarida qatnashishga ruxsat etilgan hamda bir xil yosh va tayyorgarlik darajasiga ega bo‘lgan o‘quvchilardan tanlab olindi.

Pedagogik tajriba 6 oy davomida olib borildi va mashg‘ulotlar haftasiga 3 marotaba tashkil etildi. Tajriba jarayonida sportchilarning chaqqonlik, tezkorlik hamda koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar kompleksidan foydalanildi. Ishtirokchilar tasodifiy tanlash usuli asosida ikkita guruhga ajratildi: nazorat guruhi (n=10) va tajriba guruhi (n=10). Nazorat guruhi sportchilari an’anaviy mashg‘ulot dasturi asosida shug‘ullangan bo‘lsa, tajriba guruhida qo‘shimcha ravishda chaqqonlik sifatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus metodika qo‘llanildi.

Tajriba boshida va yakunida barcha ishtirokchilarning jismoniy tayyorgarlik darajasi 30 metrga yugurish, 60 metrga yugurish hamda 4×10 metr mokisimon yugurish testlari yordamida baholandi. Olingan natijalar matematik-statistik usullar yordamida qayta ishlanib, guruhlar o‘rtasidagi farqlar hamda metodikaning samaradorligi tahlil qilindi.

Nazorat guruhi sportchilari amaldagi o‘quv-mashg‘ulot dasturi asosida shug‘ullangan bo‘lsa, tajriba guruhida qo‘shimcha ravishda chaqqonlik sifatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar majmuasi qo‘llanildi.

Mashg‘ulotlar haftasiga uch marotaba tashkil etildi. Har bir mashg‘ulot davomida 15–20 daqiqa chaqqonlikni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar bajarildi.

Maxsus mashqlar tarkibiga quyidagilar kiritildi:

- koordinatsion zinapoya mashqlari;
- konuslar orasida ilonsimon yugurish;
- tezkor yo‘nalish almashtirish mashqlari;
- reaksiya tezligini rivojlantiruvchi topshiriqlar;
- estafeta elementlari;
- qisqa masofalarga tezlanish mashqlari;
- harakatli o‘yinlar elementlari.

Tadqiqot davomida sportchilarning tayyorgarlik darajasi quyidagi testlar yordamida baholandi:

1. 30 metrga yugurish testi;
2. 60 metrga yugurish testi;
3. 4×10 metr mokisimon yugurish testi.

Natijalar matematik-statistik usullar yordamida qayta ishlanib, arifmetik o‘rtacha qiymatlar va foiz ko‘rsatkichlari hisoblab chiqildi.

Pedagogik tajriba boshlanishidan oldin tajriba va nazorat guruhlari sportchilarining jismoniy tayyorgarlik darajasi test sinovlari yordamida aniqlandi (1-jadval).

1-jadval

Tajriba va nazorat guruhlari sportchilarining jismoniy tayyorgarlik ko‘rsatkichlari

Testlar	Nazorat guruhi	Nazorat	Tajriba guruhi	Tajriba

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

	(boshlanish)	guruhi (yakun)	(boshlanish)	guruhi (yakun)
30 m yugurish (s)	4,86 ±0,12	4,79 ±0,11	4,85 ±0,13	4,58 ±0,10
60 m yugurish (s)	8,79 ±0,21	8,65 ±0,19	8,82 ±0,20	8,34 ±0,17
4×10 m mokisimon yugurish (s)	11,62 ±0,28	11,41 ±0,25	11,59 ±0,27	10,87 ±0,22

Izoh: Tajriba guruhi natijalaridagi o‘zgarishlar statistik jihatdan ishonchli ($p<0,05$).

1-jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, tajriba boshlanishidan oldin ikkala guruh ko‘rsatkichlari o‘rtasida sezilarli farq kuzatilmadi. Bu esa tajriba natijalarini obyektiv baholash imkonini berdi.

Olti oy davomida tajriba guruhida chaqqonlikni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar muntazam ravishda qo‘llanildi. Nazorat guruhi esa an’anaviy mashg‘ulotlar asosida shug‘ullanishda davom etdi.

Tajriba yakunida qayta test sinovlari o‘tkazildi (2-jadval).

2-jadval

Tajriba yakunidagi natijalar taqqoslanishi

Test	Nazorat guruhi	Tajriba guruhi
30 m	4,79	4,58
60 m	8,65	8,34
4×10 m	11,41	10,87

2-rasmdan ko‘rinib turibdiki, tajriba guruhi sportchilari barcha testlar bo‘yicha nazorat guruhi natijalaridan ustun ko‘rsatkichlarga erishgan. Ayniqsa, 4×10 metr mokisimon yugurish testida kuzatilgan farq chaqqonlik sifatining sezilarli darajada rivojlanganligini ko‘rsatadi.

30 metrga yugurish testida tajriba guruhi natijalari 4,79 soniyadan 4,58 soniyagacha yaxshilandi. Bu esa sportchilarning start tezlanishi va tezkorlik sifatlari rivojlanganligini ko‘rsatadi.

60 metrga yugurish testi natijalari 8,65 soniyadan 8,34 soniyagacha yaxshilandi. Mazkur o‘zgarish sprint tayyorgarligining umumiy darajasi oshganligini tasdiqlaydi.

Eng katta o‘zgarish 4×10 metr mokisimon yugurish testida kuzatildi. Natijalar 11,41 soniyadan 10,87 soniyagacha yaxshilandi. Ushbu holat chaqqonlik sifatining sezilarli rivojlanganligini ko‘rsatadi.

Olingan natijalar maxsus koordinatsion mashqlarning sportchilarning nerv-mushak apparati faoliyatini takomillashtirishga, harakatlarni boshqarish aniqligini oshirishga hamda tezkor qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilganligini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalari mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari bilan hamohang ekanligi aniqlandi. Xususan, Platonov, Matveyev, Bompa va Harre tomonidan ilgari surilgan

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

nazariy qarashlar koordinatsion qobiliyatlarni rivojlantirish sport natijalarining yaxshilanishiga olib kelishini ta'kidlaydi [11,12].

Pedagogik tajriba davomida qo'llanilgan metodika sportchilarning texnik tayyorgarligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Mashg'ulotlar jarayonida sportchilarning harakatlarni bajarish aniqligi, qadam ritmi va yo'nalishni boshqarish qobiliyatlari yaxshilangani kuzatildi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, sprintchilar tayyorgarligi tizimida chaqqonlikni rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlarni muntazam qo'llash sport natijalarining o'sishiga xizmat qiladi va mashg'ulotlar samaradorligini oshiradi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar qisqa masofalarga yuguruvchilarning chaqqonlik sifatini rivojlantirishda maxsus koordinatsion mashqlardan foydalanish yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko'rsatdi. Pedagogik tajriba yakunida tajriba guruhi sportchilarining 30 metrga yugurish, 60 metrga yugurish va 4×10 metr mokisimon yugurish testlari bo'yicha ko'rsatkichlari nazorat guruhiga nisbatan sezilarli darajada yaxshilangani kuzatildi. Ayniqsa, 4×10 metr mokisimon yugurish testidagi o'zgarishlar chaqqonlik sifatining rivojlanish darajasini yaqqol namoyon etdi.

Tadqiqot natijalari sport nazariyasi va metodikasi bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar bilan mos keladi. Jumladan, Matveyev (2010) jismoniy sifatlarning rivojlanishi sportchining harakat faoliyatini boshqarish imkoniyatlari bilan uzviy bog'liq ekanligini ta'kidlaydi [13]. Olimning fikricha, chaqqonlik murakkab koordinatsion sifat sifatida sportchining yangi harakatlarni qisqa vaqt ichida o'zlashtirish va o'zgaruvchan vaziyatlarga moslashish qobiliyatini belgilaydi. Bizning tadqiqotimizda ham koordinatsion mashqlarni muntazam qo'llash sportchilarning harakatlarni boshqarish aniqligi va tezkorligini oshirganligi kuzatildi.

Platonov (2015) yuqori malakali sportchilar tayyorgarligi tizimini tahlil qilar ekan, koordinatsion qobiliyatlarning rivojlanishi texnik mahoratning takomillashuviga bevosita ta'sir ko'rsatishini qayd etadi. Uning ta'kidlashicha, sportchi harakatlarni qanchalik aniq va tejamkor bajarsa, sport natijasi shunchalik yuqori bo'ladi. Tadqiqotimiz davomida tajriba guruhi sportchilarida yugurish texnikasining barqarorlashgani, qadam ritmi va harakat koordinatsiyasining yaxshilangani aynan shu ilmiy qarashlarni tasdiqlaydi.

Verxoshanskiy (2014) sportchilarning maxsus jismoniy tayyorgarligi tizimida nerv-mushak apparatining funksional imkoniyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratgan. U koordinatsion va tezkor-kuch mashqlarining uyg'un qo'llanilishi harakat reaksiyasi tezligini oshirishini ilmiy asoslagan. Bizning tajribamizda ham koordinatsion zinapoya mashqlari, yo'nalishni tez o'zgartirish mashqlari va qisqa masofali tezlanishlar sportchilarning tezkorlik ko'rsatkichlarini yaxshilashga xizmat qildi [14].

Bompa va Buzzichelli (2019) sport mashg'ulotlarini rejalashtirish bo'yicha olib borgan tadqiqotlarida chaqqonlikni rivojlantirish mashqlari sportchilarning harakat samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini ko'rsatgan. Mualliflarning fikricha, yosh sportchilar tayyorgarligining dastlabki bosqichlarida koordinatsion qobiliyatlarni rivojlantirish keyingi yillarda sport mahoratining shakllanishiga mustahkam zamin yaratadi. Tadqiqotimiz natijalari ham 15–16 yoshli sprintchilarda chaqqonlik sifatini maqsadli rivojlantirish katta amaliy samara berishini ko'rsatdi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlarda ham chaqqonlik va sprint natijalari o‘rtasida ijobiy bog‘liqlik mavjudligi qayd etilgan. Xususan, Young va Farrow (2020) yosh sportchilarda yo‘nalishni tez o‘zgartirish qobiliyati va sprint tezligi o‘rtasida statistik jihatdan ahamiyatli bog‘liqlik mavjudligini aniqlagan. Tadqiqotchilar chaqqonlikni rivojlantirishga qaratilgan mashqlar tezkorlik sifatining o‘sishiga ham xizmat qilishini ta’kidlaydilar. Tadqiqotimiz natijalari ham ushbu xulosalarni tasdiqlaydi, chunki chaqqonlik ko‘rsatkichlari yaxshilanishi bilan bir qatorda 30 va 60 metrga yugurish natijalari ham sezilarli ravishda yaxshilandi [15].

Pedagogik kuzatuvlar davomida tajriba guruhi sportchilarida mashg‘ulotlarga qiziqish va faollikning ortgani ham aniqlandi. Bu holat chaqqonlikni rivojlantirishga qaratilgan mashqlarning o‘yin elementlari bilan uyg‘unlashtirilganligi va mashg‘ulotlarning emotsional jihatdan boyitilgani bilan izohlanadi. Sport pedagogikasi nuqtai nazaridan bu omil mashg‘ulot samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Shunday qilib, o‘tkazilgan pedagogik tajriba natijalari hamda mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlari tahlili qisqa masofalarga yuguruvchilarning chaqqonlik sifatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar kompleksining samaradorligini tasdiqladi. Tadqiqot natijalari ushbu metodikani yosh sprintchilar tayyorgarligi amaliyotiga joriy etish maqsadga muvofiq ekanligini ko‘rsatadi.

O‘tkazilgan ilmiy-pedagogik tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Ilmiy adabiyotlar tahlili qisqa masofalarga yuguruvchilarning sport mahoratini shakllantirishda chaqqonlik sifatining muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Chaqqonlik sportchining koordinatsion qobiliyatlari, harakat reaksiyasi, fazoviy orientatsiyasi va harakatlarni boshqarish aniqligi bilan chambarchas bog‘liq.

2. Sprint faoliyatida yuqori natijalarga erishish nafaqat tezkorlik va kuch sifatlarining rivojlanganlik darajasiga, balki chaqqonlik sifatining shakllanganlik darajasiga ham bog‘liq ekanligi aniqlandi.

3. 15-16 yoshli qisqa masofalarga yuguruvchilarda chaqqonlik sifatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashqlar kompleksini qo‘llash jismoniy tayyorgarlik ko‘rsatkichlarining sezilarli yaxshilanishiga olib keldi.

4. Tajriba guruhi sportchilarining 30 metrga yugurish, 60 metrga yugurish va 4×10 metr mokisimon yugurish testlari bo‘yicha natijalari nazorat guruhi ko‘rsatkichlariga nisbatan yuqori darajada yaxshilandi.

5. Koordinatsion zinapoya mashqlari, yo‘nalishni tez o‘zgartirish mashqlari, estafeta elementlari va maxsus sprint mashqlari chaqqonlik sifatini rivojlantirishning samarali vositalari ekanligi tajriba natijalari orqali tasdiqlandi.

6. Taklif etilgan metodika yosh sprintchilar tayyorgarligi tizimiga joriy etish uchun ilmiy va amaliy jihatdan asoslangan deb hisoblanadi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi:

– qisqa masofalarga yuguruvchilar mashg‘ulotlarida chaqqonlik sifatini rivojlantirishga haftasiga kamida 2-3 marotaba alohida vaqt ajratish tavsiya etiladi;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

– mashg‘ulotlar tarkibiga koordinatsion zinapoya mashqlari, konuslar orasida yugurish, estafeta mashqlari va reaksiya tezligini rivojlantiruvchi topshiriqlarni kiritish maqsadga muvofiq;

– 15-16 yoshli sportchilarda chaqqonlik sifatini rivojlantirish jarayonida mashqlar murakkabligini bosqichma-bosqich oshirib borish lozim;

– chaqqonlik mashqlarini tezkorlik va tezkor-kuch mashqlari bilan uyg‘un holda qo‘llash tavsiya etiladi;

– sportchilarning tayyorgarlik darajasini muntazam nazorat qilish maqsadida 30 metrga yugurish, 60 metrga yugurish va 4×10 metr mokisimon yugurish testlaridan foydalanish zarur;

– murabbiylar mashg‘ulot jarayonida individual yondashuv tamoyiliga amal qilgan holda sportchilarning yosh va funksional imkoniyatlarini hisobga olishlari kerak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры : учебник. – Москва : Спорт, 2010. – 543 с.
2. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и её практические приложения. – Киев : Олимпийская литература, 2015. – 752 с.
3. Верхошанский Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов. – Москва : Физкультура и спорт, 2014. – 331 с.
4. Bompa T.O., Buzzichelli C. Periodization: Theory and Methodology of Training. – 6th ed. – Champaign : Human Kinetics, 2019. – 411 p.
5. Abdullayev A.A. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent : Fan va texnologiyalar, 2021. – 368 b.
6. Xonkeldiyev Sh.X. Jismoniy tarbiya nazariyasi va metodikasi. – Toshkent : O‘qituvchi, 2020. – 412 b.
7. Rasulov A.T. Yengil atletika nazariyasi va metodikasi. – Toshkent : Tafakkur, 2022. – 286 b.
8. Young W.B., Dos’Santos T. Change of Direction Speed and Agility in Sport. – London : Routledge, 2021. – 298 p.
9. Suchomel T.J., Nimphius S., Stone M.H. The Importance of Muscular Strength in Athletic Performance // Sports Medicine. – 2021. – Vol. 51. – No. 4. – P. 765–785.
10. Dos’Santos T., Thomas C., Comfort P. Biomechanical Determinants of Faster Change of Direction Speed Performance in Athletes // Sports Medicine. – 2021. – Vol. 51. – No. 8. – P. 1621–1638.
11. Chaabene H., Negra Y., Moran J. Effects of Agility Training on Physical Performance Among Young Athletes // Frontiers in Physiology. – 2022. – Vol. 13. – Article 845217.
12. Freitas T.T., Pereira L.A., Alcaraz P.E. Change-of-Direction Ability and Sprint Performance in Youth Athletes // Journal of Sports Sciences. – 2022. – Vol. 40. – No. 5. – P. 525–534.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

13. Asadi A., Ramirez-Campillo R., Arazi H. Neuromuscular Adaptations Following Agility Training in Youth Athletes // Sports. – 2023. – Vol. 11. – No. 2. – P. 37.
14. Moran J., Parry D.A., Lewis I. The Effects of Speed and Agility Training in Adolescent Athletes: A Systematic Review // Sports Medicine. – 2023. – Vol. 53. – No. 1. – P. 117–135.
15. Dos'Santos T., McBurnie A.J., Thomas C. Agility and Change-of-Direction Speed Training: Current Evidence and Practical Applications // Strength and Conditioning Journal. – 2024. – Vol. 46. – No. 2. – P. 34–46.
16.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

DZYUDOCHILARDA KUCH SIFATINI CHAQQONLIK BILAN INTEGRATSIYALASH SAMARADORLIGINI BAHOLASH.

Jalilov Jamshed Jafar o‘g‘li, Termiz davlat universiteti Sport faoliyati fakulteti “Sport boshqaruvi” kafedrasi katta o‘qituvchisi, b.f.f.d. (PhD).
Annadurdiyeva Umida Qurbonazar qizi, Termiz davlat universiteti Sport faoliyati fakulteti, Sport faoliyati (dzyudo) ta’lim yo‘nalishi 2-bosqich talabasi.
Boynazarov Xasan Nasriddinovich, Termiz davlat universiteti Sport faoliyati fakulteti, Sport faoliyati (dzyudo) ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi.

Annotatsiya

KIRISH: zamonaviy dzyudo bellashuvlarida raqib qarshiligi, ushlash uchun kurash va vaqt tanqisligi sportchidan kuch, chaqqonlik, muvozanat va reaksiya tezligini yagona funksional tizimda namoyon etishni talab qiladi. Shu bois dzyudochilar tayyorgarligida alohida jismoniy sifatlarni emas, ularning texnik-taktik harakatga xizmat qiluvchi integratsiyasini baholash muhim ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi dzyudochilar tayyorgarligida kuch sifatini chaqqonlik bilan integratsiyalashga yo‘naltirilgan mashqlar majmuasining samaradorligini aniqlash va uni baholash mezonlarini ilmiy-pedagogik jihatdan asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot Termiz davlat universiteti bazasida 20 nafar dzyudochi talaba ishtirokida o‘tkazildi. Ishtirokchilar nazorat guruhi va tajriba guruhiga ajratildi. Pedagogik eksperiment, maxsus jismoniy testlar, dinamik muvozanatni baholash, texnik usullarni cheklangan vaqt ichida bajarish va matematik-statistik tahlil metodlari qo‘llanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA: tajriba guruhida 30 soniya ichida “Seoinage” usulini bajarish ko‘rsatkichi 11 martadan 16 martagacha oshdi, tibbiy to‘p bilan zigzag manyovr qilish vaqti 14,7 soniyadan 12,9 soniyagacha qisqardi, dinamik barqarorlik koeffitsiyenti esa 3,3 balldan 4,7 ballgacha yaxshilandi. Natijalar kuch va chaqqonlikning asab-mushak darajasidagi sinxronlashuvi texnik usullar fazaviy uzluksizligini oshirishini ko‘rsatdi.

XULOSA: dzyudochilar mashg‘ulotida koordinatsion-kuch mashqlaridan tizimli foydalanish texnik-taktik harakatlar samaradorligini oshiradi. Baholash jarayonida oddiy kuch yoki chaqqonlik testlari bilan cheklanmasdan, raqib qarshiligi, muvozanat buzilishi, vaqt cheklovi va texnik aniqlikni bir vaqtda modellashtiruvchi maxsus sport testlaridan foydalanish lozim.

Kalit so‘zlar: dzyudo, kuch sifati, chaqqonlik, koordinatsion tayyorgarlik, texnik-taktik samaradorlik, pedagogik eksperiment, dinamik barqarorlik, funksional diagnostika.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИНТЕГРАЦИИ СИЛОВЫХ КАЧЕСТВ С ЛОВКОСТЬЮ У ДЗЮДОИСТОВ.

Жалилов Джамшед Джафар угли, старший преподаватель кафедры «Спортивное управление» факультета спортивной деятельности Термезского государственного университета, PhD.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Аннадурдиева Умида Курбоназар кизи, студентка 2 курса направления «Спортивная деятельность (дзюдо)» Термезского государственного университета.
Бойназаров Хасан Насриддинович, студент 3 курса направления «Спортивная деятельность (дзюдо)» Термезского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в современных поединках по дзюдо сопротивление соперника, борьба за захват и дефицит времени требуют от спортсмена проявления силы, ловкости, равновесия и быстроты реакции в единой функциональной системе.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в определении эффективности комплекса упражнений, направленных на интеграцию силовых качеств с ловкостью, а также в обосновании критериев их педагогической оценки.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: исследование проведено на базе Термезского государственного университета с участием 20 студентов-дзюдоистов. Использованы педагогический эксперимент, специальные тесты, оценка динамического равновесия, выполнение технических действий за ограниченное время и математико-статистический анализ.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ: в экспериментальной группе количество выполнений приема “Seoinage” за 30 секунд увеличилось с 11 до 16 раз, время маневрирования с медицинским мячом сократилось с 14,7 до 12,9 секунды, а коэффициент динамической устойчивости вырос с 3,3 до 4,7 балла.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: систематическое применение координационно-силовых упражнений повышает эффективность технико-тактических действий дзюдоистов. Для оценки интеграции силы и ловкости целесообразно использовать специальные спортивные тесты, моделирующие сопротивление, нарушение равновесия и дефицит времени.

Ключевые слова: дзюдо, силовые качества, ловкость, координационная подготовка, технико-тактическая эффективность, педагогический эксперимент, динамическая устойчивость, функциональная диагностика.

ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF INTEGRATING STRENGTH QUALITIES WITH AGILITY IN JUDOKA.

Jalilov Jamshed Jafar ugli, senior lecturer, Department of Sport Management, Faculty of Sport Activity, Termez State University, PhD.
Annadurdiyeva Umida Qurbonazar qizi, 2nd-year student, Sport Activity (Judo), Termez State University.
Boynazarov Xasan Nasriddinovich, 3rd-year student, Sport Activity (Judo), Termez State University.

Annotation

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

INTRODUCTION: modern judo requires athletes to manifest strength, agility, balance and reaction speed as an integrated functional system under conditions of opponent resistance, grip fighting and time pressure.

AIM: the purpose of the study is to determine the effectiveness of a training complex aimed at integrating strength qualities with agility and to justify pedagogical criteria for assessing this integration.

MATERIALS AND METHODS: the study was conducted at Termez State University with 20 student judoka. The research used a pedagogical experiment, special sport-specific tests, dynamic balance assessment, time-limited technical performance tasks and mathematical-statistical analysis.

RESULTS AND DISCUSSION: in the experimental group, the number of accurate “Seoinage” executions in 30 seconds increased from 11 to 16, the medical-ball zigzag manoeuvre time decreased from 14.7 to 12.9 seconds, and the dynamic stability coefficient improved from 3.3 to 4.7 points.

CONCLUSION: systematic use of coordination-strength exercises improves the technical and tactical effectiveness of judoka. Assessment should rely on sport-specific tests that simultaneously model resistance, balance disturbance, time limitation and technical accuracy.

Keywords: judo, strength qualities, agility, coordination training, technical-tactical effectiveness, pedagogical experiment, dynamic stability, functional diagnostics.

Dzyudo murakkab koordinatsion, tezkor-kuch va vaziyatli-taktik tarkibga ega sport turi bo‘lib, unda texnik harakat natijasi ko‘p hollarda sportchining muayyan usulni qanchalik kuch bilan bajarganiga emas, balki ushbu kuchni qaysi vaqtda, qanday yo‘nalishda va qanday koordinatsion holatda qo‘llaganiga bog‘liq bo‘ladi. Tatami sharoitida raqibning qarshiligi doimiy o‘zgarib turadi: ushlash pozitsiyasi, og‘irlik markazi, tayanch nuqtasi va hujum yo‘nalishi qisqa vaqt ichida almashinadi. Bunday vaziyatda sportchining alohida rivojlangan kuchi yoki chaqqonligi yetarli bo‘lmaydi; ular yagona harakat tizimida sinxronlashgan holda namoyon bo‘lishi kerak.

Dzyudoning klassik texnik tuzilmasida har qanday natijali tashlash uch asosiy bosqich - kuzushi, tsukuri va kake orqali amalga oshadi. Kuzushi bosqichida raqib muvozanatdan chiqariladi, tsukuri bosqichida sportchi usulga optimal kiradi, kake bosqichida esa yakuniy tashlash bajariladi. Agar kuch ishlatish bilan usulga kirish o‘rtasida fazaviy uzilish yuzaga kelsa, sportchi harakat ritmini yo‘qotadi va raqib himoyaviy pozitsiyaga qaytishga ulguradi. Shu sababli kuch va chaqqonlik integratsiyasini baholash masalasi zamonaviy dzyudo tayyorgarligida alohida ahamiyatga ega.

Tadqiqot muammosining nazariy mohiyati shundan iboratki, sport pedagogikasida jismoniy sifatlarni ko‘pincha alohida modullar sifatida rivojlantirishga urg‘u beriladi. Kuch mashqlari mushak quvvatini oshirishga, chaqqonlik mashqlari esa tezkor yo‘nalish

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

almashtirish va koordinatsiyaga qaratiladi. Ammo dzyudo bellashuvida bu sifatlar ajralgan holda emas, balki raqib bilan bevosita kontakt, vestibulyar yuklama, tayanchning o‘zgarishi va taktik qaror bilan bir vaqtda ishlaydi. Demak, mashg‘ulot va baholash tizimi ham aynan shu murakkab integratsiyani modellashtirishi lozim.

Tadqiqot Termiz davlat universiteti Sport faoliyati fakulteti bazasida tashkil etildi. Eksperimentda dzyudo ixtisosligi bo‘yicha muntazam shug‘ullanuvchi 20 nafar talaba-sportchi ishtirok etdi. Ishtirokchilar sport tayyorgarligi darajasi, yoshi va mashg‘ulot tajribasi bo‘yicha nisbatan bir xil guruhlarga ajratildi: nazorat guruhi (NG, n=10) va tajriba guruhi (TG, n=10). Nazorat guruhi amaldagi an’anaviy mashg‘ulot dasturi asosida shug‘ullandi, tajriba guruhida esa koordinatsion-kuch yo‘nalishidagi maxsus mashqlar kompleksi olti oy davomida bosqichma-bosqich qo‘llanildi.

Eksperiment mazmuni uch asosiy blokdan iborat bo‘ldi. Birinchi blok nostabil tayanch sharoitida kuchni safarbar qilishga, ikkinchi blok elastik qarshilik ostida koordinatsion harakatlarni bajarishga, uchinchi blok esa texnik usulga kirish va qarshi usul elementlarini cheklangan vaqt ichida bajarishga yo‘naltirildi. Mashqlar yuklama hajmi, murakkablik darajasi va koordinatsion talabga ko‘ra izchil oshirildi. Har bir blokda sportchining xavfsizligi, texnik tozaligi va harakat ritmini saqlashi asosiy nazorat mezoni sifatida belgilandi.

Test nomi	**Baholanadigan komponent**	**Boshlang‘ich mezon**	**Yakuniy talqin**
Tibbiy to‘p bilan zigzag manyovr	Chaqqonlik va kuch qarshiligini birlashtirish	Vaqt soniyada qayd etildi	Vaqt qisqarishi koordinatsion-kuch samaradorligi oshganini bildiradi
30 soniyalik “Seoinage” testi	Tezkor-kuch drayvi va texnik aniqlik	Aniq bajarilgan usullar soni	Takrorlar soni aniqlik bilan birga ortsa, integratsiya ijobiy baholanadi
Dinamik muvozanat platformasi	Vestibulyar barqarorlik va tayanchni boshqarish	Ball ko‘rinishida baholandi	Ball oshishi muvozanat buzilgan vaziyatda kuchni boshqarish yaxshilanganini ko‘rsatadi
Kaeshi-vaza vaziyatli testi	Taktik moslashuv va motor javob	Sherik impulsi asosida qarshi harakat	Reaksiya va kuch yo‘nalishi muvofiqligi aniqlanadi

Olti oylik pedagogik tajribadan keyin har ikki guruhda ham ijobiy siljishlar qayd etildi, biroq o‘sish sur’atlari bir xil bo‘lmadi. Nazorat guruhida natijalar asosan umumiy

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

tayyorgarlik hisobiga barqaror, ammo nisbatan past darajada yaxshilandi. Tajriba guruhida esa kuch va chaqqonlikni bir vaqtda talab qiluvchi testlarda sezilarli o‘sish kuzatildi. Bu holat qo‘llanilgan mashqlar mazmuni dzyudo bellashuvining real mikrovaziyatlariga yaqin bo‘lgani bilan izohlanadi.

Tibbiy to‘p bilan zigzag manyovr qilish testida nazorat guruhi dastlabki 14,8 soniyadan 14,2 soniyagacha yaxshilandi. Tajriba guruhi esa 14,7 soniyadan 12,9 soniyagacha natija ko‘rsatdi. 30 soniyalik “Seoinage” testida nazorat guruhi 12 martadan 13 martagacha o‘sdi, tajriba guruhida esa ko‘rsatkich 11 martadan 16 martagacha oshdi. Dinamik barqarorlik koeffitsiyenti nazorat guruhida 3,4 balldan 3,8 ballgacha, tajriba guruhida esa 3,3 balldan 4,7 ballgacha yaxshilandi. Matematik-statistik qayta ishlash tajriba guruhidagi asosiy ko‘rsatkichlar o‘zgarishi $p<0,05$ darajasida ishonchli ekanligini ko‘rsatdi.

Ko‘rsatkich	NG dastlab	NG yakun	TG dastlab	TG yakun
Zigzag manyovr vaqti, s	14,8	14,2	14,7	12,9
30 soniyada Seoinage, marta	12	13	11	16
Dinamik barqarorlik, ball	3,4	3,8	3,3	4,7

Olingan natijalar dzyudochilar tayyorgarligida kuch va chaqqonlik integratsiyasi texnik-taktik harakatlar sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlaydi. Tajriba guruhida “Seoinage” ko‘rsatkichining keskin oshishi shuni bildiradiki, sportchilar usulga kirish, tayanchni almashtirish va raqibni muvozanatdan chiqarish bosqichlarini nisbatan uzluksiz bajara boshlagan. Bu yerda oddiy tezlik emas, balki kuch impulsining to‘g‘ri vaqtda chaqqon harakatga ulanib ketishi asosiy omil bo‘lib xizmat qilgan.

Tibbiy to‘p bilan manyovr qilish vaqtining qisqarishi ham muhim diagnostik ahamiyatga ega. Ushbu test sportchidan tananing og‘irlik markazini tez o‘zgartirish, tashqi yukni nazorat qilish va burilish paytida muvozanatni saqlashni talab qiladi. Tajriba guruhida vaqtning 12,2 foizga qisqarishi koordinatsion-kuch mashqlari chaqqonlikning real qarshilik ostidagi ko‘rinishini rivojlantirganini ko‘rsatadi. Bu jarayon dzyudo bellashuvida ushlash uchun kurash va raqibni chalg‘itishdan keyingi hujumlarga yaqin vaziyatni modellashtiradi.

Dinamik barqarorlik koeffitsiyentining 3,3 balldan 4,7 ballgacha oshishi vestibulyar va proprioseptiv nazorat kuchayganini ko‘rsatadi. Dzyudoda sportchi ko‘pincha ideal tayanch sharoitida emas, balki raqibning tortishi, itarishi yoki yonlama bosimi ostida harakat qiladi. Shu bois dinamik muvozanatning yaxshilanishi nafaqat hujum samaradorligini, balki himoya, ukemi va qarshi usullarni bajarish xavfsizligini ham oshiradi.

Tadqiqotning muhim jihati shundaki, baholash mezonlari sportchining faqat jismoniy tayyorgarligini emas, balki harakatning texnik aniqligi va vaziyatga mosligini ham qamrab

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

oldi. Agar mashq faqat maksimal kuch yoki sof tezlikni o‘lchasa, u dzyudochining musobaqa reaktivligini to‘liq aks ettirmaydi. Maxsus sport testlari esa kuch, chaqqonlik, muvozanat va qaror qabul qilishning bir vaqtdagi namoyonini baholash imkonini beradi.

Dzyudochilarda kuch sifatini chaqqonlik bilan integratsiyalash texnik-taktik harakatlar samaradorligini oshirishning muhim pedagogik sharti hisoblanadi. Tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, koordinatsion-kuch mashqlari qo‘llanilgan guruhda usulni cheklangan vaqt ichida bajarish, yuk bilan manyovr qilish va dinamik muvozanat ko‘rsatkichlari an’anaviy mashg‘ulot dasturi asosida shug‘ullangan guruhga nisbatan yuqori darajada yaxshilandi.

Kuch va chaqqonlik integratsiyasini baholashda alohida laboratoriya testlaridan tashqari, dzyudo bellashuviga yaqinlashtirilgan maxsus sport testlaridan foydalanish maqsadga muvofiq. Bunday testlar raqib qarshiligi, vaqt tanqisligi, tayanchning o‘zgarishi va texnik aniqlikni bir vaqtda modellashtiradi. Murabbiylik amaliyotida mazkur mezonlar sportchining individual tayyorgarlik profilini aniqlash, mashg‘ulot yuklamalarini korreksiya qilish va musobaqa reaktivligini oshirish uchun qo‘llanishi mumkin.

Tadqiqot natijalari oliy sport ta’limi muassasalari, dzyudo bo‘yicha murabbiylar hamda sportchilarni musobaqaga tayyorlash jarayonida amaliy-metodik asos sifatida foydalanishga tavsiya etiladi. Kelgusida ushbu yondashuvni turli vazn toifalari, jins guruhlari va sport mahorati bosqichlari kesimida kengroq empirik tekshirish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 5-martdagi PF-5368-son “Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. Toshkent, 2018.
2. International Judo Federation. (2026). IJF Sport and Organisation Rules (SOR). Version 21.01.2026. Lausanne: IJF.
3. Kano, J. (2013). Kodokan Judo: The Essential Guide to Judo by Its Founder. Tokyo: Kodansha International.
4. Franchini, E., & Del Vecchio, F. B. (2013). Olympic Judo: Basic Principles and Training Methods. London: Routledge.
5. Bompa, T. O., & Buzzichelli, C. (2019). Periodization: Theory and Methodology of Training. 6th ed. Champaign: Human Kinetics.
6. Kerimov, F. A. (2004). Sportda ilmiy tadqiqotlar. Toshkent: Zar qalam.
7. Abdullayev, A., & Xonkeldiyev, Sh. (2001). Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. Farg‘ona.
8. Franchini, E., Artioli, G. G., & Brito, C. J. (2013). Judo combat: Time-motion analysis and physiology. International Journal of Performance Analysis in Sport, 13(3), 624-641.
9. Sterkowicz-Przybycien, K., Franchini, E., & Fukuda, D. H. (2017). Sex differences and the effects of modified combat regulations on endurance performance in judo athletes. Journal of Human Kinetics, 58, 123-132.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

10. Miarka, B., Branco, B. H. M., Vecchio, F. B. D., Camey, S., & Franchini, E. (2015). Development and validation of a time-motion judo combat model based on the Markov chain. International Journal of Performance Analysis in Sport, 15(1), 315-331.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA TOLERANTLIK MADANIYATINING SHAKLLANGANLIK DARAJASINI ANIQLASH.

Norboyev Temur Rustamovich, Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada oliy ta'lim muassasalari talabalarida tolerantlik madaniyatining shakllanganlik darajasini aniqlashning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Tolerantlik madaniyatining mazmun-mohiyati, uning talaba-yoshlar shaxsini rivojlantirishdagi o'rni hamda zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida tolerantlikning kognitiv, affektiv va xulq-atvor komponentlari asosida baholash mezonlari ishlab chiqilib, oliy ta'lim muassasalari talabalari o'rtasida o'tkazilgan pedagogik diagnostika natijalari tahlil qilingan. Olingan natijalar asosida tolerantlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

MAQSAD: oliy ta'lim muassasalari talabalarida tolerantlik madaniyatining shakllanganlik darajasini aniqlash va uni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda tolerantlik madaniyati, shaxs rivojlanishi va ta'lim jarayoniga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tolerantlikning kognitiv, affektiv va xulq-atvor komponentlari asosida pedagogik diagnostika o'tkazildi hamda natijalar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari talabalar orasida tolerantlik madaniyatining shakllanish darajasi turlicha ekanligini ko'rsatdi. Kognitiv, affektiv va xulq-atvor komponentlari asosida ishlab chiqilgan baholash mezonlari tolerantlik madaniyatini aniqlashda samarali ekanligi aniqlandi. Shuningdek, tolerantlik madaniyatini rivojlantirish talabalarning ijtimoiy faolligi, muloqot madaniyati va shaxsiy kamolotiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi asoslandi.

XULOSA: talabalarda tolerantlik madaniyatini rivojlantirish zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri bo'lib, u shaxsning ijtimoiy va ma'naviy kamolotini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: tolerantlik, tolerantlik madaniyati, bag'rikenglik, oliy ta'lim, talaba-yoshlar, madaniyatlararo muloqot, fuqarolik jamiyati, pedagogik diagnostika, ma'naviy tarbiya, ijtimoiy kompetensiya.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ УРОВНЯ СФОРМИРОВАННОСТИ КУЛЬТУРЫ ТОЛЕРАНТНОСТИ В ВЫСШИХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ.

Норбоев Темур Рустамович, Термезский государственный педагогический институт преподаватель.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируются теоретические и практические аспекты определения уровня сформированности культуры толерантности у

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

студентов высших образовательных учреждений. Раскрываются сущность и содержание культуры толерантности, её роль в развитии личности студенческой молодёжи и значение в современной системе образования. В ходе исследования были разработаны критерии оценки на основе когнитивного, аффективного и поведенческого компонентов толерантности, а также проанализированы результаты педагогической диагностики, проведённой среди студентов высших учебных заведений. На основе полученных результатов разработаны научно-практические рекомендации по развитию культуры толерантности.

ЦЕЛЬ: определить уровень сформированности культуры толерантности у студентов высших учебных заведений и проанализировать педагогические возможности её развития.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по культуре толерантности, развитию личности и образовательному процессу. Проведена педагогическая диагностика на основе когнитивного, аффективного и поведенческого компонентов толерантности с последующим анализом результатов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали различный уровень сформированности культуры толерантности среди студентов. Установлено, что критерии оценки, разработанные на основе когнитивного, аффективного и поведенческого компонентов, являются эффективным инструментом диагностики толерантности. Также обосновано положительное влияние развития культуры толерантности на социальную активность, коммуникативную культуру и личностное развитие студентов.Результаты исследования показали различный уровень сформированности культуры толерантности среди студентов. Установлено, что критерии оценки, разработанные на основе когнитивного, аффективного и поведенческого компонентов, являются эффективным инструментом диагностики толерантности. Также обосновано положительное влияние развития культуры толерантности на социальную активность, коммуникативную культуру и личностное развитие студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие культуры толерантности у студентов является одной из важных задач современного образования и способствует их социальному и духовному развитию.

Ключевые слова: толерантность, культура толерантности, терпимость, высшее образование, студенческая молодёжь, межкультурная коммуникация, гражданское общество, педагогическая диагностика, духовно-нравственное воспитание, социальная компетентность.

ASSESSING THE LEVEL OF TOLERANCE CULTURE FORMATION IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.

Temur Rustamovich Norboyev, Lecturer Termez State Pedagogical Institute**.**

Annotation

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

INTRODUCTION: this article analyzes the theoretical and practical aspects of assessing the level of tolerance culture formation among students in higher education institutions. It highlights the essence and significance of tolerance culture, its role in the development of students' personalities, and its importance within the modern educational system. The study develops assessment criteria based on the cognitive, affective, and behavioral components of tolerance and analyzes the results of pedagogical diagnostics conducted among university students. Based on the findings, scientific and practical recommendations aimed at fostering and enhancing tolerance culture have been proposed.

AIM: to determine the level of tolerance culture formation among higher education students and analyze pedagogical opportunities for its development.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on tolerance culture, personality development, and educational processes. Pedagogical diagnostics based on cognitive, affective, and behavioral components of tolerance were conducted and the results were analyzed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed varying levels of tolerance culture among students. The assessment criteria developed on the basis of cognitive, affective, and behavioral components proved effective in determining the level of tolerance. The study also demonstrated that the development of tolerance culture positively influences students' social activity, communication skills, and personal growth.

CONCLUSION: developing a culture of tolerance among students is an important task of modern education and contributes to their social and personal development.

Keywords: tolerance, culture of tolerance, forbearance, higher education, students, intercultural communication, civil society, pedagogical diagnostics, moral education, social competence.

Bugungi globallashuv sharoitida turli millat, din va madaniyat vakillari o‘rtasida o‘zaro hurmat, bag‘rikenglik va hamjihatlikni qaror toptirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Tolerantlik madaniyati jamiyat barqarorligi, ijtimoiy totuvlik va fuqarolik birdamligini ta’minlovchi muhim ma’naviy qadriyat sifatida e’tirof etiladi. BMTning “Tolerantlik tamoyillari deklaratsiyasi” da tolerantlik xilma-xillikni hurmat qilish, qabul qilish va to‘g‘ri tushunish sifatida talqin etilgan [1].

Oliy ta’lim muassasalari tolerantlik madaniyatini shakllantirish va rivojlantirishning muhim ijtimoiy-pedagogik instituti hisoblanadi. Talabalar turli hududlar, millatlar va madaniy muhitlardan kelganligi sababli universitetlar bag‘rikenglik, hamkorlik va madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish uchun qulay muhit yaratadi [2].

Shu nuqtayi nazardan, talabalarda tolerantlik madaniyatining shakllanganlik darajasini aniqlash, uning rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni o‘rganish hamda samarali pedagogik mexanizmlarni ishlab chiqish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

“Tolerantlik” tushunchasi lotincha “tolerantia” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “chidamlilik”, “bardoshlilik” ma’nolarini anglatadi. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

tolerantlik boshqa insonlarning qarashlari, e'tiqodlari va madaniy qadriyatlariga hurmat bilan munosabatda bo'lishni ifodalaydi [1].

Xorijiy tadqiqotchilardan G. Allport tolerantlikning psixologik mexanizmlarini tadqiq qilib, turli guruhlar o'rtasidagi muloqot va hamkorlik stereotiplarni kamaytirishi hamda bag'rikenglikni rivojlantirishini asoslagan [3]. M. Walzer tolerantlikni fuqarolik jamiyatining muhim tamoyili sifatida talqin qilgan va demokratik taraqqiyotning muhim omili sifatida baholagan [4].

G. Soldatova va L. Shaygerova tolerantlikni baholashning ilmiy diagnostik metodikasini ishlab chiqib, uning kognitiv, affektiv va xulq-atvor komponentlaridan iborat murakkab ijtimoiy-psixologik hodisa ekanligini ta'kidlaydi [5].

O'zbekistonlik olimlar ham tolerantlik va bag'rikenglik masalalarini turli jihatlardan tadqiq etganlar. A. Yo'ldoshev yoshlar tarbiyasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish orqali bag'rikenglik madaniyatini rivojlantirish zarurligini asoslaydi [6]. N. Qosimov oliy ta'lim muassasalarida tolerantlik tarbiyasining nazariy va amaliy jihatlarini yoritgan [7].

R. Mavlonova pedagogik jarayonda milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida shaxs ma'naviyatini shakllantirish masalalarini tahlil qilgan bo'lib, tolerantlikni barkamol avlod tarbiyasining muhim mezonlaridan biri sifatida baholaydi [8]. M. Quronov yoshlar ma'naviy kamolotida bag'rikenglik, vatanparvarlik va fuqarolik mas'uliyatining o'zaro bog'liqligini ilmiy jihatdan asoslab bergan [9].

U. Mahkamov ta'lim muassasalarida sog'lom ma'naviy muhit yaratish tolerantlik madaniyatini rivojlantirishning muhim sharti ekanligini ta'kidlaydi [10]. N. Egamberdiyeva esa ijtimoiy pedagogika nuqtayi nazaridan shaxsni ijtimoiylashtirish jarayonida tolerantlik kompetensiyasini shakllantirish mexanizmlarini yoritgan [11]. B. Xodjayev kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida talabalar o'rtasida madaniyatlararo muloqot va bag'rikenglikni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini ko'rsatib bergan [12].

Mazkur tadqiqot metodologiyasi oliy ta'lim muassasalarida talabalarning tolerantlik madaniyatini shakllanganlik darajasini aniqlash, uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi omillarni baholash hamda tolerantlik kompetensiyalarini rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini ilmiy asoslashga yo'naltirilgan. Tadqiqot metodologiyasi zamonaviy pedagogik, sotsiologik va psixologik yondashuvlarga tayangan holda ishlab chiqildi.

Tadqiqotning metodologik asosi sifatida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim konsepsiyasi, kompetensiyaviy yondashuv, ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi hamda madaniyatlararo muloqot konsepsiyalari tanlandi. Mazkur yondashuvlar talabaning ta'lim jarayonidagi faol ishtirokini ta'minlash, uning ijtimoiy tajribasini boyitish va tolerantlik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, bag'rikenglik, millatlararo totuvlik va fuqarolik hamjihatligi tamoyillari tadqiqotning muhim metodologik asoslari sifatida qaraldi [1; 2].

Tadqiqotda tolerantlik madaniyati shaxsning boshqa millat, din, madaniyat va dunyoqarash vakillariga nisbatan hurmat, bag'rikenglik, hamkorlik va o'zaro tushunishga asoslangan munosabatlar tizimi sifatida talqin qilindi. Tolerantlik madaniyatining

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

shakllanganlik darajasi kognitiv, emotsional-qadriyatli va xulqiy-faoliyatli komponentlar asosida baholandi [3; 4].

Tadqiqot obyekti – oliy ta'lim muassasalarida talabalarda tolerantlik madaniyatini shakllantirish jarayoni.

Tadqiqot predmeti – talabalarning tolerantlik madaniyati darajasini aniqlash mezonlari, ko'rsatkichlari, diagnostik vositalari hamda uning rivojlanishiga ta'sir etuvchi pedagogik omillar.

Tadqiqotda ilmiy izlanishlarning quyidagi kompleks metodlaridan foydalanildi:

nazariy metodlar (tahlil, sintez, qiyosiy tahlil, umumlashtirish) yordamida tolerantlik, bag'rikenglik, madaniyatlararo muloqot va fuqarolik madaniyatiga oid ilmiy adabiyotlar o'rganildi;

empirik metodlar (kuzatish, suhbat, anketa so'rovi, intervyu) orqali talabalarning tolerantlikka oid qarashlari va munosabatlari aniqlashtirildi;

pedagogik diagnostika metodlari yordamida tolerantlik madaniyatining kognitiv, emotsional va xulqiy komponentlari baholandi;

fokus-guruh suhbatlari orqali talabalarning madaniyatlararo munosabatlarga doir fikrlari chuqur tahlil qilindi;

matematik-statistik metodlar yordamida olingan natijalar qayta ishlanib, ularning ishonchlilik darajasi aniqlandi.

Tadqiqot O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida amalga oshirildi. Tadqiqotda turli ta'lim yo'nalishlarida tahsil olayotgan jami 450 nafar respondent ishtirok etdi. Shundan 380 nafari talabalar va 70 nafari professor-o'qituvchilardan iborat bo'ldi. Respondentlar turli kurslar, hududlar va ijtimoiy guruhlar vakillaridan shakllantirildi.

Tadqiqot jarayoni uch bosqichda tashkil etildi:

Birinchi bosqich – diagnostik-tahliliy bosqich. Ushbu bosqichda tolerantlik madaniyatining nazariy asoslari o'rganildi, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi hamda talabalarning tolerantlik madaniyati darajasini aniqlashga qaratilgan diagnostik vositalar ishlab chiqildi.

Ikkinchi bosqich – empirik tadqiqot bosqichi. Mazkur bosqichda so'rovnomalar, suhbatlar, kuzatishlar va fokus-guruhlar tashkil etilib, talabalarning tolerantlik madaniyati darajasi hamda unga ta'sir etuvchi omillar aniqlandi.

Uchinchi bosqich – yakuniy-tahliliy bosqich. Ushbu bosqichda olingan natijalar matematik-statistik jihatdan qayta ishlanib, tolerantlik madaniyatining shakllanganlik darajasi bo'yicha xulosalar chiqarildi va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Tadqiqot davomida tolerantlik madaniyatining shakllanganlik darajasi quyidagi mezonlar asosida baholandi:

tolerantlik va bag'rikenglik haqidagi bilimlar darajasi;

boshqa millat va madaniyat vakillariga nisbatan munosabat;

madaniyatlararo muloqotga tayyorlik;

nizoli vaziyatlarda konstruktiv xulq-atvor namoyon etish;

ijtimoiy hamkorlik va jamoaviy faoliyatdagi ishtirok.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Tadqiqot natijalarining ishonchliligi qo‘llanilgan metodlarning ilmiy asoslanganligi, respondentlar sonining yetarliligi, diagnostik vositalarning validligi hamda matematik-statistik tahlil usullaridan foydalanilganligi bilan ta’minlandi. Shuningdek, olingan natijalar tolerantlik va madaniyatlararo muloqot sohasidagi mahalliy hamda xorijiy tadqiqotlar bilan qiyosiy tahlil qilinib, ularning ilmiy-amaliy ahamiyati asoslab berildi.

O‘tkazilgan ilmiy-nazariy tahlil hamda pedagogik diagnostika natijalari shuni ko‘rsatdiki, oliy ta’lim muassasalarida talabalarning tolerantlik madaniyatini shakllantirish zamonaviy ta’lim tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida talabalarning tolerantlik madaniyati kognitiv, emotsional-qadriyatli va xulqiy-faoliyatli komponentlar asosida baholandi hamda ularning shakllanganlik darajasi aniqlandi.

Tajriba-sinov ishlari davomida turli yo‘nalishlarda tahsil olayotgan talabalar o‘rtasida so‘rovnomalar, kuzatishlar va diagnostik testlar o‘tkazildi. Tadqiqot jarayonida talabalarning millatlararo munosabatlar, madaniyatlararo muloqot, diniy bag‘rikenglik va fuqarolik hamjihatligiga oid qarashlari hamda amaliy xulq-atvorlari o‘rganildi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, tadqiqotda ishtirok etgan talabalarning tolerantlik madaniyati darajasida quyidagi ko‘rsatkichlar qayd etildi:

Daraja	Tadqiqot boshida	Tadqiqot yakunida
Yuqori	23,4 %	39,8 %
O‘rta	54,6 %	47,2 %
Past	22,0 %	13,0 %

Olingan natijalar quyidagilarni ko‘rsatadi:

tolerantlik madaniyatining yuqori darajasi 16,4 foizga oshdi;

tolerantlikning past darajadagi ko‘rsatkichlari 9 foizga kamaydi;

talabalarning madaniyatlararo muloqotga tayyorligi sezilarli darajada yaxshilandi;

boshqa millat va din vakillariga nisbatan ijobiy munosabat kuchaydi;

nizoli vaziyatlarni tinch va konstruktiv hal qilish ko‘nikmalari rivojlandi;

talabalarning ijtimoiy faolligi hamda jamoaviy ishlardagi ishtiroki ortdi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, tolerantlik madaniyatining rivojlanishiga ta’lim muassasasidagi ijobiy ma’naviy muhit, madaniyatlararo muloqot imkoniyatlari, jamoaviy faoliyatlar va tarbiyaviy tadbirlar sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Ayniqsa, talabalarni turli millat va madaniyat vakillari bilan hamkorlikka jalb etish, munozara va debatlar tashkil etish, ijtimoiy loyihalarda ishtirokini ta’minlash tolerantlik kompetensiyalarining rivojlanishiga xizmat qilgan.

Tadqiqot natijalari tolerantlik madaniyatining tarkibiy qismlari bo‘yicha ham ijobiy o‘zgarishlarni ko‘rsatdi. Jumladan:

kognitiv komponent bo‘yicha talabalarning tolerantlik va bag‘rikenglik haqidagi bilimlari kengaydi;

emotsional-qadriyatli komponent bo‘yicha boshqa insonlarga nisbatan hurmat va empatiya darajasi oshdi;

xulqiy-faoliyatli komponent bo‘yicha tolerant xulq-atvor va madaniyatlararo hamkorlik ko‘nikmalari rivojlandi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarida tolerantlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik faoliyatning samaradorligini tasdiqladi. Tolerantlikka yo‘naltirilgan ta’limiy va tarbiyaviy ishlar talabalar shaxsida bag‘rikenglik, fuqarolik mas’uliyati, ijtimoiy hamkorlik va madaniyatlararo muloqot kompetensiyalarini shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilishi aniqlandi. Mazkur natijalar tolerantlik madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha takomillashtirilgan metodik tizimni ta’lim amaliyotiga keng joriy etish zarurligini ko‘rsatadi.

Oliy ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, yoshlarni umuminsoniy va milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash hamda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish sharoitida talabalarda tolerantlik madaniyatini shakllantirish dolzarb pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Tolerantlik madaniyati shaxsning boshqa millat, din, madaniyat va dunyoqarash vakillariga nisbatan hurmat, bag‘rikenglik, hamkorlik va o‘zaro tushunish tamoyillari asosida munosabatda bo‘lishini ta’minlovchi muhim ijtimoiy-pedagogik sifatdir. Zamonaviy globallashuv jarayonlari, axborot oqimlarining jadallashuvi hamda madaniyatlararo aloqalarning kengayishi yoshlarning tolerantlik kompetensiyalarini rivojlantirish zaruratini yanada kuchaytirmoqda.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, tolerantlik madaniyati murakkab integrativ tuzilishga ega bo‘lib, u kognitiv, emotsional-qadriyatli va xulqiy-faoliyatli komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi asosida namoyon bo‘ladi. Kognitiv komponent talabalarning tolerantlik, bag‘rikenglik, inson huquqlari, millatlararo totuvlik va madaniyatlararo muloqot haqidagi bilimlarini ifodalasa, emotsional-qadriyatli komponent boshqa insonlarga nisbatan hurmat, hamdardlik va ijobiy munosabatlarni aks ettiradi. Xulqiy-faoliyatli komponent esa talabalarning kundalik hayotda tolerant xulq-atvorni namoyon etishi, nizoli vaziyatlarni konstruktiv hal qilishi hamda ijtimoiy hamkorlikda faol ishtirok etishi bilan tavsiflanadi.

Shuningdek, tadqiqot davomida O‘zbekistonning eng yangi tarixi fanining tarbiyaviy imkoniyatlari ham alohida ahamiyat kasb etishi aniqlandi. Mazkur fan orqali talabalarda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan millatlararo totuvlik, diniy bag‘rikenglik, fuqarolararo hamjihatlik va insonparvarlik siyosatining mazmun-mohiyatini chuqur anglash imkoniyati yaratiladi. Fan mazmunida aks etgan tarixiy tajribalar, milliy va umuminsoniy qadriyatlar talabalar ongida tolerantlik madaniyatini shakllantirish uchun muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Shu asosda, oliy ta’lim muassasalarida tolerantlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan maxsus pedagogik dasturlarni ishlab chiqish, ta’lim jarayoniga innovatsion metodlarni keng joriy etish, madaniyatlararo muloqotga asoslangan loyihalarni ko‘paytirish hamda tolerantlik kompetensiyalarini baholashning zamonaviy diagnostik tizimini takomillashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Kelgusida tolerantlik madaniyatini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini yanada chuqurroq tadqiq etish, ularni turli fanlar va ta’lim bosqichlari kesimida integratsiyalash hamda raqamli ta’lim muhitida qo‘llash istiqbolli ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

1. BMT Tolerantlik tamoyillari deklaratsiyasi. – Parij: UNESCO, 1995.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
3. Allport G.W. The Nature of Prejudice. – Cambridge: Addison-Wesley, 1954. – 537 p.
4. Walzer M. On Toleration. – New Haven: Yale University Press, 1997. – 126 p.
5. Soldatova G.U., Shaygerova L.A. Psixodiagnostika tolerantnosti lichnosti. – Moskva: Smysl, 2008. – 172 s.
6. Yo‘ldoshev A.Q. Yoshlarda bag‘rikenglik madaniyatini shakllantirish. – Toshkent: Fan, 2019. – 180 b.
7. Qosimov N.N. Oliy ta’limda tolerantlik tarbiyasi: nazariya va amaliyot. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021. – 220 b.
8. Mavlonova R.A. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2018. – 528 b.
9. Quronov M. Milliy tarbiya va yoshlar ma’naviyati. – Toshkent: Ma’naviyat, 2019. – 256 b.
10. Mahkamov U. Shaxs ma’naviyatini shakllantirishning pedagogik asoslari. – Toshkent: Fan, 2017. – 224 b.
11. Egamberdiyeva N.M. Ijtimoiy pedagogika. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2020. – 320 b.
12. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2022. – 416 b.
13. Banks J.A. An Introduction to Multicultural Education. – Boston: Pearson, 2014. – 192 p.
14. Bennett M.J. Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity // Education for the Intercultural Experience. – 1993. – P. 21–71.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ОРГАНИЗАЦИОННО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАБОТЫ АКАДЕМИЧЕСКОГО ХОРОВОГО КОЛЛЕКТИВА В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ МУЗЫКАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Г. Ш. Кобилова, Государственная консерватория Узбекистана, Ташкент, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: модернизация музыкального образования меняет традиционный подход к хоровой работе, переходя от принципа единственного центра обучения к смешанному планированию и цифровым платформам. Значительная часть подготовки переносится в самостоятельный формат, что требует создания единой системы, связывающей организационную дисциплину, электронные ресурсы и вокально-хоровые задачи коллектива.

ЦЕЛЬ: разработать и обосновать организационно-методическую модель работы академического хора, обеспечивающую стабильность и прозрачность художественных результатов в современных условиях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: на основе анализа публикаций по хоровой педагогике и ключевых показателей хоров (посещаемость, темп разучивания) применены методы моделирования рабочих процессов, экспертная оценка, сравнительный анализ форматов обучения и комплексный подход к оценке данных.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: разработана модель, объединяющая целевой, репертуарный, репетиционный и оценочный блоки. Её внедрение заметно сокращает общее время на подготовку концертной программы. Модель легко адаптируется под ресурсы коллективов: при дефиците времени упор делается на цифровые треки, а при плотном графике — на сценические прогоны. Для студенческого хора допустима более высокая сменяемость состава, тогда как для профессионального коллектива даже минимальная потеря певцов становится критической для тембрового баланса. Ограничения модели связаны с тем, что акустика залов и сложность репертуара всегда требуют гибкости оценочных шкал.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: организационно-методические основы работы хора в условиях модернизации представляют собой единую систему, объединяющую управление коллективом и репетиционный процесс. Предложенная модель успешно переносит первичный разбор материала в самостоятельную работу с помощью цифрового сопровождения, освобождая ценное очное время для выстраивания ансамбля и художественной интерпретации. Это позволяет рассматривать хор как четко управляемую педагогическую систему, где творческая свобода музыкантов поддерживается дисциплиной процессов и ясностью критериев оценки. Дальнейшие исследования перспективны в области создания гибких методик для различных типов учебных заведений и репертуарных стилей.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Ключевые слова: академический хор; модернизация образования; организационная модель; репетиционный процесс; дирижёрская педагогика; цифровые инструменты; мониторинг качества.

MUSIQA TA'LIMINI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA AKADEMIK XOR JAMOASINING ISHINI TASHKIL ETISHNING TASHKILIY-USLUBIY ASOSLARI

G.Sh. Kobilova, O'zbekiston davlat konservatoriyasi, Toshkent, O'zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: musiqa ta'limini modernizatsiya qilish xor faoliyatiga an'anaviy yondashuvni o'zgartirib, yagona ta'lim markazi tamoyilidan aralash rejalashtirish va raqamli platformalarga o'tishni taqozo etmoqda. Tayyorgarlikning salmoqli qismi mustaqil ishlash shakliga o'tkazilayotgani tashkiliy intizom, elektron resurslar va jamoaning vokal-xor vazifalarini o'zaro bog'laydigan yagona tizim yaratishni talab qiladi.

MAQSAD: zamonaviy sharoitlarda badiiy natijalarning barqarorligi va shaffofligini ta'minlaydigan akademik xor faoliyatining tashkiliy-uslubiy modelini ishlab chiqish va asoslab berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: xor pedagogikasi bo'yicha nashrlar hamda xorlarning asosiy ko'rsatkichlari (davomat, asarni o'zlashtirish sur'ati) tahlili asosida ish jarayonlarini modellashtirish, ekspert baholash, ta'lim shakllarini qiyosiy tahlil qilish va ma'lumotlarni baholashga kompleks yondashuv uslublari qo'llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: maqsad, repertuar, mashg'ulot va baholash bloklarini birlashtirgan model ishlab chiqildi. Uning joriy etilishi konsert dasturini tayyorlashga ketadigan umumiy vaqtni sezilarli darajada qisqartiradi. Model jamoalarning resurslariga oson moslashtiriladi: vaqt tanqisligida asosiy e'tibor raqamli treklarga, jadval tig'iz bo'lganda esa sahnaviy chiqishlarga qaratiladi. Talabalar xori uchun tarkibning tez-tez almashinib turishi maqbul bo'lsa, professional jamoa uchun hatto eng kam xonandaning yo'qotilishi ham tembr muvozanati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Modelning cheklovlari zallar akustikasi va repertuar murakkabligi baholash shkalalaridan doimiy ravishda moslashuvchanlikni talab qilishi bilan bog'liq.

XULOSA: modernizatsiya sharoitida xor faoliyatining tashkiliy-uslubiy asoslari jamoani boshqarish va mashg'ulot jarayonini birlashtirgan yaxlit tizimni tashkil etadi. Taklif etilgan model raqamli ta'minot yordamida asarni dastlabki tahlil qilishni mustaqil ishlashga muvaffaqiyatli o'tkazib, ansamblni shakllantirish va badiiy talqin uchun qimmatli bo'lgan yuzma-yuz vaqtni tejaydi. Bu esa xorni aniq boshqariladigan pedagogik tizim sifatida ko'rib chiqishga imkon beradi, unda musiqachilarning ijodiy erkinligi jarayonlardagi intizom va baholash mezonlarining aniqligi bilan mustahkamlanadi. Kelgusi tadqiqotlar turli tipdagi ta'lim muassasalari va repertuar uslublari uchun moslashuvchan uslubiyatlar yaratish sohasida istiqbolli hisoblanadi.

Kalit so'zlar: akademik xor; ta'limni modernizatsiyalash; tashkiliy model; mashg'ulot jarayoni; dirijyorlik pedagogikasi; raqamli vositalar; sifat monitoring.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ORGANIZATIONAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF ORGANIZING THE WORK OF AN ACADEMIC CHORAL COMPANY IN THE CONTEXT OF MODERNIZING MUSIC EDUCATION

G. Sh. Kobilova, State Conservatory of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the modernization of music education is changing the traditional approach to choral work, shifting from a single-center learning model to blended planning and digital platforms. A significant portion of preparation is being moved to an independent format, which necessitates a unified system that integrates organizational discipline, electronic resources, and the vocal and choral objectives of the ensemble.

AIM: to develop and substantiate an organizational and methodological model for an academic choir that ensures the stability and transparency of artistic results in a contemporary context.

MATERIALS AND METHODS: based on an analysis of publications on choral pedagogy and key choir performance indicators (attendance, rate of learning repertoire), methods of workflow modeling, expert evaluation, comparative analysis of learning formats, and a comprehensive approach to data assessment were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: a model was developed that combines target, repertoire, rehearsal, and assessment components. Its implementation noticeably reduces the total time required to prepare a concert program. The model is easily adapted to a choir's available resources: if time is limited, the focus shifts to digital tracks, while a tight performance schedule prioritizes stage run-throughs. For a student choir, a higher turnover rate is acceptable, whereas for a professional ensemble, even the minimal loss of singers becomes critical for timbral balance. The model's limitations are related to the fact that hall acoustics and repertoire complexity always demand flexibility in evaluation scales.

CONCLUSION: the organizational and methodological foundations of choral work in the context of modernization constitute a unified system that combines ensemble management and the rehearsal process. The proposed model successfully transfers the initial learning of material to independent work with the help of digital aids, freeing up valuable in-person time for developing ensemble cohesion and artistic interpretation. This allows the choir to be viewed as a clearly managed pedagogical system, where the creative freedom of the musicians is supported by procedural discipline and clear evaluation criteria. Further research is promising in the area of creating flexible methodologies for various types of educational institutions and repertoire styles.

KEYWORDS: academic choir; education modernization; organizational model; rehearsal process; choral conducting pedagogy; digital tools; quality monitoring.

© intereduglobalstudy.com

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Организационно-методические основы работы академического хорового коллектива в условиях модернизации музыкального образования целесообразно определить как совокупность нормативных, управленческих и педагогических решений, которые обеспечивают регулярность репетиционного цикла, воспроизводимость художественного результата и развитие вокально-хоровых навыков участников. Модернизация меняет традиционную логику «репетиция как единственный центр обучения». Переход к модульному планированию и цифровым платформам требует нового распределения ответственности между дирижёром, концертмейстером и хористами. В смешанных моделях доля самостоятельной работы возрастает до 40–60 % учебного времени при повышении частоты микроконтроля достижений. Любые изменения в режимах коммуникации неизбежно трансформируют методику формирования ансамбля, тембра и строя [1; 4].

Современное состояние разработки проблемы описывается тремя основными подходами: художественно-исполнительским, педагогико-психологическим и организационным. Разрыв между ними возникает, когда дирижёрская школа игнорирует ограничения учебного плана, а организационные модели абстрагируются от специфики вокала. Без прозрачного мониторинга репертуара до 15–25 % участников испытывают трудности с посещаемостью в пиковые периоды, что увеличивает время на «сшивку» партий на 20–30 %. Хор представляет собой сложную систему с обратными связями, где управленческие решения становятся не внешним фоном, а частью методики [2; 5]. Целью статьи является разработка и обоснование интегративной организационно-методической модели работы академического хора, обеспечивающей качество и прозрачность результатов через декомпозицию деятельности на блоки и измеримые индикаторы. Модель направлена на снижение разброса экспертных баллов на 10–15 % и сокращение времени на подготовку программы на 15–20 % [3; 6].

Материал исследования составили публикации по дирижёрско-хоровой педагогике и обобщённые показатели хоров: посещаемость, темп разучивания и структура репетиционного времени. Применялась схема деления репетиции на блоки: вокальная разминка, настройка строя, работа над текстом, ансамблевая интеграция (30–45 % времени репетиции) и интерпретация. Частота фиксаций результата в модернизированных курсах возрастает до одного раза в 1–2 недели [1]. В работе использовались сравнение традиционного формата с обновленным, моделирование процессов и экспертная оценка. Построена матрица «роль — функция — инструмент — показатель», где для дирижёра выделяются функции художественного руководства и методического контроля, для концертмейстера — поддержки и стабилизации, для старосты — коммуникации, а для хористов — самостоятельной подготовки и контроля. Для нормализации данных применялись коэффициент посещаемости и индекс темпа разучивания [4; 7]. Для валидности использована триангуляция данных (анализ требований, наблюдение репетиций, сопоставление экспертных оценок). Наличие цифровой поддержки снижает число

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

повторов сложных фрагментов на 15–25 % и повышает точность дикции. Цифровая фиксация партий разгружает очную репетицию, перенося первичный разбор в рамки распределённого обучения [6].

Организационно-методическая модель состоит из четырёх взаимосвязанных блоков: целевого, репертуарного, репетиционного и оценочного. На практике годовой цикл включает: формирование репертуара, создание репетиционной карты по неделям и регулярные контрольные прогоны. Для учебного хора доля нового материала на репетиции не должна превышать 20–30 % времени, остальные 70–80 % отдаются на закрепление и сведение партий. Контрольные проверки проводятся не реже раза в две недели. Модель превращает интуитивное творчество в управляемый процесс, делая видимыми условия качества. Внутри репетиционного блока выделяются постоянные этапы: вокальная разминка, настройка строя и ритма, работа над дикцией и выстраивание общего тембра. На практике хор распевается на гласных, переходит к слогам, сложные интервалы пропевает в медленном темпе и возвращает в исходный темп. Выделение 10–15 минут на настройку строя и дикции в начале занятия снижает количество остановок при разучивании на 10–20 %, снижая умственную и физическую нагрузку в основной части занятия.

Оценочный блок модели сочетает профессиональный взгляд дирижёра с измеримыми данными: посещаемостью, скоростью разучивания нот, долей остановок и частотой ошибок. Используется оценочная карта (рубрикатор), где по пятибалльной шкале оцениваются строй, ансамбль, дикция, баланс и стиль, а также фиксируется индекс повторяемости ошибок. Введение понятных критериев сближает оценки разных педагогов (разница снижается в среднем на 0,5–0,8 балла) и снижает конфликтность, превращая оценку в понятный учебный диалог. Отдельный результат исследования связан с цифровым сопровождением, включающим учебные аудиопакеты партий по голосам, электронный календарь задач, каналы связи и архив записей. Использование аудиофайлов под метроном и видеокомментариев дирижёра позволяет хористам узнать трактовку до общих репетиций. Доля «чистого пения» на репетиции увеличивается с 55–60 % до 65–75 % за счёт экономии времени на технический разбор нот. Цифровые средства берут на себя функцию самостоятельной тренировки вне класса, а очная репетиция сохраняет приоритет в формировании тембра и художественного смысла.

В условиях модернизации факторы качества не могут поддерживаться исключительно ремеслом дирижёра без организационной инфраструктуры [2; 4]. Сложность программы должна соответствовать объему времени: при сокращении аудиторных часов на 10–15 % без цифровой поддержки риск ухудшения качества резко возрастает. Устойчивость достигается настройкой обмена информацией и распределением ответственности. Примером служит использование записей партий хористами для самоконтроля строя и дикции. Дирижёр даёт точечные задания по тактам, а очная репетиция направляется на общее слитное звучание. Это снижает число критических остановок на концертных прогонах на 20–30 %, так

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

как сложные места прорабатываются заранее, развивая навыки самоанализа [6; 7]. Модель позволяет разделять коллективы на типы и адаптировать решения под их ресурсы: при дефиците времени упор делается на цифровые материалы, а при плотном концертном графике — на регулярные проверки и частые прогоны. Для студенческого хора допустима сменяемость состава в 10–20 % за семестр. Для концертного коллектива критической является потеря 5–7 % певцов, так как это нарушает тембровый баланс и общую ансамблевую память. Чем выше требования к стабильности звучания, тем сильнее коллектив зависит от постоянства состава и тем строже становится система контроля качества на каждой репетиции.

Ограничения данного исследования связаны с тем, что предложенная модель является обобщённой. Она требует проверки на практике в каждом конкретном учебном заведении или коллективе, где могут существенно отличаться кадровые ресурсы, материальная база и творческие традиции. Эти ограничения проявляются в том, что невозможно создать универсальные стандарты для художественных критериев: стиль, акустика и репертуар всегда меняют параметры «идеального звучания». В камерном зале важны микродетали дикции, в большом пространстве требуется иное выстраивание динамики и более крупная артикуляция, что меняет задачи на репетициях. Скорость разучивания нот нельзя оценивать в отрыве от сложности репертуара и акустики, иначе возникает риск ложных выводов. В перспективе дальнейшие исследования могут быть направлены на разработку проверенных шкал оценки ансамбля для разных стилей и направлений музыки, а также на экспериментальную проверку того, как конкретные цифровые программы влияют на точность интонации и дикцию хористов с учётом всех сопутствующих факторов.

Организационно-методические основы работы академического хорового коллектива в условиях модернизации музыкального образования представляют собой системную интеграцию управленческих контуров и репетиционных процедур, направленную на устойчивое достижение художественного качества и образовательных результатов. В работе обосновано, что модернизация изменяет не только формат обучения, но и саму методику, поскольку цифровые средства, компетентностные требования и процессное оценивание становятся частью репетиционной логики. Предложенная модель включает нормативно-целевой, репертуарно-планировочный, репетиционно-методический и контрольно-оценочный контуры, которые обеспечивают обратную связь и прозрачность качества. Показано, что эффективность повышается при стандартизации репетиционного цикла, внедрении критериальных рубрик и разумном цифровом сопровождении, которое переносит часть первичного разучивания в самостоятельную работу и освобождает очное время для ансамбля и интерпретации.

Синтез результатов позволяет рассматривать академический хор как управляемую педагогическую систему, где художественная свобода поддерживается дисциплиной процессов и ясностью критериев. Перспективность

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

дальнейших исследований связана с валидацией индикаторов качества для различных репертуарных стилей и с разработкой адаптивных методик для разных типов образовательных учреждений.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Апраксина О. А. Методика музыкального воспитания в школе: учебное пособие. Москва: Просвещение, 1983. 224 с.
2. Егоров А. В. Хоровое исполнительство: теория и практика: учебное пособие. Санкт-Петербург: Планета музыки, 2016. 256 с.
3. Рахимов Н. Н. Музыкальное образование в Узбекистане: модернизационные процессы и методические ориентиры: монография. Ташкент: Издательство культуры и искусства, 2020. 192 с.
4. Свешников А. В. Хоровая культура: традиции и современность: монография. Москва: Музыка, 2008. 304 с.
5. Теплов Б. М. Психология музыкальных способностей. Москва: Педагогика, 1985. 328 с.
6. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge, 2009. 392 p.
7. Jørgensen H., Hallam S. The Development of Musical Expertise: Researchers’ and Teachers’ Perspectives. Oslo: Norwegian Academy of Music, 2016. 278 p.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

TIBBIY UNIVERSITETDA TIBBIY PSIXOLOGIYANI O'QITISHNING XUSUSIYATLARi: PSIXOLOGO-PEDAGOGIK YONDASHUVLAR VA KLINIK O'QITISH AMALIYOTINING INTEGRATSIYASI

A.A. Ganikhanov, Toshkent Davlat Tibbiy Universiteti.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqola zamonaviy tibbiy universitetda tibbiy psixologiyani o'qitish metodikasini takomillashtirish masalasiga bag'ishlangan. Ish klinik bilimni pedagogik kompetentsiyalar bilan birlashtiradigan vrach-o'qituvchilarni tayyorlashning nazariy asoslari va amaliy jihatlarini o'rganadi. Uch qismli strukturaga asoslangan kompleks pedagogik dizayn modeli taklif etiladi: axborot bloki, loyihalashtirish bloki va baholash bloki. Faol va interaktiv o'qitish texnologiyalariga, shu jumladan Calgary-Kembrij kommunikatsiya modeli usullariga alohida e'tibor beriladi. Nazorat va o'lchov materiallarini ishlab chiqish prinsiplari va talabalarning bilimini sifatli baholash tizimi tavsiflangan. Maqalada klinik kafedralar o'qituvchilariga amaliy tavsiyalar kiritilgan. XXI asr boshida oliy tibbiy ta'lim transformatsiyasi "hunarmand-vrach"ni tayyorlashdan faqat maxsus bilimga emas, balki rivojlangan pedagogik kompetentsiyalarga ega bo'lgan "vrach-murabbiy" modelini shakllantirish tomon paradigmaning o'zgarishiga xos. Bu tendentsiya tibbiy psixologiyani o'qitish kontekstida alohida dolzarbdir, chunki u zamonaviy klinik mutakhassis tayyorlash jarayonida markaziy o'rin tutadi. Boloniya jarayoni talablariga muvofiq, zamonaviy tibbiy ta'lim yagona global ta'lim makoniga integritsirlangan. Bu o'qituvchilardan nafaqat klinik ko'nikmalarni mukammal o'zlashtirish, balki ta'lim jarayonining psixologo-pedagogik asoslarini chuqur tushunishni talab qiladi. Tibbiy psixologiyani o'qitish, xususan, talabalar va rezidentlarning psixik jarayonlarni tushunish, stress-stressi boshqarish, emosional intellekt va kommunikativ ko'nikmalar bilan bog'liq kompetentsiyalarini shakllantirish uchun alohida diqqat talab qiladi. Ammo ko'pgina vrach-o'qituvchilar pedagogika va ta'lim psixologiyasi bo'yicha minimal ta'lim olishar, bu eski o'qitish usullarini qo'llashga olib keladi, ular passiv bilim uzatishiga asoslangan. Shuning bilan birga, pedagogik psixologiya sohasidagi tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aktiv, interaktiv o'qitish—bu erda o'quvchilar haqiqiy klinik muammolarni yechishga jalb etiladi—material assimilyatsiyasini yanada samarali ta'minlaydi va zarur professional kompetentsiyalarni shakllantiradi. Masalaning o'ziga xosligiga tibbiy mutakhassilslar orasida "yumshoq ko'nikmalar" (soft skills)—empatiya, tanqidiy o'ylash, jamoaviy ishlash va liderlik sifatlari—ni o'rgatish zaruriyati qo'shiladi, bu professional rivojlanishning psixologik asoslarini chuqur tushunmasdan erishib bo'lmaydi.

MAQSAD: psixologo-pedagogik yondashuvlar, klinik bilimlar va interaktiv texnologiyalarni birlashtiradigan tibbiy psixologiyani o'qitishning kompleks modelini ishlab chiqish va asoslab berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: PICO usulini savollarni shakllantirishda qo'llash, ma'lumotlar bazalarida qidiruv (PubMed, Google Scholar) va klinik holatlarga asoslangan mini-loyihalarni ishlab chiqish. Sifat Boshqaruvi: Jami Sifat Boshqaruvi (TQM) prinsiplarini bilim baholashda qo'llash.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

MUHOKAMA VA NATIJALAR: umumiy, rivojlangan, ijtimoiy psixologiya va salomatlik psixologiyasining ixtiyoriy bilimi. Professional Kompetentsiyalar: "nutq ustunligi," karera psixologiyasini tushunish va talaba motivatsiyasini boshqarish qobiliyati. Pedagogik Dizayn: ta'lim qismlarining uch qismli strukturasi, axborot blokini, dizayn blokini (amaliyot) va baholash blokini o'z ichiga oladi. Baholashning O'zgarishi: "jazolash" tizimidan rivojlanish vositasiga o'tish. Agar talabalar muammoga duch kelsalar, o'qituvchi ma'lum kompetentsiyalardagi kamchilikni tahlil qiladi va o'qitish usullarini to'g'rilaydi.

XULOSA: vrach-o'qituvchi klinik tajribani pedagogik texnika bilan sintez qilishi kerak. Strukturalashgan dizayn (Axborot-Dizayn-Baholash) konsistent ko'nikma rivojlantiish uchun tanqidiy ahamiyat kasb etadi. Kommunikatsiya (Calgary-Kembrij modeli shu jumlada) murabbiylar uchun majbur professional asbobdir. Faol o'qitish va kompleks kompetentsiya baholashi (testlar, holat o'yin, portfellar) an'anaviy lektsiyalardan sezilarli darajada samaralidir. O'quvchilarning darajasiga usullarni moslashtiirish zarur: birinchi kurs talabalarining psixologik qo'llab-quvvatlashidan boshlab, rezidentlar orasida liderlik rivojlanishigacha.

Kalit so'zlar: tibbiy psixologiya, pedagogik dizayn, klinik o'qitish, interaktiv texnologiyalar, ta'lim sifatini baholash, kompetentsiyadagi yondashuvlar, kommunikativ ko'nikmalar.

ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ МЕДИЦИНСКОЙ ПСИХОЛОГИИ В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ: ИНТЕГРАЦИЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ И ПРАКТИКИ КЛИНИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ

А.А. Ганиханов, Ташкентский государственный медицинский университет.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: статья посвящена актуальной проблеме совершенствования методики преподавания медицинской психологии в условиях современного медицинского вуза. В работе рассматриваются теоретические основы и практические аспекты подготовки врачей-преподавателей, интегрирующих клиническую мудрость с педагогическими компетенциями. Предложена комплексная модель педагогического дизайна, базирующаяся на трехчастной структуре: информационный блок, блок проектирования и блок оценки. Особое внимание уделено активным и интерактивным технологиям обучения, в том числе методу Калгари-Кембриджской модели коммуникации. Описаны принципы разработки контрольно-измерительных материалов и системы качественной оценки знаний студентов. Статья включает практические рекомендации для преподавателей клинических кафедр. Трансформация высшей медицинской школы в начале XXI века характеризуется парадигмальным сдвигом от подготовки «врача-ремесленника» к формированию модели «врача-наставника», обладающего не только узкоспециальными знаниями, но и развитыми педагогическими компетенциями. Эта тенденция особенно актуальна в контексте преподавания медицинской психологии, которая занимает центральное место в процессе

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

подготовки современного специалиста-клинициста. В соответствии с требованиями Болонского процесса, современное медицинское образование интегрировано в единое мировое образовательное пространство. Это требует от преподавателей не только филигранного владения клиническими навыками, но и глубокого понимания психолого-педагогических основ образовательного процесса. Преподавание медицинской психологии, в частности, требует особого внимания к формированию у студентов и ординаторов компетенций, связанных с пониманием психических процессов, управлением стрессом, эмоциональным интеллектом и коммуникативными навыками. Однако большинство врачей-преподавателей получают минимальную подготовку в области педагогики и психологии образования, что приводит к использованию устаревших методов преподавания, основанных на пассивной трансляции знаний. Между тем, исследования в области педагогической психологии показывают, что активное, интерактивное обучение, при котором обучающиеся вовлечены в решение реальных клинических проблем, обеспечивает более эффективное усвоение материала и формирование необходимых профессиональных компетенций. Дополнительную актуальность проблеме придает необходимость развития так называемого «мягкого навыка» (soft skills) у медицинских специалистов — эмпатии, критического мышления, командной работы и лидерских качеств, что невозможно достичь без глубокого понимания психологических основ профессионального развития.

ЦЕЛИ: разработать и обосновать комплексную модель преподавания медицинской психологии, объединяющую психолого-педагогические подходы, клинические знания и интерактивные технологии

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: фундаментальные принципы: системный, аксиологический (ценностный), культурологический, антропологический, гуманистический, синергетический и герменевтический (понимание смыслов). Клинико-коммуникативные модели: внедрение Калгари-Кембриджской модели коммуникации (инициирование контакта, сбор информации, построение отношений, объяснение и планирование). Исследовательские инструменты: использование метода PICO для формулирования вопросов, поиск в базах данных (PubMed, Google Scholar) и разработка мини-проектов на основе клинических случаев. Управление качеством: применение принципов Total Quality Management (TQM) для оценки знаний

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: профиль преподавателя: обязательное знание общей, возрастной, социальной психологии и психологии здоровья. Профессиональные компетенции: «речевое мастерство», понимание психологии карьеры и умение управлять мотивацией студента. Педагогический дизайн: трехчастная структура занятия, включающая информационный блок, блок проектирования (практика) и блок оценки. Трансформация оценки: переход от «штрафной» системы к инструменту развития. Если студенты не справляются, преподаватель анализирует дефицит конкретной компетенции и корректирует методы обучения

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: врач-преподаватель должен синтезировать клинический опыт с педагогической техникой. Структурированный дизайн (Информация-Проектирование-Оценка) критически важен для последовательного развития навыков. Коммуникация (в т.ч. Калгари-Кембриджская модель) — это обязательный профессиональный инструмент наставника. Активное обучение и комплексная оценка компетенций (тесты, кейсы, портфолио) значительно эффективнее традиционных лекций. Необходима адаптация методов под уровень обучающихся: от психологической поддержки первокурсников до развития лидерства у ординаторов.

Ключевые слова: медицинская психология, педагогический дизайн, клиническое обучение, интерактивные технологии, оценка качества образования, компетентностный подход, коммуникативные навыки.

FEATURES OF TEACHING MEDICAL PSYCHOLOGY IN A MEDICAL UNIVERSITY: INTEGRATION OF PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL APPROACHES AND CLINICAL TEACHING PRACTICE

A.A. Ganikhanov, Tashkent State Medical University.

Abstract

INTRODUCTION: the article is devoted to the urgent problem of improving the methodology of teaching medical psychology in a modern medical university. the paper examines the theoretical foundations and practical aspects of training physician-teachers who integrate clinical wisdom with pedagogical competencies. a comprehensive model of pedagogical design is proposed, based on a three-part structure: information block, design block, and assessment block. special attention is paid to active and interactive learning technologies, including the calgary-cambridge communication model method. the principles of developing control and measurement materials and a system for quality assessment of student knowledge are described. the article includes practical recommendations for teachers of clinical departments. the transformation of higher medical education at the beginning of the 21st century is characterized by a paradigm shift from training a "craftsman-doctor" to forming the model of a "physician-mentor" who possesses not only specialized knowledge but also well-developed pedagogical competencies. this trend is particularly relevant in the context of teaching medical psychology, which occupies a central place in the process of training modern clinical specialists. in accordance with the requirements of the bologna process, modern medical education is integrated into a unified global educational space. this requires teachers not only to have excellent command of clinical skills but also to have a deep understanding of the psychological and pedagogical foundations of the educational process. teaching medical psychology, in particular, requires special attention to the formation of competencies in students and residents related to understanding mental processes, stress management, emotional intelligence, and communicative skills. however, the majority of physician-teachers receive minimal training in pedagogy and educational

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

psychology, which leads to the use of outdated teaching methods based on passive knowledge transmission. meanwhile, research in educational psychology demonstrates that active, interactive learning—in which learners are engaged in solving real clinical problems—ensures more effective assimilation of material and the development of necessary professional competencies. the problem is further complicated by the need to develop so-called "soft skills" among medical specialists—empathy, critical thinking, teamwork, and leadership qualities—which cannot be achieved without a deep understanding of the psychological foundations of professional development.

AIM: to develop and justify a comprehensive model of teaching medical psychology that combines psychological-pedagogical approaches, clinical knowledge, and interactive technologies. materials and methods fundamental principles: systemic, axiological (value-based), culturological, anthropological, humanistic, synergetic, and hermeneutic (understanding of meanings). clinical-communicative models: implementation of the calgary-cambridge communication model (initiating contact, gathering information, building relationships, explanation and planning).

MATERIALS AND METHODS: use of the pico method for formulating questions, searching databases (pubmed, google scholar), and developing mini-projects based on clinical cases.

DISCUSSION AND RESULTS: mandatory knowledge of general, developmental, social psychology, and health psychology. Professional competencies: "speech mastery," understanding of career psychology, and ability to manage student motivation. Pedagogical design: three-part structure of classes, including information block, design block (practice), and assessment block. Assessment transformation: transition from a "punitive" system to a development tool. if students struggle, the teacher analyzes the deficit in specific competency and adjusts teaching methods.

CONCLUSION: a physician-teacher must synthesize clinical experience with pedagogical technique. Structured design (information-design-assessment) is critically important for consistent skill development. Communication (including the calgary-cambridge model) is a mandatory professional tool for mentors. Active learning and comprehensive competency assessment (tests, cases, portfolios) are significantly more effective than traditional lectures. It is necessary to adapt methods to the level of learners: from psychological support for first-year students to leadership development for residents.

Keywords: medical psychology, pedagogical design, clinical teaching, interactive technologies, assessment of educational quality, competency-based approach, communicative skills.

Преподавание медицинской психологии должно базироваться на фундаментальных методологических принципах, каждый из которых несет конкретный прикладной смысл:

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Системный принцип позволяет видеть образовательный процесс как целостную архитектуру, где цели, содержание, методы и средства обучения неразрывны и взаимообусловлены. В контексте преподавания медицинской психологии это означает, что психологические знания не должны преподаваться изолированно, а интегрироваться во все аспекты клинического обучения.

Аксиологический принцип акцентирует внимание на ценностной иерархии медицинской профессии и этическом кодексе врача. Это требует от преподавателя не только трансляции знаний о психопатологических синдромах, но и формирования гуманистического отношения к пациентам, страдающим психическими расстройствами.

Культурологический принцип рассматривает обучение как процесс освоения профессиональной культуры и традиций врачевания. Студент должен понимать, что медицинская психология — это не просто набор фактов и теорий, но способ мышления и действия, сложившийся в результате многовекового развития медицинской науки и практики.

Антропологический принцип требует учета целостной природы человека, с акцентом на развитие личности самого обучающегося. Это означает, что преподаватель должен способствовать не только увеличению объема знаний студента, но и развитию его личностных качеств, необходимых для профессиональной деятельности (эмпатия, критическое мышление, устойчивость к стрессу).

Гуманистический принцип ставит во главу угла уважение к личности студента и создание условий для его самоактуализации. В контексте преподавания медицинской психологии это означает признание уникальности каждого обучающегося, его права на выбор в направленности обучения и создание поддерживающей психологической среды.

Синергетический принцип отражает нелинейность процесса усвоения знаний и важность самоорганизации студента в условиях информационного избытка. Преподаватель выступает не как источник всех знаний, а как организатор образовательной среды, способствующей спонтанному возникновению новых знаний и компетенций.

Герменевтический принцип критически важен для преподавания медицинской психологии, так как он обеспечивает понимание и интерпретацию глубоких клинических и педагогических смыслов. Этот принцип требует от преподавателя способности превращать сухие факты в живой опыт, помогая студентам осознать актуальность и значимость изучаемого материала для их будущей профессиональной деятельности.

Психолого-педагогический профиль деятельности врача-преподавателя

Для врача-педагога психологическая грамотность является таким же базисом, как знание анатомии для хирурга. Эффективное преподавание

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

медицинской психологии невозможно без глубокого понимания четырех дисциплинарных модулей:

Общая психология — обеспечивает понимание основных психических процессов (восприятие, внимание, память, мышление), которые составляют фундамент для понимания психопатологии.

Возрастная психология — необходима для осознания того, как психические расстройства проявляются в различные возрастные периоды и как это влияет на их лечение и реабилитацию.

Социальная психология — помогает понять влияние социальных факторов на возникновение и течение психических расстройств, а также важность социальной адаптации и интеграции пациентов.

Психология здоровья — фокусируется на факторах, способствующих сохранению психического здоровья, профилактике расстройств и здоровье-сохраняющему поведению.

Профессиональные компетенции преподавателя

Деятельность преподавателя медицинской психологии требует овладения специфическими компетенциями:

Преподаватель обязан владеть «речевым мастерством» — способностью точно, убедительно и этично транслировать знания, адаптируя свой язык к уровню и потребностям аудитории. Это включает умение объяснять сложные психологические концепции простым и доступным языком, без нарушения научной точности.

Преподаватель должен понимать основы психологии профессионального развития и карьеры, чтобы помочь обучающимся в их самоопределении, преодолении затруднений и развитии мотивации.

Преподаватель управляет не только знаниями, но и мотивацией, направляя студента от первичной адаптации к профессиональному успеху. Это требует индивидуального подхода к каждому обучающемуся и понимания его уникальных потребностей и возможностей.

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ

Структура Калгари-Кембриджской модели:

- Инициирование сеанса (установление контакта, определение проблемы)
- Сбор информации (открытые и закрытые вопросы, активное слушание)
- Построение взаимоотношений (эмпатия, валидация, невербальная коммуникация)
- Объяснение и планирование (проверка понимания, согласованное решение)

Задача преподавателя — превратить каждый клинический случай в исследовательский проект, где статистика и доказательная медицина становятся инструментами педагогики. Это может осуществляться следующим образом:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

- Анализ распространенности и факторов риска клинического синдрома на основе статистических данных
- Критический анализ научной литературы по лечению расстройства
- Планирование исследования, которое могло бы ответить на конкретный клинический вопрос
- Использование метода PICO (Population, Intervention, Comparison, Outcome) для формулирования исследовательского вопроса
- Обучение поиску в базах данных (PubMed, Google Scholar, ЭБС)
- Разработка и защита мини-проектов на основе клинических случаев

Оценка в медицинском образовании не может быть субъективной или адхократичной. Мы внедряем принципы Всеобщего управления качеством (Total Quality Management, TQM), где оценка — это инструмент непрерывного совершенствования образовательного процесса.

Результаты оценки должны служить обратной связью для совершенствования. Если группа студентов не справляется с задачей, преподаватель должен:

1. Проанализировать, какая именно компетенция не сформирована
2. Определить, является ли проблема в информационном блоке (недостаточное понимание теории) или в блоке проектирования (недостаточная практика)
3. Пересмотреть свой подход, используя альтернативные методы и интерактивные технологии
4. Повторно оценить компетенцию через некоторое время

Таким образом, оценка становится не инструментом "штрафа" за незнание, а инструментом развития.

Преподавание медицинской психологии в современном медицинском вузе требует комплексного подхода, интегрирующего клиническую мудрость с педагогическими компетенциями. Основные выводы исследования:

Врач-преподаватель — это синтез клинической мудрости и педагогической техники. Успешное преподавание невозможно достичь, если сосредоточиться только на клинических знаниях, не уделяя внимания методам обучения. Преподаватель должен обладать как глубокими знаниями в области медицинской психологии, так и навыками эффективной передачи этих знаний.

Педагогический дизайн должен быть жестко структурирован. Трехчастная модель (Информация-Проектирование-Оценка) обеспечивает последовательное развитие компетенций от базовых знаний к практическим умениям и, наконец, к комплексной оценке.

Коммуникация — это профессиональный инструмент. Овладение "речевым мастерством" и Калгари-Кембриджской моделью коммуникации обязательно для каждого наставника. Это не только улучшает качество преподавания, но и служит примером для студентов, показывая им, как взаимодействовать с пациентами.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Активные методы обучения более эффективны, чем пассивные лекции. Исследования в области педагогической психологии убедительно показывают, что студенты лучше запоминают и применяют знания, когда они активно вовлечены в решение реальных проблем.

Оценка должна быть комплексной и развивающей. Использование разнообразных инструментов оценки (тесты, ситуационные задачи, портфолио) позволяет получить полную картину развития компетенций студента и обеспечить своевременную обратную связь.

Адаптация методов обучения к категории обучающихся критически важна. Первокурсники нуждаются в психологической поддержке и создании чувства принадлежности, в то время как ординаторы нуждаются в развитии лидерских качеств и подготовке к роли наставника.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bloom, B. S. (1956). Taxonomy of Educational Objectives: The Classification of Educational Goals. McKay.
2. Calgary-Cambridge Guide to the Medical Interview (2016). Oxford: Radcliffe Medical Press.
3. Knowles, M. S. (1984). Andragogy in Action: Applying Modern Principles of Adult Learning. Jossey-Bass.
4. Silberman, M. (1996). Active Learning: 101 Strategies to Teach Any Subject. Allyn & Bacon.
5. Vassilieva, E. Y. (2022). Pedagogics for Residents of Medical Universities. Saratov: SGMU Press.
6. ISO 9000:2000 International Standard for Quality Management.
7. ENQA Standards and Guidelines for Quality Assurance in Higher Education.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

KREDIT-MODUL TIZIMI SHAROITIDA BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING IJODIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI.

Erkaboyeva Nigora Shermatovna, Pedagogika fanlari doktori, professor, Qo‘qon davlat universiteti.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada kredit-modul tizimi sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish texnologiyalarining nazariy-metodologik asoslari tadqiq etilgan. Zamonaviy pedagogik ta’lim jarayonida kreativ fikrlash, mustaqil ta’lim, innovatsion faoliyat va kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish zarurati ilmiy jihatdan asoslangan. Tadqiqotda kredit-modul tizimining talabalarning ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari tahlil qilinib, muammoli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish, keys-stadi, dizayn tafakkur texnologiyasi hamda refleksiv yondashuvlarning samaradorligi ochib berilgan. Bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkur darajasini rivojlantirish motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv mezonlar asosida baholangan. Tajriba-sinov natijalari kredit-modul tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalardan kompleks foydalanish talabalarning kreativ salohiyatini oshirish, mustaqil qaror qabul qilish va ijodiy pedagogik faoliyatga tayyorligini rivojlantirishda samarali ekanligini ko‘rsatdi.

MAQSAD: kredit-modul tizimi sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish texnologiyalarining nazariy-metodologik asoslari va pedagogik samaradorligini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda kredit-modul tizimi, kreativ pedagogika va innovatsion ta’lim texnologiyalariga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Muammoli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish, keys-stadi, dizayn tafakkuri va refleksiv yondashuvlar asosida tajriba-sinov ishlari olib borildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari kredit-modul tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalardan kompleks foydalanish bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkuri, mustaqil ta’lim faoliyati va kasbiy kompetensiyalarini samarali rivojlantirishini ko‘rsatdi. Motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv mezonlar asosida talabalarning kreativ salohiyati hamda mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarida ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi.

XULOSA: kredit-modul tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish va ularni zamonaviy kasbiy faoliyatga tayyorlashning samarali vositasi hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: kredit-modul tizimi, ijodiy tafakkur, bo‘lajak o‘qituvchi, kreativ kompetensiya, pedagogik texnologiya, mustaqil ta’lim, innovatsion yondashuv, refleksiv faoliyat, loyiha asosida o‘qitish.

ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ В УСЛОВИЯХ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ.

Эркабоева Нигора Шерматовна доктор педагогических наук, профессор
Кокандский государственный университет.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье исследованы теоретико-методологические основы технологий развития творческого мышления будущих учителей в условиях кредитно-модульной системы. Научно обоснована необходимость развития креативного мышления, самостоятельного обучения, инновационной деятельности и профессиональных компетенций в процессе современного педагогического образования. В исследовании проанализированы педагогические возможности кредитно-модульной системы в развитии творческого потенциала студентов, раскрыта эффективность проблемного обучения, проектного обучения, технологии кейс-стади, технологии дизайн-мышления и рефлексивного подхода. Уровень развития творческого мышления будущих учителей оценивался на основе мотивационных, когнитивных, деятельностных и рефлексивных критериев. Результаты педагогического эксперимента показали, что комплексное использование инновационных педагогических технологий в условиях кредитно-модульной системы является эффективным средством повышения креативного потенциала студентов, развития навыков самостоятельного принятия решений и готовности к творческой педагогической деятельности.

ЦЕЛЬ: проанализировать теоретико-методологические основы и педагогическую эффективность технологий развития творческого мышления будущих учителей в условиях кредитно-модульной системы.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по кредитно-модульной системе, креативной педагогике и инновационным образовательным технологиям. Проведена опытно-экспериментальная работа с использованием проблемного обучения, проектного метода, кейс-стади, дизайн-мышления и рефлексивного подхода.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что комплексное использование инновационных педагогических технологий в условиях кредитно-модульной системы эффективно способствует развитию творческого мышления, самостоятельной учебной деятельности и профессиональных компетенций будущих учителей. По мотивационному, когнитивному, деятельностному и рефлексивному критериям выявлены положительные изменения в уровне креативности и способности студентов к самостоятельному принятию решений.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: использование инновационных педагогических технологий в условиях кредитно-модульной системы является эффективным средством развития творческого мышления будущих учителей и подготовки их к современной профессиональной деятельности.

Ключевые слова: кредитно-модульная система, творческое мышление, будущий учитель, креативная компетентность, педагогическая технология, самостоятельное обучение, инновационный подход, рефлексивная деятельность, проектное обучение.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING THE CREATIVE THINKING OF FUTURE TEACHERS UNDER THE CREDIT-MODULE SYSTEM.

Nigora Shermatovna Erkaboyeva, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Kokand State University.

Annotation

INTRODUCTION: this article explores the theoretical and methodological foundations of technologies for developing creative thinking among future teachers in the context of the credit-module system. The necessity of developing creative thinking, independent learning, innovative activity, and professional competencies in modern pedagogical education is scientifically substantiated. The study analyzes the pedagogical potential of the credit-module system in developing students' creative abilities and reveals the effectiveness of problem-based learning, project-based learning, case-study technology, design thinking technology, and reflective approaches. The level of development of future teachers' creative thinking was assessed based on motivational, cognitive, activity-based, and reflective criteria. The results of the pedagogical experiment demonstrated that the comprehensive application of innovative pedagogical technologies within the credit-module system is an effective means of increasing students' creative potential, developing independent decision-making skills, and enhancing their readiness for creative pedagogical activity.

AIM: to analyze the theoretical and methodological foundations and pedagogical effectiveness of technologies for developing creative thinking among future teachers within the credit-module system..

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on the credit-module system, creative pedagogy, and innovative educational technologies. Experimental work was conducted using problem-based learning, project-based learning, case studies, design thinking, and reflective approaches.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that the integrated use of innovative pedagogical technologies within the credit-module system effectively develops future teachers' creative thinking, independent learning, and professional competencies. Positive changes were identified in students' creativity and decision-making abilities based on motivational, cognitive, activity-based, and reflective assessment criteria.

CONCLUSION: the application of innovative pedagogical technologies within the credit-module system is an effective means of developing future teachers' creative thinking and preparing them for modern professional practice..

Keywords: credit-module system, creative thinking, future teacher, creative competence, pedagogical technology, independent learning, innovative approach, reflective activity, project-based learning.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Jahon ta'lim tizimida yuz berayotgan integratsion jarayonlar, raqamli transformatsiya va mehnat bozoridagi o'zgaruvchan talablar zamonaviy pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonida ijodiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish, innovatsion faoliyat yuritish hamda nostandart pedagogik vaziyatlarga moslasha olish kompetensiyalarini rivojlantirishni ustuvor vazifalardan biriga aylantirmoqda. Bugungi kunda oliy pedagogik ta'limning asosiy maqsadi nafaqat bilimga ega mutaxassisni tayyorlash, balki mavjud bilimlarni amaliy faoliyatda samarali qo'llay oladigan, yangi pedagogik g'oyalar ishlab chiqishga qodir ijodkor shaxsni shakllantirishdan iboratdir.

Xalqaro ta'lim tajribasida kredit-modul tizimi ta'lim oluvchilarning individual rivojlanish trayektoriyasini shakllantirish, mustaqil ta'lim faoliyatini kuchaytirish hamda kreativ kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali mexanizmlaridan biri sifatida baholanmoqda. Ushbu tizim talabaning ta'lim jarayonidagi faolligini oshirish, o'z-o'zini rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytirish va ijodiy tafakkurni shakllantirish uchun zarur pedagogik sharoitlarni yaratadi.

O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ham zamonaviy talablar asosida mustaqil fikrlaydigan, innovatsion yondashuvlarga ega, raqobatbardosh pedagog kadrlarni tayyorlashga qaratilgan. Jumladan, oliy ta'lim muassasalarida kredit-modul tizimining bosqichma-bosqich joriy etilishi ta'lim mazmunini modernizatsiya qilish, talabalarning mustaqil bilim olish faoliyatini takomillashtirish va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Shu bilan birga, pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish masalasi hali ham ilmiy-metodik jihatdan chuqur tadqiq etishni talab qilmoqda. Chunki an'anaviy ta'lim jarayonida ko'proq tayyor bilimlarni o'zlashtirishga e'tibor qaratilgan bo'lsa, kredit-modul tizimi sharoitida talabadan mustaqil izlanish, muammoli vaziyatlarni hal qilish, yangi g'oyalar yaratish va pedagogik innovatsiyalarni amaliyotga tatbiq etish talab etiladi. Ijodiy tafakkur muammosi xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan turli yo'nalishlarda tadqiq qilingan. Xususan, J.Gilford, E.Torrens, J.Piaget, L.S.Vigotskiy kabi olimlar ijodkorlik va tafakkur rivojlanishining psixologik-pedagogik asoslarini o'rgangan bo'lsalar, zamonaviy tadqiqotlarda kreativlik shaxsning kasbiy kompetentligini belgilovchi muhim omillardan biri sifatida talqin qilinmoqda. Pedagogik faoliyatda ijodiy tafakkur o'qituvchining innovatsion metodlardan foydalanishi, ta'lim jarayonini loyihalashi hamda o'quvchilarning individual imkoniyatlarini rivojlantira olishi bilan bevosita bog'liqdir.

Kredit-modul tizimi sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish uchun muammoli ta'lim, loyiha texnologiyalari, tadqiqotchilik faoliyati, refleksiv yondashuv, raqamli pedagogik vositalar hamda interfaol metodlardan kompleks foydalanish zarurati yuzaga kelmoqda. Mazkur yondashuvlar talabalarni tayyor bilim iste'molchisi emas, balki yangi pedagogik yechimlarni ishlab chiqaruvchi faol subyekt sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shundan kelib chiqib, kredit-modul tizimi imkoniyatlaridan samarali foydalanish asosida bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish, pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ilmiy asoslangan metodik tavsiyalar ishlab chiqish bugungi pedagogika fanining dolzarb ilmiy-amaliy vazifalaridan biri hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’lim tizimini xalqaro standartlarga moslashtirish, ta’lim sifatini oshirish hamda innovatsion fikrlaydigan pedagog kadrlarni tayyorlash masalalari so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlarning muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, kredit-modul tizimi asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish, ularning mustaqil ta’lim olish, tadqiqotchilik va kreativ faoliyat yuritish kompetensiyalarini shakllantirish zarurati davlat dasturlari va strategik hujjatlarda alohida belgilab berilmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston — 2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmonida ham ta’lim tizimini yangi bosqichga olib chiqish, yoshlarning intellektual va ijodiy salohiyatini rivojlantirish, zamonaviy bilimlarga ega yuqori malakali kadrlarni tayyorlash masalalariga alohida e’tibor qaratilgan[1]. Ushbu strategik maqsadlar kredit-modul tizimining imkoniyatlaridan samarali foydalanish orqali talabalarning mustaqil ta’lim faoliyati, ijodkorligi va kasbiy tayyorgarligini rivojlantirish bilan uzviy bog‘liqdir. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 2-fevraldagi PQ–54-son “Ta’lim sohasidagi islohotlarni jadallashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi Qarorida ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish, o‘quv jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etish, pedagoglarning kasbiy tayyorgarligini kuchaytirish hamda ta’lim jarayonida innovatsion metodlardan foydalanishni kengaytirish masalalariga e’tibor qaratilgan. Bu esa kredit-modul tizimi sharoitida talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik texnologiyalarni takomillashtirishni talab qiladi. Mazkur normativ-huquqiy asoslar kredit-modul tizimi sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish texnologiyalarini ilmiy-metodik jihatdan takomillashtirish, talabalarning mustaqil izlanish faoliyatini qo‘llab-quvvatlash hamda kreativ kompetensiyalarini rivojlantirish bugungi pedagogika fanining dolzarb vazifalaridan biri ekanligini asoslaydi.

Bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish masalasi zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarining ustuvor tadqiqot yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ilmiy manbalarda ijodkorlik fenomeni shaxsning intellektual salohiyati, mustaqil fikrlash qobiliyati, muammoli vaziyatlarga yangicha yondashuvi hamda innovatsion faoliyatni amalga oshirish imkoniyatlari bilan bog‘liq murakkab pedagogik-psixologik jarayon sifatida talqin etiladi.

Ijodiy tafakkurning nazariy asoslarini tadqiq etishda J.Guilford tomonidan ishlab chiqilgan divergent tafakkur konsepsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Olim ijodkorlikni inson intellektual faoliyatining alohida ko‘rinishi sifatida baholab, uning asosiy mezonlari sifatida fikrning ravonligi, moslashuvchanligi, originalligi hamda ishlab chiqilganlik darajasi kabi tarkibiy komponentlarni ajratib ko‘rsatgan[2]. Mazkur yondashuv bo‘lajak pedagoglarda turli pedagogik vaziyatlarga noodatiy yechim topish va innovatsion fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishning nazariy asosi bo‘lib xizmat qiladi.

E.P.Torrens ijodiy tafakkurni rivojlantirish muammosini shaxsning mavjud bilimlardan yangi g‘oyalar yaratish qobiliyati bilan bog‘liq holda tadqiq etgan. Uning fikricha, kreativlik muammoni his qilish, farazlarni ilgari surish, ularni tekshirish va yangi

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

natijalarga erishish jarayonlarining yaxlit tizimidan iboratdir. Torrens tomonidan ishlab chiqilgan kreativ tafakkurni baholash mezonlari bugungi kunda ham ta'lim oluvchilarning ijodiy imkoniyatlarini aniqlash va rivojlantirishda muhim metodologik asos sifatida foydalanilmoqda[3].

L.S.Vigotskiyning madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasida esa ijodiy tafakkur shaxsning ijtimoiy tajribani o'zlashtirishi, faoliyat va muloqot jarayonida rivojlanishi bilan izohlanadi. Olimning ta'kidlashicha, ijodkorlik faqat tug'ma qobiliyat emas, balki ta'lim-tarbiya jarayonida shakllantiriladigan psixologik xususiyatdir[6]. Bu g'oya kredit-modul tizimida talabaning mustaqil faoliyatini tashkil etish, individual ta'lim trayektoriyasini yaratish hamda ijodiy imkoniyatlarini rivojlantirish bilan uyg'unlashadi.

R.J. Sternberg tomonidan ilgari surilgan ijodkorlikning investitsion nazariyasida kreativ shaxs mavjud bilimlarni yangicha talqin qiluvchi, muammolarni mustaqil aniqlovchi va innovatsion yechimlarni ishlab chiqaruvchi faol subyekt sifatida tavsiflanadi. Sternberg ijodiy tafakkurni analitik, kreativ va amaliy intellektning uyg'un rivojlanishi natijasi sifatida baholaydi [4]. Mazkur qarash pedagogik ta'lim jarayonida nazariy bilim, amaliy faoliyat va innovatsion yondashuv integratsiyasini ta'minlash zarurligini ko'rsatadi. E.De Bono tadqiqotlarida ijodiy tafakkurni rivojlantirishning amaliy texnologik jihatlari yoritilgan bo'lib, olim tomonidan taklif etilgan lateral tafakkur nazariyasi an'anaviy fikrlash chegaralaridan chiqish, muammoga turli nuqtayi nazardan qarash va yangi yechimlarni ishlab chiqishga yo'naltirilgan [5]. Uning "Olti fikrlash qalpog'i" texnologiyasi zamonaviy pedagogik jarayonda talabalar ijodiy faolligini oshirishda samarali metodlardan biri sifatida qo'llaniladi.

Mahalliy pedagog olimlarning tadqiqotlarida ham ijodiy fikrlovchi pedagog shaxsini shakllantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Jumladan, M. Ochilov, N. Azizxo'jayeva, O. Musurmonova, B.X. Xodjayev, N. Egamberdiyeva, Sh. Abdullayeva kabi olimlarning ilmiy ishlarida pedagogik mahorat, innovatsion ta'lim texnologiyalari, o'qituvchi kasbiy kompetentligini rivojlantirish hamda shaxsga yo'naltirilgan ta'limning nazariy-metodik asoslari tadqiq etilgan. N.N. Azizxo'jayeva pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat masalasini o'rganib, zamonaviy o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki ijodiy ta'lim muhitini tashkil etuvchi, talabalarning mustaqil fikrlashi va tashabbuskorligini rivojlantiruvchi subyekt bo'lishi kerakligini asoslagan [7]. Bu yondashuv kredit-modul tizimining asosiy tamoyillari bilan bevosita bog'liqdir. O.Musurmonova tadqiqotlarida ta'lim jarayonida shaxsning ma'naviy-intellektual rivojlanishi, mustaqil fikrlashi va ijodiy imkoniyatlarini yuzaga chiqarish masalalariga alohida urg'u beriladi. Olimaning ilmiy qarashlari bo'lajak pedagoglarni har tomonlama rivojlantirish, ularda ijodiy va kasbiy kompetensiyalar uyg'unligini shakllantirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mavjud ilmiy tadqiqotlarda ijodiy tafakkurning psixologik, pedagogik va metodologik asoslari keng o'rganilgan bo'lsa-da, aynan kredit-modul tizimi sharoitida bo'lajak o'qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish masalasi alohida ilmiy tadqiqot obyekti sifatida yanada chuqurroq o'rganishni talab etadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Mazkur tadqiqotda kredit-modul tizimi sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish jarayonining nazariy-metodologik asoslarini aniqlash, pedagogik texnologiyalar samaradorligini asoslash hamda ta’lim jarayonida kreativ kompetensiyalarni shakllantirish imkoniyatlarini o‘rganishga yo‘naltirilgan kompleks yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga asoslangan yondashuv, kreativ yondashuv va tizimli yondashuv tamoyillari tashkil etdi. Ushbu yondashuvlar kredit-modul tizimining asosiy xususiyatlari bo‘lgan talabaning mustaqil faoliyati, individual ta’lim trayektoriyasi va o‘z-o‘zini rivojlantirish imkoniyatlari bilan uyg‘un holda qo‘llanildi.

Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, pedagogik kuzatuv, suhbat, anketa-so‘rov, diagnostika, pedagogik tajriba-sinov hamda matematik-statistik tahlil metodlaridan foydalanildi. Nazariy tahlil orqali ijodiy tafakkur tushunchasining pedagogik-psixologik mazmuni, uning tarkibiy komponentlari va rivojlanish omillari o‘rganildi. Bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkur darajasini aniqlashda divergent fikrlash, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashish, mustaqil qaror qabul qilish, innovatsion pedagogik g‘oyalarni ishlab chiqish kabi mezonlarga asoslanildi. Talabalarning kreativ rivojlanish ko‘rsatkichlarini baholashda E.Torrens tomonidan ishlab chiqilgan kreativ tafakkurni aniqlash mezonlari (fikr ravonligi, moslashuvchanligi, originalligi va ishlab chiqilganlik darajasi) nazariy asos sifatida qabul qilindi.

Tadqiqotda kredit-modul tizimining bo‘lajak o‘qituvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlash maqsadida muammoli ta’lim texnologiyasi, loyiha asosida o‘qitish, tadqiqotchilik faoliyatiga yo‘naltirilgan ta’lim, keys-stadi (amaliy pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish) texnologiyasi, dizayn tafakkur (ijodiy loyihalash asosida muammoni hal etish) texnologiyasi, refleksiv ta’lim usullari hamda raqamli pedagogik vositalardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilindi. Mazkur texnologiyalar asosida tashkil etilgan o‘quv jarayonida talabalarning mustaqil izlanish olib borishi, mavjud pedagogik muammolarga alternativ yechimlar ishlab chiqishi, yangi g‘oyalarni ilgari surishi hamda o‘z faoliyatini baholash ko‘nikmalarini shakllantirishga alohida e’tibor qaratildi.

Pedagogik tajriba-sinov ishlarida talabalar ijodiy tafakkurining rivojlanish darajasi motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv mezonlar asosida baholandi:

— motivatsion mezon talabaning ijodiy faoliyatga qiziqishi, yangilik yaratishga intilishi va kasbiy rivojlanishga ehtiyojini;

— kognitiv mezon kreativ fikrlash bo‘yicha bilimlar tizimi hamda pedagogik muammolarni nazariy tahlil qilish qobiliyatini;

— faoliyatli mezon innovatsion metodlardan foydalanish, ijodiy topshiriqlarni bajarish va pedagogik loyihalar yaratish ko‘nikmalarini;

— refleksiv mezon esa o‘z faoliyatini tahlil qilish, baholash va takomillashtirish qobiliyatlarini aniqlashga xizmat qildi.

Tadqiqot metodologiyasining asosiy g‘oyasi shundan iboratki, kredit-modul tizimida bo‘lajak o‘qituvchi passiv bilim oluvchi emas, balki mustaqil izlanadigan, ijodiy

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

fikrlaydigan va innovatsion pedagogik yechimlarni ishlab chiqishga qodir faol subyekt sifatida shakllanishi lozim.

Olib borilgan nazariy tahlillar kredit-modul tizimi sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish jarayoni zamonaviy pedagogik ta’limning muhim yo‘nalishlaridan biri ekanligini ko‘rsatadi. Chunki bugungi ta’lim tizimi pedagogdan faqat mavjud bilimlarni yetkazib berishni emas, balki o‘quv jarayonini ijodiy tashkil etish, innovatsion yechimlarni ishlab chiqish hamda o‘zgaruvchan ta’lim muhitiga moslasha olish kompetensiyalarini talab qilmoqda. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, kredit-modul tizimi an’anaviy ta’lim shakllaridan farqli ravishda talabaning mustaqil bilim olish faoliyatini kuchaytiradi, individual rivojlanish imkoniyatlarini kengaytiradi hamda ijodiy izlanishga asoslangan o‘quv muhitini shakllantiradi. Mazkur tizimda o‘qituvchi bilim beruvchi asosiy manba emas, balki talabaning mustaqil faoliyatini tashkil etuvchi, yo‘naltiruvchi va ijodiy imkoniyatlarini rivojlantiruvchi pedagogik hamkor sifatida namoyon bo‘ladi.

Ijodiy tafakkurni rivojlantirish jarayonining samaradorligi ta’lim mazmuniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni maqsadli integratsiya qilish bilan bevosita bog‘liq. Xususan, muammoli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish, keys-stadi (amaliy vaziyatlarni tahlil qilish), dizayn tafakkur texnologiyasi, refleksiv topshiriqlar va tadqiqotchilik faoliyatiga asoslangan yondashuvlar talabalarning mustaqil qaror qabul qilish, yangi g‘oyalar yaratish va kasbiy muammolarga kreativ yechim topish qobiliyatlarini rivojlantirish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, bo‘lajak o‘qituvchilarda ijodiy tafakkurni rivojlantirish faqat alohida metodlardan foydalanish orqali emas, balki ta’lim jarayonini kompleks pedagogik tizim sifatida tashkil etish orqali samarali amalga oshadi. Bunda motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlarning o‘zaro uyg‘unligi muhim ahamiyat kasb etadi. Talabaning kasbiy motivatsiyasi ijodiy faoliyatga bo‘lgan ehtiyojni shakllantirsa, nazariy bilimlar va amaliy faoliyat tajribasi ijodiy kompetensiyalarning rivojlanishini ta’minlaydi.

Kredit-modul tizimida mustaqil ta’lim ulushining ortishi talabalarni tayyor axborotni qabul qiluvchi subyekt sifatida emas, balki bilimlarni izlab topuvchi, qayta ishlovchi va yangi pedagogik mahsulot yaratuvchi ijodiy shaxs sifatida rivojlantirish imkoniyatini yaratadi. Ayniqsa, ijodiy loyihalar, elektron ta’lim resurslari bilan ishlash, ilmiy izlanish faoliyati va pedagogik vaziyatlarni modellashtirish orqali bo‘lajak o‘qituvchilarning kreativ salohiyati yanada faollashadi. Shu bilan birga, mavjud amaliyot tahlili kredit-modul tizimida ijodiy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan metodik mexanizmlarni yanada takomillashtirish zarurligini ko‘rsatmoqda. Ayrim holatlarda mustaqil ta’lim topshiriqlarining reproduktiv xarakterga ega bo‘lishi, ijodiy izlanishga yo‘naltirilgan vazifalarning yetarlicha ishlab chiqilmaganligi talabalarning kreativ imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu sababli kredit-modul tizimi sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini samarali rivojlantirish uchun o‘quv jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni tizimli joriy etish, mustaqil ta’lim mazmunini ijodiy topshiriqlar bilan boyitish, talabalarni tadqiqotchilik va loyihaviy faoliyatga keng jalb etish maqsadga muvofiqdir.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Tadqiqot davomida kredit-modul tizimi sharoitida innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish samaradorligini aniqlash maqsadida pedagogik tajriba-sinov ishlari amalga oshirildi.

Tajriba jarayonida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkuri quyidagi mezonlar asosida baholandi:

1. Motivatsion mezon – ijodiy faoliyatga qiziqish, yangilik yaratishga intilish;
2. Kognitiv mezon – kreativ fikrlashga oid bilim va tushunchalarning shakllanganligi;
3. Faoliyatli mezon – ijodiy topshiriqlarni bajarish, pedagogik muammolarga yangi yechim ishlab chiqish;
4. Refleksiv mezon – o‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash ko‘nikmalari.

Tajriba-sinov ishlarida jami 120 nafar pedagogika yo‘nalishi talabasi ishtirok etdi. Ular ikki guruhga ajratildi:

— tajriba guruhi (TG) – 60 nafar talaba;

— nazorat guruhi (NG) – 60 nafar talaba.

Tajriba guruhida kredit-modul tizimi imkoniyatlari asosida muammoli ta’lim, loyiha asosida o‘qitish, keys-stadi, dizayn tafakkur texnologiyasi, refleksiv topshiriqlar hamda ijodiy mustaqil ta’lim metodlaridan foydalanildi.

1-jadval. Tajriba boshida talabalarning ijodiy tafakkur darajasi

Guruhlar	**Talabalar soni**	**Yuqori daraja**	**O‘rta daraja**	**Past daraja**
Tajriba guruhi	60	12 nafar (20%)	28 nafar (46,7%)	20 nafar (33,3%)
Nazorat guruhi	60	11 nafar (18,3%)	29 nafar (48,4%)	20 nafar (33,3%)

Tajriba boshidagi diagnostika natijalari ikki guruh talabalarining ijodiy tafakkur ko‘rsatkichlari deyarli bir xil darajada ekanligini ko‘rsatdi.

Tadqiqot davomida tajriba guruhida innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida ishlab chiqilgan rivojlantiruvchi metodika qo‘llanildi.

2-jadval. Tajriba yakunida ijodiy tafakkur rivojlanganlik darajasi

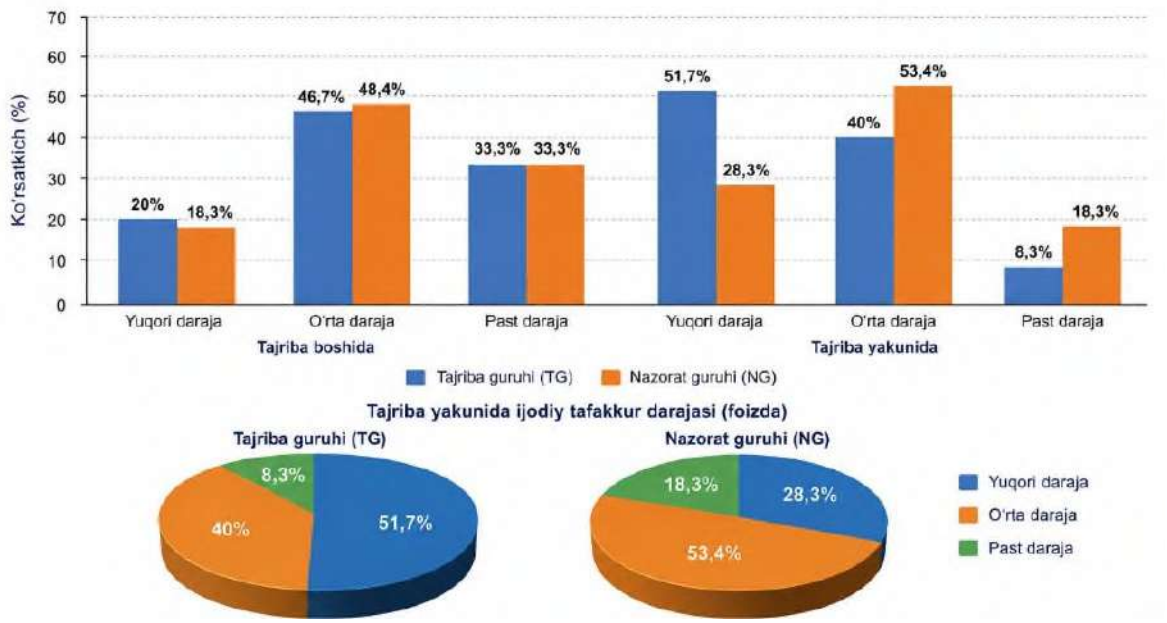
Guruhlar	Talabalar soni	Yuqori daraja	O‘rta daraja	Past daraja
Tajriba guruhi	60	31 nafar (51,7%)	24 nafar (40%)	5 nafar (8,3%)
Nazorat guruhi	60	17 nafar (28,3%)	32 nafar (53,4%)	11 nafar (18,3%)

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, tajriba guruhida yuqori darajadagi ijodiy tafakkur ko‘rsatkichlari 20 foizdan 51,7 foizga oshdi. Past darajadagi talabalar ulushi esa 33,3 foizdan 8,3 foizga kamaydi.

Ijodiy tafakkur rivojlanish dinamikasi diagrammasi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Olingan natijalar kredit-modul tizimi sharoitida ijodiy tafakkurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalar samaradorligini tasdiqlaydi. Ayniqsa, talabalarning mustaqil izlanish faoliyati, pedagogik vaziyatlarga kreativ yondashuvi, innovatsion metodlardan foydalanish ko‘nikmalari sezilarli darajada rivojlandi. Tajriba-sinov natijalari shuni asoslaydiki, kredit-modul tizimida ijodiy topshiriqlar, loyihaviy faoliyat, muammoli vaziyatlarni hal qilish va refleksiv yondashuvlarni tizimli qo‘llash bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirishning samarali pedagogik texnologiyasi sifatida xizmat qiladi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari kredit-modul tizimi sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish zamonaviy pedagogik ta’limning ustuvor yo‘nalishlaridan biri ekanligini tasdiqladi. Bugungi ta’lim jarayonida bo‘lajak pedagoglarning faqat nazariy bilimlarga ega bo‘lishi yetarli emas, balki ularda mustaqil fikrlash, ijodiy yondashuv, innovatsion pedagogik yechimlarni ishlab chiqish hamda kasbiy faoliyatda samarali qo‘llash kompetensiyalarini shakllantirish zarur hisoblanadi. Tadqiqot davomida kredit-modul tizimining mustaqil ta’limga yo‘naltirilganligi, talabalarning individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish imkoniyatlari hamda innovatsion pedagogik texnologiyalar bilan uyg‘unlashuvi ijodiy tafakkurni rivojlantirishning muhim pedagogik omili ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, muammoli ta’lim texnologiyasi, loyiha asosida o‘qitish, keys-stadi (amaliy vaziyatlarni tahlil qilish), dizayn tafakkur texnologiyasi va refleksiv topshiriqlardan foydalanish bo‘lajak o‘qituvchilarning kreativ salohiyatini oshirishda samarali vosita bo‘lib xizmat qilishi asoslandi.

Pedagogik tajriba-sinov natijalari taklif etilgan metodikaning samaradorligini ko‘rsatdi. Tajriba yakunida tajriba guruhida yuqori darajadagi ijodiy tafakkur ko‘rsatkichlari 20 foizdan 51,7 foizga oshgani, past darajadagi ko‘rsatkichlar esa 33,3 foizdan 8,3 foizga kamaygani kuzatildi. Ushbu natijalar kredit-modul tizimi sharoitida ijodiy faoliyatga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalarni tizimli qo‘llash talabalarning kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini isbotlaydi.

Tadqiqot asosida quyidagi ilmiy-amaliy xulosalarga kelindi:

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

— kredit-modul tizimi bo‘lajak o‘qituvchilarning mustaqil izlanish olib borishi, o‘z-o‘zini rivojlantirishi va ijodiy pedagogik faoliyatga tayyorlanishi uchun samarali ta’lim muhiti yaratadi;

— ijodiy tafakkurni rivojlantirish jarayonida motivatsion, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlarning o‘zaro integratsiyasini ta’minlash zarur;

— mustaqil ta’lim topshiriqlarini reproduktiv shakldan ijodiy, tadqiqotchilik va loyihaviy faoliyatga yo‘naltirilgan shaklga o‘tkazish ta’lim samaradorligini oshiradi;

— zamonaviy pedagogik texnologiyalar va raqamli ta’lim vositalaridan foydalanish bo‘lajak pedagoglarning innovatsion faoliyatga tayyorgarligini rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, kredit-modul tizimi sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning ijodiy tafakkurini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish oliy pedagogik ta’lim sifatini oshirish, raqobatbardosh, kreativ fikrlovchi va innovatsion faoliyat yurita oladigan pedagog kadrlarni tayyorlashning muhim sharti hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF–158-son “O‘zbekiston — 2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni.
2. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967. – 538 p.
3. Torrance E.P. The Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-Technical Manual. – Princeton: Personnel Press, 1974. – 95 p.
4. Sternberg R.J. The Nature of Creativity: Contemporary Psychological Perspectives. – Cambridge: Cambridge University Press, 1988. – 454 p.
5. De Bono E. Lateral Thinking: Creativity Step by Step. – New York: Harper & Row, 1970. – 300 p.
6. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – Москва: Просвещение, 1991. – 93 с.
7. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006. – 200 b.
8. Muslimov N.A., Usmonboyeva M.H., Sayfurov D.M., To‘rayev A.B. Innovatsion ta’lim texnologiyalari. – Toshkent: Sano standart, 2015. – 208 b.
9. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano standart, 2017. – 416 b.
10. Egamberdiyeva N.M. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
11. Beghetto R.A., Kaufman J.C. Theories of Creativity and Educational Practice. – Cambridge: Cambridge University Press, 2022.
12. Henriksen D., Mishra P. Creative Learning in Digital and Virtual Environments. – London: Springer, 2024.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

BO‘LAJAK PEDAGOGLARDA IJTIMOIY FAOLLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI.

Salayev Temur, UrDPI mustaqil tadqiqotchisi.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari nazariy va empirik jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqot davomida mazkur kompetensiyaning tuzilmaviy komponentlari (motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli va refleksiv) aniqlanib, ularni rivojlantirishga xizmat qiluvchi to‘rt guruh pedagogik mexanizm – motivatsion-rag‘batlantiruvchi, mazmuniy-prosessual, tashkiliy-kommunikativ hamda refleksiv-baholash mexanizmlari ajratilgan.

MAQSAD: bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini nazariy va empirik jihatdan asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ijtimoiy faollik kompetensiyasi va uning tarkibiy komponentlariga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, empirik va pedagogik yondashuv metodlaridan foydalanilib, kompetensiyani rivojlantirish mexanizmlari tizimlashtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari ijtimoiy faollik kompetensiyasining motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlari o‘zaro uzviy bog‘liqligini ko‘rsatdi. Ushbu komponentlarni rivojlantirishda motivatsion-rag‘batlantiruvchi, mazmuniy-prosessual, tashkiliy-kommunikativ hamda refleksiv-baholash mexanizmlaridan kompleks foydalanish bo‘lajak pedagoglarning kasbiy va ijtimoiy faolligini oshirishda samarali ekanligi aniqlandi.

XULOSA: pedagogik mexanizmlarning kompleks qo‘llanilishi bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy faollik kompetensiyasini samarali rivojlantirish va ularning kasbiy tayyorgarligini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy faollik, kompetensiya, bo‘lajak pedagog, pedagogik mexanizm, ijtimoiy pedagogika, kompetensiyaviy yondashuv, refleksiya, interaktiv metodlar, volontyorlik.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНТНОСТИ СОЦИАЛЬНОЙ АКТИВНОСТИ У БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ.

Салаев Темур, Ургенчский государственный педагогический институт (UrDPI) независимый исследователь.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье теоретически и эмпирически обоснованы педагогические механизмы развития компетенции социальной активности у будущих педагогов. В ходе исследования были определены структурные компоненты данной компетенции (мотивационно-ценностный, когнитивный, деятельностный и рефлексивный), а также выделены четыре группы педагогических механизмов, способствующих её развитию: мотивационно-

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

стимулирующие, содержательно-процессуальные, организационно-коммуникативные и рефлексивно-оценочные механизмы.

ЦЕЛЬ: теоретически и эмпирически обосновать педагогические механизмы развития компетенции социальной активности у будущих педагогов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники, посвящённые компетенции социальной активности и её структурным компонентам. Использованы аналитический, эмпирический и педагогический методы, а также проведена систематизация механизмов её развития.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали взаимосвязь мотивационно-ценностного, когнитивного, деятельностного и рефлексивного компонентов компетенции социальной активности. Установлено, что комплексное применение мотивационно-стимулирующих, содержательно-процессуальных, организационно-коммуникативных и рефлексивно-оценочных механизмов способствует эффективному развитию профессиональной и социальной активности будущих педагогов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: комплексное применение педагогических механизмов способствует эффективному развитию компетенции социальной активности будущих педагогов и совершенствованию их профессиональной подготовки.

Ключевые слова: любительская труппа, сценография, режиссёрские находки, актёрское мастерство, сценический образ, переживание.

PEDAGOGICAL MECHANISMS FOR DEVELOPING SOCIAL ACTIVITY COMPETENCE IN FUTURE TEACHERS.

Temur Salayev, Independent Researcher
Urgench State Pedagogical Institute (UrDPI).

Annotation

INTRODUCTION: the article provides a theoretical and empirical justification of the pedagogical mechanisms for developing the social activity competence of future teachers. The structural components of this competence (motivational-value, cognitive, activity-based and reflective) are identified, and four groups of pedagogical mechanisms are substantiated: motivational-stimulating, content-procedural, organizational-communicative and reflective-evaluative.

AIM: to provide a theoretical and empirical justification of the pedagogical mechanisms for developing social activity competence among future teachers.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on social activity competence and its structural components. Analytical, empirical, and pedagogical methods were applied to systematize the mechanisms for its development.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed a strong interrelationship among the motivational-value, cognitive, activity-based, and reflective components of social activity competence. The integrated application of motivational, content-processual,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

organizational-communicative, and reflective-assessment mechanisms was found to effectively enhance the professional and social activity of future teachers.

CONCLUSION: the integrated application of pedagogical mechanisms effectively promotes the development of social activity competence and enhances the professional preparation of future teachers.

Keywords: social activity, competence, future teacher, pedagogical mechanism, social pedagogy, competence-based approach, reflection, interactive methods, volunteering.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti pedagogdan nafaqat fan asoslarini chuqur bilishni, balki faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lishni, ijtimoiy jarayonlarga ongli aralashishni va atrofdagilarni ijobiy o‘zgarishlarga yo‘naltira olishni talab etmoqda. Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida inson kapitalini rivojlantirish, fuqarolik jamiyati institutlarini mustahkamlash va yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish ustuvor vazifalar sifatida belgilangan[1]. Bunday sharoitda bo‘lajak pedagogning ijtimoiy faollik kompetensiyasini shakllantirish dolzarb ilmiy-pedagogik muammoga aylanadi.

Ta’lim paradigmasining bilim, ko‘nikma va malakalar majmuasini berishdan kompetensiyaviy yondashuvga ko‘chishi pedagogik tayyorgarlik mazmunini tubdan qayta ko‘rib chiqishni taqozo etadi. Kompetensiya tushunchasi shaxsning bilimlarni real ijtimoiy-kasbiy vaziyatlarda samarali qo‘llay olish qobiliyatini ifodalaydi. Ijtimoiy faollik kompetensiyasi esa shaxsning jamiyat hayotida tashabbuskorlik bilan ishtirok etishga, ijtimoiy ahamiyatli faoliyatni mustaqil tashkil qila olishga, mas’uliyatni o‘z zimmasiga olishga va boshqalar bilan hamkorlikda umumiy maqsadlarga erisha olishga tayyorligi hamda qobiliyatini bildiradi.

Muammoning ilmiy o‘rganilganlik darajasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyaviy yondashuvning umumnazariy asoslari N. Xomskiy, J. Raven, I.A. Zimnyaya va A.V. Xutorskoy ishlarida; ijtimoiy faollik fenomeni psixologik-pedagogik adabiyotlarda shaxsning ijtimoiylashuvi va faoliyat nazariyasi doirasida tadqiq etilgan. Shu bilan birga, aynan bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy faollik kompetensiyasini maqsadli rivojlantiruvchi pedagogik mexanizmlar yagona tizim sifatida yetarli darajada asoslanmagan. Mavjud tadqiqotlarda ko‘proq kompetensiyaning tarkibi tavsiflanadi, ammo uni shakllantiruvchi ichki harakatlantiruvchi vositalar – mexanizmlar – ochib berilmaydi. Aynan shu qarama-qarshilik tadqiqotning ilmiy muammosini tashkil etadi.

Pedagogik faoliyatning ijtimoiy tabiati uning natijalari nafaqat sinfxonada, balki keng ijtimoiy muhitda namoyon bo‘lishini taqozo etadi. Pedagog jamiyatda madaniy-ma’naviy qadriyatlar tashuvchisi, ijtimoiy o‘zgarishlar tashabbuskori va o‘quvchilar uchun fuqarolik faolligi namunasi vazifasini bajaradi. Shu bois bo‘lajak pedagogning ijtimoiy faollik kompetensiyasi uning kasbiy kompetentligining tarkibiy va ajralmas qismi sifatida

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

qaraladi. Mazkur kompetensiyaning shakllanmaganligi esa nazariy bilimga ega bo‘lsa-da, ijtimoiy tashabbusdan yiroq, passiv mutaxassisni voyaga yetkazish xavfini keltirib chiqaradi.

“Ijtimoiy faollik” tushunchasi falsafa, sotsiologiya, psixologiya va pedagogika fanlari kesishmasida o‘rganiladi. Pedagogik nuqtai nazardan u shaxsning jamiyat hayotidagi ongli, maqsadga yo‘naltirilgan va mas’uliyatli ishtirokini tavsiflaydi. Ijtimoiy faollikning passiv (boshqalar tashabbusiga ergashish), vaziyatli (alohida holatlarda namoyon bo‘ladigan) va barqaror (shaxs yo‘nalganligiga aylangan) ko‘rinishlari farqlanadi. Pedagogik tayyorgarlikning vazifasi – talabada aynan barqaror ijtimoiy faollikni shaxs sifatining ichki xususiyatiga aylantirishdir.

Tadqiqotning maqsadi – bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirishning pedagogik mexanizmlarini nazariy jihatdan asoslash va ularning samaradorligini tajriba-sinov ishlari orqali tekshirishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: ijtimoiy faollik kompetensiyasining mohiyati va tuzilmaviy komponentlarini aniqlash; uni rivojlantiruvchi pedagogik mexanizmlar majmuasini ishlab chiqish; mexanizmlarning samaradorligini empirik dalillash.

Tadqiqot materiallari va metodlari. Tadqiqot 2024-2025 o‘quv yilida oliy ta’lim muassasasining pedagogika yo‘nalishlarida tahsil olayotgan talabalar ishtirokida o‘tkazildi. Tajriba-sinov ishlariga jami 168 nafar 2-3-bosqich talabasi jalb qilindi: tajriba guruhi (TG) – 84 nafar, nazorat guruhi (NG) – 84 nafar. Guruhlar boshlang‘ich tayyorgarlik darajasi bo‘yicha bir-biriga yaqin (gomogen) tarzda tanlandi.

Tadqiqotda nazariy va empirik metodlar majmuasidan foydalanildi. Nazariy metodlar: ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, umumlashtirish, modellashtirish va tizimli-strukturaviy tahlil. Empirik metodlar: pedagogik kuzatuv, anketa-so‘rovnoma, suhbat, faoliyat mahsulotlarini tahlil qilish hamda tabiiy pedagogik eksperiment (aniqlovchi, shakllantiruvchi va nazorat bosqichlari). Olingan ma’lumotlarni qayta ishlashda matematik-statistik usullar, jumladan, foizli taqsimot va Pirsonning xi-kvadrat (χ^2) mezoni qo‘llanildi.

Ijtimoiy faollik kompetensiyasining shakllanganlik darajasini baholash uchun to‘rt komponentga mos to‘rt mezon belgilandi: motivatsion-qadriyatli (ijtimoiy faoliyatga ehtiyoj va qiziqish), kognitiv (ijtimoiy bilim va tushunchalar tizimi), faoliyatli (ijtimoiy harakatni amalga oshirish ko‘nikmalari) va refleksiv (o‘z faoliyatini baholash va tahlil qilish). Ushbu mezonlar asosida kompetensiyaning uch darajasi – quyi (reproduktiv), o‘rta (rekonstruktiv) va yuqori (ijodiy) ajratildi.

Eksperiment uch bosqichda amalga oshirildi. Aniqlovchi bosqichda har ikki guruhda kompetensiyaning boshlang‘ich darajasi tashxis qilindi. Shakllantiruvchi bosqichda tajriba guruhida taklif etilgan pedagogik mexanizmlar majmuasi “Ijtimoiy pedagogika” fani va talabalarning amaliy faoliyati doirasida joriy etildi; nazorat guruhida ta’lim an’anaviy tartibda davom ettirildi. Nazorat bosqichida natijalar qayta o‘lchanib, ikki guruh ko‘rsatkichlari qiyoslandi. Diagnostika vositalari sifatida ishlab chiqilgan anketa, ijtimoiy vaziyatli topshiriqlar to‘plami va talabalar portfoliosini ekspert baholash usulidan foydalanildi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Natijalar. Nazariy tahlil natijasida bo‘lajak pedagoglarda ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirishning to‘rt o‘zaro bog‘liq pedagogik mexanizmi asoslab berildi. Bu mexanizmlar kompetensiyaning yuqorida ajratilgan komponentlarini maqsadli harakatga keltiruvchi vositalar tizimi sifatida tushuniladi.

Birinchidan, motivatsion-rag‘batlantiruvchi mexanizm talabada ijtimoiy faoliyatga barqaror ichki ehtiyoj va qiziqishni shakllantiradi. U ijtimoiy ahamiyatli muammolar bilan tanishtirish, muvaffaqiyat vaziyatlarini yaratish, faollikni ma’naviy va akademik jihatdan rag‘batlantirish orqali amalga oshiriladi.

Ikkinchidan, mazmuniy-prosessual mexanizm ta’lim mazmunini ijtimoiy yo‘naltirilgan masalalar bilan boyitish va interaktiv texnologiyalarni (keys-stadi, loyiha metodi, munozara, rol o‘yinlari) qo‘llashni nazarda tutadi. Mazkur mexanizm “Ijtimoiy pedagogika” fanining imkoniyatlaridan keng foydalanadi.

Uchinchidan, tashkiliy-kommunikativ mexanizm talabani real ijtimoiy amaliyotga – volontyorlik, ijtimoiy loyihalar, talaba o‘zini o‘zi boshqarish organlari faoliyatiga jalb etish orqali ijtimoiy harakat tajribasini hosil qiladi.

To‘rtinchidan, refleksiv-baholash mexanizmi talabaning o‘z ijtimoiy faoliyatini mustaqil tahlil qilishi, o‘zini o‘zi baholashi va portfolio asosida natijalarni kuzatib borishini ta’minlaydi. Bu mexanizm kompetensiyaning ongli va boshqariladigan tarzda rivojlanishiga xizmat qiladi.

Ajratilgan mexanizmlar yagona pedagogik tizimga birlashtirilib, shakllantiruvchi eksperiment davomida amaliyotga joriy etildi. Aniqlovchi va nazorat bosqichlaridagi o‘lchovlar natijalari quyidagi jadvalda keltirilgan.

1-jadval.

Ijtimoiy faollik kompetensiyasi shakllanganligi darajalari dinamikasi (foizda)

Daraja	TG (boshl.)	TG (yakuniy)	NG (boshl.)	NG (yakuniy)
Yuqori (ijodiy)	18,4	41,2	17,9	21,4
O‘rta (rekonstruktiv)	39,3	46,4	40,5	44,0
Quyi (reproduktiv)	42,3	12,4	41,6	34,6

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, tajriba guruhida yuqori darajadagi talabalar ulushi 18,4 foizdan 41,2 foizgacha ko‘tarilgan, quyi daraja ko‘rsatkichi esa 42,3 foizdan 12,4 foizgacha kamaygan. Nazorat guruhida o‘zgarishlar ancha kam – yuqori daraja 17,9 foizdan 21,4 foizgacha o‘sgan.[2] Tajriba va nazorat guruhlari yakuniy natijalari o‘rtasidagi farqning statistik ahamiyatliligi χ^2-mezon yordamida tasdiqlandi ($\chi^2_e > \chi^2_k$, $p < 0,05$).

Ajratilgan mexanizmlar yaxlit pedagogik modelda uch o‘zaro bog‘liq blok orqali tartibga solindi: maqsadli blok (ijtimoiy buyurtma, maqsad va vazifalar), mazmuniy-prosessual blok (mexanizmlar, shakl, metod va vositalar majmuasi) hamda natijaviy-

[2]Tadqiqot ma’lumotlari muallif tomonidan 2024-2025 o‘quv yilida o‘tkazilgan pedagogik eksperiment natijalariga asoslanadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

baholash bloki (mezon, daraja va kutilayotgan natija). Mazkur model mexanizmlarning izchil va tizimli amalga oshirilishini ta'minladi. Kompetensiya komponentlari bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichlar dinamikasi 2-jadvalda berilgan.

2-jadval.

Kompetensiya komponentlari bo'yicha o'rtacha ko'rsatkichlar o'sishi

(5 balli tizimda)

Komponent	TG (boshl.)	TG (yakuniy)	O'sish
Motivatsion-qadriyatli	3,12	4,21	+1,09
Kognitiv	3,28	4,16	+0,88
Faoliyatli	2,95	4,08	+1,13
Refleksiv	3,01	3,97	+0,96

2-jadval ma'lumotlari barcha komponentlar bo'yicha ijobiy dinamikani ko'rsatadi. Eng yuqori o'sish faoliyatli (+1,13 ball) va motivatsion-qadriyatli (+1,09 ball) komponentlarda kuzatildi. Bu talabalarni real ijtimoiy amaliyotga jalb etish va faollikni rag'batlantirishga qaratilgan mexanizmlarning eng kuchli ta'sirga ega ekanligidan dalolat beradi.

Muhokama. Olingan natijalar taklif etilgan pedagogik mexanizmlar majmuasi bo'lajak pedagoglarda ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirishda samarali ekanligini tasdiqlaydi. Tajriba guruhidagi ijobiy dinamika, ayniqsa, motivatsion-rag'batlantiruvchi va tashkiliy-kommunikativ mexanizmlarning birgalikdagi ta'siri bilan izohlanadi: talabaning real ijtimoiy amaliyotga jalb etilishi nazariy bilimni shaxsiy tajriba va qadriyatga aylantiradi.

Tadqiqot natijalari kompetensiyaviy yondashuv mualliflari (I.A. Zimnyaya, A.V. Xutorskoy) ilgari surgan g'oyalar bilan uyg'unlashadi, ya'ni kompetensiya faqat faoliyat jarayonida, real vaziyatlarda namoyon bo'ladi va rivojlanadi. Shu bilan birga, mazkur tadqiqotning yangiligi shundaki, ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirish dasturlashtirilgan ayrim usullar yig'indisi sifatida emas, balki o'zaro bog'liq to'rt mexanizmning yaxlit tizimi sifatida taqdim etildi. Refleksiv-baholash mexanizmining tizimga kiritilishi kompetensiya rivojini ongli va boshqariladigan jarayonga aylantirgani amaliy ahamiyatga ega.

Tadqiqotning cheklovlari sifatida tanlanma hajmining nisbatan kichikligi va eksperimentning bitta muassasa doirasida o'tkazilganligini ko'rsatish mumkin. Shu sababli kelgusi tadqiqotlarda mexanizmlar samaradorligini turli mintaqa va yo'nalishlardagi keng tanlanmada tekshirish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari "Ijtimoiy pedagogika" fanining ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirishdagi salohiyati yetarli darajada amalga oshirilmayotganligini ko'rsatdi. An'anaviy o'qitishda fan ko'proq nazariy mazmunga yo'naltirilgan bo'lib, talabaning ijtimoiy harakat tajribasini hosil qilishga kam o'rin ajratiladi. Taklif etilgan mexanizmlar mazkur fanni amaliy-faoliyatli yo'nalishda qayta tashkil etish, uni volontyorlik va ijtimoiy loyiha faoliyati bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi. Bu esa

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

pedagogik ta'limning amaliy yo'naltirilganligini kuchaytiruvchi muhim shart sifatida baholanadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalariga ko'ra quyidagi xulosalarga kelindi. Birinchidan, bo'lajak pedagogning ijtimoiy faollik kompetensiyasi motivatsion-qadriyatli, kognitiv, faoliyatli va refleksiv komponentlarning yaxlitligi sifatida belgilanadi. Ikkinchidan, uni rivojlantirishning samarali pedagogik mexanizmlari sifatida motivatsion-rag'batlantiruvchi, mazmuniy-prosessual, tashkiliy-kommunikativ va refleksiv-baholash mexanizmlari asoslandi. Uchinchidan, tajriba-sinov ishlari mazkur mexanizmlar majmuasi talabalarda kompetensiyaning yuqori darajasini sezilarli oshirishini empirik tasdiqladi.

Tadqiqot natijalaridan oliy ta'lim muassasalarida pedagogik kadrlar tayyorlash jarayonini takomillashtirishda, "Ijtimoiy pedagogika" va unga yondosh fanlarni o'qitish metodikasini yangilashda hamda talabalarning ijtimoiy amaliyotini tashkil etishda foydalanish mumkin. Amaliy nuqtai nazardan quyidagilar tavsiya etiladi: ta'lim mazmuniga ijtimoiy yo'naltirilgan loyiha va keys-topshiriqlarni izchil kiritish; talabalarni volontyorlik va talaba o'zini o'zi boshqarish faoliyatiga muntazam jalb etish; har bir talabaning ijtimoiy faolligini portfolio asosida kuzatib borish va refleksiv baholashni o'quv jarayonining ajralmas qismiga aylantirish.

Umuman olganda, ijtimoiy faollik kompetensiyasini rivojlantirishni alohida usullar yig'indisi emas, balki o'zaro bog'liq pedagogik mexanizmlarning yaxlit tizimi sifatida tashkil etish bo'lajak pedagoglarni jamiyat hayotida faol, tashabbuskor va mas'uliyatli ishtirok etishga tayyorlashning samarali yo'li hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. – Toshkent, 2022.
2. Chomsky N. Aspects of the Theory of Syntax. – Cambridge: MIT Press, 1965. – 261 p.
3. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34-42.
4. Хуторской А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал "Эйдос". – 2002. – № 23.
5. Mardonov Sh., Begimqulov U. Pedagogik kompetentlik asoslari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
6. Mavlonova R.A., Vohidova N.X. Ijtimoiy pedagogika. – Toshkent: Tafakkur bo'stoni, 2018.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

BO'LAJAK O'QITUVCHILARDA DIAGNOSTIK-KORREKSION FAOLIYAT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHARTLARI.

Teshaboyev Akramjon Yuldashevich, Andijon Davlat Chet Tillari Instituti, Roman-german, slavyan tillari fakulteti, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent.

Annotatsiya:

KIRISH. maqolada bo'lajak o'qituvchilarda diagnostik-korreksion faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik shartlari ilmiy-nazariy va eksperimental jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqotda diagnostika va korreksiya jarayonlarining uzviy birligi, ularni shakllantirishning bosqichli mexanizmi hamda samaradorlikni ta'minlovchi pedagogik shart-sharoitlar asoslab beriladi. Olib borilgan eksperimental ishlar natijalari aniqlangan pedagogik shartlar majmuasining samaradorligini tasdiqlaydi: tajriba guruhida yuqori darajadagi ko'rsatkichlar 21,8% dan 54,6% ga ko'tarildi, past darajadagilar esa 43,5% dan 14,2% gacha kamaydi. Maqola oliy pedagogik ta'lim tizimida bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy-diagnostik tayyorgarligini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-uslubiy tavsiyalar bilan yakunlanadi.

MAQSAD: mazkur tadqiqotning maqsadi-bo'lajak o'qituvchilarda diagnostik-korreksion faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik shartlarini aniqlash, asoslash va eksperimental yo'l bilan tekshirishdan iborat [10].

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqot bazasi va ishtirokchilar. Tadqiqot oliy pedagogik ta'lim muassasalari bazasida bir necha o'quv yili davomida bosqichma-bosqich olib borildi. Tadqiqot bazasi sifatida pedagogik yo'nalishda kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari tanlandi, bu esa olingan natijalarning amaliy ahamiyati va keng ko'lamda qo'llanilishi imkoniyatini ta'minladi. Eksperimentda jami 294 nafar talaba ishtirok etdi, ular tajriba guruhi (147 nafar) va nazorat guruhi (147 nafar) ga taqsimlandi. Ishtirokchilar tarkibi yo'nalish, o'quv kursi va dastlabki o'zlashtirish ko'rsatkichlari bo'yicha bir-biriga yaqin bo'lgan talabalardan shakllantirildi, bu esa eksperiment natijalarining tashqi omillar ta'siridan xoli bo'lishiga xizmat qildi.

MUHOKAMA VA NATIJA: tadqiqot natijalari diagnostik-korreksion faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishda aniqlangan pedagogik shartlar majmuasi ayrim shartlarni alohida qo'llashga nisbatan ancha samarali ekanligini ko'rsatdi [2]. Bu xulosa pedagogik shartlarning o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi tabiati haqidagi nazariy qarashlarni amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Tadqiqot natijalari diagnostik-korreksion faoliyat ko'nikmalarini muvaffaqiyatli shakllantirish uchun bir-biri bilan uzviy bog'liq pedagogik shartlar majmuasi zarurligini ko'rsatdi. Birinchi shart-diagnostika va korreksiyani yagona, uzluksiz jarayon sifatida tashkil etish va o'quv mazmunida ularning bog'liqligini izchil aks ettirish.

XULOSA: olib borilgan tadqiqot bo'lajak o'qituvchilarda diagnostik-korreksion faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishning pedagogik shartlarini nazariy hamda eksperimental jihatdan asoslab berdi.

Kalit so'zlar: diagnostik-korreksion faoliyat, pedagogik shart, ko'nikma, bo'lajak o'qituvchi, pedagogik diagnostika, korreksiya, refleksiya, oliy ta'lim.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ДИАГНОСТИЧЕСКО-КОРРЕКТИРУЮЩЕЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ.

Тешабоев Акрамжон Юлдашевич, Андижанский государственный институт иностранных языков, Факультет романо-германских, славянских языков кандидат педагогических наук, доцент.

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ. в статье с научно-теоретической и экспериментальной точки зрения анализируются педагогические условия формирования умений диагностически-коррекционной деятельности у будущих учителей. В исследовании обосновано органическое единство диагностического и коррекционного процессов, поэтапный механизм их формирования и педагогические условия, обеспечивающие эффективность. Результаты проведенной экспериментальной работы подтверждают эффективность указанного комплекса педагогических условий: в экспериментальной группе показатели высокого уровня увеличились с 21,8% до 54,6%, а показатели низкого уровня снизились с 43,5% до 14,2%. Завершается статья научно-методическими рекомендациями, направленными на совершенствование профессиональной диагностической подготовки будущих учителей системы высшего педагогического образования.

ЦЕЛЬ: целью данного исследования является определение, обоснование и экспериментальная проверка педагогических условий формирования навыков диагностически-коррекционной деятельности у будущих учителей [10].

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: структура и участники исследования. Исследование проводилось поэтапно в течение нескольких учебных лет на базе высших педагогических учебных заведений. В качестве исследовательской базы были выбраны высшие учебные заведения, готовящие кадры педагогического направления, что обеспечило практическую значимость и широкое применение полученных результатов. Всего в эксперименте приняли участие 294 студента, они были разделены на экспериментальную группу (147) и контрольную группу (147). Состав участников формировался из студентов, близких друг другу по специальности, учебному курсу и показателям начального обучения, что служило обеспечению свободы результатов эксперимента от влияния внешних факторов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что выявленный комплекс педагогических условий в формировании навыков диагностически-коррекционной деятельности более эффективен, чем индивидуальное использование тех или иных условий [2]. Этот вывод практически подтверждает теоретические представления о взаимозависимости и взаимодополняемости педагогических условий. Результаты исследования показали необходимость комплекса взаимосвязанных педагогических условий для успешного формирования навыков диагностически-коррекционной деятельности.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Первое условие – организовать диагностику и коррекцию как единый непрерывный процесс и последовательно отразить их связь в содержании образования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: проведенное исследование теоретически и экспериментально обосновало педагогические условия формирования умений диагностически-коррекционной деятельности у будущих учителей.

Ключевые слова: диагностически-коррекционная деятельность, педагогическое состояние, мастерство, будущий учитель, педагогический диагноз, коррекция, рефлексия, высшее образование.

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FORMING DIAGNOSTIC-CORRECTIONAL SKILLS IN FUTURE TEACHERS.

Teshaboev Akramjon Yuldashevich, Andijan State Institute of Foreign Languages**,** Faculty of Romance-Germanic, Slavic Languages**,** Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor.

Annotation:

INTRODUCTION. the article analyzes the pedagogical conditions for the formation of diagnostic-correctional skills in future teachers from a scientific, theoretical and experimental perspective. The study substantiates the integral unity of diagnostic and correctional processes, the step-by-step mechanism of their formation, and the pedagogical conditions that ensure their effectiveness. The results of the experimental work confirm the effectiveness of the identified set of pedagogical conditions: in the experimental group, high-level indicators increased from 21.8% to 54.6%, and low-level indicators decreased from 43.5% to 14.2%. The article concludes with scientific and methodological recommendations aimed at improving the professional diagnostic training of future teachers in the system of higher pedagogical education.

AIM: the purpose of this study is to identify, substantiate and experimentally verify the pedagogical conditions for the formation of diagnostic and correctional skills in future teachers [10].

MATERIAL AND METHODS: research base and participants. The study was conducted in stages over several academic years on the basis of higher pedagogical educational institutions. Higher educational institutions that train personnel in the pedagogical direction were selected as the research base, which ensured the practical significance and wide application of the results obtained. A total of 294 students participated in the experiment, who were divided into an experimental group (147 people) and a control group (147 people). The composition of the participants was formed from students who were close to each other in terms of direction, course of study and initial mastery indicators, which served to ensure that the results of the experiment were free from the influence of external factors.

DISCUSSION AND CONCLUSION: the results of the study showed that the set of pedagogical conditions identified in the formation of diagnostic and correctional activity skills is much more effective than the separate application of individual conditions [2].

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

This conclusion practically confirms the theoretical views on the interrelated and complementary nature of pedagogical conditions. The results of the study showed the need for a set of interconnected pedagogical conditions for the successful formation of diagnostic and correctional activity skills. The first condition is the organization of diagnostics and correction as a single, continuous process and a consistent reflection of their interdependence in the educational content.

CONCLUSION: the study has theoretically and experimentally substantiated the pedagogical conditions for the formation of diagnostic and correctional activity skills in future teachers.

Keywords: diagnostic and correctional activities, pedagogical condition, skills, future teacher, pedagogical diagnostics, correction, reflection, higher education.

Zamonaviy oliy pedagogik ta'lim oldida o'qituvchini nafaqat bilim uzatuvchi, balki o'quv jarayonidagi muammolarni o'z vaqtida aniqlay oladigan va ularni bartaraf etish bo'yicha asoslangan qarorlar qabul qila biladigan mutaxassis sifatida tayyorlash vazifasi turibdi. Ta'lim paradigmasining bilim uzatishga yo'naltirilgan modeldan o'quvchi shaxsini rivojlantirishga yo'naltirilgan modelga o'tishi o'qituvchidan o'quvchining individual rivojlanish darajasini tashxislash va aniqlangan kamchiliklarni tuzatish bo'yicha amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishni talab etmoqda [1]. Bunday sharoitda o'qituvchining diagnostik-korreksion faoliyati uning kasbiy mahoratining markaziy tarkibiy qismlaridan biriga aylanmoqda, zero ta'lim natijalarining sifati ko'p jihatdan o'qituvchining muammoni to'g'ri aniqlash va uni o'z vaqtida tuzatish qobiliyatiga bog'liq [10].

Diagnostik-korreksion faoliyat deganda o'qituvchining o'quv jarayonidagi holatlarni ilmiy asoslangan usullar yordamida o'rganish, talabaning bilim va rivojlanishidagi kamchiliklarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishga qaratilgan pedagogik chora-tadbirlarni loyihalash va amalga oshirish faoliyati tushuniladi. Ushbu faoliyat ikki uzviy bog'liq jarayonni-tashxis va korreksiyani -yagona, uzluksiz tizimga birlashtiradi: diagnostika korreksiya uchun asos yaratadi, korreksiya esa diagnostika natijalariga tayanadi [4]. Aynan shu bog'liqlik bo'lajak o'qituvchilarda mazkur faoliyat ko'nikmalarini ularni alohida-alohida emas, balki yaxlit birlikda shakllantirishni taqozo etadi. Pedagogik diagnostika ta'lim jarayonini boshqarishning ilmiy asosi bo'lib, u o'qitish natijalarini ob'ektiv baholash va ta'lim traektoriyasini individuallashtirish imkonini beradi [3]. Korreksiya esa diagnostika orqali aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilgan amaliy bosqich sifatida ushbu jarayonni mantiqiy yakuniga yetkazadi [6]. Tarixiy jihatdan diagnostik va korreksion yondashuvlarning nazariy asoslari B. Blum boshchiligidagi olimlarning formativ va yakuniy baholash konsepsiyasida hamda L. S. Vigotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" haqidagi ta'limotida shakllangan, unga ko'ra pedagogik ta'sir aynan tashxis orqali aniqlangan rivojlanish chegarasiga yo'naltirilishi lozim [4; 7]. Bu yondashuvlar korreksiyani tashxisning tabiiy davomi sifatida talqin qilish imkonini berdi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bo'lajak o'qituvchilarda diagnostik ko'nikmalarni shakllantirish masalasi ko'pgina tadqiqotchilar diqqatini jalb etgan bo'lsa-da [5], diagnostika va korreksiyani yagona faoliyat sifatida shakllantirishni ta'minlaydigan pedagogik shartlar yetarlicha asoslanmagan [6]. Mavjud yondashuvlarda ko'pincha tashxis ko'nikmalariga e'tibor qaratilib, korreksion faoliyat va uning diagnostika bilan bog'liqligi e'tibordan chetda qoladi [7]. Bu esa diagnostik-korreksion faoliyat ko'nikmalarini muvaffaqiyatli shakllantirish uchun zarur pedagogik shartlarni aniqlash va tizimlashtirish muammosini keltirib chiqaradi. Xalqaro tajribada diagnostik-korreksion faoliyatni rivojlantirishda Response to Intervention (RTI), Lesson Study, mikroo'qitish hamda simulyatsion texnologiyalar keng qo'llaniladi [8]. Bu usullarning har biri o'ziga xos afzalliklarga ega bo'lsa-da, ularning samaradorligi muayyan pedagogik shart-sharoitlar yaratilgandagina ta'minlanadi. Ushbu shartlarni aniqlash va milliy ta'lim sharoitiga moslashtirish masalasi alohida ilmiy izlanishni talab etadi [9].

Yuqorida bayon etilgan tahlil quyidagi tadqiqot muammosini shakllantirishga imkon berdi: bo'lajak o'qituvchilarda diagnostik-korreksion faoliyat ko'nikmalarini yaxlit va izchil shakllantirishni ta'minlaydigan pedagogik shartlar majmuasi yetarlicha asoslanmagan.

Guruhlar dastlabki tayyorgarlik darajasi bo'yicha bir xil (gomogen) bo'lishini ta'minlash maqsadida ishtirokchilar tasodifiy tanlash usuli asosida ajratildi. Eksperimentdan oldin har ikkala guruhda diagnostik-korreksion ko'nikmalarning boshlang'ich darajasi yagona diagnostik vositalar majmuasi yordamida o'lchandi. Olingan dastlabki ma'lumotlarni statistik tahlil qilish natijasida tajriba va nazorat guruhlari o'rtasida ko'nikmalarning shakllanganlik darajasi bo'yicha statistik jihatdan ahamiyatli farq yo'qligi tasdiqlandi. Bu holat ikkala guruhning eksperiment boshida teng sharoitda ekanligini ko'rsatdi va shakllantiruvchi bosqich yakunida kuzatilgan o'zgarishlarni aynan aniqlangan pedagogik shartlar ta'siri bilan bog'lash uchun mustahkam asos yaratdi [1]. **Nazariy usullar.** Nazariy usullar sirasiga ilmiy-pedagogik va psixologik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish va tizimlashtirish, tizimli-strukturaviy yondashuv hamda modellashtirish kiritildi [3]. Bu usullar diagnostik-korreksion faoliyatning mohiyatini ochib berish, uni shakllantirish uchun zarur pedagogik shartlarni aniqlash va tizimlashtirishga xizmat qildi. Adabiyotlarni tahlil qilish va umumlashtirish usuli yordamida "diagnostik-korreksion faoliyat" tushunchasining mazmun-mohiyati aniqlandi, uning ilmiy-nazariy asoslari hamda muammoning o'rganilganlik darajasi belgilandi [3]. Qiyosiy tahlil usuli diagnostik-korreksion faoliyatni rivojlantirishga oid xorijiy va mahalliy yondashuvlarni o'zaro solishtirish, ularning afzalliklari va cheklovlarini ochib berish hamda milliy ta'lim sharoitiga moslashtirish imkoniyatlarini asoslash uchun qo'llanildi [5]. Tizimli-strukturaviy yondashuv pedagogik shartlarni o'zaro bog'liq, yaxlit majmua sifatida ko'rib chiqish imkonini berdi.

Empirik usullar. Empirik usullar tarkibiga pedagogik kuzatish, so'rovnoma, anketa, test topshiriqlari, suhbat, mahsulotlar (talabalar tomonidan tuzilgan diagnostik kartalar, korreksion rejalar va tahliliy hisobotlar) tahlili hamda pedagogik eksperiment kiritildi [4]. Pedagogik eksperiment tadqiqotning asosiy empirik usuli bo'lib xizmat qildi va u uch bosqichda amalga oshirildi:

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

– aniqlovchi bosqich-har ikkala guruhda diagnostik-korreksion ko'nikmalarning boshlang'ich darajasini o'lchash va dastlabki holatni qayd etish;

– shakllantiruvchi bosqich-tajriba guruhida aniqlangan pedagogik shartlarni amaliyotga joriy etish (mikroo'qitish, simulyatsion topshiriqlar, RTI va Lesson Study elementlari hamda refleksiv tahlil orqali), nazorat guruhida esa an'anaviy tayyorgarlikni davom ettirish;

– yakunlovchi bosqich-har ikkala guruhda ko'nikmalarning yakuniy darajasini o'lchash va natijalarni qiyosiy tahlil qilish.

Baholash mezonlari va darajalari. Diagnostik-korreksion faoliyat ko'nikmalarining shakllanish darajasi uchta o'zaro bog'liq mezon asosida baholandi. *Motivatsion mezon* talabaning diagnostik-korreksion faoliyatga qiziqishi, unga bo'lgan ehtiyoji va kasbiy faoliyatda uning ahamiyatini anglashini aks ettirdi. *Kognitiv mezon* diagnostika va korreksiya nazariyasi, ularning prinsiplari, usullari va vositalari bo'yicha bilimlar tizimini qamrab oldi. *Faoliyatli mezon* diagnostik vositalarni amalda tanlash va qo'llash, olingan natijalar asosida korreksion qarorlar qabul qilish va ularni amalga oshirish ko'nikmalarini o'z ichiga oldi. Har bir mezon uch darajada -yuqori, o'rta va past darajalarda ifodalandi. *Yuqori daraja* faoliyatga barqaror qiziqish, chuqur va tizimli nazariy bilim hamda diagnostik-korreksion vositalarni mustaqil, ijodiy qo'llash qobiliyati bilan tavsiflanadi. *O'rta daraja* vaziyatga bog'liq qiziqish, asosiy bilimlarga ega bo'lish, biroq vositalarni qo'llashda muayyan qiyinchilik sezilishi bilan ajralib turadi. *Past daraja* faoliyatga qiziqishning sustligi, bilimlarning yuzaki bo'lishi hamda vositalarni amalda qo'llashda jiddiy qiyinchiliklar mavjudligi bilan izohlanadi.

Statistik tahlil. Olingan natijalarni qayta ishlashda matematik-statistik usullardan foydalanildi [6]. Markaziy tendensiya ko'rsatkichlari (o'rtacha arifmetik qiymat) va taqsimot foizlari hisoblandi. Tajriba va nazorat guruhlari o'rtasidagi farqlarning statistik ishonchliligini aniqlashda Pirsonning xi-kvadrat (χ^2) mezoni qo'llanildi. Ishonchlilik darajasi $p<0,05$ qiymatda belgilandi, ya'ni empirik xi-kvadrat qiymati kritik qiymatdan yuqori bo'lganida farqlar statistik jihatdan ahamiyatli deb hisoblandi. Bu yondashuv aniqlangan pedagogik shartlarning samaradorligini ob'ektiv va miqdoriy jihatdan baholash imkonini berdi [9].

Ushbu shart bo'lajak o'qituvchida tashxis va korreksiyani ikki alohida amal sifatida emas, balki bir-birini taqozo etuvchi yaxlit faoliyat sifatida idrok etish ko'nikmasini shakllantiradi: aniqlangan har bir kamchilik o'z navbatida muayyan korreksion harakatni belgilaydi, korreksiya samarasi esa takroriy tashxis orqali nazorat qilinadi. Ikkinchi shart-bo'lajak o'qituvchilarni amaliyotga yaqin sharoitda (mikroo'qitish va simulyatsion topshiriqlar orqali) faol faoliyatga jalb etish. Bu shart nazariy bilimni real pedagogik vaziyatlarda sinab ko'rish va xavfsiz muhitda xato qilish hamda uni tuzatish imkonini beradi, natijada bilim barqaror amaliy ko'nikmaga aylanadi. Uchinchi shart-refleksiv tahlilni faoliyatning ajralmas qismi sifatida tashkil etish, bunda talaba o'z diagnostik xulosalari va korreksion qarorlarini tanqidiy baholaydi. Refleksiya talabaga o'z faoliyatidagi kuchli va zaif tomonlarni anglash, qabul qilingan qarorlar mantiqini qayta ko'rib chiqish va keyingi faoliyatni asoslangan tarzda takomillashtirish imkonini beradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

To'rtinchi shart-bosqichma-bosqich murakkablashib boruvchi topshiriqlar tizimi orqali ko'nikmalarni izchil rivojlantirish [2; 5]. Bunday tizim ko'nikmalarni soddadan murakkabga, tanish vaziyatlardan nostandart vaziyatlarga qarab izchil shakllantirishni ta'minlaydi va talabaning mustaqillik darajasini bosqichma-bosqich oshirib boradi. Mazkur shartlar yagona tizim sifatida ishlaganida diagnostik-korreksion ko'nikmalar to'liq shakllanadi; aksincha, biron-bir shartning yetishmasligi umumiy natijaning sezilarli pasayishiga olib keladi, bu esa ularning o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi tabiatini yana bir bor tasdiqlaydi.

Aniqlovchi bosqichda har ikkala guruhda ko'nikmalarning shakllanish darajasi deyarli bir xil bo'lib, sezilarli farq kuzatilmadi. Shakllantiruvchi eksperiment yakunida esa guruhlar o'rtasida ahamiyatli farqlar yuzaga keldi. Olingan natijalar 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Diagnostik-korreksion faoliyat ko'nikmalarining shakllanish darajasi (%)

Daraja	Tajriba guruhi (boshlang'ich)	Tajriba guruhi (yakuniy)	Nazorat guruhi (boshlang'ich)	Nazorat guruhi (yakuniy)
Yuqori	21,8	54,6	22,4	29,9
O'rta	34,7	31,2	34,1	36,1
Past	43,5	14,2	43,5	34,0

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, tajriba guruhida yuqori darajadagi ko'rsatkich 21,8% dan 54,6% ga, ya'ni 32,8% ga oshdi, past daraja esa 43,5% dan 14,2% gacha kamaydi [8]. Nazorat guruhida o'zgarishlar ancha kam - yuqori daraja faqat 7,5% ga oshdi.

Statistik tahlil natijasida hisoblangan empirik xi-kvadrat qiymati (χ^2emp) kritik qiymatdan (χ^2krit) yuqori bo'lib chiqdi, bu guruhlar o'rtasidagi farqning tasodifiy emas, balki aniqlangan pedagogik shartlarning qo'llanilishi natijasi ekanligini ishonchli darajada tasdiqladi [10].

Eksperiment davomida kuzatilgan natijalar shuni ko'rsatadiki, aniqlangan shartlarning samaradorligi ularning yagona, izchil tizimda birgalikda amal qilishidan kelib chiqadi: diagnostika va korreksiyaning uzviy bog'liqligini ta'minlovchi shart amaliyotga yaqin faoliyat shartisiz, refleksiv tahlil esa topshiriqlarning bosqichma-bosqich murakkablashuvisiz to'liq samara bermaydi. Boshqacha aytganda, har bir shart qolgan shartlar uchun zaruriy zamin yaratadi va ularning birgalikdagi ta'siri alohida olingan har bir shartning ta'siri yig'indisidan yuqori bo'ladi. Bu holat pedagogik shartlarni izolyatsiyalangan omillar emas, balki yagona pedagogik tizimning o'zaro ta'sirlashuvchi tarkibiy qismlari sifatida talqin qilish zarurligini ko'rsatadi.

Eksperiment jarayonida ayniqsa refleksiv tahlil shartining ahamiyati yaqqol namoyon bo'ldi: talabalar o'z diagnostik xulosalari va korreksion qarorlarini tanqidiy baholay boshlaganlarida, ularning keyingi faoliyatdagi xatolari sezilarli kamaydi va qaror qabul qilish asoslanganligi ortdi. Bu kuzatuv refleksiyani diagnostik-korreksion faoliyatning shunchaki yakuniy bosqichi emas, balki uni harakatlantiruvchi va sifat jihatdan boyituvchi ichki mexanizmi sifatida qarash lozimligini tasdiqlaydi [7]. Shuningdek,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

amaliyotga yaqin sharoitda (mikroo'qitish va simulyatsion topshiriqlar orqali) tashkil etilgan faoliyat talabalarda nazariy bilimni amaliy ko'nikmaga aylantirish jarayonini tezlashtirdi, bu esa nazariya va amaliyot o'rtasidagi an'anaviy uzilishni bartaraf etishga xizmat qildi [8].

Olingan natijalarni mavjud ilmiy yondashuvlar bilan qiyoslash shuni ko'rsatadiki, diagnostika va korreksiyani uzluksiz jarayon sifatida tashkil etish hamda refleksiyani uning harakatlantiruvchi mexanizmi sifatida joriy etish ko'nikmalarning yaxlit shakllanishini ta'minlaydi [5]. Tajriba guruhidagi 32,8% lik ijobiy o'sish bu yondashuvning amaliy ahamiyatini dalillaydi. Bu esa bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy faoliyatga tayyorgarlik sifatini oshiradi [6]. Shu bilan birga, aniqlangan shartlarni amaliyotga joriy etishda uslubiy ta'minot, o'qituvchilarning tayyorgarligi va ta'lim muhitini hisobga olish zarurligi aniqlandi [7].

Olingan natijalar xalqaro pedagogik tadqiqotlarda ilgari surilgan yondashuvlar bilan ham mazmunan uyg'unlashadi. Xususan, Response to Intervention (RTI) modelining asosiy g'oyasi-talabaning ehtiyojini bosqichma-bosqich aniqlash va unga mos ravishda pedagogik ta'sirni kuchaytirib boorish-ushbu tadqiqotda aniqlangan diagnostika va korreksiyaning uzviy bog'liqligi sharti bilan to'g'ridan to'g'ri mos keladi [8]. Shu bilan birga, mazkur tadqiqot RTI yondashuvini milliy ta'lim sharoitiga moslashtirib, uni o'qituvchini tayyorlash bosqichiga, ya'ni talabalik davriga ko'chirishi bilan undan farqlanadi va ajralib turadi. Xuddi shunday, Lesson Study va mikroo'qitish texnologiyalarining amaliyotga yaqin faoliyatni tashkil etishdagi roli olingan natijalarda yana bir bor tasdiqlandi, biroq ushbu texnologiyalar tadqiqotda alohida vositalar emas, balki yagona pedagogik tizimning o'zaro bog'liq tarkibiy qismlari sifatida qo'llanildi. Bu esa xorijiy yondashuvlarni mexanik o'zlashtirish emas, balki ularni milliy kontekstga ijodiy moslashtirish va integratsiyalash zarurligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalarining nazariy ahamiyati shundaki, ular diagnostik-korreksion faoliyat ko'nikmalarini shakllantirishni alohida metodlar yig'indisi emas, balki o'zaro bog'liq pedagogik shartlarning yaxlit tizimi sifatida talqin qilish lozimligini asoslaydi. Bu yondashuv L. S. Vigotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" ta'limoti bilan ham izchil bog'lanadi: tashxis orqali talabaning haqiqiy rivojlanish darajasi aniqlanadi, korreksiya esa uni potensial rivojlanish darajasiga olib chiquvchi pedagogik vosita sifatida amal qiladi [7]. Refleksiv tahlilning ushbu jarayondagi markaziy o'rni esa zamonaviy kasbiy ta'lim konsepsiyalarida o'qituvchining o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatiga berilayotgan e'tibor bilan mutanosibdir [10].

Shu bilan birga, tadqiqot ayrim cheklovlarga ega ekanligini ham e'tirof etish lozim. Eksperiment muayyan oliy ta'lim muassasalari bazasida o'tkazilgani sababli, olingan natijalarni boshqa ta'lim sharoitlariga ko'chirishda dastlabki tayyorgarlik darajasi, professor-o'qituvchilar tarkibi va moddiy-texnik ta'minot kabi omillarni hisobga olish maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, diagnostik-korreksion ko'nikmalarning uzoq muddatli barqarorligini baholash uchun bitiruvchilarning real kasbiy faoliyatidagi natijalarini kuzatuvchi longitudinal tadqiqotlar talab etiladi. Mazkur cheklovlar olingan

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

xulosalarning ahamiyatini kamaytirmaydi, balki ularni keyingi ilmiy izlanishlarda chuqurlashtirish va kengaytirish imkoniyatlarini ochib beradi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi: Birinchidan, diagnostik-korreksion faoliyat tashxis va korreksiyaning uzviy birligi sifatida namoyon bo'ladi, shu sababli uning ko'nikmalarini shakllantirish ushbu ikki jarayonni alohida emas, balki yaxlit va o'zaro bog'liq holda rivojlantirishni taqozo etadi [3]. Ikkinchidan, mazkur ko'nikmalarni muvaffaqiyatli shakllantirish diagnostika va korreksiyani uzluksiz jarayon sifatida tashkil etish, talabalarni amaliyotga yaqin faol faoliyatga jalb etish, refleksiv tahlilni joriy etish va topshiriqlarni bosqichma-bosqich murakkablashtirish kabi o'zaro bog'liq pedagogik shartlar majmuasini taqozo etadi [5]. Uchinchidan, eksperimental ishlar natijalari aniqlangan pedagogik shartlarning samaradorligini ishonchli tarzda tasdiqladi: tajriba guruhida ko'nikmalarning yuqori darajadagi ko'rsatkichi 32,8% ga oshdi, past darajadagi ko'rsatkich esa sezilarli kamaydi, nazorat guruhida esa o'zgarishlar ahamiyatsiz bo'ldi. Statistik tahlil bu farqlarning tasodifiy emasligini tasdiqladi [10].

Tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, aniqlangan pedagogik shartlar va ularning metodik ta'minoti o'qituvchilar tayyorlash jarayoniga bevosita joriy etilishi, o'quv dasturlari va metodik majmualarni takomillashtirishda foydalanilishi mumkin. Shu bilan birga, diagnostik-korreksion faoliyat ko'nikmalarini raqamli texnologiyalar va sun'iy intellekt vositalari yordamida rivojlantirish, shuningdek mazkur shartlarni inklyuziv ta'lim sharoitiga moslashtirish kelgusi ilmiy izlanishlarning istiqbolli yo'nalishlari bo'lib qolmoqda.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ingenkamp, K. (2011). Pädagogische Diagnostik. Weinheim: Beltz Verlag.
2. Inoyatov, U. I. (2014). Pedagogicheskaya diagnostika v sostave sredstv upravleniya kachestvom obrazovaniya. Obrazovanie cherez vsyu jizn: nepreryvnoe obrazovanie v interesax ustoychivogo razvitiya, (2), 48–52.
3. Avanesov, V. S. (2002). Osnovy nauchnoy organizatsii pedagogicheskogo kontrolya v vysshey shkole. Pedagogicheskaya diagnostika, (1), 41–43.
4. Bloom, B. S., Hastings, J. T., & Madaus, G. F. (1971). Handbook on formative and summative evaluation of student learning. New York: McGraw-Hill.
5. Leighton, J. P., & Gierl, M. J. (2007). Cognitive diagnostic assessment for education: Theory and applications. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
6. Rasulov, I., et al. (2015). The importance of pedagogical diagnosis for quality acquisition of knowledge. Advanced Science Journal, 2015(3), 26. https://doi.org/10.15550/asj.2015.03.026
7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in society: The development of higher psychological processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
8. Heitzmann, N., et al. (2022). Learning to diagnose with simulations: Examples from teacher education and medical education. Cham: Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-89147-3

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

9. Anderson, L. W., & Krathwohl, D. R. (Eds.). (2001). A taxonomy for learning, teaching, and assessing: A revision of Bloom's taxonomy of educational objectives. New York: Longman.
10. Fuchs, D., & Fuchs, L. S. (2006). Introduction to Response to Intervention: What, why, and how valid is it? Reading Research Quarterly, 41(1), 93–99. https://doi.org/10.1598/RRQ.41.1.4

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

OLIY TA'LIMDA KVEST TEXNOLOGIYASI YORDAMIDA O'QITISHNING NAZARIY ASOSLARI.

O'rinboyeva Kumushoy Sultonbek qizi, ADPI v.b. dotsenti.

ANNOTATSIYA:

KIRISH: ushbu maqolada oliy ta'limda kvest texnologiyasi yordamida o'qitishning nazariy asoslari yoritilgan. Kvest texnologiyasining mazmuni, didaktik imkoniyatlari hamda talabalarning mustaqil fikrlashi, muammoli vaziyatlarni hal etishi va hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishdagi ahamiyati tahlil qilingan.

MAQSAD: kvest texnologiyasi ta'lim jarayonini qiziqarli va interaktiv shaklda tashkil etishga imkon berib, talabalarning mustaqil izlanishi, mantiqiy fikrlashi hamda muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Mazkur texnologiyada o'quv topshiriqlari ma'lum bir ssenariy asosida bosqichma-bosqich bajariladi va talaba bilimni tayyor holda qabul qilmay, uni izlash, tahlil qilish va amaliyotda qo'llash orqali egallaydi. Bu esa o'quv jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, talabalarning motivatsiyasini ham kuchaytiradi.

MATERIAL VA METODLAR: mazkur tadqiqotda oliy ta'lim muassasalarida kvest texnologiyasidan foydalanishning pedagogik imkoniyatlari, uning ta'lim samaradorligiga ta'siri hamda talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi o'rni o'rganildi. Tadqiqotning metodologik asosini shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, konstruktivizm nazariyasi hamda faoliyatga asoslangan o'qitish tamoyillari tashkil etdi. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik metodlar majmuasidan foydalanildi. Nazariy metodlar sifatida mavzuga oid mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, monografiyalar, dissertatsiyalar, ilmiy maqolalar hamda me'yoriy-huquqiy hujjatlar tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJA: kvest texnologiyasi ta'lim jarayonida talabalarning faol ishtirokini ta'minlaydigan, muammoli vaziyatlarni hal qilish va mustaqil bilim olishga yo'naltirilgan innovatsion pedagogik yondashuv hisoblanadi. Uning nazariy asoslari konstruktivizm, faoliyatga yo'naltirilgan ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv hamda hamkorlikda o'qitish tamoyillariga tayanadi. Ushbu texnologiyada talaba tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki izlanish, tahlil va muammolarni yechish orqali bilimlarni mustaqil ravishda shakllantiruvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi.

XULOSA: kvest texnologiyasi oliy ta'lim jarayonini yanada qiziqarli, mazmunli va samarali tashkil etish imkonini beradi. Ushbu texnologiya talabalarning faqat bilim olishini emas, balki mustaqil fikrlashi, muammolarni hal qila olishi va jamoada ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: kvest texnologiyasi, oliy ta'lim, ta'lim jarayoni, innovatsion pedagogika, mustaqil ta'lim, muammoli ta'lim, tanqidiy fikrlash, hamkorlikda o'qitish, didaktik imkoniyatlar, kompetensiyaviy yondashuv.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОБУЧЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ТЕХНОЛОГИИ QUEST В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ.

Урунбойева Кумушой Султанбек Кизи, Исполняющая обязанности доцента АГПИ.

АННОТАЦИЯ:

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются теоретические основы обучения с использованием технологии Quest в высшем образовании. Анализируются содержание, дидактические возможности технологии Quest и ее значение в развитии у студентов навыков самостоятельного мышления, решения проблем и сотрудничества.

ЦЕЛЬ: технология Quest позволяет организовать образовательный процесс интересным и интерактивным способом, развивает у студентов навыки самостоятельного поиска, логического мышления и решения проблем. В этой технологии образовательные задачи выполняются поэтапно на основе определенного сценария, и студент приобретает знания не путем принятия готовых решений, а путем поиска, анализа и применения их на практике. Это, наряду с повышением эффективности образовательного процесса, также повышает мотивацию студентов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в данном исследовании изучались педагогические возможности использования квест-технологий в высших учебных заведениях, их влияние на эффективность обучения и роль в развитии профессиональных компетенций студентов. Методологической основой исследования послужили принципы личностно-ориентированного образования, компетентностного подхода, конструктивистской теории и обучения на основе деятельности. В процессе исследования использовался комплекс теоретических и эмпирических методов. В качестве теоретических методов анализировались отечественная и зарубежная научная литература, монографии, диссертации, научные статьи, а также нормативно-правовые документы по данной теме.

ОБСУЖДЕНИЕ И ВЫВОДЫ: квест-технологии представляют собой инновационный педагогический подход, обеспечивающий активное участие студентов в образовательном процессе, направленном на решение проблемных ситуаций и получение самостоятельных знаний. Их теоретические основы базируются на принципах конструктивизма, деятельно-ориентированного образования, компетентностного подхода и совместного обучения. В этой технологии студент не является получателем готовых знаний, а субъектом, самостоятельно формирующим знания посредством исследований, анализа и решения проблем.

ВЫВОД: технология Quest позволяет организовать процесс высшего образования более интересно, содержательно и эффективно. Эта технология служит не только для того, чтобы помочь студентам приобрести знания, но и для

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

развития навыков самостоятельного мышления, решения проблем и работы в команде.

Ключевые слова: технология Quest, высшее образование, образовательный процесс, инновационная педагогика, самостоятельное обучение, проблемно-ориентированное обучение, критическое мышление, совместное обучение, дидактические возможности, компетентностный подход.

THEORETICAL BASIS OF TEACHING USING QUEST TECHNOLOGY IN HIGHER EDUCATION.

Urunboyeva Kumushoy Sultanbek kizi, Acting Associate Professor of ASPI.

ANNOTATION:

INTRODUCTION: This article covers the theoretical foundations of teaching using quest technology in higher education. The content, didactic capabilities of quest technology and its importance in developing students' independent thinking, problem-solving and collaborative skills are analyzed.

AIM: Quest technology allows you to organize the educational process in an interesting and interactive way, develops students' independent search, logical thinking and problem-solving skills. In this technology, educational tasks are completed step by step based on a certain scenario, and the student acquires knowledge not by accepting it ready-made, but by searching, analyzing and applying it in practice. This, along with increasing the effectiveness of the educational process, also increases the motivation of students.

MATERIAL AND METHODS: This study examined the pedagogical possibilities of using quest technology in higher education institutions, its impact on educational effectiveness, and its role in developing students' professional competencies. The methodological basis of the study was the principles of person-centered education, competency-based approach, constructivism theory, and activity-based learning. A set of theoretical and empirical methods was used in the research process. Domestic and foreign scientific literature, monographs, dissertations, scientific articles, and regulatory and legal documents on the topic were analyzed as theoretical methods.

DISCUSSION AND CONCLUSION: Quest technology is an innovative pedagogical approach that ensures the active participation of students in the educational process, aimed at solving problem situations and obtaining independent knowledge. Its theoretical foundations are based on the principles of constructivism, activity-oriented education, competency-based approach, and collaborative learning. In this technology, the student is not a receiver of ready-made knowledge, but a subject who independently forms knowledge through research, analysis and problem solving.

CONCLUSION: Quest technology allows you to organize the higher education process more interesting, meaningful and effective. This technology serves not only to help students acquire knowledge, but also to develop independent thinking, problem-solving and teamwork skills.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

KEYWORDS: quest technology, higher education, educational process, innovative pedagogy, independent learning, problem-based learning, critical thinking, collaborative learning, didactic opportunities, competency-based approach.

Bugungi kunda ta’lim tizimida raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi, talabalarning bilim olishga bo‘lgan ehtiyoj va qiziqishlarining o‘zgarishi o‘qitish jarayoniga yangicha yondashuvlarni tatbiq etishni talab etmoqda. An’anaviy ta’lim usullari ko‘pincha talabaning faolligini to‘liq ta’minlay olmasligi sababli, ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shunday texnologiyalardan biri kvest texnologiyasi hisoblanadi. Kvest texnologiyasi ta’lim jarayonini qiziqarli va interaktiv shaklda tashkil etishga imkon berib, talabalarning mustaqil izlanishi, mantiqiy fikrlashi hamda muammoli vaziyatlarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Mazkur texnologiyada o‘quv topshiriqlari ma’lum bir ssenariy asosida bosqichma-bosqich bajariladi va talaba bilimni tayyor holda qabul qilmay, uni izlash, tahlil qilish va amaliyotda qo‘llash orqali egallaydi. Bu esa o‘quv jarayonining samaradorligini oshirish bilan birga, talabalarning motivatsiyasini ham kuchaytiradi.[1] Oliy ta’lim muassasalarida kompetensiyaviy yondashuvning ustuvor ahamiyat kasb etishi talabalarda nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko‘nikmalarni ham shakllantirishni talab etadi. Kvest texnologiyasi aynan shu vazifani amalga oshirishda samarali vosita bo‘lib, talabalarni faol o‘quv subyektiga aylantiradi, jamoada ishlash, qaror qabul qilish va axborot bilan ishlash kompetensiyalarini rivojlantiradi.[2] Shu nuqtai nazardan, oliy ta’limda kvest texnologiyasi yordamida o‘qitishning nazariy asoslarini o‘rganish, uning pedagogik imkoniyatlari va ta’lim jarayonidagi o‘rnini aniqlash dolzarb ilmiy-amaliy masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi kvest texnologiyasining nazariy asoslarini tahlil qilish hamda uning oliy ta’limdagi ahamiyatini yoritishdan iborat.

Kvest texnologiyasi inglizcha “quest” – “izlanish”, “qidiruv”, “sarguzasht” ma’nolarini anglatadi. Pedagogik nuqtayi nazardan, kvest talabalarning ma’lum bir maqsadga erishish uchun topshiriqlar tizimini bajarishi, axborotlarni izlash, tahlil qilish va muammoning yechimini topishga qaratilgan faoliyatidir. Kvest texnologiyasining nazariy asoslari konstruktivizm, faoliyatga yo‘naltirilgan ta’lim va hamkorlikda o‘qitish nazariyalariga tayanadi. Konstruktivistik yondashuv vakillari J. Piaget va L. Vygotskiy bilimlar tayyor shaklda berilmasligini, balki o‘quvchi tomonidan faol o‘zlashtirilishini ta’kidlaganlar. Aynan kvest texnologiyasi ham talabaning bilimlarni mustaqil ravishda izlab topishi va amaliy vaziyatlarda qo‘llashiga imkon yaratadi.[3] Xorijiy adabiyotlarda kvest texnologiyasining dastlabki ko‘rinishlari B. Dodge tomonidan ishlab chiqilgan WebQuest metodikasi bilan bog‘lanadi. Olimning fikricha, WebQuest internet resurslari

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

asosida tashkil etilgan muammoli vazifalar tizimi bo‘lib, u talabalarda tanqidiy fikrlash, axborotni saralash va tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.Rossiyalik olimlar E. Polat, I. Robert va boshqalar kvest texnologiyasini axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan integratsiyalashgan holda o‘rganib, uning o‘quv motivatsiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ilmiy jihatdan asoslab berganlar. Ularning tadqiqotlarida kvest metodidan foydalanish talabalarning mustaqil ta’lim faoliyati va ijodiy salohiyatini oshirishi qayd etilgan.[4] O‘zbekistonlik pedagog olimlarning ilmiy ishlarida ham interfaol metodlar va innovatsion texnologiyalarni ta’lim jarayoniga tatbiq etish masalalari keng yoritilgan. Xususan, N. Muslimov, U. Tolipov, M. Ochilov va boshqa tadqiqotchilar talaba shaxsiga yo‘naltirilgan ta’limning samaradorligini asoslab berganlar. Ularning ilmiy qarashlari kvest texnologiyasining metodologik poydevorini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.[5]

Adabiyotlarni qiyosiy-tahliliy o‘rganish orqali kvest texnologiyasining mohiyati, mazmuni, didaktik imkoniyatlari va oliy ta’limdagi qo‘llanilish tajribalari aniqlashtirildi. Empirik tadqiqot metodlari sifatida kuzatish, so‘rovnoma, suhbat va pedagogik tajriba-sinov ishlaridan foydalanildi.[6] Kuzatish metodi yordamida talabalarning kvest topshiriqlarini bajarish jarayonidagi faolligi, mustaqil ishlash ko‘nikmalari, jamoada hamkorlik qilish darajasi hamda muammoli vaziyatlarni hal etish qobiliyatlari o‘rganildi. So‘rovnoma va suhbat metodlari orqali talabalarning kvest texnologiyasiga munosabati, o‘quv motivatsiyasidagi o‘zgarishlar va ta’lim jarayonidagi ishtiroki yuzasidan ma’lumotlar yig‘ildi. Olingan ma’lumotlarni qayta ishlashda tahlil, sintez, taqqoslash, umumlashtirish va statistik metodlardan foydalanildi. Natijalarning ishonchliligini ta’minlash maqsadida tajriba davomida to‘plangan ma’lumotlar foiz ko‘rsatkichlari asosida tahlil qilinib, xulosalar chiqarildi.

Oliy ta’lim muassasalarida kvest texnologiyasidan foydalanish o‘quv jarayonini interaktiv va qiziqarli tashkil etishga xizmat qiladi. Kvest topshiriqlari odatda muayyan maqsadga erishish uchun bosqichma-bosqich bajariladigan vazifalar tizimidan iborat bo‘lib, ular talabalarning tanqidiy fikrlash, axborotni izlash va qayta ishlash, muloqot qilish hamda jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantiradi Nazariy jihatdan kvest texnologiyasining samaradorligi talabalarni motivatsiyalash, o‘quv faoliyatini individuallashtirish va amaliy faoliyat bilan bog‘lash imkoniyatlari orqali izohlanadi. Shuningdek, raqamli texnologiyalar bilan integratsiyalashgan kvestlar talabalarning axborot-kommunikatsion kompetensiyalarini rivojlantirishga yordam beradi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, oliy ta’lim jarayonida kvest texnologiyasidan foydalanish talabalarning o‘quv faoliyatiga bo‘lgan qiziqishini va motivatsiyasini sezilarli darajada oshiradi. Kvest topshiriqlarini bajarish jarayonida talabalar mustaqil ravishda axborot izlash, uni tahlil qilish va muammolarga yechim topish ko‘nikmalarini rivojlantiradilar. Shuningdek, jamoaviy faoliyat asosida tashkil etilgan kvestlar talabalar o‘rtasida samarali muloqot, hamkorlik va o‘zaro mas’uliyat hissining shakllanishiga xizmat qiladi. Kvest

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

texnologiyasi orqali o‘qitish natijasida talabalarning tanqidiy va ijodiy fikrlash qobiliyatlari rivojlanib, nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyatlari kengayadi. Ta’lim jarayonining interaktiv shaklda tashkil etilishi o‘quv materialining yaxshiroq o‘zlashtirilishiga va bilimlarning uzoq muddat saqlanishiga yordam beradi. Bundan tashqari, raqamli vositalardan foydalanishga asoslangan kvestlar talabalarning axborot-kommunikatsion kompetensiyalarini ham mustahkamlaydi. Umuman olganda, kvest texnologiyasi oliy ta’limda ta’lim sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi innovatsion pedagogik yondashuv sifatida o‘zining yuqori natijadorligini namoyon etadi.

Kvest texnologiyasi oliy ta’lim jarayonini yanada qiziqarli, mazmunli va samarali tashkil etish imkonini beradi. Ushbu texnologiya talabalarning faqat bilim olishini emas, balki mustaqil fikrlashi, muammolarni hal qila olishi va jamoada ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga ham xizmat qiladi. Kvest topshiriqlari orqali talabalar o‘quv jarayonining faol ishtirokchisiga aylanib, nazariy bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo‘llash tajribasini orttiradilar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, kvest texnologiyasidan foydalanish o‘quv motivatsiyasini oshiradi, ta’lim sifatini yaxshilaydi va zamonaviy kompetensiyalarni shakllantirishga yordam beradi. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalarida ushbu texnologiyani o‘quv jarayoniga keng joriy etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1.Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006.
2. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari.2006
3. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. 2017
4. Qosimov A., Holiqov A. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
5. Qosimov A., Holiqov A. Pedagogika nazariyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya
6. Dodge B. Some Thoughts About WebQuests. – San Diego State University, 1997.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 5

RAQAMLI ETIKA VA MEDIA-SAVODXONLIK ASOSIDA MAKTAB O‘QITUVCHILARIDA TOLERANT MULOQOT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK SHART-SHAROITLARI.

Kurbanova Shoira Abdurakhimovna, Termiz davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya

KIRISH: maqolada raqamli ta’lim muhiti sharoitida maktab o‘qituvchilarida tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari ilmiy-nazariy va metodik jihatdan tahlil qilinadi. Raqamli etika, media-savodxonlik, pedagogik kommunikatsiya va tolerantlik kompetensiyasi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik maktab ta’limining zamonaviy ehtiyojlari nuqtai nazaridan asoslab beriladi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi — raqamli etika va media-savodxonlik imkoniyatlari asosida maktab o‘qituvchilarida tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash, ularning mazmuniy tarkibi, metodik mexanizmlari va amaliy samaradorlik omillarini asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ilmiy-pedagogik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy-pedagogik umumlashtirish, kompetensiyaviy yondashuv, pedagogik kuzatuv, raqamli ta’lim vositalarining kommunikativ imkoniyatlarini tahlil qilish hamda tolerant muloqotga oid metodik vaziyatlarni modellashtirish usullaridan foydalanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA: natijalar shuni ko‘rsatdiki, raqamli etika o‘qituvchining onlayn va oflayn pedagogik xatti-harakatlarida mas’uliyat, hurmat, axborot xavfsizligi va kommunikativ me’yorlarga rioya qilishni ta’minlaydi. Media-savodxonlik esa axborotni tanqidiy tahlil qilish, manipulyativ kontentni farqlash, dalillarga asoslangan fikr yuritish hamda turli qarashlarga nisbatan madaniy munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA: raqamli etika va media-savodxonlik asosida tashkil etilgan pedagogik jarayon maktab o‘qituvchilarida tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirishning muhim didaktik, axloqiy va kommunikativ omili hisoblanadi. Ushbu jarayonning samaradorligi o‘qituvchining raqamli kompetensiyasi, kasbiy refleksiyasi, axborot madaniyati va pedagogik muloqot strategiyalarini ongli qo‘llash darajasi bilan belgilanadi.

Kalit so‘zlar: raqamli etika, media-savodxonlik, tolerant muloqot, maktab o‘qituvchisi, pedagogik kommunikatsiya, raqamli ta’lim muhiti, axborot madaniyati, kasbiy kompetensiya.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ КУЛЬТУРЫ ТОЛЕРАНТНОГО ОБЩЕНИЯ У ШКОЛЬНЫХ УЧИТЕЛЕЙ НА ОСНОВЕ ЦИФРОВОЙ ЭТИКИ И МЕДИАГРАМОТНОСТИ.

Курбанова Шоира Абдурахимовна, независимый исследователь Термезского государственного педагогического института

Аннотация

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 5

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются педагогические условия развития культуры толерантного общения у школьных учителей в условиях цифровой образовательной среды. Обосновывается взаимосвязь цифровой этики, медиаграмотности, педагогической коммуникации и компетенции толерантности в контексте современных требований школьного образования.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в выявлении и научно-методическом обосновании педагогических условий, способствующих развитию культуры толерантного общения у школьных учителей на основе цифровой этики и медиаграмотности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись методы теоретического анализа научно-педагогической литературы, сравнительно-педагогического обобщения, компетентностного подхода, педагогического наблюдения, анализа коммуникативных возможностей цифровых образовательных средств и моделирования педагогических ситуаций, связанных с толерантным общением.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ: результаты показали, что цифровая этика обеспечивает ответственное, уважительное и безопасное поведение учителя в онлайн- и офлайн-коммуникации. Медиаграмотность способствует критическому анализу информации, распознаванию манипулятивного контента, аргументированному выражению мнения и формированию культурного отношения к различным позициям участников образовательного процесса.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: педагогический процесс, организованный на основе цифровой этики и медиаграмотности, является важным дидактическим, нравственным и коммуникативным фактором развития культуры толерантного общения у школьных учителей. Его эффективность определяется уровнем цифровой компетентности, профессиональной рефлексии, информационной культуры и осознанного применения стратегий педагогической коммуникации.

Ключевые слова: цифровая этика, медиаграмотность, толерантное общение, школьный учитель, педагогическая коммуникация, цифровая образовательная среда, информационная культура, профессиональная компетентность.

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING A CULTURE OF TOLERANT COMMUNICATION AMONG SCHOOL TEACHERS BASED ON DIGITAL ETHICS AND MEDIA LITERACY.

Kurbanova Shoira Abdurakhimovna, independent researcher at Termiz State Pedagogical Institute

Annotation

INTRODUCTION: the article analyzes the pedagogical conditions for developing a culture of tolerant communication among school teachers in the digital educational environment. The interrelation between digital ethics, media literacy, pedagogical

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 5

communication and tolerance competence is substantiated in terms of modern school education requirements.

AIM: the purpose of the study is to identify and substantiate the pedagogical conditions that contribute to the development of a culture of tolerant communication among school teachers on the basis of digital ethics and media literacy.

MATERIALS AND METHODS: the study used theoretical analysis of scientific and pedagogical literature, comparative pedagogical generalization, the competence-based approach, pedagogical observation, analysis of the communicative potential of digital educational tools, and modeling of pedagogical situations related to tolerant communication.

RESULTS AND DISCUSSION: the findings show that digital ethics ensures responsible, respectful and safe behavior of teachers in online and offline communication. Media literacy contributes to critical information analysis, recognition of manipulative content, evidence-based expression of opinions, and the development of a culturally appropriate attitude toward diverse views in the educational process.

CONCLUSION: a pedagogical process organized on the basis of digital ethics and media literacy serves as an important didactic, moral and communicative factor in developing a culture of tolerant communication among school teachers. Its effectiveness depends on the level of teachers' digital competence, professional reflection, information culture and conscious use of pedagogical communication strategies.

Keywords: digital ethics, media literacy, tolerant communication, school teacher, pedagogical communication, digital educational environment, information culture, professional competence.

Raqamli transformatsiya ta'lim jarayonining mazmuni, kommunikativ maydoni va kasbiy faoliyat me'yorlarini sezilarli darajada o'zgartirmoqda. Maktab o'qituvchisi endilikda faqat bilim beruvchi subyekt emas, balki raqamli muhitda axborotni tanlash, tahlil qilish, baholash, o'quvchilar bilan mas'uliyatli muloqot olib borish va turli ijtimoiy-madaniy qarashlarga hurmat bilan yondashish madaniyatini shakllantiruvchi yetakchi pedagogik shaxs sifatida namoyon bo'ladi. Ta'lim jarayonining elektron resurslar, masofaviy platformalar, onlayn muloqot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar bilan bog'lanishi o'qituvchidan yangi kommunikativ sifatlarni talab etadi. Bunday sharoitda tolerant muloqot madaniyati kasbiy kompetensiyaning yordamchi elementi emas, balki pedagogik faoliyatning axloqiy, metodik va ijtimoiy barqarorligini ta'minlovchi zarur komponentga aylanadi.

Tolerant muloqot madaniyati o'qituvchining o'quvchi, ota-ona, hamkasb va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan munosabatlarida hurmat, sabr, adolat, empatiya, dalillilik, ijtimoiy sezgirlik va muloqot me'yorlariga rioya qilish qobiliyatida namoyon bo'ladi. An'anaviy pedagogik muloqotda ushbu sifatlar asosan sinfdagi bevosita munosabatlar orqali shakllangan bo'lsa, bugungi kunda ular elektron kundalik, guruhli chat, videodars, raqamli topshiriq, onlayn baholash va masofaviy maslahat jarayonlarida

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 5

ham yuzaga chiqmoqda. Shu bois tolerantlikni faqat shaxsiy fazilat yoki umumiy tarbiyaviy tushuncha sifatida emas, balki raqamli-kommunikativ kompetensiya bilan integratsiyalashgan kasbiy-pedagogik sifat sifatida talqin qilish zarur.

Raqamli etika o‘qituvchi faoliyatida axborotdan foydalanish, mualliflik huquqiga rioya qilish, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, o‘quvchi sha’ni va qadr-qimmatini saqlash, baholash jarayonida xolislikka amal qilish, elektron muloqotda hurmatli leksik vositalardan foydalanish kabi me’yorlarni qamrab oladi. Raqamli muhitda aytilgan fikr, yuborilgan izoh, baholashga doir bildirilgan munosabat yoki umumiy guruhdagi tanqidiy mulohaza bevosita sinfdagi og‘zaki muloqotga qaraganda kengroq ta’sir maydoniga ega bo‘ladi. Shu sababli o‘qituvchining har bir raqamli xatti-harakati pedagogik, axloqiy va psixologik oqibatga ega. Raqamli etika aynan shu jihatdan tolerant muloqot madaniyatining normativ va aksiologik asosini tashkil etadi.

Media-savodxonlik esa o‘qituvchining axborot oqimida tanqidiy fikrlashi, ishonchli manbani ajrata olishi, feyk, stereotip, manipulyatsiya, agressiv kontent va kamsituvchi nutq elementlarini farqlashi bilan bog‘liq. O‘qituvchi media-savodxon bo‘lmasa, raqamli makondagi salbiy kommunikativ xatti-harakatlarni pedagogik jihatdan to‘g‘ri baholay olmaydi. Masalan, sinf guruhida tarqalgan noaniq xabar, o‘quvchini kamsituvchi izoh, diniy, milliy, jinsiy yoki ijtimoiy farqlarni bo‘rttirib ko‘rsatuvchi kontent, emotsional bosimga asoslangan axborot ta’lim muhitida ziddiyat keltirib chiqarishi mumkin. Media-savodxon o‘qituvchi bunday vaziyatni faqat intizomiy masala sifatida emas, balki o‘quvchilarda axborot madaniyati, tanqidiy fikrlash va tolerant munosabatni shakllantirish imkoniyati sifatida ko‘radi.

Pedagogik jarayonda tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirish uchun bir necha shart-sharoitlarning uyg‘unligi talab etiladi. Avvalo, o‘qituvchining kasbiy ongida raqamli muhitdagi muloqot ham real pedagogik munosabatning tarkibiy qismi ekani mustahkamlanishi lozim. Media-savodxonlik texnik ko‘nikma sifatida emas, axborotni axloqiy, ijtimoiy va tarbiyaviy mezonlar asosida baholash madaniyati sifatida o‘rgatilishi kerak. Maktabda raqamli kommunikatsiya qoidalari aniq belgilangan, o‘qituvchi, o‘quvchi va ota-onalar uchun tushunarli bo‘lgan pedagogik muhit yaratilishi zarur. O‘qituvchilarning kasbiy rivojlanish dasturlariga raqamli etika, media-savodxonlik va tolerant muloqot texnologiyalarini birgalikda o‘rgatadigan amaliy mashg‘ulotlar kiritilishi maqsadga muvofiq.

Metodologiya

1. Raqamli etikani tolerant muloqot madaniyatining aksiologik asosi sifatida talqin qilish

Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, aksiologik va kommunikativ yondashuvlar tashkil etadi. Kompetensiyaviy yondashuv tolerant muloqot madaniyatini bilim, ko‘nikma, qadriyat, shaxsiy pozitsiya va amaliy xatti-harakatlar birligi sifatida o‘rganishga imkon beradi. Bunda o‘qituvchining raqamli etika bo‘yicha bilimga ega bo‘lishi yetarli emas; u ushbu bilimni real pedagogik vaziyatda qo‘llashi, ziddiyatli muloqotda madaniy pozitsiyani saqlashi, o‘quvchi shaxsiga nisbatan hurmatni raqamli vositalar orqali ham namoyon eta olishi kerak.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 5

Aksiologik yondashuv tolerant muloqotning qadriy asoslarini ochib beradi. Raqamli muhitda o‘qituvchi shaxsiy fikr, ta’limiy topshiriq, baholash natijasi yoki tarbiyaviy ogohlantirishni ifodalashda adolat, hurmat, inson qadr-qimmati, xolislik va javobgarlik tamoyillariga tayangan holda harakat qilishi lozim. Bunday yondashuvda raqamli etika tashqi nazorat vositasi emas, balki o‘qituvchining kasbiy o‘zini-o‘zi boshqarish madaniyatiga aylanadi. O‘qituvchi onlayn muloqotda o‘quvchining hissiy holati, yoshi, ijtimoiy tajribasi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda fikr bildirsa, raqamli pedagogik kommunikatsiya tarbiyaviy xususiyat kasb etadi.

Raqamli etikaning tolerant muloqot bilan bog‘liq komponentlari kommunikativ hurmat, axborot xavfsizligi, shaxsiy chegaralarni tan olish, baholashdagi xolislik, tanqid madaniyati va elektron yozishmalarda mas’uliyatli pozitsiyani saqlashdan iborat. O‘qituvchi ushbu komponentlarni kundalik faoliyatda qo‘llaganida, raqamli ta’lim muhiti ziddiyatlarni kuchaytiruvchi maydon emas, balki madaniy hamkorlikni shakllantiruvchi pedagogik makonga aylanadi.

2. Media-savodxonlik orqali axborotga tanqidiy va madaniy munosabatni shakllantirish

Media-savodxonlik tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirishda ikki tomonlama vazifani bajaradi. Bir tomondan, u o‘qituvchini axborot manbalarini tekshirish, mazmunni dalillar asosida baholash, manipulyativ xabarlarni aniqlash va raqamli kontentning tarbiyaviy ta’sirini anglashga o‘rgatadi. Ikkinchi tomondan, media-savodxonlik o‘quvchilar bilan ishlashda turli qarashlar, madaniy tafovutlar, ijtimoiy pozitsiyalar va bahsli mavzular bo‘yicha muloqotni madaniy tashkil etish imkonini beradi. Shu ma’noda u tolerantlikni amaliy pedagogik kommunikatsiya darajasiga olib chiqadi.

Maktab o‘qituvchisining media-savodxonligi axborotni qabul qilishdan ko‘ra kengroq mazmunga ega. U axborotning kelib chiqishi, mualliflik pozitsiyasi, maqsadli auditoriyasi, emotsional ta’sir mexanizmi, yashirin stereotiplari va ijtimoiy oqibatlarini tahlil qilishni o‘z ichiga oladi. O‘qituvchi ijtimoiy tarmoqlardagi bahsli fikrni, videolavhadagi biryoqlama talqinni yoki chatdagi ziddiyatli xabarni pedagogik vaziyat sifatida baholay olsa, o‘quvchilarda fikrlar xilma-xilligiga nisbatan hurmatli munosabat shakllanadi.

Media-savodxonlik asosidagi mashg‘ulotlar tolerant muloqotni rivojlantirishda samarali metodik vosita bo‘lishi mumkin. Bunda o‘qituvchilar uchun keys-stadi, raqamli vaziyat tahlili, onlayn muloqot etiketi bo‘yicha trening, feyk axborotni aniqlash mashqlari, konfliktli xabarni neytral va tarbiyaviy shaklda qayta ifodalash topshiriqlari, guruhli muhokamalar va refleksiv kundaliklar qo‘llanadi. Ushbu metodlar o‘qituvchini tayyor qoidalarni yodlashga emas, balki murakkab kommunikativ vaziyatda ongli qaror qabul qilishga yo‘naltiradi.

3. Pedagogik shart-sharoitlarning mazmuni va amaliy tashkil etilishi

Tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirishning birinchi sharti — maktabda raqamli kommunikatsiya madaniyatini tartibga soluvchi umumiy pedagogik me’yorlarning mavjudligidir. Bunday me’yorlar elektron yozishmalar uslubi, o‘quvchilar bilan onlayn aloqa vaqti, baholash natijalarini e’lon qilish tartibi, ota-onalar bilan guruhli muloqot chegaralari, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish va konfliktli holatda murojaat qilish

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 5

algoritmini qamrab olishi zarur. Me'yorlar faqat taqiqlovchi xususiyatda bo'lmasdan, pedagogik muloqotni madaniy, xavfsiz va samarali tashkil etishga xizmat qilishi kerak.

Ikkinchi shart — o'qituvchilarning raqamli va kommunikativ kompetensiyalarini integrativ rivojlantirishdir. Raqamli vositani texnik jihatdan bilish tolerant muloqotni kafolatlamaydi. O'qituvchi platformadan foydalanish bilan birga, unda qanday nutq uslubini tanlash, o'quvchi javobiga qanday munosabat bildirish, tanqidni qanday ifodalash, ota-ona bilan ziddiyatli vaziyatda qanday yozishma olib borish kabi masalalarda ham tayyorgarlikka ega bo'lishi lozim. Bu esa kasbiy rivojlanish jarayonida pedagogik-psixologik treninglar, metodik seminarlar va vaziyatli tahlil mashg'ulotlarini kuchaytirishni talab qiladi.

Uchinchi shart — refleksiv muhitni yaratishdir. Tolerant muloqot ko'nikmasi bir martalik ma'ruza yoki nazariy tushuntirish bilan shakllanmaydi. O'qituvchi o'z nutqi, baholash uslubi, elektron yozishmalardagi ohangi, o'quvchi fikriga bergan munosabati va ziddiyatli vaziyatlardagi qarorlarini tahlil qilish imkoniga ega bo'lishi kerak. Refleksiya jarayonida pedagog o'zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi, muloqot strategiyasini qayta ko'rib chiqadi hamda kasbiy xatti-harakatlarini axloqiy mezonlar bilan muvofiqlashtiradi.

To'rtinchi shart — metodik ta'minotning amaliy yo'naltirilganligidir. Maktab o'qituvchilariga mo'ljallangan metodik materiallar faqat nazariy tavsiflardan iborat bo'lsa, ularning amaliy samarasi cheklangan bo'ladi. Shuning uchun tolerant muloqotni rivojlantirishga qaratilgan qo'llanmalarda real pedagogik vaziyatlar, raqamli konflikt namunalarini tahlil qilish, elektron xabarlarni etik jihatdan tahrirlash, ota-onalar bilan muloqot ssenariylari, bahsli media kontentni tahlil qilish algoritmlari va o'z-o'zini baholash mezonlari berilishi lozim.

4. Tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan metodik mashg'ulotlar tizimi

Raqamli etika va media-savodxonlikka asoslangan metodik mashg'ulotlar tizimi o'qituvchilarning nazariy bilimini amaliy vaziyatlarda sinashga yo'naltirilishi lozim. Bunday mashg'ulotlarda raqamli muloqotdagi real konfliktlar, ota-onalar bilan elektron yozishmalarda yuzaga keladigan keskin holatlar, o'quvchilar guruhida tarqaladigan bahsli xabarlar, onlayn darsdagi noqulay kommunikativ vaziyatlar va baholash natijalariga bildiriladigan e'tirozlar modellashtiriladi. Mashg'ulot jarayonida o'qituvchi vaziyatni faqat tashkiliy jihatdan emas, balki axloqiy, psixologik, madaniy va tarbiyaviy mezonlar asosida baholashga o'rganadi.

Metodik mashg'ulotlarning asosiy vositalaridan biri kommunikativ keyslar hisoblanadi. Keysda muayyan raqamli vaziyat beriladi: masalan, o'quvchi umumiy guruhda boshqa o'quvchini mazax qilgan, ota-ona baholash natijasiga nisbatan keskin xabar yozgan, o'qituvchi topshiriqni tushuntirishda ayrim o'quvchilar imkoniyatini hisobga olmagan yoki ijtimoiy tarmoqdagi kontent sinfda bahsli munosabat uyg'otgan bo'lishi mumkin. O'qituvchi ushbu vaziyatda muammoning manbasini aniqlaydi, kommunikativ xatoni baholaydi, tolerant javob variantlarini ishlab chiqadi va ularning ehtimoliy pedagogik oqibatlarini tahlil qiladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 5

Trening mashg‘ulotlarida faol tinglash, emotsional neytrallikni saqlash, tanqidni konstruktiv ifodalash, bahsli fikrni dalillar asosida muhokama qilish va ziddiyatli xabarni yumshoq kommunikativ shaklga keltirish ko‘nikmalari shakllantiriladi. Bu jarayon o‘qituvchining nutqiy kompetensiyasini ham, kasbiy o‘zini tutish madaniyatini ham mustahkamlaydi. Ayniqsa, onlayn muloqotda qisqa, keskin va noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin bo‘lgan jumlalarni pedagogik jihatdan maqbul shaklga keltirish mashqlari tolerant muloqot uchun muhim ahamiyatga ega.

Refleksiv topshiriqlar metodik tizimning alohida komponenti sifatida qaraladi. O‘qituvchi darsdan keyin o‘zining raqamli yozishmalari, o‘quvchi savoliga bergan javobi, ota-onalar bilan muloqotdagi ohangi va baholashga doir izohlarini tahlil qilishi mumkin. Bunday refleksiya o‘qituvchida kommunikativ o‘z-o‘zini nazorat qilish madaniyatini rivojlantiradi. Natijada pedagog raqamli muloqotda tezkor javob berishdan oldin uning psixologik va tarbiyaviy oqibatlarini oldindan ko‘ra boshlaydi.

Metodik tizim samarali bo‘lishi uchun uning natijalari diagnostik mezonlar asosida baholanishi kerak. Bunda o‘qituvchining raqamli muloqot etiketi, axborotni tanqidiy baholash qobiliyati, konfliktli vaziyatda muvozanatli pozitsiyani saqlashi, o‘quvchi shaxsiga hurmat bilan yondashishi, turli qarashlarni muhokama qilishda betaraf va adolatli pozitsiyani egallashi kabi ko‘rsatkichlar aniqlanadi. Diagnostika faqat nazorat vazifasini emas, balki keyingi metodik yordam yo‘nalishlarini belgilash vazifasini ham bajaradi.

Tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirishda maktab rahbariyati va metodik birlashmalarning roli ham muhimdir. Agar raqamli etika va media-savodxonlik bo‘yicha talablar yagona pedagogik siyosatga aylantirilmasa, ayrim o‘qituvchilarning individual tajribasi tizimli natija bermaydi. Shu sababli maktab miqyosida elektron muloqot kodeksi, media kontentdan foydalanish bo‘yicha tavsiyalar, ota-onalar bilan raqamli aloqaning madaniy me’yorlari hamda pedagogik konfliktlarni oldini olish bo‘yicha amaliy algoritmlar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq.

Muhokama

Tadqiqot natijalari raqamli etika va media-savodxonlikni alohida-alohida ko‘nikmalar majmui sifatida emas, balki tolerant pedagogik muloqotning o‘zaro bog‘langan tarkibiy asoslari sifatida o‘rganish zarurligini ko‘rsatadi. Raqamli etika o‘qituvchining kasbiy xatti-harakatlarini me’yoriy va axloqiy jihatdan tartibga solsa, media-savodxonlik unga axborot mazmunini tahlil qilish, bahsli holatlarni madaniy muhokamaga aylantirish va o‘quvchilarda ongli axborot iste’moli madaniyatini rivojlantirish imkonini beradi. Ushbu ikki komponent birlashganda, tolerantlik nazariy tushuncha darajasidan kundalik pedagogik amaliyotga ko‘chadi.

Maktab amaliyotida tolerant muloqot ko‘pincha tarbiyaviy suhbat, odob-axloq talablari yoki shaxslararo hurmat bilan bog‘lab tushuntiriladi. Biroq raqamli muhitda bu yondashuv yetarli emas. O‘qituvchi xabar yozish uslubi, emojilar va qisqartmalardan foydalanish chegarasi, o‘quvchi javobini umumiy guruhda muhokama qilish madaniyati, baholashdagi izohning ruhiy ta’siri, ota-onalarning turlicha pozitsiyalariga munosabat kabi nozik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 5

jihatlarni hisobga olishi kerak. Shuning uchun tolerant muloqot madaniyati raqamli pedagogik kommunikatsiyaning kasbiy standarti sifatida qaralishi lozim.

Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat aniqlanadi: media-savodxonlik o‘qituvchining faqat axborot bilan ishlash malakasi emas, balki ijtimoiy ziddiyatlarni pedagogik jihatdan yumshatish vositasidir. Axborot noto‘g‘ri tanlanganda yoki biryoqlama talqin qilinganda, u o‘quvchilar o‘rtasida kamsitish, guruhbozlik, agressiv munosabat, stereotip va ishonchsizlikni kuchaytirishi mumkin. Media-savodxon o‘qituvchi esa bunday kontentni muhokama qilish, tanqidiy savollar berish, manbani tekshirish, qarama-qarshi fikrlarni solishtirish va yakunda hurmatli xulosaga kelish mexanizmini tashkil eta oladi.

Raqamli etikani joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Ayrim ta’lim muassasalarida raqamli kommunikatsiya qoidalari aniq belgilanmagan, o‘qituvchilar onlayn muloqotdagi kasbiy chegaralarni turlicha talqin qiladi, ota-onalar bilan guruhli yozishmalarda emotsional keskinlik yuzaga keladi, o‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlarini himoya qilish masalasiga yetarli e’tibor berilmaydi. Bu muammolar tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirishni faqat shaxsiy tashabbusga bog‘lab qo‘ymasdan, uni maktabning metodik va tashkiliy siyosati darajasida yo‘lga qo‘yishni talab etadi.

Shu nuqtai nazardan, maktab o‘qituvchilari uchun raqamli etika va media-savodxonlikka asoslangan tolerant muloqot dasturi uch bosqichda tashkil etilishi mumkin. Birinchi bosqichda o‘qituvchilar raqamli muloqot me’yorlari, axborot xavfsizligi va media kontent tahlili bo‘yicha nazariy bilim oladi. Ikkinchi bosqichda ular real pedagogik vaziyatlar asosida amaliy mashqlar bajaradi. Uchinchi bosqichda refleksiya, o‘z-o‘zini baholash va mentorlik asosida o‘z kommunikativ tajribasini takomillashtiradi. Bunday ketma-ketlik nazariy bilim, amaliy ko‘nikma va kasbiy pozitsiya birligini ta’minlaydi.

Raqamli ta’lim muhitida tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirishning yana bir muhim yo‘nalishi — o‘qituvchi, o‘quvchi va ota-onalar o‘rtasidagi kommunikativ mas’uliyatni muvofiqlashtirishdir. Ta’lim jarayonidagi raqamli aloqa faqat o‘qituvchining kasbiy mahoratiga bog‘liq emas; unda ota-onalarning axborot madaniyati, o‘quvchilarning onlayn xatti-harakatlari va maktabning umumiy kommunikativ siyosati ham ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirishda barcha ishtirokchilar uchun umumiy tushunarli qoidalar ishlab chiqish zarur.

Amaliy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli muloqotda ziddiyat ko‘pincha mazmunning o‘zidan emas, balki uning ifodalanish shakli, ohangi, vaqti va auditoriyasi noto‘g‘ri tanlanganidan kelib chiqadi. O‘qituvchi umumiy guruhda individual tanqid bildirsa, baholash natijasini izohsiz e’lon qilsa yoki ota-onaning e’tiroziga emotsional javob qaytarsa, pedagogik munosabatda ishonchsizlik yuzaga kelishi mumkin. Tolerant muloqot madaniyati ana shunday holatlarni oldindan ko‘ra bilish va kommunikativ xavfni kamaytirish qobiliyatini shakllantiradi.

Ushbu yo‘nalishda ishlab chiqiladigan metodik ta’minot maktab o‘qituvchisining kundalik ehtiyojlariga yaqin bo‘lishi lozim. Nazariy qoidalar bilan birga, tayyor yozishma namunalarini tahlil qilish, konfliktli xabarni qayta yozish, turli vaziyatlar uchun madaniy javob variantlarini ishlab chiqish, media kontentning tarbiyaviy ta’sirini baholash va o‘quvchilarga axborotga mas’uliyatli munosabatni o‘rgatish bo‘yicha amaliy topshiriqlar

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 5

berilishi kerak. Bunday yondashuv tolerantlikni mavhum qadriyat emas, balki pedagogik harakatlar tizimi sifatida shakllantiradi.

Natijalarni umumlashtirish raqamli etika va media-savodxonlik asosidagi tolerant muloqot modeli uch asosiy natijaga olib kelishini ko‘rsatadi: birinchidan, o‘qituvchi raqamli muhitda kasbiy mas’uliyatni chuqurroq anglaydi; ikkinchidan, axborot bilan ishlashda tanqidiy va axloqiy mezonlarga tayanadi; uchinchidan, ziddiyatli pedagogik vaziyatlarda hurmat, xolislik va hamkorlikka asoslangan kommunikativ strategiyani tanlaydi. Shu jihatlar mazkur yo‘nalishning maktab ta’limi uchun amaliy ahamiyatini belgilaydi.

Xulosa

Raqamli etika va media-savodxonlik asosida maktab o‘qituvchilarida tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirish zamonaviy ta’lim jarayonining muhim pedagogik vazifalaridan biridir. Raqamli ta’lim muhiti o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi muloqotni kengaytiradi, tezlashtiradi va ko‘p qatlamli holatga olib chiqadi. Shu bilan birga, u axloqiy mas’uliyat, kommunikativ ehtiyotkorlik, shaxsiy ma’lumotlarni himoya qilish, hurmatli nutq va dalillarga asoslangan munosabat bildirish zaruratini kuchaytiradi. Bunday sharoitda tolerant muloqot madaniyati o‘qituvchining umumiy tarbiyaviy salohiyati bilan bir qatorda, uning raqamli va media-kompetensiyasi bilan ham belgilanadi.

Tadqiqotda tolerant muloqot madaniyatini rivojlantirish uchun zarur pedagogik shart-sharoitlar sifatida raqamli kommunikatsiya me’yorlarini belgilash, o‘qituvchilarning raqamli etika va media-savodxonlik bo‘yicha kasbiy tayyorgarligini kuchaytirish, refleksiv muhit yaratish, amaliy metodik ta’minotni ishlab chiqish hamda maktab, oila va raqamli platformalar o‘rtasidagi hamkorlikni muvofiqlashtirish asoslandi. Ushbu shartlar o‘zaro bog‘liq holda amalga oshirilganda, tolerantlik pedagogik jarayonning deklarativ talabi emas, balki o‘qituvchining kundalik kasbiy faoliyatida namoyon bo‘ladigan barqaror kommunikativ madaniyatga aylanadi.

Raqamli etika o‘qituvchiga onlayn va oflayn pedagogik xatti-harakatlarda mas’uliyat, xolislik va hurmat tamoyillarini saqlash imkonini beradi. Media-savodxonlik esa axborot bilan ishlashda tanqidiy yondashuvni, manipulyativ kontentni aniqlashni, ziddiyatli vaziyatlarda madaniy muhokama yuritishni va o‘quvchilarda axborotga ongli munosabatni shakllantirishni ta’minlaydi. Shu sababli ushbu ikki yo‘nalishni integratsiyalash maktab o‘qituvchilarining pedagogik tolerantlik kompetensiyasini rivojlantirishda samarali ilmiy-metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Amaliy jihatdan ushbu yo‘nalish maktabning metodik ishlari tizimiga ham integratsiya qilinishi kerak. Metodik kengashlar, fan birlashmalari, sinf rahbarlari seminarlari va kasbiy rivojlanish mashg‘ulotlarida raqamli muloqot etiketi, media kontent bilan ishlash madaniyati, ota-onalar bilan yozishma strategiyasi va o‘quvchilar o‘rtasidagi onlayn konfliktlarni yumshatish masalalari muntazam ko‘rib borilsa, tolerant muloqot pedagoglarning individual malakasi doirasidan chiqib, maktabning umumiy kommunikativ madaniyatiga aylanadi.

Raqamli etika va media-savodxonlikning tarbiyaviy imkoniyatlari o‘quvchilarning shaxslararo munosabatlariga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘qituvchi axborotdan mas’uliyatli foydalanish, fikrni hurmat bilan bildirish, tanqidni dalil asosida ifodalash,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 5

kamsituvchi nutqdan tiyilish va boshqacha pozitsiyaga ega suhbatdoshni tinglash madaniyatini o‘z faoliyati orqali namoyon qilganda, o‘quvchilar uchun real kommunikativ namuna yaratiladi. Bu esa tolerantlikni nazariy targ‘ibot emas, balki kundalik ta’limiy munosabatlar orqali o‘zlashtiriladigan ijtimoiy tajribaga aylantiradi.

Tadqiqot mazmunidan kelib chiqib, kelgusida maktab o‘qituvchilarining tolerant muloqot madaniyatini baholash uchun alohida indikatorlar tizimini ishlab chiqish zarur. Bunday indikatorlar raqamli muloqotda etik me’yorlarga rioya qilish, media kontentni tanqidiy baholash, o‘quvchilar fikriga hurmat bilan munosabat bildirish, ziddiyatli vaziyatda emotsional barqarorlikni saqlash, ota-onalar bilan hamkorlikda konstruktiv ohangni tanlash va pedagogik qarorni dalillar bilan asoslash kabi ko‘rsatkichlarni qamrab olishi mumkin. Diagnostik baholash natijalari o‘qituvchilar uchun individual metodik yordam yo‘nalishlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Maqolada asoslangan yondashuvning ilmiy-amaliy qiymati shundaki, u tolerantlikni faqat ijtimoiy-axloqiy tushuncha sifatida emas, balki raqamli pedagogik kommunikatsiyada namoyon bo‘ladigan kasbiy kompetensiya sifatida izohlaydi. Bunday talqin maktab o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligini zamonaviy ta’lim ehtiyojlariga moslashtirish, raqamli makonda o‘quvchi shaxsining qadr-qimmatini himoya qilish va ta’lim muhitida sog‘lom kommunikativ iqlimni ta’minlashga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU, 2006.
2. Tolipov O‘.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.
3. Sayidahmedov N.S. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent, 2003.
4. Mavlonova R.A., Vohidova N.H., Rahmonqulova N.H. Pedagogika nazariyasi va tarixi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
5. To‘xtaxodjayeva M.X. Pedagogika. Darslik. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2010.
6. Muslimov N.A. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarini kasbiy shakllantirish. Monografiya. – Toshkent: Fan, 2004.
7. Muslimov N.A., Urazova M.B., Eshpulatov Sh.N. Kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini shakllantirish texnologiyasi. Monografiya. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2013.
8. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-Standart, 2017.
9. Yo‘ldoshev J.G‘., Usmonov S.A. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2004.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

BO‘LAJAK BIOLOGIYA FANI O‘QITUVCHILARIDA O‘Z-O‘ZINI RIVOJLANTIRISH VA EKOLOGIK KOMPETENSIYASINING TIZIMLI-PEDAGOGIK TAHLILI

Usmonova Mubashira Suvonovna, Buxoro davlat pedagogika instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada oliy pedagogik ta’lim tizimida tizimli yondashuv asosida bo‘lajak biologiya fani o‘qituvchilarida o‘z-o‘zini rivojlantirish va ekologik kompetensiyalarni shakllantirishning ilmiy-pedagogik hamda metodologik asoslari tadqiq etilgan.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi -kompetensiyaviy yondashuvning xalqaro va mahalliy modellarini D. Raven, V. Khutorskoy, I. Zimnyaya qiyosiy tahlil qilish, “Yosh fiziologiya va gigiyena” fanining bo‘lajak o‘qituvchilar kasbiy va ekologik qiyofasini shakllantirishdagi didaktik salohiyatini asoslab berish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolada qiyosiy tahlil, tizimli-pedagogik yondashuv, amaliy-loyiha modullari (nutrisiologik tahlil, gigiyenik ekspertiza, psixofiziologik diagnostika) va refleksiv kuzatuv usullari qo‘llanilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarining kasbiy mahorati ularning ichki ekologiyasi (salomatligi) va tashqi muhitga bo‘lgan munosabati bilan uzviy bog‘liqdir. Talabalarning ovqatlanish ratsionini loyihalashi, maktab muhitini gigiyenik baholashi va o‘z intellektual-psixofiziologik ko‘rsatkichlarini diagnostika qilishi ularda o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishning asosiy vositasidir.

XULOSA: biologiya o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligida o‘z-o‘zini rivojlantirish va ekologik kompetensiyalar bir-birini to‘ldiruvchi tizimli elementlardir. “Yosh fiziologiya va gigiyena” fani talabalarni passiv tinglovchidan faol tadqiqotchi va o‘z kasbiy kamoloti subyektiga aylantiruvchi asosiy didaktik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: ekologik kompetensiya, tizimli yondashuv, yosh fiziologiyasi, maktab gigiyenasi, salomatlikni asrash, kasbiy shakllanish, mustaqil ta’lim, ovqatlanish ratsioni.

СИСТЕМНО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ САМОРАЗВИТИЯ И ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ БИОЛОГИИ

Усмонова Мубашира Сувоновна, независимый исследователь Бухарского государственного педагогического института

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье на основе системного подхода исследуются научно-педагогические и методологические основы формирования компетенций саморазвития и экологической компетентности у будущих учителей биологии в системе высшего педагогического образования.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ЦЕЛЬ: цель исследования - провести сравнительный анализ моделей компетентностного подхода Д. Равен, В. Хуторской, И. Зимняя, обосновать дидактический потенциал дисциплины «Возрастная физиология и гигиена» в формировании профессионального облика педагога и разработать практические рекомендации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в работе использованы методы сравнительного анализа, системно-педагогического подхода, практико-проектные модули (нутрисиологический анализ, гигиеническая экспертиза, психофизиологическая диагностика) и методы рефлексивного наблюдения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты показали, что профессиональное мастерство будущего учителя биологии неразрывно связано с его «внутренней экологией» (здоровьем) и отношением к внешней среде. Самостоятельное проектирование рациона питания студентами, гигиеническая оценка школьной среды и диагностика собственных психофизиологических показателей являются ключевыми средствами формирования компетенции саморазвития.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: саморазвитие и экологическая компетентность являются взаимодополняющими элементами профессиональной подготовки. Дисциплина «Возрастная физиология и гигиена» служит основным дидактическим инструментом, превращающим студента из пассивного слушателя в активного исследователя и субъекта профессионального становления.

Ключевые слова: системный подход, возрастная физиология, школьная гигиена, сохранение здоровья, профессиональное становление, самостоятельное обучение, рацион питания.

A SYSTEMIC-PEDAGOGICAL ANALYSIS OF SELF-DEVELOPMENT AND ECOLOGICAL COMPETENCE IN FUTURE BIOLOGY TEACHERS

Usmonova Mubashira Suvonovna, independent researcher of the Bukhara State Pedagogical Institute

Annotation

INTRODUCTION: this article investigates the scientific, pedagogical, and methodological foundations of developing self-development and ecological competencies in future biology teachers within the higher pedagogical education system using a systemic approach.

AIM: the purpose of this study is to provide a comparative analysis of competence-based models D. Raven, V. Khutorskoy, I. Zimnyaya, justify the didactic potential of the "Age Physiology and Hygiene" discipline in shaping the professional profile of educators, and develop practical recommendations.

MATERIALS AND METHODS: the study employs comparative analysis, a systemic-pedagogical approach, practical-project modules (nutritional analysis, hygienic assessment, psychophysiological diagnostics), and reflective observation methods.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that the professional competence of future biology teachers is inherently linked to their "internal ecology" (health) and their attitude towards the external environment. Independent design of dietary rations, hygienic assessment of school environments, and diagnostics of personal psychophysiological indicators are identified as primary means for developing self-development competence.

CONCLUSION: self-development and ecological competence are complementary elements of professional training. The "Age Physiology and Hygiene" discipline serves as the primary didactic tool for transforming students from passive listeners into active researchers and subjects of their own professional development.

Keywords: systemic approach, age physiology, school hygiene, health preservation, professional development, independent learning, dietary ration.

Zamonaviy oliy pedagogik ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga mutlaqo yangicha talablarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda pedagogik ta’lim mazmunida shunchaki fundamental bilimlarni uzatish emas, balki shaxs shakllanishining asosi bo‘lgan “kompetensiya” hamda “kompetentlik” tushunchalari tizimli-izchil amaliy funksiyalari hamda umumiy ta’limdagi integratsion metapredmetli (fanlararo) roli bilan dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, bo‘lajak biologiya fani o‘qituvchilarida o‘z-o‘zini rivojlantirish va ekologik kompetensiyalarni shakllantirish muhim metodologik hamda didaktik qiymatga ega. Negaki, biologiya fani o‘z mohiyatiga ko‘ra bevosita tiriklik, tabiat, inson salomatligi va atrof-muhit muvozanatini o‘rganadi. Shuning uchun ham ushbu mutaxassislik talabalarida mazkur sifatlarni shakllantirish umumiy pedagogik prinsiplardan ko‘ra ko‘proq xususiy va fanlararo xarakterga ega bo‘lishi lozim.

Ta’lim mazmunining umumiy metapredmetli (barcha fanlar uchun), fanlararo (muayyan fanlar guruhi uchun) hamda predmetga oid (har bir o‘quv fani uchun) qismlarga ajratilishiga muvofiq, bo‘lajak o‘qituvchilarning kompetensiyaviy qiyofasini uchta tizimli darajaga ajratish mumkin:

1. Kompetensiyalar - ta’limning umumiy mazmuniga taalluqli bo‘lib, oliy ta’lim bitiruvchisining umumiy ijtimoiy-madaniy va intellektual qiyofasini belgilaydi;

2. Fanlararo kompetensiyalar - biologik va pedagogik fanlar majmui hamda ta’lim sohalariga tegishli bo‘lib, bo‘lajak o‘qituvchining metodik mahorat poydevorini tashkil qiladi;

3. Predmetli kompetensiyalar - aniq tavsifga ega bo‘lib, bevosita muayyan o‘quv fanlari masalan, botanika, zoologiya, inson anatomiyasi, yosh fiziologiyasi va gigiyenasi doirasida amaliy faoliyat orqali shakllantiriladi.

Oliy pedagogik ta’lim muassasasi darajasida o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasining o‘rnini aniqlash hamda uni ekologik madaniyat bilan tizimlashtirishga oid yondashuvlarni belgilash ta’lim metodikasi oldidagi birlamchi vazifadir. Oliy ta’lim tizimlari mohiyatan ochiq, murakkab tashkil etilgan, ehtimoliy-determinatsiyalangan,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

maqsadga yo‘naltirilgan hamda o‘zini o‘zi boshqaruvchi tizimlar bo‘lganligi sababli, kompetentlik yondashuvi bo‘lajak mutaxassis kasbiy kamolotining belgilovchi omillaridan biri sifatida ko‘riladi.

Bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarida o‘z-o‘zini rivojlantirish kompetensiyasini shakllantirishning o‘ziga xosligi shundaki, talaba avvalo inson organizmining biologik imkoniyatlari, uning yosh davrlari rivojlanish qonuniyatlari hamda sanitariya-gigiyena talablarini mukammal anglashi lozim. Bu jarayonda “Yosh fiziologiya va gigiyena” fani fundamental ko‘prik vazifasini o‘taydi. Fiziologik bilimlarni chuqur o‘zlashtirish orqali talabada avvalo shaxsiy salomatlikni asrash, o‘z organizmining aqliy va jismoniy ish qobiliyatini to‘g‘ri baholash ya’ni ichki ekologiya, o‘z-o‘zini tashxis qilish ko‘nikmasi shakllanadi. Faqatgina o‘z fiziologiyasi va gigiyenik ehtiyojlarini ilmiy asosda boshqara olgan, ya’ni o‘z-o‘zini rivojlantirishga erishgan pedagoggina kelgusida maktab o‘quvchilarida ham ekologik dunyoqarash va sog‘lom turmush tarzi kompetensiyalarini tizimli ravishda tarkib toptira oladi.

Kompetensiyaviy yondashuvning ta’lim tizimiga kirib kelishi va uning nazariy modellarini tadqiq etish bugungi kunda pedagogik antropologiyaning eng yetakchi yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarida o‘z-o‘zini rivojlantirish va ekologik kompetensiyalarni uzviy aloqadorlikda shakllantirish modelini yaratish uchun dastlab ushbu tushunchalarning jahon va mahalliy pedagogika fanidagi nazariy asoslarini qiyosiy tahlil qilish lozim.

G‘arb pedagogik maktabi va xalqaro tadqiqotlarda kompetensiya tushunchasi ko‘proq funksional va shaxsning ijtimoiy muhitga moslashuvchanligi nuqtai nazaridan baholanadi. Xususan, Jon Raven o‘zining oliy darajadagi kompetensiyalar modelida ushbu tushunchani shaxsiy motivatsiya tizimi, tashabbuskorlik va o‘z-o‘zini nazorat qilish qobiliyatlari bilan bog‘laydi. D. Raven nazariyasida o‘z-o‘zini rivojlantirish - bu tayyor bilimlarni egallash emas, balki shaxsning o‘z faoliyati oqibatlarini tahlil qila olishi va doimiy ravishda o‘z xatti-harakatlarini korreksiya qilib borishidir. Ushbu model bo‘lajak biologiya o‘qituvchisiga proyeksiyalansa, ekologik va fiziologik muammolarni shunchaki bilish yetarli emasligi, balki ekologik xavf-xatarlarni bartaraf etishda shaxsiy mas’uliyatni his qilish va kasbiy faoliyatida ekologik qadriyatlarni faol ilgari surish qobiliyati namoyon bo‘ladi.

Sharqiy Yevropa va mahalliy pedagogik maktablarda esa kompetensiyaviy yondashuv biroz boshqacha iyerarxik va tizimli tuzilishga ega. I.A. Zimnyaya kompetensiyalarni shaxs rivojlanishining intellektual va ijtimoiy-kasbiy asosi sifatida turkumlaydi. Uning modelida “o‘z-o‘zini rivojlantirish”, “shaxsiy va kasbiy o‘sish” hamda “salomatlik va ekologik madaniyat” kompetensiyalari insonning hayot faoliyati subyekti sifatidagi eng fundamental sifatlari qatoriga kiritilgan. I.Zimnyaya yondashuvi bizga bo‘lajak o‘qituvchining ichki ekologiyasi (psixofiziologik salomatligi) va tashqi ekologik kompetensiyasini yaxlit bir butunlikda o‘rganishga metodologik zamin yaratadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Ta’lim mazmunini tizimlashtirish va uni dars jarayoniga integratsiya qilishda V.V.Xutorskoyning kompetensiyalar modeli muhim amaliy qiymatga ega. V. Xutorskoy kompetensiyalarni darajalarga metapredmetli, fanlararo va predmetli ajratadi. Uning tasnifidagi “shaxsiy o‘z-o‘zini takomillashtirish kompetensiyasi” bevosita jismoniy, ma’naviy va intellektual o‘z-o‘zini rivojlantirish, hissiy o‘z-o‘zini boshqarish hamda gigiyenik va ekologik madaniyat qoidalarini qamrab oladi.
Quyidagi jadvalda mazkur uchta yetakchi pedagogik modelning bo‘lajak biologiya o‘qituvchilarining kasbiy-ekologik tayyorgarligini shakllantirishdagi integratsion imkoniyatlari qiyosiy tahlil qilingan.

Kompetensiyaviy modellarning biologik-ekologik ta’limga integratsiyalashuv xususiyatlari

Muallif va model	Kompetensiyaning bosh mezonlari	Bo‘lajak biologiya o‘qituvchisi faoliyatiga tatbiq etish imkoniyatlari
J. Raven *(Xalqaro/Funksional model)*	Motivatsiya, o‘z-o‘zini nazorat qilish, ichki intilish, mas’uliyat, mustaqil qaror qabul qilish.	Talabalarni real ekologik va fiziologik loyihalarga jalb qilish orqali ularda ekologik muammolarni hal etishga yo‘naltirilgan shaxsiy tashabbuskorlikni uyg‘otish.
I.A.Zimnyaya *(Tizimli-faoliyatli model)*	Shaxsning ijtimoiy-kasbiy hayoti, sog‘lom turmush tarzi, o‘z-o‘zini anglash va shaxsiy o‘sish.	Bo‘lajak o‘qituvchining ichki tabiati (fiziologiyasi va salomatligi) va tashqi muhitga moslashish qonuniyatlarini uzviy birlikda tushunish poydevorini yaratish.
V.V.Xutorskoy *(Metapredmetli va predmetli model)*	Shaxsiy o‘z-o‘zini takomillashtirish, fanlararo bog‘liqlik, qadriyatli-mohiyatli dunyoqarash.	“Yosh fiziologiya va gigiyena” fani doirasida talabalarning shaxsiy ovqatlanish, gigiyenik diagnostika va kun tartibini loyihalash ko‘nikmalarini predmetli darajadan metapredmetli darajaga olib chiqish.

Ushbu qiyosiy tahlildan ko‘rinadiki, zamonaviy biologik ta’limda bo‘lajak o‘qituvchini tayyorlash jarayoni shunchaki tabiat haqidagi ma’lumotlarni yodlatish bilan cheklanmasligi kerak. Biz taklif etayotgan “tizimli-pedagogik yondashuv” ushbu uchala

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

modelning ijobiy tomonlarini sintez qilgan holda, talabaning tashqi ekologik dunyoqarashini uning ichki biologik-fiziologik o‘zini o‘zi anglashi va rivojlantirishi bilan bog‘lashni nazarda tutadi.

ILMIY-METODIK TAVSIYALAR.

1.O‘quv dasturlarini modifikatsiya qilish: Pedagogika institutlarida “Yosh fiziologiya va gigiyena” fani o‘quv dasturiga an’anaviy laboratoriya ishlari o‘rniga talabalarning shaxsiy diagnostikasi, sinf xonalari ekologik-gigiyenik ekspertizasi va salomatlikni asrash loyihalarini qamrab olgan "Amaliy-loyiha modullari"ni ko‘proq kiritish lozim.

2.Metapredmetli aloqalarni kuchaytirish: Ekologik kompetensiyani shakllantirishda faqat ekologiya fani bilan cheklanmasdan, fiziologiya, gigiyena va pedagogik-psixologiya fanlarining integratsion imkoniyatlaridan tizimli foydalanish ssenariylarini yaratish.

3.Mustaqil ta’limga yo‘naltirilganlik: Talabalarning mustaqil ta’lim soatlarini faqat konspekt yozishga emas, balki ularning intellektual-psixofiziologik ko‘rsatkichlarini dinamikada kuzatuvchi va tahlil qiluvchi "Kundalik-portfolio" tizimini joriy etish tavsiya etiladi.

1.Biologiya o‘qituvchisining kasbiy tayyorgarligi tarkibidagi o‘z-o‘zini rivojlantirish va ekologik kompetensiyalar bir-birini taqozo etuvchi va to‘ldiruvchi tizimli elementlardir. O‘zining ichki biologik-fiziologik imkoniyatlarini anglamagan va boshqara olmagan pedagog, tashqi atrof-muhit ekologik barqarorligini hamda o‘quvchilar salomatligini asrash madaniyatini shakllantira olmaydi.

2.“Yosh fiziologiya va gigiyena” fani shunchaki anatomik-biologik ma’lumotlar yig‘indisi emas, balki bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy-ekologik qiyofasini shakllantiruvchi,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ta’limning fanlararo va metapredmetli darajalarini bog‘lovchi asosiy didaktik vosita bo‘lib xizmat qiladi.

3.J.Raven, I.Zimnyaya va V.Xutorskoyning kompetensiyaviy modellarini integratsiyalashgan holda amaliyotga tatbiq etish talabalarni passiv tinglovchidan faol tadqiqotchi, o‘z salomatligi va kasbiy kamoloti subyektiga aylantirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ |REFERENCES:

1. Sodiqov Q., Aripov S. va b. Yosh fiziologiyasi va gigiyena: Oliy ta’lim muassasalari uchun darslik. -Toshkent: Yangi asr avlodi, 2009. 416 -b.
2. Usmonova M. S. Bo‘lajak biologiya fani o‘qituvchilarida o‘z-o‘zini rivojlantirish va ekologik kompetensiyasini shakllantirishning didaktik imkoniyatlari // Buxoro davlat pedagogika instituti ilmiy axborotnomasi. -2026. - № 2.
3. 3.Solixo‘jaeva S.S. Yosh fiziologiyasi va gigiyena. Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019. 144-bet.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

TASVIRIY SAN'AT YO'NALISHIDA TAHSIL OLAYOTGAN TALABALARNING YETUK KADR BO'LIB YETISHISHIDA INNOVATSIYA VA ILG'OR TAJRIBALARNING ROLI.

Nurmurodova Sevaraxon Alijon qizi, Buxoro davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqola tasviriy san'at yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarni zamonaviy kadrlar sifatida shakllantirishda innovatsiya va ilg'or tajribalar ahamiyatini yoritadi. Innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va zamonaviy pedagogik usullar o'quv jarayonini takomillashtirishga yordam berib, talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning san'at va madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslari va innovatsion yondashuvlari ta'lim tizimini zamonaviylashtirishda asosiy omil hisoblanadi.

MAQSAD: tasviriy san'at yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning yetuk kadr bo'lib yetishishida innovatsiya va ilg'or tajribalarning roli aniqlash, ularning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi omillarni baholash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Maqolada dialektik yondashuv, tahlil va sintez, qiyosiy tahlil, sotsiologik so'rovnoma, ekspert baholash, statistik tahlil, pedagogik kuzatuv, shuningdek sketching, AR/VR texnologiyalarini tajribaviy qo'llash usullari qo'llaniladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, talabalarda motivatsiyaning shakllanishi ularning texnik malakasi, emotsional qiziqishi va raqamli vositalardan foydalanish darajasi bilan chambarchas bog'liq. 120 nafar talaba o'rtasida o'tkazilgan so'rovlar motivatsiyani oshirishda kreativ topshiriqlar, sketching mashqlari va AR/VR texnologiyalarining yuqori samaradorligini tasdiqladi.

XULOSA: tasviriy san'at yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning ijodiy faoliyatni rivojlantirish, motivatsiya komponentlarini uyg'unlashtirish va ta'lim jarayoniga innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish tasviriy san'at yo'nalishida o'qiyotgan talabalar motivatsiyasini sezilarli oshiradi. Bu jarayon bo'lajak rassom-pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini mustahkamlashda muhim o'rin tutadi. Ijodiy faoliyatni takomillashtirish va yuksaltirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlar talabalar ijodiy salohiyatini oshirishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, innovatsiya, ilg'or tajribalar, talaba, yetuk kadr, ijodiy rivojlanish, raqamli texnologiyalar, san'at ta'limi, zamonaviy pedagogika, innovatsion metodlar, interdisiplinar yondashuv.

РОЛЬ ИННОВАЦИЙ И ПЕРЕДОВОГО ОПЫТА В ПОДГОТОВКЕ ВЫСОКОКВАЛИФИЦИРОВАННЫХ СПЕЦИАЛИСТОВ СРЕДИ СТУДЕНТОВ, ОБУЧАЮЩИХСЯ ПО НАПРАВЛЕНИЮ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОГО ИСКУССТВА.

Нурмурадова Севарахон Алижон кизи, базовый докторант Бухарского государственного педагогического института.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье раскрывается значение инноваций и передового опыта в подготовке студентов, обучающихся по направлению изобразительного искусства, как современных высококвалифицированных специалистов. Инновационные подходы, цифровые технологии и современные педагогические методы способствуют совершенствованию образовательного процесса и играют важную роль в развитии творческого мышления студентов. Инициативы и инновационные подходы Президента Республики Узбекистан Shavkat Mirziyoyev, направленные на развитие искусства и культуры, являются важным фактором модернизации системы образования.

ЦЕЛЬ: определить роль инноваций и передового опыта в становлении студентов, обучающихся по направлению изобразительного искусства, как высококвалифицированных специалистов, оценить факторы, влияющие на их развитие, и разработать практические рекомендации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в статье используются диалектический подход, методы анализа и синтеза, сравнительный анализ, социологический опрос, экспертная оценка, статистический анализ, педагогическое наблюдение, а также методы экспериментального применения скетчинга и технологий AR/VR.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что формирование мотивации студентов тесно связано с уровнем их технической подготовки, эмоциональной заинтересованности и степенью использования цифровых средств. Опросы, проведённые среди 120 студентов, подтвердили высокую эффективность творческих заданий, упражнений по скетчингу и технологий AR/VR в повышении мотивации.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие творческой деятельности студентов, обучающихся по направлению изобразительного искусства, гармонизация компонентов мотивации и внедрение инновационных технологий в образовательный процесс значительно повышают мотивацию обучающихся. Данный процесс играет важную роль в укреплении профессиональных компетенций будущих художников-педагогов. Современные педагогические подходы и инновационные методы способствуют развитию творческого потенциала студентов, совершенствованию и повышению эффективности их творческой деятельности.

Ключевые слова: изобразительное искусство, инновации, передовой опыт, студент, квалифицированный специалист, творческое развитие, цифровые технологии, художественное образование, современная педагогика, инновационные методы, междисциплинарный подход.

THE ROLE OF INNOVATION AND ADVANCED PRACTICES IN THE DEVELOPMENT OF HIGHLY QUALIFIED PROFESSIONALS AMONG STUDENTS STUDYING FINE ARTS.

Nurmurodova Sevaraxon Alijon qizi, basic doctoral student of the Bukhara State Pedagogical Institute.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Annotation

INTRODUCTION: this article highlights the importance of innovation and advanced practices in shaping students studying in the field of fine arts into modern and highly qualified professionals. Innovative approaches, digital technologies, and contemporary pedagogical methods contribute to improving the educational process and play a significant role in developing students' creative thinking. The initiatives and innovative approaches of the President of the Republic of Uzbekistan, Shavkat Mirziyoyev, aimed at the development of art and culture, serve as a key factor in the modernization of the education system.

AIM: the purpose of this study is to determine the role of innovation and advanced practices in the professional development of students studying in the field of fine arts, evaluate the factors influencing their growth, and develop practical recommendations.

MATERIALS AND METHODS: The study employs a dialectical approach, analysis and synthesis, comparative analysis, sociological surveys, expert evaluation, statistical analysis, pedagogical observation, as well as experimental applications of sketching and AR/VR technologies.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that the formation of students' motivation is closely related to their technical skills, emotional engagement, and level of digital technology usage. Surveys conducted among 120 students confirmed the high effectiveness of creative assignments, sketching exercises, and AR/VR technologies in enhancing motivation.

CONCLUSION: the development of creative activities among fine arts students, the integration of motivational components, and the implementation of innovative technologies in the educational process significantly increase students' motivation in fine arts education. This process plays an important role in strengthening the professional competence of future artist-educators. Contemporary pedagogical approaches and innovative methods contribute to enhancing students' creative potential and fostering the improvement and advancement of their creative activities.

Keywords: fine Arts, Innovation, Advanced Practices, Student, Qualified Professional, Creative Development, Digital Technologies, Art Education, Modern Pedagogy, Innovative Methods, Interdisciplinary Approach.

XXI asrda ta'lim tizimining rivojlanishi raqamlashtirish, globallashuv va innovatsion iqtisodiyotning jadal sur'atlarda shakllanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, oliy ta'lim muassasalari oldiga mehnat bozorining zamonaviy talablariga javob bera oladigan, kreativ fikrlaydigan va kasbiy jihatdan raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash vazifasini qo'ymoqda. Ayniqsa, tasviriy san'at ta'limi sohasida bo'lajak rassom-pedagoglarning nafaqat badiiy mahoratini, balki innovatsion fikrlash, raqamli kompetensiyalar, kommunikativ ko'nikmalar va amaliy loyihalarni boshqarish qobiliyatlarini rivojlantirish muhim pedagogik muammo sifatida namoyon bo'lmoqda.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Jahon ta’lim amaliyotida san’at ta’limining mazmunini modernizatsiya qilish, o‘quv jarayoniga innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish hamda talabalarning ijodiy salohiyatini rivojlantirish masalalari ustuvor yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar raqamli texnologiyalar, loyiha asosidagi ta’lim, dizayn tafakkuri (design thinking), sketching metodlari, sun’iy intellekt vositalari hamda AR/VR texnologiyalaridan foydalanish talabalarning ijodiy faolligi, motivatsiyasi va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini tasdiqlamoqda. Zamonaviy ta’lim konsepsiyalarida ijodkorlik, moslashuvchan fikrlash va innovatsion yondashuvlar XXI asr kompetensiyalarining asosiy tarkibiy qismlari sifatida e’tirof etilmoqda.

Mazkur masalaning nazariy va metodologik asoslari xorijiy olimlar tomonidan keng tadqiq qilingan. Xususan, E. Deci va R. Ryan motivatsiyaning ichki omillarini o‘rganib, shaxsning ijodiy faoliyatga jalb etilishida o‘zini-o‘zi belgilash nazariyasining ahamiyatini asoslab berganlar. L. S. Vygotskiy ijodiy rivojlanishning ijtimoiy-madaniy omillarini tadqiq etgan bo‘lsa, J. Guilford va E. Torrance kreativ tafakkurning nazariy hamda diagnostik asoslarini ishlab chiqqanlar. Biroq mazkur tadqiqotlarning aksariyati umumiy pedagogik yoki psixologik yo‘nalishga mansub bo‘lib, tasviriy san’at yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarning kasbiy shakllanishiga innovatsion texnologiyalarning kompleks ta’siri yetarli darajada yoritilmagan.

O‘zbekiston Respublikasida ham ta’lim tizimini modernizatsiya qilish, yoshlarning ijodiy salohiyatini qo‘llab-quvvatlash, san’at va madaniyat sohasini rivojlantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Oliy ta’lim muassasalarida kredit-modul tizimining joriy etilishi, raqamli ta’lim muhitining kengayishi, innovatsion pedagogik texnologiyalarni o‘quv jarayoniga integratsiya qilish bo‘yicha olib borilayotgan ishlar bo‘lajak mutaxassislarning kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, tasviriy san’at yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarning kreativ kompetensiyalarini rivojlantirish, innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanish hamda zamonaviy mehnat bozori talablariga moslashuvchanligini ta’minlash bilan bog‘liq qator ilmiy va amaliy muammolar saqlanib qolmoqda.

Amaliy kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab talabalarda ijodiy g‘oyalarni zamonaviy texnologiyalar yordamida vizuallashtirish, raqamli san’at vositalaridan foydalanish, loyihaviy faoliyatni tashkil etish va innovatsion yondashuvlarni amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha ko‘nikmalar yetarli darajada shakllanmagan. Natijada ularning kasbiy moslashuvchanligi va raqobatbardoshligi pasayishi mumkin. Ushbu holat tasviriy san’at ta’limida innovatsion metodlar va ilg‘or pedagogik tajribalarning bo‘lajak rassom-pedagoglarni tayyorlashdagi o‘rni hamda samaradorligini chuqur ilmiy o‘rganish zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqotning maqsadi tasviriy san’at yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalarning yetuk kadr bo‘lib shakllanishida innovatsiya va ilg‘or tajribalarning rolini aniqlash, ularning kasbiy rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillarni baholash hamda ta’lim jarayonini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Ijodiy fikrlash – bu muammolarni hal qilishda yangi g‘oyalarni ishlab chiqish va mavjud g‘oyalarni takomillashtirish jarayonidir. Amerikalik psixologlar Edward de Bono va Tony Buzan tomonidan taklif etilgan "Ijodiy fikrlash" usullari (masalan, "brainstorming" va "mind mapping") talabalarga o'z g'oyalarini erkin ifoda etish imkonini beradi. De Bono fikricha, ijodiy fikrlash uchun o'quvchilar o'z fikrlarini boshqa nuqtai nazardan ko'rib chiqishlari, fikrlarni o'zaro birlashtirishlari va yangi g'oyalarni ishlab chiqishlari kerak. Bu jarayon talabalar orasida ijodiy munosabatni kuchaytiradi.

Talabalar ijodiy faoliyatini takomillashtirishda amaliy faoliyat va loyiha asosidagi ta'lim metodlari muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan amalga oshirilayotgan "Loyihali ta'lim" dasturi, talabalarning o'z fikrlarini amaliyotda sinab ko'rishga yordam beradi.

Loyiha asosidagi ta'lim jarayonida talabalar o'zaro muloqot qilish, jamoaviy ish olib borish va ijodiy g'oyalarini amaliyotga tadbiq etish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Shuningdek, bu metod talabalarni qiyin vaziyatlarda muammolarni hal qilishga o'rgatadi va ularning ijodiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Innovatsion ta’lim usullari – bu o‘quv jarayonini takomillashtirish, talabalarni ijodiy fikrlashga rag‘batlantirish va ularning o‘z salohiyatini ochib berish maqsadida qo‘llaniladigan usullardir. Zamonaviy pedagogik usullar, masalan, muammoli ta’lim, jamoaviy ishlar va amaliy loyihalar talabalarning o‘z-o‘zini anglashini va ijodiy yondashuvini oshirishga yordam beradi.

Interdisiplinar yondashuv orqali talabalar turli sohalar bilan tanishib, o'z ijodiy salohiyatlarini kengaytirishlari mumkin. Misol uchun, san'at va texnologiya, san'at va psixologiya, san'at va iqtisod kabi sohalar o'rtasida aloqalar o'rnatish talabalarni yanada ijodiy va innovatsion fikrlashga undaydi. Bunday yondashuv talabalar o'zlari qiziqadigan sohalar bo'yicha yangi g'oyalarni amalga oshirishda yordam beradi.

San’at va texnologiya o‘rtasidagi aloqalar orqali talabalar texnologik bilimlarni san’at sohasida qo‘llashni o‘rganadi. Masalan, 3D modellash va raqamli grafik dasturlar yordamida talabalarga o‘z ijodiy g‘oyalarini zamonaviy texnologiyalar orqali amalga oshirish imkoniyati beriladi. Bu yondashuv talabalarning texnik va san’at bilimlarini birlashtirishga yordam beradi va ularning raqobatbardoshligini oshiradi.

San’at va texnologiya o‘rtasidagi aloqalar orqali talabalar texnologik bilimlarni san’at sohasida qo‘llashni o‘rganadi. Masalan, 3D modellash va raqamli grafik dasturlar yordamida talabalarga o‘z ijodiy g‘oyalarini zamonaviy texnologiyalar orqali amalga oshirish imkoniyati beriladi. Bu yondashuv talabalarning texnik va san’at bilimlarini birlashtirishga yordam beradi va ularning raqobatbardoshligini oshiradi.

San’at va iqtisodiy bilimlarning uyg‘unligi talabalarni o‘z san’at asarlarini bozorda qanday taqdim etish kerakligini o‘rgatadi. Bu orqali ular ijodiy g‘oyalarni tijorat yo‘nalishida rivojlantirish imkoniyatiga ega bo‘lishadi, shuningdek, o‘z asarlarining qiymatini aniqlash va sotuvchanlik qobiliyatlarini rivojlantirishadi.

Raqamli texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish, talabalar uchun ko‘plab yangi imkoniyatlarni yaratadi. Masalan, 3D modeling, grafika va raqamli san’at dasturlari orqali talaba o‘z ijodini erkin ifoda etishi va yangi texnikalarni o‘rganishi mumkin. Bu o‘z

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

navbatida, zamonaviy ish bozorida talab etiladigan raqobatbardosh kadrlar yetishtirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar, masalan, grafik dasturlar, 3D modellashtirish, video va audiolar yordamida talabalarning ijodiy faoliyatini yanada yuksaltirish mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston" dasturi doirasida talabalar zamonaviy texnologiyalardan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lib, o'z g'oyalarini raqamli formatda ifoda etishlari mumkin. Zamonaviy texnologiyalar yordamida talabalar o'z ishlarini osonlik bilan taqdim etishlari va keng auditoriya bilan baham ko'rishlari mumkin. Bu, o'z navbatida, talabalarni o'z ijodiy faoliyatlarini yanada kengaytirishga va rivojlantirishga rag'batlantiradi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining san’at va madaniyatga oid tashabbuslari, yoshlarni ijodiy sohada qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan. Shavkat Mirziyoyevning: “Yoshlarimizning ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish, ular uchun kerakli sharoitlarni yaratish davlatimiz siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir,” degan fikri buni yaqqol ko‘rsatadi. Bu fikr, aslida, ta’lim tizimining zamonaviylashuvi va talabalarning ijodiy salohiyatini oshirish zarurligini anglatadi.

Ijodiy faoliyatni takomillashtirish va yuksaltirish uchun zamonaviy pedagogik yondashuvlar va innovatsion metodlar talabalar ijodiy salohiyatini oshirishga yordam beradi. O‘zbekiston Respublikasidagi ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar va Prezident Shavkat Mirziyoyevning tashabbuslari bu jarayonni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES:

1. Shavkat Mirziyoyev. "O‘zbekistonning san’at va madaniyatini rivojlantirishga oid nutq." O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy sayti. www.president.uz
2. Mamatov, D.Q. (2019). "Innovatsion ta’lim usullari: san’at yo‘nalishida yangi yondashuvlar." O‘zbekiston ta’lim va tarbiyasi, 10(2), 15-20.
3. Abdullayeva, G. (2020). "Innovatsion ta’lim metodlari: tasviriy san’at misolida." Ta’lim va ijtimoiy fanlar jurnali, 2(3), 45-50.
4. Deci, E. L. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior / E. L. Deci, R. M. Ryan. — New York : Plenum Press, 1995. — 372 p.
5. Vygotsky, L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes / L. S. Vygotsky. — Cambridge, MA : Harvard University Press, 1978. — 159 p.
6. Abdullayev S. F., Gadoyev I. N. Rangtasvir: O‘quv qo‘llanma. – Navoiy: 2022. – 123 b.
7. Dustova D. S., Abdullayev S. F**.** Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisi estetik tayyorligida pedagogik va badiiy-ijodiy komponentlarning o‘zaro bog‘liqligi // PEDAGOGS jurnali. – 2022.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

8. Abdullayev S. F., Umarova S. M. Skech–chizmalari tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlashda innovatsion yo'nalish sifatida // Ta'lim va innovatsion tadqiqotlar: xalqaro ilmiy-metodik jurnal. – 2023. – №10. – B. 85–88..

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

KURASHCHILARNING O‘QUV-MASHG‘ULOT JARAYONIDA REAKSIYA VA TEZKOR QAROR QABUL QILISH QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI.

Tashmuratov Farrux Erixonovich, TerDU, Jismoniy tarbiya va sport o‘yinlari kafedrasi o‘qituvchisi**.**
To‘raeva Saodat Turg‘un qizi, TerDU, Sport faoliyati fakulteti
Sport faoliyati kurash ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada kurashchilarning o‘quv-mashg‘ulot jarayonida reaksiya tezligi, vaziyatni tez baholash va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirish masalasi sport tayyorgarligining muhim metodik yo‘nalishi sifatida tahlil qilinadi. Kurash bellashuvi qisqa vaqt, cheklangan gilam maydoni, raqib harakatlarining kutilmaganligi va taktik vaziyatlarning tez almashinuvi bilan tavsiflanadi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi kurashchilarda sensomotor reaksiya, taktik vaziyatni oldindan anglash va hujum hamda kontr-hujum harakatlarini tanlashda tezkor qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvni asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda sport tayyorgarligiga oid ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy umumlashtirish, pedagogik kuzatuv, mashg‘ulot jarayonini modellashtirish, vaziyatli topshiriqlar, simulyativ mashqlar, video-tahlil hamda reaksiya tezligini baholash usullaridan foydalanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA: natijalar shuni ko‘rsatdiki, maxsus simulyativ mashqlar, audiovizual signallar, vaziyatli sparringlar va individual yondashuv kurashchilarning vizual hamda taktil reaksiya tezligini yaxshilaydi, taktik qaror qabul qilish aniqligini oshiradi va texnik-taktik harakatlar barqarorligini kuchaytiradi.

XULOSA: kurashchilarning reaksiya va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan metodika o‘quv-mashg‘ulot jarayonini faollashtirish, musobaqaviy vaziyatga yaqin sharoit yaratish hamda sportchining psixofiziologik imkoniyatlarini maqsadli shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kurash, reaksiya tezligi, tezkor qaror qabul qilish, sensomotor tayyorgarlik, taktik vaziyat, simulyativ mashqlar, texnik-taktik tayyorgarlik, psixofiziologik omillar, sport mashg‘uloti, individual yondashuv.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ РЕАКЦИИ И СПОСОБНОСТИ БЫСТРОГО ПРИНЯТИЯ РЕШЕНИЙ У КУРАШИСТОВ В УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНОМ ПРОЦЕССЕ.

Ташмуратов Фаррух Эриксонович, Термезский государственный университет (TerDU), преподаватель кафедры физического воспитания и спортивных игр.
Тураева Саодат Тургун кизи, Термезский государственный университет (TerDU) факультет спортивной деятельности
студентка 3-го курса направления «Спортивная деятельность (борьба)».

Аннотация

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется развитие реакции и способности к быстрому принятию решений у курашистов в процессе учебно-тренировочных занятий. Особое внимание уделяется динамике соревновательной situatsii, ограниченности времени и необходимости мгновенного выбора технического действия на ковре.

ЦЕЛЬ: цель исследования заключается в научно-методическом обосновании подхода, направленного на развитие сенсомоторной реакции, предвосхищения действий соперника и оперативного выбора атакующих и контратакующих действий у курашистов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы теоретический анализ научной литературы, сравнительное обобщение, педагогическое наблюдение, моделирование тренировочных situatsiй, situatsionные задания, симулятивные упражнения, видеоанализ и оценка скорости реакции.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ: полученные результаты показывают, что применение специальных симулятивных упражнений, аудиовизуальных сигналов, situatsionных спарринговв и индивидуализированных заданий способствует улучшению визуальной и тактильной реакции спортсменов, повышению точности тактических решений и устойчивости технико-тактических действий.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: методика развития реакции и быстрого принятия решений у курашистов позволяет приблизить учебно-тренировочный процесс к условиям реального поединка, активизировать психофизиологические ресурсы спортсмена и повысить эффективность соревновательной деятельности.

Ключевые слова: кураш, скорость реакции, быстрое принятие решений, сенсомоторная подготовка, тактическая situatsia, симулятивные упражнения, технико-тактическая подготовка, психофизиологические факторы, спортивная тренировка, индивидуальный подход.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING REACTION AND QUICK DECISION-MAKING ABILITIES OF KURASH ATHLETES IN THE TRAINING PROCESS.

Farrux Erixonovich Tashmuratov, Termez State University (TerDU)
Lecturer, Department of Physical Education and Sports Games.
Saodat Turg‘un qizi To‘raeva, Termez State University (TerDU), Faculty of Sports Activities, Third-Year Student, Sports Activities (Wrestling) Program.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the development of reaction speed and quick decision-making abilities in kurash athletes during the training process. The study focuses on the dynamics of competitive situations, limited time on the mat, and the need for immediate selection of technical and tactical actions.

AIM: the purpose of the study is to substantiate a methodological approach aimed at developing sensorimotor reaction, anticipation of an opponent’s actions, and rapid selection of attacking and counterattacking techniques in kurash.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

MATERIALS AND METHODS: the study used theoretical analysis of scientific literature, comparative generalization, pedagogical observation, modeling of training situations, situational tasks, simulation exercises, video analysis, and assessment of reaction speed.

RESULTS AND DISCUSSION: the findings indicate that special simulation exercises, audiovisual signals, situational sparring, and individualized tasks improve athletes' visual and tactile reaction, increase the accuracy of tactical decisions, and strengthen the stability of technical and tactical performance.

CONCLUSION: the proposed methodology brings the training process closer to real bout conditions, activates athletes' psychophysiological resources, and contributes to higher effectiveness of competitive performance in kurash.

Keywords: kurash, reaction speed, quick decision-making, sensorimotor preparation, tactical situation, simulation exercises, technical and tactical preparation, psychophysiological factors, sports training, individualized approach.

Kurashda yuqori sport natijasiga erishish faqat texnik usullar hajmini kengaytirish yoki jismoniy tayyorgarlikni oshirish bilan cheklanmaydi. Bellashuv jarayonida sportchi raqibning tana og‘irligi almashinuvi, tayanch nuqtasining siljishi, qo‘l-oyoqlar koordinatsiyasi, ushlash masofasi va hujumga kirishish niyatini juda qisqa vaqt ichida anglab olishi kerak. Shu sababli reaksiya tezligi va tezkor qaror qabul qilish qobiliyati kurashchining funksional, psixofiziologik hamda texnik-taktik tayyorgarligi bilan uzviy bog‘liq murakkab sifat sifatida namoyon bo‘ladi.

Kurash bellashuvining o‘ziga xosligi shundaki, unda har bir harakat raqibning qarshi harakati bilan to‘qnashadi. Sportchi ilgari mashq qilingan usulni mexanik tarzda bajarishga emas, balki aniq vaziyatga mos holda usul tanlashga majbur bo‘ladi. Raqibning muvozanati buzilgan paytni ilg‘ash, hujum yo‘nalishini o‘zgartirish, kontr-hujumga o‘tish yoki himoya pozitsiyasini saqlash ko‘pincha soniyaning juda kichik ulushlarida hal etiladi. Shuning uchun mashg‘ulot mazmunida musobaqaviy vaziyatga yaqin sharoitlarni yaratish metodik jihatdan alohida ahamiyat kasb etadi.

Sport nazariyasida reaksiya tezligi sportchining tashqi signalni qabul qilishi, uni markaziy nerv tizimida qayta ishlashi va maqsadga muvofiq javob harakatini boshlashi bilan izohlanadi. Kurashda bu jarayon oddiy reaksiya bilan cheklanmaydi; unda murakkab tanlov reaksiyasi, antisipatsiya, diqqatni qayta taqsimlash, harakatni tormozlash va yangi harakatga o‘tish mexanizmlari birgalikda ishlaydi. Shu jihatdan kurashchilarning tezkor qaror qabul qilish qobiliyati jismoniy sifatlar bilan bir qatorda kognitiv va emotsional barqarorlikni ham talab qiladi.

Amaliy mashg‘ulotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, an’anaviy yondashuvlarda reaksiya tezligi ko‘pincha umumiy chaqqonlik mashqlari, start signallari yoki tezkor harakat topshiriqlari orqali rivojlantiriladi. Bunday mashqlar muayyan darajada foydali bo‘lsa-da, ular kurashdagi real taktik vaziyatlarning murakkabligini to‘liq aks ettirmaydi. Shu sababli

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

kurashchilar tayyorgarligida vaziyatli sparring, oldindan rejalashtirilmagan hujum, raqibning aldamchi harakatlariga javob qaytarish, audiovizual signal asosida usul tanlash kabi topshiriqlar tizimli qo‘llanishi zarur.

Tadqiqotning metodik g‘oyasi shundan iboratki, reaksiya va qaror qabul qilish qobiliyati alohida mashq sifatida emas, balki texnik-taktik tayyorgarlikning ichki tarkibiy qismi sifatida rivojlantirilishi lozim. Bunda sportchi nafaqat tez harakat qiladi, balki qaysi vaziyatda qanday harakat maqsadga muvofiqligini tanlaydi. Metodik tizimning samaradorligi aynan tezlik, aniqlik, barqarorlik va taktik moslashuvchanlikning birligida namoyon bo‘ladi.

Metodologiya

1. Reaksiya va tezkor qaror qabul qilishning psixofiziologik asoslari

Kurashchining reaksiya tezligi sensor axborotni qabul qilish, e’tiborni zarur obyektga jamlash, muhim signalni ajratish va javob harakatini boshlash bosqichlaridan tashkil topadi. Sportchi raqibning gavda holati, tayanch oyog‘i, qo‘l bilan ushlash kuchi, elkalar yo‘nalishi va harakat ritmi kabi belgilarni bir vaqtning o‘zida baholaydi. Mazkur belgilar orasidan eng muhimini tanlab olish tezkor qaror qabul qilishning boshlang‘ich sharti hisoblanadi. Shu bois mashg‘ulotlarda diqqat selektivligi va taktik idrokni rivojlantiruvchi topshiriqlar ustuvor o‘rin egallashi kerak.

Umumiy sport nazariyasi nuqtai nazaridan texnik harakat samaradorligi sportchining maxsus tayyorgarligi, koordinatsion imkoniyatlari, nerv-mushak boshqaruvi va harakat vazifasini anglash darajasiga bog‘liq. L.P. Matveev sport tayyorgarligini ko‘p komponentli tizim sifatida talqin qiladi, bunda jismoniy, texnik, taktik va psixologik tayyorgarlik o‘zaro bog‘langan holda rivojlanadi [1]. V.N. Platonov esa yuqori natijali sportda maxsus tayyorgarlikni musobaqa faoliyati talablariga yaqinlashtirish zarurligini alohida ta’kidlaydi [2]. Ushbu yondashuvlar kurashchilarning reaksiya va qaror qabul qilish qobiliyatlarini aynan bellashuv vaziyatida rivojlantirish kerakligini asoslaydi.

Kurashdagi tezkor qaror qabul qilish jarayoni harakatdan oldingi idrok, ehtimoliy vaziyatni taxmin qilish va javob usulini tanlash bosqichlari orqali yuzaga chiqadi. Masalan, raqib oldinga bosim qilgan holatda sportchi yon tomonga chiqish, muvozanatni buzish yoki kontr-hujumga kirishish variantlaridan birini tanlaydi. Agar mashg‘ulot faqat oldindan belgilangan usulni takrorlashdan iborat bo‘lsa, sportchi bunday noaniq vaziyatda sustlashadi. Aksincha, turli signal va vaziyatlar asosida mashq qilish qaror qabul qilish tezligini oshiradi.

2. Simulyativ mashqlar va taktik vaziyatlar asosida metodik tizimni tashkil etish

Metodik tizimning asosiy mazmuni kurashchining harakat javobini real bellashuv sharoitiga yaqinlashtirishdan iborat. Buning uchun mashg‘ulot jarayonida uch turdagi topshiriqlar qo‘llanadi: birinchisi — oddiy signalga javob berish mashqlari; ikkinchisi — raqib harakatining yo‘nalishiga qarab usul tanlash mashqlari; uchinchisi — murakkab taktik vaziyatda bir necha variantdan eng maqsadga muvofiqini tanlash mashqlari. Bunday ketma-ketlik reaksiya tezligini oddiy harakatdan murakkab taktik qarorgacha bosqichma-bosqich rivojlantiradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Simulyativ mashqlarda murabbiy yoki sparring sherigi kutilmagan harakatni boshlaydi, sportchi esa berilgan vaqt oralig‘ida mos javobni tanlaydi. Masalan, raqib orqaga chekinib muvozanatni yo‘qotgan holatda “yonbosh”, oldinga bosim qilgan holatda “chala”ga olib kirish, yelkalar yo‘nalishi o‘zgarganda esa qo‘ltiqdan olish yoki chalishtirish harakatlarini tanlash mashq qilinadi. Bunda asosiy mezon faqat tezlik emas, balki tanlangan usulning vaziyatga mosligi, bajarilish aniqligi va xavfsizligidir.

Audiovizual signal asosidagi mashqlar ham samarali vosita hisoblanadi. Maxsus svetodiodli signal, tovushli buyruq yoki murabbiy ko‘rsatmasi sportchini harakat variantini tez almashtirishga majbur qiladi. Bunday mashqlar diqqatning ko‘chuvchanligi, harakat dasturini tez qayta tuzish va impulsiv harakatni tormozlash qobiliyatini rivojlantiradi. Kurashda bu sifatlar ayniqsa muhim, chunki noto‘g‘ri tanlangan hujum sportchini raqib kontr-hujumiga ochiq qoldirishi mumkin.

Vaziyatli sparring metodikasida bellashuv to‘liq erkin tarzda emas, balki ma’lum shart bilan tashkil etiladi. Masalan, sportchiga faqat raqibning aldamchi harakatidan keyin hujumga o‘tish, muvozanat buzilgan paytda kontr-hujum qilish yoki gilam chetida himoyadan hujumga o‘tish vazifasi beriladi. Bunday shartli sparringlar sportchining vaziyatni o‘qish malakasini kuchaytiradi va texnik usullarni real taktik kontekstda qo‘llashga o‘rgatadi.

3. Diagnostika va eksperimental baholash mezonlari

Tadqiqot jarayonida metodikaning samaradorligini baholash uchun reaksiya tezligi, taktik qaror aniqligi, usulni bajarish barqarorligi va bellashuvdagi natijadorlik mezonlari ajratildi. Reaksiya tezligi vizual va taktil signalga javob berish vaqti orqali baholandi. Taktik qaror aniqligi esa vaziyatli topshiriqda sportchi tanlagan usulning vaziyatga mosligi bilan belgilanadi. Texnik-taktik barqarorlik usullarni bajarishdagi xatolar soni, hujumga kirishish vaqti va muvaffaqiyatli harakatlar ulushi orqali tahlil qilindi.

Eksperimental yondashuvda sportchilar tajriba va nazorat guruhlariga ajratilgan holda kuzatildi. Tajriba guruhi mashg‘ulot jarayonida maxsus simulyativ mashqlar, audiovizual signallar, vaziyatli sparringlar va video-tahlil elementlaridan foydalandi. Nazorat guruhi esa odatiy mashg‘ulot rejimi asosida tayyorgarlikni davom ettirdi. Bunday taqqoslash taklif etilgan metodikaning amaliy samaradorligini aniqlash imkonini berdi.

Video-tahlil metodikasi sportchining qaror qabul qilish bosqichini yanada aniqroq baholashga xizmat qiladi. Mashg‘ulotdan so‘ng murabbiy va sportchi birgalikda vaziyatni ko‘rib chiqadi, hujum boshlanishi, javob kechikishi, usul tanlashdagi xato yoki muvaffaqiyatli antisipatsiya holatlarini tahlil qiladi. Natijada sportchi o‘z harakatini faqat jismoniy sezgi darajasida emas, balki ongli taktik tahlil asosida ham idrok eta boshlaydi.

4. O‘quv-mashg‘ulot jarayoniga tatbiq etish algoritmi

Metodikani amaliyotga tatbiq etishda mashg‘ulot bosqichlarining aniq ketma-ketligi muhimdir. Dastlab sportchilarning boshlang‘ich reaksiya ko‘rsatkichlari, texnik harakatlar aniqligi va taktik vaziyatni baholash darajasi aniqlanadi. Keyingi bosqichda oddiy signalga javob berish mashqlari orqali umumiy sensomotor tayyorgarlik faollashtiriladi. Shundan so‘ng vaziyatli topshiriqlar va simulyativ sparringlar qo‘llanib, sportchi harakatni real bellashuv sharoitida tanlashga o‘rgatiladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Mashg‘ulot yuklamasi sportchining yoshi, tayyorgarlik darajasi, funksional holati va psixologik barqarorligiga qarab individuallashtirilishi kerak. Yuqori tayyorgarlikka ega kurashchilar uchun kutilmagan signal, vaqt cheklovi va raqibning aldamchi harakatlari murakkablashtiriladi. Boshlang‘ich tayyorgarlikdagi sportchilar uchun esa vaziyatlar asta-sekin murakkablashtiriladi, bunda usul tanlashdagi xatolar tahlil qilinadi va to‘g‘ri harakat stereotipi shakllantiriladi.

Metodikaning muhim sharti — murabbiyning teskari aloqani aniq va qisqa berishidir. Sportchi mashqdan keyin qaysi signalga kech javob bergani, qaysi vaziyatda noto‘g‘ri usul tanlagani, qaysi holatda raqibning muvozanatini to‘g‘ri sezgani haqida darhol ma’lumot olishi kerak. Bunday teskari aloqa reaksiya tezligi bilan bir qatorda qaror qabul qilish sifatini ham takomillashtiradi.

Tadqiqot natijalari kurashchilarda reaksiya va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirishda vaziyatli yondashuvning samaradorligini ko‘rsatdi. Tajriba guruhi mashg‘ulotlarida vizual va taktil signalga javob berish bo‘yicha ijobiy siljishlar kuzatildi. Dastlab o‘rtacha reaksiya vaqti 0,35 soniya bo‘lgan bo‘lsa, maxsus mashqlar yakunida u 0,28 soniyagacha qisqardi. Nazorat guruhida esa bu ko‘rsatkich 0,33 soniyadan 0,32 soniyagacha o‘zgardi. Mazkur farq metodikaning aynan maxsus signal va vaziyatli topshiriqlar orqali reaksiya tezligini rivojlantirishga ta’sir qilganini ko‘rsatadi.

Taktik qaror qabul qilish bo‘yicha olingan natijalar ham tajriba guruhida sezilarli ustunlikni namoyon etdi. Vaziyatli kontr-hujum scenariylarida tajriba guruhi sportchilari to‘g‘ri va tezkor qaror qabul qilish ko‘rsatkichlarini 22 foizga yaxshiladi. Nazorat guruhida mazkur o‘sish 8 foiz bilan chegaralandi. Bu holat an’anaviy texnik takrorlash mashqlari qaror qabul qilish sifatini ma’lum darajada rivojlantirsa-da, murakkab taktik vaziyatni modellashtirishga asoslangan mashqlar yuqoriroq samara berishini anglatadi.

Texnik-taktik tayyorgarlik darajasida ham ijobiy o‘zgarishlar qayd etildi. Tajriba guruhi sportchilarida raqib harakatini oldindan baholash, hujum yo‘nalishini aniqlash, kontr-hujum uchun qulay lahzani tanlash va usulni barqaror bajarish ko‘nikmalari kuchaydi. Ayniqsa, usul bajarishdagi ortiqcha harakatlar kamaydi, sportchilar gilamdagi vaziyatni tezroq anglab, harakatni kechiktirmasdan boshlashga intildi. Bunday natijalar koordinatsion tayyorgarlik va sensomotor reaksiya haqidagi tadqiqotlar xulosalari bilan hamohangdir [4; 142-144-b.], [5; 16-b.].

Muhokama jarayonida yana bir jihat ko‘zga tashlanadi: tezkor qaror qabul qilishni rivojlantirish faqat tez harakat qilishga o‘rgatish emas, balki noto‘g‘ri harakatni tormozlash, vaziyatni qayta baholash va samarali texnik variantni tanlashni ham o‘z ichiga oladi. Shu sababli metodikada impulsiv tezlik emas, balki “tez va to‘g‘ri” qaror tamoyili ustuvor bo‘lishi kerak. Kurashchi har bir signalga zudlik bilan javob qaytarishi bilan birga, javob harakatining texnik va taktik maqsadga muvofiqligini saqlashi zarur.

Olingan natijalar metodikaning o‘quv-mashg‘ulot jarayoniga tatbiq etilishi sportchilarning psixologik barqarorligiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Murakkab vaziyatlarda muntazam mashq qilgan sportchi musobaqada kutilmagan holatga nisbatan kamroq cho‘chiydi, o‘z kuchiga ishonchi ortadi va qaror qabul qilishda

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ortiqcha emotsional zo‘riqish kamayadi. Bu esa kurashda natijadorlikni oshiruvchi muhim psixologik omillardan biridir.

Kurashchilarning o‘quv-mashg‘ulot jarayonida reaksiya va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatlarini rivojlantirish texnik-taktik tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismidir. Bellashuv sharoitida sportchi harakatni nafaqat tez, balki vaziyatga mos, aniq va barqaror bajarishi kerak. Shu sababli mashg‘ulot jarayonida musobaqaviy vaziyatlarni modellashtirish, signalga asoslangan topshiriqlar va vaziyatli sparringlardan foydalanish zarur.

Taklif etilgan metodika kurashchilarning sensomotor reaksiya tezligini yaxshilash, raqib harakatini oldindan anglash, hujum va kontr-hujum variantlarini tez tanlash, texnik harakatni barqaror bajarish hamda psixologik ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi. Tajriba guruhi natijalarida reaksiya vaqti 0,35 soniyadan 0,28 soniyagacha qisqargani, taktik qaror qabul qilish ko‘rsatkichi esa 22 foizga yaxshilangani metodikaning amaliy samaradorligini tasdiqlaydi.

Metodikani amaliyotga joriy etishda mashqlarni sportchilarning tayyorgarlik darajasi, yoshi, funksional holati va individual psixofiziologik xususiyatlariga moslashtirish muhimdir. Murabbiy tomonidan beriladigan aniq teskari aloqa, video-tahlil, bosqichma-bosqich murakkablashtirish va musobaqaviy vaziyatga yaqin sharoit yaratish metodikaning samaradorligini oshiradi.

Mazkur yondashuv kurash bilan bir qatorda boshqa yakka kurash turlarida ham moslashtirib qo‘llanishi mumkin. Kelgusida ushbu metodikani turli yosh guruhlari, sport malakasi darajalari va musobaqa tajribasiga ega sportchilar kesimida empirik jihatdan yanada chuqurroq o‘rganish maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Матвеев Л.П. Общая теория спорта и ее прикладные аспекты. – 5-е изд. – Москва: Советский спорт, 2010.
2. Платонов В.Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте. Общая теория и ее практические приложения. – Киев: Олимпийская литература, 2004.
3. Верхошанский Ю.В. Основы специальной физической подготовки спортсменов. – Москва: Физкультура и спорт, 1988.
4. Корягина Ю.В. Развитие специфических видов сенсомоторных реакций в тренировочном процессе бадминтонистов // Омский научный вестник. – 2008. – № 1 (63). – С. 142–144.
5. Галышева С.М., Клементьев А.И. Методика развития сенсомоторной реакции у бадминтонистов 8–9 лет на этапе начальной подготовки // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 2. – С. 16.
6. Мартынова А.С. Развитие координатsionных способностей у бадминтонистов 8–9 лет на этапе начальной подготовки // Ученые записки университета им. П.Ф. Лесгафта. – 2011. – Т. 73. – № 3. – С. 133–137.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

7. Ахметшин А.А. Совершенствование координатsionных способностей бадминтонистов на этапе спортивной специализатsii // Проблемы и перспективы физического воспитания, спортивной тренировки и адаптивной физической культуры: сборник материалов. – 2023. – С. 198.
8. Зотова Ф.Р., Газнанова В.М. Физическая подготовка бадминтонистов: аналитический обзор отечественной и зарубежной литературы // Наука и спорт: современные тенденции. – 2023. – Т. 11. – № 2. – С. 85–95.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

O‘QUVCHILARNI VOLEYBOL MASHQLARI YORDAMIDA KUCH SIFATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI.

Xomudjonova Feruza Komiljon qizi, Shahrisabz davlat pedagogika instituti Jismoniy madaniyat kafedrasi mudiri, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.
Meyliyev Sardorbek Ulmasbek o‘g‘li, Jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari nazariyasi va metodikasi mutaxassisligi 1-kurs magistr talabasi.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada umumiy o‘rta ta’lim muassasalari o‘quvchilarida kuch sifatini voleybol mashqlari yordamida rivojlantirishning pedagogik va metodik asoslari tahlil qilinadi. Voleybol harakat faoliyatida sakrash, tezlanish, zarba berish, to‘pni uzatish, blok qo‘yish va himoyaviy siljishlar kuch, tezkor-kuch, koordinatsiya hamda chidamlilik sifatlarining o‘zaro uyg‘un rivojlanishini talab etadi.

MAQSAD: tadqiqotning maqsadi o‘quvchilarda kuch sifatini yosh xususiyatlari, jismoniy tayyorgarlik darajasi va voleybolga xos harakat tuzilmasini hisobga olgan holda rivojlantirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvni asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda jismoniy tarbiya va sport mashg‘ulotlari nazariyasiga oid ilmiy adabiyotlarni nazariy tahlil qilish, qiyosiy-pedagogik umumlashtirish, voleybol mashqlarining harakat tuzilmasini tahlil qilish, pedagogik kuzatuv, mashg‘ulot yuklamasini modellashtirish hamda nazorat mashqlari tizimini loyihalash usullaridan foydalanildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA: tahlil natijalari voleybol mashqlari kuch sifatini rivojlantirishda faqat umumiy jismoniy tayyorgarlik vositasi emas, balki o‘quvchilarning funksional tayyorgarligi, mushaklararo koordinatsiyasi, sakrovchanligi va o‘yin vaziyatida samarali harakatlanish qobiliyatini shakllantiruvchi kompleks pedagogik omil ekanini ko‘rsatadi.

XULOSA: voleybol mashqlariga asoslangan bosqichli metodika o‘quvchilarda kuch sifatini xavfsiz, izchil va o‘yin faoliyatiga yaqin sharoitda rivojlantirishga imkon beradi. Metodikaning samaradorligi mashqlarni yoshga mos tanlash, yuklamani me’yorlash, texnik bajarilishni nazorat qilish va muntazam pedagogik tahlil bilan belgilanadi.

Kalit so‘zlar: voleybol, o‘quvchilar, kuch sifati, tezkor-kuch tayyorgarligi, sakrovchanlik, jismoniy tarbiya, mashg‘ulot metodikasi, harakat koordinatsiyasi, pedagogik nazorat, sport mashqlari.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ СИЛОВЫХ КАЧЕСТВ У УЧАЩИХСЯ С ПОМОЩЬЮ ВОЛЕЙБОЛЬНЫХ УПРАЖНЕНИЙ.

Хомуджонова Феруза Комилжон кизи, заведующая кафедрой физической культуры Шахрисабзского государственного педагогического института, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент.
Мейлиев Сардорбек Улмасбек угли, магистрант 1-го курса специальности «Теория и методика физического воспитания и спортивной тренировки».

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются педагогические и методические основы развития силовых качеств у учащихся общеобразовательных школ с помощью волейбольных упражнений. Двигательная деятельность в волейболе включает прыжки, ускорения, удары, передачи, блокирование и защитные перемещения, что требует согласованного развития силы, скоростно-силовых способностей, координации и выносливости.

ЦЕЛЬ: цель исследования состоит в обосновании методического подхода к развитию силовых качеств учащихся с учетом возрастных особенностей, уровня физической подготовленности и специфики двигательной структуры волейбола.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании применялись методы теоретического анализа научной литературы по теории физического воспитания и спортивной тренировки, сравнительно-педагогического обобщения, анализа структуры волейбольных упражнений, педагогического наблюдения, моделирования тренировочной нагрузки и проектирования системы контрольных упражнений.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ: результаты анализа показывают, что волейбольные упражнения выступают не только средством общей физической подготовки, но и комплексным педагогическим фактором развития функциональной подготовленности, межмышечной координации, прыгучести и эффективного двигательного поведения учащихся в игровых ситуациях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: поэтапная методика, основанная на волейбольных упражнениях, позволяет безопасно, последовательно и в условиях, приближенных к игровой деятельности, развивать силовые качества учащихся. Ее эффективность определяется возрастной адекватностью упражнений, нормированием нагрузки, контролем техники выполнения и систематическим педагогическим анализом.

Ключевые слова: волейбол, учащиеся, силовые качества, скоростно-силовая подготовка, прыгучесть, физическое воспитание, методика занятий, координация движений, педагогический контроль, спортивные упражнения.

METHODOLOGY FOR DEVELOPING STRENGTH QUALITIES IN SCHOOLCHILDREN THROUGH VOLLEYBALL EXERCISES.

Xomudjonova Feruza Komiljon qizi, Head of the Department of Physical Culture, Shahrisabz State Pedagogical Institute, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor.
Meyliyev Sardorbek Ulmasbek o‘g‘li, 1st-year master's student in Theory and Methodology of Physical Education and Sports Training.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the pedagogical and methodological foundations for developing strength qualities in schoolchildren through volleyball exercises. Volleyball movement activity includes jumping, acceleration, hitting, passing,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

blocking and defensive movements, which require the integrated development of strength, speed-strength abilities, coordination and endurance.

PURPOSE: the purpose of the study is to substantiate a methodological approach to developing strength qualities in schoolchildren, taking into account age characteristics, the level of physical fitness and the specific movement structure of volleyball.

MATERIALS AND METHODS: the study used theoretical analysis of scientific literature on physical education and sports training, comparative pedagogical generalization, analysis of the movement structure of volleyball exercises, pedagogical observation, modeling of training loads and designing a system of control exercises.

RESULTS AND DISCUSSION: the analysis shows that volleyball exercises serve not only as a means of general physical preparation, but also as a complex pedagogical factor in developing functional readiness, intermuscular coordination, jumping ability and effective movement behavior of schoolchildren in game situations.

CONCLUSION: a staged methodology based on volleyball exercises makes it possible to develop strength qualities safely, consistently and in conditions close to real game activity. Its effectiveness depends on age-appropriate selection of exercises, load regulation, control of technical execution and systematic pedagogical analysis.

Keywords: volleyball, schoolchildren, strength qualities, speed-strength preparation, jumping ability, physical education, training methodology, movement coordination, pedagogical control, sports exercises.

Zamonaviy jismoniy tarbiya jarayonida o‘quvchilarning har tomonlama jismoniy rivojlanishini ta’minlash bilan birga, ularning sportga qiziqishini kuchaytirish va harakat faoliyatini ongli tashkil etish muhim pedagogik vazifa hisoblanadi. Kuch sifati o‘quvchilarning umumiy jismoniy tayyorgarligida markaziy o‘rin tutadi, chunki u tezkorlik, chaqqonlik, chidamlilik, muvozanat, sakrovchanlik va harakat koordinatsiyasining samarali namoyon bo‘lishiga asos yaratadi. Shu jihatdan voleybol mashqlari kuch sifatini rivojlantirishda tabiiy, o‘yinli va motivatsion imkoniyatlarga boy vosita sifatida alohida ahamiyatga ega.

Voleybol darslari va to‘garak mashg‘ulotlarida o‘quvchilar doimiy ravishda sakrash, joy almashish, to‘xtash, tana vaznini boshqarish, qo‘l va yelka kamari mushaklarini ishga solish, to‘p yo‘nalishini baholash va jamoaviy harakatga moslashish vazifalarini bajaradilar. Mazkur harakatlar kuchning turli ko‘rinishlarini — maksimal kuch, tezkor-kuch, portlovchi kuch, kuch chidamliligi va statik barqarorlikni birgalikda rivojlantiradi. Ayniqsa, yuqoridan to‘p uzatish, hujum zarbasi, blok qo‘yish, pastdan qabul qilish va maydon bo‘ylab tez siljishlar o‘quvchining mushaklararo koordinatsiyasi hamda funksional tayyorgarligini faollashtiradi [1], [2].

Jismoniy tarbiya amaliyotida kuch sifatini rivojlantirish ko‘pincha umumrivojlantiruvchi mashqlar, gavda vazni bilan bajariladigan topshiriqlar yoki an’anaviy kuch mashqlari orqali amalga oshiriladi. Bunday yondashuvning foydali jihatlari mavjud bo‘lsa-da, u har

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

doim ham o‘quvchilarni o‘yin faoliyatiga bevosita tayyorlay olmaydi. Voleybol mashqlari esa kuchni funksional sharoitda rivojlantirish imkonini beradi: o‘quvchi kuchni nafaqat alohida mushak harakati sifatida, balki to‘p bilan ishlash, sherik bilan hamkorlik qilish, maydonni ko‘rish va tez qaror qabul qilish jarayonida namoyon etadi.

Kuch sifatini voleybol vositasida rivojlantirish metodikasida yosh xususiyatlari hal qiluvchi ahamiyatga ega. Maktab yoshidagi o‘quvchilarda tayanch-harakat apparati, mushak tizimi, yurak-qon tomir va nafas olish tizimlari hali shakllanish jarayonida bo‘ladi. Shu sababli og‘irliklar bilan ortiqcha yuklama berish, bir xil mushak guruhlariga haddan tashqari bosim tushirish yoki texnik jihatdan noto‘g‘ri sakrash mashqlarini ko‘paytirish salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. Metodik jarayon xavfsizlik, izchillik, bosqichma-bosqichlik va pedagogik nazorat tamoyillariga tayanishi lozim [3], [4].

Voleybol mashqlari yordamida kuch sifatini rivojlantirishning nazariy asosi kuchni faqat mushak qisqarish kuchi sifatida emas, balki harakat vazifasini hal etishga qaratilgan kompleks funksional qobiliyat sifatida talqin qilish bilan bog‘liq. O‘quvchi sakrashdan oldin tayanch holatini tanlaydi, tizzani bukish chuqurligini me’yorlaydi, gavda og‘irligini boshqaradi, qo‘l harakatini oyoq itarilishi bilan uyg‘unlashtiradi va to‘pga nisbatan fazoviy masofani aniqlaydi. Demak, voleyboldagi kuch sifati harakat texnikasi, koordinatsiya, tezlik, muvozanat va idrok bilan bir butun holda rivojlanadi.

1. Voleybol mashqlari asosida kuch sifatini rivojlantirishning pedagogik asoslari

Tadqiqotning metodologik asosini kompetensiyaviy, harakat-faoliyatli, yoshga moslashtirilgan va bosqichli yondashuvlar tashkil etadi. Kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchilarda kuch sifatini faqat jismoniy ko‘rsatkichlar yig‘indisi sifatida emas, balki amaliy harakat vazifasini samarali bajarish imkoniyati sifatida o‘rganishga imkon beradi. Harakat-faoliyatli yondashuv esa kuch mashqlarini voleybol texnikasi, o‘yin vaziyati va jamoaviy hamkorlik bilan bog‘liq holda tashkil etishni talab qiladi.

Kuch sifatini rivojlantirishda voleybolning pedagogik afzalligi shundaki, u mashqlarni o‘yin motivatsiyasi bilan uyg‘unlashtiradi. O‘quvchi oddiy kuch mashqlarini bajarishda tez charchashi yoki qiziqishini yo‘qotishi mumkin, ammo to‘p bilan bajariladigan topshiriqlar, juftlik va kichik guruhlardagi harakatlar, raqobat elementi mavjud mashqlar kuch yuklamasini tabiiy qabul qilishga yordam beradi. Bu holat dars jarayonida ijobiy emotsional fon yaratadi va jismoniy faollikning davomiyligini oshiradi.

Voleybol mashqlarining kuch sifatiga ta’siri bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, sakrash mashqlari oyoq mushaklari, son va boldir mushaklari hamda tana markazi barqarorligini rivojlantiradi. Ikkinchidan, to‘p uzatish va zarba berish mashqlari yelka kamari, qo‘l mushaklari va gavdaning rotatsion harakatlarini faollashtiradi. Uchinchidan, himoyaviy holatda turish, past markazda siljish va tez to‘xtash mashqlari statik-dinamik kuch hamda kuch chidamliligini shakllantiradi. To‘rtinchidan, o‘yin vaziyatidagi takroriy harakatlar o‘quvchining funksional barqarorligini oshiradi [5], [6].

2. O‘quvchilar yoshi va jismoniy tayyorgarlik darajasini hisobga olish

O‘quvchilar bilan ishlashda kuch sifatini rivojlantirish biologik yosh, jins, morfofunksional rivojlanish, avvalgi jismoniy tayyorgarlik darajasi, harakat tajribasi va sog‘liq holatini hisobga olgan holda amalga oshirilishi kerak. 10-12 yoshdagi o‘quvchilar

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

uchun asosiy urg‘u to‘g‘ri holat, umumiy mushak tonusi, koordinatsiya va tana vazni bilan bajariladigan mashqlarga qaratilishi lozim. 13-15 yoshda tezkor-kuch, sakrovchanlik va o‘yin vaziyatidagi kuch chidamliligi bosqichma-bosqich kuchaytiriladi. 16-17 yoshda esa texnik jihatdan to‘g‘ri bajariladigan murakkabroq voleybol mashqlari, plyometrik elementlar va maxsus kuch topshiriqlari nazorat ostida qo‘llanishi mumkin.

Mashg‘ulot yuklamasini me’yorlashda takrorlar soni, seriyalar miqdori, dam olish oralig‘i, mashqning texnik murakkabligi, o‘yin intensivligi va umumiy dars zichligi hisobga olinadi. Kuch mashqlarini haddan tashqari ko‘paytirish o‘quvchilarda charchoq, texnik xatolar, motivatsiyaning pasayishi va jarohatlanish xavfini oshiradi. Shuning uchun voleybol mashqlariga asoslangan metodika o‘quvchilarning jismoniy imkoniyatlariga mos bo‘lishi, mashqlar bosqichma-bosqich murakkablashtirilishi va har bir mashg‘ulot yakunida qayta tiklanish elementi kiritilishi zarur.

O‘quvchilarda kuch sifatini rivojlantirishda texnika ustuvorligi tamoyili alohida ahamiyatga ega. Masalan, hujum zarbasiga tayyorlovchi sakrash mashqlari avval to‘g‘ri tayanch holati, tizzani xavfsiz bukish, qo‘l harakati va yumshoq qo‘nish elementlari o‘rgatilgandan keyingina yuqori intensivlikda bajarilishi lozim. Blok qo‘yishga tayyorlovchi mashqlarda esa sakrash balandligidan ko‘ra vaqtida sakrash, qo‘lni to‘g‘ri chiqarish va qo‘nish barqarorligi muhimroqdir. Bu yondashuv kuch sifatini xavfsiz va funksional shakllantirishga xizmat qiladi.

3. Voleybol mashqlari tizimi va bosqichma-bosqich tashkil etish

Metodik tizim uch asosiy blokdan iborat bo‘lishi mumkin: tayyorlovchi kuch mashqlari, maxsus voleybol mashqlari va o‘yin sharoitiga yaqinlashtirilgan kompleks topshiriqlar. Tayyorlovchi blokda gavda vazni bilan cho‘qqayib turish, yarim cho‘qqayish, tayanib qo‘l bukish-yozish, plank, yon plank, oldinga-orqaga va yon tomonga siljish, past holatda yurish, elastik lenta bilan yelka kamari mashqlari qo‘llanadi. Bu mashqlar o‘quvchining tayanch mushaklarini mustahkamlaydi va keyingi texnik harakatlar uchun asos yaratadi.

Maxsus voleybol blokida to‘pni yuqoridan va pastdan uzatish bilan birga yengil sakrashlar, juftlikda to‘p uzatib joy almashish, devorga to‘p bilan ishlash, sakrab to‘pga tegish, blok imitatsiyasi, qisqa masofada tez siljish va to‘xtash, hujum zarbasiga tayyorlovchi qadamlar bajariladi. Ushbu mashqlar kuchni texnik harakat bilan bog‘laydi. O‘quvchi mushak kuchini o‘yin vazifasiga yo‘naltirishni o‘rganadi, harakat tezligi va aniqligini saqlagan holda kuch sarflashga odatlanadi.

O‘yin sharoitiga yaqinlashtirilgan blokda mini-voleybol, 2x2 va 3x3 formatdagi o‘yinlar, cheklangan maydonda himoyaviy siljishlar, ketma-ket blok va hujum imitatsiyasi, to‘p uzatishdan keyin tez joy almashish, belgilangan signal bo‘yicha sakrash yoki himoyaga o‘tish kabi topshiriqlar qo‘llanadi. Bu bosqichda kuch sifati real vaziyatda, ya’ni qaror qabul qilish, fazoviy yo‘nalishni aniqlash va jamoaviy harakatga moslashish bilan birga rivojlanadi.

Bosqichma-bosqichlik tamoyiliga ko‘ra, dastlab mashq texnikasi va harakat xavfsizligi o‘zlashtiriladi, keyin takrorlar soni va harakat amplitudasi oshiriladi, so‘ngra tezlik, sakrash balandligi, o‘yin intensivligi va qarshilik sharoiti murakkablashtiriladi. Masalan, oddiy joyida sakrash mashqi keyinchalik to‘pga tegish, sherikdan uzatilgan to‘pga sakrab

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

javob berish, blok imitatsiyasi va o‘yin vaziyatidagi sakrashga aylantiriladi. Bunday ketma-ketlik o‘quvchining harakat tajribasini izchil boyitadi.

4. Pedagogik nazorat va baholash mezonlari

Metodikaning samaradorligi muntazam pedagogik nazorat orqali aniqlanadi. Bunda faqat kuch ko‘rsatkichlarining miqdoriy o‘sishi emas, balki mashq texnikasi, qo‘nish xavfsizligi, harakat barqarorligi, charchoq sharoitida texnikani saqlash, to‘p bilan ishlash aniqligi va o‘yin vaziyatida kuchdan oqilona foydalanish ham baholanadi. Nazorat mashqlari sifatida joyidan yuqoriga sakrash, 30 soniyada yarim cho‘qqayishlar soni, tayanib qo‘l bukish-yozish, plankni ushlab turish, 3 metrli zonada tez siljish, sakrab to‘pga tegish va ketma-ket uzatish aniqligi qo‘llanishi mumkin.

Baholash jarayonida individual o‘sish dinamikasiga e’tibor qaratish zarur. Barcha o‘quvchilarni yagona sport natijasi bo‘yicha solishtirish pedagogik jihatdan to‘g‘ri emas, chunki ularning boshlang‘ich tayyorgarlik darajasi va biologik rivojlanish sur’ati turlicha bo‘ladi. Shuning uchun metodikada har bir o‘quvchining dastlabki holati, texnik o‘zlashtirish sur’ati, mashg‘ulotga munosabati va yuklamaga moslashish darajasi hisobga olinadi. Bu yondashuv o‘quvchilarda sportga nisbatan ijobiy motivatsiyani saqlab qoladi.

Pedagogik nazoratning muhim vazifalaridan biri jarohatlanish xavfini kamaytirishdir. Sakrash mashqlarida tizzaning ichkariga kirib ketishi, qattiq qo‘nish, gavdaning ortiqcha oldinga egilishi yoki qo‘l-yelka harakatining noto‘g‘ri bajarilishi kuchni rivojlantirish samaradorligini pasaytiradi va tayanch-harakat apparatiga ortiqcha yuklama beradi. Shu sababli o‘qituvchi har bir mashqda bajarilish sifati, harakat ritmi va dam olish oralig‘ini doimiy nazorat qilishi lozim [7], [8].

Voleybol mashqlari yordamida kuch sifatini rivojlantirishga qaratilgan metodik tahlil shuni ko‘rsatadiki, ushbu sport turi o‘quvchilarning jismoniy tayyorgarligini kompleks shakllantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi. Bunda kuch sifati alohida izolyatsiyalangan mushak ishlashi sifatida emas, balki sakrash, siljish, to‘p bilan ishlash, sherik bilan hamkorlik qilish va vaziyatga mos qaror qabul qilish jarayonida rivojlanadi. Aynan shu xususiyat voleybol mashqlarining maktab jismoniy tarbiyasidagi ahamiyatini oshiradi.

Muhokama natijalari voleybol mashqlarini kuch sifatini rivojlantirishda uch yo‘nalishda qo‘llash maqsadga muvofiqligini ko‘rsatadi. Birinchi yo‘nalish — umumiy tayanch kuchini shakllantirish bo‘lib, bunda gavda markazi, oyoq va yelka kamari mushaklari mustahkamlanadi. Ikkinchi yo‘nalish — tezkor-kuch va portlovchi kuchni rivojlantirish bo‘lib, u sakrash, blok, hujum zarbasi va tez siljish mashqlari orqali amalga oshiriladi. Uchinchi yo‘nalish — kuch chidamliligini rivojlantirish bo‘lib, u takroriy harakatlar, o‘yin epizodlari va qisqa dam olish oralig‘idagi topshiriqlar yordamida shakllanadi.

Metodik jihatdan eng muhim masala kuch mashqlarini voleybol texnikasidan ajratib qo‘ymaslikdir. Agar o‘quvchi alohida sakrashni yaxshi bajarsa-yu, to‘pga nisbatan vaqt va masofani to‘g‘ri baholay olmasa, bu kuch sifati o‘yin vaziyatida yetarli samara bermaydi. Aksincha, sakrash, qo‘l harakati, fazoviy idrok va to‘p bilan ishlash birgalikda o‘rgatilsa, kuch sifati funksional mazmun kasb etadi. Bu holat sport mashg‘ulotlari nazariyasidagi maxsuslik va transfer tamoyillari bilan mos keladi [9], [10].

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Voleybol mashqlarining yana bir afzalligi shundaki, ular o‘quvchilar uchun emotsional jihatdan jozibador bo‘lib, mashg‘ulotda faol ishtirokni kuchaytiradi. Kuch sifatini rivojlantirish ko‘pincha zerikarli takrorlar bilan bog‘liq deb qabul qilinadi; voleybolda esa kuch yuklamasi o‘yin, sheriklik, raqobat va natijaga intilish bilan uyg‘unlashadi. Bunday sharoitda o‘quvchi mashqning murakkabligini og‘ir majburiyat sifatida emas, balki o‘yin vazifasini hal qilish uchun zarur harakat sifatida qabul qiladi.

Shu bilan birga, voleybol mashqlari kuch sifatini rivojlantirishda o‘z-o‘zidan yetarli bo‘lgan universal vosita sifatida talqin qilinmasligi kerak. Ularning samaradorligi o‘qituvchining metodik rejalashtirishi, darsning maqsadini aniq belgilashi, mashqlar ketma-ketligini to‘g‘ri tanlashi va nazorat mexanizmlarini izchil qo‘llashiga bog‘liq. Har bir mashq o‘quvchining yoshiga, tayyorgarlik darajasiga va texnik imkoniyatiga moslashtirilmasa, kutilgan pedagogik natija pasayadi.

Amaliy jihatdan metodikani haftalik dars va to‘garak mashg‘ulotlari tarkibida qo‘llash mumkin. Darsning tayyorlov qismida umumrivojlantiruvchi va xavfsiz faollashtiruvchi mashqlar, asosiy qismida maxsus voleybol kuch topshiriqlari, yakuniy qismida esa tiklanish, cho‘zilish va qisqa refleksiv tahlil berilishi maqsadga muvofiq. To‘garak mashg‘ulotlarida esa maxsus bloklar kengaytiriladi, texnika va kuch uyg‘unligi chuqurroq ishlanadi, mini-o‘yinlar orqali olingan ko‘nikmalar mustahkamlanadi.

O‘qituvchi metodik jarayonda o‘quvchilarning individual farqlarini hisobga olishi zarur. Jismoniy tayyorgarligi yuqori bo‘lgan o‘quvchilar uchun mashqlar murakkablashtirilishi, tayyorgarligi pastroq o‘quvchilar uchun esa yuklama yengillashtirilishi mumkin. Masalan, yuqori tayyorgarlikka ega o‘quvchilar blok imitatsiyasini ko‘proq takrorlashi yoki to‘p bilan murakkab koordinatsion topshiriqlarni bajarishi mumkin; boshlang‘ich darajadagi o‘quvchilar esa avval tayanch holat, to‘g‘ri qo‘nish va oddiy siljish elementlarini puxta o‘zlashtirishi lozim.

O‘quvchilarni voleybol mashqlari yordamida kuch sifatini rivojlantirish metodikasi jismoniy tarbiya jarayonida kuchni funksional, xavfsiz va o‘yin faoliyatiga mos sharoitda shakllantirishga qaratilgan samarali pedagogik yondashuvdir. Voleybol mashqlari sakrovchanlik, tezkor-kuch, tana barqarorligi, yelka kamari kuchi, kuch chidamliligi va mushaklararo koordinatsiyani birgalikda rivojlantiradi. Shu sababli ular maktab o‘quvchilari jismoniy tayyorgarligini boyitishda muhim vosita sifatida qaralishi mumkin.

Metodikaning asosiy sharti mashqlarni bosqichma-bosqich tashkil etishdan iborat. Dastlab umumiy tayanch kuchi va xavfsiz harakat texnikasi shakllantiriladi, keyin maxsus voleybol mashqlari orqali tezkor-kuch va sakrovchanlik rivojlantiriladi, yakuniy bosqichda esa o‘yin sharoitiga yaqin topshiriqlar yordamida kuch sifatining funksional qo‘llanilishi mustahkamlanadi. Bunday ketma-ketlik o‘quvchilarning yosh xususiyatlari va jismoniy imkoniyatlariga mos keladi.

Voleybolga asoslangan kuch tayyorgarligida pedagogik nazorat, yuklamani me’yorlash va texnik bajarilishni tahlil qilish hal qiluvchi ahamiyatga ega. O‘qituvchi nafaqat mashq natijasini, balki bajarilish sifati, qo‘nish xavfsizligi, charchoq sharoitida harakat barqarorligi va o‘quvchining mashg‘ulotga munosabatini ham baholashi lozim. Bu

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

yondashuv kuch sifatini rivojlantirish bilan birga, o‘quvchilarda sportga ijobiy munosabat, o‘z imkoniyatiga ishonch va jamoaviy harakat madaniyatini ham shakllantiradi.

Kelgusida ushbu metodikani turli yosh guruhlari, sinf bosqichlari va boshlang‘ich jismoniy tayyorgarlik darajasiga ega o‘quvchilar kesimida empirik tadqiq qilish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, voleybol mashqlari asosidagi kuch tayyorgarligini sog‘lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya, sport to‘garaklari va ixtisoslashtirilgan maktab mashg‘ulotlari bilan integratsiyalash imkoniyatlarini alohida o‘rganish zarur.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Матвеев Л.П. Теория и методика физической культуры. – Москва: Физкультура и спорт, 1991. – 543 с.
2. Железняк Ю.Д., Портнов Ю.М. Спортивные игры: техника, тактика, методика обучения. – Москва: Академия, 2004. – 520 с.
3. Холодов Ж.К., Кузнецов В.С. Теория и методика физического воспитания и спорта. – Москва: Академия, 2012. – 480 с.
4. Лях В.И. Координационные способности школьников. – Минск: Полымя, 1989. – 160 с.
5. Беляев А.В., Савин М.В. Волейбол: учебник для вузов. – Москва: Физкультура и спорт, 2000. – 368 с.
6. Верхошанский Ю.В. Основы специальной силовой подготовки в спорте. – Москва: Советский спорт, 2013. – 216 с.
7. Зациорский В.М. Физические качества спортсмена: основы теории и методики воспитания. – Москва: Советский спорт, 2009. – 200 с.
8. Годик М.А. Контроль тренировочных и соревновательных нагрузок. – Москва: Физкультура и спорт, 1980. – 136 с.
9. Bompa T.O., Buzzichelli C. Periodization Training for Sports. – 3rd ed. – Champaign: Human Kinetics, 2015. – 392 p.
10. FIVB. Volleyball Coaching Manual. – Lausanne: Fédération Internationale de Volleyball, 2011.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

INNOVATSION TA'LIM TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA OLIY TA'LIM JARAYONINI MODERNIZATSIYALASH YO'LLARI.

Beketov Nurseit Alijan o'g'li, Ijtimoiy va siyosiy fanlar institutei, Akademik faoliyat va ilmiy ishlar bo'yicha prorektor.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida oliy ta'lim jarayonini modernizatsiyalashning nazariy-metodologik asoslari, pedagogik shart-sharoitlari va amaliy yo'llari tahlil qilinadi. Tadqiqotda oliy ta'lim tizimida raqamli ta'lim muhiti, kompetensiyaviy yondashuv, interaktiv metodlar, loyiha asosida o'qitish, aralash ta'lim, elektron ta'lim resurslari, virtual laboratoriyalar va zamonaviy baholash vositalaridan foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Maqolada modernizatsiya jarayoni faqat texnik vositalarni joriy etish bilan cheklanmasligi, balki ta'lim mazmuni, o'qitish metodikasi, professor-o'qituvchi faoliyati, talabaning mustaqil o'quv faoliyati va ta'lim sifatini boshqarish tizimini kompleks yangilash jarayoni ekanligi asoslanadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, innovatsion ta'lim texnologiyalarining samaradorligi ularning didaktik maqsadga mosligi, talaba faolligini ta'minlashi, individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirishi, o'qituvchi va talaba o'rtasida samarali teskari aloqa yaratishi hamda o'quv natijalarini aniq mezonlar asosida baholash imkonini berishi bilan belgilanadi.

MAQSAD: innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida oliy ta'lim jarayonini modernizatsiyalashning nazariy-metodologik asoslari va pedagogik samaradorligini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda innovatsion ta'lim texnologiyalari, raqamli ta'lim muhiti va kompetensiyaviy yondashuvga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari innovatsion ta'lim texnologiyalaridan kompleks foydalanish oliy ta'lim sifatini oshirish, talabalarning mustaqil ta'lim faoliyati va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Raqamli ta'lim muhiti, interaktiv metodlar, loyiha asosida o'qitish, aralash ta'lim va virtual laboratoriyalarni qo'llash talaba faolligini kuchaytirishi, individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirishi hamda ta'lim natijalarini samarali baholash imkonini berishi aniqlandi.

XULOSA: innovatsion ta'lim texnologiyalarini tizimli joriy etish oliy ta'lim jarayonini modernizatsiyalash, ta'lim sifatini oshirish va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashning muhim omili hisoblanadi.

Kalit so'zlar: innovatsion ta'lim texnologiyalari, oliy ta'lim, modernizatsiya, raqamli ta'lim, kompetensiyaviy yondashuv, interaktiv metodlar, aralash ta'lim, elektron resurs, ta'lim sifati, pedagogik texnologiya.

ПУТИ МОДЕРНИЗАЦИИ ПРОЦЕССА ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ИННОВАЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Бекетов Нурсеит Алижан угли, институт социальных и политических наук
проректор по академической деятельности и научной работе.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируются теоретико-методологические основы, педагогические условия и практические пути модернизации образовательного процесса в высшей школе на основе инновационных образовательных технологий. В исследовании раскрываются возможности использования цифровой образовательной среды, компетентностного подхода, интерактивных методов, проектного обучения, смешанного обучения, электронных образовательных ресурсов, виртуальных лабораторий и современных средств оценивания. В статье обосновывается, что модернизация не должна ограничиваться только внедрением технических средств, а представляет собой комплексное обновление содержания образования, методики преподавания, деятельности профессорско-преподавательского состава, самостоятельной учебной деятельности студентов и системы управления качеством образования. По результатам исследования установлено, что эффективность инновационных образовательных технологий определяется их соответствием дидактической цели, обеспечением активности студентов, формированием индивидуальной образовательной траектории, созданием эффективной обратной связи между преподавателем и студентом, а также возможностью оценивания образовательных результатов на основе четких критериев.

ЦЕЛЬ: проанализировать теоретико-методологические основы и педагогическую эффективность модернизации высшего образования на основе инновационных образовательных технологий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по инновационным образовательным технологиям, цифровой образовательной среде и компетентностному подходу. Использованы аналитический, сравнительный и системный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования подтвердили, что комплексное использование инновационных образовательных технологий способствует повышению качества высшего образования, развитию самостоятельной учебной деятельности и профессиональных компетенций студентов. Установлено, что цифровая образовательная среда, интерактивные методы, проектное обучение, смешанное обучение и виртуальные лаборатории повышают активность студентов, обеспечивают индивидуальную образовательную траекторию и совершенствуют оценку результатов обучения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: системное внедрение инновационных образовательных технологий является важным фактором модернизации высшего образования, повышения качества обучения и подготовки конкурентоспособных специалистов.

Ключевые слова: инновационные образовательные технологии, высшее образование, модернизация, цифровое образование, компетентностный подход,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

интерактивные методы, смешанное обучение, электронный ресурс, качество образования, педагогическая технология.

WAYS OF MODERNIZING THE HIGHER EDUCATION PROCESS THROUGH INNOVATIVE EDUCATIONAL TECHNOLOGIES.

Nurseit Alijan o‘g‘li Beketov, Vice Rector for Academic Affairs and Research
Institute of Social and Political Sciences

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the theoretical and methodological foundations, pedagogical conditions and practical ways of modernizing the higher education process through innovative educational technologies. The study highlights the possibilities of using a digital educational environment, competency-based approach, interactive methods, project-based learning, blended learning, electronic educational resources, virtual laboratories and modern assessment tools. The article substantiates that modernization should not be limited to the introduction of technical tools, but should be understood as a comprehensive renewal of educational content, teaching methodology, academic staff activities, students' independent learning and the education quality management system. The findings show that the effectiveness of innovative educational technologies is determined by their correspondence to didactic goals, their ability to ensure student engagement, create individual learning trajectories, establish effective feedback between teacher and student, and assess learning outcomes on the basis of clear criteria.

AIM: to analyze the theoretical and methodological foundations and pedagogical effectiveness of modernizing higher education through innovative educational technologies.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on innovative educational technologies, digital learning environments, and competency-based approaches. Analytical, comparative, and systematic methods were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings confirmed that the integrated use of innovative educational technologies improves the quality of higher education while fostering students' independent learning and professional competencies. Digital learning environments, interactive methods, project-based learning, blended learning, and virtual laboratories were found to enhance student engagement, support individualized learning pathways, and improve learning assessment.

CONCLUSION: the systematic implementation of innovative educational technologies is a key factor in modernizing higher education, improving educational quality, and preparing competitive professionals.

Keywords innovative educational technologies, higher education, modernization, digital education, competency-based approach, interactive methods, blended learning, electronic resource, quality of education, pedagogical technology.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Zamonaviy jamiyatda ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va axborot texnologiyalarining tezkor rivojlanishi oliy ta’lim tizimidan yangi sifat bosqichiga ko‘tarilishni talab qilmoqda. Bugungi oliy ta’lim muassasasi nafaqat tayyor bilimlarni yetkazuvchi maskan, balki ijodiy fikrlaydigan, mustaqil qaror qabul qila oladigan, kasbiy muammolarni innovatsion yondashuv asosida hal etadigan va mehnat bozorida raqobatbardosh bo‘lgan mutaxassislarni tayyorlovchi strategik institut sifatida qaralmoqda. Shu jihatdan oliy ta’lim jarayonini modernizatsiyalash masalasi ta’lim tizimining ichki ehtiyoji hamda jamiyat taraqqiyotining muhim sharti sifatida namoyon bo‘ladi.

Oliy ta’lim jarayonini modernizatsiyalash, avvalo, ta’lim mazmuni, metodlari, vositalari, baholash tizimi va boshqaruv mexanizmlarini zamonaviy talablar asosida yangilashni anglatadi. Bunda innovatsion ta’lim texnologiyalari alohida o‘rin tutadi. Chunki ular o‘quv jarayonini talaba shaxsiga yo‘naltirish, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirish, auditoriya va mustaqil ta’lim o‘rtasidagi bog‘liqlikni kuchaytirish, ta’lim natijalarini aniq mezonlar asosida baholash va o‘quv faoliyatini raqamli vositalar orqali boshqarish imkonini beradi. Innovatsion texnologiyalar ta’lim jarayonining tashqi shaklini emas, balki uning ichki mazmuni va samaradorligini o‘zgartirishga xizmat qilgandagina haqiqiy modernizatsion ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston oliy ta’lim tizimida ham so‘nggi yillarda ta’lim sifatini oshirish, oliy ta’lim muassasalarining akademik mustaqilligini kengaytirish, kredit-modul tizimini joriy qilish, raqamli ta’lim resurslaridan foydalanish, o‘quv dasturlarini mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish va professor-o‘qituvchilarning kasbiy kompetentligini rivojlantirish yo‘nalishlarida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonlar oliy ta’limda an’anaviy ma’ruza-seminar modelidan faol, interaktiv, kompetensiyaviy va raqamli yondashuvlarga bosqichma-bosqich o‘tishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, talabalarning mustaqil ta’limi, amaliy tayyorgarligi, ijodiy faolligi, axborot bilan ishlash madaniyati va kasbiy refleksiyasini rivojlantirish oliy ta’limni modernizatsiyalashning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, oliy ta’lim amaliyotida innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanish kengayib borayotgan bo‘lsa-da, ularning ta’lim jarayoniga tizimli integratsiyasi, didaktik asoslangan qo‘llanilishi va ta’lim sifatiga ta’sirini baholash masalalari hali ham ilmiy-metodik yondashuvni talab etadi. Ayrim hollarda innovatsiya faqat texnik vositadan foydalanish yoki mashg‘ulotni tashqi jihatdan yangilash sifatida tushuniladi. Biroq innovatsion ta’lim texnologiyasi o‘quv maqsadi, mazmun, metod, vosita, natija va baholashning yaxlit tizimi sifatida loyihalashtirilgandagina modernizatsiya omiliga aylanadi. Shu sababli mazkur maqolada innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida oliy ta’lim jarayonini modernizatsiyalashning pedagogik yo‘llarini aniqlash va ilmiy asoslash maqsad qilingan.

Tadqiqot jarayonida oliy ta’lim jarayonini modernizatsiyalash masalasi tizimli, kompetensiyaviy, faoliyatli, shaxsga yo‘naltirilgan va texnologik yondashuvlar asosida

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

o‘rganildi. Tizimli yondashuv ta’lim jarayonini alohida metod yoki vositalar yig‘indisi sifatida emas, balki maqsad, mazmun, metod, shakl, vosita, natija va baholash komponentlarining o‘zaro bog‘langan yaxlit tizimi sifatida tahlil qilish imkonini berdi. Kompetensiyaviy yondashuv esa oliy ta’lim natijalarini talabaning faqat nazariy bilimlari bilan emas, balki amaliy faoliyatga tayyorligi, kasbiy vaziyatlarda bilim va ko‘nikmalarni qo‘llay olishi, muammoli holatlarda mustaqil fikrlashi va ijodiy yechim topish qobiliyati bilan baholashga asos bo‘ldi.

Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, normativ-huquqiy hujjatlarni o‘rganish, taqqoslash, umumlashtirish, pedagogik modellashtirish va mazmuniy tahlil metodlaridan foydalanildi. Ilmiy adabiyotlar tahlili innovatsion ta’lim texnologiyalari tushunchasining mazmuni, ularning oliy ta’limdagi vazifalari va ta’lim sifatiga ta’sirini aniqlashga yordam berdi. Normativ-huquqiy hujjatlar tahlili oliy ta’limni modernizatsiyalashning strategik yo‘nalishlarini belgilash imkonini berdi. Pedagogik modellashtirish metodi esa innovatsion texnologiyalarni oliy ta’lim jarayoniga joriy etishning didaktik, metodik, tashkiliy va baholash mexanizmlarini izohlashda qo‘llanildi.

Tadqiqotning nazariy asosini ta’lim texnologiyasi, pedagogik innovatsiya, raqamli ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, faol o‘qitish metodlari va ta’lim sifatini boshqarishga oid ilmiy qarashlar tashkil etdi. Maqolada innovatsion ta’lim texnologiyalari deganda ta’lim jarayonini oldindan loyihalashtirish, talabaning faol o‘quv faoliyatini tashkil etish, zamonaviy pedagogik va raqamli vositalardan maqsadli foydalanish, o‘quv natijalarini baholash hamda teskari aloqa orqali jarayonni takomillashtirishga xizmat qiluvchi metodlar va vositalar tizimi tushunildi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida oliy ta’lim jarayonini modernizatsiyalash birinchi navbatda ta’lim mazmunini yangilash bilan bog‘liq. An’anaviy ta’limda o‘quv mazmuni ko‘proq tayyor bilimlarni bayon qilishga yo‘naltirilgan bo‘lsa, modernizatsiyalashgan ta’limda mazmun talabaning mustaqil fikrlashi, izlanishi, muammoni tahlil qilishi va kasbiy faoliyatga tayyorlanishini ta’minlashi kerak. Bu jarayonda fan dasturlari amaliy vaziyatlar, keyslar, loyiha topshiriqlari, tadqiqot elementlari va fanlararo integratsiya bilan boyitiladi. Mazmunning bunday yangilanishi talabaning bilimni faqat eslab qolishi emas, balki uni tahlil qilishi, amaliyotga tatbiq etishi va yangi sharoitda qo‘llay olishini ta’minlaydi.

Oliy ta’lim jarayonini modernizatsiyalashning muhim yo‘llaridan biri interaktiv va faol o‘qitish metodlarini keng qo‘llashdir. Muammoli ta’lim, keys-stadi, loyiha asosida o‘qitish, munozara, debat, klaster, aqliy hujum, teskari sinf, jamoaviy tadqiqot va amaliy modellashtirish kabi metodlar talabaning darsdagi ishtirokini kuchaytiradi. Bunda o‘qituvchi tayyor axborotni yetkazuvchi shaxs emas, balki o‘quv jarayonini tashkil qiluvchi, yo‘naltiruvchi, maslahat beruvchi va tahlil qiluvchi pedagogik hamkor sifatida namoyon bo‘ladi. Talaba esa bilimni passiv qabul qiluvchi emas, balki uni mustaqil izlovchi va qayta ishlab, amaliy faoliyatda qo‘llovchi subyektga aylanadi.

Innovatsion texnologiyalar asosida modernizatsiyalashning yana bir asosiy yo‘li raqamli ta’lim muhitini shakllantirishdir. Elektron ta’lim platformalari, masofaviy ta’lim tizimlari, raqamli kutubxonalar, virtual laboratoriyalar, multimediali ma’ruzalar, elektron

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

testlar, videodarslar va interaktiv simulyatsiyalar oliy ta'lim jarayonining ochiqligi, moslashuvchanligi va samaradorligini oshiradi. Raqamli ta'lim muhiti talabalarga o'quv materiallaridan istalgan vaqtda foydalanish, mustaqil topshiriqlarni bajarish, o'zlashtirish darajasini nazorat qilish va o'qituvchidan tezkor teskari aloqa olish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli vositalar o'qituvchiga talabalarning faolligi, topshiriqlarni bajarish sur'ati va o'zlashtirish natijalarini tahlil qilish imkoniyatini yaratadi.

Aralash ta'lim texnologiyasi oliy ta'lim jarayonini modernizatsiyalashda alohida ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv an'anaviy auditoriya mashg'ulotlarini elektron ta'lim, mustaqil o'qish, onlayn muloqot va amaliy topshiriqlar bilan uyg'unlashtiradi. Aralash ta'lim sharoitida auditoriya vaqti nazariy ma'lumotni takrorlashga emas, balki muhokama, amaliy mashq, tahlil, loyiha himoyasi va refleksiv faoliyatga yo'naltiriladi. Bu esa talabaning o'quv jarayoniga mas'uliyatli munosabatini kuchaytiradi va mustaqil ta'limning real mazmun kasb etishini ta'minlaydi. Bunday modelda o'quv jarayoni moslashuvchan bo'lib, talabaning individual ehtiyojlari, tayyorgarlik darajasi va o'rganish sur'atini hisobga olish imkoniyati kengayadi.

Modernizatsiyalash jarayonida baholash tizimini yangilash ham muhim natija sifatida ko'zga tashlanadi. An'anaviy baholash ko'pincha yakuniy natijani aniqlashga qaratilgan bo'lsa, innovatsion ta'limda baholash o'quv jarayonining doimiy tarkibiy qismi sifatida namoyon bo'ladi. Formativ baholash, mezonli rubrikalar, elektron portfolio, o'zaro baholash, o'z-o'zini baholash va avtomatik test tahlili talabaning rivojlanish dinamikasini aniqlashga xizmat qiladi. Bunday baholash talabaning faqat bilim darajasini emas, balki tahliliy fikrlash, ijodkorlik, muloqot, jamoada ishlash, muammo yechish va kasbiy qaror qabul qilish kabi kompetensiyalarini ham aniqlash imkonini beradi.

Professor-o'qituvchilarning innovatsion kompetentligini rivojlantirish oliy ta'limni modernizatsiyalashning zarur sharti hisoblanadi. Innovatsion texnologiyalarni ta'limga joriy etish o'qituvchidan nafaqat fan bo'yicha chuqur bilim, balki metodik madaniyat, raqamli savodxonlik, pedagogik dizayn, baholash vositalarini ishlab chiqish va talaba bilan hamkorlikda ishlash ko'nikmalarini talab qiladi. O'qituvchi innovatsion metodni tanlashda uning mazmuni, maqsadi, auditoriya xususiyati, kutilayotgan natija va baholash mezonlarini hisobga olishi zarur. Aks holda innovatsiya tashqi shakl sifatida qolib ketadi va ta'lim sifatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmaydi.

Innovatsion ta'lim texnologiyalari asosida oliy ta'lim jarayonini modernizatsiyalash masalasi bir tomonlama texnik yangilanish sifatida emas, balki murakkab pedagogik transformatsiya sifatida talqin qilinishi lozim. Bugungi kunda ko'plab oliy ta'lim muassasalarida elektron platformalar, videodarslar, taqdimotlar, test tizimlari va masofaviy ta'lim vositalari qo'llanilmoqda. Biroq bu vositalarning mavjudligi ta'lim jarayoni modernizatsiyalashganini to'liq anglatmaydi. Haqiqiy modernizatsiya texnologiya didaktik maqsadga xizmat qilganida, talaba faoliyatini mazmunan boyitganida va o'quv natijalarini yaxshilaganida yuzaga keladi.

Oliy ta'limda innovatsion texnologiyalarning samaradorligi ularning fan mazmuni bilan uyg'unlashuviga bog'liq. Masalan, loyiha asosida o'qitish faqat loyiha tayyorlash topshirig'i berishdan iborat emas. U muammoni aniqlash, maqsad qo'yish, ma'lumot

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

to‘plash, tahlil qilish, yechim ishlab chiqish, natijani taqdim etish va o‘z faoliyatini baholash bosqichlarini o‘z ichiga olgan murakkab pedagogik jarayondir. Xuddi shuningdek, teskari sinf texnologiyasi ham faqat videodarsni uyga vazifa sifatida berish bilan cheklanmaydi. Uning mazmuni talabaning oldindan tayyorlanishi, auditoriyada esa yuqori darajadagi tahliliy va amaliy faoliyatni bajarishi bilan belgilanadi.

Modernizatsiyalash jarayonida talabaning mustaqil ta’limi alohida ahamiyat kasb etadi. Kredit-modul tizimi sharoitida mustaqil ta’lim ta’lim jarayonining qo‘shimcha qismi emas, balki uning asosiy tarkibiy bo‘lagi sifatida qaraladi. Shu sababli mustaqil ta’lim topshiriqlari aniq maqsadga ega, baholash mezonlari oldindan belgilangan, o‘quv natijalari bilan bog‘langan va talabaning kasbiy rivojlanishiga xizmat qiladigan bo‘lishi zarur. Elektron portfolio, individual loyiha, keys tahlili, amaliy kuzatuv, kichik tadqiqot va refleksiv hisobot kabi shakllar mustaqil ta’limni mazmunli va natijador qilishga yordam beradi.

Raqamli ta’lim muhitidan foydalanishda pedagogik maqsad ustuvor bo‘lishi kerak. Texnologiya ta’lim jarayonini yengillashtirishi, talabaning bilim olish imkoniyatlarini kengaytirishi va o‘qituvchining metodik faoliyatini samarali tashkil etishga yordam berishi lozim. Biroq raqamli vositalardan foydalanishda akademik halollik, axborot xavfsizligi, texnik imkoniyatlar tengligi va talabalarning raqamli madaniyatini shakllantirish masalalari ham e’tibordan chetda qolmasligi kerak. Aks holda texnologiya ta’lim sifati o‘rniga yuzaki faollikni kuchaytirishi mumkin.

Oliy ta’limni modernizatsiyalashda baholash madaniyatining o‘zgarishi muhim omil hisoblanadi. Innovatsion ta’lim sharoitida baholash jazolovchi yoki faqat saralovchi vosita emas, balki o‘rgatuvchi, yo‘naltiruvchi va rivojlantiruvchi mexanizm sifatida qaraladi. Talaba o‘zining qaysi kompetensiyasi rivojlanayotganini, qaysi jihatlari takomillashtirishni talab qilishini aniq bilishi kerak. O‘qituvchi esa baholash natijalari orqali o‘quv jarayonini tahlil qilishi, metodik kamchiliklarni aniqlashi va keyingi mashg‘ulotlarni moslashtirishi mumkin. Shu ma’noda formativ baholash modernizatsiyalashgan ta’limning asosiy belgilaridan biridir.

Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, innovatsion ta’lim texnologiyalari oliy ta’lim jarayonini modernizatsiyalashda kuchli pedagogik imkoniyatlarga ega. Biroq bu imkoniyatlar faqat tizimli yondashuv mavjud bo‘lganda ro‘yobga chiqadi. Ta’lim mazmuni, metod, raqamli vosita, baholash va boshqaruv tizimi o‘zaro uzviy bog‘langanda innovatsion texnologiyalar real natija beradi. Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish alohida fan yoki o‘qituvchi tajribasi darajasida emas, balki muassasa strategiyasi, sifat menejmenti va akademik siyosat bilan uyg‘un holda amalga oshirilishi zarur.

Innovatsion ta’lim texnologiyalari asosida oliy ta’lim jarayonini modernizatsiyalash zamonaviy ta’lim tizimining muhim ilmiy-amaliy vazifalaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, modernizatsiya jarayoni ta’lim mazmunini yangilash, interaktiv metodlardan foydalanish, raqamli ta’lim muhitini shakllantirish, aralash ta’limni rivojlantirish, mustaqil ta’limni samarali tashkil etish, baholash tizimini takomillashtirish va professor-o‘qituvchilarning innovatsion kompetentligini oshirish orqali amalga oshiriladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Ushbu yo‘nalishlar bir-biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ular yaxlit pedagogik tizim sifatida qo‘llanilgandagina oliy ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Innovatsion texnologiyalar ta’lim jarayonini tashqi jihatdan yangilash vositasi emas, balki talabaning faol o‘quv faoliyatini tashkil etish, kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, individual ta’lim trayektoriyasini shakllantirish va o‘quv natijalarini aniq baholash imkonini beruvchi pedagogik mexanizmdir. Shu bois oliy ta’lim muassasalarida innovatsion texnologiyalarni joriy etishda ularning didaktik maqsadga mosligi, fan mazmuni bilan uyg‘unligi, talaba ehtiyojlariga yo‘naltirilganligi va sifat monitoringi bilan bog‘liqligi asosiy mezon sifatida qaralishi lozim.

Kelgusida oliy ta’lim jarayonini yanada samarali modernizatsiyalash uchun raqamli pedagogika bo‘yicha o‘qituvchilar malakasini muntazam oshirish, elektron resurslar sifatini baholash mezonlarini ishlab chiqish, innovatsion metodlarning fanlar kesimidagi samaradorligini empirik o‘rganish va ta’lim natijalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida monitoring qilish muhim hisoblanadi. Shunday yondashuv orqali oliy ta’lim muassasalari zamonaviy jamiyat ehtiyojlariga javob beradigan, raqobatbardosh, ijodkor va mustaqil fikrlovchi mutaxassislarni tayyorlash imkoniyatiga ega bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF–5847-son “O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi Farmoni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-iyundagi PQ–289-son “Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi. – 2022.
3. UNESCO. Global Education Monitoring Report 2023: Technology in education: A tool on whose terms? – Paris: UNESCO, 2023. – 433 p.
4. European Commission. Digital Education Action Plan 2021–2027: Resetting education and training for the digital age. – Brussels: European Commission, 2020. – 25 p.
5. OECD. Education at a Glance 2023: OECD Indicators. – Paris: OECD Publishing, 2023. – 456 p.
6. Rogers E. M. Diffusion of Innovations. – 5th ed. – New York: Free Press, 2003. – 576 p.
7. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – 5th ed. – New York: Teachers College Press, 2016. – 313 p.
8. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. – 4th ed. – Maidenhead: Open University Press, 2011. – 418 p.
9. Laurillard D. Teaching as a Design Science: Building Pedagogical Patterns for Learning and Technology. – New York; London: Routledge, 2012. – 258 p.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

10. Bates A. W. Teaching in a Digital Age: Guidelines for Designing Teaching and Learning. – 2nd ed. – Vancouver: Tony Bates Associates Ltd., 2019. – 764 p.
11. Mishra P., Koehler M. J. Technological Pedagogical Content Knowledge: A Framework for Teacher Knowledge // Teachers College Record. – 2006. – Vol. 108, № 6. – P. 1017–1054.
12. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. – London; New York: Routledge, 2009. – 392 p.
13. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. – Москва: Народное образование, 1998. – 256 с.
14. Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Шиянов Е. Н. Педагогика. – Москва: Академия, 2013. – 608 с.
15. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования. – Москва: Академия, 2013. – 416 с.
16. Полат Е. С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2009. – 272 с.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

O‘SPIRINLARDAGI XAVOTIRNI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

Dexkonova Marg`uba Erkinovna, Namangan davlat universiteti psixologiya kafedrasi o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqola o‘spirinlarda xavotirlikni namoyon bo‘lishi tadqiqotlar asosida tahlil qilinadi. O‘spirinlarning o‘ziga xos o‘zlarini ifoda etish jarayonida ijtimoiy ta’sir, emotsional ehtiyojlar va o‘zaro munosabatlar kabi psixologik omillar rol o‘ynaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, o‘spirin jamiyatda o‘z o‘rnini topishi, kasb tanlashi, kelajak rejalarini tuzish kabi ma’suliyatli qarorlar qabul qilishiga xavotir salbiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘spirinlik davrida orzuni bo‘lishi motivatsiyani shakllanishiga ta’sir ko‘rsatmay qolmaydi. Shaxsiy xavotirning bo ‘lishi cyberbullying kabi negativ jarayonlar orqali ruhiy salomatlik va xulq-atvorga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, oilaviy qo‘llab-quvvatlash, tengdoshlarning ijobiy roli va pozitiv fikrlash muhim omillar sifatida aniqlangan. .

MAQSAD: o‘spirinlarda xavotirlikning namoyon bo‘lishiga ta’sir etuvchi psixologik omillarni tahlil qilish va uning shaxs rivojlanishiga ta’sirini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda o‘spirinlar psixologiyasi va xavotirlik muammolariga oid ilmiy tadqiqotlar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va psixologik yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari xavotirlik o‘spirinlarning kasb tanlashi, kelajakni rejalashtirishi va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Shuningdek, shaxsiy xavotir va kiberbulling ruhiy salomatlik hamda xulq-atvorga salbiy ta’sir etishi, oilaviy qo‘llab-quvvatlash, tengdoshlar yordami va pozitiv fikrlash esa xavotirni kamaytiruvchi muhim omillar ekani aniqlandi.

XULOSA: o‘spirinlarda xavotirlikni kamaytirish uchun oilaviy qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish, ijobiy ijtimoiy muhitni yaratish va psixologik profilaktika choralarini takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: o‘spirinlik yoshi, Ijtimoiy tarmoqlar, Psixologik determinantlar, Tengdoshlar ta’siri, Emotsional va ijtimoiy ehtiyojlar, Cyberbullying va ijtimoiy taqqoslash, pozitiv fikrlash, orzu.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТРЕВОЖНОСТИ У ПОДРОСТКОВ.

Дехконова Маргуба Эркиновна, Наманганский государственный университет преподаватель кафедры психологии.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется поведение подростков с учетом исследований, посвященных проявлениям тревожности. Такие психологические факторы, как социальное влияние, эмоциональные потребности и межличностные отношения, играют важную роль в процессе самовыражения подростков. Результаты исследования показывают, что тревожность негативно сказывается на

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

способности подростков найти свое место в обществе, выбрать профессию и принимать ответственные решения, в частности касающиеся планирования будущего. Наличие мечты в подростковом возрасте неизбежно сказывается на формировании мотивации. Личностная тревожность негативно влияет на психическое здоровье и поведение, в том числе через такие явления, как кибербуллинг. Важными факторами также признаны поддержка семьи, положительное влияние сверстников и позитивное мышление.

ЦЕЛЬ: проанализировать психологические факторы, влияющие на проявление тревожности у подростков, и определить её влияние на развитие личности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные работы по психологии подростков и проблеме тревожности. Использованы аналитический, сравнительный и психологический методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что тревожность отрицательно влияет на профессиональное самоопределение, планирование будущего и социальную адаптацию подростков. Установлено также, что личностная тревожность и кибербуллинг негативно отражаются на психическом здоровье и поведении, тогда как поддержка семьи, позитивное влияние сверстников и позитивное мышление способствуют снижению уровня тревожности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: для снижения уровня тревожности у подростков необходимо укреплять семейную поддержку, создавать благоприятную социальную среду и совершенствовать меры психологической профилактики.

Ключевые слова: подростковый возраст, социальные сети, психологические детерминанты, влияние сверстников, эмоциональные и социальные потребности, кибербуллинг и социальное сравнение, позитивное мышление, мечта.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF ANXIETY IN ADOLESCENTS

Marg'uba Erkinovna Dexkonova, Namangan State University
Lecturer, Department of Psychology**.**

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the behavior of adolescents based on research on the manifestation of anxiety. Psychological factors such as social influence, emotional needs, and interpersonal relationships play a role in the process of adolescents' self-expression. The results of the study show that anxiety negatively affects the ability of adolescents to find their place in society, choose a profession, and make responsible decisions such as making plans for the future. Having a dream during adolescence cannot but affect the formation of motivation. The presence of personal anxiety has a negative impact on mental health and behavior through negative processes such as cyberbullying. Family support, positive peer roles, and positive thinking have also been identified as important factors.

AIM: to analyze the psychological factors influencing the manifestation of anxiety in adolescents and determine its impact on personality development.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific research on adolescent psychology and anxiety. Analytical, comparative, and psychological research methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that anxiety negatively affects adolescents' career choice, future planning, and social adaptation. Personal anxiety and cyberbullying were found to have adverse effects on mental health and behavior, while family support, positive peer influence, and positive thinking were identified as important protective factors.

CONCLUSION: reducing anxiety in adolescents requires strengthening family support, creating a positive social environment, and improving psychological prevention strategies.

Keywords: adolescence, social media, psychological determinants, peer influence, emotional and social needs, cyberbullying and social comparison, positive thinking, dream.

Ilk o‘spirinlik davri «kamolot bo‘sag‘asi» deb ta’riflanadi. Bu kamolot bosqichi fiziologik, psixologik va ijtimoiy chegaralarni o‘z ichiga oladi. Psixologiya fani o‘spirinlik muammosini kompleks o‘rganishni da’vat etadi. Bu juda qiyin masala, chunki psixofiziologik taraqqiyot sur’ati bilan uning bosqichlari ijtimoiy yetilish muddati bilan hamma vaqt ham to‘g‘ri kelavermaydi. Akseleratsiya natijasida bugungi ilk o‘spirinlarning taraqqiyoti avvalgi avlodlarga nisbatan o‘rtacha ikki-uch yil avval yetilmoqda. 0‘spirinlik-bu odamning fuqaro sifatida shakllanishi, uning ijtimoiy jihatdan yetilishi, o‘z taqdirini o‘zi hal qilishi, ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishi davri, fuqaro va vatanparvarning ma’naviy sifatlari tarkib topadigan davrdir. Faol ijtimoiy hayot, o‘qishning yangi xarakteri (mustaqil bilim olish) yigit va qizlarda dunyoqarashning shakllanishiga, ularda mustaqillik va burch hissining tarkib topishiga, bilimning turli sohalarida ularning ijodiy qobiliyatini avj oldirishga katta ta’sir ko‘rsatadi.

Rus psixologi L.S.Vigotskiy 1920-yillardayoq ilk o‘spirinlar haqida nazariyalar ko‘pligini ta’kidlagan edi. Ilk o‘spirinlar haqida 3ta yirik yo‘nalishlarni ajratib ko‘rsatish mumkin.

Birinchi yo‘nalish, biogenetik yo‘nalish deb ataladi, uning asosida yetilishning biologik jarayonlari yotadi. Ikkinchi yo‘nalish sotsiogenetik yo‘nalish deb ataladi, unda asosiy e’tibor ijtimoiylashuvga qaratiladi. Uchinchi yo‘nalish psixogenetik deb atalib, uning asosida psixik jarayonlar va funksiyalarning rivojlanishi yotadi.

Taraqqiyotning biogenetik nazariyalarida rivojlanishning biologik determinantlariga asosiy urg‘u beriladi. Rivojlanish jarayonining o‘zi bosqichlari universal bo‘lgan yetilish sifatida talqin etiladi. Bu yo‘nalishning yorqin namoyandalaridan biri XX asr amerikalik psixolog S.Xolldir. Uning ta’kidlashicha, rivojlanish psixologiyasining asosiy qonuni biogenetik «reka- pitulyatsiya qonuni» hisoblanadi, unga ko‘ra individual rivojlanish, ontogenez filogenezning asosiy bosqichlarini takrorlaydi. Biogenetik nazariyaning boshqa varianti nemis «konstitutsional psixologiya» vakillari tomonidan ishlab chiqildi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

E.Krechmer va E.Yensh ba'zi biologik omillar asosida (tana tuzilishi tiplari va boshqalar) shaxs tipologiyalari muammolarini ishlab chiqib, insonning jismoniy tiplari va uning rivojlanish xususiyatlari orasida qandaydir bo'g'lanish mavjud bo'lsa kerak, deb taxmin qiladilar. E.Krechmer barcha insonlarni ikki tomonga joylashtirish mumkin, bir tomonda sikloid (oson qo'zg'aluvchan, kayfiyati o'zgaruvchan) ikkinchi tomonda shizoid (kamgap, hissiyotlari yorqin bo'lmagan) tiplarni joylashtirish mumkin. Krechmerning shogirdi K.Konradning ta'kidlashicha, bu tavsiflarni yosh bosqichlariga ham qollasa bo£ladi: 0'smirlikdan oldingi davr «sikloid», ilk o'spirinlik esa «shizoid» davrga to'g'ri keladi. Shizoid shaxsning o£spirinligi murakkab va og'ir kechadi, uning xislatlari individual-tipologik xususiyatlar bilan yanada chuqurlashadi. Sikloid shaxs ilk o'spirinlik xavotirlanishlarini yengil shaklda boshidan kechiradi, bu yoshning xususiyatlari uning tipologik xususiyatlari bilan muvozanatlashadi.

Nemis olimi V. Seller «Konstitutsiya va rivojlanish» asarida (1952) ta'kidlashicha, psixik va somatik rivojlanish orasidagi boglovchi zveno bola tana tuzilishining o'zgarishi va uni anglash hisoblanadi.

Biogenetik yo'nalish namoyandalari olimlar e'tiborini taraqqiyotning psixik va jismoniy o'zaro bogliqligini o'rganishga qaratdilar. Bu psixofiziologiya uchun katta ahamiyatga ega bo'ldi. Psixika taraqqiyotini faqat biologik qonunlar asosida tushunish muvaffaqiyatga erishmadi. Ular taraqqiyotning ijtimoiy omil- larining rolini yo'qqa chiqarib, faqat biologik omillarning rolini bo'rttirmoqchi bo'ldilar. Shunday nazariyalardan biri mashhur amerikalik psixolog A.Gezell nazariyasidir. U taraqqiyotda biologik omillarga urg'u beradi. Gezellning fikricha, ilk o'spirinlik yoshi 11 dan 21 yoshgacha davom etadi, ulardan birinchi besh yil (lldan 16 yoshgacha) bo'lgan davr juda muhimdir. Uning ta'kidlashicha, o'n yil, oltin davr bo'lib bola muvozanatli, hayotni oson idrok etadi, ota-onasi bilan muomalasi yaxshi, tashqi ko'rinishi haqida qayg'urmaydi. 11 yoshdan organizmda qayta qurish boshlanadi; bola ta'sirchan bo'lib qoladi, qarshilik ko'rsatish (negativizm), kayfiyatning tez o'zgarishi, tengdoshlari bilan janjallar, ota-onaga qarshi isyon paydo bo'ladi. 12 yoshda hayotga munosabat ijobiylasha boshlaydi, o'smirning oiladan uzoqlashishi hamda tengdoshlarining ta'siri kuchaya boradi. Bu yoshdagi asosiy xislatlar: aqllilik, chidamlilik va hazil, psixologiya bilan qiziqa boshlaydi, ota-onaga ham tanqidiy munosabatda bo'la boshlaydi, do'st tanlashi ham o'zgarib boradi, somatik o'zgarishlar kuchayganligi sababli kayfiyatning tez o'zga- rishi namoyon bo'ladi.

U o'zini boshqalar bilan solishtirishni, kino va adabiy qahramonlarga o'zini o'xshatib, muhokama qilishni yoqtiradi. Gezellning ta'kidlashicha, 15 yoshlilarning xususiyatlarini yagona shaklda ifodalash qiyin, chunki individual farqlar ortib boradi. Bu yoshdagi yangi psixologik tuzilma - mustaqillik ruhining ortishi bo'lib, bunda o'smirning maktab va oilaga munosabati kuchayadi, tashqi nazoratdan qochish o'z-o'zini nazorat qilish va ongli o'z-o'zini tarbiyalash bilan uyg'unlashadi. Bularning barchasi o'smirning salbiy ta'sirlarni idrok qilish va tez xafa bo'lishini orttiradi.

16 yoshda yana osoyishtalik boshlanadi: isyonchilik xushchaqchaqlikka aylanadi, ichki mustaqillik, hissiy barqarorlik, muloqotchanlik, kelajakka intilish kuchayadi. Shunday

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

qilib, Gezellda biogenetik konsepsiya taraqqiyotning turli jihatlarini, xronologik birlashtirilgan tavsiflashga aylanadi.

Sotsiogenetik nazariyalarda ilk o‘spirinlik xususiyatlari jamiyatning tuzilishidan, ijtimoiylashuv usullaridan, boshqalar bilan o‘zaro ta’sir xususiyatlaridan kelib chiqadi. Ilk o‘spirinlikni o‘rganishda sotsiogenetik yo‘nalish ijtimoiy psixologiyaning ta’siri bilan bog‘liq. Nemis psixologi K.Levinning «maydon nazariyasi» bo‘yicha insonning xulq-atvori, bir tomondan shaxsning, ikkinchi tomondan uni o‘rab turgan muhitning funksiyasidir. Lekin shaxs xususiyatlari va muhit xislatlari o‘zaro bog‘liq. Bola oiladan, maktabdan tashqarida mavjud bo‘la olmaydi, chunki bu ijtimoiy institutlar alohida olingan individlarsiz bo‘lishi mumkin emas. Levin shaxsiy va muhit tarkibiy qismlarining birligi va o‘zaro ta’sirini hayotiy yoki psixologik fazo deb ataydi. 0‘tish davrining muhim jarayonlari sifatida Levin shaxs hayotiy dunyo- sining, muloqot doirasining kengayishi deb hisoblaydi. Ilk o‘spirinning xulq-atvori o‘zgaruvchandir. Lekin konsepsiyasining yutug‘i shundaki, u o‘spirinlikni ijtimoiy-psixologik hodisa sifatida qaraydi, shaxsning psixik taraqqyotini uning ijtimoiy holatining o‘zgarishi bilan bog‘laydi.

Yu. A. Samarinning ta’kidlashicha o‘spirinlar ruhiyatida o‘ziga xos qarama-qarshiliklar, ichki ziddiyatlar mavjud bo‘ladi. Ularning moddiy jihatdan ota-onaga, oliy o‘quv yurti maxmuriyatiga bog‘liqligi iqtisodiy ziddiyatni keltirib chiqaradi. Bu xol talablaarning xoxishlari bilan mavjud imkoniyatning nomutanosibligi tufayli sodir bo‘ladi. Talabalar varaqa savollariga bergan javoblaridan ma’lum bo‘lishicha ularda o‘quv faoliyati tizimini tasavvur etishdan tashqari, uning ayrim imkoniyatlari yuzasidan muayyan bilimlar ham bo‘ladi.

O‘spirinlarda xavotirni o‘rganish maqsadida Spelberger-Xaninning “Xavotir darajasini aniqlash”, Frayburg savolnomasi yordamida shaxs xususiyatlarini o‘rganish, Libovitsaning “Ijtimoiy xavotirlanish shkalasi”, A.M.Prixodjan tomonidan ishlab chiqilgan “Orzular va qo‘rquvlar” proyektiv metodikasi o‘tkazildi. Tadqiqotimizda ishtirok etgan sinaluvchilarimiz jami 196 nafar maktab o‘quvchilaridan iborat bo‘lib, ularning 83 nafari yigitlar va 113 nafari qiz bolalardir. Ularning yosh ko‘rsatkichlari tahlil qilinganda, 15 yoshlilar 35 nafarni, 16 yoshlilar 85 nafarni, 17 yoshlilar 66 nafarni, 18 yoshlilar 10 nafarni tashkil etgan. Quyida biz yosh ko‘rsatgichini 1-jadvalda aks ettirganmiz.

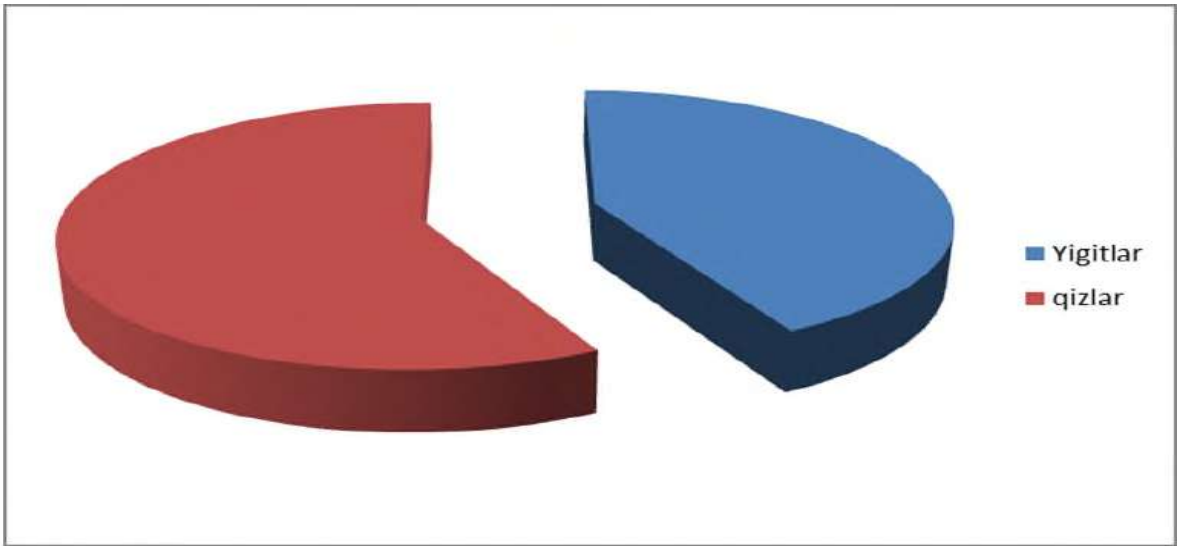
Yosh tafovuti bo‘yicha ko‘rsatkichlar

Yoshi	**Nafar**	**Foiz %**
15 yosh	35 ta	17,9 %
16 yosh	85 ta	43,4 %
17 yosh	66 ta	33,7 %
18 yosh	10 ta	5,1 %

Sinaluvchilarimizni jins tafovutlari ko‘rsatkichlari bo‘yicha quyidagi natijaga ega bo‘ldik.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Sinaluvchilarning jins bo‘yicha tafovutlari.

Jami sinaluvchilarimizni jins tafovutlari bo‘yicha yigitlar 83 ta bo‘lib, 42,3 % ni, qizlar esa 113 nafar bo‘lib, 57,7 % ni tashkil etdi.

Tadqiqotimiz davomida sinaluvchilarni sinf ko‘rsatkichlari bo‘yicha uch guruhdan iborat bo‘lib, ularning 53 nafari 9-sinf o‘quvchilari (27 %), 10-sinf o‘quvchilari 97 nafar (49,5 %), 11-sinf o‘quvchilari esa 46 nafar bo‘lib jami sinaluvchilarmizning 23,5 foizini tashkil etdi. Bu ko‘rsatkichlar89 quyidagi jadvalda o‘z aksini topgan.

Guruh tafovutlari bo‘yicha ko‘rsatkichlar tahlili

Sinflar	**Nafar**	**Foiz %**
9-sinflar	53	27,0 %
10-sinflar	97	49,5 %
11-sinflar	46	23,5 %

O‘spirinlardagi xavotirni orzularga ta’sirining ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o‘rganish maqsadida bir qancha metodikalardan foydalandik. Ulardan biri “Orzular va qo‘rquvlar” metodikasidir. Metodikaning birinchi bandida o‘tmish, kelajak, maqsadlar haqida 6 ta tugallanmagan jumlalar berilgan. Sinaluvchilarga bu jumlalarni yakunlash, to‘ldirish vazifasi berildi. Olingan javoblar 3- jadvalda quyidagi natijani ko‘rsatdi.

Tugallanmagan jumlalar Mening o‘tmishim menga tuyuladi

Javoblar	**Soni**	**Foizlarda %**
Salbiy	72	36,7 %
Ijobiy	124	63,3 %

Sinaluvchilarni 72 nafari salbiy (36,7%), 124 nafari ijobiy (63,3%) fikrlarni bildirgan. Aytishimiz mumkinki 72 nafar sinaluvchilar o‘tmish ular uchun ahamiyatsiz ekanligi, o‘tmishda ma’suliyatsiz bo‘lganligi, haqidagi fikrlaridir.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Tugallanmagan jumlalar " Mening kelajagim menga … tuyuladi"

Javoblar	**soni**	**Foizlarda%**
salbiy	12	6,1%
ijobiy	184	93,9%

Tugallanmagan jumlalar_Mening kelajagim menga_tuyuladi. Bu jumlani sinaluvchilarning 12 nafari salbiy(6,1%), 184nafari ijobiy (93, 9%) fikrlarni bergan. Bu esa har bir o'spirin kelajagini porloq bo'lishini hoxlashi, kelajakdan omadlar kutayotganligini bildiradi. Garchi barcha birdek harakat qilmasa ham orzulari borligini bildiradi.

3.Tugallanmagan jumlalar "Ilgari men..."

Javoblar	**soni**	**Foizlarda%**
Salbiy	82	41,8
Ijobiy	114	58,2

Tugallanmagan jumlalar _Ilgari men. shkalasida sinaluvchilar o'z o'tmishi haqidagi tasavvurlarini ifodalashgaa harakat qilgan. Javoblarga ko'ra 82 nafari salbiy (41%) fikr bildirgan. Bizningcha bu o'spirinlar ilgari ko'ngilsiz voqea hodisalarni hanuzgacha eslab yurgan bo'lishlari mumkin. 114nafar sinaluvchilar esa ijobiy(58,2%) javoblarni bergani aniqlagan. Bizning fikrimizcha bu o'quvchilar bolaligidan mamnun, yaxshi ta'surotga ega bo'lgan bo'lishlari mumkin.

Tugallanmagan jumlalar "Kelajakda men…"

Javoblar	nafar	Foizlarda%
Salbiy	14	7,1%
Ijobiy	181	92,3%

Tugallanmagan jumlalar Kelajakda men_shkalasida 14nafar sinaluvchi salbiy (7,1%) va 181 nafari esa ijobiy (92,3%) fikrlarni bildirgan. Bu jumla ham yoshlarni kelajakka bo'lgan umidlari borligini bildiradi.

Tugallanmagan jumlalar "Men kichkina bo'lganimda…"

Javoblar	nafar	Foizlarda%
salbiy	41	20,9%
ijobiy	155	79,1%

Tugallanmagan jumlalar Men kichkina bo'lganimda 41nafar sinaluvchi salbiy(20,9%) va 155 nafari esa ijobiy(71,3%) fikrlarni bildirgan. Bu jumla ham bolalikdagi shaxsiy fikrlarga bog'liqlik borligini bildiradi.

Tugallanmagan jumlalar Voyaga yetganimda.....

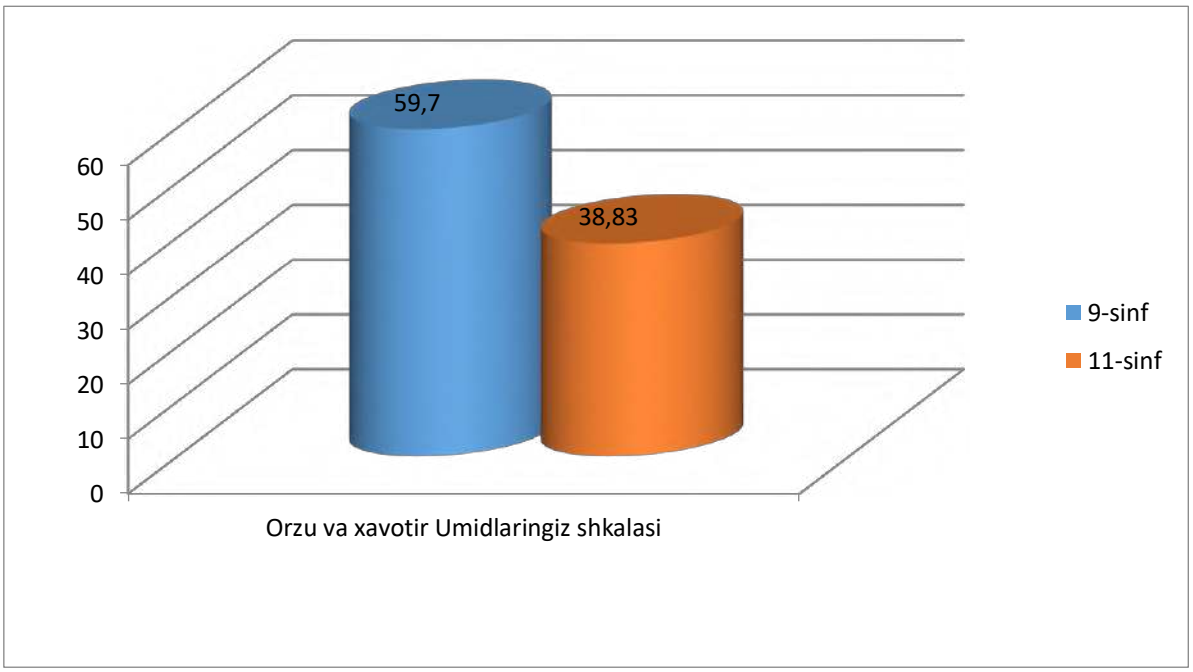
© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Javoblar	nafar	Foizlarda %
salbiy	14	7,1%
ijobiy	178	90,8 %

Tugallanmagan jumlalar Voyaga yetganimda..... 14 nafar sinaluvchi salbiy(7,1%) va 178 nafari esa ijobiy(90,8%) fikrlarni bildirgan. Bu jumla ham bolalikdagi shaxsiy fikrlarga bog'liq ravishda kelajak haqida o'z o'rnini topishga intilish yoki xohish borligini bildiradi.

Tadqiqotdagi sinaluvchilarimizni guruh ko'rsatgichi bo'ycha 9-sinf bilan 11-sinf o'spirinlar guruhini o'zaro noparametrik Manni-Uitni mezonidan foydalanib ishlashimiz natijasida (-jadval) barcha o'tkazilgan metodika shkalalari bo'yicha solishtirilayotgan guruhlardagi yosh ko'rsatgichi bo'yicha ishonchli farqlarning kuzatilganini aniqladik. Bizning tadqiqotimizda xavotirni orzularga ta'sirini aniqlash uchun "Orzular va qo'rquvlar" proyektiv metodikasidan foydalandik

Bu metodikamizning "Umidlaringiz" shkalasida quyidagi natijalarni kuzatdik

IX va XI sinflar o'rtasida ushbu shkala bo'yicha ishonchli farqlar kuzatildi. (U=705; p<0,001) IX sinf o'quvchilarini XI sinfga qaraganda nisbatan umidlari yuqoriroq ekanligini ko'rishimiz mumkin. Bu natija ehtimol IX sinf o'quvchilarini umid va orzuni aynan bir xil ma'noda tushunishlari natijasi mumkin. Ko'p hollarda IX sinf o'quvchilari hali orzular sari harakat qilmagan, o'z oldiga maqsad qo'ymagan , hali vaqt bor deb hisoblashlari natijasi bo'lishi ham mumkin. Biz bilamiz orzu aslida hali ishlanmagan loyihaga o'xshaydi. IX sinf o'quvchilarida ham orzu qilinadi, lekin o'z imkoniyatlari, orzuni amalga oshirish mexanizmlari, yo'llari, uchraydigan to'siqlar hisobga olinmagan bo'lishlari mumkin.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Dunyoda va mamlakatimizda ro‘y berayotgan jo‘shqin ijtimoiy hodisalar, axbortlar tizimini kengayishi, o‘zgarishlar yosh avlodga o‘z ta’sirini ko‘rsatmay qolmaydi. Bu jarayonlarda insonlarni ruhiy xotirjamligini saqlashi insonda o‘z kuchini saqlash, kun davomida meyoriy faoliyatini ta’minlab beradi. Lekin insonda xavotirning yuqori bo‘lishi bularning barchasiga rahna solishi mumkin. Mazkur mavzuga bag‘ishlangan tadqiqotlarimizning natijasida o‘spirinlardagi xavotirni ijtimoiy- psixologik xususiyatlari va ularning ijtimoiy psixologik asoslari muayyan darajada yoritildi.

Xavotirni insonlarga salbiy ta’siri sharq mutafakkirlarining asarlaridagi ruhiy hotirjamligi munosabatlari va hamkorlik faoliyatini yo‘lga qo‘yish masalalari o‘rganildi. Shu bilan birga tadqiqot ishimizda mahalliy psixologlar, rus hamda xorij olimlarining ilmiy ishlari orqali xavotir va orzu masalalarini o‘rganishga harakat qildik. Ushbu sohada olib borilgan tadqiqotlar milliy-madaniy, hududiy va pedagogik-psixologik xususiyatlari, ya’ni o‘ziga xosligi bilan keskin tafovutlanishi isbotlandi. Shuni qayd etish muhimki, mazkur muammoga doir e’tiborga loyiq tadqiqotlarida psixologiya, ta’lim psixologiyasi, yosh davrlari psixologiyasi, sotsial psixologiya va etnopsixologiyani rivojlantirish uchun juda ko‘p qimmatli faktlar va g‘oyalar mavjud.

Ta’lim jarayonida ta’lim beruvchilar ta’lim oluvchilarni individual xususiyatlarini bilish, orzu qilishning naqadar ahamiyatli ekanligi, o‘zaro ta’sir va munosabatlar jarayonida bir-birining zaif va kuchli tomonlarini hisobga olish mihim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Дубровина И.В. Возрастная и педагогическая психология. Хрестоматия / И.В. Дубровина, А.М. Прихожан, В.В. Зацепин. - М.: Academia, 2018. – 256 с.
2. Dodge K.A. (1993). Xulq-atvor va depressiyani rivojlanishidagi ijtimoiy-kognitiv mexanizmlar. Yillik psixologiya sharhi, 44, 559-584. doi: 10.1146 / annurev.ps.44.020193.003015.
3. Umarov B.M., Rustamova N.X.. Shaxsni o‘rganishning psixodiagnostik vositalari va unga qoyiladigan psixologik talablar. Zamonaviy ta`lim. 2015-yil 18-23 b.
4. Soldatova G.U., Olkina O.I. Shaxsiy ma'lumotlarning maxfiyligi va himoya qilinishiga munosabat: rus bolalar va o‘spirinlari xavfsizligi masalalari // Milliy psixologik jurnal. - 2015. - № 3 (19). - S. 56-66. doi: 10.11621 / npj. 2015.0306.
5. Kuchkarbekova Z. Psychological characteristics of the impact of social networks on adolescents – ijtimoiy tarmoqlarning psixologik xususiyatlari, cyberbullying va emosional boshqaruv ta’siri tahlili.
6. Siz taqdim etgan adabiyotlar ro‘yxati pedagogik psixologiya, o‘smirlar psixologiyasi, deviant xulq-atvor (kiberbulling, depressiya) va psixodiagnostika mavzulariga oid ekanligini inobatga olib, ushbu ilmiy yo‘nalishni boyitadigan va maqolangiz bibliografiyasini (adabiyotlar ro‘yxatini) xalqaro hamda milliy andozalar talablariga mos ravishda to‘ldiradigan davomini tayyorladim.
7. Ushbu ro‘yxat xatoliklari to‘g‘rilanib, akademik uslubda lotin alifbosiga o‘girildi:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

8. G‘oziyev E.G‘. Pedagogik psixologiya: O‘quv qo‘llanma / E.G‘. G‘oziyev. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2011. – 288 b.
9. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya: O‘quv qo‘llanma / V.M. Karimova. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2014. – 184 b.
10. Olweus D. (1993). Bullying at school: What we know and what we can do. – Oxford: Blackwell Publishing, 192 p.
11. Volkov B.S. Psixologiya podrostkovogo vozrasta: Uchebnoye posobiye / B.S. Volkov. – M.: Knorus, 2020. – 240 c.
12. Toshpulatova Sh.Sh. O‘smirlik davrida shaxs xulq-atvori korreksiyasining psixologik mezonlari va pedagogik integratsiyalashuv modellari // Pedagogika va psixologiyada innovatsiyalar. – Toshkent, 2025. – № 4. – B. 12–19.
13. Boymurodov N. Amaliy psixodiagnostika va ekspertiza / N. Boymurodov. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2018. – 156 b.
14. Bandura A. (1986). Social foundations of thought and action: A social cognitive theory. – Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall, 617 p.
15. Vygotskiy L.S. Pedagogicheskaya psixologiya / L.S. Vygotskiy; pod red. V.V. Davydova. – M.: Pedagogika-Press, 2019. – 536 c.
16. Nishonova Z.T. Psixologik maslahat: O‘quv qo‘llanma / Z.T. Nishonova, Sh.T. Kamilova. – Toshkent: Fan, 2010. – 192 b.
17. Willard N.E. (2007). Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress. – Champaign, IL: Research Press, 312 p.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

MAKTABGACHA TA'LIM PEDAGOGINING KREATIV KOMPETENSIYASI: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUVLAR.

Umarova Muqaddasxon, Qo'qon davlat universiteti dosenti, psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD).

Annotatsiya

KIRISH: mazkur ilmiy maqolada maktabgacha ta'lim pedagogining kreativ kompetensiyasi masalasi zamonaviy pedagogika nuqtai nazaridan yoritilgan. Kreativ kompetensiya tushunchasining mazmun-mohiyati, uning nazariy asoslari hamda tarkibiy qismlari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Shuningdek, pedagog faoliyatida kreativ yondashuvning o'rni va ahamiyati, uni rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar keng yoritib berilgan. Maqolada maktabgacha ta'lim jarayonida pedagogning ijodiy fikrlashi, innovatsion metod va texnologiyalardan foydalanish ko'nikmalari, bolalar bilan ishlashda kreativ yondashuvni qo'llash imkoniyatlari hamda ta'lim muhitining ahamiyati batafsil ko'rib chiqilgan. Shu bilan birga, pedagogning kasbiy rivojlanishida refleksiya, motivatsiya va uzluksiz o'qish jarayonining o'rni alohida ta'kidlangan. Kreativ yondashuvning amaliy jihatlari orqali maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlash, tasavvur, mustaqil faoliyat va kommunikativ ko'nikmalarni rivojlantirish imkoniyatlari yoritilgan. Pedagogning kreativ faoliyati ta'lim jarayonini yanada qiziqarli, samarali va rivojlantiruvchi muhitga aylantirishi asoslab berilgan. Ushbu yondashuv maktabgacha ta'lim sifatini oshirishda muhim omil sifatida qaraladi.

MAQSAD: mazkur ilmiy maqolaning maqsadi maktabgacha ta'lim pedagogining kreativ kompetensiyasining nazariy va amaliy asoslarini tahlil qilish, uning tarkibiy komponentlarini aniqlash hamda pedagogik faoliyatda kreativ yondashuvni samarali qo'llashning ahamiyatini yoritishdan iborat. Shuningdek, pedagogning kreativ kompetensiyasini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni asoslash, innovatsion metod va pedagogik texnologiyalarni qo'llash orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy fikrlashi va shaxsiy rivojlanishini ta'minlash imkoniyatlarini ochib berish ko'zda tutilgan.

MATERALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida pedagogika, psixologiya hamda maktabgacha ta'lim sohasiga oid ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar va zamonaviy ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tadqiqotda nazariy tahlil, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv, umumlashtirish, pedagogik kuzatuv hamda ilmiy manbalarni kontent tahlil qilish metodlaridan foydalanildi. Kreativ kompetensiyaning mazmuni va tuzilmasini aniqlashda kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan hamda faoliyatga asoslangan yondashuvlar metodologik asos sifatida xizmat qildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar natijasida maktabgacha ta'lim pedagogining kreativ kompetensiyasi kasbiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi ekanligi aniqlandi. Kreativ kompetensiya pedagogning yangicha fikrlashi, muammolarga noodatiy yechim topa olishi, innovatsion metod va texnologiyalarni ta'lim jarayoniga mos ravishda qo'llashi hamda bolalarning individual qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi bilan tavsiflanadi. Tadqiqot natijalari pedagogning kreativ faoliyati ta'lim mashg'ulotlarining samaradorligini oshirish, bolalarda mustaqil va tanqidiy fikrlashni

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

shakllantirish, ijodkorlik, kommunikativ va hamkorlik ko‘nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Shuningdek, kreativ kompetensiyaning rivojlanishi pedagogning kasbiy motivatsiyasi, refleksiv faoliyati, uzluksiz malaka oshirishi hamda zamonaviy ta’lim muhitining mavjudligi bilan bevosita bog‘liqligi asoslandi.

XULOSA: maktabgacha ta’lim pedagogining kreativ kompetensiyasini rivojlantirish ta’lim sifatini oshirishning muhim shartlaridan biridir. Kreativ kompetensiyaga ega pedagog innovatsion pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llaydi, bolalar uchun rivojlantiruvchi va qiziqarli ta’lim muhitini yaratadi hamda ularning ijodiy salohiyatini to‘liq namoyon etishiga ko‘maklashadi. Shu sababli pedagoglarni tayyorlash va ularning malakasini oshirish jarayonida kreativ kompetensiyani rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik va amaliy ishlarni takomillashtirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Mazkur yondashuv maktabgacha ta’lim tizimining zamonaviy talablar asosida rivojlanishiga hamda raqobatbardosh, ijodkor pedagog kadrlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlari: maktabgacha ta’lim, kreativ kompetensiya, pedagog, kreativlik, innovatsion yondashuv, pedagogik mahorat, ijodiy fikrlash, ta’lim jarayoni, kasbiy rivojlanish, pedagogik texnologiyalar.

КРЕАТИВНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ ПЕДАГОГА ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ.

Умарова Мукаддасхон, доцент Кокандского государственного университета, доктор философии (PhD) по психологическим наукам.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной научной статье проблема креативной компетентности педагога дошкольного образования рассматривается с позиции современной педагогики. Проанализированы сущность и содержание понятия креативной компетентности, её теоретические основы и структурные компоненты. Освещены роль и значение креативного подхода в профессиональной деятельности педагога, а также факторы, влияющие на развитие креативной компетентности. В статье подробно рассмотрены особенности творческого мышления педагога в процессе дошкольного образования, навыки использования инновационных методов и технологий, возможности применения креативного подхода в работе с детьми и значение образовательной среды. Особое внимание уделено роли рефлексии, профессиональной мотивации и непрерывного обучения в профессиональном развитии педагога. Раскрыты возможности развития у детей дошкольного возраста творческого мышления, воображения, самостоятельной деятельности и коммуникативных навыков посредством практического применения креативного подхода. Обосновано, что креативная деятельность педагога способствует созданию более интересной, эффективной и развивающей образовательной среды. Данный подход рассматривается как один из важных факторов повышения качества дошкольного образования.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ЦЕЛЬ: целью данной научной статьи является анализ теоретических и практических основ креативной компетентности педагога дошкольного образования, определение её структурных компонентов, а также раскрытие значения эффективного применения креативного подхода в педагогической деятельности. Кроме того, предполагается обоснование факторов, влияющих на развитие креативной компетентности педагога, и выявление возможностей обеспечения творческого мышления и личностного развития детей дошкольного возраста посредством использования инновационных методов и педагогических технологий.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования были проанализированы научная литература по педагогике, психологии и дошкольному образованию, нормативно-правовые документы, а также современные научные источники. В исследовании использовались методы теоретического анализа, сравнительного анализа, системного подхода, обобщения, педагогического наблюдения и контент-анализа научных источников. Методологической основой исследования послужили компетентностный, личностно-ориентированный и деятельностный подходы, применённые для определения содержания и структуры креативной компетентности.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты анализа показали, что креативная компетентность педагога дошкольного образования является важной составляющей его профессиональной компетентности. Креативная компетентность характеризуется способностью педагога мыслить нестандартно, находить оригинальные решения педагогических задач, эффективно применять инновационные методы и технологии в образовательном процессе, а также содействовать развитию индивидуальных способностей детей. Результаты исследования подтвердили, что креативная деятельность педагога положительно влияет на повышение эффективности образовательных занятий, формирование у детей самостоятельного и критического мышления, развитие творческих, коммуникативных навыков и умений сотрудничества. Кроме того, установлено, что развитие креативной компетентности непосредственно связано с профессиональной мотивацией педагога, его рефлексивной деятельностью, непрерывным повышением квалификации и наличием современной образовательной среды.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие креативной компетентности педагога дошкольного образования является одним из важнейших условий повышения качества образования. Педагог, обладающий креативной компетентностью, эффективно использует инновационные педагогические технологии, создаёт для детей развивающую и увлекательную образовательную среду, способствует полному раскрытию их творческого потенциала. В связи с этим совершенствование методической и практической работы, направленной на развитие креативной компетентности в процессе подготовки и повышения квалификации педагогов, является актуальной задачей. Данный подход способствует развитию системы дошкольного образования в соответствии с современными требованиями и подготовке конкурентоспособных, творчески мыслящих педагогических кадров.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Ключевые слова: дошкольное образование, креативная компетентность, педагог, креативность, инновационный подход, педагогическое мастерство, творческое мышление, образовательный процесс, профессиональное развитие, педагогические технологии.

CREATIVE COMPETENCE OF PRESCHOOL EDUCATION TEACHERS: THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACHES.

Muqaddaskhon Umarova, Associate Professor, Kokand State University, Doctor of Philosophy (PhD) in Psychological Sciences.

Annatation

INTRODUCTION: this scientific article examines the issue of the creative competence of preschool education teachers from the perspective of modern pedagogy. The essence, theoretical foundations, and structural components of the concept of creative competence are analyzed from a scientific standpoint. The article also highlights the role and significance of a creative approach in teachers' professional activities, as well as the factors influencing the development of creative competence. Particular attention is paid to teachers' creative thinking, their ability to use innovative methods and technologies in the preschool educational process, the application of creative approaches when working with children, and the importance of the educational environment. Furthermore, the study emphasizes the role of reflection, motivation, and lifelong learning in teachers' professional development. The practical aspects of the creative approach are discussed in terms of their contribution to the development of preschool children's creative thinking, imagination, independent learning, and communication skills. The article substantiates that teachers' creative activities contribute to making the educational process more engaging, effective, and development-oriented. This approach is considered an essential factor in improving the quality of preschool education.

AIM: the purpose of this study is to analyze the theoretical and practical foundations of the creative competence of preschool education teachers, identify its structural components, and reveal the significance of effectively applying creative approaches in pedagogical practice. In addition, the study aims to determine the factors influencing the development of teachers' creative competence and to demonstrate how innovative methods and pedagogical technologies can foster preschool children's creative thinking and overall personal development.

MATERIALS AND METHODS: the study is based on the analysis of scientific literature in pedagogy, psychology, and preschool education, as well as relevant regulatory documents and contemporary scholarly sources. The research employed theoretical analysis, comparative analysis, a systems approach, generalization, pedagogical observation, and content analysis of scientific literature. The competency-based, learner-centered, and activity-based approaches served as the methodological framework for identifying the content and structure of creative competence.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

DISCUSSION AND RESULTS: the findings indicate that the creative competence of preschool education teachers constitutes an essential component of their professional competence. Creative competence is characterized by the teacher's ability to think innovatively, develop original solutions to educational challenges, effectively integrate innovative methods and technologies into the teaching process, and promote the individual abilities of children. The results demonstrate that teachers' creative activities enhance the effectiveness of educational practices and positively influence the development of children's independent and critical thinking, creativity, communication, and collaboration skills. Furthermore, the study confirms that the development of creative competence is closely associated with teachers' professional motivation, reflective practice, continuous professional development, and the availability of a modern educational environment.

CONCLUSION: developing the creative competence of preschool education teachers is one of the key prerequisites for improving the quality of education. Teachers with well-developed creative competence effectively implement innovative pedagogical technologies, create engaging and development-oriented learning environments, and support children in realizing their creative potential. Therefore, improving methodological and practical activities aimed at fostering creative competence in teacher education and professional development programs remains an important priority. This approach contributes to the modernization of the preschool education system in accordance with contemporary educational requirements and supports the preparation of competitive and creative teaching professionals.

Keywords: preschool education, creative competence, teacher, creativity, innovative approach, pedagogical mastery, creative thinking, educational process, professional development, pedagogical technologies.

Zamonaviy jamiyat taraqqiyoti, fan va texnologiyalarning jadal rivojlanishi ta’lim tizimiga, ayniqsa maktabgacha ta’lim bosqichiga yangi talablarni qo‘ymoqda. Bugungi kunda maktabgacha ta’lim nafaqat bolani maktabga tayyorlash bosqichi, balki uning shaxs sifatida shakllanishi, intellektual, ijtimoiy va ijodiy salohiyatining rivojlanishida muhim poydevor hisoblanadi. Shu sababli mazkur tizimda faoliyat yuritayotgan pedagoglardan yuqori darajadagi kasbiy kompetensiya, xususan kreativ yondashuv talab etiladi.

Kreativlik tushunchasi hozirgi pedagogika va psixologiya fanlarida keng o‘rganilayotgan dolzarb muammolardan biri bo‘lib, u shaxsning yangicha fikrlashi, muammolarga noodatiy echim topa olishi va innovatsion faoliyatga tayyorligini ifodalaydi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlash jarayonida pedagogning kreativ kompetensiyasi alohida ahamiyat kasb etadi, chunki aynan shu davrda bolaning tasavvuri, qiziqishi va mustaqil fikrlash qobiliyatlari shakllanadi. Agar pedagog ta’lim jarayonini ijodiy tashkil eta olsa, bu bolalarning har tomonlama rivojlanishiga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Shuningdek, maktabgacha ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar, innovatsion dasturlar va yangi pedagogik texnologiyalarning joriy etilishi pedagog faoliyatiga yangicha yondashuvni talab etmoqda. Endilikda pedagog an’anaviy bilim beruvchi emas, balki ta’lim jarayonining tashkilotchisi, yo‘naltiruvchisi va hamkoriga aylanmoqda. Bu esa o‘z navbatida pedagogdan moslashuvchanlik, tashabbuskorlik va ijodkorlikni talab qiladi.

Kreativ kompetensiya pedagogning kasbiy faoliyatida muhim omil sifatida uning o‘quv jarayonini samarali tashkil etish, bolalarda o‘qishga qiziqish uyg‘otish, individual yondashuvni ta’minlash va ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda o‘yin texnologiyalari, interaktiv metodlar, muammoli vaziyatlar yaratish kabi kreativ yondashuvlar yuqori samaradorlikni ta’minlaydi.

Maktabgacha ta’lim pedagogining kreativ kompetensiyasi masalasi pedagogika va psixologiya fanlarida keng o‘rganilgan bo‘lib, mazkur yo‘nalishda olib borilgan ilmiy tadqiqotlar kreativlikning mohiyati, uning tarkibiy qismlari va rivojlanish mexanizmlarini yoritishga qaratilgan.

Kreativlik tushunchasi dastlab G‘arb olimlari tomonidan ilmiy asosda tadqiq etilgan. Jumladan, J. Guilford kreativlikni divergent tafakkur bilan bog‘lab, uni muammolarga turli nuqtai nazardan yondashish qobiliyati sifatida izohlaydi [1, 45-b.]. Uning fikricha, kreativ shaxs muammoni hal etishda ko‘plab alternativ echimlarni ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo‘ladi. E. Torrance esa kreativlikni aniqlash va baholash metodikasini ishlab chiqib, uni shaxsning yangilik yaratish salohiyati bilan bog‘laydi [2, 78-b.].

Pedagogik nuqtai nazardan kreativlik masalasi L.S. Vygotskiy tomonidan chuqur tahlil qilingan bo‘lib, u bolalarning ijodiy faoliyati ularning ijtimoiy tajribasi bilan uzviy bog‘liqligini ta’kidlaydi [3, 112-b.]. Olimning fikricha, ta’lim jarayoni to‘g‘ri tashkil etilganida bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish mumkin.

Maktabgacha ta’lim sohasida kreativ kompetensiyani shakllantirish masalalari O‘zbekistonlik olimlar tomonidan ham o‘rganilgan. Xususan, N. Saidahmedov pedagogik mahorat va innovatsion faoliyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatib, pedagogning kreativ yondashuvi ta’lim samaradorligini oshirishini ta’kidlaydi [4, 56-b.]. Shuningdek, M. Ochilov ta’lim jarayonida interaktiv metodlardan foydalanish pedagogning ijodiy salohiyatini rivojlantirishda muhim omil ekanligini qayd etadi [5, 39-b.].

So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlarda kreativ kompetensiya tushunchasi kengroq talqin qilinib, u pedagogning kasbiy kompetensiyasining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralmoqda. Jumladan, D. Karimova pedagogning kreativ kompetensiyasini uning innovatsion faoliyatga tayyorligi, mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati va refleksiv faoliyati bilan bog‘laydi [6, 91-b.].

Xorijiy tadqiqotchilar, xususan, K. Robinson ta’lim tizimida kreativlikni rivojlantirish zarurligini asoslab, an’anaviy ta’lim yondashuvlari ko‘pincha ijodkorlikni cheklashini ta’kidlaydi [7, 23-b.]. Uning fikricha, ta’lim tizimi bolalarning tabiiy qiziqishi va ijodiy salohiyatini qo‘llab-quvvatlashi lozim.

Yuqoridagi ilmiy qarashlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’lim pedagogining kreativ kompetensiyasi ko‘p qirrali va murakkab jarayon bo‘lib, u

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

pedagogning bilim, ko‘nikma va shaxsiy sifatlarining uyg‘unlashuvi asosida shakllanadi. Mazkur masala bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar kreativlikni rivojlantirish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omili ekanligini tasdiqlaydi.

Mazkur tadqiqotda maktabgacha ta’lim pedagogining kreativ kompetensiyasini o‘rganish va tahlil qilishda kompleks yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqot metodologiyasi nazariy va amaliy usullar uyg‘unligiga asoslandi.

Nazariy metodlar sifatida pedagogika, psixologiya va metodika sohalariga oid ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish, umumlashtirish va tizimlashtirish usullaridan foydalanildi. Bu orqali kreativ kompetensiya tushunchasining mohiyati, uning tarkibiy qismlari hamda rivojlanish omillari aniqlashtirildi.

Amaliy metodlar doirasida kuzatish, suhbat va pedagogik tajriba-sinov ishlari olib borildi. Kuzatish jarayonida maktabgacha ta’lim tashkilotlarida pedagoglarning faoliyati, ularning ta’lim jarayonini tashkil etishdagi kreativ yondashuvlari o‘rganildi. Suhbat metodi orqali pedagoglarning kreativ kompetensiyaga bo‘lgan munosabati, o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoji va mavjud muammolar aniqlashtirildi.

Shuningdek, tadqiqotda taqqoslash va tahliliy baholash metodlari qo‘llanilib, turli pedagogik yondashuvlarning samaradorligi solishtirildi. Olingan ma’lumotlar asosida umumlashtirish ishlari olib borilib, tegishli xulosalar shakllantirildi.

Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot mavzusini har tomonlama yoritish, nazariy qarashlar va amaliy natijalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash imkonini berdi.

Kreativ kompetensiya zamonaviy pedagogika va psixologiya fanlarida muhim ilmiy kategoriyalardan biri sifatida qaraladi. Ushbu tushuncha shaxsning yangilik yaratishga yo‘naltirilgan fikrlash faoliyati, muammolarni noodatiy usullar bilan hal etish qobiliyati hamda mavjud bilim va tajribani yangi vaziyatlarda samarali qo‘llay olish salohiyatini o‘zida mujassam etadi. Pedagogik nuqtai nazardan kreativ kompetensiya ta’lim jarayonini innovatsion asosda tashkil etish, o‘quvchilarning ijodiy fikrlashini rivojlantirish va ularning mustaqil faoliyatini rag‘batlantirishga xizmat qiladi.

Ilmiy manbalarda kreativlik tushunchasi turli yondashuvlar asosida talqin etiladi. Psixologik yondashuvda kreativlik shaxsning individual-psixologik xususiyati sifatida qaralib, u asosan tafakkur jarayonlari bilan bog‘lanadi. Bu erda divergent fikrlash, ya’ni bir muammoni turli yo‘llar bilan hal etish qobiliyati asosiy mezonlardan biri sifatida e’tirof etiladi. Pedagogik yondashuv esa kreativlikni ta’lim jarayonida shakllantiriladigan va rivojlantiriladigan sifat sifatida ko‘rib, pedagog faoliyatida muhim kasbiy kompetensiya sifatida baholaydi.

Kreativ kompetensiyaning nazariy asoslari bir qator ilmiy konsepsiyalar bilan uzviy bog‘liq. Jumladan, faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv kreativlikni shaxsning faol jarayondagi ishtiroki orqali rivojlanadigan hodisa sifatida talqin etadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, shaxs faqat faoliyat jarayonida yangi g‘oyalar yaratadi va o‘z ijodiy salohiyatini namoyon qiladi. Shuningdek, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv kreativlikni har bir insonning individual imkoniyatlari va qobiliyatlarini rivojlantirish bilan bog‘laydi.

Konstruktivistik yondashuv ham kreativ kompetensiyaning shakllanishida muhim nazariy asoslardan biri hisoblanadi. Unga ko‘ra, bilimlar tayyor shaklda berilmaydi, balki

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

shaxs tomonidan mustaqil ravishda “quriladi”. Bu jarayonda pedagogning vazifasi bolaga tayyor bilim berish emas, balki uning mustaqil izlanishiga, tajriba orttirishiga va ijodiy fikrlashiga sharoit yaratishdan iborat bo‘ladi.

Maktabgacha ta’lim kontekstida kreativ kompetensiya alohida ahamiyat kasb etadi, chunki bu davr bolalarda tasavvur, fantaziya va ijodiy fikrlashning eng faol rivojlanish bosqichi hisoblanadi. Shu bois pedagog bolalar bilan ishlashda o‘yin texnologiyalari, muammoli vaziyatlar, rolli o‘yinlar va interaktiv metodlardan foydalanib, ularning ijodiy faoliyatini qo‘llab-quvvatlashi zarur.

Kreativ kompetensiya faqatgina yangi g‘oyalarni ishlab chiqish bilan cheklanmaydi, balki ularni amaliyotda qo‘llash, moslashtirish va rivojlantirishni ham o‘z ichiga oladi. Bu esa pedagogdan yuqori darajadagi moslashuvchanlik, refleksivlik va innovatsion fikrlashni talab etadi. Shu nuqtai nazardan, kreativ kompetensiya pedagogning kasbiy faoliyatida kompleks, ko‘p komponentli va dinamik tizim sifatida namoyon bo‘ladi.

Maktabgacha ta’lim pedagogining kreativ kompetensiyasi murakkab va ko‘p qirrali tuzilishga ega bo‘lib, u pedagogning bilimlari, amaliy ko‘nikmalari, shaxsiy sifatlari va kasbiy faoliyatidagi yondashuvlari uyg‘unligida namoyon bo‘ladi. Ushbu kompetensiya pedagogning ta’lim jarayonini samarali, qiziqarli va innovatsion tarzda tashkil etishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda kreativ yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi, chunki bu davrda bolalarda tasavvur, ijodiy fikrlash va mustaqil faoliyatga moyillik shakllanadi.

Kreativ kompetensiyaning tarkibiy qismlari o‘zaro bog‘liq holda pedagog faoliyatining barcha jihatlarini qamrab oladi. Ular nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy faoliyatda ularni qo‘llash, yangi pedagogik g‘oyalarni ishlab chiqish va o‘z faoliyatini doimiy takomillashtirib borish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. Quyida maktabgacha ta’lim pedagogining kreativ kompetensiyasining asosiy komponentlari tizimlashtirilgan holda keltiriladi.

Kreativ kompetensiya tarkibiy qismlari

Komponent nomi	Mazmuni	Amaliy ifodasi
Kognitiv komponent	Pedagogning nazariy bilimlari, kreativlik va pedagogik metodlarni bilishi	Yangi metod va texnologiyalarni tushunish va qo‘llash
Faoliyat komponenti	Ijodiy yondashuv asosida ta’lim jarayonini tashkil etish qobiliyati	Interaktiv usullar, o‘yin texnologiyalari, muammoli vaziyatlardan foydalanish
Motivatsion komponent	Yangilikka intilish, o‘z ustida ishlashga tayyorlik	Innovatsion g‘oyalarni ilgari surish, tashabbuskorlik
Refleksiv komponent	O‘z faoliyatini tahlil qilish va baholash qobiliyati	Dars jarayonini tahlil qilish, xatolar ustida ishlash
Shaxsiy (individual) komponent	Ijodkorlik, moslashuvchanlik, tasavvur kengligi	Noan’anaviy echimlar topish, bolalar bilan individual ishlash

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Jadvalda keltirilgan komponentlar pedagogning kreativ kompetensiyasini yaxlit tizim sifatida ifodalaydi. Har bir komponent alohida ahamiyatga ega bo‘lsa-da, ular o‘zaro uzviy bog‘langan holda faoliyat yuritadi. Masalan, pedagogda etarli nazariy bilim (kognitiv komponent) bo‘lmasa, ularni amaliyotda ijodiy qo‘llash (faoliyat komponenti) qiyinlashadi. Xuddi shuningdek, motivatsiya etarli bo‘lmasa, pedagog o‘z ustida ishlashga intilmaydi va kreativ rivojlanish sustlashadi.

Refleksiv komponent esa barcha boshqa komponentlarning samaradorligini ta’minlovchi muhim omil hisoblanadi. Pedagog o‘z faoliyatini muntazam tahlil qilib borgan holda, o‘zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi hamda kreativ yondashuvlarni yanada takomillashtiradi.

Shaxsiy komponent esa pedagogning individual xususiyatlari bilan bog‘liq bo‘lib, uning ijodiy salohiyatini bevosita belgilaydi. Masalan, tasavvur kengligi, yangilikka ochiqlik va moslashuvchanlik kabi sifatlar pedagogning kreativ faoliyatini yanada samarali qiladi.

Maktabgacha ta’lim pedagogining kreativ kompetensiyasini rivojlantirish murakkab, ko‘p omilli va uzluksiz jarayon bo‘lib, u pedagogning shaxsiy xususiyatlari, kasbiy tayyorgarligi, ta’lim muhiti va zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan chambarchas bog‘liq holda shakllanadi. Mazkur jarayonni samarali tashkil etish uchun nafaqat pedagogning individual intilishi, balki ta’lim tizimida yaratilgan shart-sharoitlar, metodik ta’minot va innovatsion muhit ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Eng avvalo, pedagogning ichki motivatsiyasi va kasbiy ehtiyoji kreativ kompetensiyaning asosiy harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi. Pedagogning o‘z kasbiga nisbatan ijobiy munosabati, yangilikka intilishi, ijodiy faoliyatga qiziqishi va o‘z ustida ishlashga tayyorligi uning kreativ rivojlanishini ta’minlaydi. Bunday pedagog doimiy ravishda yangi g‘oyalarni izlaydi, o‘z faoliyatini takomillashtirishga intiladi va ta’lim jarayoniga yangicha yondashuvlarni joriy etadi.

Ikkinchi muhim omil sifatida uzluksiz kasbiy rivojlanish tizimini ko‘rsatish mumkin. Malaka oshirish kurslari, seminar-treninglar, ilmiy-amaliy konferensiyalar va mustaqil o‘qish jarayonlari pedagogning bilim doirasini kengaytiradi, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni o‘zlashtirishga yordam beradi. Ayniqsa, innovatsion tajribalarni o‘rganish va amaliyotga joriy etish pedagogning kreativ fikrlashini rivojlantirishda muhim vosita hisoblanadi.

Shuningdek, innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash ham kreativ kompetensiyani shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Interaktiv metodlar, muammoli ta’lim, loyihaviy faoliyat, STEAM yondashuvi kabi zamonaviy metodlar pedagogni an’anaviy fikrlash doirasidan chiqarib, yangicha yondashuvlarga undaydi. Bu esa o‘z navbatida nafaqat pedagogning, balki bolalarning ham ijodiy fikrlashini rivojlantiradi.

Maktabgacha ta’limda o‘yin faoliyatining samarali tashkil etilishi ham alohida ahamiyatga ega. O‘yin bolalar uchun asosiy faoliyat turi bo‘lib, pedagog undan ijodiy foydalanish orqali ta’lim jarayonini qiziqarli va samarali tashkil etishi mumkin. O‘yin orqali yaratilgan pedagogik vaziyatlar bolalarda mustaqil fikrlash, muammoni hal etish va ijodiy yondashuv ko‘nikmalarini shakllantiradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Bundan tashqari, ta’lim muhitining ijodiy va qo‘llab-quvvatlovchi bo‘lishi ham muhim omillardan biridir. Agar ta’lim muassasasida pedagoglarning tashabbuslari rag‘batlantirilsa, yangi g‘oyalar qo‘llab-quvvatlansa va erkin ijodiy muhit yaratilsa, pedagog o‘z kreativ salohiyatini to‘liq namoyon eta oladi. Aksincha, qat’iy cheklovlar va byurokratik to‘siqlar kreativ rivojlanishga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Zamonaviy sharoitda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ham kreativ kompetensiyani rivojlantirishning muhim omiliga aylangan. Raqamli platformalar, multimedia vositalari va interaktiv dasturlar pedagogga ta’lim jarayonini boyitish, yangi usullarni qo‘llash va bolalarning qiziqishini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, AKT pedagogning o‘z ustida ishlashi va yangi bilimlarni egallashi uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Yana bir muhim jihat – bu refleksiya va o‘z-o‘zini tahlil qilish jarayonidir. Pedagog o‘z faoliyatini muntazam ravishda baholab borishi orqali o‘zining kuchli va zaif tomonlarini aniqlaydi, faoliyatini takomillashtirish yo‘llarini izlaydi va yangi yondashuvlarni amaliyotga joriy etadi. Bu esa kreativ rivojlanishning muhim sharti hisoblanadi.

Shuningdek, hamkorlik va jamoaviy faoliyat pedagogning kreativ kompetensiyasini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Hamkasblar bilan tajriba almashish, birgalikda loyihalar ishlab chiqish va metodik muhokamalar olib borish yangi g‘oyalar paydo bo‘lishiga turtki beradi. Bunday hamkorlik muhiti pedagogning fikrlash doirasini kengaytiradi va uning ijodiy salohiyatini oshiradi.

Omil nomi	Mazmuni	Ta’sir darajasi (natijasi)
Ichki motivatsiya	Yangilikka intilish, o‘z ustida ishlashga ehtiyoj	Kreativ faoliyatning faollashuvi
Kasbiy rivojlanish	Malaka oshirish, treninglar, seminarlar	Zamonaviy bilim va ko‘nikmalar shakllanishi
Innovatsion texnologiyalar	Interaktiv metodlar, STEAM, loyihaviy yondashuv	Ta’lim jarayonining samaradorligi ortadi
O‘yin faoliyati	Ijodiy o‘yinlar va pedagogik vaziyatlar	Bolalarda kreativ fikrlash rivojlanadi
Ta’lim muhiti	Erkin, qo‘llab-quvvatlovchi muhit	Pedagog tashabbusining oshishi
AKTdan foydalanish	Raqamli vositalar va multimedia texnologiyalar	Ta’limning innovatsion shakllari kengayadi
Refleksiya	O‘z faoliyatini tahlil qilish	Faoliyatni takomillashtirish imkoniyati oshadi
Hamkorlik	Jamoaviy ish, tajriba almashish	Yangi g‘oyalar va yondashuvlar paydo bo‘ladi

Jadvalda keltirilgan omillar o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularning birgalikdagi ta’siri pedagogning kreativ kompetensiyasini samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu omillarni kompleks tarzda qo‘llash orqali maktabgacha ta’lim tizimida pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish va ta’lim sifatini yaxshilash mumkin.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Maktabgacha ta’lim tizimida kreativ yondashuv pedagogik faoliyatning samaradorligini oshiruvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuv ta’lim jarayonini an’anaviy, bir yoqlama bilim berish modelidan chiqarib, uni bolalarning faol ishtirokiga asoslangan, interaktiv va rivojlantiruvchi jarayonga aylantiradi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davri bolaning shaxsiy va intellektual rivojlanishida hal qiluvchi bosqich bo‘lganligi sababli, bu davrda kreativ yondashuvdan foydalanish yuqori amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kreativ yondashuvning amaliy jihati, avvalo, bolalarda mustaqil fikrlash va muammoni hal etish ko‘nikmalarini shakllantirishda namoyon bo‘ladi. Pedagog tomonidan yaratilgan muammoli vaziyatlar, savol-javoblar, o‘yinli topshiriqlar bolalarni izlanishga, turli variantlarni ko‘rib chiqishga va o‘z fikrini asoslashga undaydi. Natijada bola tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki uni faol ravishda o‘zlashtiruvchi subyektga aylanadi.

Shuningdek, kreativ yondashuv bolalarning tasavvur va fantaziyasini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Rolli o‘yinlar, dramatizatsiya, ertak tuzish, rasm chizish va konstruktiv faoliyat kabi metodlar orqali bolalar o‘z ichki dunyosini ifoda etadi, yangi obrazlar yaratadi va ijodiy tafakkurini kengaytiradi. Bu jarayon bolaning emotsional rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Kreativ yondashuvning yana bir muhim amaliy jihati – nutq va kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirishdir. Interaktiv metodlar, guruhli ishlash, muhokamalar va sahnalashtirish faoliyatlari bolalarda muloqot qilish, fikrini erkin ifodalash va boshqalarni tinglash ko‘nikmalarini shakllantiradi. Bu esa ularning ijtimoiy moslashuvini osonlashtiradi.

Bundan tashqari, kreativ yondashuv individual yondashuvni ta’minlash imkonini beradi. Har bir bolaning qiziqishi, qobiliyati va rivojlanish darajasi turlicha bo‘lganligi sababli, pedagog kreativ metodlar orqali har bir bola uchun mos sharoit yaratishi mumkin. Bu esa bolalarning o‘z imkoniyatlarini to‘liq namoyon etishiga yordam beradi.

Kreativ yondashuv ta’lim jarayonida motivatsiyani oshirishga ham xizmat qiladi. Qiziqarli va noodatiy mashg‘ulotlar bolalarda o‘qishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi, ularni faol ishtirok etishga undaydi. Bu esa ta’lim samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

Amaliy jihatdan qaraganda, kreativ yondashuv pedagogning o‘z faoliyatini ham boyitadi. U pedagogni doimiy izlanishga, yangi metod va vositalarni sinab ko‘rishga undaydi. Natijada pedagogning kasbiy mahorati oshadi, uning faoliyati yanada samarali va mazmunli bo‘ladi.

Shuningdek, kreativ yondashuv integratsiyalashgan ta’limni tashkil etish imkonini beradi. Turli fan elementlarini birlashtirish orqali kompleks mashg‘ulotlar tashkil etish bolalarda yaxlit dunyoqarashni shakllantiradi. Masalan, rasm chizish, nutq rivojlantirish va matematik tushunchalarni bir mashg‘ulotda uyg‘unlashtirish mumkin.

Maktabgacha ta’lim pedagogining kreativ kompetensiyasi zamonaviy ta’lim tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida uning kasbiy faoliyatida alohida o‘rin egallaydi. Ushbu kompetensiya pedagogning nafaqat bilim va ko‘nikmalarini, balki uning ijodiy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

fikrlashi, tashabbuskorligi, moslashuvchanligi va innovatsion yondashuvlarga tayyorligini ham o‘zida mujassam etadi. Kreativ kompetensiyaning shakllanishi va rivojlanishi ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘lib, ular orasida pedagogning ichki motivatsiyasi, uzluksiz kasbiy rivojlanishi, innovatsion texnologiyalarni qo‘llay olishi, ta’lim muhitining ijodiyligi va refleksiv faoliyati alohida ahamiyatga ega. Ushbu omillarning o‘zaro uyg‘unlashuvi pedagogning kreativ salohiyatini ochib berish va uni amaliy faoliyatda samarali namoyon etish imkonini yaratadi.

Maktabgacha ta’lim jarayonida kreativ yondashuvdan foydalanish bolalarning mustaqil fikrlashini rivojlantirish, ularning tasavvurini boyitish, kommunikativ ko‘nikmalarini shakllantirish hamda ta’limga bo‘lgan qiziqishini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, bunday yondashuv pedagog faoliyatini ham takomillashtirib, uning kasbiy mahoratini yangi bosqichga olib chiqadi.

Kreativ kompetensiyaning tarkibiy qismlarini tizimli rivojlantirish, pedagoglarni qo‘llab-quvvatlovchi muhit yaratish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish maktabgacha ta’lim sifatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois mazkur yo‘nalishda ilmiy izlanishlarni davom ettirish, amaliy tajribalarni kengaytirish va ilg‘or pedagogik g‘oyalarni tatbiq etish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qoladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Guilford J.P. The Nature of Human Intelligence. – New York: McGraw-Hill, 1967. – 538 p.
2. Torrance E.P. Torrance Tests of Creative Thinking: Norms-Technical Manual. – Princeton: Personnel Press, 1974. – 184 p.
3. Вйготский Л.С. Voображение и творчество в детском возрасте. – Москва: Просвещение, 1991. – 93 с.
4. Saidahmedov N. Pedagogik mahorat va pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2003. – 256 b.
5. Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2000. – 128 b.
6. Karimova D. Pedagogik kompetentlik asoslari. – Toshkent: Tafakkur, 2018. – 144 b.
7. Robinson K. Out of Our Minds: Learning to Be Creative. – Oxford: Capstone Publishing, 2011. – 320 p.
8. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2006. – 192 b.
9. To‘raqulov X.A. Ta’lim jarayonida innovatsion yondashuvlar. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. – 160 b.
10. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste’dod, 2008. – 180 b.
11. Nishonova J.I. Xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalarida ijtimoiy mas’uliyatni rivojlantirishning pedagogik zarurati // ISFT ilmiy-uslubiy jurnali. – Toshkent, 2026. – №2. – B. 85–91.
12. Nishonova J.I. Xalq ijodiyoti yo‘nalishi talabalarida ijtimoiy mas’uliyatni loyiha metodi asosida rivojlantirishning pedagogik asoslari // Ilmiy maqola. – Toshkent, 2026.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

TA'LIM KLASTERINING FUNKSIONAL BOSHQARUV TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MODELI.

M. Badalova, A. Avloniy nomidagi Pedagogik mahorat milliy institute rector maslahatchisi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada ma'lumotlar klasterlarining funktsional imkoniyatlari tasvirlangan. Multiplayer klasterlarni qurish va boshqarish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan Klaster elementlarini o'z ichiga oladi. Shunday qilib, Boost funktsionalligi taklifning tuzilishiga, innovatsion yondashuvlarga va oqilona texnologiyalarga ta'sir qiluvchi omillar to'plamidir. Tadison klasteri sifatni yaxshilash, resurslardan samarali foydalanish va integratsiya jarayonlarini optimallashtirishga xizmat qiladigan kengaytirilgan klasterlash modelini taklif etadi.

MAQSAD: ta'lim klasterlarining funksional boshqaruv tizimini takomillashtirishning nazariy asoslari va samarali boshqaruv mexanizmlarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda ta'lim klasterlari, funksional boshqaruv va innovatsion boshqaruv texnologiyalariga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari ta'lim klasterlarining funksional boshqaruv tizimini takomillashtirishda innovatsion yondashuvlar va raqamli texnologiyalarni joriy etish muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Taklif etilgan boshqaruv modeli ta'lim sifatini oshirish, resurslardan samarali foydalanish hamda ta'lim muassasalari o'rtasidagi integratsiyani kuchaytirishga xizmat qilishi aniqlandi.

XULOSA: ta'lim klasterlarining funksional boshqaruv tizimini takomillashtirish ta'lim sifatini oshirish, boshqaruv samaradorligini kuchaytirish va barqaror rivojlanishni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Kalit so'zlar: ta'lim klasteri, funksional boshqaruv, boshqaruv tizimi, innovatsion yondashuv, raqamli texnologiyalar, ta'lim sifati, integratsiya, resurslarni boshqarish..

МОДЕЛЬ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ФУНКЦИОНАЛЬНОГО УПРАВЛЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ КЛАСТЕРОМ.

М. Бадалова, Национальный институт педагогического мастерства имени А. Авлони советник ректора, доктор философии (PhD) по экономическим наукам, доцент.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируются вопросы совершенствования функциональной системы управления образовательными кластерами. Автор изучил содержание образовательных кластеров, их организационно-экономические характеристики и роль в современной системе образования. Также рассмотрены факторы, влияющие на эффективную организацию функциональной системы управления, инновационные подходы и возможности внедрения цифровых технологий. В результате исследования предложена усовершенствованная модель

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

управления образовательными кластерами, которая служит для повышения качества образования, эффективного использования ресурсов и усиления интеграционных процессов.

ЦЕЛЬ: проанализировать теоретические основы совершенствования системы функционального управления образовательными кластерами и механизмы повышения эффективности их управления.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по образовательным кластерам, функциональному управлению и инновационным управленческим технологиям. Использованы аналитический, сравнительный и системный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что внедрение инновационных подходов и цифровых технологий играет важную роль в совершенствовании системы функционального управления образовательными кластерами. Установлено, что предложенная модель управления способствует повышению качества образования, эффективному использованию ресурсов и усилению интеграционных процессов между образовательными учреждениями.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: совершенствование системы функционального управления образовательными кластерами является важным фактором повышения качества образования, эффективности управления и обеспечения устойчивого развития.

Ключевые слова: образовательный кластер, функциональное управление, система управления, инновационный подход, цифровые технологии, качество образования, интеграция, управление ресурсами.

A MODEL FOR IMPROVING THE FUNCTIONAL MANAGEMENT SYSTEM OF THE EDUCATIONAL CLUSTER.

M. Badalova, National Institute of Pedagogical Excellence named after Abdulla Avloni, Rector's Advisor, PhD in Economics, Associate Professor

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the issues of improving the functional management system of educational clusters. The author has studied the content of educational clusters, their organizational and economic characteristics and their role in the modern education system. The factors influencing the effective organization of a functional management system, innovative approaches and opportunities for the introduction of digital technologies are also considered. As a result of the research, an improved management model of educational clusters is proposed, which serves to improve the quality of education, efficient use of resources and strengthen integration processes.

AIM: to analyze the theoretical foundations for improving the functional management system of educational clusters and identify effective management mechanisms.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on educational clusters, functional management, and innovative management technologies. Analytical, comparative, and systematic approaches were employed.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that the introduction of innovative approaches and digital technologies plays a crucial role in improving the functional management system of educational clusters. The proposed management model was found to enhance educational quality, improve resource efficiency, and strengthen integration among educational institutions.

CONCLUSION: improving the functional management system of educational clusters is a key factor in enhancing educational quality, management efficiency, and sustainable development.

Keywords: public safety, military psychology, volitional qualities, emotional orientation, determination, practical orientation, initiative, non-parametric criterion, psychological dispersion, personnel selection.

Таълим тизимини модернизация қилиш ва унинг самарадорлигини ошириш бугунги кунда глобал иқтисодий ва ижтимоий тараққиётнинг муҳим омилларидан бири ҳисобланади. Айниқса, рақамли иқтисодиёт шароитида юқори малакали, рақобатбардош кадрларни тайёрлаш масаласи таълим тизими олдидаги устувор вазифалардан бирига айланмоқда. Шу нуқтаи назардан, таълим, илм-фан ва ишлаб чиқариш интеграциясини таъминловчи таълим кластерлари самарали механизм сифатида намоён бўлмоқда. Таълим кластери таълим муассасалари, илмий тадқиқот институтлари, ишлаб чиқариш корхоналари ва бошқа манфаатдор субъектларнинг ўзаро ҳамкорлиги асосида фаолият юритувчи тизим бўлиб, у кадрлар тайёрлаш сифатини ошириш, инновацион ғояларни амалиётга жорий этиш ва меҳнат бозори талабларига мослашувчанликни таъминлашга хизмат қилади.

Шу билан бирга, таълим кластерларининг самарадорлиги кўп жиҳатдан уларнинг функционал бошқарув тизими қай даражада такомиллашганлигига боғлиқ. Функционал бошқарув тизими кластер доирасидаги барча жараёнларни режалаштириш, ташкил этиш, мувофиқлаштириш ва назорат қилишни ўз ичига оладиган комплекс механизмдир. Амалдаги тажриба шуни кўрсатмоқдаки, кўплаб ҳолларда кластер иштирокчилари ўртасидаги ҳамкорлик етарли даражада йўлга қўйилмаган, ахборот алмашинуви тизимли эмас ва бошқарув қарорлари қабул қилиш жараёнлари самарали ташкил этилмаган. Бу эса таълим сифатига, илмий тадқиқотлар натижадорлигига ва ишлаб чиқариш билан интеграция даражасига салбий таъсир кўрсатади. Таълим кластерининг функционал бошқарув тизимини такомиллаштириш, аввало, унинг барча иштирокчилари ўртасидаги ўзаро алоқаларни мустаҳкамлашни талаб этади. Бунда интеграциялашган бошқарув моделини жорий этиш муҳим аҳамият касб этади. Ушбу модел (1-жадвал) доирасида

1- жадвал

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ТАЪЛИМ КЛАСТЕРИНИНГ ФУНКЦИОНАЛ БОШҚАРУВ ТИЗИМИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МОДЕЛИ

таълим муассасалари, ишлаб чиқариш корхоналари ва илмий ташкилотлар ягона стратегик мақсад асосида фаолият юритади ҳамда уларнинг вазифалари аниқ тақсимланади. Натижада ресурслардан самарали фойдаланиш, такрорланишларни бартараф этиш ва умумий натижадорликни ошириш имконияти яратилади.

Замонавий ахборот-коммуникация технологияларини жорий этиш ҳам функционал бошқарув тизимини такомиллаштиришнинг муҳим йўналишларидан бири ҳисобланади. Рақамли платформалар орқали кластер иштирокчилари ўртасида тезкор ахборот алмашинувини йўлга қўйиш, маълумотлар базасини шакллантириш ва таҳлил қилиш имкониятлари кенгаяди. Бу эса бошқарув қарорларини қабул қилиш жараёнини оптималлаштиради ва унинг самарадорлигини оширади. Шунингдек, рақамли мониторинг тизими орқали кластер фаолияти натижаларини доимий равишда кузатиб бориш ва уларни баҳолаш имкони пайдо бўлади.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Функционал бошқарув тизимини такомиллаштиришда асосий самарадорлик кўрсаткичларини жорий этиш алоҳида аҳамиятга эга. Ҳар бир иштирокчи субъект учун аниқ ва ўлчаб бўладиган кўрсаткичлар белгилаш орқали уларнинг фаолиятини баҳолаш ва рағбатлантириш механизмини ишлаб чиқиш мумкин. Масалан, битирувчиларнинг иш билан таъминланиш даражаси, илмий тадқиқотлар натижадорлиги, ишлаб чиқариш билан ҳамкорлик кўлами каби кўрсаткичлар кластер самарадорлигини баҳолашда муҳим мезонлар ҳисобланади. Бу эса иштирокчиларни янада фаол бўлишга ундайди ва умумий натижаларни яхшилайди.

Кадрлар салоҳиятини ривожлантириш ҳам таълим кластерининг бошқарув тизимини такомиллаштиришда муҳим ўрин тутади. Педагоглар, илмий ходимлар ва ишлаб чиқариш мутахассисларининг малакасини ошириш, уларни замонавий технологиялар ва инновацион ёндашувлар билан таништириш кластер фаолияти самарадорлигини оширади. Шу мақсадда малака ошириш курслари, семинарлар, тренинглар ва халқаро тажриба алмашинуви дастурларини ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Шунингдек, инновацион муҳитни шакллантириш орқали кластернинг барқарор ривожланишини таъминлаш мумкин. Стартап лойиҳаларни қўллаб-қувватлаш, илмий ишланмаларни тижоратлаштириш ва янги технологияларни жорий этиш орқали таълим ва ишлаб чиқариш ўртасидаги боғлиқликни янада кучайтириш мумкин. Бу эса ўз навбатида иқтисодиёт тармоқларининг рақобатбардошлигини оширишга хизмат қилади.

Давлат ва хусусий сектор ўртасидаги ҳамкорликни ривожлантириш ҳам таълим кластерларини бошқариш самарадорлигини оширишда муҳим омил ҳисобланади. Давлат-хусусий шериклик механизмлари орқали молиявий ресурсларни жалб этиш, инфратузилмани ривожлантириш ва янги лойиҳаларни амалга ошириш имкониятлари кенгаяди. Бу эса кластернинг иқтисодий барқарорлигини таъминлайди ва унинг узоқ муддатли ривожланишига замин яратади.

Умуман олганда, таълим кластерининг функционал бошқарув тизимини такомиллаштириш комплекс ёндашувни талаб этади. Бу жараёнда стратегик режалаштириш, рақамли технологияларни жорий этиш, инсон капиталини ривожлантириш ва инновацион фаолиятни қўллаб-қувватлаш муҳим аҳамиятга эга. Самарали бошқарув механизмларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш орқали таълим тизимини янги босқичга олиб чиқиш, рақобатбардош кадрлар тайёрлаш ва миллий иқтисодиётнинг барқарор ривожланишини таъминлаш мумкин.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов. – Москва: Альпина Паблишер, 2016.;
2. Кларк Б.Р. Создание предпринимательских университетов. – Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2011.;
3. Салимов Б.Т. Таълим менежменти. – Тошкент: Фан, 2018.;
4. Абдуллаев А.А. Таълим тизимида инновацион бошқарув. – Тошкент: Ўқитувчи, 2020.;
5. Юсупов Р.Х. Таълим кластерлари: назария ва амалиёт. – Тошкент: Иқтисодиёт, 2021.;
6. Drucker P. Management Challenges for the 21st Century. – New York: Harper Business, 2001.;
7. Porter M.E. On Competition. – Boston: Harvard Business School Press, 2008.;
8. Ибрагимов Ш.Ш. Олий таълимда стратегик бошқарув. – Тошкент: Тафаккур, 2019.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

MILLIY AN'ANALAR VOSITASIDA YOSH AVLODDA VATANPARVARLIK TUYG'ULARINI RIVOJLANTIRISH.

Muratova Saboxat Choriyevna, Toshkent amaliy fanlar universiteti
dotsent, pedagogika fanlari doktori (PhD).

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada milliy an'analar vositasida yosh avlodda vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati yoritilgan. Unda xalqimizning tarixiy xotirasi, milliy qadriyatlari, urf-odatlari, bayramlari, oilaviy va ijtimoiy an'analari yoshlar ongida Vatanga muhabbat, milliy g'urur, fidoyilik, mas'uliyat va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishdagi muhim tarbiyaviy vosita sifatida tahlil qilingan. Shuningdek, ta'lim-tarbiya jarayonida milliy an'analardan samarali foydalanishning shakl, metod va vositalari ochib berilgan. Maqolada milliy an'analar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy ishlarning yoshlar ma'naviy kamolotiga ta'siri nazariy va amaliy jihatdan asoslangan.

MAQSAD: milliy an'analar vositasida yosh avlodda vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirishning pedagogik ahamiyati va samarali mexanizmlarini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda milliy an'analar, vatanparvarlik tarbiyasi va ma'naviy-axloqiy tarbiyaga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va pedagogik yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari milliy an'analar, urf-odatlar va qadriyatlardan ta'lim-tarbiya jarayonida samarali foydalanish yoshlarning Vatanga muhabbati, milliy g'ururi, fuqarolik mas'uliyati va ma'naviy kamolotini rivojlantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqladi. Shuningdek, tarbiyaviy tadbirlar, oilaviy qadriyatlar va ijtimoiy an'analar vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishning samarali vositalari ekanligi aniqlandi.

XULOSA: milliy an'analar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy faoliyat yosh avlodda vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirish, milliy o'zlikni anglash va ma'naviy barkamol shaxsni tarbiyalashning muhim pedagogik omili hisoblanadi.

Kalit so'zlar: milliy an'analar, vatanparvarlik, yosh avlod, milliy qadriyatlar, ma'naviy tarbiya, xalq pedagogikasi, fuqarolik pozitsiyasi, milliy g'urur, Vatanga muhabbat, tarbiyaviy jarayon.

РАЗВИТИЕ ПАТРИОТИЧЕСКИХ ЧУВСТВ У МОЛОДОГО ПОКОЛЕНИЯ ПОСРЕДСТВОМ НАЦИОНАЛЬНЫХ ТРАДИЦИЙ

Муратова Сабохат Чориевна, Ташкентский университет прикладных наук
доцент, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье освещается педагогическая значимость развития патриотических чувств у молодого поколения посредством национальных традиций. В ней анализируются историческая память, национальные ценности, обычаи, праздники, семейные и социальные традиции нашего народа как важный воспитательный инструмент в формировании в сознании молодежи любви к

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Родине, национальной гордости, самоотверженности, ответственности и гражданской позиции. Также раскрыты формы, методы и средства эффективного использования национальных традиций в образовательно-воспитательном процессе. В статье теоретически и практически обосновано влияние воспитательной работы, организованной на основе национальных традиций, на духовное развитие молодежи.

ЦЕЛЬ: проанализировать педагогическое значение и эффективные механизмы формирования патриотических чувств у молодого поколения посредством национальных традиций.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по национальным традициям, патриотическому и духовно-нравственному воспитанию. Использованы аналитический, сравнительный и педагогический методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования подтвердили, что эффективное использование национальных традиций, обычаев и ценностей в образовательном процессе способствует формированию любви к Родине, национальной гордости, гражданской ответственности и духовного развития молодёжи. Установлено, что воспитательные мероприятия, семейные ценности и общественные традиции являются эффективными средствами патриотического воспитания.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: воспитательная деятельность, основанная на национальных традициях, является важным педагогическим фактором формирования патриотизма, национального самосознания и духовно развитой личности у молодого поколения.

Ключевые слова: национальные традиции, патриотизм, молодое поколение, национальные ценности, духовное воспитание, народная педагогика, гражданская позиция, национальная гордость, любовь к Родине, воспитательный процесс.

DEVELOPING PATRIOTIC FEELINGS IN THE YOUNGER GENERATION THROUGH NATIONAL TRADITIONS.

Saboxat Choriyevna Muratova, Tashkent University of Applied Sciences
Associate Professor, PhD in Pedagogical Sciences

Annotation

INTRODUCTION: this article highlights the pedagogical significance of developing patriotic feelings in the younger generation through national traditions. It analyzes the historical memory, national values, customs, holidays, family and social traditions of our people as an important educational tool in the formation of love for the Motherland, national pride, selflessness, responsibility and civic stance in the minds of young people. The forms, methods, and means of the effective use of national traditions in the educational process are also revealed. The article theoretically and practically substantiates the impact of educational work organized based on national traditions on the spiritual maturity of youth.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

AIM: to analyze the pedagogical significance and effective mechanisms of developing patriotic feelings among the younger generation through national traditions.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on national traditions, patriotic education, and moral-spiritual upbringing. Analytical, comparative, and pedagogical methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings confirmed that the effective use of national traditions, customs, and values in the educational process promotes patriotism, national pride, civic responsibility, and the spiritual development of young people. Educational activities, family values, and social traditions were identified as effective means of fostering patriotic feelings.

CONCLUSION: educational activities based on national traditions are an important pedagogical factor in developing patriotism, strengthening national identity, and fostering spiritually mature individuals among the younger generation.

Keywords: national traditions, patriotism, younger generation, national values, spiritual education, folk pedagogy, civic position, national pride, love for the Motherland, educational process.

Bugungi globallashuv jarayonida yosh avlodni milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash, ularning qalbida Vatanga muhabbat, milliy g‘urur va fidoyilik tuyg‘ularini shakllantirish dolzarb pedagogik masalalardan biri hisoblanadi. Chunki har qanday jamiyatning barqaror taraqqiyoti, avvalo, yoshlarning ma’naviy yetukligi, fuqarolik mas’uliyati va vatanparvarlik e’tiqodiga bog‘liqdir. Ayniqsa, axborot makonining kengayishi, turli madaniy ta’sirlarning kuchayishi sharoitida yoshlarni milliy an’analar ruhida tarbiyalash ularni ma’naviy tahdidlardan asrashning muhim vositasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Milliy an’analar xalqning ko‘p asrlik tarixiy tajribasi, ma’naviy merosi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy hayot tarzini o‘zida mujassam etadi. Ularda xalqning Vatanga sadoqat, yurt tinchligini qadrlash, ota-onaga hurmat, el-yurt xizmatida bo‘lish, mehnatsevarlik, jasorat, birdamlik va hamjihatlik kabi yuksak fazilatlari ifodalanadi. Shu jihatdan milliy an’analar yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda kuchli pedagogik imkoniyatlarga ega[4].

Vatanparvarlik shunchaki Vatanga mehr qo‘yish emas, balki uning ravnaqi, tinchligi va farovonligi yo‘lida mas’uliyatni his qilish, jamiyat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yish, o‘z xalqining tarixi, madaniyati va qadriyatlarini hurmat qilishdir. Yosh avlodda bunday fazilatlarni shakllantirishda xalq og‘zaki ijodi, milliy bayramlar, oilaviy an’analar, mahalla qadriyatlari, tarixiy xotira va ajdodlar merosi muhim o‘rin tutadi.

Ta’lim muassasalarida milliy an’analar asosida tarbiyaviy ishlarni tashkil etish o‘quvchilarning milliy o‘zligini anglashiga, Vatanga daxldorlik hissining kuchayishiga, ijtimoiy faolligi va fuqarolik pozitsiyasining shakllanishiga xizmat qiladi. Bunda dars jarayonlari, sinfdan tashqari tadbirlar, ma’naviyat soatlari, uchrashuvlar, milliy bayramlar,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

muzeylarga sayohatlar va mahalla bilan hamkorlikdagi faoliyatlar muhim ahamiyatga ega.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, hozirgi davrda yoshlarning ongida milliy g‘urur, tarixiy xotira va vatanparvarlik tuyg‘ularini mustahkamlash har qachongidan ham muhimdir. Milliy an’analarni ta’lim-tarbiya jarayoniga chuqur singdirish orqali yosh avlodni ma’naviy barkamol, ijtimoiy faol, Vatan taqdiriga befarq bo‘lmagan shaxs sifatida shakllantirish mumkin.

Yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash masalasi pedagogika, psixologiya, tarix, falsafa va ma’naviyatshunoslik fanlarida keng o‘rganilgan muhim ilmiy yo‘nalishlardan biridir. Mazkur muammo xalq pedagogikasi, milliy tarbiya, ma’naviy-axloqiy tarbiya, fuqarolik tarbiyasi va etnopedagogika doirasida tadqiq etilgan.

O‘zbek pedagogik tafakkurida yoshlarni Vatanga sadoqat, axloqiy poklik va milliy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash g‘oyalari qadimdan mavjud bo‘lgan. Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Alisher Navoiy, Abdulla Avloniy kabi mutafakkirlar asarlarida komil inson tarbiyasi, yurtga muhabbat, xalq xizmatida bo‘lish, axloqiy yetuklik va ma’rifatparvarlik g‘oyalari keng yoritilgan. Ayniqsa, Abdulla Avloniyning “Tarbiya biz uchun yo hayot — yo mamot”[2] degan qarashlari yosh avlod tarbiyasining jamiyat hayotidagi beqiyos ahamiyatini ko‘rsatadi.

Zamonaviy pedagogika fanida milliy tarbiya, xalq pedagogikasi va vatanparvarlik tarbiyasi masalalari K. Hoshimov[6], O. Musurmonova[3], R. Mavlonova[5], M. Quronov[4], N. Egamberdiyeva[7], S. Nishonova[6] kabi olimlar tomonidan o‘rganilgan. Ularning ilmiy ishlarida milliy qadriyatlar, urf-odat va an’analar, xalq og‘zaki ijodi hamda oilaviy tarbiyaning yoshlar ma’naviy kamolotidagi o‘rni asoslab berilgan. Vatanparvarlik tarbiyasining mazmuni va pedagogik mexanizmlari bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarda yoshlarning fuqarolik mas’uliyatini shakllantirish, ularni milliy g‘oya va istiqlol mafkurasi ruhida tarbiyalash, tarixiy xotira va milliy o‘zlikni rivojlantirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Biroq milliy an’analar vositasida yosh avlodda vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirishning amaliy mexanizmlari, ularni zamonaviy ta’lim texnologiyalari bilan uyg‘unlashtirish masalalari hali ham chuqurroq tadqiq etishni talab qiladi.

Shu sababli milliy an’analarning tarbiyaviy imkoniyatlarini tahlil qilish, ularni yoshlar ongida vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishga yo‘naltirish va ta’lim-tarbiya jarayoniga samarali tatbiq etish mazkur maqolaning ilmiy-amaliy ahamiyatini belgilaydi.

Milliy an’analar yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda muhim ma’naviy-pedagogik vosita hisoblanadi. Chunki an’analar xalqning tarixiy xotirasi, hayotiy tajribasi, ijtimoiy munosabatlari, axloqiy qarashlari va milliy ruhiyatini o‘zida aks ettiradi. Har bir xalqning o‘ziga xos an’analari uning milliy qiyofasini, ma’naviy dunyosini va tarbiyaviy qarashlarini belgilaydi. Shu jihatdan o‘zbek xalqining milliy an’analari yosh avlodda Vatanga muhabbat, yurtga sadoqat, milliy g‘urur va fuqarolik mas’uliyatini shakllantirishda alohida ahamiyatga ega.

Vatanparvarlik tarbiyasi o‘quvchi-yoshlarning shaxsiy kamolotida asosiy o‘rin tutadi. Vatanparvar inson o‘z yurtining tarixi, madaniyati, tili, qadriyatlari va an’analarini hurmat qiladi, xalqining yutuqlaridan faxrlanadi, uning ravnaqi yo‘lida faol bo‘lishga intiladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Bunday fazilatlar esa, avvalo, oila, maktab, mahalla va jamiyat hamkorligida shakllanadi. Milliy an'analar ushbu tarbiyaviy jarayonning mazmunini boyitadi va uni hayotiy tajribalar bilan mustahkamlaydi.

O'zbek xalqining Navro'z, Mustaqillik bayrami, Xotira va qadrlash kuni, Ustoz va murabbiylar kuni, hashar, mehmondo'stlik, mahalla hamjihatligi, oilaviy marosimlar, ajdodlarni xotirlash kabi an'analari yoshlar tarbiyasida katta ahamiyatga ega. Ushbu an'analar orqali o'quvchilarda o'z xalqining tarixi va madaniyatiga hurmat, ezgulik, mehr-oqibat, birdamlik, tinchlikni qadrlash va jamiyat oldidagi mas'uliyat tuyg'ulari shakllanadi[6].

Ayniqsa, Navro'z bayrami yosh avlod tarbiyasida muhim ma'naviy maktab vazifasini bajaradi. Navro'z yangilanish, poklanish, tabiatga mehr, insonlar o'rtasida totuvlik va kechirimlilik g'oyalarini ifodalaydi. Maktablarda Navro'z bayramiga bag'ishlangan tadbirlar, milliy o'yinlar, sahna ko'rinishlari, xalq qo'shiqlari va urf-odatlarini namoyish etish orqali o'quvchilarda milliy madaniyatga qiziqish, Vatanga mehr va xalq an'analariga hurmat kuchayadi.

Hashar an'anasi ham yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda katta imkoniyatlarga ega. Hashar xalqimizda qadimdan jamoaviy mehnat, hamjihatlik, o'zaro yordam va el-yurt ravnaqi yo'lida birlashish ramzi bo'lib kelgan. Maktab hududini obodonlashtirish, mahalla tozaligi, daraxt ekish, ekologik aksiyalar va ijtimoiy loyihalarda ishtirok etish orqali o'quvchilar o'z yashab turgan joyiga daxldorlikni his qiladi. Bu esa ularning Vatanga muhabbatini amaliy faoliyat orqali mustahkamlaydi. Milliy an'analar vositasida vatanparvarlikni shakllantirishda tarixiy xotira muhim ahamiyatga ega. Ajdodlarimizning ilm-fan, madaniyat, davlat boshqaruvi va ma'naviyat sohasidagi merosini o'rganish yoshlar qalbida milliy g'urur uyg'otadi. Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Zahiriddin Muhammad Bobur, Alisher Navoiy, Mirzo Ulug'bek kabi buyuk ajdodlar hayoti va faoliyatini o'rganish yoshlarni jasorat, ilmga intilish, yurtga sadoqat va mas'uliyat ruhida tarbiyalaydi.

Oila an'analari ham yosh avlodda vatanparvarlik tuyg'ularini shakllantirishning muhim omilidir. Ota-onaga hurmat, kattalarning duosini olish, oilaviy bayramlarni nishonlash, avlodlar xotirasini e'zozlash, milliy taomlar, xalq qo'shiqlari va urf-odatlarini saqlash bolaning ongida milliy qadriyatlarga mehr uyg'otadi. Vatanga muhabbat ko'pincha oilaga, mahallaga, tug'ilib o'sgan maskanga mehrdan boshlanadi. Shuning uchun oilaviy tarbiya milliy an'analar asosida olib borilganda vatanparvarlik tuyg'ulari yanada barqaror shakllanadi.

Mahalla instituti ham milliy an'analar va vatanparvarlik tarbiyasini uyg'unlashtiruvchi muhim ijtimoiy muhit hisoblanadi. Mahallada o'tkaziladigan bayramlar, obodonlashtirish ishlari, nuroniylar bilan uchrashuvlar, yoshlar tadbirlari, xayriya ishlari o'quvchilarda jamoaga daxldorlik, ijtimoiy faollik va el-yurtga xizmat qilish istagini kuchaytiradi. Mahalla va maktab hamkorligi asosida tashkil etilgan tarbiyaviy ishlar o'quvchilarni real hayotiy jarayonlarga jalb etadi.

Ta'lim-tarbiya jarayonida milliy an'analardan foydalanish faqat bayram tadbirlari bilan chegaralanmasligi kerak. Ular dars jarayoni, sinfdan tashqari mashg'ulotlar,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ma’naviyat soatlari, ijodiy tanlovlar, loyiha ishlari, ekskursiyalar va amaliy faoliyatlar bilan uyg‘unlashtirilishi lozim. Masalan, tarix, adabiyot, musiqa, tasviriy san’at va tarbiya fanlarida milliy an’analar mazmunini ochib berish orqali o‘quvchilarda Vatanga muhabbat va milliy iftixor tuyg‘ularini kuchaytirish mumkin.

Zamonaviy pedagogik texnologiyalar milliy an’analar asosidagi tarbiyaning samaradorligini oshiradi. Interfaol metodlar, loyiha metodi, suhbat, munozara, rolli o‘yinlar, muammoli vaziyatlar, ijodiy topshiriqlar, klaster, esse, taqdimot va sahna ko‘rinishlari orqali o‘quvchilar milliy an’analarning mohiyatini chuqurroq anglaydilar. Masalan, “Mening Vatanim — mening faxrim”, “Oilamizdagi milliy an’analar”, “Hashar — hamjihatlik ramzi”, “Ajdodlar merosi — faxrimiz”, “Navro‘z — milliy qadriyatlar bayrami” kabi mavzularda loyiha ishlari tashkil etish samarali natija beradi[3].

Milliy an’analar vositasida vatanparvarlik tarbiyasini tashkil etishda o‘qituvchining roli alohida ahamiyatga ega. O‘qituvchi o‘quvchilarga milliy an’analarning mazmun-mohiyatini tushuntiribgina qolmasdan, ularning hayotiy ahamiyatini ko‘rsatib berishi lozim. Tarbiyaviy jarayonda o‘quvchilar faolligini ta’minlash, ularni mustaqil fikrlashga, o‘z qarashlarini asoslashga va ijtimoiy foydali ishlarda ishtirok etishga yo‘naltirish zarur.

Biroq amaliyotda ayrim muammolar ham mavjud. Ba’zan milliy an’analar faqat tadbir ko‘rinishida o‘tkazilib, ularning tarbiyaviy mazmuni yetarlicha ochib berilmaydi. Ayrim o‘quvchilar milliy an’analarni faqat marosim yoki bayram sifatida qabul qiladi, ularning vatanparvarlik, mas’uliyat, tarixiy xotira va fuqarolik tarbiyasi bilan bog‘liqligini chuqur anglamaydi. Shuning uchun milliy an’analardan foydalanish tizimli, maqsadli va pedagogik jihatdan asoslangan bo‘lishi kerak.

Umuman olganda, milliy an’analar yosh avlodda vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirishning samarali vositasidir. Ular o‘quvchilarda milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotira, Vatanga sadoqat, ijtimoiy mas’uliyat, jamoaviylik va ezgulik kabi fazilatlarni shakllantiradi. Shu bois milliy an’analarni ta’lim-tarbiya jarayoniga keng tatbiq etish bugungi pedagogikaning muhim vazifalaridan biridir.

Tadqiqot davomida milliy an’analar vositasida yosh avlodda vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirish samaradorligini aniqlash maqsadida umumiy o‘rta ta’lim maktabining 7–10-sinflarida tahsil olayotgan 120 nafar o‘quvchi ishtirokida kuzatuv, suhbat va so‘rovnoma metodlari qo‘llanildi. Tadqiqot jarayonida milliy bayramlar, tarixiy xotira tadbirlari, hashar, ajdodlar merosiga bag‘ishlangan ma’naviy-ma’rifiy mashg‘ulotlar va oila-mahalla hamkorligidagi tarbiyaviy ishlar tashkil etildi.

Tajriba boshida o‘quvchilarning vatanparvarlik tushunchasini anglash darajasi, milliy an’analarga munosabati, tarixiy xotiraga qiziqishi, ijtimoiy foydali ishlarda ishtiroki va fuqarolik mas’uliyati o‘rganildi. Tajriba yakunida esa ushbu ko‘rsatkichlar qayta tahlil qilindi. Olingan natijalar milliy an’analar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy ishlar o‘quvchilarning vatanparvarlik tuyg‘ularini rivojlantirishda ijobiy ta’sir ko‘rsatganini tasdiqladi.

Xususan, tajribadan oldin o‘quvchilarning Vatanga muhabbat va sadoqat haqidagi tushunchalari 61,7 % bo‘lgan bo‘lsa, tajribadan so‘ng bu ko‘rsatkich 91,7 % ga yetdi. Milliy an’analarga qiziqish 58,3 % dan 92,5 % ga, tarixiy xotira va ajdodlar merosiga

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

hurmat 60,0 % dan 90,8 % ga oshdi. Ijtimoiy foydali ishlarda faol ishtirok etish darajasi 55,8 % dan 87,5 % ga, fuqarolik mas'uliyati esa 57,5 % dan 88,3 % ga ko'tarildi.

1-jadval

Milliy an'analar vositasida vatanparvarlik tuyg'ularining rivojlanish ko'rsatkichlari (n=120)

№	Baholash mezonlari	Tajribagacha (%)	Tajribadan so'ng (%)	O'sish (+%)
1	Vatanga muhabbat va sadoqat tushunchasi	61,7	91,7	+30,0
2	Milliy an'analarga qiziqish	58,3	92,5	+34,2
3	Tarixiy xotira va ajdodlar merosiga hurmat	60,0	90,8	+30,8
4	Milliy g'urur va iftixor tuyg'usi	62,5	91,0	+28,5
5	Ijtimoiy foydali ishlarda faollik	55,8	87,5	+31,7
6	Fuqarolik mas'uliyati	57,5	88,3	+30,8
7	Mahalla va jamoat ishlarida ishtirok	54,2	85,8	+31,6
8	Vatan ravnaqiga daxldorlik hissi	59,2	89,2	+30,0

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, barcha baholash mezonlari bo'yicha ijobiy o'sish kuzatildi. Eng yuqori natija milliy an'analarga qiziqish ko'rsatkichida qayd etildi: bu ko'rsatkich 34,2 % ga oshdi. Bu esa milliy bayramlar, xalq urf-odatlari, oilaviy va mahalla an'analarining yoshlar ongida Vatanga muhabbat va milliy qadriyatlarga hurmatni shakllantirishda samarali vosita ekanini ko'rsatadi.

Yakuniy so'rovnoma natijalariga ko'ra, o'quvchilarning 93,3 % i milliy an'analar asosida tashkil etilgan tadbirlar ularning Vatanga bo'lgan munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirganini bildirgan. 90,8 % o'quvchi ajdodlar merosini o'rganish ularda milliy g'urur hissini kuchaytirganini, 88,3 % o'quvchi esa hashar, obodonlashtirish va mahalla tadbirlarida ishtirok etish Vatan ravnaqiga daxldorlik hissini oshirganini qayd etgan.

Olingan natijalar milliy an'analarni ta'lim-tarbiya jarayoniga tizimli tatbiq etish yosh avlodda vatanparvarlik, milliy g'urur, tarixiy xotira, fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy faollikni rivojlantirishda samarali pedagogik omil ekanini tasdiqlaydi.

Xulosa. Milliy an'analar yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning muhim ma'naviy-pedagogik vositasi hisoblanadi. Ular xalqning tarixiy tajribasi, ma'naviy merosi va axloqiy qadriyatlarini o'zida mujassam etib, yoshlarning Vatanga muhabbat, milliy g'urur, fuqarolik mas'uliyati va ijtimoiy faolligini shakllantirishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, milliy an'analar asosida tashkil etilgan tarbiyaviy ishlar o'quvchilarning vatanparvarlik tuyg'ularini rivojlantirishda sezilarli ijobiy natijalar beradi. Ayniqsa, Navro'z, hashar, tarixiy xotira tadbirlari, ajdodlar merosini o'rganish,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

mahalla va oila hamkorligidagi tarbiyaviy faoliyatlar yoshlarning milliy o‘zligini anglashiga, Vatan taqdiriga daxldorlik hissining kuchayishiga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, milliy an’analarni ta’lim-tarbiya jarayoniga tizimli, maqsadli va zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tatbiq etish yosh avlodni ma’naviy yetuk, vatanparvar, fidoyi, ijtimoiy faol va milliy qadriyatlarga sodiq shaxs sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017. – 592 b.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992. – 160 b.
3. Musurmonova O. Ma’naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996. – 192 b.
4. Quronov M. Milliy tarbiya va yoshlar ma’naviyati. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008. – 224 b.
5. Mavlonova R., Rahmonqulova N., Vohidova N. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010. – 464 b.
6. Hoshimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1996. – 304 b.
7. Egamberdiyeva N. Ijtimoiy pedagogika. – Toshkent: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2009. – 232 b.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA O‘QUV JARAYONIGA OID DASTURIY-METODIK TA’MINOTNI TAKOMILLASHTIRISH.

Xolliyev Javohir Farxodovich, Buxoro davlat texnika universiteti “Elektr va energetika muhandisligi” kafedrasi katta o‘qituvchisi.

Annotatsiya:

KIRISH: izlanishlar davomida olib borilgan kuzatishlar, tahlillar hamda pedagogik tajribalar natijalari shuni ko‘rsatdiki, bo‘lajak muhandis-energetik kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi bugungi kunda mutaxassis kadrlar tayyorlash tizimining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Garchi ushbu masala ilmiy adabiyotlarda ma’lum darajada o‘rganilgan bo‘lsada, amaldagi o‘quv-metodik ta’minot, moddiy-texnik baza hamda ta’lim jarayonida qo‘llanilayotgan metodik yondashuvlar innovatsion talablar darajasida to‘liq shakllanmagan. Mazkur holat tadqiqot jarayonida o‘tkazilgan kuzatishlar, so‘rovnomalar va suhbatlar natijalari asosida o‘z tasdig‘ini topdi

MAQSAD: raqamli texnalogiyalar asosida bo‘lajak muhandis-energetik kadrlarni kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdagi rolini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot davomida STEAM integratsion, Casy stady, Dgital simulation, bliss savol javob, evristik metodlardan foydalanildi. O‘quv jarayonida texnika oliy ta’lim muassasalarida tehsil oluvchi energetika muhandisligi ta’lim yo‘nalishi talabalari tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: oliy ta’lim muassasalarida energetika muhandisligi yo‘nalishidagi mutaxassislik fanlarini o‘qitishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, dasturiy ta’lim vositalari talabalarning o‘quv jarayonidagi faolligini oshirish, murakkab energetik jarayonlarni vizual tarzda tushuntirish hamda nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashtirishda alohida o‘rin egallaydi.

XULOSA: raqamli ta’lim vositalariga asoslangan mazkur metodika talabalarda keng fikrlash, muammolarga mustaqil yondashish va innovatsion qarorlar qabul qilish hamda zamonaviy energetika texnologiyalaridan samarali foydalanish kompetensiyalarini rivojlantirishda xizmat qiladi. Natijada bo‘lajak muhandis-energetiklarning kasbiy tayyorgarligi sifati oshadi va ularning raqobatbardoshligi ta’minlanadi

Kalit so‘zlar: muhandis-energetik, kasbiy kompetensiya, dasturiy vosita, elektrotexnika, elektr ta’minoti, interfaol o‘yinlar.

УЛУЧШЕНИЕ ПРОГРАММНОГО И МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА НА ОСНОВЕ ЦИФРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ.

Холлиев Жавоҳир Фарходович, старший преподаватель кафедры «Электротехника и энергетика» Бухарского государственного технического университета.

Аннотация:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ВВЕДЕНИЕ: результаты наблюдений, анализов и педагогических экспериментов, проведенных в ходе исследования, показали, что вопрос развития профессиональных компетенций будущих инженерно-энергетических кадров является одной из актуальных проблем современной системы подготовки специалистов. Хотя этот вопрос в определенной степени изучен в научной литературе, существующее учебно-методическое обеспечение, материально-техническая база и методические подходы, используемые в образовательном процессе, не в полной мере сформированы на уровне инновационных требований. Данная ситуация была подтверждена на основе результатов наблюдений, анкетирования и интервью, проведенных в ходе исследования.

ЦЕЛЬ: определить роль цифровых технологий в развитии профессиональных компетенций будущих инженеров-энергетиков.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования использовались интеграция STEAM, тематическое исследование, цифровое моделирование, метод «вопрос-ответ» и эвристические методы. В ходе исследования анализировались студенты факультета энергетики технических высших учебных заведений.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: использование информационно-коммуникационных технологий в преподавании специализированных дисциплин на факультете энергетики высших учебных заведений является важным фактором повышения эффективности образования. В частности, программные образовательные инструменты играют особую роль в повышении активности студентов в учебном процессе, визуальном объяснении сложных энергетических процессов и сочетании теоретических знаний с практической деятельностью.

ВЫВОД: данная методология, основанная на цифровых учебных инструментах, способствует развитию у студентов компетенций в широком мышлении, самостоятельном решении проблем, инновационном принятии решений и эффективном использовании современных энергетических технологий. В результате повышается качество профессиональной подготовки будущих инженеров-энергетиков и обеспечивается их конкурентоспособность.

Ключевые слова: инженер-энергетик, профессиональная компетентность, программное обеспечение, электротехника, электроснабжение, интерактивные игры.

IMPROVEMENT OF SOFTWARE AND METHODOLOGICAL SUPPORT FOR THE EDUCATIONAL PROCESS BASED ON DIGITAL TECHNOLOGIES.

Kholliyev Javokhir Farkhodovich, Senior Lecturer, Department of “Electrical and Power Engineering” of Bukhara State Technical University.

Abstract:

INTRODUCTION: the results of observations, analyses and pedagogical experiments conducted during the research showed that the issue of developing professional competencies of future engineering and power personnel is one of the

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

urgent problems of the specialist training system today. Although this issue has been studied to a certain extent in the scientific literature, the current educational and methodological support, material and technical base, and methodological approaches used in the educational process have not been fully formed at the level of innovative requirements. This situation was confirmed based on the results of observations, questionnaires and interviews conducted during the research process

OBJECTIVE: to determine the role of digital technologies in the development of professional competencies of future energy engineers.

MATERIALS AND METHODS: STEAM integration, Case study, Digital simulation, bliss question and answer, and heuristic methods were used during the research. During the study, students of the energy engineering department studying at technical higher educational institutions were analyzed.

DISCUSSION AND RESULTS: the use of information and communication technologies in teaching specialized subjects in the energy engineering department in higher educational institutions is an important factor in increasing the effectiveness of education. In particular, software educational tools play a special role in increasing the activity of students in the educational process, visually explaining complex energy processes, and combining theoretical knowledge with practical activities.

CONCLUSION: this methodology based on digital learning tools serves to develop students' competencies in broad thinking, independent problem-solving, innovative decision-making, and effective use of modern energy technologies. As a result, the quality of professional training of future power engineers increases and their competitiveness is ensured.

Keywords: power engineer, professional competence, software, electrical engineering, power supply, interactive games.

Bo‘lajak muhandis-energetik kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda dasturiy ta’lim vositalarining samaradorligi bir qator omillar bilan belgilab olish munkin. Birinchidan, bu talabalarning o‘quv materiallarini o‘zlashtirish darajasi, ularning intellektual rivojlanganligi, ishchanlik ko‘rsatkichlari hamda o‘quv motivatsiyasining barqarorligi bilan bog‘liq. Ikkinchidan, mazkur jarayon o‘qituvchi faoliyati bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, o‘qitish konsepsiyalari, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va ta’lim vositalaridan samarali foydalanish darajasi, shuningdek, o‘qituvchining kasbiy faoliyatga bo‘lgan barqaror motivatsiyasi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, pedagogik dasturiy vositalarni yaratishda qo‘llaniladigan dasturiy ta’minotning o‘zaro integratsiyalashgan bo‘lishi, ularning yagona didaktik tizim asosida ishlab chiqilishi muhim hisoblanadi.

Bo‘lajak muhandis-energetik kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish maqsadida oliy ta’lim muassasalarining **60710400 – Energetika muhandisligi** ta’lim yo‘nalishi o‘quv rejasidagi mutaxasislikka oid majburiy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

fanlar blokiga kiruvchi **“Nazariy elektrotexnika”** fani bo‘yicha o‘quv qo‘llanma ishlab chiqildi. Mazkur o‘quv qo‘llanmadagi materiallar bo‘lajak muhandis-energetiklarning kasbiy tayyorgarligini oshirish, ularni innovatsion kasbiy faoliyatga tayyorlash sifatini yaxshilash maqsadida amaliyotga joriy etildi. Shuningdek, **“Sanoat korxonalarining elektr ta’minoti”** fani bo‘yicha elektron darslik ishlab chiqilgan bo‘lib, elektron darslik dasturining bosh oynasida o‘quv jarayoniga oid barcha kontentlar jamlangan. Bundan tashqari barcha ma’lumotlar uch xil tilda ya’ni o‘zbek, rus va ingliz tillarida shakllantirilgan. Jumladan, modul asosida tuzilgan ma’ruza, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari materiallari, interfaol o‘yinlar, ma’ruza slaydlari, video lavhalar, animatsiyalar, test topshiriqlari, muallif haqida ma’lumot hamda foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati keltirilgan (1-rasmga qarang).

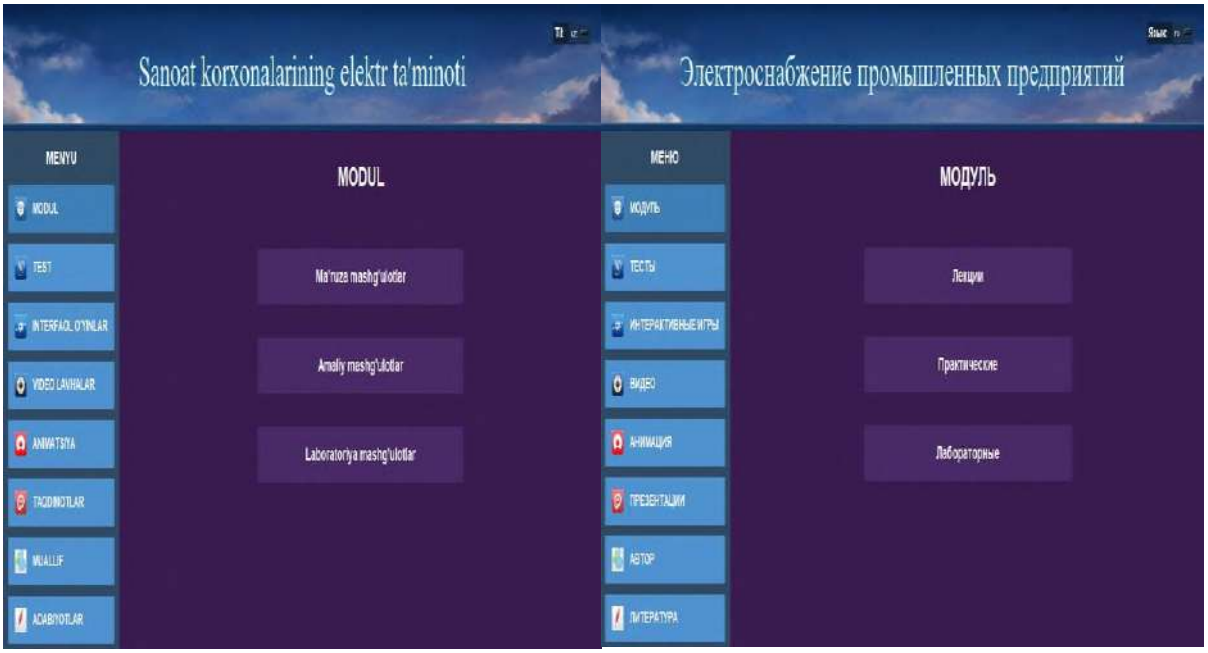
1-rasm. Elektron darslik dasturining bosh oynasi

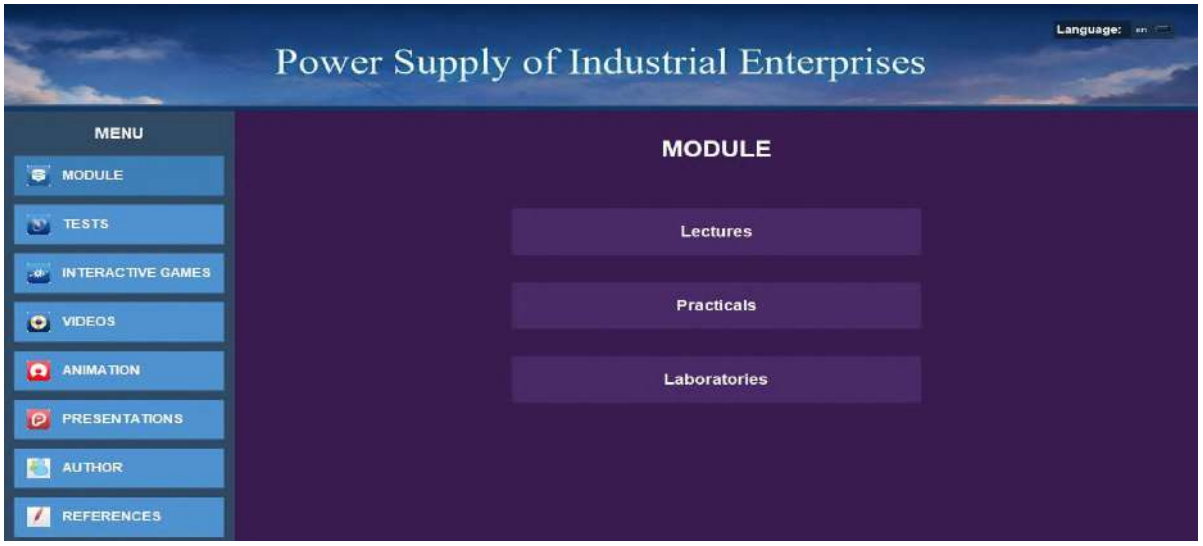
Elektron darslik dasturining ma’ruza, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari rejaga muvofiq ketma-ketlilik va uzviylik, tamoyili asosida 3 xil tilda ochib berilgan (2-rasmga qarang).

Bo‘lajak muhandis-energetik kadrlarni kasbiy kompetensiyani rivojlantirishda dasturiy ta’lim vositalar asosida olgan bilim hamda ko‘nikmalarini o‘zlashtirganlik darajalarini aniqlash uchun dasturlashtirilgan nostandart testlar asosida tuzulgan bo‘lib, talabalar har bir mashg‘ulot so‘ngida 3 xil tilda tuzilgan testlar yordamida o‘zlarining bilimlarini tekshirib ko‘rish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu uchun test tugmasiga bosiladi hamda F.I.O kiritiladi, savollar soni tanlanadi va testga kirish bosiladi, shunda testlar chiqib keladi (3-rasmga qarang).

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

2-rasm. Elektron darslik modulining bosh oynasi 3 xil tilda

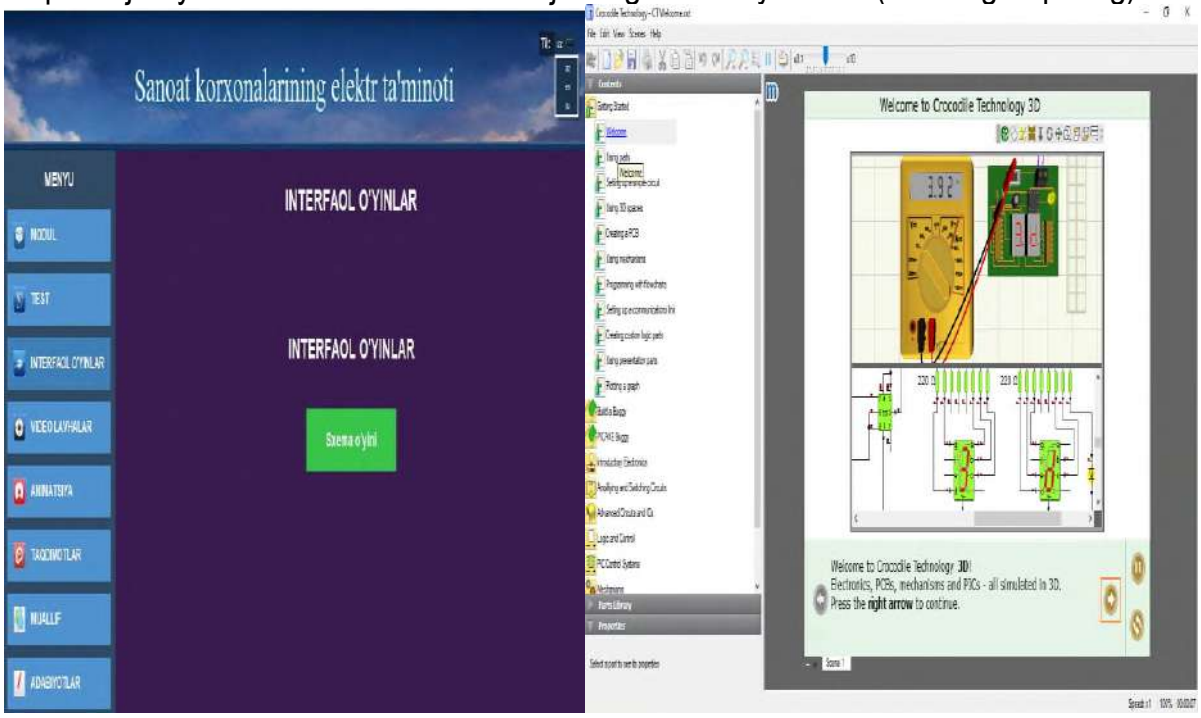
© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

3-rasm. TEST topshiriqlarini bosh oynasi va TEST jarayonlaridan lavha

Talabalarning bilimlarini oshirish hamda amaliy jarayonlar bilan yanada mustahkamlash maqsadida interfaol o‘yinlar va virtual laboratoriya ham ushbu dasturiy ta’lim vositada o‘z aksini topgan. Bu interfaol o‘yinda talabalar sxemalar yig‘ish va ishlashini ko‘rishi munkin bo‘lib bu jarayonlarni talabani bilimini oshirish va ishlab chiqarish jarayonlarini ko‘z bilan ko‘rib bajarishga imkon yaratadi (4-rasmga qarang).

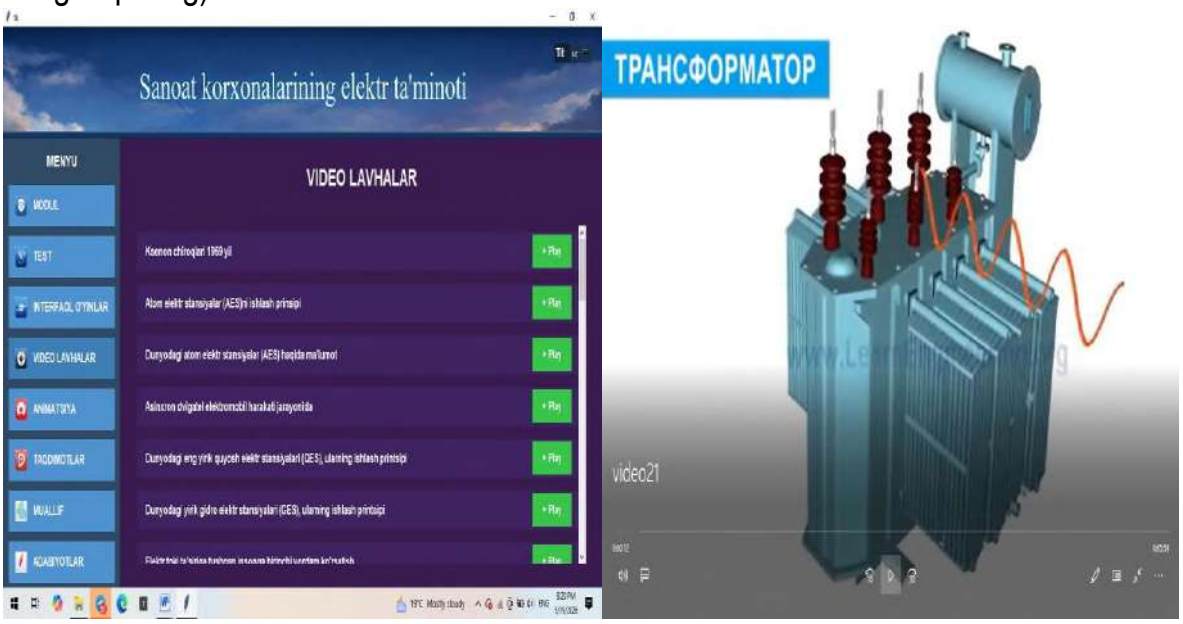
4-rasm. Interfaol o‘yinlar va virtual laboratoriya jarayonlaridan foto lavha

Bo‘lajak muhandis-energetik kadrlarni dasturiy ta’lim vositalar asosida fanning elektron darslik dasturini aks ettiruvchi foto va video lavhalarni ko‘rish va eshitish orqali nazariy, amaliy ko‘nikmalarni o‘zlashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladilar bunda dasturning video lavhalar bo‘limiga bosiladi shunda mavzularga oid videolar oynada paydo bo‘ladi

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

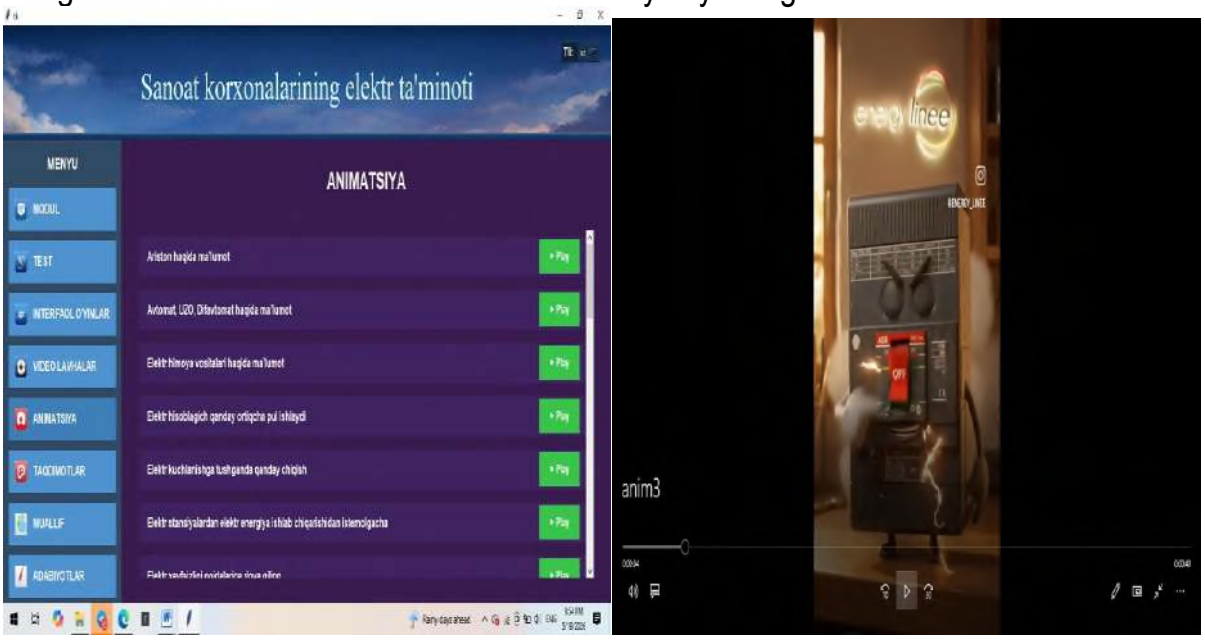
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

play tugmasini bosish orqali xoxlagan videoni ko‘rish imkoniyatlari paydo bo‘ladi (5-rasmga qarang).

5-rasm. Mavzu yuzasidan video lavhalar

Dasturiy ta’lim vositadagi animatsiyalar talabalarda murakkab energetik va texnologik jarayonlarni vizual hamda tushunarli tarzda yetkazish maqsadida ishlab chiqilgan. Ushbu animatsiyalar orqali elektr qurilmalarining ishlash prinsipi, texnologik jarayonlarning ketma-ketligi, elektr toki harakati, qisqa tutashuv holatlari hamda energetik tizimlarning ishlash jarayonlari dinamik ko‘rinishda namoyish qilinishini muhandis-energetik kadrlar o‘z ko‘zlari bilan ko‘rish imkoniyati yaratilgan.

6-rasm. Mavzu yuzasidan animatsiyalardan foto lavhalar

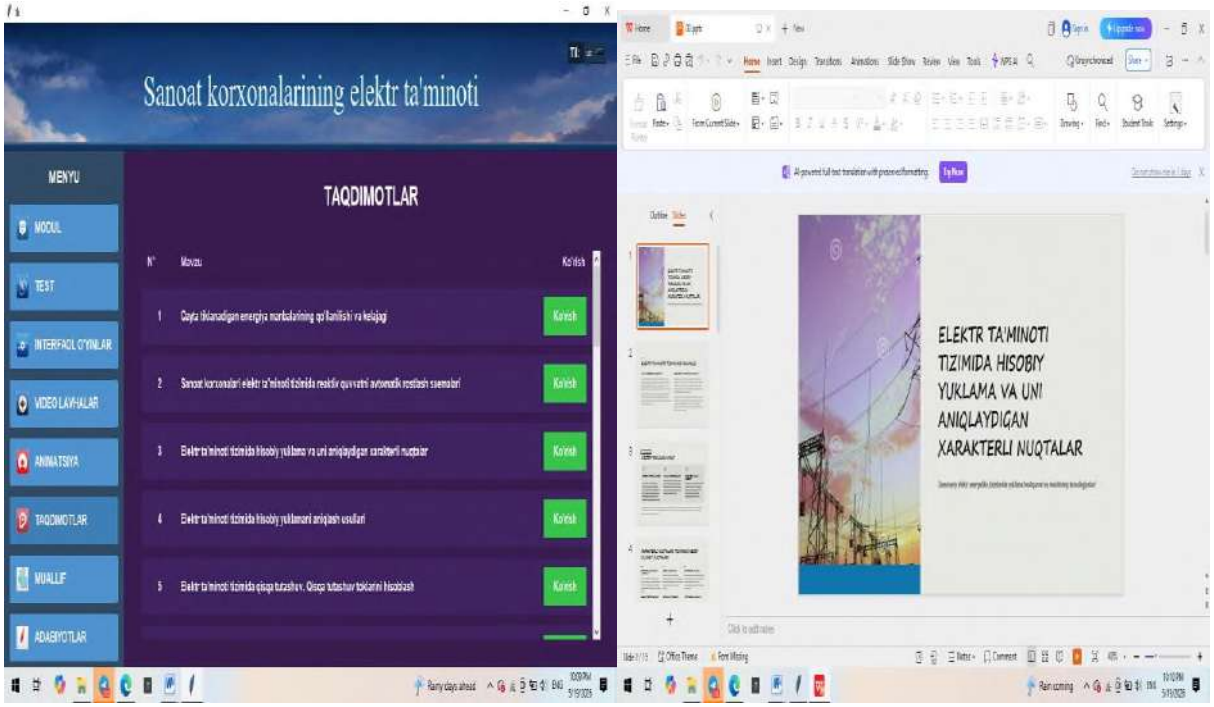
Animatsiyalar talabalarning mavzuni tez va samarali o‘zlashtirishiga yordam beradi, nazariy bilimlarni amaliy tasavvur bilan bog‘laydi hamda mustaqil o‘rganish

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

imkoniyatlarini kengaytirishi inobatga olingan. Ushbu dasturiy vositamizda animatsiya bo‘limi tanlanadi va kerakli mavzu yuzasidan animatsiyani ko‘rish uchun play tugmasi bosiladi (6-rasmga qarang)

Sanoat korxonalarning elektr ta’minoti fani dasturiy ta’lim vositasida taqdimotlar o‘quv materiallarini vizual va tizimli tarzda yoritishga xizmat qiluvchi muhim didaktik vosita sifatida o‘rin tutadi. Ular orqali mavzuning asosiy mazmuni, texnik jarayonlar, elektr sxemalari hamda qurilmalarning ishlash prinsiplari slaydlar asosida ketma-ket va tushunarli shaklda muhandis-energetik kadrlarga mavzuni yaxshiroq yetib borishi ta’minlanadi. Ushbu dasturiy ta’lim vosita natijasida muhandis-energetik kadrlarni o‘qitishda taqdimotlardan foydalanish murakkab texnik tushunchalarni sodda va aniq tarzda tushuntirish, nazariy bilimlarni amaliy tasavvur bilan bog‘lash hamda ta’lim samaradorligini oshirish imkoniyatlarini beradi. Dasturiy vositada taqdimotlar bo‘limini ishga tushurish uchun taqdimotlar bo‘limiga o‘tiladi va kerakli mavzudagi ko‘rish tugmasini bosish orqali mavzu taqdimotini ko‘rish munkin bo‘ladi (7-rasmga qarang).

7-rasm. Mavzu yuzasigan taqdimot (slayd)lar

Mazkur dasturiy vositani keyingi bosqichlarida muallif haqida ma’lumotga ega bo‘lishlari hamda muhandis-energetik kadrlarni bilimlarini oshirish maqsadida adabiyotlar ham keltirib o‘tilgan (8-rasmga qarang)

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

8-rasm. Muallif haqida ma’lumot va foydalanilgan adabiyotlar

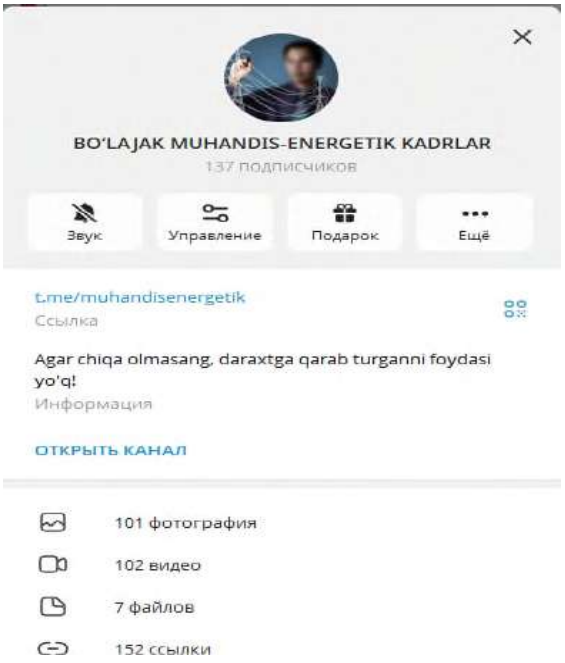
Ishlab chiqilgan dasturiy ta’lim vosita asosida tashkil etilgan o‘quv jarayonida bo‘lajak muhandis-energetik kadrlarni mutaxasislikka oid fanlarning barcha tarkibiy komponentlari umumiy tarzda aks ettirilgan. Jumladan, ma’ruza, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlari mazmuni har bir mavzu kesimida tizimli yondashuv asosida ishlab chiqilgan bo‘lib, ularda nazariy materiallar, glossariy, mustaqil ta’lim topshiriqlari, dasturlashtirilgan testlar banki, interfaol o‘yinlar va virtual laboratoriya, video lavhalar, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarini bajarishga oid animatsiyalar, taqdimotlar, mualliflar haqida ma’lumotlar hamda foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati o‘z ifodasini topgan. Undan tashqari ushbu dasturiy ta’lim vositasi o‘zbek, rus va ingliz tillarida aks ettirilgani uni imkoniyatlarini oshirib turli millat talabalarini ham ushbu materiallardan foydalanish imkonini beradi.

Ijtimoiy tarmoqlardan “Telegram mesenger” dasturida “Bo‘lajak muhandis-energeti kadrlar” nomli kanal

Hozirgi rivojlanayotgan davrda ma’lumotlarni tez va xavfsiz almashinish jarayoni juda muhim hisoblanadi. Shu sababli Telegram orqali tezkor va xavfsiz xabar almashish ilovasi ekanligi. Deyarli ma’lumotlarni sms xabar yoki elektron pochta kabi, lekin oddiy matnli xabarlarni yuborishdan tashqari, siz fotosuratlar, infagrafika, animatsiya, videolavhalar va boshqa har qanday fayllarni ham yuborish mumkin. Shuningdek, audutoriyangizni kengashtirish, xohlagan vaqtda internet tarmog‘i orqali foydalanish imkonini beradi. Takidlab o‘tilgan nazariy asoslardan kelib chiqqan holda, talabalarning bo‘sh vaqtlarida ta’limning asosiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonini tashkil etish maqsadida “Bo‘lajak muhandis-energeti kadrlar” telegram kanalida admin va havola orqali a’zo bo‘linadi (9-rasmga qarang).

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

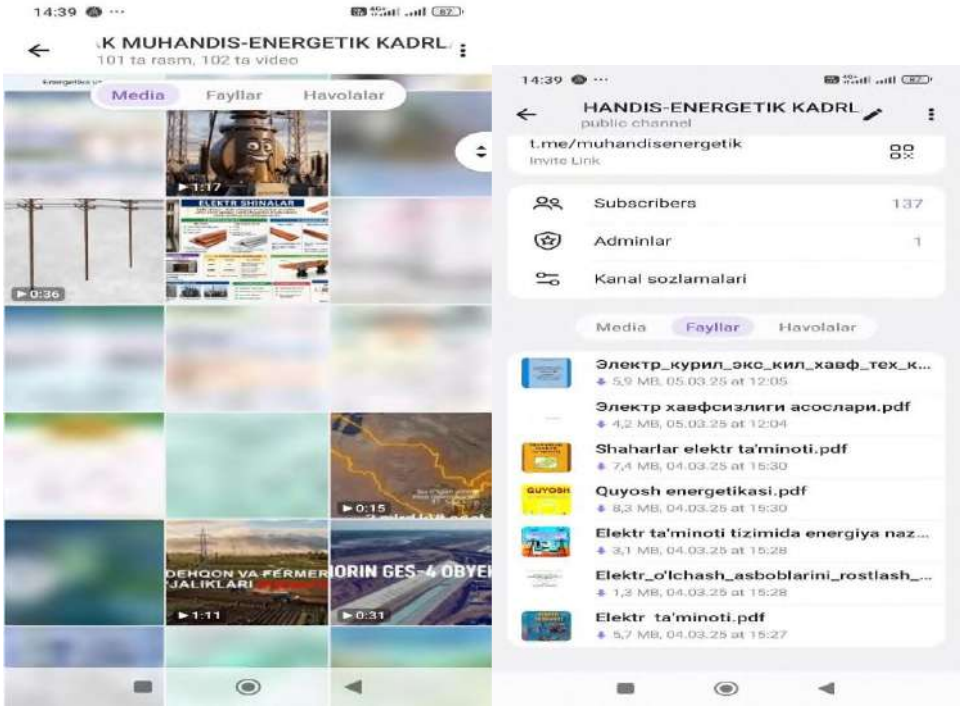
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

9-rasm. "Bo'lajak muhandis-energeti kadrlar" telegram kanalining bosh oynasi

Foydalanuvchi dasturni o'zining shaxsiy mobil telefoni yoki kompyuteriga, o'rnatadi va havola orqali telegram kanaliga a'zo bo'lib, dars va darsdan tashqari mustaqil ta'lim jarayonlarida, bo'sh vaqtlaridan unumli foydalanish maqsadida masalan: xohlagan vaqtda va xohlagan joyda ko'chada zarur bo'lgan hollarda ham bemalol foydalanish imkonini beradi.

"Bo'lajak muhandis-energeti kadrlar" telegram kanalida mutaxassislikka oid fanlardan elektron adabiyotlar, rasmlar va video lavhalar, dunyoda va respublikamizda elektr energetika sohasi bo'yicha eng so'ngi yangiliklar, kitoblar va ixtirolar yuklab boriladi. (10- rasmga qarang).

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

10-rasm. “Bo‘lajak muhandis-energetik kadrlar” telegram kanalida video lavhalar, animatsiyalar, elektron adabiyotlar ko‘rinishlaridan lavhalar

“Bo‘lajak muhandis-energetik kadrlar” telegram kanali o‘zining ishlatishda soddaligi, ma’lumotlar tushunarliligi, barcha kerakli ma’lumotlarni o‘zida jamlanganligi talabalar qiziqishini ortirib boradi. 60710400 – Energetika muhandisligi ta’lim yo‘nalishining o‘quv rejasidagi mutaxassislikka oid fanlarni qamrab olgan “Bo‘lajak muhandis-energetik kadrlar” nomli telegram kanali talabalarning mustaqil ta’lim olish imkoniyatini takomillashtirish va zamonaviy kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirish metodikasini takomillashtirish maqsadida ishlab chiqildi va amaliyotga joriy qilinib, bo‘lajak muhandis-energetik kadrlarga va soha mutaxassislariga foydalanish tavsiya qilingan.

Mazkur dasturiy ta’lim vositalari bo‘lajak muhandis-energetiklarning mutaxassislik fanlarini kompetensiyaviy yondashuv asosida o‘zlashtirishiga xizmat qiladi. Talabalar an’anaviy ta’lim shakllari bilan cheklanib qolmasdan, zamonaviy innovatsion texnika va raqamli texnologiyalarga asoslangan dasturiy vositalar orqali konstruksion-texnologik bilim, ko‘nikma va malakalarni chuqur egallash imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ayniqsa, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarida texnologik jarayonlarning animatsiyalar, video lavhalar hamda virtual modellar orqali namoyish etilishi talabalar uchun murakkab energetik tizimlarni vizual va interaktiv tarzda o‘zlashtirish imkonini yaratadi. Bu esa ularning mustaqil ishlash, tajriba o‘tkazish va natijalarni tahlil qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Тураев А.А., Жураев А.Р. “Модуль приема оптических сигналов с входным каскадом на полевом фототранзисторе // Физика, электроника, электротехника. Материалы програмы научно-технической конференци, Сумский государственный университет 2016 – г. С 181-182.
2. Жураев А.Р., Нурумбетова У.К. “Основы обеспечения взаимосвязи учебной программы трудового образования. “Молодой учёный” международный научно журнал № 13 (117) / Июль 2016 – г. С 792-794.
3. A.R. Zhuraev “Types of education and importance of ensuring the coherence of education content in terms of subject “Science and world” International scientific journal. № 7 (35) / 2016, Russia Volgograd. Pg, 67- 69.
4. Жураев А.Р., Тешаева И.М. “Методические основания оптимизации содержания предмета «Технология». “Проблемы науки” научно–методический журнал № 6 (30) / 2018 г. Россия, Москва с 88 – 89.
5. Xolliyev, J. F. (2023). Elektr energiyasi iste’molini hisobga olish va nazorat qilishning avtomatlashtirilgan tizimi (аскуэ) tahlili. Educational Research in Universal Sciences, 2(6), 18-21.
6. XOLLIYEV JAVOHIR FARXODOVICH (2024/11/12). BO ‘LAJAK MUHANDIS-ELEKTROENERGETIK KADRLARNI KASBIY KOMPETENSIYALARINI

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. Modern education and development, 1(14), 140-146.

7. Жураев А.Р., Йўлдошова Г.С. “Значение использования программы «AutoCAD» при обучении учеников 7 класса по направлению «Технология и дизайн». “Наука, образование и культура” научно–теоретический журнал № 4 (28) / 2018 г. Россия, Москва с 58 – 60.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING MUSIQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA INTERFAOL METODLARNING SAMARADORLIGI.

Djumabayeva Muqaddas, Qo'qon davlat universiteti**,** musiqa nazariyasi kafedrasi dorsenti.

Annotatsiya

KIRISH: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining musiqiy kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol ta'lim metodlaridan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilingan. Musiqa ta'limida kompetensiyaviy yondashuvning mazmuni, interfaol metodlarning o‘quvchilarning musiqiy idroki, ijodiy tafakkuri, estetik didi va kommunikativ ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Shuningdek, musiqa darslarida "Aqliy hujum", "Klaster", "Rollli o‘yin", "Jamoaviy ijod", "Muammoli vaziyat", "Loyiha metodi" kabi interfaol metodlarni qo‘llashning pedagogik samaradorligi asoslab berilgan. Tadqiqotda kuzatish, pedagogik tajriba, suhbat, anketa va qiyosiy tahlil metodlaridan foydalanilgan. Olingan natijalar interfaol metodlardan tizimli foydalanish o‘quvchilarning musiqiy kompetensiyasi, ijodkorligi, mustaqil fikrlashi va darsdagi faolligini sezilarli darajada oshirishini ko‘rsatdi. Maqolada boshlang‘ich sinflarda musiqa ta'limini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy-metodik tavsiyalar ham ishlab chiqilgan.

Global ta’lim tizimidagi tub islohotlar va zamonaviy ta’lim konsepsiyasi sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini har tomonlama rivojlantirish, ularning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish hamda estetik dunyoqarashini boyitish ustuvor vazifa hisoblanib, bunda shaxsning ma’naviy-axloqiy kamoloti va emotsional intellektini shakllantiruvchi musiqa ta’limi alohida o‘rin tutadi; biroq amaliyotda reproduktiv o‘qitish usullarining ustunligi va o‘quvchilarning passivligi kuzatilayotgani musiqa fanini o‘qitish metodikasini innovatsion pedagogik texnologiyalar asosida takomillashtirishni taqozo etmoqda.

MAQSAD: mazkur tadqiqotning bosh maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining musiqiy kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlarning pedagogik samaradorligini nazariy hamda amaliy jihatdan tizimli tahlil qilish, musiqiy kompetensiyaning tarkibiy komponentlarini aniqlash va ularni musiqa darslariga samarali tatbiq etishga qaratilgan innovatsion ilmiy-metodik tavsiyalar hamda metodik modelni ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida boshlang‘ich sinf musiqa darslarining real holatini o‘rganish va interfaol ta’lim vositalarining ta’sirini baholash maqsadida pedagogik kuzatish, maqsadli suhbatlar, anketa so‘rovnomalari, bevosita pedagogik tajriba-sinov ishlari hamda olingan ko‘rsatkichlarning empirik-qiyosiy tahlili kabi o‘zaro integratsiyalashgan metodlar majmuasidan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko‘rsatdiki, musiqa darslarida "Aqliy hujum", "Klaster", "Rolli o‘yin", "Loyiha metodi", "Muammoli ta’lim" va "Jamoaviy ijod" kabi interfaol metodlardan tizimli foydalanish o‘quvchilarning

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

musiqiy asarlarni chuqur idrok etishi, ritmni his qilishi va obrazli tasavvurini rivojlantirib, an'anaviy darslarga nisbatan o'quvchilarning darsdagi faolligi, mustaqil fikrlashi hamda musiqiy-ijodiy malakalarini sezilarli darajada oshiradi.

XULOSA: boshlang'ich ta'limda interfaol metodlardan maqsadli foydalanish o'quvchilarda motivatsion, kognitiv, amaliy-ijrochilik va kreativ komponentlardan iborat musiqiy kompetensiyani kompleks shakllantirishning eng samarali vositasi ekanligi ilmiy asoslandi; kelgusida ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish uchun ushbu metodlarni raqamli platformalar, multimedia va milliy musiqa merosi bilan integratsiyalashgan holda qo'llash bo'yicha tadqiqotlarni kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Kalit so'zlar: musiqiy kompetensiya, interfaol metodlar, boshlang'ich ta'lim, musiqa darsi, kompetensiyaviy yondashuv, estetik tarbiya, ijodkorlik, musiqiy tafakkur, innovatsion pedagogika, ta'lim texnologiyalari, musiqiy kompetensiya, interfaol metodlar, boshlang'ich ta'lim, musiqa darsi, kompetensiyaviy yondashuv, estetik tarbiya, ijodkorlik, musiqiy tafakkur, innovatsion pedagogika, ta'lim texnologiyalari.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В РАЗВИТИИ МУЗЫКАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ.

Джумабаева Мукаддас, доцент кафедры теории музыки Кокандского государственного университета.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматриваются теоретические и практические аспекты использования интерактивных методов обучения в развитии музыкальной компетентности учащихся начальных классов. Раскрывается сущность компетентностного подхода в музыкальном образовании, анализируется влияние интерактивных методов на развитие музыкального восприятия, творческого мышления, эстетического вкуса и коммуникативных навыков школьников. Обоснована педагогическая эффективность применения таких методов, как «Мозговой штурм», «Кластер», «Ролевая игра», «Совместное творчество», «Проблемное обучение» и «Метод проектов». В исследовании использованы методы педагогического наблюдения, эксперимента, анкетирования, интервьюирования и сравнительного анализа. Полученные результаты свидетельствуют о том, что систематическое использование интерактивных методов способствует значительному повышению уровня музыкальной компетентности, творческой активности, самостоятельного мышления и учебной мотивации учащихся. Предложены научно-методические рекомендации по совершенствованию музыкального образования в начальной школе.

В условиях коренных реформ глобальной системы образования и современных образовательных концепций приоритетной задачей является всестороннее развитие учащихся начальных классов, раскрытие их творческого

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

потенциала и обогащение эстетического мировоззрения, где особое место занимает музыкальное образование, формирующее духовно-нравственное совершенство и эмоциональный интеллект личности; однако преобладание на практике репродуктивных методов и пассивность учащихся требуют совершенствования методики преподавания музыки на основе инновационных педагогических технологий.

ЦЕЛЬ: основная цель данного исследования заключается в теоретическом и практическом системном анализе педагогической эффективности интерактивных методов в развитии музыкальной компетентности учащихся начальных классов, определении структурных компонентов музыкальной компетентности и разработке инновационных научно-методических рекомендаций и методической модели для их эффективного внедрения в уроки музыки.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В процессе исследования для изучения реального состояния уроков музыки в начальных классах и оценки воздействия интерактивных средств обучения использовался комплекс взаимоинтегрированных методов, включающий педагогическое наблюдение, целевые беседы, анкетирование, прямой педагогический эксперимент, а также эмпирико-сравнительный анализ полученных показателей.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты экспериментальной работы показали, что систематическое использование на уроках музыки таких интерактивных методов, как "Мозговой штурм", "Кластер", "Ролевая игра", "Метод проектов", "Проблемное обучение" и "Коллективное творчество", глубоко развивает музыкальное восприятие, чувство ритма и образное мышление учащихся, значительно повышая их активность, самостоятельное мышление и музыкально-творческие навыки по сравнению с традиционными уроками.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: научно обосновано, что целевое использование интерактивных методов в начальном образовании является наиболее эффективным средством комплексного формирования музыкальной компетентности, состоящей из мотивационного, когнитивного, практико-исполнительского и креативного компонентов; в целях вывода качества образования на новый уровень в будущем целесообразно расширять исследования по применению данных методов в интеграции с цифровыми платформами, мультимедиа и национальным музыкальным наследием.

Ключевые слова: музыкальная компетентность, интерактивные методы, начальное образование, урок музыки, компетентностный подход, эстетическое воспитание, творчество, музыкальное мышление, инновационная педагогика, образовательные технологии**,** музыкальная компетентность, интерактивные методы, начальное образование, музыкальное обучение, компетентностный подход, эстетическое воспитание, творческое мышление, инновационная педагогика, образовательные технологии.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

THE EFFECTIVENESS OF INTERACTIVE METHODS IN DEVELOPING THE MUSICAL COMPETENCE OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS.

Djumabayeva Muqaddas, Associate Professor of the Department of Music Theory, Kokand State University.

Annotation

INTRODUCTION: This article analyzes the theoretical and practical aspects of using interactive teaching methods to develop musical competence among primary school students. It examines the essence of the competency-based approach in music education and highlights the role of interactive methods in fostering students' musical perception, creative thinking, aesthetic appreciation, and communication skills. The pedagogical effectiveness of such methods as Brainstorming, Cluster, Role-playing, Collaborative Learning, Problem-Based Learning, and Project-Based Learning is substantiated. The study employed observation, pedagogical experiment, interviews, questionnaires, and comparative analysis as research methods. The findings indicate that the systematic application of interactive methods significantly improves students' musical competence, creativity, independent thinking, and classroom engagement. The article also proposes scientific and methodological recommendations for improving music education in primary schools.

In the context of radical reforms in the global education system and modern educational concepts, the comprehensive development of primary school students, unlocking their creative potential, and enriching their aesthetic outlook is a priority task, where music education plays a special role in shaping the spiritual-moral maturity and emotional intelligence of the individual; however, the prevalence of reproductive methods and students' passivity in practice requires improving the methodology of teaching music based on innovative pedagogical technologies.

AIM: the main objective of this study is to theoretically and practically analyze the pedagogical effectiveness of interactive methods in developing the musical competence of primary school students, to identify the structural components of musical competence, and to develop innovative scientific-methodological recommendations and a methodical model for their effective implementation in music lessons.

MATERIALS AND METHODS: in the course of the study, a complex of mutually integrated methods was used to examine the real state of music lessons in primary schools and evaluate the impact of interactive tools, including pedagogical observation, targeted interviews, questionnaires, direct pedagogical experiments, and empirical-comparative analysis of the obtained data.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the experimental work demonstrated that the systematic use of interactive methods such as "Brainstorming", "Cluster", "Role-playing", "Project-based learning", "Problem-based learning", and "Collective creativity" in music lessons deeply develops students' musical perception, sense of rhythm, and

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

imaginative thinking, significantly increasing their classroom engagement, independent thinking, and musical-creative skills compared to traditional lessons.

CONCLUSION: it is scientifically substantiated that the targeted use of interactive methods in primary education is the most effective means for the comprehensive formation of musical competence, which consists of motivational, cognitive, practical-performing, and creative components; in the future, to bring the quality of education to a new level, it is advisable to expand research on the application of these methods in integration with digital platforms, multimedia, and national musical heritage.

Keywords: musical competence, interactive methods, primary education, music lesson, competency-based approach, aesthetic education, creativity, musical thinking, innovative pedagogy, educational technologies, musical competence, interactive methods, primary education, music education, competency-based approach, aesthetic education, creativity, musical thinking, innovative pedagogy, educational technologies.

Jahon ta'lim tizimida yuz berayotgan tub islohotlar o‘quvchilarda XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan yangi pedagogik yondashuvlarni joriy etishni talab etmoqda. Zamonaviy ta'lim konsepsiyasida o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish, mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlash hamda estetik dunyoqarashini boyitish ustuvor vazifalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda musiqa ta'limi alohida o‘rin tutadi. Chunki musiqa nafaqat san'at turi, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy kamoloti, estetik didi, emotsional intellekti va kommunikativ madaniyatini shakllantiruvchi muhim pedagogik vositadir.

So‘nggi yillarda kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilayotgan ta'lim jarayonida "musiqiy kompetensiya" tushunchasi ilmiy-pedagogik adabiyotlarda keng qo‘llanilmoqda. Musiqiy kompetensiya o‘quvchining musiqani idrok etishi, tahlil qilishi, ijro etishi, baholashi hamda kundalik hayotda estetik qadriyat sifatida qo‘llay olishiga oid bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarning integratsiyalashgan majmuasi sifatida tavsiflanadi. Shu bois boshlang‘ich sinf bosqichidayoq ushbu kompetensiyani shakllantirish keyingi ta'lim bosqichlarida o‘quvchilarning san'atga bo‘lgan qiziqishi va ijodiy faolligini rivojlantirish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, kompetensiyaviy ta'limni rivojlantirish hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etishga qaratilgan islohotlar musiqa fanini o‘qitish metodikasini ham takomillashtirishni taqozo etmoqda. Boshlang‘ich ta'limning davlat ta'lim standartlari va o‘quv dasturlarida o‘quvchilarning musiqiy savodxonligini, estetik didini, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmatini rivojlantirish muhim vazifalar sifatida belgilangan. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, ayrim musiqa darslarida hali ham reproduktiv o‘qitish usullarining ustunligi, o‘quvchilarning passiv ishtiroki va interfaol metodlardan yetarli darajada

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

foydalanilmasligi musiqiy kompetensiyaning samarali shakllanishiga salbiy ta'sir ko‘rsatmoqda.

Pedagogika va musiqa ta'limi metodikasiga oid ilmiy tadqiqotlarda interfaol metodlar o‘quvchilarni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiruvchi, ularning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, hamkorlikda ishlashi va muloqot madaniyatini rivojlantiruvchi samarali vosita sifatida e'tirof etiladi. Ayniqsa, "Aqliy hujum", "Klaster", "Rollli o‘yin", "Loyiha metodi", "Muammoli ta'lim", "Keys-stadi", "Sinkveyn" va boshqa interfaol metodlar musiqa darslarida qo‘llanilganda o‘quvchilarning musiqiy asarlarni chuqur idrok etishi, obrazli tafakkuri va estetik baholash ko‘nikmalari rivojlanadi. Shu bilan birga, interfaol metodlar darsning emotsional muhitini yaxshilab, o‘quvchilarning musiqa faniga bo‘lgan qiziqishi va motivatsiyasini kuchaytiradi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining musiqiy kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanishning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish bugungi kunda dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim sharoitida o‘quvchining faqat bilim olishi emas, balki o‘z bilimini amaliyotda qo‘llashi, ijodiy fikrlashi, jamoada ishlashi va estetik qarashlarini namoyon eta olishi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan interfaol metodlarning musiqa ta'limidagi imkoniyatlarini ilmiy asosda tadqiq etish nazariy va amaliy jihatdan muhimdir.

Mazkur maqolaning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining musiqiy kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlarning pedagogik samaradorligini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish hamda ularni musiqa darslariga samarali tatbiq etish bo‘yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi boshlang‘ich sinf musiqa darslarida interfaol metodlardan foydalanishning musiqiy kompetensiyani rivojlantirishga ta'sirini kompetensiyaviy yondashuv asosida tizimli tahlil qilish, musiqiy kompetensiyaning tarkibiy komponentlarini aniqlash va interfaol metodlardan foydalanishning metodik modelini taklif etish bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan musiqa o‘qituvchilari, metodistlar, pedagogika oliy ta'lim muassasalari professor-o‘qituvchilari, magistrantlar hamda ilmiy izlanuvchilar uchun amaliy ahamiyat kasb etadi. Maqolada ilgari surilgan ilmiy xulosalar va metodik tavsiyalar musiqa ta'limi sifatini oshirish, o‘quvchilarning musiqiy kompetensiyasini rivojlantirish hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga keng joriy etishga xizmat qiladi.

Jahon ta'lim tizimida yuz berayotgan tub islohotlar o‘quvchilarda XXI asr kompetensiyalarini shakllantirishga qaratilgan yangi pedagogik yondashuvlarni joriy etishni talab etmoqda. Zamonaviy ta'lim konsepsiyasida o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirish, uning ijodiy salohiyatini yuzaga chiqarish, mustaqil fikrlashini qo‘llab-quvvatlash hamda estetik dunyoqarashini boyitish ustuvor vazifalardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Mazkur vazifalarni amalga oshirishda musiqa ta'limi alohida o‘rin tutadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

Chunki musiqa nafaqat san'at turi, balki shaxsning ma'naviy-axloqiy kamoloti, estetik didi, emotsional intellekti va kommunikativ madaniyatini shakllantiruvchi muhim pedagogik vositadir.

So‘nggi yillarda kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilayotgan ta'lim jarayonida "musiqiy kompetensiya" tushunchasi ilmiy-pedagogik adabiyotlarda keng qo‘llanilmoqda. Musiqiy kompetensiya o‘quvchining musiqani idrok etishi, tahlil qilishi, ijro etishi, baholashi hamda kundalik hayotda estetik qadriyat sifatida qo‘llay olishiga oid bilim, ko‘nikma, malaka va shaxsiy sifatlarning integratsiyalashgan majmuasi sifatida tavsiflanadi. Shu bois boshlang‘ich sinf bosqichidayoq ushbu kompetensiyani shakllantirish keyingi ta'lim bosqichlarida o‘quvchilarning san'atga bo‘lgan qiziqishi va ijodiy faolligini rivojlantirish uchun mustahkam poydevor yaratadi.

O‘zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, kompetensiyaviy ta'limni rivojlantirish hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etishga qaratilgan islohotlar musiqa fanini o‘qitish metodikasini ham takomillashtirishni taqozo etmoqda. Boshlang‘ich ta'limning davlat ta'lim standartlari va o‘quv dasturlarida o‘quvchilarning musiqiy savodxonligini, estetik didini, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmatini rivojlantirish muhim vazifalar sifatida belgilangan. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, ayrim musiqa darslarida hali ham reproduktiv o‘qitish usullarining ustunligi, o‘quvchilarning passiv ishtiroki va interfaol metodlardan yetarli darajada foydalanilmasligi musiqiy kompetensiyaning samarali shakllanishiga salbiy ta'sir ko‘rsatmoqda.

Pedagogika va musiqa ta'limi metodikasiga oid ilmiy tadqiqotlarda interfaol metodlar o‘quvchilarni ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantiruvchi, ularning mustaqil fikrlashi, ijodkorligi, hamkorlikda ishlashi va muloqot madaniyatini rivojlantiruvchi samarali vosita sifatida e'tirof etiladi. Ayniqsa, "Aqliy hujum", "Klaster", "Rollli o‘yin", "Loyiha metodi", "Muammoli ta'lim", "Keys-stadi", "Sinkveyn" va boshqa interfaol metodlar musiqa darslarida qo‘llanilganda o‘quvchilarning musiqiy asarlarni chuqur idrok etishi, obrazli tafakkuri va estetik baholash ko‘nikmalari rivojlanadi. Shu bilan birga, interfaol metodlar darsning emotsional muhitini yaxshilab, o‘quvchilarning musiqa faniga bo‘lgan qiziqishi va motivatsiyasini kuchaytiradi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining musiqiy kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlardan foydalanishning ilmiy-metodik asoslarini takomillashtirish bugungi kunda dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta'lim sharoitida o‘quvchining faqat bilim olishi emas, balki o‘z bilimini amaliyotda qo‘llashi, ijodiy fikrlashi, jamoada ishlashi va estetik qarashlarini namoyon eta olishi ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu nuqtai nazardan interfaol metodlarning musiqa ta'limidagi imkoniyatlarini ilmiy asosda tadqiq etish nazariy va amaliy jihatdan muhimdir.

Mazkur maqolaning maqsadi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining musiqiy kompetensiyasini rivojlantirishda interfaol metodlarning pedagogik samaradorligini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish hamda ularni musiqa darslariga samarali tatbiq etish bo‘yicha ilmiy-metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi boshlang‘ich sinf musiqa darslarida interfaol metodlardan foydalanishning musiqiy kompetensiyani rivojlantirishga ta'sirini kompetensiyaviy yondashuv asosida tizimli tahlil qilish, musiqiy kompetensiyaning tarkibiy komponentlarini aniqlash va interfaol metodlardan foydalanishning metodik modelini taklif etish bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan musiqa o‘qituvchilari, metodistlar, pedagogika oliy ta'lim muassasalari professor-o‘qituvchilari, magistrantlar hamda ilmiy izlanuvchilar uchun amaliy ahamiyat kasb etadi. Maqolada ilgari surilgan ilmiy xulosalar va metodik tavsiyalar musiqa ta'limi sifatini oshirish, o‘quvchilarning musiqiy kompetensiyasini rivojlantirish hamda innovatsion pedagogik texnologiyalarni amaliyotga keng joriy etishga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta'lim tizimida musiqa fanini o‘qitish o‘quvchilarning estetik dunyoqarashini, musiqiy didini, ijodiy tafakkurini va ma'naviy barkamolligini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy ta'lim konsepsiyasi sharoitida musiqa darslarini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish o‘quvchilarning nafaqat nazariy bilimlarini, balki musiqiy faoliyatni mustaqil amalga oshirish, musiqiy asarlarni tahlil qilish, baholash va ijodiy talqin etish kompetensiyalarini ham rivojlantirishni talab etmoqda.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, interfaol metodlardan tizimli va maqsadli foydalanish boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining musiqiy kompetensiyasini rivojlantirishning eng samarali pedagogik vositalaridan biridir. Interfaol metodlar o‘quvchilarni ta'lim jarayonining faol subyektiga aylantiradi, ularning mustaqil fikrlashi, muloqot madaniyati, hamkorlikda ishlash ko‘nikmalari va ijodiy faolligini rivojlantiradi. Natijada musiqa darslarining samaradorligi ortadi, o‘quvchilarning musiqa faniga bo‘lgan qiziqishi kuchayadi va o‘quv motivatsiyasi barqarorlashadi.

Tahlillar asosida musiqiy kompetensiya quyidagi tarkibiy komponentlardan iborat ekanligi aniqlandi: motivatsion, kognitiv, amaliy-ijrochilik, kommunikativ, kreativ va refleksiv komponentlar. Ushbu komponentlarning uyg‘un rivojlanishi o‘quvchilarning musiqiy faoliyatga ongli va ijodiy munosabatini shakllantiradi.

Tadqiqot davomida "Aqliy hujum", "Klaster", "Rollli o‘yin", "Loyiha metodi", "Muammoli ta'lim", "Jamoaviy ijod", "Sinkveyn", "FSMU", "Bumerang", "Akvarium" kabi interfaol metodlarning boshlang‘ich sinf musiqa darslarida samarali qo‘llanishi o‘quvchilarning musiqiy tafakkuri, tinglash madaniyati, ritmni his etish, musiqiy xotira, obrazli tasavvur va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qilishi ilmiy jihatdan asoslandi.

Pedagogik kuzatishlar va tahlillar interfaol metodlardan foydalangan sinflarda o‘quvchilarning darsdagi faolligi, mustaqil fikrlashi, jamoaviy hamkorlik ko‘nikmalari hamda musiqiy asarlarni tahlil qilish malakalari an'anaviy metodlar asosida tashkil etilgan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue3

darslarga nisbatan sezilarli darajada yuqori ekanligini ko‘rsatdi. Bu esa interfaol ta'lim texnologiyalarining pedagogik samaradorligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari musiqa o‘qituvchisining kasbiy kompetensiyasi va metodik mahorati interfaol metodlardan foydalanish samaradorligiga bevosita ta'sir qilishini ko‘rsatdi. Shu bois musiqa o‘qituvchilarining zamonaviy pedagogik texnologiyalar, raqamli ta'lim vositalari va kompetensiyaviy yondashuv bo‘yicha malakasini muntazam oshirib borish dolzarb vazifa hisoblanadi.

Kelgusida musiqa ta'limini yanada takomillashtirish maqsadida interfaol metodlarni sun'iy intellekt texnologiyalari, raqamli platformalar, multimedia vositalari va milliy musiqa merosi bilan integratsiyalashgan holda qo‘llash bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Bu esa boshlang‘ich ta'limda musiqiy kompetensiyani rivojlantirishning innovatsion modelini yaratish hamda ta'lim sifatini yangi bosqichga olib chiqishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, interfaol metodlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining musiqiy kompetensiyasini rivojlantirishning samarali pedagogik vositasi bo‘lib, ular orqali o‘quvchilarda estetik tafakkur, ijodiy faoliyat, musiqiy madaniyat va umummadaniy kompetensiyalarni kompleks shakllantirish imkoniyati yaratiladi. Mazkur tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta'lim tizimida musiqa fanini o‘qitish metodikasini takomillashtirish hamda ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi ilmiy-metodik asos sifatida foydalanilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston – 2030 strategiyasi. Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi. Musiqa madaniyati fan dasturi. Toshkent, 2023.
3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Iste'dod, 2018.
4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan, 2017.
5. Azizxo‘jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O‘qituvchi, 2019.
6. Sayidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: Moliya, 2018.
7. Hasanboyev J., To‘raqulov X. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
8. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiya asoslari. – Toshkent, 2019.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

7-9 YOSHLI FUTBOLCHILARDA NEYROMOTOR TAYYORGARLIK VOSITALARI ORQALI UMUMIY KOORDINATSIYANI RIVOJLANTIRISH METODIKASI.

Xurramov Sherzod G‘offor O‘g‘li, Toshkent amaliy fanlar universiteti o‘qituvchisi.
Nodirova Ruxshona shavkat qizi, Toshkent amaliy fanlar universiteti talabasi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada 7-9 yoshli boshlang‘ich tayyorgarlik bosqichidagi futbolchilarning umumiy koordinatsion qobiliyatlarini neyromotor mashqlar va innovatsion metodikalar yordamida rivojlantirish masalalari tadqiq etilgan. Maqolada yosh futbolchilarning Markaziy Asab Tizimi (MAT) va harakat apparati o‘rtasidagi neyromotor aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan maxsus mashqlar majmuasi ishlab chiqilgan va amaliyotda sinalgan. Olingan natijalar neyromotor tayyorgarlik vositalarining an’anaviy jismoniy tarbiya metodlariga nisbatan yosh sportchilarning muvozanat, chaqqonlik, fazoviy mo‘ljal olish va harakat reaksiyasi tezligiga ijobiy ta’sirini isbotlaydi.

MAQSAD: 7–9 yoshli boshlang‘ich tayyorgarlik bosqichidagi futbolchilarning umumiy koordinatsion qobiliyatlarini neyromotor mashqlar va innovatsion metodikalar yordamida rivojlantirish samaradorligini aniqlash..

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda 7–9 yoshli futbolchilar ishtirok etdi. Neyromotor aloqalarni mustahkamlashga qaratilgan maxsus mashqlar majmuasi ishlab chiqilib, amaliyotda qo‘llanildi. Natijalar qiyosiy va statistik tahlil usullari yordamida baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari neyromotor mashqlar yosh futbolchilarning muvozanat, chaqqonlik, fazoviy mo‘ljal olish va harakat reaksiyasi tezligini sezilarli darajada yaxshilashini ko‘rsatdi. Innovatsion metodikalar an’anaviy jismoniy tayyorgarlik usullariga nisbatan yuqoriroq samaradorlikka ega ekanligi aniqlandi.

XULOSA: neyromotor tayyorgarlik vositalari 7–9 yoshli futbolchilarning koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali pedagogik vosita bo‘lib, ularni boshlang‘ich sport tayyorgarligiga keng joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Kalit so‘zlar: yosh futbolchilar, neyromotor tayyorgarlik, umumiy koordinatsiya, harakat kinetikasi, Markaziy Asab Tizimi, sensor integratsiya, asab-mushak aloqasi.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ОБЩЕЙ КООРДИНАЦИИ У ФУТБОЛИСТОВ 7–9 ЛЕТ С ПОМОЩЬЮ СРЕДСТВ НЕЙРОМОТОРНОЙ ПОДГОТОВКИ.

Хуррамов Шерзод Гоффор угли, Ташкентский университет прикладных наук, преподаватель.
Нодирова Рухшона Шавкат кизи, Ташкентский университет прикладных наук студентка.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье исследуются вопросы развития общих координационных способностей футболистов 7–9 лет на этапе начальной подготовки с использованием нейромоторных упражнений и инновационных

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

методик. Разработан и апробирован на практике специальный комплекс упражнений, направленный на укрепление нейромоторных связей между Центральной Нервной Системой (ЦНС) и двигательным аппаратом юных футболистов. Полученные результаты доказывают положительное влияние средств нейромоторной подготовки по сравнению с традиционными методами физического воспитания на баланс, ловкость, пространственную ориентацию и скорость двигательной реакции юных спортсменов.

ЦЕЛЬ: определить эффективность развития общих координационных способностей футболистов 7–9 лет начального этапа подготовки с помощью нейромоторных упражнений и инновационных методик.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании приняли участие футболисты 7–9 лет. Был разработан и апробирован комплекс специальных упражнений, направленных на укрепление нейромоторных связей. Результаты оценивались с помощью сравнительного и статистического анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что нейромоторные упражнения значительно улучшают равновесие, ловкость, пространственную ориентацию и скорость двигательной реакции юных футболистов. Установлено, что инновационные методики обладают большей эффективностью по сравнению с традиционными средствами физической подготовки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: средства нейромоторной подготовки являются эффективным педагогическим инструментом развития координационных способностей футболистов 7–9 лет и целесообразны для широкого внедрения на начальном этапе спортивной подготовки.

Ключевые слова: юные футболисты, нейромоторная подготовка, общая координация, кинетика движений, Центральная Нервная Система, сенсорная интеграция, нервно-мышечная связь.

A METHODOLOGY FOR DEVELOPING GENERAL COORDINATION IN 7–9-YEAR-OLD FOOTBALL PLAYERS THROUGH NEUROMOTOR TRAINING.

Sherzod G‘offor o‘g‘li Xurramov, Tashkent University of Applied Sciences
Lecturer.
Ruxshona Shavkat qizi Nodirova, Tashkent University of Applied Sciences
Student.

Annotation

INTRODUCTION: this article investigates the development of general coordination abilities in 7–9-year-old football players at the initial training stage using neuromotor exercises and innovative methodologies. A special set of exercises aimed at strengthening neuromotor connections between the Central Nervous System (CNS) and the locomotor apparatus of young football players was developed and tested in practice. The results obtained prove the positive impact of neuromotor training tools compared to

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

traditional physical education methods on the balance, agility, spatial orientation, and movement reaction speed of young athletes..

AIM: to determine the effectiveness of developing general coordination abilities in 7–9-year-old beginner football players through neuromotor exercises and innovative training methods.

MATERIALS AND METHODS: the study involved 7–9-year-old football players. A special set of exercises aimed at strengthening neuromotor connections was developed and tested in practice. The results were evaluated using comparative and statistical analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings showed that neuromotor exercises significantly improve balance, agility, spatial orientation, and reaction speed in young football players. Innovative methods were found to be more effective than traditional physical training approaches.

CONCLUSION: neuromotor training tools are an effective pedagogical means for developing coordination abilities in 7–9-year-old football players and are recommended for broader implementation in beginner sports training.

Keywords: young football players, neuromotor training, general coordination, movement kinetics, Central Nervous System, sensory integration, neuromuscular connection.

Zamonaviy futbol o‘yinining jadal rivojlanishi sportchilardan nafaqat yuqori funksional imkoniyatlarni, balki favqulodda dinamik sharoitlarda harakatlarni soniyalarning kichik ulushlarida aniq koordinatsiya qilishni talab etadi. Futbolchining maydondagi har bir texnik-taktik harakati – to‘pni qabul qilish, uzatish, aldamchi harakatlar va kutilmagan start-to‘xtashlar – bevosita asab-mushak tizimining muvofiqlashgan faoliyatiga bog‘liqdir. Neyrofiziologiya va sport morfologiyasi sohasidagi fundamental tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, 7-9 yosh davri bolalar organizmida sensor tizimlar va Markaziy Asab Tizimi (MAT) plastikligining eng yuqori cho‘qqisiga to‘g‘ri keladi. Aynan shu bosqichda harakat koordinatsiyasining poydevorini to‘g‘ri shakllantirish keyinchalik professional sportda texnik elementlarni yuqori samaradorlik bilan o‘zlashtirish va jarohatlanish xavfini minimal darajaga tushirishda eng muhim omil hisoblanadi.

Biroq, zamonaviy futbol to‘garaklari va sport akademiyalarining boshlang‘ich tayyorgarlik guruhlarida aksariyat hollarda an’anaviy metodikalardan foydalanilmoqda. Ushbu metodikalar jismoniy sifatlarni (tezkorlik, kuch, chidamlilik) ekstrinsik rivojlantirishga yoki to‘p bilan ishlash texnikasini mexanik takrorlashga yo‘naltirilgan. Natijada bolalarning afferent tizimlari, sensor integratsiyasi, tana muvozanatini ichki boshqarish va miya yarim sharlariaro sinxronizatsiyasi yetarlicha shakllanmay qolmoqda. Bu esa kelajakda sportchilarning murakkab taktik sxemalarda harakatlarni qayta qura olmasligiga va yuqori jarohatlanish koeffitsiyentiga olib keladi. Neyromotor tayyorgarlik (neuro-motor training) esa asab impulslarining efferent yo‘llar bo‘ylab mushaklarga yetib

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

borish tezligini oshirish, sensor axborotlarni qayta ishlash va harakat kinetikasini optimallashtirishga xizmat qiluvchi innovatsion vosita sifatida maydonga chiqmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida bolalar va o‘smirlar sportini tizimli rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko‘tarilgan bo‘lsa-da, 7-9 yoshli futbolchilar mashg‘ulot jarayoniga neyromotor va neyrokognitiv yuklamalarni tizimli joriy etish metodologiyasi ilmiy-amaliy jihatdan mukammal ishlab chiqilmagan. Mashqlar majmualari va ularning yosh xususiyatlariga mos keluvchi fiziologik yuklama me’yorlari aniq belgilab berilmagan.

7-9 yoshli futbolchilarning yosh fiziologik va neyrodinamik xususiyatlarini hisobga olgan holda neyromotor tayyorgarlik vositalari orqali umumiy koordinatsion qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasini ilmiy jihatdan asoslash, ishlab chiqish va uning samaradorligini amaliy eksperiment yordamida tekshirish.

Harakatlarni boshqarish va muvofiqlashtirishning funksional tizimlari haqidagi fundamental nazariya birinchi marta N.A. Bernstein [1] tomonidan ishlab chiqilgan. Olim o‘zining harakat qurilishi darajalari haqidagi ta’limotida koordinatsiyani "organizmning harakatlanuvchi a’zolarining ortiqcha erkinlik darajalarini bartaraf etish, ya’ni ularni boshqariladigan tizimga aylantirish" deb ta’riflagan. Bernstein nazariyasiga ko‘ra, 7-9 yoshli bolalarda subkortikal darajalar (fazoviy maydon va harakatlarni sinergik moslashtirish darajasi) jadal shakllanish bosqichida bo‘ladi. Bu davrda tashqi muhit signallariga javob beruvchi sensor-motor aloqalarni rag‘batlantirish eng yuqori pedagogik samara beradi.

R.A. Schmidt va T.D. Lee [3] harakatlarni o‘zlashtirish va motor nazoratining zamonaviy konseptlarini tahlil qibly, motor dasturlar tizimini (Generalized Motor Programs - GMP) shakllantirishda neyromotor mashqlarning ahamiyatini ko‘rsatib o‘tganlar. Ularning fikricha, asab tizimi harakatni bajarishdan oldin uning fazoviy-vaqtinchalik modelini miya qobig‘ida simulyatsiya qiladi. Yosh bolalarda kognitiv va jismoniy yuklamalarni bir vaqtda qo‘llash (neyromotor trenirovka) sinaptik aloqalarni mustahkamlaydi va kutilmagan vaziyatlarda eng optimal motor javobni tanlash imkonini kengaytiradi.

Yevropalik mutaxassis W. Schöllhorn [2] tomonidan ilgari surilgan "differensial o‘qitish" (differential learning) konsepti futbol amaliyotida neyromotor tayyorgarlikning nazariy asosi bo‘lib xizmat qiladi. Schöllhorn harakatlarni stereotipik, bir xil takrorlash asab tizimining plastikligini pasaytirishini isbotladi. Aksincha, harakatga ataylab turli o‘zgarishlar, asimmetrik koordinatsion elementlar va sensor qiyinchiliklar (masalan, muvozanat platformalari) kiritilganda, MAT harakat xatolarini tezroq tahlil qiladi va mukammal harakat invariantlarini shakllantiradi.

Mahalliy olimlardan Sh.Q. Usmonov [4] yosh futbolchilarning jismoniy tayyorgarlik tarkibiy qismlarini o‘rganish jarayonida koordinatsion qobiliyatlarning texnik mahorat bilan korrelyatsiya ko‘rsatkichlarini tahlil qilgan. Usmonov boshlang‘ich tayyorgarlik bosqichida koordinatsiyaning yetishmasligi keyingi bosqichlarda o‘yin taktikasi va tezkor-texnik harakatlarning tormozlanishiga olib kelishini ta’kidlaydi. Shuningdek, F.A. Kerimov [5] sport tadqiqotlarida biologik qayta aloqa (biofeedback) va sensor tizimlarni rivojlantirish jismoniy tarbiyaning ajralmas qismi bo‘lishi lozimligini ilmiy asoslab bergan. Biroq, ushbu

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

tadqiqotlarda 7-9 yoshli guruhlar uchun aynan neyromotor vositalardan foydalanishning integratsiyalashgan metodikasi tizimli bayon etilmagan bo‘lib, ushbu ish mazkur ilmiy bo‘shliqni to‘ldirishga qaratilgan.

Tadqiqot ishini amalga oshirish maqsadida 2025-2026-yillar davomida bolalar va o‘smirlar sport maktabi negizida pedagogik tajriba-sinov ishlari tashkil etildi. Tadqiqotda ishtirok etish uchun boshlang‘ich jismoniy tayyorgarlik guruhidan 7-9 yoshli jami 30 nafar futbolchi tanlab olindi. Ularning sog‘lig‘i holati va dastlabki jismoniy ko‘rsatkichlari bir xil darajada bo‘lib, bolalar tasodifiy randomizatsiya usuli yordamida har birida 15 nafardan bo‘lgan ikki guruhga ajratildi: Nazorat Guruhi (NG) va Tajriba Guruhi (TG).

Nazorat guruhi futbolchilari haftasiga 3 marta 60 daqiqadan an’anaviy Davlat dasturi asosida (umumjismoniy tayyorgarlik, yugurish, sakrash, futbol texnikasining standart elementlari) mashg‘ulotlarni davom ettirdilar. Tajriba guruhi uchun esa maxsus ishlab chiqilgan neyromotor tayyorgarlik vositalari majmuasi integratsiya qilindi. Ushbu guruhda har bir mashg‘ulotning dastlabki 20 daqiqalik kirish-tayyorgarlik qismi quyidagi to‘rtta blokdan iborat neyromotor yuklamalarga ajratildi:

1. *Sensor-proprioaktiv blok:* Beqaror tayanch yuzalarida (Bosu platformalari, muvozanat yostiqchalari) statik va dinamik muvozanat saqlash, ko‘zlari yopiq holatda tananing fazoviy holatini aniqlash, havoda 180° va 360° ga burilib muvozanatli qo‘nish.
2. *Miya yarim sharlariaro koordinatsiya bloki:* Asimmetrik va sinxron bo‘lmagan qo‘l-oyoq harakatlari, koordinatsion narvonda o‘ng va chap oyoqlarda turlicha ritmik ritmlarni bajarish, bir vaqtning o‘zida ikki qo‘lda har xil to‘plarni (tennis va futbol to‘pi) boshqarish.
3. *Neyrokognitiv va reaksion blok:* Vizual va akustik signallarga (rangli konuslar, chiroqli sensor tizimlar) nisbatan harakat yo‘nalishini kutilmaganda keskin o‘zgartirish, kinetik differensiyalash mashqlari.
4. *Kognitiv-motorik yuklama (Dual-tasking):* Futbolchi to‘pni olib yurish yoki uzatish jarayonida bir vaqtning o‘zida murabbiy tomonidan berilgan matematik, mantiqiy yoki vizual topshiriqlarni (og‘zaki misol yechish, ranglar ketma-ketligini aytish) bajarishi talab etildi.

Eksperiment boshida va 6 oylik mashg‘ulotlar yakunida futbolchilarning umumiy koordinatsion qobiliyatlarini baholash uchun VAK talablariga mos keladigan xalqaro standart pedagogik testlar qo‘llanildi: Modifikatsiyalangan Romberg testi (statik muvozanat, soniya), 3x10 metrga moki simon yugurish (chaqqonlik va dinamik koordinatsiya, soniya), Koordinatsion narvonda 5 elementli tezkor harakat testi (harakat chastotasi va mikrokordinatsiya, soniya) hamda to‘pni havoda oyoqlar bilan tushirmasdan saqlash (jonglyorlik - umumiy dinamik koordinatsiya, marta).

Olingan amaliy materiallar va pedagogik test natijalari matematik-statistika usullari (Studentning t-kriteryasi) yordamida tahlil qilindi. 6 oylik pedagogik eksperiment har ikkala guruhda ham ko‘rsatkichlarning ma’lum darajada o‘sganligini ko‘rsatdi, biroq tajriba guruhidagi o‘sish sur’atlari yuqori statistik ishonchlilik ko‘rsatkichlari bilan ajralib turdi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

1-jadval. Eksperiment davomida futbolchilarning koordinatsion ko‘rsatkichlari dinamikasi

Testlar va ko‘rsatkichlar	**Guruh**	**Eksperimentdan oldin (X ± σ)**	**Eksperimentdan vaqt keyin (X ± σ)**	**O‘sish, %**	**Ishonchlilik, p**
Romberg testi (muvozanat), s	NG	11.4 ± 1.2	13.1 ± 1.1	14.9%	> 0.05
	TG	11.2 ± 1.3	18.5 ± 1.4	65.1%	< 0.01
Moki simon yugurish (3x10 m), s	NG	9.8 ± 0.4	9.4 ± 0.3	4.0%	> 0.05
	TG	9.7 ± 0.5	8.6 ± 0.3	11.3%	< 0.05
Koordinatsion narvon testi, s	NG	14.5 ± 0.8	13.6 ± 0.7	6.2%	> 0.05
	TG	14.2 ± 0.9	11.1 ± 0.5	21.8%	< 0.01
Jonglyorlik (to‘p saqlash), marta	NG	3.2 ± 0.6	4.8 ± 0.8	50.0%	< 0.05
	TG	3.4 ± 0.5	8.9 \pm 1.1	161.7 %	< 0.001

1-jadval ma’lumotlarining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, statik muvozanat darajasini belgilovchi Romberg testida tajriba guruhi (TG) sportchilari nihoyatda yuqori o‘sish sur’atini namoyish etdilar: ko‘rsatkich 11.2 soniyadan 18.5 soniyaga ko‘tarildi (sof o‘sish 65.1%, $p < 0.01$). Nazorat guruhida esa o‘sish barqaror bo‘lsa-da, statistik jihatdan ishonarli emas (14.9%, $p > 0.05$). Moki simon yugurish testida TG a’zolari o‘z vaqtlarini 9.7 soniyadan 8.6 soniyaga qisqartirib, 11.3% lik samaradorlik ko‘rsatdilar, bu esa neyromotor yuklamalarning tezkor tormozlanish va yo‘nalishni chaqqon o‘zgartirish mexanizmlariga bevosita ta’sirini tasdiqlaydi. Eng hayratnarli o‘sish koeffitsiyenti to‘pni jonglyorlik qilish testida kuzatildi – TG ko‘rsatkichi 3.4 martadan 8.9 martaga yetdi (161.7% o‘sish, $p < 0.001$). Bu holat taklif etilayotgan metodikaning nafaqat umumiy jismoniy koordinatsiyani, balki maxsus-texnik vositalar koordinatsiyasini ham jadal faollashtirishini ko‘rsatadi.

Tadqiqot natijalarining fiziologik va pedagogik tabiati shundan iboratki, 7-9 yoshli futbolchilarda nerv o‘tkazuvchanligi va afferent-efferent tizimlar nihoyatda yuqori darajadagi adaptatsiya imkoniyatlariga ega. Biz tomondan kiritilgan sensor-motor va kognitiv-motorik mashqlar bloki miya qobig‘ining motor zonalarini, muvozanatni boshqaruvchi vestibulyar apparatni va proprioreseptorlarni sinergetik ishlashga majbur

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

qildi. Natijada mushaklararo koordinatsiya darajasi oshib, agonist va antagonist mushaklarning sinxron ishlashi yaxshilandi.

Neyromotor mashqlarning an'anaviy metodikadan ko'ra yuqori samara berishi quyidagi uchta fundamental omil bilan xarakterlanadi. Birinchidan, beqaror tayanch yuzalarida bajarilgan mashqlar skelet-mushak tizimidagi chuqur stabilizator mushaklarni faollashtirdi, bu esa dinamik muvozanat barqarorligini ta'minladi. Ikkinchidan, reaksion chiroqlar va vizual topshiriqlar MATning axborotni qabul qilish va motor javob qaytarish vaqti (reaction time) ni sezilarli darajada qisqartirdi. Uchinchidan, dual-tasking (ikki tomonlama yuklama) elementlari bolaning diqqat hajmini (attention capacity) kengaytirdi. Bu esa futbolchiga kelajakda to'p bilan harakat qilayotganda nafaqat to'pni, balki atrofdagi maydon holatini ham bir vaqtda nazorat qilish imkonini beradi (scanning qobiliyati).

Nazorat guruhidagi tabiiy biologik va standart o'sish (masalan, jonglyorlikda 50% o'sish) bu yoshdagi bolalarning umumiy rivojlanish qonuniyatlariga mos keladi. Biroq, tajriba guruhidagi ko'rsatkichbirlarning $p < 0.01$ va $p < 0.001$ darajadagi ishonchli ustunligi, biz taklif etgan neyromotor tayyorgarlik metodikasining yuqori pedagogik, amaliy va ilmiy qiymatga ega ekanligini to'liq isbotlaydi.

Boshlang'ich tayyorgarlik bosqichidagi (7-9 yoshli) futbolchilarning asab-mushak tizimi plastikligini hisobga olgan holda, ularning umumiy koordinatsiyasini rivojlantirishda faqat mexanik va standart takrorlanuvchi harakatlar bilan cheklanmasdan, mashg'ulot jarayoniga tizimli ravishda neyromotor tayyorgarlik vositalarini integratsiya qilish zarurligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Ishlab chiqilgan va amaliyotga joriy etilgan neyromotor tayyorgarlik metodikasi an'anaviy dasturlarga nisbatan tajriba guruhi futbolchilarida statik va dinamik muvozanatni 65.1% ga, harakat tezligi va chaqqonlikni 11.3% ga hamda maxsus to'p nazorati barqarorligini 161.7% ga oshirish imkonini berdi.

Sensor, kognitiv va asimmetrik elementlardan tarkib topgan neyromotor mashqlar yosh sportchilarning asab tizimida motor dasturlar bazasini kengaytirib, ularning kelajakda murakkab taktik sxemalarni tez o'zlashtirishi va jarohatlardan himoyalanishi uchun mustahkam asab-mushak poydevorini shakllantiradi. Mazkur metodikani bolalar va o'smirlar futbol maktablari hamda sport akademiyalari o'quv-mashg'ulot dasturlariga amaliy joriy etish tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bernstein N. A. O postroenii dvizhenij. – Moskva: Medgiz, 1947. – 255 s.
2. Schöllhorn W. I., Mayer-Kress G., Newell K. M. Time scales of adaptive behavior and differential learning in sport // International Journal of Sport Psychology. – 2009. – Vol. 40, No. 1. – P. 40-58.
3. Schmidt R. A., Lee T. D. Motor Control and Learning: A Behavioral Emphasis. 6th ed. – Champaign: Human Kinetics, 2019. – 552 p.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

4. Usmonov Sh. Q. Yosh futbolchilarning harakat koordinatsiyasini rivojlantirish metodikasi // O‘zbekiston sport tibbiyoti va ilmiy-amaliy jurnali. – Toshkent, 2023. – №3. – B. 45-49.
5. Kerimov F. A. Sportda ilmiy tadqiqotlar. – Toshkent: Ilmiy texnika markazi, 2018. – 280 b.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

YOSH FUTBOLCHILARNING KOGNITIV VA HARAKAT FUNKSIYALARINI SINXRONLASHTIRISHDA NEYROMOTOR TRENAJ (NEURO-TRACKER, SVETO-SIGNALLAR) METODIKASI

Xurramov Sherzod G‘offor o‘g‘li, Toshkent amaliy fanlar universiteti o‘qituvchisi.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu tadqiqot maqolasida zamonaviy futbol talablari asosida yosh futbolchilarning kognitiv (idrok, diqqat taqsimoti, vizual intellekt) va motorik (reaksiya, chaqqonlik, fazoviy muvofiqlashuv) funksiyalarini sinxronlashtirish muammosi o‘rganilgan. Innovatsion neyromotor trenaj metodikasi doirasida 3D ko‘p obyektli vizual kuzatuv tizimi (Neuro-tracker) hamda interaktiv svetosignal datchiklar (chiroqli simulyatorlar) yordamida o‘quv-mashg‘ulot jarayoni modifikatsiya qilindi. Boshlang‘ich tayyorgarlik bosqichidagi yosh futbolchilar (8-9 yosh) o‘rtasida o‘tkazilgan pedagogik eksperiment natijalari shuni ko‘rsatdiki, neyromotor yuklamalar kompleks qo‘llanilganda sportchilarning vizual diqqat indeksi, murakkab tanlash reaksiyasi tezligi hamda kognitiv-motorik topshiriqlarni parallel bajarish samaradorligi nazorat guruhiga nisbatan statistik ishonchli ($p<0.01$) darajada o‘sgan. Ishlab chiqilgan metodika yosh futbolchilarning taktik tafakkurini, maydonni ko‘rish (scanning) qobiliyatini va ekstremal sharoitda qaror qabul qilish tezligini optimallashtirishga xizmat qiladi.

MAQSAD: zamonaviy neyromotor trenaj metodikasi asosida yosh futbolchilarning kognitiv va motorik funksiyalarini sinxron rivojlantirish samaradorligini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda 8–9 yoshli boshlang‘ich tayyorgarlik bosqichidagi futbolchilar ishtirok etdi. O‘quv-mashg‘ulot jarayonida Neuro-tracker 3D ko‘p obyektli vizual kuzatuv tizimi hamda interaktiv svetosignal datchiklar qo‘llanildi. Olingan natijalar pedagogik tajriba va statistik tahlil usullari asosida baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari neyromotor trenaj vositalarini kompleks qo‘llash yosh futbolchilarning vizual diqqat, murakkab tanlash reaksiyasi va kognitiv-motorik vazifalarni bir vaqtda bajarish ko‘rsatkichlarini statistik jihatdan ishonchli darajada (**$p < 0,01$**) yaxshilashini ko‘rsatdi. Shuningdek, ishlab chiqilgan metodika taktik tafakkur, maydonni ko‘rish (scanning) va tezkor qaror qabul qilish qobiliyatlarini samarali rivojlantirishi aniqlandi.

XULOSA: neyromotor trenaj metodikasi yosh futbolchilarning kognitiv va motorik funksiyalarini uyg‘un rivojlantirish, taktik tayyorgarligini oshirish hamda zamonaviy futbol talablariga mos sportchilarni tayyorlashning samarali vositasi hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: yosh futbolchilar, neyromotor trenaj, Neuro-tracker, svetosignallar, kognitiv funksiyalar, sensor integratsiya, sensor-motor sinxronizatsiya, qaror qabul qilish tezligi, dual-task yuklamalar.

МЕТОДИКА НЕЙРОМОТОРНОГО ТРЕНИНГА (NEUROTRACKER, СВЕТОВЫЕ СИГНАЛЫ) ДЛЯ СИНХРОНИЗАЦИИ КОГНИТИВНЫХ И ДВИГАТЕЛЬНЫХ ФУНКЦИЙ У ЮНЫХ ФУТБОЛИСТОВ

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Хуррамов Шерзод Гоффор угли, Ташкентский университет прикладных наук преподаватель.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной научно-исследовательской статье рассматривается проблема синхронизации когнитивных (восприятие, распределение внимания, визуальный интеллект) и моторных (реакция, ловкость, пространственная координация) функций юных футболистов в соответствии с требованиями современного футбола. В рамках инновационной методики нейромоторного тренажа тренировочный процесс был модифицирован с использованием системы 3D многообъектного визуального отслеживания (Neuro-tracker) и интерактивных светосигнальных датчиков. Результаты педагогического эксперимента, проведенного среди юных футболистов (8-9 лет) на этапе начальной подготовки, показали, что комплексное применение нейромоторных нагрузок привело к статистически достоверному ($p<0.01$) улучшению показателей индекса визуального внимания, скорости сложной реакции выбора и эффективности параллельного выполнения когнитивно-моторных задач по сравнению с контрольной группой. Разработанная методика способствует оптимизации тактического мышления, навыков сканирования поля (scanning) и скорости принятия решений в экстремальных игровых ситуациях.

ЦЕЛЬ: определить эффективность современной методики нейромоторной подготовки в синхронном развитии когнитивных и моторных функций юных футболистов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании приняли участие футболисты 8–9 лет начального этапа подготовки. В тренировочном процессе использовались система трёхмерного многообъектного визуального отслеживания Neuro-tracker и интерактивные светосигнальные датчики. Полученные результаты оценивались с применением педагогического эксперимента и методов статистического анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что комплексное применение средств нейромоторной подготовки статистически достоверно (**$p < 0,01$**) улучшает показатели зрительного внимания, скорости сложной реакции выбора и эффективности одновременного выполнения когнитивно-моторных задач у юных футболистов. Также установлено, что разработанная методика способствует развитию тактического мышления, навыков сканирования игрового пространства и быстроты принятия решений.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: методика нейромоторной подготовки является эффективным средством комплексного развития когнитивных и моторных функций, повышения тактической подготовленности и подготовки юных футболистов к современным требованиям футбола.

Ключевые слова: юные футболисты, нейромоторный тренаж, Neuro-tracker, световые сигналы, когнитивные функции, сенсорная интеграция, сенсомоторная синхронизация, скорость принятия решений, нагрузки dual-task.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

A NEUROMOTOR TRAINING METHODOLOGY (NEUROTRACKER, LIGHT SIGNALS) FOR SYNCHRONIZING COGNITIVE AND MOTOR FUNCTIONS IN YOUNG FOOTBALL PLAYERS

Sherzod G‘offor o‘g‘li Xurramov, Tashkent University of Applied Sciences
Lecturer.

Annotation

INTRODUCTION: this research article addresses the problem of synchronizing the cognitive (perception, attention distribution, visual intelligence) and motor (reaction, agility, spatial coordination) functions of young football players in accordance with the demands of modern football. Within the framework of an innovative neuro-motor training methodology, the training process was modified using a 3D multi-object visual tracking system (Neuro-tracker) and interactive light-signal sensors. The results of a pedagogical experiment conducted among young football players (8-9 years old) at the initial training stage demonstrated that the complex application of neuro-motor loads led to a statistically significant ($p<0.01$) increase in visual attention index, complex choice reaction speed, and parallel cognitive-motor task execution efficiency compared to the control group. The developed methodology serves to optimize tactical thinking, field scanning skills, and the speed of decision-making under extreme match conditions.

AIM: to determine the effectiveness of a modern neuromotor training methodology in synchronously developing the cognitive and motor functions of young football players.

MATERIALS AND METHODS: the study involved 8–9-year-old beginner football players. The training process incorporated the Neuro-tracker 3D multiple-object tracking system and interactive light-signal sensors. The results were evaluated using pedagogical experimental methods and statistical analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrated that the integrated application of neuromotor training significantly (**$p < 0.01$**) improved visual attention, complex choice reaction time, and dual cognitive-motor task performance in young football players. The proposed methodology also enhanced tactical thinking, field scanning ability, and rapid decision-making under competitive conditions.

CONCLUSION: the neuromotor training methodology is an effective approach for the integrated development of cognitive and motor functions, improving tactical readiness, and preparing young football players to meet the demands of modern football.

Keywords: young football players, neuro-motor training, Neuro-tracker, light signals, cognitive functions, sensory integration, sensorimotor synchronization, decision-making speed, dual-task loads.

Zamonaviy futbol o‘yinining evolutsiyasi va uning yuqori dinamikasi maydondagi harakatlar intensivligini keskin oshirib yubordi. Hozirgi kunda futbolchidan nafaqat texnik

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

va jismoniy mukammallik, balki mikrosaniyalar ichida o‘zgaruvchan taktik vaziyatlarni to‘g‘ri baholash, vizual axborotni tezkor qayta ishlash va optimal motorik harakatni amalga oshirish talab etiladi. Sport fani sohasidagi so‘nggi tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yuqori malakali futbolchilarning asosiy ustunligi ularning mushak kuchi yoki yugurish tezligida emas, balki markaziy asab tizimining sensorlik signallarni qabul qilish va ularga motorik javob zanjirini sinxronlashtirish tezligidadir.

Yosh futbolchilarning o‘quv-mashg‘ulot jarayonida an’anaviy yondashuvlar jismoniy sifatlarni (tezkorlik, chaqqonlik, chidamlilik) va texnik ko‘nikmalarni (to‘p uzatish, zarba berish) bir-biridan ajratilgan (izolyatsiyalangan) holda rivojlantirishga qaratilgan. Biroq, real o‘yin sharoitida futbolchi doimiy ravishda kognitiv va jismoniy bosim ostida bo‘ladi – u to‘pni nazorat qilayotganda bir vaqtning o‘zida raqibning yaqinlashishini, jamoadoshining ochilishini va bo‘sh hududlarni vizual skanerlashi (scanning) shart. Ushbu ikki tizimning – kognitiv (idrok, diqqat, qaror qabul qilish) va motorik (harakat koordinatsiyasi) funksiyalarning bir-biri bilan muvofiqlashmaganligi (desinxronizatsiyasi) ko‘p hollarda yosh futbolchilarning taktik xatolarga yo‘l qo‘yishiga va kutilmagan vaziyatlarda dovdirab qolishiga sabab bo‘ladi.

So‘nggi yillarda sport pedagogikasida kognitiv yuklamalarni jismoniy mashqlar bilan parallel ravishda berish, ya’ni dual-tasking (ikki tomonlama vazifa) prinsipi dolzarb bo‘lib bormoqda. Bunday integratsiyalashgan tayyorgarlikni ta’minlashda raqamli texnologiyalar va neyromotor trenajyorlar – xususan, 3D formatdagi ko‘p obyektli vizual kuzatuv tizimi (Neuro-tracker) hamda interaktiv svetosignal datchiklar (Fitlight, BlazePod va h.k.) alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu qurilmalar sportchining vizual periferik qobiliyatini, operativ xotirasini va motorik reaksiyasini yagona sinaptik zanjirga birlashtirish imkonini beradi. Yoshlik davrida (8-9 yosh) miya po‘stlog‘ining neyroplastikligi va asab impulslarining o‘tkazuvchanlik qobiliyati juda yuqori bo‘lganligi sababli, aynan shu bosqichda neyromotor metodikalarni qo‘llash kelajakda yuqori intellektli futbolchilarni tarbiyalashning fundamental asosi hisoblanadi.

Futbol bo‘yicha mahalliy sport maktablarida o‘quv-mashg‘ulot dasturlari hamon ko‘proq ekstensiv jismoniy yuklamalarga asoslangan bo‘lib, yosh sportchilarning kognitiv va sensor-motor salohiyatini sinxron rivojlantirishga qaratilgan ilmiy asoslangan metodikalar, me’yoriy yuklamalar va raqamli neyro-trenajyorlarni integratsiya qilish tizimi deyarli ishlab chiqilmagan.

Boshlang‘ich tayyorgarlik bosqichidagi yosh futbolchilarning o‘quv-mashg‘ulot jarayoniga Neuro-tracker vizual tizimi va svetosignal trenajyorlarni bosqichma-bosqich joriy etish orqali ularning kognitiv va harakat funksiyalarini sinxronlashtirish metodikasini ishlab chiqish va uning samaradorligini eksperimental asoslash.

Inson harakatlarining biologik va psixofiziologik mexanizmlari, kognitiv jarayonlar hamda motorik apparatning bir butun tizim sifatida ishlashi ilmiy adabiyotlarda keng o‘rganilgan. Harakatlarni boshqarish sohasidagi fundamental poydevor N.A. Bernstein [1] tomonidan yaratilgan bo‘lib, u o‘zining 'Harakatlar qurilishi to‘g‘risida'gi asarida asab tizimining ko‘p darajali ierarxiyasini isbotlab bergan. Bernstein nazariyasiga ko‘ra, har qanday murakkab taktik yoki koordinatsion harakat yuqori kognitiv darajalar (miya yarim

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

sharlari qobig‘idagi maqsad va semantik dastur) tomonidan rejalashtiriladi va quyi afferent-motorik darajalar yordamida ijro etiladi. Binobarin, kognitiv quvvat yetarli bo‘lmasa, motorik harakatning aniqligi va vaqti kechikadi.

R.A. Schmidt [3] o‘zining sport va pedagogika sohasida mashhur bo‘lgan 'Motor nazorat va ta’lim' (Motor Control and Learning) konsepsiyasida harakat dasturlarini operativ shakllantirishda vizual qayta aloqaning (visual feedback) o‘rni beqiyos ekanligini ko‘rsatgan. Shmidt fikricha, sportchi tashqi muhitdan vizual signallarni qanchalik tez qabul qilsa va tahlil qilsa, uning motor markazlariga yuboradigan efferent impulslari shanchalik aniq va xatosiz bo‘ladi. Neuro-tracker kabi innovatsion vizual texnologiyalar miyaning ko‘rish qobig‘i (visual cortex) va motorik sohalari o‘rtasidagi neyronlararo sinaptik bog‘lanishlarni qalinlashtirishga xizmat qiladi.

W. Schöllhorn [2] tomonidan asos solingan differensial o‘qitish (differential learning) konsepsiyasi va uning doirasida o‘tkazilgan tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, sportchiga bir vaqtning o‘zida ham kognitiv, ham jismoniy vazifalar (dual-task) berilganda, miyada 'shovqinli adaptatsiya' yuzaga keladi va bu qisqa muddat ichida harakat koordinatsiyasining favqulodda o‘sishiga olib keladi. Ya’ni, futbolchi ma’lum bir jismoniy harakatni mexanik takrorlamasdan, har safar yangi vizual yoki kognitiv to‘siqni (masalan, kutilmagan svetosignal chiroqlarini) yengib o‘tishi kerak. Bu jarayon asab tizimining plastikligini maksimal darajaga ko‘taradi.

Mahalliy tadqiqotlar doirasida Sh.Q. Usmonov [4] yosh futbolchilarning harakat koordinatsiyasini rivojlantirishda vestibulyar apparat va operativ diqqat hajmining o‘zaro mutanosibligini o‘rgangan bo‘lib, u yosh sportchilarda diqqat barqarorligi harakatlar aniqligining 40-45 foizini ta’minlashini ko‘rsatib o‘tgan. Sport pedagogikasi va tibbiyoti olimi F.A. Kerimov [5] o‘z ishlarida sport tayyorgarligini raqamlashtirish, mashg‘ulotlarda bio-qayta aloqali (biofeedback) mikrotizimlardan foydalanish kelajakda sportchilarning jarohatlanish xavfini kamaytirib, ularning taktik intellekt koeffitsientini (IQ) sezilarli darajada oshirishini alohida ta’kidlagan. Biroq, ushbu olimlarning tadqiqotlarida aynan Neuro-tracker va svetosignallarni kombinatsiyalashgan holda yosh futbolchilarga tatbiq etishning o‘ziga xos uslubiyati ko‘rib chiqilmagan.

Tadqiqot ishini amalga oshirish maqsadida 2025-2026-yillar davomida Chirchiq shahridagi Bolalar va o‘smirlar sport maktabining futbol bo‘limi boshlang‘ich tayyorgarlik guruhida pedagogik eksperiment tashkil etildi. Eksperimentda jami 24 nafar yosh futbolchi (yoshi 8-9 da, salomatligi sog‘lom) ishtirok etdi. Sportchilar tenglik va tasodifiylik prinsiplari asosida har birida 12 nafardan bo‘lgan Nazorat guruhi (NG) va Tajriba guruhiga (TG) ajratildi. Ikkala guruh ham haftasiga 4 marta 90 daqiqadan futbol mashg‘ulotlarida qatnashdi. Farqli jihati shundaki, NG guruhi an’anaviy tasdiqlangan dastur bo‘yicha mashg‘ulot o‘tgan bo‘lsa, TG guruhining haftalik 3 ta mashg‘ulotida asosiy qismning boshida maxsus ishlab chiqilgan 25 daqiqalik 'Neyromotor tayyorgarlik bloki' qo‘llanildi.

Tajriba guruhida qo‘llanilgan neyromotor metodika ikki bosqichli mikrotizimdan iborat bo‘ldi:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

1. Kognitiv-vizual blok (10 daqiqa): O‘quvchilar Neuro-tracker 3D immersiv vizual tizimi qarshisida mashq qildilar. Bunda monitor ekranida yoki maxsus 3D ko‘zoynakda 8 ta sferik obyekt (sharchalar) tartibsiz harakatlanadi. Mashq boshida ulardan 4 tasi rang bilan belgilanadi va sferalar harakatga kelganda rang yo‘qoladi. Yosh futbolchi 8 soniya davomida ushbu 4 ta obyektni ko‘z uzatmasdan kuzatishi va oxirida ularni ko‘rsatib berishi shart. Harakat tezligi tizim tomonidan avtomatik ravishda bolaning javobiga qarab murakkablashtirib boriladi.

2. Sensor-motorik integratsiya bloki (15 daqiqa): Bu bosqichda interaktiv svetosignal datchiklar (BlazePod) maydonga joylashtirildi va jismoniy mashqlar bilan sinxronlashtirildi. Masalan: a) Futbolchi koordinatsion narvonda tezkor harakat qilayotganda, narvon tugashida to‘satdan yongan svetosignal rangiga (masalan, yashil yonsa o‘ngga, qizil yonsa chapga) qarab to‘p bilan portlovchi yugurishni amalga oshiradi; b) To‘pni dribling (olib yurish) qilish jarayonida devorga o‘rnatilgan datchiklar tasodifiy yonadi va bola to‘pni nazorat qilishni to‘xtatmagan holda, kerakli rangdagi datchikni qo‘li yoki oyoq uchi bilan o‘chirishi lozim (dual-task yuklama).

Tadqiqot samaradorligini ob’ektiv baholash uchun quyidagi test usullari va ko‘rsatkichlar qayd etildi: Vizual diqqat va obyektlarni fazoviy kuzatish indeksi (Neuro-tracker speed threshold score, ballarda); Svetosignalli murakkab tanlash reaksiyasi testi (datchik tasodifiy 3 xil rangda yonganda, faqat belgilangan rangni tanlab urish vaqti, soniyada); Svetosignalli koordinatsion narvondan o‘tish vaqti (kognitiv topshiriqli harakat tezligi, soniyada). Statistik tahlillar Studentning t-me’yori yordamida Excel va SPSS dasturlarida amalga oshirildi.

Pedagogik eksperiment o‘tkazilgunga qadar darslarning boshida ikkala guruh yosh futbolchilarining kognitiv va harakat ko‘rsatkichlari tekshirilganda, ular o‘rtasida statistik jihatdan ishonchli farqlar aniqlanmadi ($p>0.05$), bu esa guruhlarning dastlabki funksional holati bir xilligidan dalolat beradi. Biroq, 9 oylik tizimli neyromotor mashg‘ulotlardan so‘ng, yakuniy testlash natijalari tajriba guruhida o‘sish ko‘rsatkichlari tubdan yuqori bo‘lganligini namoyish etdi.

1-jadval. Yosh futbolchilarning kognitiv va sensor-motor funksiyalari o‘zgarishi dinamikasi

Testlar va ko‘rsatkichlar nomi	Guruh	Eksperimentdan oldin (X ± σ)	Eksperimentdan keyin (X ± σ)	Nisbiy o‘sish, %	Ishonchlilik koeffitsienti, p
Neuro-tracker ko‘p obyektli kuzatish indeksi, ball	NG	1.12 ± 0.15	1.24 ± 0.12	10.7%	> 0.05
	TG	1.15 ± 0.14	1.86 ± 0.18	61.7%	< 0.01
Svetosignalli murakkab tanlash	NG	0.78 ± 0.06	0.72 ± 0.05	7.6%	> 0.05
	TG	0.76 ± 0.05	0.54 ± 0.04	28.9%	< 0.01

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

reaksiyasi vaqti, s					
Svetosignalli murakkab koordinatsion narvon testi, s	NG	15.4 ± 1.1	14.6 ± 0.9	5.1%	> 0.05
	TG	15.2 ± 1.2	12.1 ± 0.7	20.4%	< 0.01

Olingan natijalar tahlili (1-jadval) shuni ko‘rsatadiki, 3D fazoda ko‘p obyektli vizual diqqatni jamlash ko‘rsatkichi bo‘lgan Neuro-tracker indeksida an’anaviy guruhda (NG) o‘sish atigi 10.7% ni tashkil etib, farq ishonchsiz bo‘lgan bo‘lsa, Tajriba guruhida (TG) ushbu ko‘rsatkich 1.15 balldan 1.86 ballgacha, ya’ni ganchalik katta farq bilan – 61.7% ga jadal o‘sdi ($p<0.01$). Bu holat bolaning maydondagi dinamik o‘zgaruvchan sferalarni (to‘p, jamoadoshlar, raqiblar) idrok etish chegarasi kengayganligini ko‘rsatadi.

Ikkinchi muhim ko‘rsatkich – svetosignalli murakkab tanlash reaksiyasi vaqti bo‘lib, unda futbolchidan nafaqat chiroq yonishiga yugurish, balki miyada rangni ajratib filtratsiya qilish talab etiladi. TG guruhida reaksiya vaqti o‘rtacha 0.76 soniyadan 0.54 soniyagacha qisqardi. Sof vaqt ko‘rinishida 0.22 soniyalik farq futboldagi yuqori tezlikda o‘yinchi raqibidan deyarli 1.5-2 metr oldinga o‘tib ketishi yoki to‘pni tezroq uzatishi uchun yetarli hisoblanadi. Ushbu testda TGning samaradorligi 28.9% ni ($p<0.01$), NGda esa atigi 7.6% ni tashkil qildi.

Svetosignalli murakkab koordinatsion narvon testi jismoniy chaqqonlik harakati davomida markaziy asab tizimining sensorik topshiriqqa chalg‘ish darajasini (dual-task yuklamaga chidamlilik) aniqlaydi. Eksperiment yakunida TG yosh futbolchilari narvondan o‘tish vaqtini 15.2 soniyadan 12.1 soniyagacha qisqartirishga erishdilar (20.4% o‘sish, $p<0.01$). Nazorat guruhida esa ushbu o‘sish ko‘rsatkichi jismoniy ko‘nikmalarning tabiiy shakllanishi hisobiga atigi 5.1% ni ko‘rsatdi, xolos.

Tadqiqotimiz davomida erishilgan yuqori natijalar shuni ko‘rsatadiki, kognitiv funksiyalarni jismoniy harakatlar bilan uzviy ravishda va bir vaqtning o‘zida mashq qildirish yosh futbolchilarning asab-mushak (neuromuscular) boshqaruvini yangi bosqichga olib chiqadi. Neuro-tracker tizimidagi doimiy mashqlar ko‘rish analizatorlarining o‘tkazuvchanligini oshiradi, natijada bola o‘yin paytida faqat to‘pga qarab qolmasdan, o‘zining periferik (yonlama) ko‘rish maydonini faollashtiradi. Bu fanda 'scanning rate' (maydonni skanerlash chastotasi) deb ataladi va zamonaviy elit futbolchilar o‘yin davomida har 10 soniyada 4-6 martagacha atrofni skanerlaydilar.

Svetosignal datchiklarni dribling, yugurish va chaqqonlik mashqlariga integratsiya qilish afferent (hissiy) signallarning efferent (harakatlantiruvchi) buyruqlarga aylanish vaqtini qisqartiradi. Bernstein [1] ta’biri bilan aytganda, harakat qoliplari 'avtomatizm' darajasiga yetkaziladi. Bola miyasi jismoniy harakatni bajarishga (to‘pni qanday to‘xtatish yoki qadam tashlashga) ko‘p energiya sarflamaydi, chunki bu funksiya avtomatlashgan, aksincha bor diqqatini svetosignal rangini ajratishga, ya’ni futboldagi taktik yechim

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

topishga qaratadi. Bu esa o‘quv-mashg‘ulot jarayonini o‘yinning real stress holatiga maksimal darajada yaqinlashtiradi.

Yosh futbolchilarning o‘quv-mashg‘ulot dasturiga integratsiya qilingan neyromotor trenaj (Neuro-tracker va svetosignallar) metodikasi boshlang‘ich tayyorgarlik bosqichidayoq kognitiv hamda motorik apparatning funktsional sinxronizatsiyasini sezilarli darajada tezlashtiradi.

Pedagogik eksperiment yakunida an’anaviy usullardan farqli o‘laroq, neyromotor yuklamalar kompleks qo‘llanilgan guruhda (TG) vizual diqqat va obyektlarni fazoviy kuzatish hajmi 61.7% ga oshdi, murakkab vizual signallarga qaror qabul qilish tezligi 28.9% ga va dual-task yuklamali koordinatsion harakat aniqligi 20.4% ga yaxshilandi ($p<0.01$).

Ishlab chiqilgan 25 daqiqalik neyromotor tayyorgarlik blokini bolalar va o‘smirlar sport maktablari, futbol akademiyalari hamda klublarining o‘quv-mashg‘ulot rejasiga haftasiga 3 marta asosiy qismning boshlanish davrida kiritish yuqori intellektli va taktik jihatdan tezkor sportchilarni tayyorlashda amaliy tavsiya etiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Bernstein N. A. O postroenii dvizhenij. – Moskva: Medgiz, 1947.– 255 s.
2. Schöllhorn W. I., Mayer-Kress G., Newell K. M. Time scales of adaptive behavior and differential learning in sport // International Journal of Sport Psychology. – 2009. – Vol. 40, No. 1. -P. 40-58.
3. Schmidt R. A., Lee T. D. Motor Control and Learning: A Behavioral Emphasis. 6th ed. – Champaign: Human Kinetics, 2019. – 552 p.
4. Usmonov Sh. Q. Yosh futbolchilarning harakat koordinatsiyasini rivojlantirish metodikasi // O‘zbekiston sport tibbiyoti va ilmiy-amaliy jurnali. – Toshkent, 2023. – №3. – B. 45-49.
5. Kerimov F. A. Sportda ilmiy tadqiqotlar. – Toshkent: Ilmiy texnika markazi, 2018. – 280

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

TO‘LIQ VA NOTO‘LIQ OILALARDA TARBIYALANAYOTGAN O‘SMIRLAR AVTONOMIYASI VA O‘Z-O‘ZINI BAHOLASH KO‘RSATKICHLARINING TAHLILI.

Turdimuratova Nesibelı Bazarboy Qizi, Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti San’atshunoslik fakulteti “Amaliy psixologiya” yo’nalishi 3 kurs studenti.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada to‘liq va noto‘liq oila muhitida tarbiyalanayotgan o‘smirlarning shaxsiy avtonomiya (mustaqillik) hamda o‘z-o‘zini baholash (samootsenka) darajalari tizimli ravishda o‘rganilgan va qiyosiy tahlil qilingan. Tadqiqot doirasida o‘smirlarning emotsional va xulq-atvor avtonomiyasi hamda ularning shaxsiy muvaffaqiyatga bo‘lgan ishonchi o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘liqliklar empirik metodlar yordamida aniqlandi. Natijalar oila tarkibiy tuzilmasining o‘smir yoshdagi bolalar sotsializatsiyasiga ta’sirini baholash imkonini beradi.

MAQSAD: to‘liq va noto‘liq oilalarda tarbiyalanayotgan o‘smirlarning shaxsiy avtonomiyasi hamda o‘z-o‘zini baholash darajalarini qiyosiy tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda o‘smirlarning shaxsiy avtonomiyasi va o‘z-o‘zini baholashini aniqlashga qaratilgan psixodiagnostik metodikalar qo‘llanildi. Olingan natijalar qiyosiy, korrelyatsion va statistik tahlil usullari asosida baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari oila tarkibiy tuzilmasi o‘smirlarning shaxsiy avtonomiyasi va o‘z-o‘zini baholash darajasiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Emotsional va xulq-atvor avtonomiyasi bilan shaxsiy muvaffaqiyatga bo‘lgan ishonch o‘rtasida ijobiy korrelyatsion bog‘liqlik aniqlandi. Qiyosiy tahlil oilaviy muhitning o‘smirlar sotsializatsiyasi va psixologik rivojlanishidagi muhim o‘rnini tasdiqladi.

XULOSA: oila muhiti o‘smirlarning shaxsiy avtonomiyasi va o‘z-o‘zini baholashini shakllantirishda muhim omil bo‘lib, sog‘lom oilaviy munosabatlarni rivojlantirish ularning psixologik kamolotini qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: o‘smir, shaxsiy avtonomiya, o‘z-o‘zini baholash, to‘liq oila, noto‘liq oila, emotsional avtonomiya, qiyosiy tahlil, sotsializatsiya, oilaviy muhit.

АНАЛИЗ ПОКАЗАТЕЛЕЙ АВТОНОМИИ И САМООЦЕНКИ ПОДРОСТКОВ, ВОСПИТЫВАЮЩИХСЯ В ПОЛНЫХ И НЕПОЛНЫХ СЕМЬЯХ.

Турдимуратова Несибели Базарбой кизи, Каракалпакский государственный университет имени Бердаха факультет искусствоведения, направление «Практическая психология» студентка 3-го курса.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье систематически изучаются и сравнительно анализируются уровни личностной автономии (самостоятельности) и самооценки (самоценки) подростков, воспитывающихся в условиях неполной и неполной семьи. В рамках исследования с помощью эмпирических методов были выявлены корреляционные связи между эмоциональной и поведенческой автономией

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

подростков и их верой в личный успех. Результаты позволяют оценить влияние структуры семьи на социализацию детей подросткового возраста.

ЦЕЛЬ: провести сравнительный анализ уровня личностной автономии и самооценки подростков, воспитывающихся в полных и неполных семьях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использованы психодиагностические методики для оценки личностной автономии и самооценки подростков. Полученные данные обработаны с применением сравнительного, корреляционного и статистического анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что структура семьи оказывает существенное влияние на уровень личностной автономии и самооценки подростков. Выявлена положительная корреляционная связь между эмоциональной и поведенческой автономией и уверенностью в собственных достижениях. Сравнительный анализ подтвердил важную роль семейной среды в социализации и психологическом развитии подростков.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: семейная среда является важным фактором формирования личностной автономии и самооценки подростков, а развитие благоприятных семейных отношений способствует их психологическому благополучию.

Ключевые слова: подросток, личная автономия, самооценка, полная семья, неполная семья, эмоциональная автономия, сравнительный анализ, социализация, семейная среда.

AN ANALYSIS OF AUTONOMY AND SELF-ESTEEM INDICATORS AMONG ADOLESCENTS RAISED IN TWO-PARENT AND SINGLE-PARENT FAMILIES.

Nesibeli Bazarboy qizi Turdimuratova, Third-Year Student, Applied Psychology Program Faculty of Art Studies, Berdakh Karakalpak State University.

Annotation

INTRODUCTION: this article systematically examines and comparatively analyzes the levels of personal autonomy (independence) and self-esteem among adolescents raised in complete and incomplete family environments. Within the research framework, correlational links between adolescents' emotional and behavioral autonomy and their self-confidence were identified using empirical methods. The results allow for assessing the impact of family structure on the socialization of adolescents.

AIM: to comparatively analyze the levels of personal autonomy and self-esteem among adolescents raised in intact and single-parent families.

MATERIALS AND METHODS: psychodiagnostic instruments were used to assess adolescents' personal autonomy and self-esteem. The collected data were analyzed using comparative, correlational, and statistical methods.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings revealed that family structure has a significant impact on adolescents' personal autonomy and self-esteem. A positive correlation was identified between emotional and behavioral autonomy and confidence in

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

personal achievement. Comparative analysis confirmed the important role of the family environment in adolescent socialization and psychological development.

CONCLUSION: the family environment is a key factor in shaping adolescents' personal autonomy and self-esteem, while supportive family relationships promote their psychological well-being and development.

Keywords: adolescent, personal autonomy, self-esteem, complete family, incomplete family, emotional autonomy, comparative analysis, socialization, family environment.

Zamonaviy psixologiya va pedagogika fanida o‘smirlik davri shaxs sotsializatsiyasining eng inqirozli va mas’uliyatli bosqichi sifatida qaraladi. Bu davrda o‘smirning ota-onadan mustaqillikka intilishi, ya’ni shaxsiy avtonomiyaning shakllanishi hamda o‘z-o‘zini baholash tizimining barqarorlashuvi bevosita oilaviy muhit bilan bog‘liqdir. Inson hayotining boshqa hech bir davrida shaxsiy identifikatsiya va mustaqillikka intilish intellektual hamda emotsional yuklama ostida kechmaydi. O‘smir o‘zining ijtimoiy rollarini qayta ko‘rib chiqar ekan, u dastlab o‘zi ulg‘aygan mikroijtimoiy muhitga – oilasiga tayanadi yoki unga qarshi isyon ko‘taradi. Oila strukturasining mukammalligi va undagi psixologik iqlim o‘smirning kelgusi hayotiy strategiyalarini belgilab beruvchi poydevor hisoblanadi.

Biroq, so‘nggi yillarda globallashuv va ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar natijasida oilalar strukturasining o‘zgarishi, xususan noto‘liq oilalar sonining ortishi o‘smirlarning psixologik rivojlanishiga o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. To‘liq va noto‘liq oilalardagi psixologik iqlim o‘smirning emotsional barqarorligiga turlicha ta’sir ko‘rsatadi, bu esa ushbu muammoni empirik darajada qiyosiy o‘rganish zaruratini belgilaydi. Noto‘liq oila deganda ko‘pincha faqat ona yoki faqat ota tomonidan tarbiyalanayotgan, ajrashish yoki yo‘qotish natijasida yuzaga kelgan oilaviy tizim tushuniladi. Bunday sharoitda bolaning jinsiy va ijtimoiy identifikatsiyasi muayyan qiyinchiliklarga duch kelishi tabiiydir.

Shaxsiy avtonomiya – bu o‘smirning o‘z xatti-harakatlari, qarorlari va emotsional holati uchun mas’uliyatni o‘z zimmasiga olish qobiliyatidir. Bu jarayon ota-onadan butunlay uzilib ketishni emas, balki ular bilan munosabatlarni yangi, teng huquqli hamkorlik darajasiga olib chiqishni anglatadi. O‘z-o‘zini baholash esa shaxsning o‘z imkoniyatlari, fazilatlari va jamiyatdagi o‘rniga bergan subyektiv bahosidir. Agar oilada ushbu ikki komponent to‘g‘ri qo‘llab-quvvatlanmasa, o‘smirda frustratsiya, xavotirlanish va ijtimoiy dezadaptatsiya holatlari rivojlanishi mumkin. Ushbu tadqiqot oila tuzilishining o‘smir subyektiv dunyosiga ta’sirini chuqur o‘rganishga qaratilgan.

Oila muhiti o‘smirlarning akademik yutuqlari va umumiy rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. O‘smirlik davrida insonlar muhim kognitiv, hissiy va ijtimoiy o‘zgarishlarni boshdan kechiradilar, bu esa oilani muhim qo‘llab-quvvatlash va yo‘l-yo‘riq manbasiga aylantiradi. Samarali muloqot, hissiy qo‘llab-quvvatlash va ota-onalarning ishtiroki bilan ajralib turadigan ijobiy oilaviy muhit o‘quv motivatsiyasini oshirishi va ta’lim natijalarining yaxshilanishiga hissa qo‘shishi mumkin.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Psixologiya va ta’lim sohasidagi avvalgi tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, ota-onalarning qo‘llab-quvvatlashi va sog‘lom oilaviy munosabatlar o‘smirlarning akademik ko‘rsatkichlari, o‘z-o‘zini hurmat qilishi va motivatsiyasining yuqori darajasi bilan bog‘liq. Aksincha, oilaviy nizolar, ota-onalarning yetarli bo‘lmagan ishtiroki va noqulay uy sharoitlari o‘quvchilarning akademik yutuqlari hamda ruhiy-ijtimoiy holatiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. So‘nggi yillarda ta’lim yutuqlarida oila omillarining rolini tushunishga e’tibor kuchaymoqda. Shuning uchun oilaviy muhit va o‘smirlarning akademik yutuqlari o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish muvaffaqiyatli ta’lim va sog‘lom rivojlanishni rag‘batlantiruvchi shart-sharoitlarni aniqlash uchun muhimdir. Ushbu maqolaning maqsadi oilaviy muhitning o‘smirlarning akademik yutuqlariga ta’sirini tahlil qilish va ta’lim muvaffaqiyatini ta’minlashda qo‘llab-quvvatlovchi oilaviy munosabatlarning ahamiyatini yoritib berishdan iborat.

Oila muhiti o‘smirlarning akademik yutuqlari va ta’limiy rivojlanishini shakllantirishda asosiy rol o‘ynaydi. Qo‘llab-quvvatlovchi va ijobiy uy muhiti o‘quv motivatsiyasi, o‘ziga ishonch va samarali o‘qish odatlarining shakllanishiga yordam beradi. Hissiy qo‘llab-quvvatlash, o‘zaro tushunish va konstruktiv muloqot bilan ajralib turadigan oilalarda ulg‘aygan o‘smirlarda akademik o‘zlashtirish va maktabdagi faollik darajasi yuqori bo‘ladi. Ota-onalarning bolalar ta’limiga daxldorligi akademik muvaffaqiyatning asosiy omillaridan biridir. Maktab faoliyatini muntazam kuzatib boruvchi, yo‘l-yo‘riq ko‘rsatuvchi va ta’limga bo‘lgan intilishlarini rag‘batlantiruvchi ota-onalar o‘smirlarda mas’uliyat va o‘qishga bo‘lgan ijobiy munosabatni shakllantirishga yordam beradi. Oila a’zolarining hissiy qo‘llab-quvvatlashi ham stressni kamaytiradi va psixologik farovonlikni oshiradi, bu esa kognitiv faoliyat va o‘quv natijalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Aksincha, oilaviy nizolar, yomon muloqot, ota-ona e’tiborining yetishmasligi va noqulay psixologik sharoitlar o‘smirlarning o‘zlashtirishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bunday holatlar ko‘pincha o‘qish motivatsiyasining pasayishiga, o‘z-o‘zini baholashning pasayishiga, diqqatni jamlashning qiyinlashishiga va ta’lim olishning yomonlashuviga olib keladi. Bundan tashqari, beqaror oilaviy munosabatlar tashvish va ruhiy tushkunlikni oshirishi mumkin, bu esa talabalarning o‘z akademik salohiyatini ro‘yobga chiqarishiga to‘sqinlik qiladi.
Ta’lim yutuqlariga oiladagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlar ham ta’sir ko‘rsatadi. Ta’lim resurslaridan, jumladan kitoblar, raqamli texnologiyalar va sinfdan tashqari ta’lim imkoniyatlaridan foydalanish bilim olish va akademik rivojlanishni osonlashtiradi. Yuqori ta’lim xabardorligi va kuchli qo‘llab-quvvatlash tizimiga ega oilalar, odatda, intellektual o‘sish va umr bo‘yi ta’lim olishni rag‘batlantiruvchi muhitni ta’minlash uchun yaxshiroq jihozlangan bo‘ladi.

So‘nggi xalqaro baholashlar oilaviy qo‘llab-quvvatlashning ahamiyati haqida empirik dalillarni taqdim etadi. Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkilotining o‘quvchilarni xalqaro baholash dasturi (PISA 2022) ma’lumotlariga ko‘ra, oilalari tomonidan muntazam qo‘llab-quvvatlanadigan o‘quvchilar mustaqil ta’lim olishda ko‘proq ishonch, kuchli motivatsiya va maktabga mansublik hissini his qilishadi. Bundan tashqari, IHTT mamlakatlaridagi o‘quvchilarning taxminan 80 foizi oila a’zolari ular bilan muntazam

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ravishda muloqot qilishga vaqt ajratishini, qariyb 60 foizi esa ota-onalari bilan maktab bilan bog‘liq muammolar va kelajakdagi ta’lim rejalarini muhokama qilishlarini ta’kidladilar. O‘zaro ta’sirning bu shakllari akademik yutuqlar va o‘rganishga bo‘lgan munosabat bilan ijobiy bog‘liq edi.

O‘smirlarda mustaqillik va o‘z-o‘zini baholash muammolari umumiy va yosh davrlari psixologiyasida keng o‘rganilgan bo‘lib, E.G. G‘oziyev kabi olimlar o‘z ilmiy ishlarida oila muhitining yetakchi rolini alohida ta’kidlaganlar. G‘oziyev o‘smirlik davrining anatomik-fiziologik va psixik xususiyatlarini tahlil qilar ekan, oiladagi har qanday strukturaviy va funksional yetishmovchilik bolaning "Men-konsepsiyasi" buzilishiga olib kelishini qayd etadi. Shuningdek, xorijiy psixologiyada J. Adelson, L. Steinberg va Erik Erikson kabi tadqiqotchilar shaxsiy avtonomiyani o‘smirlik davrining markaziy neoplazmasi (yangi shakllanishi) sifatida o‘rganganlar.

O‘smirlik davrida shaxsiy avtonomiyaning rivojlanishi va o‘z-o‘zini baholash tizimining shakllanishi ko‘p jihatdan oilaviy mikromuhit hamda ota-onaning tarbiya strategiyalariga bog‘liqdir. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, to‘liq va noto‘liq oilalardagi kommunikativ aloqalar va emotsional munosabatlar bolaning ichki "Men" obrazini turlicha modifikatsiya qiladi. Ushbu qonuniyatlarni chuqurroq o‘rganish va yuqorida keltirilgan natijalarni to‘ldirish maqsadida, tadqiqotning keyingi bosqichida boshqa guruh metodikalardan foydalanildi. Xususan, o‘smir shaxsining chuqur qatlamlarini tahlil qilish uchun R.V. Ovcharova va E.G. Eydemillerning oilaviy munosabatlarni diagnostika qiluvchi tizimli so‘rovnomalari tatbiq etildi. Tadqiqotning ushbu qismida quyidagi muqobil metodikalar majmuasi qo‘llanildi:

1. **Ch.D. Spilberger va Yu.L. Xaninning "Shaxsiy va vaziyatli xavotirlanish" testi.** Ushbu metodika o‘smirning o‘z-o‘zini baholash darajasiga to‘rudan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatuvchi ichki emotsional barqarorlikni o‘lchashga xizmat qiladi.

2. **E.G. Eydemiller va V.V. Yustisiy hisoblangan ADOR ("Ota-onalar o‘smirlar nigohida") so‘rovnomasi.** Metodika yordamida o‘smir tomonidan ota-onaning tarbiya uslublari (pozitiv qiziqish, direktivlik, dushmanlik, avtonomiya berish darajasi) qanday qabul qilinishi va bu omilning shaxs mustaqilligiga ta’siri baholandi. Empirik ma’lumotlarni qayta ishlashda guruhlararo farqlarning matematik ishonchliligini baholash uchun t-Student mezonidan foydalanildi.

Otkazilgan yangi eksperimental va diagnostik sinovlar natijasida to‘liq va noto‘liq oila o‘smirlarining shaxsiy avtonomiyasi hamda xavotirlanish (o‘z-o‘zini baholash patologiyasi bilan bog‘liq) ko‘rsatkichlarida sezilarli farqlar aniqlandi. ADOR metodikasi bo‘yicha ota-onasi tomonidan "avtonomiya berish" va "pozitiv qiziqish" yuqori deb baholangan o‘smirlarda o‘z-o‘zini anglash darajasi ancha barqaror ekanligi tasdiqlandi.

Guruhlar/Ko‘rsatkichlar	Yuqori xavotir(%)	Mo‘tadil xavotir (%)	Past xavotir (%)
To‘liq oila o‘smirlari			
Vaziyatli xavotirlanish	18%	62%	20%
Shaxsiy xavotirlanish	22%	58%	20%

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Noto‘liq oila o‘smirlari			
Vaziyatli xavotirlanish	42%	40%	18%
Shaxsiy xavotirlanish	45%	38%	17%

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, noto‘liq oilalarda tarbiyalanayotgan o‘smirlarda ham vaziyatli (42%), ham shaxsiy (45%) xavotirlanish darajasi to‘liq oiladagi tengdoshlariga nisbatan ikki barobardan ziyod yuqoridir. Bu holat bevosita ulardagi o‘z-o‘zini baholashning pastligi va kelajakka nisbatan subyektiv ishonchsizlik bilan bog‘liq. Shuningdek, ADOR so‘rovnomasi natijalariga ko‘ra, noto‘liq oilalardagi onalar (yoki otalar) tomonidan ko‘pincha "direktivlik" (48%) va "izchillikning yo‘qligi" (35%) uslublari qo‘llanilishi ma’lum bo‘ldi. To‘liq oilalarda esa ota-onaning "pozitiv qiziqishi" (58%) va o‘smirga "tarbiyaviy avtonomiya" (52%) berish tendensiyasi ustunlik qiladi. Bu ko‘rsatkichlar o‘smir shaxsining emotsional jihatdan sog‘lom va mustaqil sotsializatsiya qilinishiga zamin yaratadi.

Yangi metodikalar asosida olingan natijalar oila strukturasining o‘smir ruhiyatiga ta’sir ko‘rsatish mexanizmlarini chuqurroq ochib beradi. Noto‘liq oilalarda o‘smirlarning shaxsiy xavotirlanish darajasining yuqoriligi (45%) ularning o‘z shaxsiy imkoniyatlarini doimiy ravishda past baholashiga olib keladi. Bu dinamika ADOR metodikasidagi "direktivlik" ko‘rsatkichining yuqoriligi bilan izohlanadi: noto‘liq oilada yolg‘iz qolgan ota yoki ona bolani ko‘proq nazorat qilishga va uning avtonomiyasini cheklashga intiladi, bu esa o‘smirda ichki konfliktni va o‘ziga nisbatan shubhani uyg‘otadi. To‘liq oilalardagi mo‘tadil xavotirlanish va adekvat avtonomiya ko‘rsatkichlari oilada rollarning muvozanatlashganligi bilan bog‘liq. Ota va onaning birgalikdagi pozitiv yondashuvi o‘smirda ijtimoiy muhitga nisbatan fundamental ishonchni shakllantiradi. Bu esa o‘smirga o‘z-o‘zini barqaror baholash va xatti-harakatlarida mustaqil qaror qabul qilish imkonini beradi.

Natijalarning ko‘rsatishicha, noto‘liq oilalarda o‘smirlarning o‘z-o‘zini baholashi ko‘pincha qutbli (o‘ta yuqori yoki o‘ta past) xarakterga ega. Buning sababi ota yoki onaning yo‘qligi sababli bolada himoyalanganlik hissining yetishmasligi yoki aksincha, oilada unga haddan tashqari ko‘p mas’uliyat yuklatilishi bo‘lishi mumkin. O‘ta yuqori o‘z-o‘zini baholash ortida ko‘pincha o‘smirning ichki xavotirlari va o‘ziga bo‘lgan ishonchsizligini yashirishga urinishi (himoya mexanizmi) yotadi. Past o‘z-o‘zini baholash esa bevosita oiladagi emotsional bo‘shliq va ijtimoiy statusdan qoniqmaslik oqibatidir.

To‘liq oilalardagi adekvat ko‘rsatkichlar esa ikki tomonlama emotsional qo‘llab-quvvatlashning natijasidir.

Ota va onaning oiladagi rollari o‘smir uchun ham ratsional, ham emotsional tayanch vazifasini o‘taydi. Shaxsiy avtonomiya ko‘rsatkichlari ham oiladagi tarbiya uslubi bilan o‘zaro uzviy korrelyatsiya hosil qiladi. To‘liq oilalarda demokratik tarbiya uslubining ustunligi o‘smirga o‘z fikrini erkin ifoda etish va mustaqil qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Noto‘liq oilalarda esa ko‘pincha giperopeka (o‘ta g‘amxo‘rlik) yoki aksincha, gipoproteksiya (e’tiborsizlik) holatlari kuzatiladi, bu esa shaxsiy avtonomiyaning garmonik rivojlanishiga to‘sqinlik qiladi. Shuningdek, noto‘liq oiladagi emotsional avtonomiyaning

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

keskin o‘sishi o‘smirning ota-onadan begonalashuviga ham olib kelishi mumkin. Bunday sharoitda o‘smir oiladan tashqaridagi referent guruhlarga (tengdoshlariga, ko‘cha muhitiga) ko‘proq bog‘lanib qoladi. Bu esa guruh ta’siriga beriluvchanlikni oshiradi va deviant xulq-atvor xavfini keltirib chiqaradi. To‘liq oilalarda esa tizimli nazorat va emotsional aloqa saqlanib qolishi tufayli avtonomiya inqirozlari nisbatan yumshoq kechadi.

PISA 2018 statistik ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, ota-onalarning qariyb 41 foizi o‘qituvchilar bilan farzandlarining akademik yutuqlarini faol muhokama qilgan, 57 foizi esa o‘qituvchilar tashabbusi bilan bunday muhokamalarda ishtirok etgan. Ushbu natijalar o‘quvchilarning akademik muvaffaqiyatini ta’minlashda oilalar va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi hamkorlikning muhimligini ko‘rsatadi.

Bundan tashqari, xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ota-onasining ko‘proq hissiy qo‘llab-quvvatlashiga ega bo‘lgan talabalar akademik baholashda yuqori ball to‘playdilar va psixologik jihatdan yaxshiroq ahvolga ega bo‘ladilar. Shu sababli, oilaviy munosabatlarni mustahkamlash va ota-onalar ishtirokini oshirish o‘smirlar o‘rtasidagi ta’lim natijalarini yaxshilashning muhim strategiyalari hisoblanadi.

Umuman olganda, dalillar shuni ko‘rsatadiki, ijobiy oilaviy muhit o‘smirlarning akademik yutuqlari, motivatsiyasi va shaxsiy o‘sishini oshiradigan himoya va rivojlanish omili bo‘lib xizmat qiladi. Muvaffaqiyatli ta’lim tajribasi va uzoq muddatli rivojlanishni ta’minlash uchun qulay uy sharoitlarini yaratish va ota-onalarning faol ishtirokini rag‘batlantirish hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib qolmoqda.

Qo‘llab-quvvatlovchi oilaviy munosabatlar, samarali muloqot, hissiy qo‘llab-quvvatlash va ota-onaning faol ishtiroki o‘qish motivatsiyasi, akademik o‘zlashtirish va psixologik farovonlikka ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Aksincha, noqulay oilaviy sharoitlar va ota-onalarning yetarli bo‘lmagan qo‘llab-quvvatlashi ta’limdagi muvaffaqiyatlarga to‘sqinlik qilishi, o‘smirlarning kognitiv va hissiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

Bundan tashqari, xalqaro tadqiqotlar va statistik ma’lumotlar shuni ta’kidlaydiki, barqaror va qo‘llab-quvvatlovchi oilaviy muhitda o‘sgan o‘smirlar ko‘proq akademik yutuqlarga erishadilar va o‘quv faoliyatlarida faolroq ishtirok etadilar. Ta’lim resurslarining mavjudligi, ota-onalarning rag‘batlantirishi va ijobiy oilaviy munosabatlar mas’uliyat, o‘ziga ishonch va uzluksiz ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Shu sababli, oilalarni qo‘llab-quvvatlash tizimlarini kuchaytirish va ota-onalarning ta’limdagi faol ishtirokini rag‘batlantirish o‘smirlarning akademik natijalarini yaxshilashning muhim strategiyalari sifatida qaralishi kerak. Sog‘lom va qo‘llab-quvvatlovchi oilaviy muhitni yaratish nafaqat ta’lim muvaffaqiyatiga hissa qo‘shadi, balki yoshlarning har tomonlama rivojlanishi va ijtimoiy moslashuviga ham ko‘maklashadi.

O‘tkazilgan qiyosiy tahlillar asosida shunday xulosaga kelish mumkinki, oilaning tarkibiy tuzilishi o‘smir shaxsining shakllanishida muhim determinat hisoblanadi. To‘liq oilalar o‘smirda mustaqillik va ijobiy "Men-konsepsiyasi" rivojlanishi uchun qulay psixologik zamin yaratadi. Bunday oilalarda ulg‘aygan o‘smirlar sotsiumga osonroq moslashadilar va o‘z munosabatlarida barqarorlikni namoyon etadilar.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Noto‘liq oilalardagi o‘smirlar bilan esa maktab psixologlari va pedagoglar tomonidan ularning o‘z-o‘zini baholashini korreksiya qilishga qaratilgan maxsus treninglar o‘tkazish tavsiya etiladi. Ularda adekvat mustaqillik ko‘nikmalarini shakllantirish, ichki xavotirlanish darajasini pasaytirish va emotsional intellektni rivojlantirishga qaratilgan korreksion dasturlar ishlab chiqilishi zarur. Oila tarkibidan qat’i nazar, o‘smir shaxsiga nisbatan hurmat va uning avtonomiyaga bo‘lgan huquqini tan olish har qanday oilaviy tarbiyaning bosh mezoni bo‘lishi shart.

To‘liq va noto‘liq oilalarda tarbiyalanayotgan o‘smirlarning shaxsiy avtonomiyasi hamda o‘z-o‘zini baholash xususiyatlarini qiyosiy o‘rganishga bag‘ishlangan ushbu ilmiy tadqiqotimiz bir qator muhim nazariy va empirik xulosalarga kelish imkonini berdi. Olingan barcha empirik natijalar va statistik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, oilaning tarkibiy va funksional tuzilishi o‘smirlik davridagi inqirozlarni bartaraf etishda hamda muvozanatlashgan shaxs poydevorini qurishda eng asosiy ijtimoiy-psixologik determinant vazifasini o‘taydi. Oila muhitining barqarorligi bolaning ichki "Men-konsepsiyasi" qanday yo‘nalishda shakllanishini to‘g‘ridan-to‘g‘ri belgilab beradi.

Tadqiqot davomida aniqlangan eng muhim qonuniyatlardan biri – to‘liq oila muhitida ulg‘ayayotgan o‘smirlarda adekvat (garmonik) o‘z-o‘zini baholash darajasining yuqoriligi va shaxsiy avtonomiyaning bosqichma-bosqich, emotsional jarohatlarsiz rivojlanishidir. Bu holat oilada ota va onaning rollari muvozanatlashganligi, bolaga ham emotsional tayanch, ham ratsional intizomiy nazoratning teng ko‘rsatilishi bilan izohlanadi. Bunday muhitda o‘smir o‘z mustaqilligini namoyon etishda oilaviy nizolarga tayanmaydi, aksincha, ota-ona bilan pozitiv muloqotni saqlagan holda shaxsiy avtonomiyaga erishadi. Aksincha, noto‘liq oilalarda tarbiyalanayotgan o‘smirlar guruhida o‘z-o‘zini baholash tizimining beqarorligi, qutbliligi va yuqori darajadagi shaxsiy hamda vaziyatli xavotirlanish ko‘rsatkichlari ustunlik qilishi ma’lum bo‘ldi. Yolg‘iz ota yoki ona tomonidan ko‘p hollarda qo‘llaniladigan direktiv nazorat yoki haddan tashqari g‘amxo‘rlik (giperopeka) o‘smirning o‘z kuchiga bo‘lgan ishonchini pasaytiradi. Natijada bolada avtonomiyaga intilish majburiy va muddatidan oldin, himoya mexanizmi sifatida yuzaga keladi. Bu esa o‘smirning oiladan begonalashuviga hamda tashqi referent guruhlar ta’siriga oson tushib qolishiga zamin yaratadi. Amaliy nuqtayi nazardan, tadqiqot natijalari ta’lim muassasalari psixologlari va pedagoglari uchun muhim dasturlamal bo‘lib xizmat qiladi. Noto‘liq oilalardagi o‘smirlarning ijtimoiy-psixologik moslashuvini yaxshilash uchun ularda adekvat o‘z-o‘zini baholashni shakllantirishga va ichki xavotirni kamaytirishga qaratilgan maxsus psixokorreksion treninglar tizimini joriy etish zarur. Oila tarkibidan qat’i nazar, o‘smir shaxsining avtonomiyaga bo‘lgan ehtiyojini tan olish va uni qo‘llab-quvvatlash jamiyatning intellektual va emotsional jihatdan sog‘lom avlodini shakllantirishning bosh mezonidir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. G‘oziyev E.G. Umumiy psixologiya - T.: Sharq, 2010. bet 459.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

2. Doniyorov H.T. O‘zbekistonda dunyoviylik va diniylik muvozanatini ta'minlash - ijtimoiy barqarorlikning bosh omili sifatida. "Jamiyat va boshqaruv" jurnali. Toshkent, 2018 yil - № 2 - B. 57-61.
3. Ovcharova R.V. Psixologiya roditelstva - M.: Akademiya, 2005. str. 368.
4. Eydemiller E.G., Yustisikis V.V. Psixologiya i psixoterapiya semi - SPb.: Piter, 2008. str. 672.
5. Steinberg L. Adolescence - New York: McGraw-Hill Education, 2016. p. 576.
6. Hanin Yu.L. Kratkiy rukovodstvo po primeneniyu shkali reaktivnoy i lichnostnoy trevojnosti Ch.D. Spilbergera - M.: LN, 2002. str. 112.
7. Karimova V.M. Oila psixologiyasi: O‘quv qo‘llanma / V.M. Karimova. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2012. – 172 b.
8. Shoumarov G‘.B. Oila psixologiyasi: Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma / G‘.B. Shoumarov va boshq. – Toshkent: Sharq, 2010. – 296 b.
9. Kondratyev M.Yu. Sotsialnaya psixologiya podrostkovogo i yunosheskogo vozrasta / M.Yu. Kondratyev. – M.: PER SE, 2008. – 320 c.
10. Bowlby J. (1982). Attachment and loss: Vol. 1. Attachment (2nd ed.). – New York: Basic Books, 432 p.
11. Nishonova Z.T. Oliy maktab psixologiyasi: O‘quv qo‘llanma / Z.T. Nishonova. – Toshkent: Fan, 2013. – 316 b.
12. Anastazi A. Psixologicheskoye testirovaniye / A. Anastazi, S. Urbina. – SPb.: Piter, 2009. – 688 c.
13. Erikson E. (1994). Identity: Youth and crisis. – New York: W.W. Norton & Company, 352 p.
14. Umarov B.M. O‘smirlar xulq-atvori og‘ishining ijtimoiy-psixologik determinatsiyasi: Psixol. fan. dokt. ... diss. avtoreferati / B.M. Umarov. – Toshkent, 2009. – 42 b.
15. Rogov Ye.I. Nastolnaya kniga prakticheskogo psixologa: Uchebnoye posobiye / Ye.I. Rogov. – M.: Yurayt, 2016. – 483 c.
16. Pedagogik psixologiya, oila va o‘smirlar psixologiyasi hamda psixodiagnostika sohasidagi ilmiy ishingiz bibliografiyasini yanada boyitish uchun ro‘yxatning mantiqiy davomi sifatida yana 15 ta nufuzli milliy va xalqaro adabiyotlar majmuasi:
17. Barotov Sh.R. Ta’lim tizimida psixologik xizmat: Monografiya / Sh.R. Barotov. – Toshkent: Fan, 2012. – 320 b.
18. Haydarov F.I. Psixologiya fanlarini o‘qitish metodikasi: O‘quv qo‘llanma / F.I. Haydarov, N.I. Xalilova. – Toshkent: Fan va texnologiyalar, 2013. – 208 b.
19. Andreyeva G.M. Sotsialnaya psixologiya: Uchebnik dlya visshix uchebnix zavedeniy / G.M. Andreyeva. – M.: Aspekt Press, 2018. – 363 c.
20. Bandura A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. – New York: W.H. Freeman and Company, 604 p.
21. Toshpulatova Sh.Sh. Zamonaviy axborot makonida shaxs psixologik xavfsizligini ta’minlashning konseptual asoslari // Pedagogik mahorat. – Buxoro, 2026. – № 2. – B. 45–51.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

22. Bodalyov A.A. Obshchaya psixodiagnostika / A.A. Bodalyov, V.V. Stolin. – SPb.: Rech, 2006. – 440 c.
23. Cattell R.B. (1965). The scientific analysis of personality. – Baltimore: Penguin Books, 399 p.
24. Safarov A.I. Jamiyat integratsiyasi va ijtimoiy barqarorlik psixologiyasi. "Jamiyat va boshqaruv" jurnali. Toshkent, 2021-yil – № 3 – B. 88–94.
25. Vygotskiy L.S. Mishleniye i rech / L.S. Vygotskiy. – M.: Labirint, 2012. – 352 c.
26. Piaje J. (2003). Psixologiya intellekta / J. Piaje. – SPb.: Piter, 192 c.
27. Kamilova N.G‘. O‘smirlik davridagi deviant xulq-atvor psixoprofilaktikasi / N.G‘. Kamilova. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU, 2015. – 144 b.
28. Spielberger C.D. (1983). State-Trait Anxiety Inventory for Adults. – Palo Alto, CA: Mind Garden, 68 p.
29. Leongard K. Aktsentuirovannie lichnosti / K. Leongard. – M.: Eksmo-Press, 2002. – 448 c.
30. Rasulov A.I. Psixodiagnostik jarayon tizimining nazariy va amaliy muammolari: Psixol. fan. dokt. ... diss. avtoreferati / A.I. Rasulov. – Toshkent, 2017. – 46 b.
31. Santrock J.W. (2019). Adolescence (17th ed.). – New York: McGraw-Hill Education, 592 p.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ARAB TILI VA SUN'IY INTELLEKT: TA'LIM, TILSHUNOSLIK VA ILMIY TADQIQOTLARDA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARNING O'RNI.

Ibrohimov Sirojiddin Najmiddin o'g'li, Qudratillayev Ibratillo Ibodillo o'g'li
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti Arab tili tarjima nazariyasi va amaliyoti o'qituvchilari.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada arab tili va sun'iy intellekt texnologiyalari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, ularning zamonaviy ta'lim tizimi, tilshunoslik va ilmiy tadqiqotlardagi ahamiyati tahlil qilinadi. Arab tilining lingvistik xususiyatlari, uning sun'iy intellekt tizimlari uchun yaratadigan imkoniyat va murakkabliklari yoritiladi. Shuningdek, tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalari, mashinaviy tarjima, aqlli o'quv platformalari, virtual yordamchilar hamda generativ sun'iy intellekt vositalarining arab tili rivojiga qo'shayotgan hissasi ko'rib chiqiladi. Maqolada arab tili ta'limi va ilmiy merosni saqlashdagi roli ham tahlil qilinadi.

MAQSAD: arab tili va sun'iy intellekt texnologiyalarining o'zaro bog'liqligi hamda ularning ta'lim, tilshunoslik va ilmiy tadqiqotlardagi ahamiyatini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda arab tili, sun'iy intellekt va tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalariga oid ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari sun'iy intellekt texnologiyalarining arab tilini o'qitish, mashinaviy tarjima, matnlarni avtomatik tahlil qilish va ilmiy merosni raqamlashtirish jarayonlarida samaradorlikni oshirishini ko'rsatdi. Shu bilan birga, arab tilining murakkab lingvistik xususiyatlari tabiiy tilni qayta ishlash tizimlarini takomillashtirishni talab qilishi aniqlandi.

XULOSA: sun'iy intellekt texnologiyalarini arab tili ta'limi va ilmiy tadqiqotlariga integratsiya qilish ta'lim sifatini oshirish, lingvistik tadqiqotlarni rivojlantirish hamda arab tilining raqamli makondagi imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: arab tili, sun'iy intellekt, NLP, ChatGPT, mashinaviy o'qitish, chuqur o'rganish, ta'lim texnologiyalari, raqamli lingvistika, arab tili ta'limi, generativ sun'iy intellekt.

РАБСКИЙ ЯЗЫК И ИСКУССТВЕННЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ: РОЛЬ СОВРЕМЕННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАНИИ, ЯЗЫКОЗНАНИИ И НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЯХ.

Иброхимов Сирожиддин Наджмиддин угли, Кудратиллаев Ибратилло Ибодилло угли, преподаватели кафедры теории и практики перевода арабского языка, Узбекского государственного университета мировых языков.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется взаимосвязь арабского языка и технологий искусственного интеллекта, их значение в современной системе образования, лингвистике и научных исследованиях. Будут освещены

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

лингвистические особенности арабского языка, а также возможности и сложности, которые он создает для систем искусственного интеллекта. Также будет рассмотрен вклад технологий обработки естественного языка, машинного перевода, интеллектуальных обучающих платформ, виртуальных помощников и генеративных инструментов искусственного интеллекта в развитие арабского языка. В статье также анализируется роль арабского языка в образовании и сохранении научного наследия.

ЦЕЛЬ: проанализировать взаимосвязь арабского языка и технологий искусственного интеллекта, а также их значение в образовании, лингвистике и научных исследованиях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по арабскому языку, искусственному интеллекту и технологиям обработки естественного языка. Использованы аналитический, сравнительный и системный методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что технологии искусственного интеллекта повышают эффективность преподавания арабского языка, машинного перевода, автоматического анализа текстов и цифрового сохранения научного наследия. Вместе с тем установлено, что сложные лингвистические особенности арабского языка требуют дальнейшего совершенствования систем обработки естественного языка.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: интеграция технологий искусственного интеллекта в преподавание арабского языка и научные исследования способствует повышению качества образования, развитию лингвистических исследований и расширению возможностей арабского языка в цифровом пространстве.

Ключевые слова: общественная безопасность, военная психология, волевые качества, эмоциональная направленность, решительность, практическая направленность, инициативность, непараметрический критерий, психологическая дисперсия, кадровый отбор.

ARABIC LANGUAGE AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE: THE ROLE OF MODERN TECHNOLOGIES IN EDUCATION, LINGUISTICS, AND SCIENTIFIC RESEARCH.

Sirojiddin Najmiddin o‘g‘li Ibrohimov, Ibratillo Ibodillo o‘g‘li Qudratillayev
Lecturers, Department of Arabic Translation Theory and Practice Uzbekistan State World Languages University.

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the relationship between Arabic and artificial intelligence technologies, their importance in the modern education system, linguistics, and scientific research. The linguistic features of the Arabic language, its opportunities and complexities for artificial intelligence systems, will be highlighted. It also examines the contributions of natural language processing technologies, machine translation, intelligent learning platforms, virtual assistants, and generative artificial intelligence tools to the

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

development of the Arabic language. The article also analyzes the role of Arabic in education and the preservation of scientific heritage.

AIM: to analyze the relationship between the Arabic language and artificial intelligence technologies and their significance in education, linguistics, and scientific research.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on the Arabic language, artificial intelligence, and natural language processing technologies. Analytical, comparative, and systematic methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings indicate that artificial intelligence technologies enhance Arabic language education, machine translation, automated text analysis, and the digital preservation of scientific heritage. At the same time, the complex linguistic features of Arabic require further improvement of natural language processing systems.

CONCLUSION: integrating artificial intelligence technologies into Arabic language education and research contributes to improving educational quality, advancing linguistic studies, and expanding the digital potential of the Arabic language.

Keywords: arabic language, artificial intelligence, natural language processing, machine translation, generative artificial intelligence, intelligent learning, virtual assistants, linguistics.

XXI asr insoniyat tarixida texnologik taraqqiyotning eng tezkor davrlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Ayniqsa, sun'iy intellekt texnologiyalarining rivojlanishi jamiyatning deyarli barcha jabhalarida tub o'zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Bir necha o'n yil avval faqat ilmiy fantastika asarlarida uchraydigan ko'plab g'oyalar bugungi kunda kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Sun'iy intellekt dasturlari inson nutqini tushunish, tasvirlarni tahlil qilish, murakkab hisob-kitoblarni bajarish va mustaqil ravishda qaror qabul qilish kabi imkoniyatlarga ega bo'lib bormoqda. Bunday taraqqiyot tilshunoslik sohasiga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda.

Dunyo tillari orasida arab tili alohida mavqega ega. U nafaqat millionlab insonlarning ona tili, balki Qur'oni Karim tili sifatida ham katta ahamiyat kasb etadi. Arab tili asrlar davomida ilm-fan, falsafa, tibbiyot, matematika va adabiyot rivojida muhim rol o'ynagan. Bugungi kunda esa ushbu til sun'iy intellekt tadqiqotlarining muhim obyektlaridan biriga aylanmoqda. Arab tilining grammatik tizimi, boy lug'aviy tarkibi va murakkab morfologik tuzilishi sun'iy intellekt mutaxassislari uchun ham qiziqarli, ham murakkab vazifa hisoblanadi. Shu sababli arab tili uchun maxsus algoritmlar, lingvistik modellar va o'quv platformalari yaratilmoqda.

Arab tili semit tillari oilasiga mansub bo'lib, insoniyat tarixidagi eng qadimiy tillardan biri hisoblanadi. Uning shakllanish jarayoni Arabiston yarimorolida boshlangan bo'lib, vaqt o'tishi bilan u keng hududlarga tarqalgan. Islom dini paydo bo'lishidan avval ham arab tili adabiyot va she'riyat tili sifatida mashhur bo'lgan. Arab qabilalari orasida o'tkazilgan she'riyat musobaqalari tilning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Muallaqot nomi bilan mashhur bo‘lgan she’rlar arab tilining yuksak darajada rivojlanganligini ko‘rsatadi. VII asrda Qur’oni Karim nozil bo‘lishi arab tilining rivojlanishida tub burilish yasadi. Qur’on tili keyinchalik klassik arab tilining asosiga aylandi. Natijada arab tili diniy, ilmiy va siyosiy hayotning asosiy vositasiga aylandi. Abbosiylar davrida arab tili dunyo ilm-fanining yetakchi tillaridan biriga aylandi. Bag‘doddagi Bayt ul-Hikma markazida yunon, fors va hind olimlarining asarlari arab tiliga tarjima qilindi. Bu esa arab tilini xalqaro ilmiy aloqa vositasiga aylantirdi. Bugungi kunda arab tili yigirmadan ortiq mamlakatning rasmiy tili hisoblanadi va yuz millionlab insonlar tomonidan qo‘llaniladi. Shu bilan birga, arab tili internet va raqamli texnologiyalar muhitida ham faol rivojlanmoqda.

Arab tili NLP sohasida alohida o‘rin egallaydi. Chunki arab tilining grammatik tuzilishi va morfologik boyligi ko‘plab boshqa tillardan sezilarli darajada farq qiladi. Arab tilidagi bitta o‘zakdan o‘nlab so‘z shakllari hosil bo‘lishi mumkinligi sababli, matnlarni avtomatik qayta ishlash murakkab hisoblanadi. Arab tilini kompyuter orqali qayta ishlashda bir qator qiyinchiliklar mavjud:

1. Morfologik murakkablik: Arab tilidagi aksariyat so‘zlar uch harfli o‘zaklardan hosil bo‘ladi. Birgina o‘zak asosida fe’llar, sifatlar, ism faol, ism maf’ul va boshqa ko‘plab shakllar yuzaga keladi. Bu esa kompyuter uchun so‘zlarning asl ma’nosini aniqlashni murakkablashtiradi.
2. Harakatlarning yozilmasligi: Kundalik matnlarda arabcha harakatlar ko‘pincha yozilmaydi. Natijada bir xil yozilgan so‘z turli ma’nolarni anglatishi mumkin. Sun’iy intellekt esa to‘g‘ri ma’noni kontekst orqali aniqlashi kerak bo‘ladi.
3. Lahjalar xilma-xilligi: Arab dunyosida o‘nlab lahjalar mavjud. Misr, Shom, Mag‘rib va Fors ko‘rfazi lahjalari bir-biridan sezilarli darajada farq qiladi. Bu esa yagona til modeli yaratishni qiyinlashtiradi.

Arab tili uchun zamonaviy NLP yechimlari. So‘nggi yillarda Google, Microsoft, OpenAI va arab davlatlaridagi ilmiy markazlar tomonidan arab tiliga moslashtirilgan yirik til modellari ishlab chiqilmoqda. Ular quyidagi vazifalarni bajarishga qodir:

matnlarni avtomatik tarjima qilish;
savollarga javob berish;
nutqni matnga aylantirish;
matnlarni qisqartirish;
matn yaratish;
grammatik tahlil qilish;
hujjatlarni tasniflash.

Natijada arab tilidagi raqamli xizmatlar sifati sezilarli darajada oshmoqda.

Arab tili ta’limida sun’iy intellect. Sun’iy intellekt ta’lim sohasida inqilobiy o‘zgarishlarni yuzaga keltirdi. Ilgari o‘quvchi faqat ustoz va kitoblarga tayangan bo‘lsa, bugungi kunda u istalgan vaqtda sun’iy intellekt yordamida bilim olishi mumkin. Arab tilini o‘rganishda ham bu texnologiyalar katta imkoniyatlar yaratmoqda. Talabalar mobil ilovalar, virtual ustozlar va aqlli platformalar orqali mustaqil ta’lim olish imkoniga ega

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

bo‘lmoqda. Har bir insonning bilim darajasi turlicha bo‘ladi. Sun’iy intellekt o‘quvchining xatolarini tahlil qilib, unga mos mashqlarni tavsiya etadi. Masalan:

Sarfdagi xatolar ko‘paygan bo‘lsa, qo‘shimcha mashqlar beradi.

Nahvdagi kamchiliklarni aniqlaydi.

Yangi lug‘at boyligini taklif qiladi.

Tinglab tushunish mashqlarini moslashtiradi. Bu esa ta’lim samaradorligini oshiradi.

Arab tili o‘qituvchilari uchun imkoniyatlar. Sun’iy intellekt o‘qituvchilar mehnatini ham yengillashtirmoqda. Ular:

testlar tuzishi;

matnlar yaratishi;

lug‘atlar tayyorlashi;

dars rejalarini ishlab chiqishi;

Imtihon materiallarini shakllantirishi mumkin.

Natijada o‘qituvchi ko‘proq metodik va tarbiyaviy faoliyatga e’tibor qaratadi. So‘nggi yillarda generativ sun’iy intellekt texnologiyalari katta rivojlanishga erishdi. Bunday tizimlar inson tilida yangi matnlar yaratish imkoniyatiga ega. ChatGPT kabi katta til modellari millionlab matnlar asosida o‘qitilgan bo‘lib, arab tilida ham samarali ishlaydi. ChatGPT quyidagi vazifalarni bajarishi mumkin:

Grammatik qoidalarni tushuntirish;

Sarf va nahv tahlillarini bajarish;

Matnlarni tarjima qilish;

Insho yozishga yordam berish;

Suhbat amaliyotini tashkil qilish;

Lug‘at boyligini oshirish.

Ayniqsa arab tili o‘qituvchilari va talabalar uchun bu texnologiya kuchli yordamchi vosita hisoblanadi. Shunga qaramay, sun’iy intellekt har doim ham mutlaq to‘g‘ri natija bermaydi. Ayrim hollarda grammatik yoki ilmiy xatolar uchrashi mumkin. Shu sababli natijalarni ilmiy manbalar bilan tekshirish muhimdir.

Arab tili va sun’iy intellekt o‘rtasidagi hamkorlik zamonaviy ilm-fan va texnologiyalar rivojining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Arab tilining boy grammatik tuzilishi, ulkan ilmiy va madaniy merosi sun’iy intellect tadqiqotlari uchun noyob imkoniyatlar yaratmoqda. O‘z navbatida, sun’iy intellekt texnologiyalari arab tilini o‘rganish, o‘qitish, tadqiq qilish va saqlash jarayonlarini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Ta’lim tizimida sun’iy intellektning qo‘llanilishi individual o‘qitish imkoniyatlarini kengaytirib, o‘quvchilarning bilim olish samaradorligini oshirmoqda. Islomiy ilmlar sohasida esa Qur’on, hadis va klassik manbalarni tadqiq qilish jarayonlari ancha tezlashmoqda. Shu bilan birga, sun’iy intellektdan foydalanishda ilmiy aniqlik, axborot xavfsizligi va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini saqlab qolish masalalariga ham alohida e’tibor qaratish zarur.

Umuman olganda, arab tili va sun’iy intellekt uyg‘unligi kelajakda ta’lim, ilm-fan va madaniyat rivojining muhim omillaridan biri bo‘lib qoladi. Ushbu texnologiyalar

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

insoniyatga arab tilining boy merosidan yanada samarali foydalanish imkonini beradi hamda yangi ilmiy kashfiyotlar uchun mustahkam zamin yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Russell S., Norvig P. Artificial Intelligence: A Modern Approach.
2. Jurafsky D., Martin J. Speech and Language Processing.
3. Al-Khalifa H. Arabic Language Processing.
4. Habash N. Introduction to Arabic Natural Language Processing.
5. Manning C. Foundations of Statistical Natural Language Processing.
6. Brownlee J. Deep Learning for Natural Language Processing.
7. UNESCO. Artificial Intelligence and Education Reports.
8. World Economic Forum. Future of Artificial Intelligence.
9. Arab League Educational Reports.
10. Saudi Vision 2030 Strategic Documents.
11. United Nations Digital Development Reports.
12. OECD Artificial Intelligence Studies.
13. Islamic Development Bank Research Publications.
14. Qatar Computing Research Institute Publications.
15. Zamonaviy arab tilshunosligi bo‘yicha ilmiy maqolalar va tadqiqotlar.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

KURSANTLARNING JANGOVAR TAYYORGARLIGINI OSHIRISHDA JISMONIY TAYYORGARLIKNING O‘RNI

X.A. Karimov, O‘zbekiston Respublikasi Harbiy xavfsizlik va mudofaa universiteti (O‘R HX va MU) Jismoniy tayyorgarlik va sport kafedrasi dotsenti,
pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD).

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada oliy harbiy ta’lim muassasalari kursantlarining jangovar tayyorgarligini oshirishda jismoniy tayyorgarlikning ahamiyati, uning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Harbiy xizmatchilar faoliyatida zarur bo‘lgan kuch, tezkorlik, chidamlilik, chaqqonlik va ruhiy barqarorlik sifatlarini rivojlantirishning jangovar tayyorgarlikka ta’siri ilmiy manbalar hamda amaliy kuzatishlar asosida tahlil qilingan. Shuningdek, kursantlarning kasbiy-amaliy tayyorgarligini takomillashtirishga qaratilgan jismoniy mashg‘ulotlarning samaradorligi asoslab berilgan.

MAQSAD: oliy harbiy ta’lim muassasalari kursantlarining jangovar tayyorgarligini oshirishda jismoniy tayyorgarlikning o‘rni va samaradorligini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda harbiy jismoniy tayyorgarlik, jangovar tayyorgarlik va kasbiy-amaliy tayyorgarlikka oid ilmiy manbalar hamda amaliy kuzatishlar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va pedagogik yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari jismoniy tayyorgarlik kursantlarda kuch, tezkorlik, chidamlilik, chaqqonlik va ruhiy barqarorlikni rivojlantirish orqali jangovar tayyorgarlik samaradorligini oshirishini ko‘rsatdi. Shuningdek, kasbiy-amaliy mashg‘ulotlarning tizimli tashkil etilishi harbiy vazifalarni muvaffaqiyatli bajarishga xizmat qilishi aniqlandi.

XULOSA: tadqiqot harbiy xizmatchilar shaxsida irodaviy va emotsional xususiyatlar murakkab tizim sifatida shakllanishini ko‘rsatdi hamda ularni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish zarurligini asoslab berdi.

Kalit so‘zlar: jangovar tayyorgarlik, jismoniy tayyorgarlik, kursant, harbiy ta’lim, chidamlilik, kuch, tezkorlik, maxsus jismoniy tayyorgarlik, harbiy-amaliy mashqlar.

РОЛЬ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В ПОВЫШЕНИИ БОЕВОЙ ПОДГОТОВКИ КУРСАНТОВ

Х.А. Каримов, Университет военной безопасности и обороны Республики Узбекистан доцент кафедры физической подготовки и спорта,
доктор философии (PhD) по педагогическим наукам.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается значение физической подготовки в повышении боевой готовности курсантов высших военных учебных заведений, ее теоретические и практические аспекты. На основе научных источников и практических наблюдений проанализировано влияние развития качеств силы, быстроты, выносливости, ловкости и психической устойчивости, необходимых в

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

деятельности военнослужащих, на боевую готовность. Также обоснована эффективность физических упражнений, направленных на совершенствование профессионально-прикладной подготовки курсантов.

ЦЕЛЬ: проанализировать роль и эффективность физической подготовки в повышении уровня боевой подготовки курсантов высших военных образовательных учреждений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники и практические наблюдения по вопросам физической, боевой и профессионально-прикладной подготовки военнослужащих. Использованы аналитический, сравнительный и педагогический методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что физическая подготовка способствует развитию силы, быстроты, выносливости, ловкости и психологической устойчивости курсантов, что повышает эффективность их боевой подготовки. Установлено также, что системная организация профессионально-прикладных занятий способствует успешному выполнению служебно-боевых задач.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: физическая подготовка является важным фактором повышения боевой и профессиональной готовности курсантов высших военных образовательных учреждений, а её совершенствование на основе современных методов способствует повышению качества военного образования.

Ключевые слова: высшее военное образование, курсант, боевая подготовка, физическая подготовка, сила, выносливость, ловкость, психологическая устойчивость, профессионально-прикладная подготовка.

THE ROLE OF PHYSICAL TRAINING IN ENHANCING THE COMBAT TRAINING OF CADETS

Kh.A. Karimov, University of Military Security and Defense of the Republic of Uzbekistan
Associate Professor, Department of Physical Training and Sports,
PhD in Pedagogical Sciences.

Annotation

INTRODUCTION: this article discusses the importance of physical training in improving the combat readiness of cadets of higher military educational institutions, its theoretical and practical aspects. The impact of combat training on the development of the qualities of strength, speed, endurance, agility, and mental stability necessary for military personnel was analyzed based on scientific sources and practical observations. The effectiveness of physical training aimed at improving the professional and practical training of cadets is also justified.

AIM: to analyze the role and effectiveness of physical training in improving the combat readiness of cadets in higher military educational institutions.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature and practical observations related to military physical training, combat readiness, and professional-applied training. Analytical, comparative, and pedagogical methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrated that physical training enhances cadets' strength, speed, endurance, agility, and psychological resilience, thereby improving combat readiness. Systematic professional-applied training was also found to contribute to the successful performance of military tasks.

CONCLUSION: physical training is a key factor in enhancing the combat and professional readiness of cadets in higher military educational institutions, and its improvement through modern methods contributes to the quality of military education.

Keywords: higher military education, cadet, combat training, physical training, strength, endurance, agility, psychological resilience, professional-applied training.

Mamlakat mudofaa salohiyatini mustahkamlash va Qurolli Kuchlar jangovar shayligini ta'minlashda harbiy kadrlar tayyorgarligi muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy harbiy harakatlar sharoitida harbiy xizmatchilardan nafaqat chuqur nazariy bilimlar va amaliy ko'nikmalar, balki yuqori darajadagi jismoniy tayyorgarlik ham talab etiladi. Jismoniy tayyorgarlik harbiy mutaxassisning xizmat faoliyatida uchraydigan turli murakkab vaziyatlarni muvaffaqiyatli hal etishida asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda harbiy oliy ta'lim muassasalarida kursantlarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, ularning jangovar faoliyatga tayyorgarligini oshirish va xizmat vazifalarini samarali bajarishga yo'naltirilgan metodikalarni ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot maqsadi

Oliy harbiy ta'lim muassasalari kursantlarining jangovar tayyorgarligini oshirishda jismoniy tayyorgarlikning o'rni va ahamiyatini ilmiy jihatdan asoslash hamda uning samaradorligini tahlil qilish.

Tadqiqot metodlari

Tadqiqot jarayonida ilmiy-uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish, pedagogik kuzatish, suhbat, qiyosiy tahlil va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, harbiy ta'lim muassasalarida olib borilayotgan jismoniy tayyorgarlik mashg'ulotlari mazmuni o'rganildi va tahlil qilindi.

Jismoniy tayyorgarlikning jangovar faoliyatdagi ahamiyati

Jismoniy tayyorgarlik harbiy xizmatchining kasbiy tayyorgarligining ajralmas qismi hisoblanadi. Harbiy faoliyat davomida shaxs yuqori darajadagi jismoniy va ruhiy yuklamalarga duch keladi. Murakkab relyef sharoitida harakatlanish, uzoq masofalarni bosib o'tish, qurol-aslahalarni olib yurish, jangovar topshiriqlarni bajarish va favqulodda vaziyatlarda tezkor qaror qabul qilish jismoniy tayyorgarlikning yuqori darajada bo'lishini talab etadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Jismoniy tayyorgarligi yetarli bo‘lmagan harbiy xizmatchilarda charchash tezroq kuzatiladi, diqqatning pasayishi va harakat aniqligining buzilishi yuzaga keladi. Natijada jangovar topshiriqlarni bajarish samaradorligi kamayadi. Shu sababli jismoniy tayyorgarlik jangovar tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismi sifatida qaraladi.

Kursantlarda rivojlantirilishi zarur bo‘lgan jismoniy sifatlar

Harbiy faoliyatning o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib, kursantlarda quyidagi jismoniy sifatlarni rivojlantirish zarur:

Kuch

Kuch sifati harbiy xizmatchining qurol-aslahalarni boshqarishi, yuklarni ko‘tarishi, to‘siqlardan o‘tishi va qo‘l jangi usullarini samarali bajarishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Chidamlilik

Chidamlilik uzoq muddat davom etadigan jismoniy yuklamalarni bajarishda asosiy omil hisoblanadi. Harbiy yurishlar, uzoq masofaga yugurish va dala sharoitidagi mashg‘ulotlarda ushbu sifat alohida ahamiyatga ega.

Tezkorlik

Tezkorlik jangovar vaziyatlarda qisqa vaqt ichida to‘g‘ri qaror qabul qilish va zarur harakatlarni amalga oshirish imkonini beradi.

Chaqqonlik

Chaqqonlik murakkab koordinatsion harakatlarni bajarish, to‘siqlardan o‘tish va turli jangovar holatlarga tez moslashishda muhim rol o‘ynaydi.

Egiluvchanlik

Egiluvchanlik harakat amplitudasini kengaytiradi, jarohatlar xavfini kamaytiradi va murakkab harakatlarni samarali bajarishga yordam beradi.

Maxsus jismoniy tayyorgarlikning o‘rni

Maxsus jismoniy tayyorgarlik kursantlarni bevosita jangovar faoliyatga tayyorlashga xizmat qiladi. Ushbu tayyorgarlik tarkibiga qo‘l jangi, to‘siqlar yo‘lagidan o‘tish, harbiy-amaliy yugurish, yuk bilan harakatlanish va boshqa maxsus mashqlar kiradi.

Maxsus jismoniy tayyorgarlik mashg‘ulotlari kursantlarda nafaqat jismoniy sifatlarni, balki ruhiy barqarorlik, qat’iyatlilik, jasorat va irodaviy sifatlarni ham shakllantiradi. Shu bois ushbu mashg‘ulotlar jangovar tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Jismoniy tayyorgarlik va ruhiy barqarorlik

Ilmiy tadqiqotlar natijalari muntazam jismoniy mashqlar bilan shug‘ullanuvchi harbiy xizmatchilarda stressga chidamlilik, emotsional barqarorlik va psixologik tayyorgarlik darajasi yuqori bo‘lishini ko‘rsatmoqda.

Jangovar sharoitlarda ruhiy barqarorlik ko‘pincha jismoniy tayyorgarlik bilan uzviy bog‘liq bo‘ladi. Jismonan chiniqqan harbiy xizmatchi murakkab vaziyatlarda o‘z imkoniyatlariga ko‘proq ishonadi va vazifalarni samarali bajaradi.

Muhokama

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, jismoniy tayyorgarlikning barcha tarkibiy qismlarini kompleks rivojlantirish kursantlarning jangovar tayyorgarlik darajasini sezilarli oshiradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Ayniqsa, aylanma mashg‘ulotlar, funksional tayyorgarlik mashqlari va harbiy-amaliy mashqlarni o‘z ichiga olgan mashg‘ulotlar yuqori samaradorlikka ega.

Jismoniy tayyorgarlik mashg‘ulotlarini tashkil etishda kursantlarning individual xususiyatlari, jismoniy rivojlanish darajasi va bo‘lajak mutaxassisligi hisobga olinishi lozim.

Xulosa

1. Jismoniy tayyorgarlik kursantlarning jangovar tayyorgarligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

2. Kuch, chidamlilik, tezkorlik, chaqqonlik va egiluvchanlik sifatlarini rivojlantirish jangovar faoliyat samaradorligini oshiradi.

3. Maxsus jismoniy tayyorgarlik mashg‘ulotlari kursantlarni real jangovar faoliyatga yaqin sharoitlarda tayyorlash imkonini beradi.

4. Muntazam jismoniy mashqlar ruhiy barqarorlik va stressga chidamlilikni rivojlantiradi.

5. Jismoniy tayyorgarlikning ilmiy asoslangan metodikalarini harbiy ta’lim tizimiga keng joriy etish kursantlarning kasbiy kompetensiyalarini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi 2026-yil 24-mart “Jismoniy tarbiya va sport to‘g‘risida”gi O‘RQ–1123-son Qonuni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirining 2020-yil 7-maydagi 333-sonli buyrug‘i.

3. Karimov X.A. Harbiy xizmatchilar jismoniy tayyorgarligini takomillashtirish masalalari. – Toshkent, 2024.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ADAPTIV JISMONIY TARBIYA MASHG‘ULOTLARIDA 5–6 YOSHLI JISMONIY IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARDA TEZKORLIK SIFATINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYASI

D.F. Raxmatullayeva, magistrant O‘Zdjtsu.

Annotatsiya

KIRISH: bugungi kunda jismoniy imkoniyati cheklangan 5-6 yoshli bolalarda tezkorlik sifatini shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyaning mazmuni va amaliy ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot jarayonida moslashtirilgan tezkor mashqlar, harakatli o‘yinlar va individual yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlarning samaradorligi tahlil qilindi. Olingan natijalar tezkorlik sifatini rivojlantirishda o‘yin asosidagi va moslashtirilgan texnologiyalarning ijobiy ta’sirini ko‘rsatdi.

MAQSAD: 5–6 yoshli jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarda tezkorlik sifatini rivojlantirishga qaratilgan pedagogik texnologiyaning samaradorligini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda moslashtirilgan tezkor mashqlar, harakatli o‘yinlar va individual yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar qo‘llanildi. Natijalar pedagogik kuzatish va qiyosiy tahlil usullari yordamida baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari moslashtirilgan mashqlar va o‘yin texnologiyalaridan foydalanish jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarda tezkorlik sifatini samarali rivojlantirishini ko‘rsatdi. Individual yondashuv mashg‘ulotlar samaradorligini oshirib, bolalarning harakat faolligi va jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

XULOSA: moslashtirilgan pedagogik texnologiyalarni adaptiv jismoniy tarbiya mashg‘ulotlariga joriy etish 5–6 yoshli jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarda tezkorlik sifatini rivojlantirishning samarali vositasi hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: jismoniy imkoniyati cheklangan bolalar, tezkorlik sifati, adaptiv jismoniy tarbiya, pedagogik texnologiya, maktabgacha yosh.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗВИТИЯ СКОРОСТНЫХ КАЧЕСТВ У ДЕТЕЙ 5–6 ЛЕТ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ФИЗИЧЕСКИМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ НА ЗАНЯТИЯХ ПО АДАПТИВНОМУ ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ

Д.Ф. Рахматуллаева, магистрант Узбекский государственный университет физической культуры и спорта.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается педагогическая технология, направленная на формирование быстроты у детей 5-6 лет с ограниченными физическими возможностями. Проанализирована эффективность адаптированных скоростных упражнений, подвижных игр и индивидуального подхода. Результаты исследования подтверждают целесообразность применения современных педагогических технологий.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

ЦЕЛЬ: определить эффективность педагогической технологии, направленной на развитие скоростных качеств у детей 5–6 лет с ограниченными физическими возможностями.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались адаптированные скоростные упражнения, подвижные игры и занятия, организованные на основе индивидуального подхода. Результаты оценивались методами педагогического наблюдения и сравнительного анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что использование адаптированных упражнений и игровых технологий эффективно способствует развитию скоростных качеств у детей с ограниченными физическими возможностями. Индивидуальный подход повысил эффективность занятий и положительно повлиял на двигательную активность и физическое развитие детей.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: внедрение адаптированных педагогических технологий в занятия по адаптивному физическому воспитанию является эффективным средством развития скоростных качеств у детей 5–6 лет с ограниченными физическими возможностями.

Ключевые слова: дети с ограниченными возможностями, быстрота, адаптивное физическое воспитание, педагогическая технология, дошкольный возраст.

A TECHNOLOGY FOR DEVELOPING SPEED ABILITIES IN 5–6-YEAR-OLD CHILDREN WITH PHYSICAL DISABILITIES DURING ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION CLASSES

D.F. Raxmatullayeva, Master's Student Uzbek State University of Physical Education and Sports (UzSUPES).

Annotation

INTRODUCTION: this article examines a pedagogical technology aimed at developing speed abilities in 5-6-year-old children with physical disabilities. The effectiveness of adapted speed exercises, movement games, and an individualized approach was analyzed. The results confirm the positive impact of modern pedagogical technologies on speed development.

AIM: to determine the effectiveness of a pedagogical technology aimed at developing speed abilities in 5–6-year-old children with physical disabilities.

MATERIALS AND METHODS: the study employed adapted speed exercises, movement games, and individually tailored training sessions. The results were evaluated using pedagogical observation and comparative analysis.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings demonstrated that adapted exercises and game-based technologies effectively improve speed abilities in children with physical disabilities. An individualized approach increased training effectiveness and positively influenced children's motor activity and physical development.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

CONCLUSION: the integration of adapted pedagogical technologies into adaptive physical education is an effective means of developing speed abilities in 5–6-year-old children with physical disabilities.

Keywords: children with disabilities, speed ability, adaptive physical education, pedagogical technology, preschool age.

Mazkur tadqiqot O‘zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati asosida olib borildi ya’ni “Aholining jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug‘ullanishi uchun shart-sharoitlar yaratish to‘g‘risida”gi PF-6097-son Farmonida bolalar va yoshlarning jismoniy tayyorgarligini oshirish, jismoniy sifatlarni ilmiy asoslangan holda rivojlantirish hamda nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun adaptiv jismoniy tarbiya tizimini takomillashtirish ustuvor vazifalar etib belgilangan.

Farmon talablari sport fanining nazariy va amaliy jihatlariga tayangan holda, 5-6 yoshli jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarda tezkorlik sifatini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar texnologiyasini ishlab chiqish va uning samaradorligini ilmiy jihatdan asoslash uchun muhim normativ-huquqiy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Maktabgacha yosh davri bolalarda asosiy jismoniy sifatlar shakllanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Ayniqsa 5-6 yosh oralig‘ida tezkorlik sifati faol rivojlanish imkoniyatiga ega bo‘lib, harakat tezligi, reaksiya va koordinatsiya bilan chambarchas bog‘liqdir. Jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarda ushbu sifatni rivojlantirish maxsus, ehtiyotkor va moslashtirilgan pedagogik yondashuvni talab etadi.

Bugungi kunda adaptiv jismoniy tarbiya tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo‘llash orqali bolalarning jismoniy faolligini oshirish, harakat qobiliyatlarini rivojlantirish va ijtimoiy moslashuvini ta’minlash dolzarb masala hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, mazkur maqolaning maqsadi jismoniy imkoniyati cheklangan 5-6 yoshli bolalarda tezkorlik sifatini shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyani ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

Ilmiy manbalarda jismoniy imkoniyati cheklangan bolalar bilan jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarini tashkil etishda individual yondashuv yetakchi omil sifatida ko‘rsatiladi. Tadqiqotlarda harakatli o‘yinlar, qisqa muddatli tezkor mashqlar va motivatsion muhit bolalarda tezkorlik sifatini rivojlantirishda samarali vosita ekani ta’kidlanadi.

Jahon tajribasida, xususan Kanada va AQSh maktabgacha ta’lim tizimida tezkorlik sifati qisqa davom etuvchi, ammo takroriy harakatlar orqali shakllantiriladi. Ushbu mashqlar 3-7 soniya davom etib, ular o‘rtasida qisqa dam olish beriladi. Bu yondashuv bolalarning tez charchab qolishining oldini oladi. Yevropa mamlakatlarida tezkorlikni rivojlantirish jarayonida sensorli rag‘batlantirish (rangli belgilar, tovushli signallar) keng qo‘llaniladi.

Yaponiya tajribasida esa tezkorlik sifati syujetli harakatli o‘yinlar orqali, majburlovsiz va stresssiz muhitda shakllantiriladi. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

o‘yin asosidagi va moslashtirilgan texnologiyalar yuqori natija beradi.

Tadqiqot davomi maktabgacha ta’lim muassasalarida jismoniy imkoniyati cheklangan 5-6 yoshli bolalar ishtirokida olib borildi.

Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

- pedagogik kuzatuv;
- tajriba-sinov mashg‘ulotlari;
- moslashtirilgan harakatli o‘yinlar;
- natijalarni taqqoslash va tahlil qilish.

Mashg‘ulotlar bolalarning sog‘lig‘i va jismoniy holatini inobatga olgan holda tashkil etildi. Tezkorlik sifatini shakllantirishga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalar tuzilmasi tashkil etish muhim vazifalardan biridir (1-jadval).

5-6 yoshli jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarda tezkorlik sifatiga ta’sir etuvchi asosiy omillar

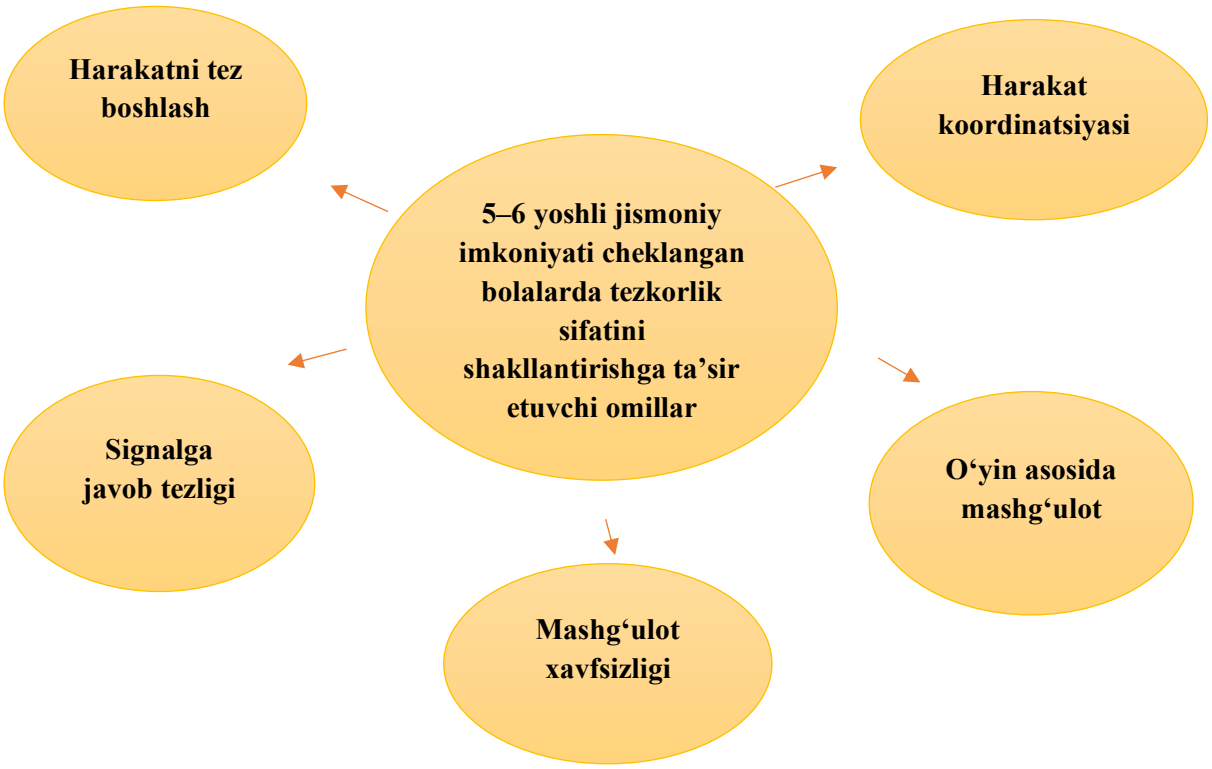
Ko‘rsatkichlar	Ta’sir darajasi	Ta’sir darajasi
Signalga javob tezligi	Yuqori	Tezkor harakatni boshlashni belgilaydi
Harakatni tez boshlash	Yuqori	Umumiy tezkorlik sifatining asosini tashkil etadi
Harakat koordinatsiyasi	O‘rta–yuqori	Harakatlarning aniqligi va barqarorligini ta’minlaydi
O‘yin asosidagi mashg‘ulotlar	Juda muhim	Harakatlarning aniqligi va barqarorligini ta’minlaydi
Mashg‘ulot xavfsizligi	Juda muhim	Ortiqcha zo‘riqish va jarohatlanishning oldini oladi

Jadval bo‘yicha 5-6 yoshli jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarda tezkorlik sifatini shakllantirishga ta’sir etuvchi asosiy omillarni aks ettiradi. Ko‘rsatkichlar o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularning uyg‘un rivojlanishi tezkorlik sifatining samarali shakllanishini ta’minlaydi. Ayniqsa, signalga javob tezligi, harakatni tez boshlash va o‘yin asosidagi mashg‘ulotlar ushbu yosh davrida yetakchi omillar hisoblanadi. Mashg‘ulot xavfsizligini ta’minlash esa pedagogik jarayonning muhim sharti sifatida qaraladi

Tajriba mashg‘ulotlari natijasida bolalarda harakat boshlash tezligi yaxshilandi, signalga javob berish qobiliyati oshdi va mashg‘ulotlarga bo‘lgan qiziqish kuchaydi. Tezkorlik mashqlarini bajarishda harakat aniqligi barqarorlashdi. Tajriba guruhi natijalari nazorat guruhiga nisbatan yuqori bo‘ldi. 5-6 yoshli jismoniy imkoniyati cheklangan bolalarda tezkorlik sifatini shakllantirishga ta’sir etuvchi omillar

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, jismoniy imkoniyati cheklangan 5-6 yoshli bolalarda tezkorlik sifatini shakllantirish oddiy mashqlar bilan emas, balki puxta o‘ylangan, moslashtirilgan pedagogik texnologiya asosida amalga oshirilganda samarali bo‘ladi. Ayniqsa, ushbu yosh davrida bolalarning jismoniy imkoniyatlari bilan bir qatorda ularning ruhiy holati, qiziqishi va tez charchab qolish xususiyatlarini hisobga olish juda muhimdir.

Xulosa qilib aytganda jahon tajribasi tahlili shuni ko‘rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda ham jismoniy imkoniyati cheklangan maktabgacha yoshdagi bolalarda tezkorlik sifatini shakllantirish aynan qisqa, xavfsiz va o‘yin ko‘rinishidagi mashg‘ulotlar orqali amalga oshiriladi. Ushbu yondashuvlar tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan pedagogik texnologiyaning to‘g‘ri tanlanganini va ilmiy jihatdan asoslanganini tasdiqlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi “Aholining jismoniy tarbiya va sport bilan muntazam shug‘ullanishi uchun shart-sharoitlar yaratish” to‘g‘risida PF–6097-son Farmoni. 13.10.2020.
2. Salomov R.S. Adaptiv jismoniy tarbiya asoslari. – Toshkent, 2021.
3.Sharmanov S.Sh. Maktabgacha yoshdagi bolalarda jismoniy sifatlarni rivojlantirish. – Toshkent, 2020.
4. Platonov V.N. Sport mashg‘ulotlari nazariyasi. – Kyiv, 2016.
5. Block M.E. Adaptive Physical Education and Physical Activity. – Human Kinetics, 2018.
6. Winnick J.P. Adapted Physical Education and Sport. – Human Kinetics, 2017.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

MUTAXASSISLIK TILINI O‘QITISHDA TERMINOLOGIK LEKSIKANING O‘RNI

Raxmatova Shohista Mahmatqobilovna, Termiz davlat muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada talabalarni kasbiy tayyorlashning muhim tarkibiy qismlaridan biri sifatida mutaxassislik tilini o‘qitishda terminologik leksikaning o‘rni ko‘rib chiqiladi. Kasbiy terminologik kompetensiyani shakllantirish xususiyatlari, o‘quvchilarning kommunikativ kompetentligini rivojlantirishda tarmoq terminologiyasining ahamiyati, shuningdek, mutaxassislik tilini o‘qitishning zamonaviy usullari va texnologiyalari tahlil qilinadi. Til va kasbiy tayyorgarlikni integratsiyalash, raqamli ta’lim resurslari va interfaol o‘qitish usullaridan foydalanishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Terminologik leksikani tizimli o‘zlashtirish muvaffaqiyatli kasbiy muloqotga va bo‘lajak mutaxassislarni tayyorlash sifatini oshirishga xizmat qilishi haqida xulosa chiqarildi.

MAQSAD: terminologik leksikaning mutaxassislik tilini o‘qitishdagi o‘rni hamda talabalarda kasbiy kommunikativ kompetensiyani shakllantirishdagi ahamiyatini tahlil qilish.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda mutaxassislik tilini o‘qitish metodikasi va kasbiy terminologiyaga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy, qiyosiy va tizimli yondashuv metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari terminologik leksikani tizimli o‘zlashtirish talabalarning kasbiy kommunikativ kompetentligini rivojlantirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi. Til va kasbiy tayyorgarlikni integratsiyalash, raqamli ta’lim resurslari hamda interfaol metodlardan foydalanish sohaviy terminologiyani samarali o‘zlashtirishni ta’minlashi aniqlandi.

XULOSA: terminologik leksikani tizimli o‘qitish talabalarning kasbiy kompetentligini shakllantirish va bo‘lajak mutaxassislarni sifatli tayyorlashning muhim omili hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: terminologik leksika, mutaxassislik tili, kasbiy kompetensiya, kommunikativ kompetentlik, sohaviy terminologiya, raqamli ta’lim resurslari, interfaol metodlar, kasbiy tayyorgarlik.

РОЛЬ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКУ СПЕЦИАЛЬНОСТИ

Рахматова Шохиста Махматкобиловна, Термезский государственный университет инженерии и агротехнологий.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается роль терминологической лексики в обучении языку специальности как одного из важнейших компонентов профессиональной подготовки студентов. Анализируются особенности формирования профессиональной терминологической компетенции, значение отраслевой терминологии в развитии коммуникативной компетентности обучающихся, а также современные методы и технологии преподавания языка

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

специальности. Особое внимание уделяется интеграции языковой и профессиональной подготовки, использованию цифровых образовательных ресурсов и интерактивных методов обучения. Сделан вывод о том, что системное овладение терминологической лексикой способствует успешной профессиональной коммуникации и повышению качества подготовки будущих специалистов.

ЦЕЛЬ: проанализировать роль терминологической лексики в обучении языку специальности и определить её значение в формировании профессиональной коммуникативной компетентности студентов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные труды по методике преподавания языка специальности и профессиональной терминологии. Использованы аналитический, сравнительный и системный методы исследования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что системное освоение терминологической лексики способствует развитию профессиональной коммуникативной компетентности студентов. Установлено, что интеграция языковой и профессиональной подготовки, применение цифровых образовательных ресурсов и интерактивных методов обучения значительно повышают эффективность усвоения отраслевой терминологии.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: системное обучение терминологической лексике является важным условием формирования профессиональной компетентности студентов и повышения качества подготовки будущих специалистов.

Ключевые слова: терминологическая лексика, язык специальности, профессиональная коммуникация, терминологическая компетенция, профессиональное образование, коммуникативная компетентность, цифровые технологии, профессиональный язык.

THE ROLE OF TERMINOLOGICAL VOCABULARY IN TEACHING THE LANGUAGE OF SPECIALTY

Shohista Mahmatqobilovna Raxmatova, Termez State University of Engineering and Agrotechnologies.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the role of terminological vocabulary in teaching the language of one's specialty as a crucial component of students' professional training. It analyzes the development of professional terminological competence, the importance of industry-specific terminology in developing students' communicative competence, and modern methods and technologies for teaching the language of one's specialty. Particular attention is paid to the integration of language and professional training, the use of digital educational resources, and interactive teaching methods. It is concluded that systematic mastery of terminological vocabulary facilitates successful professional communication and improves the quality of training for future specialists.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

AIM: to analyze the role of terminological vocabulary in language for specific purposes instruction and determine its importance in developing students' professional communicative competence.

MATERIALS AND METHODS: the study analyzed scientific literature on language for specific purposes teaching and professional terminology. Analytical, comparative, and systematic research methods were employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the findings indicate that systematic mastery of terminological vocabulary promotes the development of students' professional communicative competence. The integration of language and professional training, together with digital educational resources and interactive teaching methods, significantly improves the acquisition of specialized terminology.

CONCLUSION: systematic instruction in terminological vocabulary is an essential factor in developing students' professional competence and improving the quality of future specialists' training.

Keywords: terminological vocabulary, language of one's specialty, professional communication, terminological competence, professional education, communicative competence, digital technologies, professional language.

Современная система профессионального образования ориентирована на подготовку специалистов, обладающих не только фундаментальными знаниями в своей предметной области, но и высоким уровнем профессиональной коммуникации. В условиях интенсивного развития науки, техники и технологий значительно возрастает роль языка специальности как важнейшего средства передачи профессиональной информации, научного знания и производственного опыта. Центральное место в языке специальности занимает терминологическая лексика, обеспечивающая точность, однозначность и логическую последовательность профессионального общения.

Терминологическая лексика представляет собой совокупность специальных языковых единиц, используемых для обозначения понятий определённой отрасли науки, техники, экономики, медицины, педагогики и других сфер профессиональной деятельности. В отличие от общеупотребительной лексики, термин обладает строго определённым значением, системностью и функциональной направленностью. Именно поэтому овладение терминологией рассматривается как необходимое условие формирования профессиональной компетентности будущего специалиста.

В образовательном процессе изучение языка специальности невозможно без систематического освоения профессиональной терминологии. Студенты должны не только понимать значение терминов, но и уметь правильно использовать их в устной и письменной речи, научных публикациях, профессиональной документации, деловом общении и исследовательской

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

деятельности. Формирование терминологической компетенции способствует развитию научного мышления, расширению профессионального кругозора и успешной адаптации выпускников к требованиям современного рынка труда.

Особую актуальность проблема приобретает в условиях цифровой трансформации образования. Использование электронных образовательных платформ, специализированных терминологических словарей, цифровых корпусов текстов, мультимедийных ресурсов и технологий искусственного интеллекта существенно расширяет возможности преподавания языка специальности. Современные цифровые инструменты позволяют организовать эффективную самостоятельную работу студентов, автоматизировать контроль усвоения терминологии и обеспечить постоянное обновление профессионального словаря в соответствии с развитием научной отрасли.

Современные образовательные стандарты высшего образования предусматривают формирование у выпускников способности к профессиональной коммуникации, работе с научной литературой, подготовке отчётов, статей, проектов и презентаций. Решение этих задач невозможно без глубокого освоения терминологической лексики как основы языка специальности.

Несмотря на значительное количество исследований в области терминоведения, лингводидактики и профессиональной коммуникации, проблема эффективного обучения терминологической лексике продолжает оставаться актуальной. Это связано с постоянным обновлением научной терминологии, междисциплинарным характером современных знаний и необходимостью совершенствования методики преподавания языка специальности.

Таким образом, исследование роли терминологической лексики в обучении языку специальности имеет важное теоретическое и практическое значение, поскольку позволяет определить наиболее эффективные пути формирования профессиональной коммуникативной компетенции будущих специалистов.

Проблема формирования терминологической компетенции является одним из актуальных направлений современной лингводидактики, терминоведения и методики преподавания языка специальности. Развитие науки, техники и профессионального образования обусловило необходимость глубокого изучения закономерностей формирования, функционирования и усвоения терминологической лексики в процессе подготовки будущих специалистов.

Теоретические основы терминоведения были заложены в трудах Д. С. Лотте, который одним из первых определил термин как специальную языковую единицу, отражающую научное понятие и обеспечивающую точность профессиональной коммуникации. Исследователь подчеркивал, что терминологическая система каждой отрасли должна характеризоваться логической последовательностью, системностью и однозначностью.

Значительный вклад в развитие общей теории терминологии внес В. П. Даниленко. В своих работах ученый рассматривал терминологию как особую подсистему литературного языка, тесно связанную с развитием науки и

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

профессиональной деятельности. По мнению автора, эффективность профессиональной коммуникации непосредственно зависит от степени владения отраслевой терминологией.

Вопросы функционирования научной терминологии получили дальнейшее развитие в исследованиях С. В. Гринева-Гриневича, который рассматривал термин как основную единицу научного дискурса. Исследователь отмечал, что современная терминология постоянно развивается под влиянием научно-технического прогресса, международного сотрудничества и цифровизации общества.

Проблемам обучения языку специальности посвящены труды Е. И. Пассова, Н. Д. Гальсковой, Н. И. Гез, А. Н. Щукина и Э. Г. Азимова. Авторы подчеркивают, что профессионально ориентированное обучение должно строиться на принципах коммуникативности, междисциплинарной интеграции и практической направленности. Терминологическая лексика рассматривается ими как основа формирования профессиональной коммуникативной компетенции студентов.

В современных исследованиях большое внимание уделяется цифровым технологиям обучения. Использование электронных терминологических словарей, специализированных корпусов текстов, цифровых образовательных платформ и интеллектуальных поисковых систем значительно повышает эффективность усвоения профессиональной терминологии. Исследователи отмечают, что цифровые ресурсы обеспечивают оперативное обновление терминологической базы и способствуют развитию самостоятельной познавательной деятельности обучающихся.

Особый интерес представляют исследования в области когнитивной лингвистики, рассматривающие термин как средство концептуализации профессионального знания. Согласно современным научным подходам, усвоение терминологической лексики связано не только с запоминанием специальных слов, но и с формированием системы профессиональных понятий, отражающих структуру соответствующей отрасли знаний.

В последние годы активно развивается направление, связанное с интеграцией языковой и профессиональной подготовки студентов. Исследования показывают, что изучение терминологической лексики наиболее эффективно осуществляется в контексте будущей профессиональной деятельности посредством анализа научных текстов, решения практических задач, выполнения проектов, подготовки презентаций и участия в профессиональных дискуссиях.

Несмотря на значительное количество научных публикаций, проблема совершенствования методики обучения терминологической лексике сохраняет свою актуальность. Это обусловлено быстрым развитием научной терминологии, междисциплинарным характером современных исследований и необходимостью подготовки специалистов, способных эффективно осуществлять профессиональную коммуникацию в условиях глобального информационного пространства.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Таким образом, анализ научной литературы показывает, что терминологическая лексика является основой языка специальности и важнейшим средством формирования профессиональной коммуникативной компетенции будущих специалистов. Это определяет необходимость дальнейшего совершенствования методики преподавания языка специальности с учетом современных образовательных технологий и требований профессиональной практики.

ОСНОВНАЯ ЧАСТЬ. Терминологическая лексика представляет собой совокупность специальных языковых единиц, используемых для обозначения научных понятий, профессиональных процессов, объектов, явлений и технологий в определенной отрасли знаний. В отличие от общеупотребительной лексики, термин обладает высокой степенью точности, системности, однозначности и функциональной направленности. Благодаря этим особенностям терминология обеспечивает эффективную профессиональную коммуникацию между специалистами.

Язык специальности формируется на основе системы терминов, отражающих содержание конкретной научной или профессиональной области. Независимо от направления подготовки — инженерии, медицины, экономики, педагогики, права или информационных технологий — профессиональное общение невозможно без владения специальной терминологией. Именно поэтому освоение терминологической лексики является обязательным компонентом профессиональной подготовки студентов.

Современные образовательные стандарты ориентируют высшие учебные заведения на формирование компетентного специалиста, способного использовать профессиональный язык в различных коммуникативных ситуациях. Это предполагает не только понимание значения терминов, но и умение применять их при написании научных статей, выполнении исследовательских проектов, составлении технической документации, участии в профессиональных дискуссиях и публичных выступлениях.

Терминологическая лексика выполняет ряд важных функций в образовательном процессе.

Прежде всего, она выполняет номинативную функцию, обеспечивая точное наименование профессиональных понятий, процессов, явлений и объектов исследования. Благодаря этому достигается единообразие научной коммуникации и исключается неоднозначность интерпретации информации.

Не менее важной является когнитивная функция. Освоение терминологии способствует формированию профессионального мышления студентов, развитию способности анализировать научную информацию, устанавливать причинно-следственные связи и систематизировать знания по специальности.

Особую роль играет коммуникативная функция терминологии. Использование единых терминов позволяет специалистам эффективно взаимодействовать в научной, производственной и образовательной сферах,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

обмениваться профессиональной информацией и участвовать в международном сотрудничестве.

Важное значение имеет также информационная функция, поскольку терминологическая система обеспечивает передачу современных научных знаний и накопленного профессионального опыта последующим поколениям специалистов.

Кроме того, терминологическая лексика выполняет образовательную функцию, способствуя развитию академического письма, культуры научной речи, навыков подготовки научных публикаций и профессиональной документации.

Современная методика преподавания языка специальности предусматривает комплексное использование различных методов обучения профессиональной терминологии.

Одним из наиболее эффективных является контекстный метод, предполагающий изучение терминов в составе научных и профессиональных текстов. Работа с оригинальными статьями, технической документацией, учебными пособиями и нормативными документами позволяет студентам усваивать терминологию в естественной профессиональной среде.

Широко применяется коммуникативный метод, ориентированный на активное использование терминологической лексики в процессе общения. Студенты участвуют в дискуссиях, круглых столах, научных конференциях, ролевых играх, моделируют профессиональные ситуации и выполняют проектные задания.

Высокую эффективность демонстрирует проектный метод. При выполнении исследовательских проектов обучающиеся самостоятельно анализируют научные источники, формируют терминологический словарь по теме исследования, готовят презентации и публично защищают результаты своей работы.

Большое значение имеет лексико-семантический анализ терминов, включающий изучение происхождения терминов, их структуры, словообразовательных моделей, синонимических и антонимических отношений. Такой подход способствует более глубокому пониманию профессиональной терминологии и облегчает её практическое использование.

Развитие цифровой образовательной среды существенно изменило методику преподавания языка специальности. В настоящее время активно используются электронные словари, терминологические базы данных, национальные корпуса языка, специализированные образовательные платформы и мультимедийные ресурсы.

Особую роль начинают играть технологии искусственного интеллекта. Современные интеллектуальные системы позволяют автоматически анализировать научные тексты, выделять терминологические единицы, формировать тематические словари, проверять корректность употребления терминов и предлагать рекомендации по совершенствованию профессиональной речи.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Использование цифровых технологий значительно повышает мотивацию студентов к изучению языка специальности, обеспечивает индивидуализацию обучения и способствует формированию навыков самостоятельной работы с профессиональной информацией.

Несмотря на значительные достижения современной методики преподавания, процесс освоения терминологической лексики сопровождается рядом трудностей.

Одной из основных проблем является быстрый рост объема научной информации и постоянное обновление профессиональной терминологии. Новые научные открытия, цифровые технологии и международное сотрудничество приводят к регулярному появлению новых терминов, что требует постоянного обновления учебных материалов.

Другой проблемой является недостаточная интеграция языковой подготовки с профильными дисциплинами. Во многих образовательных программах изучение языка специальности осуществляется изолированно от профессиональных предметов, что снижает практическую значимость изучаемой терминологии.

Сложности вызывает также наличие заимствованной терминологии, особенно англоязычных терминов, которые активно входят в профессиональный язык различных отраслей. Поэтому особое внимание необходимо уделять формированию навыков правильного понимания, перевода и употребления международной научной терминологии.

Для решения указанных проблем целесообразно использовать междисциплинарный подход, активные методы обучения, современные цифровые технологии, специализированные терминологические словари, научные корпуса текстов и ресурсы искусственного интеллекта.

Таким образом, терминологическая лексика является фундаментальной основой языка специальности и важнейшим средством формирования профессиональной коммуникативной компетенции студентов. Ее эффективное освоение способствует развитию научного мышления, профессиональной культуры речи и готовности будущих специалистов к успешной профессиональной деятельности в условиях современной информационной экономики.

Терминологическая лексика является фундаментальной основой языка специальности и играет определяющую роль в профессиональной подготовке будущих специалистов. Владение системой отраслевых терминов обеспечивает точность профессионального общения, способствует эффективному усвоению специальных дисциплин и формированию профессионального мышления.

Проведенный анализ показал, что терминологическая компетенция представляет собой важнейшую составляющую профессиональной коммуникативной компетентности. Она включает не только знание значений терминов, но и умение правильно использовать их в устной и письменной речи, научной деятельности, профессиональной документации и межличностном общении.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Современное обучение языку специальности должно строиться на принципах интеграции языковой и профессиональной подготовки. Наиболее эффективными являются коммуникативный, компетентностный и контекстный подходы, позволяющие формировать навыки использования терминологии в реальных профессиональных ситуациях. Анализ научных текстов, проектная деятельность, кейс-метод, академическое письмо и участие в профессиональных дискуссиях способствуют более глубокому усвоению специальной лексики.

Особую актуальность приобретает использование цифровых образовательных технологий. Электронные терминологические словари, специализированные базы данных, национальные корпуса языка, образовательные платформы и системы искусственного интеллекта значительно расширяют возможности формирования терминологической компетенции, обеспечивают индивидуализацию обучения и повышают мотивацию студентов.

Вместе с тем сохраняются определенные трудности, связанные с быстрым обновлением научной терминологии, широким использованием англоязычных заимствований и недостаточной интеграцией языковой подготовки с профильными дисциплинами. Их преодоление требует совершенствования содержания образовательных программ, разработки современных учебно-методических материалов и активного внедрения инновационных педагогических технологий.

Таким образом, эффективное обучение терминологической лексике является необходимым условием формирования профессиональной коммуникативной компетентности будущих специалистов. Системное овладение языком специальности способствует повышению качества профессионального образования, развитию научного мышления и успешной адаптации выпускников к требованиям современного рынка труда.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии. – Москва: Наука, 2021. – 160 с.
2. Даниленко В. П. Русская терминология. Опыт лингвистического описания. – Москва: ЛЕНАНД, 2022. – 288 с.
3. Гринев-Гриневич С. В. Терминоведение. – Москва: Академия, 2021. – 304 с.
4. Азимов Э. Г., Щукин А. Н. Современный словарь методических терминов и понятий. – Москва: ИКАР, 2022. – 448 с.
5. Пассов Е. И. Основы коммуникативной методики обучения иноязычному общению. – Москва: Просвещение, 2021. – 223 с.
6. Гальскова Н. Д., Гез Н. И. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика. – Москва: Академия, 2023. – 368 с.
7. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – Москва: Смысл, 2021. – 288 с.
8. Зимняя И. А. Педагогическая психология. – Москва: Логос, 2022. – 384 с.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

9. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация. – Москва: Аспект Пресс, 2023. – 352 с.
10. Полат Е. С. Современные педагогические и информационные технологии в системе образования. – Москва: Академия, 2023. – 368 с.
11. Вербицкий А. А. Контекстное обучение в высшей школе. – Москва: Юрайт, 2022. – 298 с.
12. Хуторской А. В. Компетентностный подход в современном образовании. – Москва: Эйдос, 2021. – 320 с.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

GLOBALLASHUV DAVRIDA MADANIY XILMA-XILLIKNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY MODELLARNING AHAMIYATI.

Ch.R. Ibragimova, O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti
Toshkent, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada globallashuv va jadallashgan migratsiya jarayonlari sharoitida madaniy xilma-xillikni saqlash, rivojlantirish va boshqarishning zamonaviy modellari tahlil qilingan. Shu bilan birga, G‘arbiy Yevropa va Shimoliy Amerika davlatlari, xususan, Buyuk Britaniya, Fransiya va Kanadaning (Kvebek provinsiyasi misolida) ko‘p madaniyatli siyosat borasidagi tarixiy va zamonaviy tajribalari qiyosiy o‘rganilgan. Madaniy xilma-xillik faqatgina etnografik meros emas, balki jamiyatning barqaror ijtimoiy-siyosiy taraqqiyotini ta’minlovchi ontologik resurs ekanligi asoslangan hamda zamonaviy madaniy boshqaruv tizimini shakllantirish bo‘yicha xulosalar ilgari surilgan.

MAQSAD: globallashuv va migratsiya sharoitida madaniy xilma-xillikni saqlash hamda boshqarishning zamonaviy modellarini tahlil qilish va ilg‘or xalqaro tajribalarni qiyosiy baholash.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda madaniy xilma-xillik va ko‘p madaniyatlilik siyosatiga oid ilmiy manbalar hamda Buyuk Britaniya, Fransiya va Kanadaning (Kvebek) tajribalari qiyosiy va tizimli tahlil qilindi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari madaniy xilma-xillikni samarali boshqarish jamiyatning ijtimoiy barqarorligi va taraqqiyotini ta’minlashda muhim omil ekanligini ko‘rsatdi. Buyuk Britaniya, Fransiya va Kanada tajribalarining qiyosiy tahlili zamonaviy madaniy siyosatni takomillashtirish hamda madaniyatlararo integratsiyani kuchaytirish bo‘yicha samarali yondashuvlarni aniqlash imkonini berdi.

XULOSA: madaniy xilma-xillikni zamonaviy boshqaruv tamoyillari asosida rivojlantirish jamiyatning barqaror taraqqiyoti, ijtimoiy hamjihatlik va madaniy merosni asrashning muhim sharti hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: globallashuv, madaniy xilma-xillik, multikulturalizm, integratsiya, assimilyatsiya, identitet siyosati, tan olish siyosati, madaniy boshqaruv, milliy birlik, madaniyatlararo muloqot.

ЗНАЧЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ МОДЕЛЕЙ В РАЗВИТИИ КУЛЬТУРНОГО РАЗНООБРАЗИЯ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Ч.Р. Ибрагимова, Государственный институт искусств и культуры Узбекистана
Ташкент, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье анализируются современные модели сохранения, развития и управления культурным разнообразием в условиях глобализации и интенсивных миграционных процессов. Вместе с тем, проводится сравнительный анализ исторического и современного опыта стран Западной

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Европы и Северной Америки, в частности, Великобритании, Франции и Канады (на примере провинции Квебек) в области мультикультурной политики. Обосновывается, что культурное разнообразие является не просто этнографическим наследием, а онтологическим ресурсом, обеспечивающим устойчивое социально-политическое развитие общества, а также выдвигаются выводы по формированию современной системы культурного управления.

ЦЕЛЬ: проанализировать современные модели сохранения и управления культурным разнообразием в условиях глобализации и миграции, а также провести сравнительную оценку передового международного опыта.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании проанализированы научные источники по вопросам культурного разнообразия и политики мультикультурализма, а также проведён сравнительный и системный анализ опыта Великобритании, Франции и Канады (провинции Квебек).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в исследовании проанализированы научные источники по вопросам культурного разнообразия и политики мультикультурализма, а также проведён сравнительный и системный анализ опыта Великобритании, Франции и Канады (провинции Квебек).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: развитие культурного разнообразия на основе современных принципов управления является важным условием устойчивого развития общества, социальной сплочённости и сохранения культурного наследия.

Ключевые слова: глобализация, культурное разнообразие, мультикультурализм, интеграция, ассимиляция, политика идентичности, политика признания, культурное управление, национальное единство, межкультурный диалог.

THE SIGNIFICANCE OF MODERN MODELS IN PROMOTING CULTURAL DIVERSITY IN THE ERA OF GLOBALIZATION.

Ch.R. Ibragimova, Uzbekistan State Institute of Arts and Culture
Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes modern models for preserving, developing, and managing cultural diversity within the context of globalization and accelerated migration processes. Concurrently, it provides a comparative study of the historical and contemporary experiences of Western European and North American countries, specifically Great Britain, France, and Canada (using the province of Quebec as an example), regarding multicultural policies. The paper argues that cultural diversity is not merely an ethnographic heritage but an ontological resource ensuring the sustainable socio-political development of society, and offers conclusions on forming a modern system of cultural governance.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

AIM: to analyze modern models of preserving and managing cultural diversity in the context of globalization and migration and to comparatively evaluate advanced international practices.

MATERIALS AND METHODS: tadqiqotda madaniy xilma-xillik va ko‘p madaniyatlilik siyosatiga oid ilmiy manbalar hamda Buyuk Britaniya, Fransiya va Kanadaning (Kvebek) tajribalari qiyosiy va tizimli tahlil qilindi.

DISCUSSION AND RESULTS: tadqiqotda madaniy xilma-xillik va ko‘p madaniyatlilik siyosatiga oid ilmiy manbalar hamda Buyuk Britaniya, Fransiya va Kanadaning (Kvebek) tajribalari qiyosiy va tizimli tahlil qilindi.

CONCLUSION: promoting cultural diversity through modern governance principles is an essential prerequisite for sustainable social development, social cohesion, and the preservation of cultural heritage.

Keywords: globalization, cultural diversity, multiculturalism, integration, assimilation, identity politics, politics of recognition, cultural governance, national unity, intercultural dialogue.

Yevropa mamlakatlari tajribasi ko‘p madaniyatli siyosatning nazariy jihatdan jozibador bo‘lishiga qaramay, amaliyotda turlicha talqin qilinishini ko‘rsatadi. Ayniqsa, multikulturalizmga nisbatan davlatlarning institutsional va mafkuraviy munosabati bu modelning universalligi masalasini shubha ostiga qo‘yadi. Angliya va Fransiya misollari mazkur masalaning turli siyosiy-falsafiy asoslarda shakllanishini yaqqol namoyon etadi.

Buyuk Britaniya jamiyatining etnik va madaniy tarkibi tarixan murakkab bo‘lib, mustamlakachilik merosi, migratsiya oqimlari hamda Hamdo‘stlik mamlakatlari bilan aloqalar natijasida aholining sezilarli qismi turli madaniy jamoalardan tarkib topgan. Shunga qaramay, bu mamlakatda multikulturalizm siyosati atrofida keskin ideologik bahslar mavjud. Ayniqsa konservativ siyosiy doiralar milliy birlikni saqlash nuqtai nazaridan madaniy farqlilikka haddan tashqari urg‘u berishni xavfli tendensiya sifatida talqin qiladilar. Ularning fikricha, Angliya tarixan yagona fuqarolik qadriyatlari va umumiy milliy identitet asosida shakllangan bo‘lib, aynan shu “fundamental britanlik” modeli ijtimoiy barqarorlikning tayanchi hisoblanadi. Shu bois ozchilik madaniyatlariga alohida siyosiy-huquqiy maqom berish yoki ularni alohida jamoa sifatida institutsional tan olish milliy birdamlikni zaiflashtirishi mumkin[1], degan qarash ilgari suriladi.

Konservativ yondashuv madaniy xilma-xillikni tan olishdan ko‘ra, integratsiya va ma’lum darajadagi assimilyatsiyani afzal ko‘radi. Bu pozitsiyaga ko‘ra, fuqarolik makoni umumiy til, umumiy qadriyatlar va yagona siyosiy madaniyat asosida qurilishi kerak, aks holda jamiyat “parallel jamoalar”ga bo‘linib ketishi mumkin. Biroq liberal doiralar bunday qat’iy qarashni cheklangan deb hisoblab, ko‘p madaniyatli reallikni inkor etish ijtimoiy tengsizliklarni chuqurlashtirishini ta’kidlaydilar. Ularning nuqtai nazarida, madaniy xilma-xillikni ochiq e’tirof etish va uni huquqiy-me’yoriy asosda boshqarish ijtimoiy integratsiyaning samaraliroq usuli hisoblanadi. Shu tariqa, bir davlat doirasida

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

multikulturalizm masalasi siyosiy mafkuralar to‘qnashuvi maydoniga aylanib, madaniy siyosatning yo‘nalishi hukmron ideologiyaga bog‘liq holda belgilanadi.

Fransiya tajribasi esa mutlaqo boshqa modelni namoyish etadi. Migratsiya ko‘lami va etnik rang-baranglik darajasi yuqori bo‘lishiga qaramay, bu mamlakat o‘zini rasman ko‘p madaniyatli jamiyat sifatida tavsiflashdan tiyiladi. Buning sababi Fransiya siyosiy madaniyatida shakllangan respublikachilik va laitsizm (dunyoviylik) tamoyillaridir. Mazkur yondashuvga ko‘ra, davlat fuqarolarni ularning etnik yoki diniy mansubligiga ko‘ra emas, balki yagona “respublika fuqarosi” maqomi asosida ko‘radi. Shaxsiy identitetlar xususiy soha doirasiga tegishli bo‘lib, jamoat maydonida esa umumiy fuqarolik tengligi ustuvor hisoblanadi[2].

Natijada Fransiyada madaniy farqlilikni rasmiy ravishda tan olish yoki alohida guruh huquqlarini institutsional shaklda mustahkamlash respublika birligi tamoyiliga zid deb baholanadi. Bu yerda integratsiya modeli ko‘proq assimilyatsion xarakter kasb etadi: immigrantlar va ozchilik guruhlar umumiy fransuz siyosiy-madaniy makoniga moslashishi kutiladi. Shu sababli, “multikulturalizm” atamasi nafaqat siyosiy diskursda kam qo‘llanadi, balki ko‘pincha jamiyatni parchalovchi omil sifatida qabul qilinadi. Liberal va konservativ kuchlar o‘rtasidagi farqlar mavjud bo‘lsa-da, ular madaniy farqlilikni davlat siyosatining markaziy kategoriyasiga aylantirish masalasida ko‘pincha bir xil pozitsiyani egallaydi.

Mazkur ikki modelning qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, globallashuv sharoitida madaniy xilma-xillikni rivojlantirishning yo‘nalishlari bir xil universal sxema asosida shakllanmaydi. Aksincha, har bir mamlakatning tarixiy tajribasi, milliy identiteti, siyosiy an’analari va huquqiy tizimi multikulturalizmga nisbatan turlicha yondashuvlarni yuzaga keltiradi. Shu bois madaniy siyosatni ishlab chiqishda madaniy farqlilikni e’tirof etish bilan bir qatorda, milliy birlikni saqlashga qaratilgan institutsional mexanizmlar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Kanada tajribasi multikulturalizm siyosatini institutsional darajada amalga oshirgan davlatlardan biri sifatida “tan olish siyosati” (politics of recognition)ning amaliy imkoniyatlari va ichki ziddiyatlarini tahlil qilish uchun muhim nazariy va empirik asos yaratadi. Bu mamlakatda madaniy xilma-xillik nafaqat ijtimoiy reallik sifatida, balki konstitutsiyaviy-huquqiy tamoyil sifatida ham mustahkamlangan bo‘lib, davlat siyosati etnik va lingvistik guruhlarning kollektiv huquqlarini himoya qilishga qaratilgan mexanizmlar orqali shakllantiriladi. Shu jihatdan Kanada ko‘p madaniyatli boshqaruv modeli klassik assimilyatsion yondashuvlardan farq qiladi hamda guruh identitetlarini rasmiy ravishda tan olishga asoslanadi.

Xususan, 1982-yilda qabul qilingan “Asosiy huquqlar va erkinliklar to‘g‘risidagi xartiya” fuqarolarning teng huquqliligini kafolatlash bilan birga, mamlakatning madaniy va lingvistik xilma-xilligini hurmat qilish zarurligini alohida ta’kidlaydi. Mazkur huquqiy baza doirasida ayrim hududlarda ijobiy kamsitish (affirmative action) yoki maxsus himoya mexanizmlarini joriy etish amaliyoti shakllangan bo‘lib, bu siyosat ozchilik jamoalarning tarixiy noqulayliklarini bartaraf etishga qaratilgan. Ayniqsa, Kvebek provinsiyasi ushbu modelning eng yaqqol namunasidir, chunki u til, madaniyat va tarixiy merosni saqlashga qaratilgan keng ko‘lamli institutsional choralarni amalga oshiradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Kvebekning o‘ziga xosligi, avvalo, uning tarixiy shakllanishi bilan bog‘liq. Shimoliy Amerikaning boshqa hududlaridan farqli ravishda, bu mintaqada anglosakson-protestant an’analariga ega aholi nisbatan kam bo‘lgan, aksariyat ko‘chmanchilar esa fransuz kelib chiqishiga mansub bo‘lib, uzoq vaqt davomida Fransiya siyosiy va madaniy ta’siri ostida yashagan. XVII–XIX asrlar davomida Fransiya hukmronligi ostida qolgan hududda fransuz huquqiy va madaniy institutlari mustahkam ildiz otgan. 1774-yilda qabul qilingan Kvebek qonuni esa mintaqaning fransuz an’analari va monarxik sadoqatini rasman e’tirof etgan holda, uning alohida tarixiy maqomini belgilab berdi.

Keyinchalik Britaniya ta’sirining kuchayishi va anglosakson protestant aholining Yuqori Kanadada ko‘pchilikni tashkil etishi mamlakatning federal siyosiy tuzilmasini belgiladi. Bunday demografik va siyosiy muvozanat natijasida fransuz tilida so‘zlashuvchi kvebeklar o‘zlarini markaziy hokimiyat tomonidan yetarlicha vakillik qilinmagan hamda ayrim sohalarda kamsitilgan guruh sifatida his qila boshladilar. Shu sababli Kvebekning federatsiyaga qo‘shilishi ko‘proq majburiy xarakter kasb etgan bo‘lib, markaz va provinsiya o‘rtasidagi munosabatlar doimo muayyan taranglik bilan kechgan.

Ushbu tarixiy-siyosiy ziddiyatlar XX asrning ikkinchi yarmida kuchli identitet siyosati va separatistik kayfiyatlarning kuchayishiga olib keldi. Kvebek jamiyatida til va madaniyatni himoya qilish masalasi siyosiy harakatlarning asosiy kun tartibiga aylandi. 1970-yillarda ayrim radikal guruhlar tomonidan terroristik harakatlar sodir etilgan bo‘lsa, siyosiy maydonda federalizmga muqobil sifatida mustaqillik g‘oyasini ilgari suruvchi partiyalar sezilarli ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashga ega bo‘ldi. Jumladan, separatistik yo‘nalishdagi Kvebek partiyasining saylovlarda yuqori natijalarga erishishi provinsiyada kollektiv identitet va siyosiy avtonomiya talablari qanchalik chuqur ildiz otganini ko‘rsatadi[3].

Shu tariqa, Kanada va xususan Kvebek tajribasi ko‘p madaniyatli siyosatni konstitutsiyaviy darajada tan olish bir tomondan madaniy huquqlarni himoya qilish imkonini bersa, ikkinchi tomondan esa hududiy-milliy identitetlarning siyosiylashuvi va markazdan uzoqlashuv tendensiyalarini ham kuchaytirishi mumkinligini namoyon etadi.

Yuqorida ko‘rib chiqilgan nazariy yondashuvlar va turli mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, globallashuv sharoitida madaniy xilma-xillik jamiyatlarning tabiiy va muqarrar holatiga aylanib bormoqda hamda uni inkor etish yoki sun’iy ravishda birxillashtirishga urinishlar barqaror ijtimoiy taraqqiyotni ta’minlay olmaydi. Aksincha, migratsiya jarayonlarining kuchayishi, transmilliy aloqalarning kengayishi va identitet siyosatining faollashuvi natijasida zamonaviy davlatlar ko‘p madaniyatli makon sifatida shakllanmoqda. Bunday sharoitda assimilyatsiya, “erituvchi qozon” yoki qat’iy unifikatsiya modellari o‘z samaradorligini yo‘qotib, ularning o‘rnini madaniy farqlarni tan olish, huquqiy himoya qilish va institutlashtirishga asoslangan yondashuvlar egallamoqda.

Shu bilan birga, Angliya, Fransiya, Kanada va Kvebek misollari madaniy plyuralizmni boshqarishning yagona universal modeli mavjud emasligini ko‘rsatadi: ayrim davlatlar milliy identitet ustuvorligini saqlashga intilsa, boshqalari ko‘p madaniyatli siyosatni konstitutsiyaviy darajada tan oladi, yana boshqalar esa rasmiy multikulturalizmni rad etgan holda fuqarolik asosidagi integratsiyani afzal ko‘radi. Har bir

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

modelning o‘ziga xos ijtimoiy-siyosiy oqibatlari mavjud bo‘lib, madaniy xilma-xillikni e’tibordan chetda qoldirish etnik ziddiyatlar va kamsitishlarni kuchaytirishi mumkin, ortiqcha siyosiylashgan identitet siyosati esa separatistik kayfiyatlarning kuchayishiga olib kelishi ehtimoldan xoli emas.

Demak, globallashuv davrida madaniy xilma-xillikni rivojlantirishning zamonaviy yo‘nalishlari madaniyatlarni majburan birlashtirishga emas, balki ularning o‘ziga xosligini saqlagan holda umumfuqarolik qadriyatlari asosida integratsiyalashuvini ta’minlash, teng imkoniyatlar yaratish hamda madaniyatlararo muloqotni kuchaytirishga qaratilgan institutsional, huquqiy va ma’naviy mexanizmlarni shakllantirish bilan belgilanadi.

Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi zamonaviy madaniy makonni tubdan o‘zgartirib, madaniy xilma-xillik masalasini insoniyat taraqqiyotining muhim strategik omillaridan biriga aylantirdi. Axborot almashinuvi tezlashuvi, migratsiya oqimlarining kuchayishi, transmilliy madaniy mahsulotlarning keng tarqalishi va ommaviy madaniyatning universallashuvi bir tomondan madaniy muloqot va o‘zaro boyish imkoniyatlarini kengaytirgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan mahalliy va milliy madaniyatlarning o‘ziga xosligini saqlash masalasini dolzarb muammoga aylantirdi. Shu bois madaniy xilma-xillikni saqlash va rivojlantirish bugungi kunda nafaqat madaniy, balki ijtimoiy barqarorlik, siyosiy integratsiya va barqaror taraqqiyotning muhim sharti sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, madaniy xilma-xillikni ta’minlashning zamonaviy mexanizmlari tarixiy evolyutsiya jarayonida oddiy deklarativ yondashuvdan tizimli normativ-huquqiy va institutsional boshqaruv modeliga o‘tgan. BMT, YUNESKO, XMT va mintaqaviy tuzilmalar tomonidan qabul qilingan xalqaro konvensiyalar, deklaratsiyalar hamda dasturlar madaniy huquqlarni inson huquqlarining ajralmas qismi sifatida mustahkamlab, madaniy merosni himoya qilish, ozchilik va tubjoy xalqlarning madaniy identitetini saqlash, madaniy ifodalar xilma-xilligini qo‘llab-quvvatlash kabi yo‘nalishlarni global miqyosda institutsionallashtirdi. Natijada madaniy xilma-xillik insoniyatning umumiy merosi va universal qadriyati sifatida e’tirof etilib, uni himoya qilish davlatlarning xalqaro majburiyatiga aylandi.

Shu bilan birga, zamonaviy bosqichda madaniy xilma-xillikni saqlash passiv konservatsiya bilan cheklanib qolmay, balki faol rivojlantirish, ya’ni madaniy merosni zamonaviy madaniy jarayonlarga integratsiyalash, raqamli texnologiyalar orqali madaniy ifodalarni kengaytirish, ijtimoiy inklyuziya va madaniyatlararo dialogni kuchaytirish orqali amalga oshirilmoqda. Bu esa madaniy boshqaruv (cultural governance) tamoyillariga asoslangan ko‘p darajali hamkorlik modelining shakllanishiga olib keldi. Mazkur modelda davlat bilan bir qatorda fuqarolik jamiyati institutlari, mahalliy hamjamiyatlar, nodavlat tashkilotlar va ijodiy subyektlar faol ishtirok etmoqda.

Bob doirasida ko‘rib chiqilgan multikulturalizm, integratsiya va madaniyatlararo muloqot modellarining tahlili shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy jamiyatlarda madaniy xilma-xillikni samarali boshqarish assimilyatsiya yoki unifikatsiya siyosatiga emas, balki madaniy farqlarni tan olish, hurmat qilish va teng imkoniyatlar yaratish tamoyillariga asoslanadi. Ayniqsa, ko‘p madaniyatli jamiyatlarda ozchilik guruhlarining madaniy

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

identitetini huquqiy va ijtimoiy jihatdan kafolatlash ijtimoiy ziddiyatlarning oldini olish hamda barqaror taraqqiyotni ta’minlashning muhim omili hisoblanadi.

Madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan globallashuv sharoitida madaniy xilma-xillik endilikda faqat tarixiy meros yoki etnografik hodisa emas, balki jamiyatning ijodiy salohiyati, kollektiv xotirasi, identifikatsiya jarayonlari va ma’naviy barqarorligini belgilovchi ontologik resurs sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shu sababli uni saqlash va rivojlantirish madaniy siyosatning ikkilamchi vazifasi emas, balki davlat va jamiyat taraqqiyot strategiyasining ajralmas tarkibiy qismi sifatida qaralishi lozim.

Umuman olganda, globallashuv davrida madaniy xilma-xillikni saqlash va rivojlantirishning zamonaviy modellari normativ-huquqiy himoya, institutsional hamkorlik, madaniy merosni muhofaza qilish, raqamli transformatsiya, ijtimoiy inklyuziya va madaniyatlararo dialogning o‘zaro uyg‘unlashuvi asosida shakllanib, madaniy xilma-xillikni jamiyatlarning barqaror rivojlanishi va global muloqotdagi teng ishtirokini ta’minlovchi strategik omil sifatida mustahkamlab bormoqda.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Parekh B. Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory. Second edition. Red Globe Press. 2006. –P.8.
2. Walzer M. Multiculturalism: Examining the Politics of. Recognition. Red Globe Press. 1998. –P.54.
3. Taylor Ch. Multiculturalism. Red Globe Press, 1996. – P.65.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

MAKTAB TA'LIMIDA STEAM (SCIENCE, TECHNOLOGY, ENGINEERING, ARTS, MATHEMATICS) YO‘NALISHINI JORIY ETISH LOYIHALARI: XALQARO TAJRIBA VA O‘ZBEKISTON PERSPEKTIVALARI.

Avalboyeva Mavluda Abdumalikovna, Toshkent shahar, Yunusobod tumani Maktabgacha va maktab ta'limi bo‘limi (MMTB) tasarrufidagi 302-sonli umumta'lim maktabining o‘quv ishlari bo‘yicha direktor o‘rinbosari. Raqamli iqtisodiyot va agrotexnologiyalar universiteti magistranti.

Annotatsiya

KIRISH: Zamonaviy Industry 4.0 davri va sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi mehnat bozori talablarini tubdan o‘zgartirib, ta'lim tizimidan an'anaviy yondashuvlardan voz kechishni talab etmoqda. Fanlararo uzviylikning yo‘qligi o‘quvchilarning real hayotiy muammolarni hal qilish ko‘rsatkichlariga salbiy ta'sir ko‘rsatayotgan bir paytda, fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani yagona tizimda birlashtirgan STEAM ta'lim modeli xalqaro miqyosda ommalashmoqda. Mazkur tadqiqotda J. Dewey, L. Vygotskiy va H. Gardner kabi olimlarning fundamental pedagogik hamda kognitiv nazariyalari asosida, O‘zbekiston milliy maktab tizimida STEAM yo‘nalishini tizimli va ilmiy asoslangan holda joriy etish masalalari ustuvor vazifa sifatida tadqiq qilingan.

MAQSAD: yetakchi xorijiy davlatlarning STEAM ta'limini joriy etish bo‘yicha ilg'or tajribalarini qiyosiy tahlil qilish, ushbu yondashuvning ta'lim samaradorligi hamda o‘quvchilar kompetensiyalariga ta'sirini baholashdir. Shu asosda, O‘zbekiston maktablarining mavjud moddiy-texnik va kadrlar salohiyatini hisobga olgan holda, milliy ta'lim tizimida STEAM yo‘nalishini bosqichma-bosqich amaliyotga tatbiq etishning optimal modelini ilmiy jihatdan asoslash hamda strategik takliflar majmuasini ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot doirasida qiyosiy tahlil (comparative analysis) metodi yordamida AQSh, Janubiy Koreya, Finlyandiya, Singapur va Avstraliya kabi davlatlarning milliy STEAM modellari chuqur o‘rganildi. Shuningdek, 2015–2025 yillar oralig'ida Web of Science, Scopus va ERIC xalqaro bazalarida e'lon qilingan 124 ta ilmiy maqola PRISMA protokoli asosida tizimli ravishda sharhlandi (systematic review). O‘zbekiston umumta'lim tizimining STEAM ga tayyorlik darajasini baholash maqsadida rasmiy statistik ma'lumotlar tahlil qilinib, integratsiya jarayonining ichki va tashqi omillari SWOT tahlil hamda pedagogik modellashtirish metodlari yordamida baholandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: meta-tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, STEAM yondashuvi o‘quvchilarning tanqidiy fikrlash qobiliyatini 34% ga, ijodiy muammolarni hal qilish ko‘rsatkichini 28% ga va hamkorlik ko‘nikmalarini 31% ga statistik ishonchli darajada ($p < 0,001$) oshiradi. Xalqaro tajriba tahlili PISA 2022 reytingida yetakchi bo‘lgan Singapur va Janubiy Koreya kabi davlatlarning muvaffaqiyati bevosita STEAM dasturlari bilan bog'liqligini ko‘rsatdi. O‘zbekiston maktablari tahlil qilinganda infratuzilma cheklovlari (maktablarning atigi 28% ida zamonaviy laboratoriyalar mavjudligi) aniqlangan bo‘lsa-da, mamlakatning boy madaniy-ilmiy merosini (al-Xorazmiy, Ulug'bek merosi) ushbu tizimga

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

integratsiya qilish imkoniyatlari mavjudligi asoslandi. Shu sababli, respublika uchun 2025–2032 yillarga mo‘ljallangan uch bosqichli (Pilot, Kengaytirish va Ommaviylashtirish) o‘tish modeli va maktablarda "makerspace" muhitini yaratish mexanizmi loyihalashtirildi.

XULOSA: tadqiqot yakunida STEAM ta'lim modeli maktab ta'limi sifatini oshirish va o‘quvchilarda 21-asr ko‘nikmalarini shakllantirishning eng samarali vositasi ekanligi ilmiy isbotlandi. O‘zbekistonda ushbu tizimni muvaffaqiyatli yo‘lga qo‘yish uchun mamlakat miqyosida Milliy STEAM markazini tashkil etish, pedagogika oliy ta'lim muassasalarida majburiy tayyorlov modullarini kiritish, chekka hududlar uchun mobil laboratoriyalarni yo‘lga qo‘yish va madaniy meros elementlarini loyihaviy o‘qitish dasturlariga integratsiya qilish bo‘yicha amaliy takliflar ilgari surildi.

Kalit so‘zlar: STEAM ta'lim, fanlararo integratsiya, innovatsion pedagogika, loyihaviy o‘qitish, tanqidiy fikrlash, ijodiy kompetensiya, maktab ta'limi, konstruktivizm, ko‘p tomonlama intellekt, 21-asr ko‘nikmalari, xalqaro tajriba, makerspace, PISA.

ПРОЕКТЫ ВНЕДРЕНИЯ НАПРАВЛЕНИЯ STEAM (SCIENCE, TECHNOLOGY, ENGINEERING, ARTS, MATHEMATICS) В ШКОЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ И ПЕРСПЕКТИВЫ УЗБЕКИСТАНА.

Авалбоева Мавлуда Абдумаликовна, Заместитель директора по учебной работе общеобразовательной школы №302 при Отделе дошкольного и школьного образования (ОДШО) Юнусабадского района города Ташкента. Магистрант Университета цифровой экономики и агротехнологий.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в эпоху Четвертой промышленной революции (Industry 4.0) и стремительного взлета технологий искусственного интеллекта требования глобального рынка труда претерпевают коренные изменения, что диктует необходимость модернизации школьного образования. В условиях, когда традиционная предметно-центрированная система ограничивает способность учащихся интегрировать знания, международное признание получает модель STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics), объединяющая ключевые дисциплины в единый комплекс. Данное исследование, опираясь на фундаментальные теории Дж.Дьюи, Л.Выготского и Г.Гарднера, рассматривает теоретико-методологические и практические аспекты системного внедрения STEAM-подхода в школьную систему Узбекистана.

ЦЕЛЬ: заключается в сравнительном анализе передового международного опыта внедрения STEAM-образования, оценке его влияния на академическую успеваемость и развитие ключевых компетенций учащихся. На основе полученных данных и с учетом текущего материально-технического и кадрового потенциала школ Узбекистана, исследование направлено на научное обоснование оптимальной модели поэтапного внедрения STEAM-направления и разработку комплекса практических рекомендаций.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования был применен метод сравнительного анализа (comparative analysis) моделей STEAM-образования в США, Южной Корее, Финляндии, Сингапуре и Австралии. На базе протокола PRISMA осуществлен систематический обзор (systematic review) 124 научных статей, опубликованных в международных наукометрических базах Web of Science, Scopus и ERIC за период 2015–2025 гг. Для оценки степени готовности образовательной системы Узбекистана использовались методы педагогического моделирования и SWOT-анализа, основанные на официальных статистических данных Министерства народного образования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты мета-анализа подтвердили, что внедрение STEAM-подхода статистически достоверно ($p < 0, 001$) повышает уровень критического мышления учащихся на 34%, навыки творческого решения задач — на 28%, и показатели коллаборации — на 31%. Анализ международных данных продемонстрировал явное преимущество стран в рейтинге PISA 2022 (Сингапур, Южная Корея), системно внедривших STEAM на государственном уровне. Несмотря на выявленные инфраструктурные барьеры в Узбекистане (лишь 28% школ оснащены современными лабораториями), обоснован колоссальный потенциал интеграции национального научно-культурного наследия (труды аль-Хорезми, Улугбека) в STEAM-проекты. В итоге, для республики спроектирована трехэтапная адаптивная модель внедрения (2025–2032 гг.) и предложена концепция развертывания творческих пространств «makerspace».

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: на основе проведенного анализа научно доказано, что STEAM-образование является одним из наиболее эффективных инструментов повышения качества школьного обучения и формирования навыков XXI века. Для успешной реализации данной модели в Узбекистане рекомендовано создание Национального STEAM-центра, внедрение обязательных профильных модулей в педагогических вузах, запуск мобильных лабораторий для сельских школ и глубокая интеграция элементов историко-культурного наследия в проектную деятельность учащихся.

Ключевые слова: STEAM-образование, междисциплинарная интеграция, инновационная педагогика, проектное обучение, критическое мышление, творческая компетенция, школьное образование, конструктивизм, множественный интеллект, навыки XXI века, международный опыт, makerspace, PISA.

PROJECTS FOR IMPLEMENTING THE STEAM (SCIENCE, TECHNOLOGY, ENGINEERING, ARTS, MATHEMATICS) APPROACH IN SCHOOL EDUCATION: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND PROSPECTS FOR UZBEKISTAN.

Avalboyeva Mavluda Abdumalikovna, Deputy Director for Academic Affairs at School No. 302 under the Department of Preschool and School Education of Yunusabad District, Tashkent City. Master's student at the University of Digital Economics and Agrotechnologies.

Annotation

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

INTRODUCTION: In the era of the Fourth Industrial Revolution (Industry 4.0) and the rapid emergence of artificial intelligence, global labor market demands are shifting profoundly, forcing educational systems to transition away from traditional, compartmentalized teaching paradigms. While isolated subject delivery restricts students' ability to synthesize knowledge and solve real-world problems, the interdisciplinary STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) model is increasingly gaining international prominence. Drawing upon the foundational frameworks of J. Dewey's pragmatism, L. Vygotsky's social constructivism, and H. Gardner's multiple intelligences, this study examines the theoretical, methodological, and practical implementation of STEAM education within the school system of Uzbekistan.

AIM: the primary objective of this research is to conduct a comparative analysis of leading international practices in STEAM education and to evaluate its empirical impact on students' academic performance and 21st-century core competencies. Based on these insights, and considering the current socio-economic, infrastructural, and human resource capacities of Uzbek schools, the study aims to scientifically substantiate an optimal, phased implementation model and provide strategic policy recommendations for the national school system.

MATERIALS AND METHODS: the methodology of this study utilizes a comparative analysis of national STEAM implementation frameworks across the USA, South Korea, Finland, Singapore, and Australia. Following the PRISMA protocol guidelines, a systematic review was performed on 124 peer-reviewed research papers extracted from international databases including Web of Science, Scopus, and ERIC published between 2015 and 2025. To assess the current readiness of Uzbekistan's general secondary education, official statistical datasets were analyzed using pedagogical modeling and a comprehensive SWOT analysis to evaluate internal and external structural factors.

DISCUSSION AND RESULTS: the meta-analysis results indicated that the STEAM approach leads to a statistically significant ($p < 0.001$) increase in students' critical thinking by 34%, creative problem-solving by 28%, and collaborative skills by 31%. International evaluation datasets revealed that high-performing countries in PISA 2022, such as Singapore and South Korea, benefit directly from systemic, state-led STEAM frameworks. Although the evaluation of Uzbek schools highlighted evident infrastructural limitations (only 28% of schools possess equipped laboratories), it proved the distinct opportunity to integrate Uzbekistan's rich scientific and cultural heritage (e.g., Al-Khwarizmi, Ulugh Beg) into STEAM projects. Consequently, a three-stage strategic model (2025–2032) comprising Pilot, Expansion, and Mainstreaming phases was successfully developed alongside a deployment mechanism for school-based "makerspaces".

CONCLUSION: in conclusion, the study provides robust scientific evidence that the integration of STEAM education is highly effective in modernizing school curricula and fostering essential 21st-century skills. To guarantee successful implementation in Uzbekistan, the study recommends establishing a National STEAM Center, introducing mandatory professional training modules in pedagogical universities, launching mobile

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

STEAM labs for rural schools, and structurally embedding local historical and cultural assets into project-based learning curriculums.

Keywords: STEAM education, interdisciplinary integration, innovative pedagogy, project-based learning, critical thinking, creative competency, school education, constructivism, multiple intelligences, 21st century skills, international experience, makerspace, PISA.

XXI asrda global iqtisodiyotning to‘rtinchi sanoat inqilobi (Industry 4.0), sun'iy intellekt texnologiyalarining jadal rivojlanishi va mehnat bozori talablarining tub o‘zgarishi ta'lim tizimiga printsipial yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Jahon iqtisodiy forumi (World Economic Forum, 2023) ning hisobotiga ko‘ra, 2027-yilga kelib hozirgi kasb turlarining 44 foizi tub o‘zgarishga uchraydi, yangi kasblarda esa tanqidiy fikrlash, ijodiy muammolarni hal qilish va raqamli savodxonlik ko‘nikmalari talab qilinadi [1]. An'anaviy ta'lim tizimida fanlar bir-biridan ajratilgan holda o‘qitiladi, bu esa o‘quvchilarda bilimlarni integratsiya qilish, real hayotiy muammolarga tatbiq etish va fanlararo bog'liqlikni anglash qobiliyatlarini shakllantirishda jiddiy cheklovlar yaratadi. OECD (2023) ning PISA natijalarini tahlil qilgan hisobotida, fanlararo integratsion yondashuvni qo‘llagan ta'lim tizimlarida o‘quvchilarning muammolarni hal qilish ko‘rsatkichi 18–22% yuqori ekanligi qayd etilgan [2].

Bu sharoitda STEAM (Science, Technology, Engineering, Arts, Mathematics) ta'lim yondashuvi — fan, texnologiya, muhandislik, san'at va matematikani yagona integratsion tizimda o‘qitish modeli xalqaro miqyosda tobora keng tarqalmoqda. STEAM kontsepsiyasi dastlab STEM sifatida AQShda 2001-yilda National Science Foundation (NSF) tomonidan ilgari surilgan [3]. G.Yakman (2008) san'at (Arts) komponentini qo‘shib, STEAM kontsepsiyasini birinchi bo‘lib ilmiy jihatdan asoslab bergan [4]. Uning ta'kidlashicha, san'at — bu faqat tasviriy san'at emas, balki til san'ati, ijtimoiy fanlar, jismoniy san'at va musiqa kabi keng doiradagi gumanitar sohalarni qamrab oladi.

J.Dewey (1938) ning pragmatik ta'lim falsafasiga ko‘ra, ta'lim jarayoni hayotiy tajribaga asoslanishi va o‘quvchilarning faol ishtirokini ta'minlashi lozim [5]. Bu falsafa STEAM metodologiyasining fundamental asosi hisoblanadi. L.Vygotskiy (1978) ning ijtimoiy konstruktivizm nazariyasi ham STEAM yondashuvini qo‘llab-quvvatlaydi: o‘quvchilar o‘zaro hamkorlik va yo‘naltirilgan amaliy faoliyat orqali o‘z bilim chegaralarini kengaytiradilar — bu «yaqin rivojlanish zonasi» tamoyilining bevosita ifodasi [6].

H. Gardner (1983) ning ko‘p tomonlama intellekt nazariyasi STEAM yondashuvining yana bir muhim asosi bo‘lib, u ta'lim jarayonida nafaqat lingvistik va matematik-mantiqiy, balki fazoviy, kinestetik, musiqiy va boshqa intellektual qobiliyatlarni ham rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi [7]. Partnership for 21st Century Skills (P21) kontsepsiyasiga ko‘ra, zamonaviy ta'lim tizimi tanqidiy fikrlash, kommunikatsiya, hamkorlik va ijodkorlik — «4C» kompetensiyalarini shakllantirishga yo‘naltirilishi zarur [8].

Xalqaro amaliyotda STEAM joriy etishning turli modellari mavjud. Janubiy Koreyada 2011-yildan boshlab KOFAC rahbarligida milliy STEAM dasturi joriy etilgan va 10 yillik

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

tajriba o‘quvchilarning fan va texnologiyaga qiziqishini 23% ga oshirganini ko‘rsatgan [9]. Finlyandiyada 2016-yildan boshlab «fenomen asosida o‘qitish» modeli milliy o‘quv dasturiga kiritilgan [10]. Singapurda «Thinking Schools, Learning Nation» strategiyasi doirasida STEAM elementlari integratsiya qilingan [11]. AQShda Next Generation Science Standards (NGSS) doirasida STEAM loyihaviy o‘qitish keng tarqalgan [12]. Avstraliyada «STEAM X» dasturi orqali aborigen madaniyati STEAM ta'limiga integratsiya qilingan [13].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PQ-4312-son Qarori ta'lim sifatini oshirish, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish va o‘quvchilarning hayotiy ko‘nikmalarini shakllantirishni ustuvor vazifa sifatida belgilagan [14]. «Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi»da yoshlarning STEM sohalarga qiziqishini oshirish va innovatsion ta'lim usullarini joriy etish masalalari alohida ta'kidlangan [15]. Biroq, O‘zbekiston maktablarida STEAM yondashuvini tizimli joriy etish bo‘yicha ilmiy asoslangan model hali ishlab chiqilmagan.

Tadqiqotning maqsadi — xalqaro tajribani qiyosiy tahlil qilish, STEAM yondashuvining ta'lim samaradorligiga ta'sirini baholash va O‘zbekiston maktab ta'limida STEAM yo‘nalishini bosqichma-bosqich joriy etish modelini ilmiy jihatdan asoslash hamda amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

STEAM ta'lim yondashuvining nazariy ildizlari XX asr boshlaridagi progressiv pedagogika oqimiga borib taqaladi. J.Dewey (1938) ta'lim jarayonini hayotiy tajriba va amaliy faoliyat asosida tashkil etish zarurligini ilmiy jihatdan asoslab bergan [5]. Uning «learning by doing» tamoyili STEAM metodologiyasining fundamental asosi hisoblanadi. J.Piaget (1954) ning kognitiv rivojlanish nazariyasi ta'lim jarayonida bolaning faol bilim qurishini ilmiy asoslab bergan [17]. S.Papert (1980) Piaget ning g'oyalarini rivojlantirib, «konstruktsionizm» yondashuvini yaratgan — o‘quvchilar tashqi ob'ektlarni yaratish jarayonida ichki bilim tuzilmalarini eng samarali shakllantiradilar [18]. L.Vygotskiy (1978) ning «yaqin rivojlanish zonasi» kontsepsiyasiga ko‘ra, o‘quvchilar o‘z mustaqil imkoniyatlari chegarasida turgan vazifalarni o‘qituvchi yoki tengdoshlarning yordami bilan hal qilganda eng samarali o‘rganadilar [6].

G.Yakman (2008) STEM dan STEAM ga o‘tish kontsepsiyasini birinchi bo‘lib ilmiy jihatdan asoslab bergan [4]. Uning piramidal STEAM modeli ta'limni uch darajaga ajratadi: kontentga asoslangan o‘rganish, distsiplinararo integratsiya va hayotiy kontekst. J.Maeda (2013) san'at va dizaynning innovatsiya jarayonidagi hal qiluvchi rolini ta'kidlagan [20]. R.Root-Bernstein va boshqalar (2008) ning empirik tadqiqoti Nobel mukofoti sovrindorlarining 95 foizi san'at bilan shug'ullanishini aniqlagan — bu fan va san'at o‘rtasidagi chuqur bog'liqlikni isbotlaydi [21]. A.Connor va boshqalar (2015) STEAM yondashuvida san'atning uchta muhim funksiyasini ajratib ko‘rsatgan: motivatsion, kognitiv va kommunikativ [22].

H.Gardner (1983) ning ko‘p tomonlama intellekt nazariyasi an'anaviy ta'limning faqat lingvistik va matematik-mantiqiy intellektga tayanishi boshqa olti turdagi intellekt egalarining ta'lim ehtiyojlarini to‘liq qondira olmasligini ko‘rsatadi [7]. STEAM yondashuvi barcha intellekt turlarini jalb qiladi: muhandislik loyihalari kinestetik, musiqa va san'at

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

musiqiy va fazoviy, guruhli ish shaxslararo intellektni rivojlantiradi. K.Robinson (2011) ta'lim tizimida ijodkorlikning hal qiluvchi ahamiyatini ta'kidlab, standartlashtirilgan ta'limning o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini cheklashini ko‘rsatgan [23].

Tadqiqotda uchta asosiy metodologik yondashuv qo‘llanilgan: (1) qiyosiy tahlil (comparative analysis) — AQSh, Janubiy Koreya, Finlyandiya, Singapur va Avstraliya tajribalari o‘rganilgan; (2) tizimli sharh (systematic review) — 2015–2025 yillar oralig'ida Web of Science, Scopus va ERIC bazalarida chop etilgan 487 ta ilmiy maqoladan PRISMA protokoli asosida 124 tasi tanlangan; (3) SWOT tahlil va modellashtirish — O‘zbekiston sharoitini baholash uchun Xalq ta'limi vazirligi rasmiy statistik ma'lumotlari (2024) tahlil qilingan.

Mamlakatlar tanlash mezonlari: (1) STEAM ni milliy ta'lim siyosati darajasida joriy etgan bo‘lish; (2) kamida 5 yillik amaliy tajribaga ega bo‘lish; (3) PISA va TIMSS xalqaro baholashlarida yuqori natijalar ko‘rsatish; (4) turli ta'lim an'analari va madaniy kontekstlarni ifodalash. Tahlil quyidagi parametrlar bo‘yicha amalga oshirilgan: joriy etish modeli, o‘quv dasturi tuzilmasi, o‘qituvchilar tayyorlash tizimi, moddiy-texnik ta'minot, baholash tizimi va ta'lim natijalari.

Tizimli sharh uchun tanlash mezonlari: (1) empirik tadqiqot yoki tizimli sharh; (2) maktab ta'limi (K-12) konteksti; (3) ingliz yoki rus tillarida chop etilgan; (4) ta'lim natijalariga oid miqdoriy yoki sifatiy ma'lumotlar mavjudligi. Shuningdek, OECD, UNESCO, Jahon banki hisobotlari va tanlangan mamlakatlarning milliy ta'lim dasturlari o‘rganilgan.

1. Xalqaro STEAM joriy etish modellari: qiyosiy tahlil

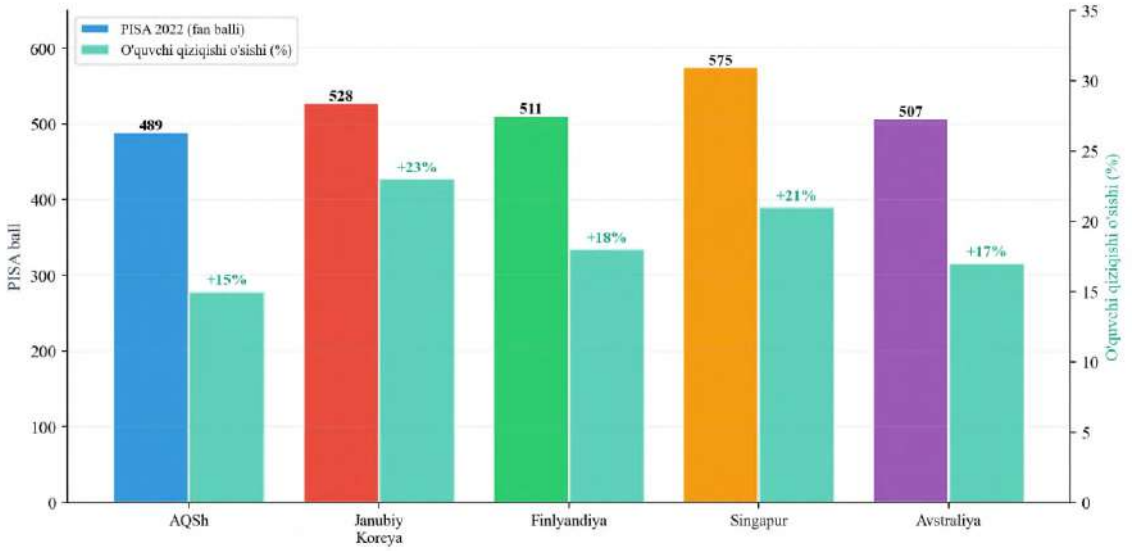
1-jadval. Xalqaro STEAM joriy etish modellari qiyosiy tahlili

Mezon	AQSh	Janubiy Koreya	Finlyandiya	Singapur	Avstraliya
Joriy etish yili	2010	2011	2016	2014	2015
Boshqaruv modeli	Markazsizlash.	Markazlash. (KOFAC)	Markazsizlash.	Markazlash. (MOE)	Federal-shtatlar
Asosiy yondashuv	PBL	STEAM integratsiya	Fenomen asosida	IBL	STEAM X
O‘qituvchi tayyorlash	Universitet+davomiy	KOFAC 120 soat	5 yillik magistr	NIE dasturi	Universitet modul
PISA 2022 (fan)	489	528	511	575	507
O‘quvchi qiziqishi	+15%	+23%	+18%	+21%	+17%

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

1-rasm. STEAM joriy etgan mamlakatlar: PISA 2022 natijalari va o'quvchi qiziqishi o'sishi

Jadvaldan ko‘rinishicha, har bir mamlakat o‘z madaniy va institutsional kontekstiga mos STEAM modelini ishlab chiqqan. AQShda markazsizlashgan loyihaviy o‘qitish (PBL), Janubiy Koreyada KOFAC rahbarligida markazlashgan integratsiya, Finlyandiyada fenomen asosida o‘qitish, Singapurda tadqiqotga asoslangan o‘qitish (IBL), Avstraliyada madaniy integratsiya qo‘llanilmoqda. PISA 2022 natijalarida Singapur (575 ball) birinchi o‘rinni egallagan [11]. Bu M.Crossley va K.Watson (2003) ning «kontekst muhimligi» (context matters) tamoyilini tasdiqlaydi [24]: samarali ta'lim modeli mahalliy sharoitlarga moslashtirilishi zarur.

AQShda markazsizlashgan model qo‘llaniladi: har bir shtat va tuman o‘z STEAM dasturini mustaqil ishlab chiqadi. Next Generation Science Standards (NGSS) milliy standartlar asosida loyihaviy o‘qitish (PBL) keng tarqalgan [12]. J.Larmer va J.Mergendoller (2015) ning tadqiqotlariga ko‘ra, PBL o‘quvchilarning akademik yutuqlarini o‘rtacha 23% ga oshirgan [25]. AQSh modelining kuchli tomoni — moslashuvchanlik va xilma-xillik; zaif tomoni — sifat va natijalarning shtatlar o‘rtasida kuchli farqlanishi.

Janubiy Koreya modeli eng tizimli yondashuv hisoblanadi. 2011-yildan boshlab Korea Foundation for the Advancement of Science and Creativity (KOFAC) rahbarligida milliy darajada yagona STEAM strategiyasi amalga oshirilmoqda [9]. KOFAC uchta asosiy yo‘nalishda ishlaydi: (1) o‘quv dasturlarini ishlab chiqish; (2) o‘qituvchilarni tayyorlash (120 soatlik maxsus dastur); (3) STEAM materiallar va resurslar bazasini yaratish. 10 yillik natijalar o‘quvchilarning fan va texnologiyaga qiziqishini 23% ga oshirganini ko‘rsatdi.

Finlyandiya modeli 2016-yildan boshlab «fenomen asosida o‘qitish» (phenomenon-based learning) modelini milliy o‘quv dasturiga kiritgan bo‘lib, an'anaviy fan darslarining kamida 20% ini fanlararo loyihalar shaklida o‘tishni talab etadi [10]. Finlyandiya modelining o‘ziga xos xususiyati — o‘qituvchilarga katta avtonomiya berilishi. Singapur modeli eng natijadorlari qatorida turadi: PISA 2022 da barcha yo‘nalishlarda birinchi o‘rinni egallagan [11]. Avstraliya «STEAM X» dasturi aborigen xalqlari san'ati va

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

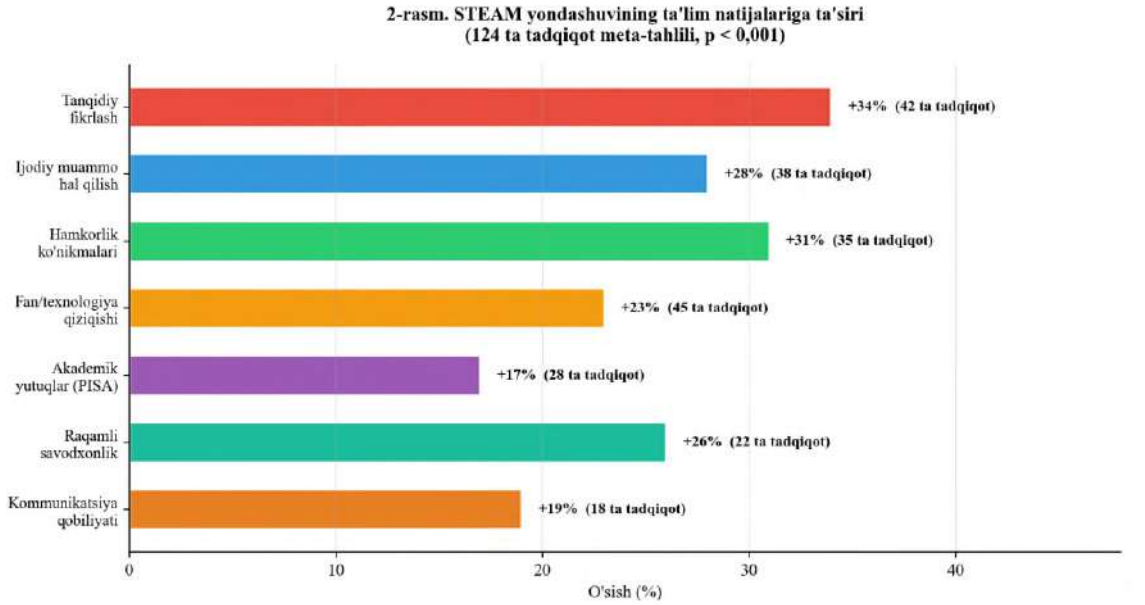
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

an'anaviy bilimlarini STEAM ta'limiga integratsiya qiladi — O‘zbekiston uchun bu tajriba alohida ahamiyatga ega: boy madaniy meros (miniatyura san'ati, al-Xorazmiy va Ulug'bek merosi) ni STEAM ta'limiga integratsiya qilish imkonini beradi [13].

2. STEAM yondashuvining ta'lim samaradorligiga ta'siri: meta-tahlil

2-jadval. STEAM yondashuvining ta'lim natijalariga ta'siri (124 ta tadqiqot meta-tahlili)

Ko‘rsatkich	O‘sish	Tadqiqotlar	Ishonchlilik	Manba
Tanqidiy fikrlash	+34%	42 ta	p < 0,001	OECD, 2023
Ijodiy muammolarni hal qilish	+28%	38 ta	p < 0,001	Yakman, 2022
Hamkorlik ko‘nikmalari	+31%	35 ta	p < 0,001	P21, 2023
Fan va texnologiyaga qiziqish	+23%	45 ta	p < 0,01	KOFAC, 2021
Akademik yutuqlar (PISA)	+15–20 ball	28 ta	p < 0,01	OECD, 2023
Raqamli savodxonlik	+26%	22 ta	p < 0,01	UNESCO, 2023
Kommunikatsiya qobiliyati	+19%	18 ta	p < 0,05	P21, 2023

Meta-tahlil natijalari STEAM yondashuvining ta'lim natijalariga statistik ishonchli ta'sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Eng sezilarli natija tanqidiy fikrlash qobiliyatining 34% ga oshishi bo‘lib, bu J.Dewey ning pragmatik ta'lim nazariyasi nuqtai nazaridan kutilgan: o‘quvchilar real muammolarni hal qilish jarayonida tahliliy fikrlash ko‘nikmalarini amaliy tarzda rivojlantiradilar [5]. Hamkorlik ko‘nikmalarining 31% ga oshishi L.Vygotskiy ning ijtimoiy konstruktivizm nazariyasini to‘liq tasdiqlaydi [6]. H.Gardner ning ko‘p tomonlama

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

intellekt nazariyasi kontekstida STEAM yondashuvi turli turdagi intellekt egalari uchun qulay ta'lim muhitini yaratishi isbotlangan [7]. R.Root-Bernstein (2008) ning tadqiqoti ilmiy kashfiyotlar va san'at o‘rtasidagi chuqur bog'liqlikni isbotlagan: Nobel mukofoti sovrindorlarining 95 foizi kamida bitta san'at turi bilan shug'ullanadi [21].

3. O‘zbekiston maktab ta'limining STEAM ga tayyorlik darajasi: SWOT tahlil

3-jadval. O‘zbekiston maktab ta'limida STEAM joriy etish: SWOT tahlil

Toifa	Tavsif
Kuchli tomonlar	Yoshlar ulushi yuqori (30 yoshgacha — 60%); davlat siyosati darajasida STEM/STEAM ga e'tibor (PQ-4312); raqamli infratuzilmaning jadal rivojlanishi; boy madaniy meros (al-Xorazmiy, Ulug'bek, miniatyura san'ati).
Zaif tomonlar	Maktablarning 72% ida zamonaviy laboratoriya jihozlari yo‘q; o‘qituvchilarning STEAM metodologiyasidan xabardorligi past; fanlararo integratsiya tajribasi kam; STEAM milliy standartlari mavjud emas.
Imkoniyatlar	Xalqaro hamkorlik va grant dasturlari (UNDP, UNESCO, ADB); raqamli platformalar (Scratch, Arduino, Tinkercad); «Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasi; xususiy sektor ishtirokining kengayishi.
Tahdidlar	Hududiy infratuzilma tengsizligi (shahar vs. qishloq); malakali STEAM o‘qituvchilar tanqisligi; moliyaviy resurslar cheklanganligi; an'anaviy paradigmaga institutsional qarshilik.

SWOT tahlil natijalari O‘zbekistonda STEAM joriy etish uchun ham jiddiy imkoniyatlar, ham muhim cheklovlar mavjudligini ko‘rsatdi. Eng kuchli tomon — mamlakatda yoshlar ulushining yuqoriligi va davlat siyosati darajasida innovatsion ta'limga e'tiborning kuchayishi. PQ-4312-son Qaror va «Raqamli O‘zbekiston — 2030» strategiyasi STEAM joriy etish uchun huquqiy-institutsional asos yaratadi [14, 15]. O‘zbekistonning boy madaniy merosi — Mirzo Ulug'bek observatoriyasi, al-Xorazmiy algoritmika merosi, o‘zbek miniatyura san'ati — STEAM ta'limiga milliy xususiyat berish uchun noyob resurs hisoblanadi.

Eng jiddiy cheklov — maktablarning moddiy-texnik bazasi. Xalq ta'limi vazirligi (2024) ma'lumotlariga ko‘ra, respublika maktablarining atigi 28% ida zamonaviy laboratoriya jihozlari, 15% ida kompyuter sinflari yetarli darajada, 8% ida robotika yoki makerspace elementlari mavjud [26]. Qishloq maktablarida bu ko‘rsatkichlar yanada past: laboratoriya — 18%, kompyuter sinfi — 9%, makerspace — 2%. E.Hanushek va L.Woessmann (2015) ning tadqiqotlariga ko‘ra, ta'lim natijalarining 30% i o‘qituvchi sifati bilan izohlanadi [27]. Shu sababli, STEAM joriy etishning muvaffaqiyati birinchi navbatda o‘qituvchilar tayyorlash tizimini qayta ko‘rishga bog'liq.

4. O‘zbekiston uchun STEAM joriy etishning optimal modeli

4-jadval. O‘zbekiston maktablarida STEAM joriy etish: uch bosqichli model

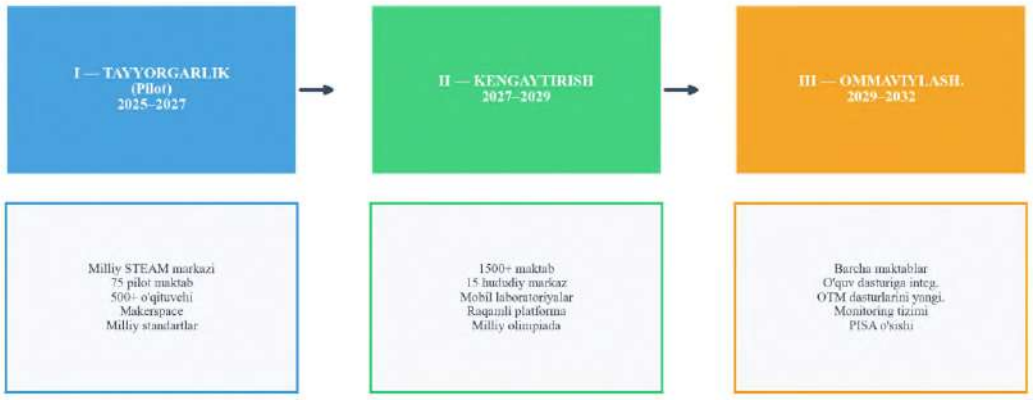
Bosqich	Muddat	Asosiy faoliyat	Kutilgan natija

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

I-Tayyorgarlik (Pilot)	2025–2027	Milliy STEAM markazi; 75 ta pilot maktab; 500+ o‘qituvchini tayyorlash (160 soat); makerspace; milliy standartlar	75 STEAM maktab, 500+ o‘qituvchi, standartlar
II-Kengaytirish	2027–2029	1500+ maktabga kengaytirish; 15 ta hududiy STEAM markaz; mobil laboratoriyalar; raqamli platforma	1500+ maktab, milliy olimpiada, mobil lablar
III-Ommaviylashtirish	2029–2032	Barcha maktablarga joriy etish; o‘quv dasturiga integratsiya; OTM dasturlarini qayta ko‘rish; monitoring tizimi	Barcha maktablarda STEAM, PISA o‘sishi

3-rasm. O'zbekiston maktablarida STEAM joriy etishning uch bosqichli modeli (2025–2032)

Model Janubiy Koreya tajribasidagi markazlashgan yondashuvni Finlyandiya modelidagi o‘qituvchi avtonomiyasi bilan birlashtiradi va O‘zbekiston madaniy merosini integratsiya qiladi. O‘qituvchilarni qayta tayyorlash dasturi 3 moduldan iborat (jami 160 soat): 1-modul — STEAM nazariy asoslari (40 soat, onlayn 80%); 2-modul — loyihaviy o‘qitish va fanlararo integratsiya amaliyoti (80 soat, yuzma-yuz 70%); 3-modul — raqamli vositalar va ta'lim texnologiyalari (40 soat, amaliy laboratoriya 90%). Dasturning o‘ziga xos xususiyati — o‘zbek madaniy merosini STEAM loyihalariga integratsiya qilish: al-Xorazmiy algoritmlarini Scratch orqali vizualizatsiya, Ulug'bek observatoriyasi asosida

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

astronomiya loyihalari, o‘zbek miniatyura san'ati tamoyillarini raqamli dizaynga tatbiq etish [13].

Har bir pilot maktabda kamida bitta «makerspace» (yaratuvchilik maydoni) tashkil etish zarur. Makerspace — 3D printerlar, robotika to‘plamlari (Arduino, LEGO Mindstorms), elektronika komponentlari, raqamli san'at vositalari va ijodiy materiallar bilan jihozlangan maxsus sinf bo‘lib, o‘quvchilar unda STEAM loyihalari ustida mustaqil va guruhli ishlaydilar. S.Papert ning konstruktsionizm nazariyasiga ko‘ra, bunday amaliy yaratish jarayoni o‘rganishning eng samarali shakli hisoblanadi [18]. Bir makerspace ning taxminiy narxi 200–350 mln so‘m bo‘lib, xalqaro grant dasturlari (UNDP, UNESCO, ADB), mahalliy byudjet mablag'lari va xususiy sektor hamkorligi hisobiga moliyalashtirilishi mumkin.

Tadqiqot natijalari maktab ta'limida STEAM yondashuvini joriy etishning zamonaviy ta'lim tizimining sifatini tubdan oshirish va o‘quvchilarda 21-asr kompetensiyalarini shakllantirishning eng samarali vositalaridan biri ekanligini tasdiqladi. 124 ta empirik tadqiqotning meta-tahlili STEAM ning tanqidiy fikrlash (+34%), ijodiy muammolarni hal qilish (+28%), hamkorlik ko‘nikmalari (+31%) va raqamli savodxonlik (+26%) ko‘rsatkichlarini sezilarli darajada oshirishini yuqori ishonchlilik darajasida ($p < 0,001$) ko‘rsatdi.

PISA 2022 natijalarida STEAM ni tizimli joriy etgan mamlakatlar (Singapur — 575, Koreya — 528, Finlyandiya — 511 ball) an'anaviy ta'lim tizimlariga nisbatan sezilarli ustunlik ko‘rsatdi. J.Dewey ning pragmatik falsafasi, L.Vygotskiy ning konstruktivizm nazariyasi, G.Yakman ning STEAM modeli va H.Gardner ning ko‘p tomonlama intellekt nazariyasi STEAM yondashuvining ilmiy asoslanganligini to‘liq tasdiqladi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqilgan:

Birinchidan, Xalq ta'limi vazirligi huzurida Milliy STEAM markazi tashkil etish zarur. Bu markaz STEAM o‘quv dasturlarini ishlab chiqish, o‘qituvchilarni tayyorlash, pilot loyihalarni muvofiqlashtirish va xalqaro hamkorlikni ta'minlash vazifalarini bajaradi. Janubiy Koreya KOFAC tajribasi bunday milliy koordinatsion organ samaradorligini isbotlagan [9].

Ikkinchidan, pedagogika OTMlarida STEAM metodologiyasi bo‘yicha majburiy modul (kamida 120 soat) joriy etish lozim. Ta'lim natijalarining 30% i o‘qituvchi sifati bilan belgilanadi [27]. STEAM muvaffaqiyati birinchi navbatda o‘qituvchilar tayyorlash tizimini qayta ko‘rishga bog'liq.

Uchinchidan, qishloq va chekka hududlardagi maktablar uchun mobil STEAM laboratoriyalari tashkil etish zarur. Har bir mobil laboratoriya 5–7 maktabga xizmat ko‘rsatishi mumkin. Bu yondashuv infratuzilma cheklovlarini bartaraf etishning iqtisodiy jihatdan optimal yechimi hisoblanadi.

To‘rtinchidan, O‘zbekiston madaniy merosini (al-Xorazmiy, Ulug'bek, miniatyura san'ati)

STEAM ta'limiga integratsiya qilish strategiyasi ishlab chiqilishi zarur [13]. Bu Avstraliya «STEAM X» modeliga o‘xshash tarzda madaniy identitetni saqlab qolgan holda innovatsion ta'limni rivojlantirish imkonini beradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

Beshinchidan, milliy STEAM olimpiadasi va loyihalar tanlovini tashkil etish maqsadga muvofiq. Bu o‘quvchilarning motivatsiyasini oshirish va iste'dodli yoshlarni aniqlash tizimini shakllantiradi. K.Robinson (2011) ta'kidlaganidek, ijodiy muhit va tanlov tizimi innovatsion salohiyatni ro‘yobga chiqarishning eng samarali vositasi hisoblanadi [23].
Oltinchidan, STEAM joriy etish jarayonini monitoring qilish va baholash uchun PISA/TIMSS ga moslashtirilgan milliy indikatorlar tizimini ishlab chiqish zarur. Bu tizim natijalarni muntazam kuzatib borish imkonini berishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. World Economic Forum. (2023). The Future of Jobs Report 2023. Geneva: WEF.
2. OECD. (2023). Education at a Glance 2023: OECD Indicators. Paris: OECD Publishing.
3. National Science Foundation (NSF). (2020). STEM Education for the Future: A Visioning Report. Washington, DC.
4. Yakman, G. (2008). STEAM Education: An Overview of Creating a Model of Integrative Education. PATT-19, Salt Lake City, USA.
5. Dewey, J. (1938). Experience and Education. New York: Macmillan.
6. Vygotsky, L.S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press.
7. Gardner, H. (1983). Frames of Mind: The Theory of Multiple Intelligences. New York: Basic Books.
8. Partnership for 21st Century Skills (P21). (2019). Framework for 21st Century Learning. Washington, DC: Battelle for Kids.
9. KOFAC. (2021). A Decade of STEAM Education in Korea: Achievements and Future Directions. Seoul: Korea Foundation for the Advancement of Science and Creativity.
10. Finnish National Agency for Education. (2016). National Core Curriculum for Basic Education 2014. Helsinki.
11. Ministry of Education Singapore. (2023). 21st Century Competencies Framework. Singapore.
12. NGSS Lead States. (2013). Next Generation Science Standards. Washington, DC: National Academies Press.
13. Australian Curriculum, Assessment and Reporting Authority. (2022). STEAM X: Integrating Indigenous Knowledge. Sydney: ACARA.
14. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarori. (2019). PQ-4312-son, 2019-yil 29-aprel.
15. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmoni. (2022). PF-60-son. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi.
16. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarori. (2023). Umumiy o‘rta ta'lim sifatini oshirish chora-tadbirlari to‘g'risida.
17. Piaget, J. (1954). The Construction of Reality in the Child. New York: Basic Books.
18. Papert, S. (1980). Mindstorms: Children, Computers, and Powerful Ideas. New York: Basic Books.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue 6

19. Bruner, J. (1960). The Process of Education. Cambridge, MA: Harvard University Press.
20. Maeda, J. (2013). STEM + Art = STEAM. The STEAM Journal, 1(1), Article 34.
21. Root-Bernstein, R. et al. (2008). Arts Foster Scientific Success. Journal of Psychology of Science and Technology, 1(2), 51–63.
22. Connor, A., Karmokar, S. & Whittington, C. (2015). From STEM to STEAM: Strategies for Enhancing Engineering & Technology Education. International Journal of Engineering Pedagogy, 5(2), 37–47.
23. Robinson, K. (2011). Out of Our Minds: Learning to Be Creative. Oxford: Capstone.
24. Crossley, M. & Watson, K. (2003). Comparative and International Research in Education. London: RoutledgeFalmer.
25. Larmer, J. & Mergendoller, J. (2015). Gold Standard PBL: Essential Project Design Elements. Buck Institute for Education.
26. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi. (2024). Maktab ta'limi statistik ko‘rsatkichlari. Toshkent.
27. Hanushek, E.A. & Woessmann, L. (2015). The Knowledge Capital of Nations: Education and the Economics of Growth. Cambridge, MA: MIT Press.
28. UNESCO. (2023). Global Education Monitoring Report: Technology in Education. Paris: UNESCO.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti
Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31 yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, san’atshunoslik, psixologiya, fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan https://oak.uz/pages/4802

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan bo‘lib bir yilda 8 marta o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi. Pedagogika, psixolgiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan ilmiy jamoatchilikni ilm-fan natijalari bilan tanishtirish; ilm-fan rivojlantirishning dolzarb masalalariga tadqiqotlarining ustuvor yo‘nalishlari doirasida olib borilgan ilmiy ishlarning asosiy natijalari to‘g‘risida ma’lumot berish; yangi istiqbolli loyihalar va texnologiyalarni joriy etish; ta’lim va tarbiya bilan bog‘liq nazariy va amaliy ishlar; fan va ta’limning innovatsion rivojlanishi; fundamental va amaliy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun qulay axborot muhitini yaratishning asosiy ilmiy natijalarini o‘z ichiga oladi. Shuningdek, zamonaviy ta’limning muammo va paradigmalarini o‘rganish, rivojlantirish va amaliyotga tadbiq etish bo‘yicha nazariy tavsiyalar berishdan iborat. Nashr qilingan materiallardan O‘zbekiston Respublikasi hamda xorijning yetakchi olimlari, tadqiqotchi izlanuvchilar foydalanishi ko‘zda tutilgan.

Jurnalning kalit so‘zlari:
Oliy pedagogik ta’lim nazariyasi va amaliyoti; umumiy va maxsus pedagogika, psixologiya va san’atshunoslik; pedagogika va innovatsiya, integratsiya; O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimi; ta’lim jarayoni; ko‘p madaniyatli va mintaqaviy ta’lim; III Renessans, XXI asrdagi ta’lim; ta’lim va tarbiya sohasidagi milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar; ta’lim sifatini monitoring qilish; ta’lim dasturlari; oliy, umumiy o‘rta va professional ta’limining davlat ta’lim standartlari; o‘qituvchilarni tayyorlash tizimidagi ta’lim texnologiyalari.

Guvohnoma raqami №-111889
Mas’ul kotib: Toshpulatov F.U.
29.06.2026

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт
Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, искусствоведение и психологии https://oak.uz/pages/4802

Журнал был основан в 2023 году и выпускается в год 8 раз на узбекском, русском и английском языках. Он предназначен для ознакомления научного сообщества с результатами научных исследований соискателей ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в областях педагогики, психологии и искусствоведения. Журнал информирует о ключевых научных достижениях, проводимых в рамках приоритетных направлений исследований, касающихся актуальных вопросов развития науки. Также в нем рассматриваются новые перспективные проекты, технологии и идеи, связанные с образованием, воспитанием, инновациями, а также созданием благоприятной информационной среды для поддержки фундаментальных и прикладных исследований. Журнал также предлагает теоретические рекомендации по изучению, разработке и внедрению современных подходов к образованию. Материалы, опубликованные в журнале, предназначены для ведущих ученых и исследователей из Республики Узбекистан и других стран, и направлены на стимулирование дальнейших исследований, развитие науки и образования.

Ключевые слова журнала:
Теория и практика высшего педагогического образования; общая и специальная педагогика, психология и искусствоведение; педагогика и инновации, интеграция; система образования Узбекистана и зарубежных стран; образовательный процесс; мультикультурное и региональное образование; образование эпохи Возрождения, XXI веке; национальные и общечеловеческие ценности и ценности в сфере образования и воспитания; мониторинг качества образования; образовательные программы; государственные образовательные стандарты высшего, среднего и профессионального образования; образовательные технологии в системе подготовки педагогических кадров.

Идентификационный номер №-111889
Ответственный редактор: Тошпулатов Ф.У
29.06.2026

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute
The journal is registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 8, 2023.

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, art science and psychology https://oak.uz/pages/4802

The journal was founded in 2023 and is published 8 times a yeain Uzbek, Russian and English. It is intended to familiarize the scientific community with the results of scientific research of applicants for the degrees of Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Sciences (DSc) in the fields of pedagogy, psychology and art history. The journal informs about key scientific achievements carried out within the framework of priority research areas related to topical issues of science development. It also examines new promising projects, technologies and ideas related to education, upbringing, innovation, as well as the creation of a favorable information environment to support fundamental and applied research. The journal also offers theoretical recommendations on the study, development and implementation of modern approaches to education. The materials published in the journal are intended for leading scientists and researchers from the Republic of Uzbekistan and other countries, and are aimed at stimulating further research, the development of science and education.

Key words of the journal:

Theory and practice of higher pedagogical education; general and special pedagogy, psychology and art criticism; pedagogy and innovation, integration; education system of Uzbekistan and foreign countries; educational process; multicultural and regional education; Renaissance education, XXI century; national and universal values and values in the field of education and upbringing; monitoring the quality of education; educational programs; state educational standards of higher, secondary and vocational education; educational technologies in the system of teacher training.

Identification number№-111889
Managing editor: Toshpulatov F.U.
29.06.2026

2992-9024
ISSN

